

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

**TÜRKİYE-GÜRCİSTAN SINIRINDA DÜZENSİZ GÖÇ
HAREKETLERİ: DOĞU KARADENİZ ÖRNEĞİNDE GÖÇMEN
DENEYİMLERİ**

Bekir GÜZEL

Doktora Tezi

Ankara, 2019

TÜRKİYE-GÜRCİSTAN SINIRINDA DÜZENSİZ GÖÇ HAREKETLERİ: DOĞU
KARADENİZ ÖRNEĞİNDE GÖÇMEN DENEYİMLERİ

Bekir GÜZEL

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2019

KABUL VE ONAY

Bekir Güzel tarafından hazırlanan “Türkiye-Gürcistan Sınırında Düzensiz Göç Hareketleri: Doğu Karadeniz Örneğinde Göçmen Deneyimleri” başlıklı bu çalışma, 16.01.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

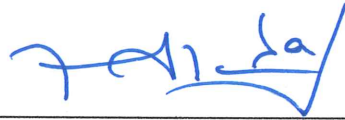
Prof. Dr. Kasım KARATAŞ (Başkan)

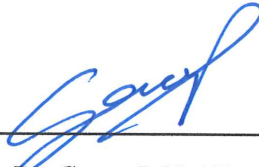
Prof. Dr. Sema BUZ (Danışman)

Doç. Dr. Ercüment ERBAY

Doç. Dr. Emrah AKBAŞ

Doç. Dr. Gonca POLAT

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM

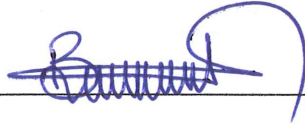
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ✓ Tezimin/Raporumun 2 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

16.01.2019

Bekir Güzel

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

o Tezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.

(Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etmeniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)

o Tezimin/Raporumun 16.01.2021 tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.

(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)

o Tezimin/Raporumun.....tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.

o Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi

16 /01/2019

Bekir GÜZEL

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandđım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadđımı, yararlandđım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, Tez Danışmanının **Prof. Dr. Sema BUZ** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Bekir GÜZEL

TEŞEKKÜR

Bu satırları yazarken doktora çalışmamın da sonuna geldiğimi hissediyorum; ancak aklımda cevabını bilmediğim bir soru var: bu çalışma zorlu bir yolun sonu mu yoksa başlangıcı mı? Bu çalışmanın henüz yolun başlangıcı olduğunu ümit ederek teşekkür yazıma başlamak istiyorum.

1993 yılında Nobel Edebiyat Ödülünü kazanan Toni Morisson’un “*If there's a book you really want to read but it hasn't been written yet, then you must write it.*” sözünü ilk okuduğumda henüz ortaokula giden kitap tutkunu bir çocuktum. O günden bugüne kendime defalarca tekrar ettiğim bu söz aslında bu tez çalışmasındaki temel motivasyon kaynağım oldu diyebilirim. Okumak istediğim bir tez vardı; ama henüz yazılmamıştı. Bu tez çalışmasının başından sonuna kadar bana sınırsız bir özgürlük alanı sağlayan, kendisinden sadece bilgi-beceri-değer değil; akademisyenliğe ve daha da önemlisi insanlığa dair çok şey öğrendiğim değerli danışmanım Prof. Dr. Sema BUZ’a sonsuz teşekkür ederim. Tez İzleme Komitesi’nde yer almayı kabul ederek beni onurlandıran ve önemli katkılarıyla bu çalışmanın gerçekleşmesini kolaylaştıran değerli hocalarım Doç. Dr. Ercüment ERBAY ile Doç. Dr. Emrah AKBAŞ’a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca final jürisinde yer almayı kabul ederek bu çalışmanın daha da geliştirilmesi için katkı sağlayan Prof. Dr. Kasım KARATAŞ ve Doç. Dr. Gonca POLAT’a verdikleri katkılardan dolayı teşekkür ediyorum.

Bu çalışmanın saha araştırması sırasında kıymetli vakitlerini ayırarak şahsımla görüşme yapmayı kabul eden; ancak etik ilkeler gereği burada isimlerine tek tek yer veremediğim Gürcü göçmenlere ve yerel toplum üyesi katılımcılara ayrı ayrı teşekkür ederim. Bu süreçte hem tercümanlığımı hem de Gürcistan’daki rehberliğimi yapan sevgili öğrencim David BERİDZE’ye teşekkür ederim. Saha araştırması öncesinde, sırasında ve sonrasında sürekli yanımda olan bölgenin daimi sakinleri ve platonik âşıkları Nedim KARADENİZ ile Niyazi ÖZBAŞ’a çok teşekkür ederim. Ayrıca Arhavi ilçesinde ikamet eden Birsal KARADENİZ, Emine Günay ÖZBAŞ, Aysel ÇİÇEK, Mehmet TOPAL ve sevgili eşi Madonna BERİDZE TOPAL’a; Fındıklı ilçesinde esnaflık yapan ve bu çalışmanın gerçekleşmesinde önemli katkıları olan Saime Hanım’a; Hopa ilçesinde ikamet eden Hopaspor’un eski futbolcusu ve başkanı olan Şahin Bey’e; Kemalpaşa ilçesinde esnaflık yapan Özcan Bey’e teşekkürü bir borç bilirim. Saha araştırması ve tez yazım sürecinde görev yaptığım birimden uzak kaldığım süreler içinde ekip ruhuna bağlı olarak çalışan ve yokluğumu hissettirmeyen, profesyonelliğini her zaman örnek aldığım çok değerli mesai ve kader arkadaşım Ozan SELÇUK’a da sonsuz teşekkür ederim.

Son olarak doğduğum ilk günden bugüne bir aile olarak bu hayatı paylaştığım benliğimin ve ruhumun diğer yarısında bulunan, varlıklarından dolayı hep şükrettiğim kişilere değinmek istiyorum. Öncelikle varlıkla yokluk arasındaki zor günlerinde beni karnında taşıyan, dünyaya getiren, varlığıma dair güzel hayaller kuran, sevgisini ve merhametini benden hiçbir zaman esirgeyemeyen, beni okutmak için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan, varlığından güç aldığım, kıymetlim, canım annem Sultan GÜZEL’e sonsuz teşekkürler. Bugünlere gelmemde manevi olarak olmasa da en az annem kadar emeği olan canım babam Mevlüt GÜZEL’e, eğitim-öğretim hayatıma yapmış olduğu çok önemli katkı ve desteklerinden dolayı sevgili abim Cenap GÜZEL’e, “ana yarısı”ndan da fazlası olan canım teyzem Reyhan ERCAN’a, dualarını her zaman üzerimde hissettiğim pamuk ananem Elif KAÇAR’a ve al yanaklı, mavi gözlü babaannem Fehime GÜZEL’e, yüzlerini hiç göremediğim ama torunları olmaktan her zaman gurur duyduğum ve hala acaba şimdi ne yapıyorlardır diye merak ettiğim, genlerini taşıdığım iyi kalpli dedelerim Mahmut KAÇAR ve Bekir GÜZEL’e de bana böyle mükemmel bir anne ve baba ile kocaman bir aile bıraktıkları için teşekkürü bir borç bilirim.

Ve tabi gülerek yazmayı hayal ettiğim bu teşekkür yazısının gözyaşlarıyla geldiğim sonuç bölümünde en büyük teşekkürü beni her halimle benden daha çok seven; aynı zamanda doktora arkadaşım ve meslektaşım olan hayat arkadaşım, sevgili eşim Emine GÜZEL ile daha iki saat öncesine kadar çalışma odamın kapısında gözyaşlarıyla “baba ödevin ne zaman bitecek seni çok özledim” diye ağlayan, daha sonra da “yaşasın babamın işi bitiyor artık hep benimle oynayacak” diyerek havalara zıplayan, hayatının ilk üç yılını benim doktora çalışmalarım nedeniyle yarı zamanlı babalıkla geçiren hayatımızın anlamı, güzel ve tatlı kızımız Sare Sultan GÜZEL’e gönderiyorum. İyi ki varsınız...

ADAMA

“Vitam impendere vero!”

(Yaşamı hakikate adamak!)

Juvenalis

Yaşamını hakikate adayanlara...

ÖZET

GÜZEL, Bekir. *Türkiye-Gürcistan Sınırında Düzensiz Göç Hareketleri: Doğu Karadeniz Örneğinde Göçmen Deneyimleri*, Doktora Tezi, Ankara, 2019.

Dünya genelinde artan göç hareketlerine bağlı olarak son yıllarda Türkiye'ye yönelik gerçekleşen göç hareketleri de önceki dönemlerle karşılaştırılamayacak kadar artmıştır. Bu artış Türkiye'deki göç çalışmalarına olan gereksinimi ve ilgiyi de arttırmakta ve bu çalışmanın yapılması için öncelikli motivasyon kaynağını oluşturmaktadır. İnsan hakları, sosyal adalet, eşitlik, bireyin onuru ve saygınlığı gibi ilkeler üzerinden şekillenen sosyal hizmet disiplininin bakış açısıyla gerçekleştirilen bu çalışmada Gürcü göçmenlerin araştırma evreni olarak seçilmesinde iki farklı neden bulunmaktadır. Bu nedenlerden ilki araştırmacının kişisel yaşantısıyla ilgilidir. Diğer ise Gürcü göçmenlerin 2011 yılından itibaren Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki düzensiz göç hareketlerinin giderek yoğunlaşmasına bağlı olarak ortaya çıkan gereksinimlerinin, yaşadıkları sorunların ve oluşan mağduriyetlerinin artmasıdır.

Nitel araştırma yöntemleri içinde fenomenolojik araştırma deseni kullanılarak yapılan bu çalışmada genel olarak Gürcü göçmenlerin Doğu Karadeniz Bölgesi'nde gerçekleşen düzensiz göçü nasıl deneyimledikleri, içinde bulundukları koşulları nasıl anlamlandırdıkları, gündelik yaşam içinde yerel toplum ile nasıl iletişime geçtikleri, onlarla olan ilişkilerini nasıl düzenledikleri, yerel toplumun Gürcü göçmenler hakkında neler düşündükleri, onlarla nasıl iletişim kurdukları ve onlara nasıl davrandıkları gibi konular araştırılmıştır. Maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılarak gerçekleştirilen bu araştırma kapsamında 25 Gürcü göçmen ve 23 yerel toplum üyesi olmak üzere toplam 48 katılımcı ile derinlemesine görüşmeler yapılarak veriler toplanmıştır. Görüşmeler sonucunda elde edilen veriler fenomenolojik veri analiz süreçlerine uygun olarak analiz edilerek (1) Gürcü göçmenlerin deneyimlerine ilişkin bulgular, (2) Yerel toplumun deneyimine ilişkin bulgular, (3) Birlikte yaşam ve karşılıklı uyuma yönelik bulgular olmak üzere üç farklı tema altında yorumlanmıştır.

Bu araştırma süreci sonunda elde edilen bulgular ve yapılan yorumlardan hareketle bölgeye yönelik gerçekleşen Gürcü göçünün karakteristik özelliklerinin tanımlanması, bölgede çalışan Gürcü göçmenlerin gereksinimlerinin belirlenmesi ve giderilmesi, yerel toplum ile birlikte yaşam ve karşılıklı uyum konularında gerekli göç ve sosyal politika tedbirlerinin geliştirilmesine yönelik tespitler yapılmış ve öneriler sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler

Sosyal hizmet, göç, Gürcü göçmenler, sosyal politika, Doğu Karadeniz Bölgesi, birlikte yaşam ve karşılıklı uyum.

ABSTRACT

GÜZEL, Bekir. *Irregular migration movements at the Turkish-Georgian border: The migrants' experiences in the case of Eastern Black Sea*, PhD Dissertation, Ankara, 2019.

Depending on the increasing migration throughout the world; recently, migration movements towards Turkey have also increased in comparison to the past years. This increase revealed the need for migration studies and interest in the study of migration in Turkey and constitutes the primary source of motivation for this study. This study which is carried out from the perspective of the social work discipline and shaped by principles such as human rights, social justice, equality, dignity and dignity; has two different reasons for choosing Georgian migrants as research universe. The first reason is related to the personal life of the researcher. The second is the increase in the needs, problems and grievances of Georgian migrants since 2011 due to the rising movement of irregular migration in the Eastern Black Sea Region.

This qualitative study employs a phenomenological research design and investigates issues such as the Georgian migrants' experiences of irregular migration in the Eastern Black Sea Region, understanding of the conditions they live in, communication with the local community in daily life, organization of the relations with the local community, and the local community's ideas about the Georgian migrants, communication with the Georgian migrants and treatment for the Georgian migrants. Within the scope of this research, which is conducted by using the maximum diversity sample, in-depth interviews are conducted with 48 participants, 25 of whom are Georgian and 23 are members of the local community. The data obtained as a result of the interviews are analyzed in accordance with the phenomenological data analysis processes and presented as three different themes: (1) Findings about the experiences of Georgian immigrants, (2) Findings about the experience of the local community, (3) Findings about coexistence and mutual acceptance.

Based on the findings and inferences of this research process, characteristic features of the Georgian migration to the region, issue of the determination and elimination of the needs of the Georgian migrants working in the region, and the development of necessary migration and social policy measures for the coexistence and mutual harmony with local community are identified and related recommendations are provided.

Keywords

Social work, immigration, Georgian migrants, social policy, Eastern Black Sea region, coexistence and mutual harmony.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	iii
ETİK BEYAN.....	iv
TEŞEKKÜR	v
ADAMA	vii
ÖZET	viii
ABSTRACT	x
İÇİNDEKİLER	xii
KISALTMALAR DİZİNİ	xv
TABLO VE ŞEKİLLER DİZİNİ	xvi
GİRİŞ	1
BÖLÜM I.....	3
1.1. ARAŞTIRMANIN SORUNSAĞI	6
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	8
1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	9
1.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	10
1.5. ARAŞTIRMA KONUSUYLA İLGİLİ ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR.....	11
BÖLÜM II	13
2. KAYNAK ÜLKE GÜRCİSTAN PROFİLİ	13
2.1. Gürcistan'ın Siyasi ve İdari Tarihi.....	13
2.2. Gürcistan Ekonomisi	18
2.3. Gürcüler ve Gürcü Kimliği	20
2.4. Gürcistan'dan Türkiye'ye Yönelen Göçün Tarihsel Arka Planı.....	23
BÖLÜM III.....	26

3. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	26
3.1. Kavramsal Çerçeve: Göç ve Göçmenler ile İlgili Kavramlar	26
3.1.1. Göç.....	26
3.1.2. Uluslararası göç.....	26
3.1.3. Düzensiz göç	28
3.1.4. Transit göç	33
3.1.5. Mekik göçü	34
3.1.6. İşgücü göçü	35
3.2. Kuramsal Çerçeve: Göç Kuramları ve İlgili Diğer Kuramlar.....	37
BÖLÜM IV	45
4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ	45
4.1. Metodoloji ve Araştırma Deseni	45
4.2. Araştırma Evreni ve Örneklem	48
4.3. Araştırma Süreci.....	51
4.4. Saha Çalışmasına Hazırlık	52
4.5. Veri Toplama Süreci.....	54
4.6. Özneler	59
4.7. Verilerin Yorumlanması.....	60
4.8. Verilerin Geçerlilik ve Güvenirliği.....	63
BÖLÜM V.....	65
5. BULGULAR.....	65
5.1. GÜRCÜ GÖÇMENLERİN DENEYİMLERİNE İLİŞKİN BULGULAR	65
5.1.1. Göç Öncesi Deneyimler ve Göçe Yol Açan Etkenler	65
5.1.2. Göç Süreci ve Sınırdan Geçiş Deneyimleri	74
5.1.3. Yerel Topluma ve Türkiye'deki Yaşama Yönelik Düşünceler ile Deneyimler.....	88
5.1.4. Çalışma Koşulları, Ücretler ve İşverenlerle Olan İletişim	98
5.1.5. Bugüne ve Geleceğe Yönelik Düşünceler ile Beklentiler	125

5.1.6.	Toplumsal Cinsiyet: Gürcü Kadın Göçmen Deneyimleri	133
5.2.	YEREL TOPLUMUN DENEYİMİNE İLİŞKİN BULGULAR	147
5.2.1.	Sınır ve Bölgeye Yönelik Algı.....	147
5.2.2.	Gürcistan ve Gürcüler Hakkında Düşünceler.....	152
5.2.3.	Gürcü Göçmenlerin Bölgedeki İstihdamına Yönelik Düşünceler	165
5.2.4.	Yerel Toplum İle Gürcü Göçmenler Arasındaki İletişim	175
5.3.	BİRLİKTE YAŞAM VE KARŞILIKLI UYUMA YÖNELİK BULGULAR	185
5.3.1.	Benzer ya da Farklı Yönlerde Dair Düşünceler	185
5.3.2.	Gürcü Göçmenlerin Bölgedeki Yaşama Uyum Sağlamalarına Yönelik Düşünceler	195
5.3.3.	Yerel Toplumun Gürcü Göçmenlere Yönelik Duygu, Düşünce ve Davranışları.....	205
5.3.4.	Birlikte Yaşam ve Karşılıklı Uyum Hakkındaki Düşünceler.....	212
5.3.5.	Birlikte Yaşamı Kolaylaştırmak İçin Öneriler ve Beklentiler	224
BÖLÜM VI.....		234
6.	SONUÇ VE ÖNERİLER.....	234
6.1.	Sonuç	234
6.2.	Öneriler	249
KAYNAKÇA.....		261
EK 1. Orijinallik Raporu		283
EK 2. Etik Kurul İzni		284
EK 3. Bölgede Bulunan Gürcü Vatandaşları İçin Hazırlanmış Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu		285
EK 4. Bölgede Bulunan Gürcü Vatandaşları İçin Hazırlanmış Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu (Gürcüce).....		287
EK 5. Bölgede Yaşayan Yerel Toplum İçin Hazırlanmış Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu.....		290
EK 6. Katılımcılara Ait Demografik ve Tanıtıcı Bilgiler.....		292

KISALTMALAR DİZİNİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BİO: Bölgesel İstihdam Ofisi

BM: Birleşmiş Milletler

FVA: Fenomenolojik Veri Analizi

GEOSTAT: National Statistics Office of Georgia

GİGM: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

ILO: International Labour Organization

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

UGÖ: Uluslararası Göç Örgütü

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

YUKK: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

TABLO VE ŞEKİLLER DİZİNİ

Tablo 1. Analiz düzeylerine göre göç kuramları.....	39
Tablo 2. Gelişim dönemlerine ve gerçekleşme nedenlerine göre göç kuramları	40
Tablo 3. Gürcü göçmenlerin deneyimlerine ilişkin bulgular	65
Tablo 4. Yerel toplumun deneyimine ilişkin bulgular	147
Tablo 5. Birlikte yaşam ve karşılıklı uyuma yönelik bulgular	185
Tablo 6. Araştırma sonucuna ait öneriler.....	249
Şekil 1. Veri Toplama Aşamaları.....	55
Şekil 2. Gürcü göçünün karakteristik özellikleri	235
Şekil 3. Gürcü göçmenlerin temel gereksinimleri.....	243
Şekil 4. Yerel toplum ile birlikte yaşam ve karşılıklı uyum	246

GİRİŞ

*As You Like It*¹ adlı oyununda hayatı sahne metaforuyla bizlere sunan William Shakespeare, Jaques karakterinin monoloğu ile bizlere şöyle seslenmektedir:

Bütün dünya bir sahnedir,

Ve bütün erkekler ve kadınlar yalnızca birer oyuncu:

Çıkışları ve girişleri vardır hepsinin;

Ve bir insan hayatı boyunca birçok rolde oynar,

Bu roller onun yedi çağıdır, ilki bebeklik olan

Agulayıp kusarken dadısının kucağında.

Daha sonra mızımız okul çocuğudur, okul çantasıyla

Yüzünde sabah ışığı bir salyangoz gibi sürünerek

Gönülsüzce okuluna giden.

Ve sonra ...,

Sonra belki Jean-Paul Sartre’ın dediği gibi “insan belki şöyle ya da böyle bir şey olur!” Evet, “insan önce vardır; sonra şöyle ya da böyle olur!”². Daha somut bir ifadeyle Simone de Beauvoir’ın dediği gibi “kadın doğulmaz, kadın olunur!”³; yani önce insan vardır sonra ne yaparsa ya da yapılsa o olur.

1980’lerin ikinci yarısında *We are the World* şarkısının oluşturduğu dayanışma, dostluk, kardeşlik ve sevgi ortamının heyecanı ve büyük umutlarla milenyum a girmeyi bekleyen dünya, 11 Eylül 2001 gününün akşam saatlerinde “milenyum a dair umutların” başlamadan biteceğinin de farkına varmış gibiydi. Nitekim 2000’li yıllarla birlikte öngörülemez boyutlara ulaşan yoğun göç hareketleri neticesinde bugün bir yandan, önce insan olarak var olan binlerce kişinin sonra nasıl göçmen olduğuna ya da yapıldığına tanık olurken; diğer yandan “göçmen

¹ Shakespeare W. *As You Like It*.

<https://ebooks.adelaide.edu.au/s/shakespeare/william/asyoulikeit/act2.html> [Erişim Tarihi: 09.12.2018]

² Sartre, J. P. (1996). *L’existentialisme est un humanisme*. Collection Folio essais (n° 284). Paris: Éditions Gallimard. p. 29.

³ Beauvoir S. (1946). *Le deuxième sexe IIème tome*. Collection Blanche, Gallimard. Paris: Éditions Gallimard. p.14.

doğulmaz, göçmen olunur!” diye haykıran gerçeğin zihnimizde yankılanan seslerini duymaktayız.

BÖLÜM I

Profesyonel bir meslek ve disiplin olarak 19. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan sosyal hizmet, bugün gelişmiş ve gelişmekte olan pek çok ülkede giderek daha fazla ihtiyaç duyulan bir alan haline gelmiştir. Özellikle son yarım yüzyılda yaşanan neo liberalizm, neo/post kapitalizm ve küreselleşme gibi tüm dünyayı etkileyen gelişmeler, sosyal hizmete olan ihtiyacı daha hissedilir bir hale getirmektedir. Felsefi temelleri incelendiğinde; kapitalist kalkınma yolunu kullanarak hızla kalkınan ülkelerde ortaya çıkan toplumsal yaraları sarma çabaları ile daha soyut ve felsefi planda kalan insancıl amaçlardan doğduğu (Kongar, 1972: 4) kabul edilen sosyal hizmet, günümüzde bu bağlamın dışına çıkmıştır. Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW) tarafından yapılan tanım da görüldüğü üzere artık sosyal hizmet; sosyal değişimi ve gelişmeyi, sosyal uyumu, insanların güçlenmesini ve özgürleşmesini teşvik eden uygulama temelli bir meslek ve akademik disiplin haline gelmiştir. İnsanların yaşadıkları sorunlara odaklanarak nihai hedefi bireylerin iyilik durumlarının arttırılmasına yönelik olan sosyal hizmetin temelleri sosyal adalet, insan hakları, ortak sorumluluk ve farklılıklara saygı esaslarına dayanmaktadır (IFSW, 2014). Günümüzde sosyal hizmet bağlamında ifade edilen tüm bu felsefi arka plan, evrensel değerler ve ilkeler üzerinde kurgulanmaktadır. Dolayısıyla sosyal hizmet mesleği ve disiplini için sadece belirli bir bireye, gruba ya da topluluğa ait olmayan; hiçbir sosyal, kültürel, ekonomik, etnik, dinsel, dilsel ayrım gözetmeksizin tüm insanlığa ait olan evrensel değerler ve ilkeler bulunmaktadır. Bu nedenle hedef grubu ve örneklemi göçmenler olan bu çalışmada, akademik disiplin olarak insan hakları, sosyal adalet, eşitlik, bireyin onuru ve saygınlığı gibi temel evrensel değerlere ve ilkelere dayanan sosyal hizmet disiplini tercih edilmiştir.

Dünya üzerindeki göç hareketleri her geçen gün giderek artmaktadır. Birleşmiş Milletler 2015 yılı itibarıyla dünyadaki göçmenlerin sayısının, 2000 yılından bu yana % 41 oranında arttığını ve 245 milyona ulaştığını açıklamıştır (BM, 2016). Öte yandan bu artışın yaşandığı 2000'li yıllar, pek çok ülkede göç hareketlerinin durdurulması veya sınırlandırılması çabalarının üst noktaya ulaştığı ve göçmenlere yönelik sergilenen düşmanlıkların giderek arttığı bir dönemi de kapsamaktadır. Nitekim bu yıllar kaçak, düzensiz, yasa dışı, kayıt dışı ve benzeri terimlerle anılan göç akımlarıyla şekillenen bir dönem olmuştur (Sirkeci ve Yüceşahin, 2014: 4). Bu yüzyılda gerçekleşen göç hareketleriyle ilgili çalışmalar incelendiğinde farklı tanımlamalar ve sınıflandırmalarla karşılaşılmaktadır. Örneğin bu yüzyıl Castles ve Miller (2008: 12) tarafından

“Göçler Çağı⁴” olarak nitelendirilmektedir. Onlara göre bu yüzyılda yaşanan göç hareketlerinin, önceki yüzyıllardan ayrılan bazı genel eğilimleri bulunmaktadır. Buna göre günümüzdeki göç hareketleri; göçün küreselleşmesi, hızlanması, farklılaşması, kadınlaşması ve siyasallaşması olmak üzere beş farklı eğilim altında ele alınmaktadır (Castles ve Miller, 2008: 12-14). Öte yandan Jorgen Carling ise bu yüzyılı “İstemsiz Hareketlilik Çağı⁵” olarak nitelendirerek bu fikre karşı çıkmaktadır. Carling’in temel hipotezi; Castles ve Miller’ın ifade ettikleri gibi küreselleşmenin, göçün hızlanmasına bir etkisinin olmadığı aksine küreselleşmenin göç hareketlerini geçmiş yıllara oranla büyük ölçüde sınırlandırdığı ve engellediği düşüncesine dayanmaktadır (Carling, 2002: 5-42).

21. yüzyılda dünya genelinde yaşanan benzer hareketlilik ve niceliksel artış Türkiye özelinde de görülmektedir. Bu dönemde Türkiye’ye başta İran ve Irak olmak üzere farklı ülkelerden kitleler halinde gelen göçmenler, Türkiye’nin uluslararası göç rejimindeki konumunu da değiştirmiştir. Önceki yıllarda sadece göç veren bir ülke olarak bilinen Türkiye, artık transit ülke olarak işlev gören ve/veya göç alan bir ülke haline gelmiştir (Kirişçi, 2002; İçduygu, 2003; 2006). Türkiye’nin yaşadığı bu yeni dönüşümde coğrafi konum oldukça önemli bir yere sahiptir. Özellikle sınır komşusu olduğu ülkelerden veya yakın olan diğer ülkelerden Türkiye’ye yönelen uluslararası göç hareketleri sığınmacı, mülteci, şartlı mülteci, transit göçmen veya kaçak göçmen gibi çok çeşitli kayıtlı/kayıtsız grupların hareketlerini kapsamaktadır (İçduygu vd., 2014: 223). Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün 2015 yılı göç raporuna göre 2005 yılından 2015 yılı sonuna kadar Türkiye’ye gelerek uluslararası koruma talebinde bulunan kişi sayısı 216.351’dir. Bu rakam kayıtlı göç hareketlerinin sadece bir bölümünü oluşturmaktadır ki oransal olarak yukarıda ifade edilen grupların sadece küçük bir kısmını kapsamaktadır. 2005 yılında 2.935 uluslararası koruma başvurusu yapılmışken; 2006 yılında 3.550; 2010 yılında 8.932; 2014 yılında 34.112 uluslararası koruma başvurusu yapılmıştır. 2015 yılına gelindiğinde bu sayı 64.232 kişiye; 2017 yılında ise 112.415 kişiye yükselmiştir (GİGM, 2018). Bu sayılar, AB ve EFTA üye ülkelerinde 2017 yılında uluslararası koruma başvurusu yapan yabancıların sayıları ile karşılaştırıldığında Türkiye 3. sırada yer almaktadır (EUROSTAT, 2016). Üstelik uluslararası koruma başvuru sayılarına geçici koruma, şartlı mülteci ve ikinci koruma statüsü verilmiş kişiler ile düzensiz göçmenlerin sayılarının dâhil edilmediği düşünüldüğünde; son yıllarda Türkiye’ye yönelik yaşanan göç hareketlerinin niceliksel boyutu daha iyi analiz edilecektir. Türkiye, kişi sayıları net olarak elde edilemiyor olsa da, son 10 yılda yaklaşık 4,5 milyon yabancı uyruklu kişiye ev sahipliği yapmaktadır. Bu veriler aynı zamanda Türkiye’nin göç hareketlerindeki değişen konumuna işaret etmektedir.

⁴ *The Age of Migration*

⁵ *The Age of Involuntary Immobility*

Türkiye'ye yönelik son dönemde gerçekleşen özellikle düzensiz göç hareketlerinde eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB⁶) üyesi ülkelerin vatandaşları önemli bir yer tutmaktadır. Bu ülkeler içinde yer alan Gürcistan bu çalışmada kaynak ülke olarak yer almaktadır. Gürcistan ile Türkiye arasında toplam üç farklı sınır kapısı bulunmaktadır. Bu sınır kapılarından ilki Artvin il sınırı içinde bulunan Sarp Sınır Kapısı; diğerleri ise Ardahan il sınırında yer alan Türkgözü Sınır Kapısı ile Çıldır - Aktaş Sınır Kapısı'dır. Bu çalışmada araştırma evreni olarak Sarp Sınır Kapısı merkez alınmaktadır. Sarp Sınır Kapısı, 31 Ağustos 1988 tarihinde açılmasıyla birlikte Türkiye'nin Kapıkule Sınır Kapısından sonra en fazla giriş-çıkış yapılan sınır kapısı olmuştur. SSCB ile 610 km olan Türkiye sınırı 13 Ekim 1921 Kars ve 16 Mart 1921 Moskova Antlaşmaları ile Sarp'tan başlayarak çizilmiştir. Bu anlaşmalarda Sarp Köyü'nün tam ortasından geçen dere doğal bir sınır olarak kabul edilmiştir; ancak bu sınır etnik bakımdan aynı milletin insanlarını da ayırmıştır. Bu durum bazı ailelerin parçalanmasına yol açmıştır. 1921-1937 yılları arasında aileler pasavanla⁷ günübirlik geçişler yaparak ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Ancak 1937'de SSCB'nin pasavanla geçişi yasaklaması üzerine Sarp Köyü derin bir sessizliğe bürünmüştür. Uzun yıllar boyunca aileler birbirleri ile haberleşip görüşememiştir. Bu durum SSCB'nin dışı açılma politikası sonucu 1988 yılında Sarp Sınır Kapısının açılmasına kadar da devam etmiştir (Koday, 1994: 126).

Kapının açılmasıyla birlikte giriş-çıkış yapan insanların sayısı 4-5 yıl gibi kısa bir süre içinde yaklaşık 1,5 milyona ulaşmıştır. Bu kadar insanın sınır kapısından giriş-çıkış yapmaya başlaması dünyada benzer ülkelerde ve bölgelerde de olduğu gibi beraberinde bavul ticaretini getirmiştir. İlk yıllarda giriş-çıkış yapan insanların temel amacı ticaret yapmaktır. Bu dönemde Gürcistan'dan birkaç bavul eşya getirip bunları Türkiye'de, büyük çoğunlukla da Doğu Karadeniz Bölgesi'nde, satan Gürcüler dönüşlerinde de ülkelerinde az bulunan ve pahalı olan ürünleri götürüp orada satmaktadırlar. Ancak zamanla Gürcistan'dan getirilebilecek eşyaların azalması ve bölge insanın bu ürünleri tercih etmemeye başlaması, Gürcülerin bölgedeki ticari hareketlerini etkilemiştir. Bu gelişmelere paralel olarak, özellikle son yıllarda çeşitli nedenlerle (iç göç, nüfusun yaşlanması, genç nüfusun üniversite eğitime devamı etmesi, vb.) bölgedeki iş gücü arzının azalması, Gürcüler için yeni istihdam alanlarının oluşmasına yol açmıştır. Diğer bir ifadeyle, arz-talep dengesi doğası gereği zamanla çay/findık tarımı, ev hizmetleri/gündelik işler ve hasta/yaşlı bakım gibi alanlardaki emek talebinin yükselmesine neden olmuştur. Bölgeye özgü olan bu durum zaman zaman bölge özelinde devletin yürüttüğü göç politikalarının da esnetilmesine yol açmaktadır. Nitekim İçişleri Bakanlığı 2017 yılında *6735 Sayılı Uluslararası*

⁶ Çalışmanın devamında Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği yerine SSCB kısaltması kullanılacaktır.

⁷ Ülke sınırının hemen dışında taşınmaz mülkü olan kişilere, buralara serbestçe gidip gelme olanağı sağlayan bir belgedir.

İşgücü Kanunu içinde yer alan çalışma izni muafiyeti (madde 13) gereği *4817 Sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği*'nde yapmış olduğu değişiklikle; Gürcistan vatandaşlarına Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve Artvin illerinde çay ve fındık hasadı zamanı oluşan ihtiyaç nedeniyle bir takvim yılı içinde doksan (90) günü geçmeyecek şekilde çalışma izni muafiyeti vermiştir. Bu kanun değişikliği, bölgedeki işgücü piyasasında yaşanan arz-talep değişikliğinin ve Gürcü göçmenlerin işgücü piyasasındaki giderek artan nüfusunun resmi olarak da kabul edildiğini ortaya koyması açısından önemli bir gelişmedir.

Bu çalışmada Doğu Karadeniz Bölgesi'nde, Artvin ve Rize illeri özelinde, çalışan Gürcü göçmenlerin duygu, düşünce ve deneyimlerinden hareketle gereksinimlerinin ortaya koyulması ve bölgedeki toplumsal yaşamın bir parçası olarak yerel toplumla birlikte yaşama yönelik pratiklerinin incelenmesi hedeflenmektedir. Yapılan tespitler sonucunda sosyal hizmet disiplinin temel felsefesi ışığında göç ve göçmelere yönelik sosyal politika çalışmalarına katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

1.1. ARAŞTIRMANIN SORUNSALI

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM)'nün paylaştığı verilere göre 2018 yılının ilk altı ayı tamamlanmadan Türkiye'de yakalanan düzensiz göçmen sayısı 100 bini aşmıştır. GİGM tarafından 27.12.2018 tarihinde paylaşılan verilere göre Aralık ayı sonu itibariyle toplam 265.169 düzensiz göçmen hakkında yasal işlem yapılmıştır (GİGM, 2018). 2017 yılında hakkında işlem yapılan düzensiz göçmen sayısının 175.752 olduğu göz önüne alındığında bu yılki mevcut verilerin ne kadar dikkat çekici olduğu daha net anlaşılmaktadır. Nitekim Türkiye'ye yönelik gerçekleşen düzensiz göç hareketleri, son yıllarda Suriye'den gelen kitlesel göç hareketlerinin gölgesinde kalmış gibi görünse de her geçen gün daha heterojen bir yapıya dönüşerek yoğunlaşmaktadır. Burada heterojen bir yapı ile ifade edilen göç hareketlerine katılan bireylerin yaşı, cinsiyeti, dini, dili, ideolojisi, etnik kökeni, ülkesi, nedeni, amacı, hedefi ve düzensiz göçü mümkün kılan formel veya enformel yapıların çeşitliliği gibi unsurlardır.

Bir ülkeye yönelik gerçekleşen düzensiz göç hareketleri ve bu hareketlerin boyutlarıyla ilgili en önemli göstergelerden biri yetkili kurum ve kuruluşlar tarafından hakkında işlem yapılan göçmenlere ait istatistiki verilerdir. Türkiye'de GİGM'den önce düzensiz göç ve göçmenlere ait işlemlerle ilgili yetkili kurum olan Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM)'nün verilerine göre 1995 ile 2013 yılları arasında Türkiye'de toplam 960.974 düzensiz göçmen yakalanmıştır (Sirkeci ve Martin, 2014; Sirkeci ve Yüceşahin, 2014: 6). Özellikle SSCB'nin dağılmasından sonraki

dönem, Türkiye’deki düzensiz göç hareketlerinin hem hacim hem de şekil olarak boyut değiştirdiği bir dönem olmuştur. İçduygu vd. (2014: 316) tarafından da ifade edildiği üzere Türkiye’deki düzensiz göç hareketi öncelikle, 1970’lerin sonundan itibaren bavul ticareti yapmak için İstanbul’a gelen Polonyalılar ile birlikte başlamış ve daha sonraki süreçte SSCB ve Doğu Avrupa ülkelerinden gelenlerin katılımıyla devam etmiştir. 2017 yılında Türkiye’ye en çok giriş-çıkış yapan ilk 10 ülke incelendiğinde, bu ülkelerden beş tanesinin (Rusya, Gürcistan, Bulgaristan, Ukrayna ve Azerbaycan) eski SSCB ülkeleri arasında yer aldığı görülmektedir (GİGM, 2018).

Türkiye’nin eski SSCB’ye bağlı olan bu ülkelerin bir kısmına yakın komşu veya sınır ülke konumunda olması, ülkenin zamanla transit ya da hedef ülke haline gelmesine yol açmıştır. Bu coğrafi konum itibarıyla söz konusu ülkelerden Türkiye’ye gelen göçmenlerin sayısı her geçen gün artmaktadır. Artan sayıya bağlı olarak da bu göçmenlerin Türkiye’deki işgücü piyasalarına düzensiz bir şekilde dâhil olmaları kolaylaşmaktadır. EGM’nin ve GİGM’nin verileri incelendiğinde özellikle 2000’li yıllardan sonra Bulgaristan, Moldova, Romanya, Ukrayna, Azerbaycan ve Gürcistan gibi ülkelerden Türkiye’ye gelen göçmenlerin oranının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bulgaristan ile Gürcistan üzerinden giriş ve çıkış yapanların sayısı söz konusu diğer ülkeler içinde ilk sıralarda yer almaktadır (Lordoğlu, 2015: 32). 2010-2012 yılları arasında en çok giriş çıkış yapılan ülke sıralamasında, Bulgaristan 4. sırada yer alırken; Gürcistan da 5. sırada yer almaktadır (EGM Hudut ve İltica Dairesi 2010-2012). Ancak 2016 yılına gelindiğinde Gürcistan sınırında yaşanan hareketlilik gözle görünür bir şekilde yoğunlaşmaktadır. Nitekim GİGM’nin 2016 yılı verilerine göre Gürcistan, 2.195.727 kişi ile Türkiye’ye yapılan girişlerde Almanya’dan sonra 2. sırada yer almaktadır (GİGM, 2017). 2017 yılı verilerine göre ise 2.433.711 girişin yapıldığı Gürcistan, Türkiye’ye en çok giriş-çıkış yapılan ülkeler sıralamasında 4. sırada yer almaktadır (GİGM, 2018). Son yıllardaki veriler incelendiğinde bu çalışmanın örneklemini oluşturan Gürcülerin, Türkiye’ye yaptıkları giriş-çıkış sayılarında düzenli bir artışın olduğu görülmektedir. Bu veriler mevsimlik tarım işçiliği, orman işçiliği, inşaat işçiliği, hasta bakıcılığı, yaşlı bakıcılığı, pazarcılık ya da ev temizliği gibi farklı işlerde çalışmak amacıyla Doğu Karadeniz Bölgesi’ne gelen ve belirli bir süre bölgede kaldıktan sonra Gürcistan’a dönen düzensiz göçmenlerin döngüsel ya da mekik göç olarak da adlandırılan hareketliliğini doğrular niteliktedir.

Bölgedeki yerel toplum ile sık sık iletişime geçen ve ortak yaşam alanlarını paylaşan Gürcü göçmenler, bu düzensiz hareketlilik içinde yasal olarak çalışma izinlerinin olmaması nedeniyle zaman zaman olumsuz deneyimler yaşamaktadırlar. Örneğin, çalışma izinlerinin olmaması işverenler karşısında güçsüz kalmalarına ve ücret alamadıklarında haklarını arayamamalarına;

sağlıksız ve kötü koşullarda çalışmalarına; düzensiz ve kötü barınma koşullarında yaşamalarına; herhangi bir sağlık hizmetinden yararlanamamalarına; zaman zaman ayrımcılığa maruz kalmalarına ve çeşitli sorunlar yaşamalarına yol açabilmektedir. Gürcü göçmenlerin bu sorunlarla başa çıkma ve/veya bu sorunların çözümü konusunda desteğe ihtiyaç duydukları çeşitli kaynaklarda (Ulukan ve Ulukan, 2012; Akyüz, 2013; Dinçer, 2014; Özbey, 2018) yer almaktadır. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde çalışan Gürcü göçmenlerin sayılarının her geçen gün artmasına bağlı olarak yaşadıkları sorunlarının da artması, yeni gereksinimlerin ortaya çıkması ve ihtiyaçlarının daha görünür hale gelmesi bu çalışmanın sorunsalını oluşturmaktadır.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Deneyimi keşfetmeye yönelik olan bu fenomenolojik araştırmanın temel amacı, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde gerçekleşen düzensiz göçü; Gürcü göçmenlerin nasıl deneyimlediklerini, içinde bulundukları koşulları nasıl anlamlandırdıklarını, gündelik yaşam pratikleri içerisinde yerel toplum ile nasıl iletişime geçtiklerini ve ilişkilerini nasıl düzenlediklerini araştırmaktır. Araştırmanın nihai amacı bölgeye yönelik gerçekleşen Gürcü göçünün karakteristik özelliklerinin tanımlanması, bölgede çalışan Gürcü göçmenlerin gereksinimlerinin belirlenmesi, yerel toplum ile birlikte yaşam ve karşılıklı uyum konularında gerekli göç ve sosyal politika tedbirlerinin geliştirilmesine yönelik öneriler sunulmasıdır. Bunun için öncelikle Gürcü göçmenlerin gereksinimlerinin tespit edilmesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda araştırma süresince aşağıdaki dört temel soruya cevap aranmıştır:

- (1) Göç ve göç sürecine ilişkin bilgi ve deneyimler nelerdir?
- (2) Türkiye'deki yaşam hakkındaki düşünce ve deneyimler nelerdir?
- (3) Türkiye'deki çalışma koşulları hakkındaki düşünce ve deneyimler nelerdir?
- (4) Göç öncesi ve sonrası hakkındaki düşünce ile deneyimler nelerdir?

Bu sorulardan hareketle Gürcü göçmenlerin göç süreci ve sonrasındaki deneyimleri; (1) kendi aralarındaki ilişkileri, (2) yerel toplumla olan ilişkileri, (3) işverenlerle olan ilişkileri olmak üzere üç farklı ilişki ağı üzerinden keşfedilmeye çalışılmıştır.

Bu keşif sürecine ek olarak, bölgedeki birlikte yaşamın varlığını tespit etmek ve bu yaşamın geleceğine yönelik öngörülerde bulunmak amacıyla yerel topluma yönelik aşağıdaki dört temel soruya da cevap aranmıştır:

- (1) Sınırdaki yaşam ile ilgili düşünce ve deneyimler nelerdir?
- (2) Gürcistan hakkındaki düşünce ve deneyimler nelerdir?

- (3) Gürcüler hakkındaki düşünce ve deneyimler nelerdir?
- (4) Yerel toplumun Gürcüler ve birlikte yaşam hakkındaki düşünce ve deneyimleri nelerdir?

Bu sorulardan hareketle de sosyolojik, kültürel, dilsel, dinsel, etnik ve benzeri pek çok açıdan heterojen bir yapıya sahip olan yerel toplumun Gürcistan, Gürcüler ve birlikte yaşam hakkındaki duygu, düşünce ve deneyimleri keşfedilmeye çalışılmıştır.

1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Bu araştırma konusunun önemi ve tercih edilme nedeni ele alındığında üç farklı etken ortaya çıkmaktadır. Bu etkenlerden ilki konunun araştırmacının kişisel yaşantısıyla olan bağıdır. Araştırmacının ilk olarak 2011 yılında (Türkiye Cumhuriyeti ve Gürcistan vatandaşlarının kara sınırı geçişlerinde kimlik kartıyla geçişin başladığı yıl) bölgeye gelerek Rize’de yaşamaya başlaması, konuya yönelik ilk izlenimlerinin oluşmasına yol açmıştır. Araştırmacının 2011 yılından beri bölgede bulunması ve her geçen gün artarak devam eden düzensiz göç hareketliliğine ve çeşitli yaşantılara tanık olması, bu konuyla ilgili akademik bir çalışma yapma fikrini gündeme getirmiştir.

Nitekim Doğu Karadeniz bölgesine gelerek çeşitli işlerde çalışan Gürcü göçmenlerin sayısının artmasına bağlı olarak yaşanan sorunlar ve oluşan mağduriyetler de her geçen gün artarak gözle görünür bir hale gelmiştir. Bu durum Doğu Karadeniz bölgesinde yayın yapan yerel ve bölgesel basın-yayın kuruluşlarının (Kaçkar TV, Çay TV, Olay53.com, Artvin Haber Ajansı, vb.) haberleri incelendiğinde rahatlıkla görülmektedir. Bu durum tespit konunun önemi ve tercih edilme nedeni açısından ikinci etkindir. Bu bağlamda konu ile ilgili olarak detaylı bir alan yazın taraması yapıldığında, doğrudan bölgedeki Gürcü göçmenlerin yaşam deneyimleri, ihtiyaçları, sorunları ve/veya başa çıkma yolları hakkında kapsamlı bir çalışmanın yapılmamış olması dikkat çekmektedir. Elbette ki ilerleyen bölümlerde değinileceği üzere bölgedeki Gürcüler ve düzensiz göç hareketleri ile ilgili bazı çalışmalar (Ulukan ve Ulukan, 2012; Lordoğlu, 2015; Dedeoğlu, 2016; Özbey, 2016) bulunmaktadır. Fakat bu çalışmalar içinde fenomenolojik olarak göçmenler ve göçmenlik durumu üzerinden Gürcülerin deneyimlerini keşfetmeye veya onların bölgede bulunun yerel toplum ile birlikte yaşama pratiklerine yönelik kapsamlı bir çalışmaya ulaşmak mümkün değildir.

Bu çalışmanın önemi ve tercih nedeniyle ilgili olan son etken yerel toplumu da içine alan makro boyuttaki çalışmalarla ilgilidir. Sınır bölgelerinde yaşanan geçişkenlik nedeniyle toplumsal

yaşamda ortaya çıkan heterojen yapı, bölge özelinde de geçerliliğini korumaktadır. Düzensiz bir hareketlilik içinde olmalarına rağmen, bölgede kısa süreli, geçici ya da kalıcı olarak ikamet eden Gürcü göçmenlerin sayısı her geçen gün giderek artmaktadır. Bu durum yeni ilişkilerin kurulmasına, farklı olay ve deneyimlerin yaşanmasına yol açmaktadır. Böylece bölgedeki ortak yaşam alanlarını ve deneyimleri paylaşan Gürcü göçmenler ile yerel toplumun ilişkileri her geçen gün daha karmaşık hale gelmektedir. Bu karmaşık yapı kamusal düzen ve toplumsal refah açısından geleceğe dair bazı endişeleri de beraberinde getirmektedir. Bu endişeler göç çalışmalarındaki uyum ve birlikte yaşam gibi makro çalışma alanlarının oluşturulması ihtiyacını gündeme getirmektedir. Bu çalışmanın önemi, buraya kadar açıklanan üç farklı etkenin kesişim noktasından hareketle, bölgede karşılıklı uyuma ve anlayışa dayanan birlikte yaşamı sağlamak amacıyla makro sosyal hizmet uygulamalarının geliştirilmesine yönelik önerilerle somutlaştırılmaktadır.

Bu çalışmanın Gürcü göçmenlere gereksinimlerinin tespit edilmesi ve karşılanması, bölgede yaşadıkları sorunların belirlenmesi ve yeniden deneyimlenmemesi için gerekli tedbirlerin alınması, yaşam standartlarının yükseltilmesi ve iyilik durumlarının geliştirilmesi konularında fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu çalışmanın insan hakları, sosyal adalet ve eşitlik gibi evrensel ilkelerden hareketle Gürcü göçmenler ile yerel toplumun birlikte yaşam ve karşılıklı uyum konularında kendilerine düşen sorumluluklarının belirlenmesi ve gerekli sosyal politika tedbirlerinin alınması noktasında da katkı sağlayacağına inanılmaktadır.

1.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu çalışmanın temel olarak dört farklı başlık altında toplanabilecek sınırlılıkları bulunmaktadır. Veri toplama sürecindeki (1) çalışmanın düzensiz göçmenlerle yürütülüyor olması, (2) dil ve iletişim sorununun bulunması, (3) örneklemin veya hedef grubun genellikle gün içinde ve uzun saatler boyunca çalışıyor olması, (4) seks işçisi olarak çalışan kadınların güvenlik ve sınır dışı edilme (deport) endişelerinin bulunması araştırmada çeşitli sınırlılıklar yaratmıştır.

Çalışmanın düzensiz göçmenlerle yürütülüyor olması; toplanan verilerin transkript edilmesi ve değerlendirilmesi süreçlerinde bazı noktaların aydınlatılması amacıyla görüşme yapılan göçmenlerin çoğuyla ikinci bir görüşme yapma imkânını engellemiştir. Ayrıca görüşmelerin yarıya yakınında (11 görüşme) tercüman kullanılması, geriye kalan görüşmelerin (14 görüşme) de ana dilini konuşmayan katılımcılarla gerçekleştirilmiş olması katılımcıların yaşantılarını anlamaya veya keşfetmeye yönelik bazı sınırlılıklar oluşturmuştur.

Öte yandan veri toplama sürecinin (15 Haziran - 15 Ağustos 2018) bölgedeki tarımsal ve ticari faaliyetlerin arttığı 2. çay hasadı dönemine denk gelmesi, çalışmanın örneklemini oluşturan Gürcü göçmenlere ulaşması ve/veya görüşmeler için uygun zamanın ayarlanması konusunda bazı sınırlılıklar oluşturmıştır. Veri toplama sürecinde özellikle güvenlik ve sınır dışı edilme (deport) endişeleri nedeniyle seks işçiliği yapan hiçbir kadın göçmen görüşme yapmayı kabul etmemiştir. Bölgede seks işçiliğinin yaygın olarak yapıldığı Hopa (Artvin) ve Fındıklı (Rize) ilçelerindeki cadde ve mekânlarda görüşme yapmak üzere ulaşılan bazı göçmen kadınlar doğrudan bu endişelerini dile getirerek görüşme yapmayı reddetmişler; bazıları da kendilerinin seks işçisi olarak çalışmadıklarını ifade ederek görüşme talebini reddetmişlerdir. Bu durum çalışmanın maksimum çeşitlilik örneklemine ulaşmasını engelleyen en önemli sınırlılık olarak değerlendirilmektedir.

1.5. ARAŞTIRMA KONUSUYLA İLGİLİ ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Literatür taraması bir konunun çalışmaya değer olup olmadığının anlaşılabilmesi ve çalışma alanının sınırlarının belirlenmesi açısından hem nitel hem de nicel araştırmalar için oldukça önemlidir. Literatür taraması araştırma sonucunda elde edilen bilgilerin diğer sonuçlarla karşılaştırılması için de araştırmacıya bir çerçeve sunmaktadır (Creswell, 2016: 28). Bu çalışmaya başlamadan önce konunun belirlenmesi ve netleştirilmesi sürecinde konu ile ilgili bir literatür taraması yapılmış ve farklı akademik disiplinlerde hazırlanmış çeşitli çalışmalara rastlanmıştır. Literatür taramasına ilk olarak Yükseköğretim Kurulu'nun *Ulusal Tez Merkezi*'nde kayıtlı bulunan çalışmalardan başlanmıştır. Merkezin veri tabanında Gürcistan ve Gürcüler ile ilgili başta tarih ve uluslararası ilişkiler olmak üzere sosyoloji, ekonomi, kamu yönetimi ve dilbilim gibi pek çok alanda yapılmış yüksek lisans ve doktora tezine rastlamak mümkündür. Ancak bu araştırmanın akademik temelini oluşturan sosyal hizmet disipliniinde yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. *Ulusal Tez Merkezi*'nin veri tabanında Gürcistan'dan Türkiye'ye yapılan göçlerle ilgili çalışmalar incelendiğinde de oldukça sınırlı bir literatür ile karşılaşmaktadır. Veri tabanında doğrudan Gürcü göçmenlerle ilgili olarak yapılmış ve ulaşılabilir olan en eski çalışma 2014 yılında Cemile Gizem Dinçer tarafından *In between countries: Experiences of women migrant domestic workers from Georgia in Turkey*⁸ adıyla hazırlanan yüksek lisans tezidir. Dinçer'in Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı'nda hazırlamış olduğu çalışması incelendiğinde Gürcistan'dan Türkiye'ye gelip ev işçisi olarak çalışan kadınların deneyimlerine odaklanıldığı görülmektedir. Veri tabanında ikisi doktora biri de yüksek lisans olmak üzere üç

⁸ *Ülkeler arasında: Gürcistan göçmeni ev işçisi kadınların Türkiye'deki deneyimleri*

farklı tez çalışması daha yer almaktadır. Doktora tezinin ilki *Ethnicity and Gender Dynamics of Living in Borderlands: The Case of Hopa-Turkey*⁹ (Akyüz, 2013) adıyla yayınlanmıştır. Diğer doktora tezi ise *Sınır kapitalizmi: Gürcistan'dan Türkiye'ye güneybirlik işgücü göçü: 'Hopa örneği'* (Özbey, 2016) adı altında hazırlanmıştır. Bahsi geçen doktora tezlerinden ilki (Akyüz, 2013) doğrudan Gürcü göçmenlere yönelik olmasa da, çalışmada bölgedeki toplumsal ilişkiler nedeniyle Gürcü göçmenler hakkında detaylı ve özgün bilgilerin yer aldığı görülmektedir. İkinci doktora tezi (Özbey, 2016) doğrudan güneybirlik hareketlilik gerçekleştiren Gürcü göçmenlere yönelik olmakla birlikte bölgedeki sosyolojik yapıyı da incelemektedir. Son olarak, veri tabanında yer alan yüksek lisans tezi ise *Georgian migration to Turkey between 1990 and 2012*¹⁰ (Sadunashvili, 2016) adıyla yayınlanmıştır. Bu tez incelendiğinde, çalışmanın göçmenlerden ziyade Gürcistan'dan Türkiye'ye yönelen göç hareketlerine odaklandığı anlaşılmaktadır.

Lisansüstü tez çalışmaları dışında, 1994 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu bünyesinde Dr. Kasım Karataş'ın tez danışmanlığında hazırlanan *Sarp Sınır Kapısı'nın Açılmasıyla Doğu Karadeniz Bölgesinde Meydana Gelen Sosyo-ekonomik Değişimler* (Berbero vd., 1994) adlı yayımlanmamış bir lisans bitirme tezi de bulunmaktadır. Bu çalışma incelendiğinde, sınırın açıldığı ilk yıllarda bölgede meydana gelen sosyoekonomik değişimlerin Rus pazarları ve seks işçiliği ekseninde incelendiği görülmektedir. Ayrıca Gürcülerin Türkiye'ye yaptıkları göçler ve düzensiz göç hareketleriyle ilgili yakın geçmişte hazırlanmış farklı çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin; *Türkiye'ye Yönelik Düzensiz Göçler ve Göçmenlerin İnşaat Sektöründe Enformel İstihdamı* (Akpınar, 2009); *Kriz ve Göç: Türkiye Gürcistan Nüfus Hareketleri Üzerine Bir Tartışma* (Ciğerci Ulukan ve Ulukan, 2012); *Türkiye'ye Düzensiz Emek Göçü ve Göçmenlerin İşgücü Piyasasındaki Durumları* (Toksöz, Erdoğan ve Kaşka, 2012); *Sarp Sınır Kapısının Hopa'da Yaşayan Ailelere Etkileri* (Metin ve Koyuncu, 2013); *Türkiye'ye Yönelen Düzensiz Göç ve İşgücü Piyasalarına Bazı Yansımalar* (Lordoğlu, 2015); *Türkiye-Gürcistan Bağlamında Göçmen Kadın Emeği: Güvencesizliğin ve Belgesizliğin Mekânı Olarak Ev içi Alan* (Dinçer, 2015); *Türkiye'de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Mevcut Durum Raporu Yabancı Göçmen İşçiler: Yoksulluk Nöbetinden Yoksulların Rekabetine* (Dedeoğlu, 2016); *Doğu Karadeniz'de Çay Tarımında Çalışan Gürcü İşçilerin Çalışma Koşulları Üzerine Gözlemler* (Engin, 2017); *Uluslararası Göçte Etnisite ve Toplumsal Cinsiyete Dayalı İşbölümü: Hopa Örneği* (Özbey, 2017) ve benzeri çalışmalar bu araştırma sürecinde yararlanılmış çalışmalardan bazılarıdır.

⁹ *Sınır Bölgelerinde Yaşamın Etnik ve Toplumsal Cinsiyet Dinamikleri: Hopa- Türkiye Örneği*

¹⁰ *1990 ve 2012 Yılları Arasında Türkiye'ye Yönelik Gürcü Göçleri*

BÖLÜM II

2. KAYNAK ÜLKE GÜRCİSTAN PROFİLİ

2.1. Gürcistan'ın Siyasi ve İdari Tarihi

Simon Mdivani, 31 Aralık 1920 tarihinde Gürcistan Elçisi olarak Ankara'ya gelmiş ve 2 Şubat 1921 tarihinde de Mustafa Kemal tarafından güven mektubu sunmak üzere kabul edilmiştir. Yapılan görüşme sonrasında Mustafa Kemal, Gürcistan ile ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

Bizi, Gürcistan ile birleştiren yalnız sempati değil, aynı zamanda hedeflerimizin de bir olmasıdır. Güçlü bir doğuya ihtiyacımız var. Özellikle güçlü bir Kafkasya'ya. Kafkasya'da ise, en önemli ulus olan Gürcülerin, güçlü olmasına ihtiyacımız var. Bize, güçlü ve bağımsız bir Gürcistan lazım. Biz Kafkasya'nın diğer ülkelerinin de bağımsız olabilmeleri için Gürcistan ile birlikte çaba sarf etmeliyiz.¹¹

Mustafa Kemal Atatürk'ün de ifade ettiği üzere Gürcüler binlerce yıldır Kafkaslarda yaşayan köklü bir topluluk olarak bilinmektedir. Bugünkü Gürcistan topraklarında yaşayan topluluklara ait ilk izler Paleolitik Çağ'a uzanmaktadır ki bu durumda yaklaşık 2 milyon yıl öncesine uzanan bir yerleşimden bahsedilmesi mümkündür. Gürcistan'da yapılan kazılarda, günümüzdeki sosyo-ekonomik yapıya benzer, tarım ve hayvancılık yapan toplulukların kalıntılarına rastlanmaktadır. Yazılı metinlerde geçen ifadeler de Gürcistan'ın tarımda ve hayvancılıkta oldukça önemli bir bölge olduğunu kanıtlar niteliktedir. M.Ö. 6. ve 4. yüzyıllar arasında yazılmış Yunan kaynaklarında Gürcistan'ın tarım ürünleri, bitkileri, hayvanları ve yer altı kaynakları (doğal mineralli maden suları) açısından oldukça zengin bir ülke olduğu ifade edilmektedir (Berdzenişvili, 1997: 49).

Günümüzde yarı başkanlık tipi bir cumhuriyet rejimi ile yönetilen Gürcistan, bir güneybatı Asya ülkesi olarak Kafkasya'nın güneyinde yer almaktadır. Ülkenin kuzeyinde Rusya, güneyinde Ermenistan ve Azerbaycan, güneybatısında ise Türkiye Cumhuriyeti yer almaktadır. *Türk Ansiklopedisi*'nde (1970: 206-208) yer alan bilgilere göre 69.700 km²'lik yüzölçümüne sahip olan ülkenin yaklaşık %80'i dağlıktır. GEOSTAT¹² (2016) tarafından paylaşılan bilgilere göre; ülkenin 2014 yılında yapılan nüfus sayımındaki toplam nüfusu 3.713.804 kişidir. Ancak 2002 yılında Gürcistan'da yapılan nüfus sayımına göre 4.371.535 kişi olan ülke nüfusunun %15 oranında (657.731 kişi) azaldığı belirtilmektedir (GEOSTAT, 2016). Üstelik son 30 yılın verileri incelendiğinde Gürcistan nüfusunun dramatik bir şekilde azaldığı daha net

¹¹ <http://www.turkgurcuvakfi.com/index.asp> [Erişim Tarihi:26.04.2018]

¹² National Statistics Office of Georgia (Gürcistan Ulusal İstatistik Kurumu)

görülmektedir. Buna göre SSCB'nin dağıldığı dönemde 5 milyonun üzerinde bulunan Gürcistan nüfusu 1994 yılına gelindiğinde 4.929.900 kişiye düşmüştür. Sonraki yıllarda da bu sayı hızla azalarak 2000'li yılların başında 4.435.200 kişiye kadar düşmektedir (GEOSTAT, 2005). Kurumun web sitesinde paylaşılan güncel verilere göre ise, 1 Ocak 2018 tarihi itibarıyla, Gürcistan'ın nüfusu 3.729.600 kişidir¹³. Ancak bazı kaynaklarda farklı verilere rastlamak da mümkündür. Örneğin Sandro İbereli'ye (2014: 507) göre 1989 yılında Gürcistan nüfusu 5.400.000 kişidir; ancak 2006 yılındaki nüfus sayımına göre ülke nüfusu 4.661.473 kişiye gerilemiştir. İbereli (2014: 508) bu verileri yaklaşık 1,5 milyon Gürcü'nün iş bulmak amacıyla ülkelerini terk etmesi şeklinde yorumlamaktadır.

Çeşitli kaynaklarda ülkenin %30'unun azınlıklardan (Azerbaycan Türkleri (%6,5), Ermeniler (5,7), Ruslar (%1,5), Abhazlar, Acarlar, Lazlar, Megreller, Ostler, Çeçenler, Çinliler, Kürtler, Tatarlar, Ukraynalılar, vb.) oluştuğu ifade edilmektedir (Türk Ansiklopedisi, 1970: 206-208; Dursun, 1996: 310-311; aktaran Bayraktar, 2017: 26). Bu etnik çeşitlilik ülkenin başta sosyolojik yapısı olmak üzere kültürel, ekonomik, idari ve siyasi yapılarında oldukça önemli etkiler yapmaktadır. Örneğin bugün Gürcistan'da yönetsel olarak toplam 12 bölge (Abkhazia, Samegrelo, Guria, Adjara, Racha-Svaneti, Imereti, Samtskhe-Javakheti, Shida Kartli, Mtskheta-Mtianeti, Kvemo-Kartli, Kakheti, Tbilisi) bulunmaktadır. Bu idari yönetim birimleri başkent Tiflis, Abhazya Özerk Cumhuriyeti, Acara Özerk Cumhuriyeti ve 9 farklı bölgeden oluşmaktadır. Bu bölgelerin içinde Abhazya ve Acara bölgeleri özerk cumhuriyetler olarak iç işlerinde bağımsız, dış işlerinde ise Tiflis Hükümetine bağlı olarak hareket etmektedir. Bunun dışında bir de özerkliği Rusya tarafından ilan edilen Güney Osetya Özerk Bölgesi bulunmaktadır¹⁴. Gürcistan toprakları içinde yer alan bu bölge üzerinde Rusya'nın da hak iddia ettiği görülmektedir. Nitekim bu bölge 2008 yılında Gürcistan ile Rusya arasında gerçekleşen savaşın merkezinde yer almaktadır. Gürcistan içindeki bu yönetsel farklılıkların temeli, yukarıda bahsi geçen etnik grupların varlığına dayanmaktadır. Öte yandan 2017 yılının Mart ayında Batum'da gerçekleşen ve onlarca kişinin yaralanmasına yol açan halk eylemleri ve sokak olaylarının temelinde de yine bu etnik farklılıklar bulunmaktadır. Gürcistan basınına yansıyan haberlerde söz konusu olayların; aracını yanlış yere park eden bir sürücüyü ceza kesmek isteyen polis ile araç sahibinin ve yakınlarının polisle tartışması sırasında, polisin söylediği iddia edilen "*Sizi gidi Tatarlar*"¹⁵ sözü ile başladığı ifade edilmektedir.

¹³ <http://www.geostat.ge/index.php?lang=eng> [Erişim Tarihi: 27.04.2018]

¹⁴ Bu bölge aslında yukarıda yer alan Shida Kartli Bölgesi içinde yer almaktadır. Söz konusu bölge Gürcistan Devleti tarafından resmi olarak Shida Kartli adıyla kabul edilmektedir.

¹⁵ Özellikle SSCB döneminde Gürcistan'ın Acara Bölgesi'nde yaşayan Gürcüler diğer grupların (genellikle Acarların) kültürel ve bölgesel özellikleriyle alay etmek için "*Tatar*" ifadesi kullanılmaktaydı. <http://www.chveneburi.net/gundem/batumda-olaganustu-durum-h830.html>

Gürcistan tarihine baktığımızda, ülkenin 7. yüzyıla kadar bugünkü bölgesel yönetim tarzına benzer bir feodal yapıya sahip olduğu görülmektedir. Ancak 7. yüzyılın ikinci yarısından 9. yüzyıla kadar Arap; ardından da bir süre Selçuklu egemenliğinde kalan Gürcistan, daha sonra bağımsızlığını elde ederek güçlü bir devlet haline gelmiştir. 13. yüzyıla kadar süren özgürlük yılları ve devletin yükselişi, bugün pek çok ulusal ya da uluslararası kaynakta “Altın Çağ” olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemin başlangıcında kaynaklarda kurucu Davit olarak nitelenen Davit Agmashenebeli (1089-1125) ülkedeki Selçuklu egemenliğine son vererek Tiflis’i başkent ilan eder. Daha sonra başta Ermenistan olmak üzere komşu ülkelere seferler düzenleyerek Gürcistan topraklarını genişletir. Davit Agmashenebeli’nin vefatı üzerine yerine önce 1178 yılında III. Georgi, daha sonra da 1184 yılında III. Georgi’nin erkek çocuğu olmadığı için kızı Kraliçe Tamar (Tamara) geçer. Kraliçe Tamar’ın Gürcü tahtına çıkması ilk yıllarda bazı tartışmalara yol açar; ancak onun, kurucu Davit’in torunu olması zamanla halk tarafından kabul görmesini sağlar. Böylece Gürcistan tarihinin en parlak yılları da başlamış olur. Bu yıllar sadece Gürcistan için değil tüm Kafkasya için bir altın dönem olmuştur; çünkü hem Hristiyanlar hem de Müslümanlar ilk defa Kafkas Devletleri içinde bir araya gelmişlerdir (Dumézil, 2000: 18).

13. yüzyılda, Kraliçe Tamar’ın vefatından sonra, Moğolların batıya akınlar düzenlemesi Gürcistan’ı hedef ülke haline getirmiştir. Bir süre Moğol egemenliği altında kalan Gürcistan toprakları, 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğu ve İran Devleti’nin himayesi altında kalmıştır. Ancak 1801 yılında Rusya’nın Osmanlı ile imzaladığı *Yaş Anlaşması*’nı tek taraflı olarak feshederek Gürcistan’ı ilhak etmesiyle bölgede Rus egemenliği başlamıştır. Bu tarihten itibaren Gürcistan, 1918-1921 yılları arasındaki bağımsızlık süreci dışında, 1991 yılında SSCB’nin dağılmasına kadar Rus egemenliği ve etkisi altında kalmıştır. Bu süre içinde 1917 yılında gerçekleşen Bolşevik devrimi sonucunda Çarlık Rusya’nın dağılması, Gürcistan topraklarındaki bağımsızlık ateşini de yakmıştır. 26 Mayıs 1918 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Gürcistan’ın bağımsızlığı, 25 Şubat 1921 tarihindeki Bolşevik istilasına ve Gürcistan’daki SSCB yönetiminin kuruluşuna kadar sürmüştür (Kavrelişvili, 2010: 93).

1921 yılından 1991 yılına kadar SSCB’nin egemenliği altında kalan Gürcistan’da 31 Mart 1991’de gerçekleşen referandum sonucunda oy kullanan halkın % 93’ünün onayı ile Gürcistan Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Daha sonra gerçekleştirilen seçimlerde milliyetçi lider Zviad Gamsahurdiya (Gamsakhurdia) oyların % 86,5’ini alarak devlet başkanı seçilmiştir (Ural ve Tokgöz, 2011: 119). Ancak 1990’lı yıllar Gürcistan için hiç de kolay geçmemiştir. Başta ekonomik ve siyasi sorunlar nedeniyle çıkan iç karışıklıklar neticesinde, 1992 yılında eski SSCB Dış İşleri Bakanı ve Gürcistan Komünist Parti eski Sekreteri Eduard Şevardnadze Devlet ve Parlamento Başkanı seçilmiştir. Şevardnadze göreve geldikten sonra başta ekonomik ve

politik reformlara öncelik vermiştir. Özellikle Gürcistan Anayasası'nın yazılması ve bir yargı sisteminin oluşturulması için yoğun çaba sarf etmiştir (Torun, 2016: 50). Ancak Şevardnadze'nin ilk yılları ekonomik gelişmeler konusunda Gamsahurdiya dönemine benzer şekilde ilerlemiştir. 1991 yılından 1994 yılına kadar Gürcistan'da üretim hızla düşmüş ve enflasyon oranları % 60'lara ulaşmıştır (Gahrton, 2010: 87). Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH) oranına baktığımızda ülke geliri 1991'de % 20,1; 1992'de % 44,2; 1993'te % 29,3; 1994'te ise % 11 oranında düşüş göstermiştir (Wheatley, 2009: 124).

Bu dönemde her ne kadar SSCB dağılmış ve Gürcistan bağımsız bir ülke haline gelmiş olsa da yeni kurulan Rusya Federasyonu'nun ülke içindeki etkisi hala devam etmektedir. Özellikle Abhazya ve Güney Osetya bölgelerindeki halkın Rusya tarafından desteklenmesi Gürcistan'da yıllar boyunca sürecek iç istikrarsızlıklara yol açmıştır. Şevardnadze 1995 yılının Ekim ayından sonra, iktidarın mutlak hâkimi olarak kabul edilmektedir. Ancak bu döneme kadar Gürcistan merkezi otoritenin eksikliği nedeniyle ideolojik, dini ve etnik çatışmaların baskısı altında başarısız bir devlet olarak anılmaktadır (Çelikpala, 2012: 7). Gahrton'a (2010: 92) göre Gamsahurdiya'ya göre daha akılcı politikalar izleyen Şevardnadze, Rusya ile kurduğu yakın ilişkiler neticesinde 1995-2000 yılları arasındaki dönemi uluslararası ilişkiler açısından kısmen daha rahat geçirmiş ve Gürcistan'ın uluslararası arenada kabul edilebilirliğini arttırmıştır. Ancak 2000'li yılların başından itibaren Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile daha yakın ilişkiler kurmaya başlayan Gürcistan, enerji kaynaklarına veya sıcak denizlere açılan kapı olma özelliğinden dolayı Soğuk Savaşın ardından ABD ile Rusya arasındaki bir iktidar mücadelesinin tam ortasında kalmıştır.

Gürcistan ekonomisine dönecek olursak, yukarıda da değinildiği üzere ülkede 1994 yılına kadar gerileyen GSYH, 1996 ve 1997 yılları içinde % 11'lik bir büyüme gerçekleştirmiştir. Bu yıllarda ekonomik alanda önemli reformların yapıldığı bilinmektedir. Ancak tüm bu çaba ve gelişmelere rağmen sonraki yıllarda ekonomik büyümenin devamlılığı sağlanamamıştır. Kısa süre içinde ülkedeki ekonomik büyüme oranları ve para istikrarının, Dünya Bankası ile IMF gibi uluslararası kuruluşların kredileri sayesinde gerçekleşen geçici bir büyüme olduğu anlaşılmıştır. 1998 ve 2003 yılları arasında Gürcistan ekonomisi Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattına rağmen gelişim gösterememiş ve ülkedeki ekonomik reformlar durma noktasına gelmiştir (Aydın, 2011: 41). Ülkede yaşanan bu ekonomik durgunluk, siyasi alana da yansımış ve "Gül Devrimi" ya da "Kadife Devrim" olarak adlandırılan halk hareketi sonucunda Gürcistan'da iktidar değişikliği yaşanmıştır (Atıcı Köktaş, 2015: 97).

Bu devrimin mimarı olan Mihail Saakaşvili (Mikheil Saakashvili), 4 Ocak 2004'te yapılan başkanlık seçimlerinde oyların büyük çoğunluğunu alarak Gürcistan'ın 3. Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Saakaşvili ile birlikte Gürcistan'da yeni bir dönem başlamıştır. Zurab Zhvania'nın Başbakanlığında kurulan yeni hükümet çeşitli reformları uygulamaya koymuş ve yolsuzluğun üzerine etkin bir biçimde gitmeye çalışmıştır. Ancak hem iç politikada (Acara Özerk Cumhuriyeti'nin bağımsızlık talepleri) hem de dış politikada (bölgedeki hâkimiyet konusunda ABD ile Rusya çekişmesi) yaşanan gelişmeler nedeniyle Saakaşvili ve Tiflis Hükümeti için ilk yıllar oldukça zor geçmiştir. Saakaşvili'nin öncelikli hedefi Gürcistan'ın üniter yapısının sağlanması olmuştur. Bunun için sorunlu bölgelerin Gürcistan ile bütünleşmesini sağlamak için karşılıklı diyalog ve ekonomik teşviklerle mevcut sorunları çözmeyi hedeflemiştir. Şevardnadze dönemindeki bozuk sistemin yerine, devrimin oluşturduğu olumlu atmosferin de yardımıyla demokrasiyi güçlendirerek Gürcistan'daki ayrılıkçı bölge halklarını yanına çekmek istemiştir (Atıcı Köktaş, 2015: 98). Bunun için öncelikle tüm polis teşkilatı lağvedilmiş, yerine yeni ve genç polisler işe alınmıştır. Böylece hem ülkede kronik bir sorun haline gelmiş olan yolsuzluğun ve rüşvetin önüne geçilmesi hem de ayrılıkçı bölgelerdeki halkların Tiflis hükümetine karşı olan önyargılarının kırılması ve güven kazanılması amaçlanmıştır. Bu gelişmelere içinde ülkenin dış siyaseti ağırlıklı olarak Batı'ya yönelmiştir. Bu dönemde gerçek anlamda ilk defa Gürcistan'ın NATO ve Avrupa Birliği (AB) üyelikleri gündeme getirilmiştir (DEİK, 2012: 4).

Ancak Saakaşvili'nin ilk yıllardaki Batı (AB ve ABD) ile Rusya arasındaki dengeli siyaseti zamanla Rusya aleyhine gelişince hem ülke içinde hem de dışında ciddi sorunlar ortaya çıkmıştır. 2008 yılında Rusya tarafından desteklendiği iddia edilen Güney Osetya'nın bağımsızlık talep etmesi üzerine yaşanan olaylar kısa süre sonra Gürcistan-Rusya Savaşı'na dönüşmüştür. Beş gün süren çatışmalar sonucunda 2000'in üzerinde insan hayatını kaybetmiş ve Güney Osetya'nın başkenti kabul edilen Tshinvali şehri başta olmak üzere bölgedeki diğer pek çok şehir tahrip edilmiştir. Rusya, uluslararası girişimler sonucunda, Gürcistan'ın bölgede yeni bir şiddet eylemine başvurmaması şartı ile operasyonu durduğunu belirterek savaşı bitirmiştir. Ancak günümüzde de Rus barış gücüne ait askerler Güney Osetya'daki varlıklarını sürdürmektedirler. Yaşanan savaş sonrasında Rusya, Güney Osetya ile Abhazya'nın bağımsızlıklarını tanıdığını ilan etmiştir. Olaylar sonrasında AB'nin talebi üzerine görevlendirilen bağımsız bir komisyon Gürcistan ile Rusya arasındaki savaşı mercek altına almış ve bir rapor hazırlamıştır. Raporda Gürcistan, Güney Osetya'ya asker göndererek savaşı başlattığı için sorumlu tutulmuştur (DEİK, 2012: 6). Bugün pek çok Gürcü'nün de hemfikir

olduğu üzere Batı, Güney Osetya Savaşı'nda Gürcistan'ı yalnız bırakmıştır. Bu savaşın zaten çok iyi durumda olmayan Gürcistan ekonomisine ve devlet bütçesine de önemli etkileri olmuştur. Ayrıca ülke içinde işsizliğin artması, yabancı yatırımların azalması, ekonomik koşulların daha kötüye gitmesi ve bürokraside rüşvetin yeniden yaygınlık kazanmaya başlaması zamanla Saakaşvili'nin halkın gözünden düşmesine ve muhalefetin güçlenmesine neden olmuştur. Üstelik SSCB zamanından beri Gürcistan ekonomisi için iyi bir pazar imkânı ve avantajlar sunan Rusya ile ticari ilişkilerin daha da çıkmaza girmiş olması Gürcü toplumundaki hoşnutsuzluğu arttırmıştır. Saakaşvili'ye karşı oluşan muhalif hareketlerin sonucunda Bidzina İvanişvili'nin liderliğini yaptığı ve ülkedeki farklı siyasi grupları bir araya getirmeyi başaran *Gürcü Rüyası Koalisyonu*, 2012 yılının Ekim ayında yapılan seçimlerde Saakaşvili'nin önderliğini yaptığı *Birleşik Ulusal Hareketi*'ni geride bırakmıştır. Böylece Gürcistan'ın iç ve dış siyaset çizgisini belirleyecek yeni bir aktör ortaya çıkmıştır (Atıcı Köktaş, 2015: 101). Bir sonraki yıl devlet başkanlığı için yapılan seçimlerde, Başbakan Bidzina İvanişvili'nin öncülük ettiği *Gürcü Rüyası Koalisyonu*'nun adayı ve Eski Eğitim Bakanı Giorgi Margvelaşvili, Gürcistan'ın 4. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Bu çalışmanın veri analizi ve yorumlamasının yapıldığı süreçte Gürcistan'da son Cumhurbaşkanlığı seçimi yapılmıştır¹⁶. *Birleşik Ulusal Hareketi Koalisyonu* seçime eski Dışişleri Bakanı Grigol Vaşadze'yi aday göstererek girerken *Gürcü Rüyası Partisi*'nin adayı da yine eski Dışişleri bakanlarında Salome Zurabişvili olmuştur. İlk tur seçimleri 28 Ekim 2018 Pazar günü¹⁷ yapılmış; ancak Grigol Vaşadze'nin %38, Salome Zurabişvili'nin ise %39 oranında oy alması seçimleri 2. tura taşımıştır. 28 Kasım 2018 Çarşamba günü yapılan 2. tur seçimlerini oyların %59'unu alan Salome Zurabişvili kazanmıştır.

2.2. Gürcistan Ekonomisi

¹⁶ 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan Gürcistan'da 7. Kez Cumhurbaşkanlığı seçimi gerçekleştirilmiştir. Ancak Gürcü Rüyası Partisi öncülüğünde yapılan sistem değişikliğiyle birlikte Cumhurbaşkanı 2018 yılındaki bu seçimde son kez halk tarafından seçilmiştir. Bundan sonraki yıllarda olası Cumhurbaşkanları parlamento üyeleri tarafından seçilecektir.

<http://www.tabula.ge/en/story/119485-new-constitution-will-abolish-direct-presidential-elections-in-georgia> [Erişim Tarihi: 22.12.2018]

¹⁷ Araştırmacı tarafından 26-28 Ekim 2018 tarihleri arasında Gürcistan'a bir ziyaret gerçekleştirilmiş olup Cumhurbaşkanlığı seçiminin yapıldığı aynı gün içinde Tiflis, Gori, Kutaisi ve Batum şehirleri ziyaret edilmiştir. Bu ziyaretler sırasında hem gözlem yapılmış hem de Gürcistan vatandaşlarıyla yapılandırılmamış görüşmeler yapılmıştır. Bu ziyaretler sırasında tez konusuyla ilgili olarak elde edilen veriler, bulgular kısmında sahada elde edilen verilerin yorumlanmasında da kullanılmıştır. Yapılandırılmamış görüşmelerde Gürcülerin bu seçimleri hem ekonomik kalkınma hem de sosyal refah konularında bir çıkış noktası olarak gördükleri tespit edilmiştir. Seçimler sonrasında ekonomik yapının düzelmesi ve artık Gürcistan vatandaşlarının çalışmak üzere başta Türkiye olmak üzere çeşitli ülkelere gitmek zorunda kalmamaları ümit edilmektedir.

SSCB zamanında Gürcistan birlik içindeki en güçlü ve en gelişmiş ekonomik yapıya sahip olan ülkelerden biri olarak kabul edilmekteydi. Bu dönemde Gürcistan'da başta savaş uçağı olmak üzere elektrikli lokomotif, kamyon, traktör, deniz motorları, ziraat ilaçları, gemi ve otomasyon makinaları gibi çeşitli endüstri ürünleri üretilmekteydi. Birliğin hızla güç kaybettiğı 1960-70'li yıllarda bile Gürcistan'da yeni kablo, blok beton, kiremit, gübre, traktör, konserve, sentetik iplik ve tekstil fabrikaları kurulmaktaydı. Ayrıca bölgede yeni hidroelektrik santralleri açılarak enerji üretimi arttırılmıştı. Chaiatura'daki magnezyum işleme fabrikası da bu dönemde kurulmuştu. Bu yıllarda Gürcistan'a yapılan enerji ve endüstri yatırımları artmış olsa da ülkedeki tarım yatırımları ve ekonomisi giderek gerilemekteydi. Ancak yine de Gürcistan, SSCB'nin çay ve narenciye ihtiyacının neredeyse %95'ini karşılamaktaydı. Birliğin içinde tüketilen şarapların %50'si Gürcistan'da üretilmekteydi (İbereli, 2014: 466).

1980'lerin sonuna gelindiğinde Gürcistan üretimin giderek düştüğü, enflasyon oranlarının katlanarak arttığı ve bütçe açıklarının kontrol edilemediğı bir ülke haline gelmişti (Yapıcı, 2010: 16). Birliğin dağılmasından sonra yaşanan siyasi istikrarsız, zaten zor durumda olan Gürcistan ekonomisinin daha zor bir döneme girmesine neden olmuştu. Bu dönemde Gürcistan'da kişi başına düşen gelir önemli oranda azalmış, tarım ve sanayi üretimi düşmüş; buna karşın enflasyon ve işsizlik oranlarında da önemli artışlar meydana gelmişti. Sonraki dönemlerde hizmet sektöründe meydana gelen yatırımlar, hizmet sektörünün ekonomi içindeki payını arttırmış ve işsizlik oranının nispeten düşmesine katkı sağlamıştır. Fakat bu gelişmede Gürcistan'ın değişen ekonomi politikalarının da önemli katkıları olmuştur. Şevardnadze'nin iktidara gelmesiyle birlikte ciddiyet kazanan ekonomi politikaları uluslararası kuruluşlar tarafından da desteklenmeye başlanmıştır. Örneğin 1995 yılında IMF (International Monetary Fund) teşviki ve desteğıyle Gürcistan ekonomisinde bir reform programı uygulanmaya başlanmıştır.

Öte yandan bağımsızlık sonrasında, SSCB'den ayrılan diğer pek çok cumhuriyet gibi, Gürcistan ekonomisi de bir hiper enflasyon dönemi içine girmiştir. Ülkedeki enflasyon oranı 1994 yılında %15000 civarında seyrederken, 1995 yılından itibaren uygulanan politikalar neticesinde 1997 ve 1998 yıllarında tek haneli rakamlara kadar inmiştir. Ancak ulusal para birimi olan Lari'nin 1998 yılında devalüe edilmesinden sonraki yıl enflasyon tekrar %19'a kadar yükselmiştir. 2000'li yılların başında izlenen sıkı para politikaları sayesinde yıllık enflasyon oranı %5'in altına kadar inmiştir. Fakat 2005 yılından itibaren yeniden artmaya başlayan enflasyon, 2010 yılı sonunda %7,2'ye kadar yükselmiştir (Esen, 2011: 5).

Dünya Bankası ve IMF değerlendirmelerine göre Gürcistan, 2005 ile 2011 yılları arasında en fazla reform yapan ülke konumundadır. Ayrıca 2004 ile 2010 yılları arasında ülkedeki KDV

oranları %20'den %18'e, gelir vergisi %45'ten %20'ye, kurumlar vergisi %20'den %15'e düşürülmüştür. Son dönemdeki makroekonomik performans bakıldığında ise 2000 yılında 3 milyar dolar olan GSYİH oranı 2011 yılı itibariyle 13,4 milyar dolara yükselmiştir. Aynı dönemde kişi başına düşen gelir 631 dolardan 3045 dolara kadar yükselmiştir. Yine aynı dönem içinde Gürcistan'ın büyüme oranları %1,8'den %12,5'e kadar yükselmiştir. Bu dönem içinde negatif düzeydeki tek küçülme 2008 yılında Rusya ile yapılan savaşın ardından 2009 yılında gerçekleşen %-3,8'lik küçülmedir (DEİK, 2012: 9). En yüksek büyüme oranı olan %12,5 seviyesine ise savaşın hemen öncesinde, 2007 yılında, ulaşılmıştır. IMF tarafında 2018 yılı Nisan ayında yayınlanan raporda Gürcistan ekonomisi 2017 yılında %4,8 oranında bir büyüme gerçekleştirdiği belirtilmektedir. Aynı raporda 2018 yılı için öngörülen büyüme oranı %4,5 iken 2019 yılı için öngörülen oran %4,8'dir. Benzer şekilde Economist Intelligence Unit tarafından yapılan tahminlerine göre de 2018 yılı içinde Gürcistan'ın %4 ile %6 arasında bir ekonomik büyüme gerçekleştirmesi beklenmektedir. Bu gelişmelerle doğru orantılı olarak ülkedeki işsizlik oranı da her geçen yıl düşmektedir. Buna göre 2008 yılında %16,5 olarak belirlenen işsizlik oranı, 2016 yılı sonunda %11,8'e kadar gerilemiştir. Ancak bu düşüşte, Gürcistan'da son yıllarda yabancı yatırımlar neticesinde gelişen hizmet sektörünün ve çalışma amacıyla ülke dışında bulunan ve değerlendirmeye bir şekilde dâhil olmayan/edilmeyen Gürcü vatandaşların da önemli bir etkisi olduğu göz ardı edilmemelidir.

Dünya Bankası'nın (WB) 2005 yılında yayınladığı bir raporda, Gürcistan nüfusunun %50'den fazlasının günlük 2,5 doların altında bir gelir elde ettiği belirtilmektedir. Bu rapordan sonraki değerlendirmelerde Dünya Bankası, Gürcistan özelinde 2,5 doları yoksulluk sınırı ve günlük satın alma gücü paritesi (Purchasing Power Parity-PPP) olarak kabul etmektedir. Yukarıdaki bölümde ifade edilen ekonomik gelişmeler, Dünya Bankası'nın yoksulluk sınırı ve satın alma paritelerine (PPP) de yansımaktadır. Buna göre 2016 yılının Ağustos ayından yayınlanan bir rapora göre Gürcistan'da yoksulluk 2014 yılında, önceki üç yılda da olduğu gibi, düşüş göstermiştir. Ancak bu sorun hâlâ ülkenin yaklaşık üçte birini etkilemektedir ki bu oran nüfusun yaklaşık %32'sini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, Gürcistan'da hâlâ nüfusun en az %30'u 2005 yılında belirlenen ve 2,5 dolar olan yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır (World Bank Group, 2016: 2). Ancak yine de önceki yıllara oranla gelişmekte olan bir Gürcistan ekonomisinden bahsetmek mümkündür. Zira Dünya Bankası'nın (WB) 2016 yılının Temmuz ayında yayınladığı ajandaya göre Gürcistan'ın ekonomik gelişimde düşük orta seviyeden üst orta seviyeye yükseldiği ifade edilmektedir.

2.3. Gürcüler ve Gürcü Kimliği

Kendilerini *Kartveli* ülkelerini de *Skartvelo* olarak (İbereli, 2014: 25) adlandıran Gürcüler büyük oranda Ortodoks Hristiyan'dır. Dini aidiyet yani Hristiyanlık, Gürcülerin günümüzde de kimlik oluşumlarında “dil” ve “anavatan” ile birlikte en önemli bölümü oluşturmaktadır. Neredeyse her Gürcü için Gürcistan toprağı Hristiyanlığın doğudaki uç sancağıdır¹⁸. İlk olarak M.S. 4. yüzyılda bölgede yayılmaya başlayan Hristiyanlık kısa sürede tüm ülkede benimsenmiştir. Hristiyanlığın Gürcistan'da yayılmasında en etkili olan kişi Azize Nino'dur. M.S. 330 yılından Kapadokya'dan sürgün edilen Azize Nino bölgeye gelerek Kral Mirian'ın eşi Kraliçe Nana'ya dini vaazlarda bulunarak onun Hristiyan olmasını sağlamıştır. Daha sonra Kral Mirian'ın da eşi tarafından ikna edilerek Hristiyan olması (M.S. 337), Hristiyanlığın ülkenin resmi dini olmasına yol açmıştır (Denizci, 2010: 40). Bugün Gürcistan'da kadınlar tarafından en çok kullanılan iki isimden biri Nino diğeri de Nana'dır. Irma Beridze'ye (2007: 7) göre Gürcistan'da üzüm elde edilen asmalar birer “hayat ağacı olarak” kabul edildiğinden, bu ağaçların kutsallığına inanılmaktadır. Ama bu kutsallığın temel nedeni Azize Nino'nun bu ağacın dalları ile saçlarını bağlaması ve böylece bir haç işareti yapmasıdır. Gürcülerin inançları ile yaşam pratikleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için bu ve benzeri pek çok örnek bulunmaktadır. Çünkü Gürcü kimliğinin şekillenmesinde en uzun süre etkili olan unsur Hristiyanlıktır ve bu inancın Gürcülerin benliklerinde derin izleri bulunmaktadır. Halk arasında “Ben Gürcü'yüm, haliyle de Ortodoks'um” sözü çok yaygın bir kullanımdır. Gürcülerin özellikle 14. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar geçen sürede Müslüman bir ülke olan Osmanlı İmparatorluğu ile mücadeleleri de temelde bu inanca dayanmaktadır. Ayrıca 14. yüzyılın öncesinde de Arap, Moğol ve İranlılarla olan mücadelelerinde de Hristiyanlığa olan inanç çok önemli bir yer tutmaktadır.

Gürcülerin kimlik oluşumunda dini aidiyet dışında etkili olan bir diğeri önemli etken dildir. Gürcüce Kafkasya'da konuşulan en yaygın dillerden biridir. Bugün Gürcistan'da Gürcüce dışında Megrelce, Lazca, Svanca, Abhazca, Osca ve Kartvelce gibi diller de konuşulmaktadır. Ancak Gürcüce hem ön ek hem de son ek alan kelimelerden oluşması ve özgün bir alfabeye sahip olması nedeniyle diğeri dillerden ayrılmaktadır. Özellikle Gürcücenin özgün bir alfabeye sahip olması, Gürcüler için her zaman bir gurur kaynağı olmuştur¹⁹. Bu alfabe Gürcüce'de *Kartuli AnBaŃi-Mhedruli* olarak adlandırılmakta (Denizci, 2010: 25) ve Batum'da bu alfabe adına dikilmiş bir anıt heykel bulunmaktadır. Şehre gelen herkesin görebileceğı bir konuma yerleştirilmiş olan bu anıt yapı, Gürcülerin kimliklerine olan bağlılığının da bir sembolüdür.

¹⁸ Saha araştırmalarında, gözlemlerinde ve derinlemesine görüşmelerde aksi bir görüşe hiç rastlanmamıştır.

¹⁹ Bu durum derinlemesine görüşmelerde özellikle Gürcistan'da bir süre bulunmuş kişiler tarafından sıklıkla ifade edilmektedir.

Gürcistan (*Skartvelo*) toprağı yani anayurt hemen her Gürcü için kimliksel açıdan vazgeçilmez bir unsurdur. Gürcüleri Gürcü yapan, onları var eden en önemli unsur anayurttur²⁰. Gürcistan'ın jeopolitik olarak Asya ve Avrupa arasındaki geçiş güzergâhında bulunması tarih boyunca farklı devletlerin, milletlerin veya toplulukların saldırısına uğramasına yol açmıştır. Ayrıca tarım ve hayvancılık açısından verimli topraklara sahip olması bölgenin bir çekim merkezi haline gelmesine neden olmuştur. Bu yüzden Gürcü anayurdu başta Medler olmak üzere Persler, Yunanlılar, Bizanslılar, Moğollar, Araplar, Türkler ve İranlılar gibi pek çok devlet, millet ya da topluluk tarafından defalarca saldırıya uğramıştır. Gürcü anayurdu bu saldırılar içinde en ağır sonuçları Moğol saldırılarında yaşamıştır. Örneğin Gürcü tarihçi Sandro İbereli (2015: 13) tarafından belirtildiğı üzere Tiflis (*Tbilisi*) şehri Moğollar 40 defa yerle bir edilmiştir. Ancak bu şehrin kadim halkı olan Gürcüler, şehri her seferinde yeniden inşa etmişlerdir. Bazı Gürcü tarihçilere göre bu durum psikolojik açıdan bugün hâlâ etkisini sürdüren bir “korku ve tedirginlik ortamı” oluşturmaktadır.

Başta Evliya Çelebi olmak üzere pek çok seyyah tarafından yayınlanan seyahatnamelerde Gürcüler ile ilgili bilgilere rastlamamız mümkündür. Gürcüler için bu seyahatnamelerden en önemlisi ve ünlüsü Alexandre Dumas tarafından yayınlanan *Le Caucase: Impressions de voyage* adlı gezi notlarıdır²¹. Dumas, Kafkasya ziyareti sırasında kaleme aldığı notlarında Gürcüleri şu sözlerle tanımlamaktadır:

Gürcülerin, yaratılıştan seçim hakkı olmaksızın doğanın onlara verdiği büyüleyici özellikleri olduklarını daha önce ifade etmiştik. Onların aşırı müsrif insanlar olduklarını söylemiştik. Onlar savurganlıklarının kanıtını (nişanını) beraberlerinde taşırlar: bu yüzden neredeyse tüm Gürcüler yoksul haldedir, ya da olmak üzeredir. Rus hükümetinin de bu işte onlara çok yardımcı olduğu doğrudur. Gürcülerin dünyanın ilk (şarap) içen insanları olduklarını söylemiştik. Bana iyi içicilik konusunda imzalı bir sertifika vermiş olmaları onların bu ününe helal getirmeyecektir. Onların bu belgelerinin çoğu, tıpkı bizimkiler gibi, muhtemelen nezaket içindir. Onların cesur olduklarını da daha önce ifade etmiştik. Bu konuya gelince, hiç kimse onların cesaretini inkâr edemiyor; hatta Rusların en cesuru bile. Onlar ise bunu muhteşem sadeliklerinin izleri olarak belirtmektedir. (Dumas, 2006: 515-516).

19. yüzyılın ikinci yarısındaki ilgili seyahatnamesinde Dumas'nın Gürcüler hakkında kullandığı ifadelerin çoğu bugün de geçerliliğini korumaktadır. Yapılan literatür taramalarında, saha incelemelerinde ve görüşmelerde elde edilen bilgiler söz konusu eserde geçen pek çok konu ile benzerlik taşımaktadır. Örneğin Gürcülerin şaraba olan düşkünlükleri ve misafirperverlikleri pek çok kaynakta da karşımıza çıkmaktadır (İbereli, 2014; Denizci, 2010; Roelofs, 2007).

²⁰ Bu durum saha araştırmalarında, gözlemlerinde ve Gürcüler ile gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerde pek çok defa dile getirilmiştir.

²¹ Gürcistan'da bir sahaf dükkânına girdiğinizde ve Gürcistan ya da Gürcüler hakkında araştırma yaptığınızı belirtip kaynak aradığınızı söylediğinizde size sunulacak ya da bahsi geçecek ilk kaynak genellikle bu eser olacaktır.

2.4. Gürcistan'dan Türkiye'ye Yönelen Göçün Tarihsel Arka Planı

İnsana ait ilk kalıntıların Paleolitik Çağ'a kadar uzandığı Gürcistan topraklarında gerçekleşen göç hareketleri de binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. Gürcistan'ın göç tarihi ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, ülkedeki göç hareketleriyle ilgili olarak farklı tarihsel sınıflandırmaların yapıldığı görülmektedir. Örneğin Komakhia (2008: 154-158) göç ve etnik ilişkileri incelediği çalışmasında Gürcistan'ın göç tarihini 4 aşama içinde ele almaktadır. Bu çalışmada ilk aşama Orta Çağ'dan 18. yüzyıla kadar geçen süreyi, ikinci aşama 19. yüzyıldan SSCB'nin kuruluşuna kadar geçen süreyi, üçüncü aşama 1921'den SSCB'nin dağılmasına kadar geçen süreyi, dördüncü ve son aşama ise günümüz göç hareketlerini kapsamaktadır. Başka bir çalışmada Gürcistan güncel göç hareketlerini inceleyen Tukhashvili ve Shelia (2012: 1-2) ise Gürcülerin göç hareketlerini genel olarak üç ana dönem altında ele almaktadır. Bu dönemlerden ilki I. Dünya Savaşı ve sonrasını kapsamaktadır. İkincisi, II. Dünya Savaşı ve sonrasını; üçüncüsü ise SSCB'nin dağılmasından sonraki on yıllık dönemi içine almaktadır.

Ancak çalışmamız ile ilgili olarak Gürcülerin batıya yani Anadolu'ya, yönelen göçlerinin tarihselliğine bakıldığında Orta Çağ'a kadar uzanan bir geçmişten bahsedilmesi mümkündür. Burada 12. yüzyıldan itibaren Moğolların Gürcistan topraklarına yaptıkları seferler, işgaller ve yağmalar oldukça önemlidir. Moğollardan kaçan binlerce Gürcü önce Batı Gürcistan'a, ardından da daha batıya göç ederek Karadeniz'in ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yerleşmişlerdir. 1453 yılında Bizans'ın, 1461 yılında da Trabzon'un Osmanlı Devleti tarafından alınmasıyla; Gürcü göçleri Trabzon limanı üzerinden İstanbul'a kadar yayılmaya başlamıştır. 1555 yılında Osmanlı ile İran arasında yapılan Amasya Antlaşması Gürcistan'ı doğu ve batı olmak üzere ikiye bölmüştür²². Bu antlaşma sonucunda Gürcistan topraklarında merkezi bir güç ortadan kalkmıştır. Bu dönemdeki otorite boşluğunda giderek güçlenen feodaller de toprağı olmayan köylüleri ya da kimsesizleri esir tüccarlarına satmaya başlamışlardır (İbereli, 2015: 15). Bu tür göç hareketleri bugün zorunlu göç ve insan ticareti adı altında ele alınmaktadır; ancak söz konusu zaman içinde Gürcistan'dan Anadolu'ya gerçekleşen yaygın göç hareketlerinin sadece bir kısmını oluşturmaktaydı.

Osmanlı Devleti zamanında Gürcistan'dan Anadolu'ya gerçekleşen en yoğun ve kitlesel göç hareketleri devletin dağılma döneminde gerçekleşmiştir. Bu göç hareketleri içinde en çok ön plana çıkan, halk arasında 93 Harbi olarak adlandırılan, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı

²² Burada bir hususu belirtmekte yarar vardır. Antlaşma metninde Doğu Gürcistan ve Batı Gürcistan tanımlamasıyla kaleme alınmış bir madde olmamakla birlikte; Osmanlıların ve İranlıların hâkimiyetine bırakılan bölgeler incelendiğinde Gürcistan'ın defacto olarak doğu ve batı olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir.

sonrasında yaşanan göçlerdir. 1877 yılına ait Osmanlı nüfus defterlerinde Batum'daki Gürcü nüfusunun yaklaşık 15.000 civarında olduğu ifade edilirken; 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında şehir nüfusu 8.671'e kadar düşmüştür (Sarı, 2010: 43; aktaran Arslan, 2014: 44). Bazı tarihçiler tarafından Rusların zorlamasıyla gerçekleşen bu göçlerle, bölgenin tamamen Hristiyanlaştırılması amaçlanmakta olup II. Abdülhamid'in bu sebepten bölge halkının Anadolu'ya göçüne engel olmak için Kars ile Batum'da açılan şehbenderlikler vasıtasıyla fetva ve fermanlar göndererek, göçü engellemeye çalıştığı da ileri sürülmektedir (Arslan, 2014: 44). Ancak tüm bu çabalara rağmen bölgeyi terk eden Gürcüler, başta Samsun ve Ordu olmak üzere Sinop, Kocaeli, İnegöl, Adapazarı ve Bursa vilayetlerine; bir kısmı da Sivas, Tokat ve Amasya gibi vilayetlere yerleştirilmişlerdir (Özel, 2010: 479). Söz konusu göçlerle ilgili farklı kaynaklarda daha detaylı bilgilere ulaşmak da mümkündür. Örneğin Demirel'e (2009: 324) göre Batum'dan gelen Gürcü göçmenler Hopa, Arhavi ve diğer limanlardan vapurlarla İstanbul veya iskân edilecekleri bölgelere sevk edilmişlerdir. Ayrıca sevk sırasında Karadeniz sahili boyunca da uygun olan yerlere yerleştirilmişlerdir. Batum Çürüksu göçmenlerinden bir kısmı hemen sınıra yakın Hopa ve Pazar (Atina) bölgelerine yerleştirilmişlerdir (Demirel, 2009: 324). Tarihi kaynaklarda 1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması'nı takip eden beş yıl içinde Batum bölgesinden tahmini 150.000 Gürcü'nün Osmanlı topraklarına göç ettiği ifade edilmektedir (Özel, 2010: 479). Ancak Osmanlı İmparatorluğu kurulduğu ilk yıllardan beri sürdürdüğü iskân politikası sayesinde Gürcistan'dan gelen, güncel göç literatüründe düzenli göçmen olarak adlandırılabilir, bu göçmenleri ülke içinde yerleştirme konusunda ciddi bir zorluk yaşamamıştır.

Günümüzde Gürcistan'dan Türkiye'ye yönelik göç hareketlerini Rus Çarlığı'nın halefi SSCB'nin dağılmasından bağımsız bir şekilde ele almamız mümkün değildir. Birliğin dağılması sadece Gürcistan özelinde değil Türkiye'ye yönelik düzensiz göç hareketlerinin başlaması ve yoğunlaşmasında da çok önemli bir etkiye sahiptir. Lordoğlu'nun (2007: 15) da ifade ettiği üzere SSCB'nin sistemi içinde fiilen desteklenen ülkelere yedi tanesi (Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya ve Ukrayna) Türkiye'ye sınırı olan veya yakın komşu olan ülkelerdir. Bu coğrafi yakınlık birliğin dağılmasından sonra ciddi ekonomik sıkıntılarla karşı karşıya kalan söz konusu ülke vatandaşlarının, liberal bir ekonomik sistemle bütünleşmiş Türkiye'yi hedef ülke olarak tercih etmelerine yol açmıştır. Coğrafi yakınlığa ek olarak 2000'li yıllardan sonra Türkiye'nin söz konusu bu ülkelere karşı uyguladığı esnek vize rejimi politikaları sayesinde Türkiye'ye yönelik hareketlilik her geçen yıl katlanarak artmaktadır. Nitekim SSCB'den gelenlerin sayısı 1988 yılında 21.567 iken, Birliğin dağılmasından sonra ortaya çıkan ülkelere gelenlerin sayısı 1990 yılında on kattan fazla artarak 222.537 kişiye yükselmiştir (Deniz ve Özgür, 2010: 15). Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın

verilerine göre Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) olarak da adlandırılan bu ülkelerden Türkiye'ye gelenlerin sayısı sonraki yıllarda da düzenli olarak artarak devam etmiştir. Buna göre bu sayı 2005 yılında 3.432.082 kişiye, 2010 yılında 6.075.484 kişiye, 2015 yılında 8.134.242 kişiye, 2017 yılında ise 10.618.403 kişiye yükselmiştir. Gürcistan özelinde ele alınacak olursa 2005 yılında 367.338 kişi olan bu sayı 2015 yılında neredeyse 6 kat artarak 1.911.832 kişiye yükselmiştir. Bu sayı 2016 yılında da artarak devam etmiş ve 2.206.266 kişiye ulaşmıştır. 2017 yılı verilerine baktığımızda da Gürcistan'dan Türkiye'ye gelen kişi sayısı 2.438.730 kişiye yükselmiştir. Bu veriler her ne kadar Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından ülkeye giren turist sayıları içinde ifade edilse de yapılan saha araştırmaları, gözlemler ve görüşmeler göstermektedir ki Gürcistan'dan Türkiye'ye gelen kişilerin büyük çoğunluğunun asıl amacı istihdam piyasasına dâhil olmaktadır. Dolayısıyla bu kişilerin aynı zamanda potansiyel birer göçmen olarak da ele alınmaları ve değerlendirilmeleri gerekmektedir.

Sonuç olarak bu bölümde ele alındığı şekliyle Gürcistan'dan Türkiye'ye ya da Anadolu coğrafyasına yapılan göçlerin tarihselliğine bakıldığında çok uzun bir geçmişe dayandığı görülmektedir. Fakat bu tarihsel arka plan çerçevesinde söz konusu göç hareketinin tarihsel çizgi içinde kırılma noktaları ve iniş-çıkış süreçleri bulunmakla birlikte günümüzde de artarak devam ettiği istatistiki verilerden anlaşılmaktadır.

BÖLÜM III

3. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

3.1. Kavramsal Çerçeve: Göç ve Göçmenler ile İlgili Kavramlar

3.1.1. Göç

Dinamik bir yapıya sahip olan göç olgusu insanlığın gelişimi, değişimi ve varlığını sürdürebilmesi için oldukça önemli bir etkidir. Göç olgusu bu dinamik yapısı gereği farklı disiplinler tarafından incelenmekte ve çalışmaktadır. Bu yüzden göç ile ilgili olarak farklı tanımlara rastlamak da mümkündür. Örneğin bir çalışmada göç insanların bir noktadan diğerine yaptıkları hareket olarak ifade edilmekte ve homo sapiens türü var oldukça üyeleri tarafından gerçekleştirilecek bir eylem olarak tanımlanmaktadır (Vargas-Lundius, Lanly, Villarreal, Osorio, 2008: 8). Bir başka çalışmada sembolik, coğrafi veya siyasi olarak sınırların ötesine yapılan hareketlilik olarak açıklanmaktadır (Marshall, 1999: 685). Göç bölgesel bir çalışmada ise ister gönüllü ister zorunlu olsun sosyolojik, kültürel, ekonomik, politik, çevresel faktörlere bağlı olarak insanların daha iyi bir yaşam sürmeleri amacıyla belirli bir bölgeden diğerine kalıcı ya da geçici olarak yaptıkları eylemler olarak tanımlanmaktadır (Özyakışır, 2013: 7).

Yapılan araştırmalar insanların göç etmelerine yol açan nedenlerin, içinde bulunulan döneme ve şartlara göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Örneğin, avcı-toplayıcı dönemde bir noktadan diğerine göç eden insanlar tıpkı ataları gibi avladıkları ve onların besini olan hayvanlara bağlı olarak göç etmişlerdir (Uhlig, 2001: 28). Oysa günümüzde insanlar yaşanan teknolojik gelişmeler, endüstrileşme, küreselleşme gibi pek çok faktöre bağlı olarak yaşam ritimlerine ve arzularına göre ya gönüllü-düzenli ya da zorunlu-düzensiz olarak göç etmektedirler. İşte bu noktada, göç ile ilgili çalışmalara iç-dış/uluslararası göç, düzenli-düzensiz göç, gönüllü-zorunlu göç gibi farklı terimler, tanımlamalar ve sınıflandırmalar dâhil olmaktadır. Ancak bu tez çalışmasının temel inceleme konusu uluslararası göç hareketleri kapsamında ele alınacak olan düzensiz göç hareketleri olacaktır.

3.1.2. Uluslararası göç

Uluslararası göç terimi bazı çalışmalarda dış göç olarak da kullanılmaktadır. Temelde aynı tip göç hareketlerini tanımlamak için kullanılan bu iki terim arasındaki farklılık araştırmacıların ve konu ile ilgili çalışma yapan uzmanların tercihlerinden kaynaklanmaktadır. Semantik açıdan iki terimin de ifade ettiği anlam aynıdır. Bu yüzden, bu çalışmada ülke dışına yapılan göçleri ifade

etmek için dış göç yerine uluslararası göç terimi kullanılacaktır. Uluslararası bir sınırın geçilmesi ile mümkün olan uluslararası göç, Uluslararası Göç Örgütü (UGÖ²³) tarafından hazırlanan *Göç Terimleri Sözlüğü*'nde “*kişilerin geçici ya da daimi olarak başka bir ülkeye yerleşmek üzere menşe ülkelerinden veya mutad olarak ikamet ettikleri ülkeden ayrılmaları*” (2009: 59) olarak tanımlanmaktadır. Bartram, Poros ve Monforte'a (2017: 13) göre uluslararası göç insanların bir ülkeden başka bir ülkeye giderek geçici ya da kalıcı olarak yeniden yerleşmesidir. Onlara göre uluslararası göç yaygın olarak ulusal kimlikleri ve toplumsal üyeliği-aidiyeti konu etmektedir. Castles ve Miller (2008: 5) tarafından uluslararası göç toplumsal dönüşümün belirleyicisi olarak ifade edilmektedir. Onlara göre ulus-aşırı insan hareketleri çok eski dönemlerden beri ülkeleri ve toplumları şekillendiren bir özelliğe sahiptir. Bugün gelinen noktada küreselleşmenin de etkisiyle uluslararası göç o kadar yaygınlaşmıştır ki, genel göç olgusunu ifade etmek için kullanılan bir terim haline gelmiştir.

Öte yandan Massey ve arkadaşlarına (1993: 12) göre göç insanlık tarihi kadar eski bir olgu olarak ifade edilse de modern anlamda kullanılan şekliyle uluslararası göç aslında 19. yüzyıldan sonra ortaya çıkmıştır. Bu terimin ortaya çıktığı dönem incelendiğinde Sanayi Devrimi ve endüstrileşme faaliyetlerinin göç hareketlerinin ülkedeki kırsal alanlardan kentlere, daha sonra da ülke sınırları dışına çıkarak uluslararası bir boyuta ulaşmasında oldukça ekili olduğu görülmektedir. Bugün gelinen noktada uluslararası göç, yine 19. yüzyılda ortaya çıkan ulus-devlet anlayışıyla birlikte ülkelerin kendi kimliklerini inşa etmede kullandıkları ve denetim altına almaya çalıştıkları bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Büyük bir hızla küreselleşen; ancak metaforik olarak da bir o kadar küçülen dünyada, insanların ulus-aşırı hareketleri tam tersi oranda hızlanmakta ve artmaktadır. Önceki yıllarda zamansal açıdan herhangi bir ayırım gözetmeksizin, sadece ulus-aşırı gerçekleşen hareketlilikler olarak değerlendirilen uluslararası göç; günümüzde “asgari bir zaman dilimi” içinde değerlendirilmektedir. Örneğin Birleşmiş Milletler bugün bir göç hareketinin uluslararası nitelik kazanabilmesi için göç eden kişinin gittiği ülkede bir yıldan fazla bir süre ile bulunması gerektiğini belirtmektedir (Özyakışır, 2013: 8). Dolayısıyla bir yıldan az olan kalış süreleri Birleşmiş Milletler tarafından uluslararası göç kapsamında değerlendirilmemektedir. 21. yüzyılda hızlı bir artış gösteren uluslararası göç hareketleri hem düzenli olarak hem de düzensiz olarak gerçekleşebilmektedir. Bu kavramları ifade etmek için bazı kaynaklarda yasal ve yasa dışı göç gibi farklı terimler de kullanılmaktadır.

Göç çalışmalarında hem iç göç hem de uluslararası göç hareketleri kapsamında ele alınabilecek olan düzenli göç, UGÖ tarafından “*tanınan, yasal kanallar kullanılarak gerçekleşen göç*” şeklinde tanımlanmaktadır (2009: 14). Ancak genel anlamda düzenli göç; bireysel ya da kitlesel

²³ Çalışmanın devamında Uluslararası Göç Örgütü yerine UGÖ kısaltması kullanılacaktır.

olarak gerçekleşebilen göç hareketlerinin yasal yollar kullanılarak devletlerin onayı ile gerçekleşmesi (ülke içinde ya da ikinci bir ülkeye giriş-kalış-çıkış) şeklinde de ifade edilebilir. Düzenli göçün uluslararası boyutunda kaynak ülke ve hedef ülke gibi iki farklı unsur söz konusudur. Burada kaynak ülke göçün başladığı ülkeyi; hedef ülke de varılacak olan ülkeyi ifade etmek için kullanılmaktadır. UGÖ'nün tanımında açık bir şekilde ifade edildiği üzere düzenli göçte “tanınma” ya da “tanınırlık” çok önemli bir nitelik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nitelik göç hareketlerinin iki temel unsuru olan “birey” ve “devlet” için oldukça önemli bir konudur; çünkü “tanınma” ya da “tanınırlık” bireyler için yasallığı ve yasal olarak var olmayı; devletler içinde kontrolü ve güvenliği beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla, özellikle bugün gelinen noktada düzenli göç, her iki kesim (birey-devlet) için de arzu edilen, onaylanan ve desteklenen hareketleri ifade etmektedir. Ancak elbette ki tüm göç hareketleri için aynı şeyi söylemek mümkün değildir.

3.1.3. Düzensiz göç

Adından da anlaşılacağı üzere düzensiz göç terimi, düzenli göç tanımlamasının tam karşılığı olarak kullanılan bir terimdir. Düzensiz göçte, düzenli göçten farklı olarak kaynak ülke, transit ülke ve hedef ülke olmak üzere üç farklı unsur bulunmaktadır. Düzensiz göçün kaynak ülke ile ilgili olan boyutu, göç hareketine dâhil olan kişi ya da kişilerin tamamen yasal olarak ya da herhangi bir yasal işleme, uygulamaya ya da düzenlemeye tabi olmadan ülkeden ayrılmaları durumunda ortaya çıkmaktadır. Bu göç türünün transit ülke ile ilgili olan boyutu, göç hareketine dâhil olan kişi ya da kişilerin farklı yollarla girdikleri ikinci ülkede geçici olarak kaldıkları ve üçüncü bir ülkeye geçtikleri süreler içinde gerçekleşmektedir. Düzensiz göçün hedef ülke ile ilgili olan boyutu ise bu kişi ya da kişilerin ülkeye farklı yollardan yasa dışı olarak giriş yapma deneyimleri ya da yasal yollarla giriş yaptıktan sonra ülkede kalışları ile gerçekleşmektedir. Düzensiz göçün kavramsal olarak ortaya çıkışı, çok eski dönemlere kadar uzanmamaktadır. Burada özellikle 19. yüzyılda yaşanan uluslararası gelişmeler oldukça önemli ve belirleyicidir. Sömürgecilik dönemi sonrasında, bazı batılı devletlerin salt kalkınmacı ve ileri kapitalist gelişimleri karşısında; ekonomik, sosyolojik ve teknolojik olarak geri kalmış veya az gelişmiş ülkelerin kendi nüfuslarına yeterli imkânları sağlayamaması veya bu duruma bağlı olarak ortaya çıkan iç savaşlar ve bölgesel gerginlikler bu ülkelerde yaşayan insanların sınır ötesi hareketler gerçekleştirmelerine yol açmıştır. Öte yandan, ileri kapitalist kalkınma hedefine ulaşmış bu gelişmiş ülkelerde doğum oranlarının düşüşe geçmesi, teknolojik ve tıbbi alandaki gelişmelere paralel olarak yaşam sürelerinin uzaması ve en nihayetinde oluşan işgücü açıkları; bu ülkelerin çekim merkezi haline gelmesine yol açmıştır. Düzensiz göç terimi de işte bu gelişmeler neticesinde ortaya çıkmış ve devletlerarası ilişkilerde uluslararası göç hareketlerini kontrol

etmek ve yönetmek amacıyla kullanılmaya başlamıştır. Nitekim bu tür göç hareketlerinde yasadışılık ve düzensizliğin karşılıklı ilişkisi ve bağımlılığı (Rittersberger-Tılıç, 2015: 80) ortaya çıkmakta ve bu durum ülkelerin uluslararası politikaları açısından bir tehdit unsuru olarak algılanmaktadır.

Göç çalışmalarında sorgulanmadan kabul edilen yasal/yasadışı veya düzenli/düzensiz gibi ikili karşıtlıklar üzerine kurulmuş bazı ana sınıflandırmalar bulunmaktadır. Göç hareketlerini yasal/yasadışı ya da düzenli/düzensiz olarak ayırmak veya sınıflandırmak insan hareketlerinin “güvenli” bir hale getirilmesi ve “yönetilmesi” anlayışının bir uzantısıdır. Fakat 21. yüzyılda yaşanan gelişmelere bağlı olarak göç hareketlerinin kontrol edilebilmesi pek mümkün görünmemektedir. Zira düzensiz göç hareketlerine dâhil olan bireylerin tam sayısının neredeyse hiçbir ülkede tespit edilemiyor olması bu öngörüğü destekler niteliktedir. Örneğin, günümüzde göç hareketlerine yönelik kontrol ve denetim süreçlerinin neredeyse tamamen standartlaştırıldığı AB ülkelerinde bile düzensiz göçmenlerin sayısı ile ilgili olarak net bir veriye ulaşmak mümkün değildir. 2000’li yıllarda AB içinde yapılan bir araştırmaya göre (Broeders, 2007) düzensiz göçmenlerin tahmini sayısı 3 milyon civarındadır. Bu konuda çeşitli çalışmalar da (Kovacheva ve Vogel, 2009; Vogel, 2009) bulunmaktadır; ancak hiçbir çalışmada net bir sayı ortaya konulamamaktadır. Öte yandan konuya eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşan ve göç hareketlerinin güvenli ve yönetilebilir hale getirilmesini savunan bazı yazarlar (Cornelius vd., 2004, Freeman, 1998; Guiraudon, 2001) tüm çabalara rağmen birliğe yönelen göç akımlarının kontrol edilememesini, AB’nin sınırları üzerindeki kontrolünü kaybettiği şeklinde yorumlamaktadır (Atasü Topcuoğlu, 2016:9). Oysaki bu bakış açısı uluslararası anlaşmalarda temel bir insan hakkı olarak kabul edilen seyahat etme özgürlüğüne aykırı bir durum oluşturmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 13. Maddesinin 2. bendinde yer alan “*Herkes, kendi ülkesi de dâhil olmak üzere, herhangi bir ülkeden ayrılma ve ülkesine yeniden dönme hakkına sahiptir.*”(United Nations, 2015:28) ifadesi insanların seyahat etme özgürlüğüne işaret etmektedir. Ancak ülkelerin göç hareketlerini güvenlikleştirme ve yönetme çabaları bu özgürlüğü kısıtlayıcı bir özellik taşımaktadır.

Öte yandan yasal/yasadışı veya düzenli/düzensiz göç şeklinde yapılan bir ayırım ve sınıflandırma göç çalışmalarının göçmenler (mikro-mezzo düzey) yerine göç olgusuna (makro düzey) odaklanmasına ve hukuksal açıdan ele alınmasına yol açmaktadır. Üstelik bu tutum toplumsal alanda da kabul görerek göçmenlerin yasadışı ya da düzensiz bireyler olarak algılanmalarına ve damgalanmalarına yol açmaktadır. Ancak 21. yüzyılda göç hareketlerinin insan hareketlerine bağlı olarak biçim değiştirmesi ve giderek farklılaşması göç çalışmalarının odağının göçmenler üzerine kaymasına yol açmaktadır. Bu durumda düzensiz göç ile ilgili

olarak yapılan tanımlar ve sınıflandırmalar da giderek değişmektedir. Zira son yıllarda yapılan çalışmalar incelendiğinde insan hareket ve faaliyetlerinin göç çalışmalarında belirleyici ve yönlendirici olduğu görülmektedir. Bu gelişmelere bağlı olarak düzenli ve düzensiz göç hareketleri arasında bir ayırım yapmak da giderek zorlaşmaktadır. Günümüzde bu iki göç hareketinin daha geçişken bir hale geldiği de görülmektedir. Örneğin, bir kişi vize alarak ya da vize muafiyetinden yararlanarak ait olduğu ülkeden ayrılıp başka bir ülkeye gittikten sonra yasal olarak kendisine tanınan sürenin dışına çıkarak ülkeden ayrılmaması ya da yasal olmayan bir şekilde bu ülkeden ayrılması durumunda düzensiz göç hareketlerine dâhil olmaktadır. Bir de bu durumun tersi söz konusudur. Bu durumda da kişi yasal olmayan yollarda ülkeye giriş yapmakta; ancak zamanda kalış süresi yasal bir statü kazanarak düzenli hale gelmektedir (Koser, 2007: 57). Böylece düzenli ve düzensiz kavramları arasındaki geçişkenlik artmakta ve hangi hareketin düzenli, hangi hareketin düzensiz olarak tanımlanacağı da belirsiz ve öngörülemez bir hale gelmektedir.

Burada düzensiz göç ile ilgili doğru bir değerlendirme yapabilmek için öncelikle bu göç hareketinin nedenleri, gerçekleşme şekilleri ve boyutları gibi özelliklerinin detaylı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Göç hareketinin nedenleri ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda (Abadan-Unat, 2006; İçduygu, 2008; De Haas, 2010; Russell, 2012; İçduygu ve Aksel, 2012; Çiçekli ve Demir, 2013, vb.) ekonomik nedenler ön plana çıkmaktadır. Bu tez çalışmasının örnekleme olan Gürcü göçmenler ile yapılan ön görüşmelerde de onların düzensiz göç hareketlerine dâhil olmalarına yol açan nedenler arasında en çok ön plana çıkan ekonomik nedenlerdir. Ancak yerel, bölgesel veya ülkesel nedenlere bağlı olarak farklı nedenler de bulunmaktadır. Türkiye özelinde ele alırsak İçduygu ve Aksel (2012:7-8), Türkiye'ye yönelik gerçekleşen düzensiz göç hareketlerinin bölgesel konjonktürden kaynaklanan üç farklı nedeninin bulunduğunu ifade etmektedir. Buna göre özellikle 1970'li yıllardan itibaren Batı Avrupa ülkelerinin göç rejimlerini sıkılaştırması ve denetimlerini arttırması Türkiye'ye yönelik gerçekleşen göç hareketlerinin birinci nedendir. Batı Avrupa ülkelerinin bu tutumu sonucunda pek çok göçmen Avrupa'ya gitmek için transit ülke olarak gördükleri Türkiye'ye yönelmiştir. Bir diğer neden 1991 yılında SSCB'nin dağılmasından sonra çöken ekonomilerde işsiz kalan pek çok insanın istihdam edilebilmek amacıyla farklı ülkelere yönelmesidir. Üçüncü neden ise özellikle 2000'li yıllarda Ortadoğu ve çevresinde hüküm süren rejimlere karşı başka ülkeler tarafından gerçekleştirilen müdahalelerdir; çünkü bu müdahalelerden kaçan mülteci akınlarının nihai hedefi de göçmenler gibi Türkiye olmuştur.

Lordoğlu'na göre (2015: 32) Türkiye'ye yönelik gerçekleşen düzensiz göç hareketlerinin temel nedenlerinden biri göçmenlerin işgücü piyasası içinde yer almak istemeleridir. Bu göçmenlerin

temel amacı belirli bir süre kazanç elde ettikten sonra ülkelerine geri dönmektir. Ancak elbette ki bu nedenler yukarıda belirtildiği üzere hedef ülkeye göre farklılık gösterdiği gibi kaynak ülkelere göre de farklılık göstermektedir. Örneğin siyasi nedenlerle Batı ya da Kuzey ülkelerinden Türkiye'ye gelenler, temel olarak hayatta kalmak amacıyla gelmektedir ve çalışma süreleri genelde uzun olmaktadır. Doğu Avrupa ve Kafkasya (Bulgaristan, Moldova, Ukrayna, Gürcistan, Ermenistan vb.) ülkelerinden gelenler ise genellikle ekonomik nedenlerle gelmekte ve kalış süreleri daha kısa süreli olmaktadır. Buna karşın Ortadoğu ve Doğu Asya ülkelerinden (İran, Irak, Bangladeş, Pakistan, Afganistan, Sri Lanka vb.) Türkiye'ye gelen göçmenler ise genelde ülkeyi transit bir ülke olarak kullanarak Batı Avrupa'ya gitme amacı taşımaktadır. Bu göçmenlerin kalış süreleri de dolaylı olarak kısa süreli ve geçici olmaktadır. Ayrıca Türkiye'ye yönelik gerçekleşen düzensiz göç hareketleriyle ilgili farklı ayrımlar ve sınıflandırmalar da mevcuttur. Bazı çalışmalarda Türkiye'ye yönelik gerçekleşen düzensiz göçlerde üç temel yabancı akışı olduğu ifade edilmektedir. Buna göre; (1) çalışma amaçlı düzensiz göçmenler; (2) transit göçmenler; (3) sığınmacılar ve mülteciler şeklinde bir sınıflandırma yapmak mümkündür. Bu üç grup çoğu zaman birbirini içermesi ve yasa dışı veya kayıt dışı olarak değerlendirildikleri için Türkiye'deki göç çalışmaları içinde düzensiz göçmenler olarak ele alınmaktadır (İçduygu ve Kirişçi 2009; İçduygu ve Aksel, 2012: 8).

Ayrıca Türkiye'ye yönelik gerçekleşen düzensiz göç hareketleri incelendiğinde farklı gelişim ve yoğunlaşma dönemleri olduğu görülmektedir. Göç çalışmalarında (İçduygu, 2005; İçduygu ve Sert, 2012) bu konu hakkında bazı sınıflandırmaların yapıldığı görülmektedir. Bu sınıflandırmalara göre Türkiye'ye yönelik düzensiz göç kapsamında yasa dışı olarak gerçekleşen göç hareketleri dört dönem altında incelenmektedir. Buna göre 1979-1987 yılları arasında gerçekleşen ilk hareketler *fertilizasyon dönemi*; 1988-1993 yılları arasında gerçekleşenler *olgunlaşma dönemi*; 1994-2000 yılları arasındaki hareketlilik *doğgunluk dönemi* ve son olarak da 2001 yılından sonra gerçekleşen hareketlilik ise *dejenerasyon dönemi* olarak adlandırılmaktadır (İçduygu ve Aksel, 2012: 12). Bu tez çalışmasına konu olan Türkiye-Gürcistan arasında gerçekleşen göç hareketleri doğgunluk dönemi içinde başlamıştır. Bu dönem aynı zamanda SSCB'nin dağılmasından hemen sonraki sürece denk gelmektedir. Aynı dönemde Türkiye'ye yönelik SSCB üyesi diğer ülkelerden de yoğun bir göç hareketliliği gerçekleşmiştir. Fakat dejenerasyon dönemi olarak adlandırılan sonraki süreçte, bu ülkeler arasında en çok ön plana ve her geçen gün Türkiye'ye giriş yapan vatandaşlarının sayısını arttıran ülke Gürcistan olmuştur. Özellikle 1996 yılında Türkiye ile Gürcistan arasında imzalanan anlaşma gereğince vizelerin sınır kapılarında alınmasına imkân sağlanması ve 2006 yılında itibaren de vizelerin kaldırılarak 90 günlük süre ile iki ülke vatandaşlarına vizesiz giriş ve çıkış yapabilme imkânı sağlanması bu hareketliliğin artması büyük katkı sağlamıştır (Ciğerci Ulukan ve Ulukan, 2012:

5). Üstelik 2011 yılında yapılan bir anlaşmayla iki ülke arasındaki geçişlerde pasaport zorunluluğunun kaldırılması ve kimlik kartı ile geçişin mümkün olması Türkiye-Gürcistan arasındaki hareketliliğin dejenerasyon dönemi içindeki yoğunluğunda büyük katkı sahibidir. Zira Türkiye İstatistik Kurumu'nun verileri incelendiğinde 2000 yılında Gürcistan sınırından Türkiye'ye 179.653 giriş gerçekleşirken; 2006 yılında bu sayı üç katından da fazlaya ulaşarak 549.328'e, 2011 yılında ise 1.152.661 giriş sayısına ulaşmıştır (TUİK, 2017). Aynı dönemde eski SSCB üyesi diğer ülkelere baktığımızda hiçbir ülke özelinde böyle bir artış söz konusu değildir. Örneğin 2000 yılında Azerbaycan'dan Türkiye'ye 179.878 giriş gerçekleşmiştir. Bu sayı Gürcistan'dan Türkiye'ye gerçekleşen giriş sayısından daha fazladır. Sonraki yıllarda bu giriş sayılarının istikrarlı bir şekilde arttığını görmekteyiz; fakat bu artış hiçbir zaman Gürcistan sınırında gerçekleşen girişler gibi hızlı bir şekilde olmamıştır. 2006 yılında 380.132'ye ulaşan bu sayı, 2009 yılında 424.155'e, 2011 yılında 578.685'e ve en nihayetinde 2016 yılında ise 606.223'e ulaşmıştır. Oysaki aynı dönemde Gürcistan'dan gerçekleşen girişlerin sayısı bu sayının neredeyse dört katıdır. Bu tez çalışmasında inceleme konusu olarak Türkiye-Gürcistan sınırında gerçekleşen düzensiz göç hareketlerinin seçilmesindeki etkenlerden biri de Doğu Karadeniz Bölgesinde sürekli artarak devam eden bu uluslararası hareketlilik olmuştur.

Sonuç olarak düzensiz göçte düzenli göçün aksine “yasal” olmayan bir süreç yaşanmaktadır ve bu yasal olmayış hem bireyler hem de devletler için çeşitli konularda olumsuz gelişmelerin yaşanmasına yol açmaktadır. Düzensiz göç bireyler için türlü hak ihlalleri, dışlanma, baskı ve şiddet gibi çeşitli olumsuzlukları beraberinde getirirken; devletler için de güvenlik başta olmak üzere çeşitli sosyo-kültürel, politik ve ekonomik konuları gündeme getirmektedir. Bu yüzden düzensiz göç konusu özellikle 21. yüzyılda pek çok ülke için önemli bir gündem maddesi ve politika alanı haline gelmiştir. Küreselleşme ve neo liberal politikalar tarafından bir yandan sınırları olmayan “sınırsız bir dünya” metaforu oluşturulurken; diğer yandan gün geçtikçe güç kaybeden ileri kapitalist ulus-devletler tarafından da sınırları dikenli tellerle çevrelenmiş “cennet bahçeleri” daha sıkı korunmaya çalışılmaktadır! Bu çalışmada düzensiz göç hareketleri ulus-devletler tarafından güvenlikleştirilen ve ekonomikleştirilen bir anlayışın ötesinde insan hakları, sosyal adalet, eşitlik, bireyin onuru ve saygınlığı gibi evrensel ilkelerden hareketle göçmen merkezli olarak ele alınmaktadır. Bu tarz bir anlayış içinde göçmen ile devlet arasındaki karşılıklı ilişkiler ve eşit haklar gözetilerek hareket edilmektedir. Fakat günümüzde düzensiz göçün çok geniş bir kapsama sahip olması, ona dair doğru bilgilere ve verilere ulaşılmasını engellemektedir (Öner, 2016: 17). Günümüzde çeşitli kaynaklarda (İçduygu ve Kirişçi, 2009; İçduygu ve Aksel, 2012: 8; Yılmaz, 2014: 1689; Cheliotis, 2017: 84; Larking, 2017: 85) düzensiz göçle ilgili olarak transit göç, mekik göçü ve sığınmacı göçleri gibi farklı alt türlere yer

verilmektedir. Ancak bu çalışmada tez konusuyla ilgili olarak düzensiz göç türlerinden transit göç ve mekik göçü kavramları ele alınacaktır.

3.1.4. Transit göç

Düzensiz göç kapsamında değerlendirilen transit göç; bir ülkenin giriş, kalış ve çıkış üçgeninde kullanılması şeklinde ifade edilebilir. Transit göç, 1990'lardan itibaren muğlak bir kavram olarak kullanılmaktadır (Atasü Topcuoğlu, 2016: 4). Ancak bu yıllarda özellikle AB içinde yer alan ülkelere yönelik gerçekleşen göçleri tanımlamak için kullanılmaya başlanan bu terimle ilgili henüz net bir tanım yapılmamıştır. Nitekim transit göç terimi UGO tarafından hazırlanan *Göç Terimleri Sözlüğü*'nde de yer almamaktadır. Üstelik bu kavram henüz uluslararası hukuk kapsamında da tanımlanmış değildir. Buna rağmen bugün transit göç teriminin çeşitli göç çalışmalarda; göç hareketlerine katılan bireylerin, grupların ya da toplulukların kaynak ülkeden çıkışları sonrasında belirli bir süre başka bir ülkede kaldıktan sonra üçüncü ülkeye geçişlerini ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir. Öner'e (2016: 17) göre transit göç; göç yolculuğunda geçiş halinde ve ara duraklardan birinde bulunduğunu, henüz hedefe varılmadığını, dolayısıyla da bir bitirilmemişliğin söz konusu olduğunu ifade etmektedir. Frank Düvell (2012: 418) ise transit göçü; Avrupa ülkelerinin kendi sınırlarındaki istenmeyen göçü ifade etmek için kullandıkları bir "savaş narası" olarak tanımlamaktadır. Düvell, transit göçün AB'ye üye olan ülkeler üzerinden değil de birlik dışında kalan Ukrayna, Moldova ve Türkiye gibi ülkeler üzerinden kavramsallaştırıldığına da dikkat çekmektedir. Bunun da İtalya, Yunanistan ve Macaristan gibi transit göçün en yoğun yaşandığı AB ülkelerinin transit ülke tanımlaması dışında tutularak yapıldığını ifade etmektedir (Düvell, 2012: 417-418). Transit göç konusu, göç ile ilgili çalışmalarda uluslararası göç ve düzensiz göç bağlamında giderek daha fazla gündeme gelen bir tartışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma özelinde değerlendirildiğinde Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bulunan Gürcü göçmenlerin, Türkiye'de bulunan diğer düzensiz göçmenlerden farklı olarak, Türkiye'yi transit bir ülke olarak değerlendirmedikleri görülmektedir. Bu sonuca konuyla ilgili olarak önceki yıllarda yapılan çalışmalar (Ciğerci Ulukan ve Ulukan, 2012; Dinçer, 2015; Ferry, 2015; Engin, 2017; Özbey 2017) ve bu çalışma kapsamında yapılan derinlemesine görüşmeler, saha araştırmaları ve incelemeleri değerlendirildiğinde ulaşılmaktadır. Burada, bölgede bulunan Gürcü göçmenlerin büyük bir bölümünün düzensiz göç hareketleri gerçekleştirmelerine rağmen üçüncü bir ülkeye gitmeyi düşünmemeleri iki farklı nedenle açıklanabilir. Bu nedenlerden ilki bir önceki bölümde yer alan kaynak ülke Gürcistan profilinde de detaylı bir şekilde açıklandığı üzere Gürcülerin

sahip oldukları sosyokültürel ve toplumsal yapıdır²⁴. Diğerleri ise Türkiye’de bulunan pek çok transit göçmen için hedef ülkeler konumunda olan AB üyesi ülkelere Gürcistan vatandaşlarının zaten vizesiz olarak seyahat edebiliyor olmalarıdır.

3.1.5. Mekik göçü

Düzensiz göçün bir türü olarak kabul edilen ve bazı kaynaklarda “döngüsel göç” olarak da ifade edilen mekik göçü ekonomik gerekçelerle geçici olarak iki veya daha fazla ülke arasında denetimli ya da denetimsiz olarak gerçekleşen hareketleri ifade etmek için kullanılmaktadır (Bartram vd., 2017: 71). 2007 yılında Göç Politikası Enstitüsü (Migration Policy Institute-MPI) tarafından yapılan bir çalışmada mekik göç giderek ekonomik bir alan haline gelen ve insanların ülkeler arasında devam eden, uzun vadeli, akışkan bir hareketi olarak tanımlanmaktadır (Agunias ve Newland, 2007: 2). Aynı çalışmada mekik göçü; gidiş ve dönüşün geçici veya kalıcı olup olmadığına göre (a) kalıcı olan göçmenlerin sürekli geri dönüşleri; (b) kalıcı olan göçmenlerin geçici olarak geri dönüşleri; (c) geçici olan göçmenlerin sürekli geri dönüşleri ve (d) geçici olan göçmenlerin geçici olarak geri dönüşleri olmak üzere dört farklı grupta sınıflandırılmaktadır (Newland, 2009: 15).

Mekik göçün söz konusu olabilmesi için göç hareketlerine katılan bireylerin, grupların ya da toplulukların bu hareketliliği birden çok defa gerçekleştirmesi gerekmektedir. Dolayısıyla mekik göçü ya da döngüsel göç hareketleri tekrarlı hareketler olarak da ifade edilebilir. Mekik göçünde genellikle yasal yollardan giriş yapılmakta; ancak daha sonra ya vize süresi aşılmakta ya da vize geçerlilik süresi dolmadan aynı ülkeye tekrar tekrar giriş-çıkış yapılmaktadır. Mekik göçü günümüzde, kalıcı göçün önüne geçmesi ve kalkınma alanındaki katkıları nedeniyle pek çok ulusal ve uluslararası politikacı tarafından desteklenen, en azından karşı çıkılmayan, bir göç türü olarak kabul edilmektedir (Vertovec, 2007:2). Öte yandan yapılan çalışmalarda göç hareketlerinin serbest olduğu sınır bölgelerinde, mekik göçün pek çok göçmen tarafından da çekici ve tercih edilir olduğu ortaya çıkmaktadır (Newland, 2009: 16). 21. yüzyılda mekik göçe örnek olarak genellikle Meksika ile ABD sınırında gerçekleşen göç hareketleri akla gelse de bu tezin konusu olan Türkiye-Gürcistan sınırı gibi İspanya-Portekiz sınırı, Slovakya-Çek Cumhuriyeti sınırı ve Rusya-Ukrayna sınırı dışında da dünyanın pek çok noktasında benzer hareketler mevcuttur. Bu tez çalışmasının örnekleme olan Gürcü göçmenlerin Türkiye’ye

²⁴ Gürcülerin sahip oldukları geleneksel aile bağları ülkelerine olan sevgileri, hayranlıkları ve bağlılıkları ile birleşince Gürcü göçmenler için uzun süreli veya kalıcı bir göç hareketi pek mümkün ol(a)mamaktadır. Nitekim bunun aksini düşünen Gürcülerin zaten SSCB’nin dağılmasından sonra başta Rusya olmak üzere ABD ve Yunanistan gibi ülkelere göç edip yerleştikleri görülmektedir. Kalan Gürcülerin neredeyse tamamı ülkelere, sosyokültürel ve toplumsal yapıya bağlılıklarından dolayı günübirlik ya da kısa süreli göç hareketlerine dâhil olmayı tercih etmektedir.

yaptıkları günübirlik ya da mevsimlik düzensiz göç hareketleri tipik olarak mekik ya da döngüsel g   kategorisi altında ele alınabilir. Zira 2010-2012 yılları arasında Türkiye'ye en çok giriş çıkış yapılan ülke sıralamasında Gürcistan'da 5. sırada yer almaktadır (EGM Hudut ve  ltica Dairesi 2010-2012). 2016 yılı itibariyle Göç İdaresi Genel M d rl  'n n yayınladığı istatistiki bilgilere göre Gürcistan 2.195.727 kişi ile Türkiye'ye hudut kapılarından yapılan giri lerde Almanya'dan sonra 2. sırada yer almaktadır. Bu sınır girişlerinde, elbette ki Azerbaycan veya Ermenistan gibi Kafkasya'da yer alan faklı ülkelerin vatandaşları da yer almaktadır; ancak diğer ülke vatandaşlarının sayıları Gürcü vatandaşlarının sayıları ile kar ıla tırılmayacak kadar azdır. Ayrıca 2016 yılında Türkiye'deki hudut kapılarından yapılan  ıkı larda Gürcistan 2.176.863 kişi ile yine 2. sırada yer almaktadır (G GM, 2017). 2017 verileri incelendiğinde Gürcistan'dan Türkiye'ye 2.433.711 girişin yapıldığı; buna karşın Türkiye'den Gürcistan'a da 2.430.226 çıkışın yaptığı görülmektedir (G GM, 2018). Bu sayılara göre 2017 yılı içinde Türkiye ile Gürcistan arasında yapılan giriş-çıkış işlemleri arasındaki fark 3.485'tir. Bu veriler neticesinde Gürcistan'dan Türkiye'ye yapılan girişlerin neredeyse tamamında geri dönüş ger ekle tirildi i ifade edilebilir. Ayrıca 2016 yılında G GM tarafından açıklanan verilerde, Türkiye'de ikamet izni ile bulunan yabancı ülke vatandaşları sayılarında Gürcistan 18.511 kişi ile 7. sırada almakta; 2018 yılında ise ilk 10 ülke içinde yer almamaktadır (G GM, 2017). Bu veriler kar ıla tırıldı ında, Türkiye içinde ve Doğu Karadeniz Bölgesi özelinde "kalıcı olmayan"  nemli bir hareketlilik ortaya çıkmaktadır. Bu tablo günübirlik/mevsimlik tarım i  ili i, orman i  ili i, inşaat i  ili i, hasta bakıcılığı, ya lı bakıcılığı, pazarcılık ya da ev temizliği gibi farklı işlerde çalışmak amacıyla Doğu Karadeniz Bölgesi'ne gelen ve bir süre bölgede kaldıktan sonra Gürcistan'a dönen düzensiz göçmenlerin mekik g   ya da döngüsel olarak adlandırılabilir hareketliliğini de destekler niteliktedir.

Öte yandan tarihsel olarak ele alındığında ise 1600'lerde Avrupa'daki Hollandsg nger döngüsel hareketleri, 1700'lerde İspanya ile Fransa yaylaları arasındaki mevsimlik tarım işçileri hareketleri mekik g  e örnek olarak gösterilmektedir (Bartram vd., 2017: 72). Benzer şekilde pek çok çalışmada da (Elkan 1967; Hugo, 1982; Arthur, 1991; Fargues, 2008:5) mekik g   n bu tarihselli ine vurgu yapılmaktadır. Buradan hareketle mekik g   n aslında yeni bir olgu olmadığı; ancak 21. yüzyılda uluslararası göç hareketlerinin özellikle ekonomik nedenlerle "i   c  göçü" olarak yo unla masıyla birlikte yeniden ilgi alanı haline geldiği ifade edilebilir.

3.1.6. İ   c  göçü

G   hareketlerini tanımlamak için pek çok kavramsal ve kuramsal çalışma yapılmaktadır. Bu çalışmaların çoğunda (Stouffer, 1940; Lee, 1966; Piore, 1979; Stark ve Bloom, 1985; Stark,

1991) temelde işgücü veya emek arzı merkezli açıklamalar yapıldığı görülmektedir. İşgücü göçü ya da emek göçü olarak da ifade edilen ekonomik temelli bu hareketlilikte göç; genellikle bireysel ya da kollektif olarak alınan kararlar neticesinde ekonomik gelirin arttırılması olarak tanımlanabilir. Çeşitli kaynaklarda farklı tanımlamalara rastlamak da mümkündür. Örneğin Bartram, Poros ve Monforte (2017: 197) tarafından işgücü göçü “*diğer bir ülkede istihdam edilme umuduyla motive edilen göç*” olarak tanımlanırken; bir başka çalışmada “*emeğin, sosyal ve ekonomik nedenlerden dolayı dış göç veya iç göç yoluyla yer değiştirmesi*” olarak tanımlanmaktadır (Yıldırımoglu, 2005: 2). Ancak temelde pek çok tanım ve açıklama istihdam ve ekonomi kavramları üzerinden şekillenmektedir.

Tarihsel olarak mekik göçünden de eski bir geçmişe sahip olan işgücü göçü, gerek ülke içindeki gerekse ülkeler arasındaki hareketliliği kapsamaktadır. Gönüllü ve zorunlu şekillerde çok eski tarihlere kadar da dayanmaktadır. Örneğin Antik Mısır’daki piramitlerin inşa süreci ile ilgili olarak elde edilen bilgiler, insanların bu piramitlerin inşasında gönüllü olarak ya da zorla çalıştırıldıklarını göstermektedir. Benzer şekilde Çin İmparatorluğu zamanında Çin Seddi’nin inşaatında ülke içinden ve dışından getirilen pek çok insanın, gönüllü ya da zorunlu şekilde işgücü olarak kullanıldığı bilinmektedir (Okay, 1993: 146). Sonraki dönemlerde coğrafi keşiflerle yaygınlaşan köle ticareti de tarihsel açıdan işgücü göçünün önemli dönüm noktalarından biridir. Temelde köle ticaretine bağlı olarak Amerika’da ve Avrupa’da yaşanan gelişmeler, kapitalist ülkelerdeki birikim ve gelişme açısından da oldukça önemlidir. Bu tarihsel çerçeve içinde işgücü göçü, bugünkü ileri kapitalist ülkelerin içinde bulundukları yüksek refah düzeylerine hemen her açıdan ışık tutmaktadır. Tokgöz’ün (2006: 13) de ifade ettiği üzere 19. yüzyıldaki kapitalist dünya ekonomisinin ortaya çıkışı sadece mal ve sermaye hareketleri sonucunda olmadığı; bu durumun aynı zamanda işgücü hareketleri sonucunda da mümkün olduğu görülmektedir.

20. yüzyılın son çeyreğinde fordist üretim tarzının yerini post-fordist üretim tarzına bırakması özellikle işgücü piyasasında önemli değişikliklerin yaşanmasına da ortam hazırlamıştır. Bu üretim şeklindeki değişime bağlı olarak yeni istihdam biçimleri ortaya çıkmıştır; ancak bununla birlikte işgücünün bölündüğü, kutuplaştırıldığı, esnekleştirildiği ve ucuzlaştırıldığı bir döneme de girilmiştir. Bu yeni dönemin doğal olarak uluslararası işgücü göçü üzerinde de önemli etkileri olmuştur. Zira üretim süreçleriyle ilgili tasarım, proje, araştırma ve geliştirme aşamalarındaki nitelikli ve yüksek ücretli işgücü gelişmiş sanayi ülkelerinde istihdam edilmeye devam edilirken; üretimin basit aşamaları ise azgelişmiş ülkelere transfer edilmiştir (Uyanık, 2008: 213). Bu yeni üretim tercihi global ya da çok uluslu olarak ifade edilen şirketlerin yatırımlarını ucuz işgücünün bulunduğu başta Güney-Doğu Asya ülkeleri olmak üzere benzer

düzeyde az gelişmiş ülkelere yöneltmesine yol açmıştır. Bu durum aynı zamanda gelişmiş ülkelerdeki basit üretim aşamalarına dayanan işlerin yok olmasına ve dolaylı olarak bir işsizlik yaşanmasına neden olmuştur. Ortaya çıkan bu işsizlik de yeni işgücü göçlerini tetiklemektedir. Fakat küresel şirketlerin üretim merkezlerini ucuz işgücünün bulunduğu coğrafyalara yöneltmiş olması, uluslararası boyutta yaşanan işgücü göçlerinde gözle görülür bir azalmaya yol açmamıştır. 2015 yılı sonunda Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO²⁵) tarafından yapılan bir araştırmaya göre dünya genelinde yaklaşık olarak 232 milyon uluslararası göçmen bulunurken; bu göçmenlerin yaklaşık 150 milyonunu işgücü göçü kapsamında göç hareketlerine dâhil olmuştur (ILO, 2015: xi). 21. yüzyılda üretim, teknolojik ve sermaye alanlarında yaşanan tüm gelişmelere rağmen işgücü göçü hâlâ en yaygın göç türü olarak varlığını sürdürmektedir. Dolayısıyla işgücü göçü, bu çalışmada uluslararası göç ve düzensiz göç hareketleri bağlamında en çok üzerinde durulacak ve incelenecek göç türü olacaktır.

3.2. Kuramsal Çerçeve: Göç Kuramları ve İlgili Diğer Kuramlar

Göç olgusu; ekonomi başta olmak üzere sosyoloji, coğrafya, uluslararası ilişkiler, kamu yönetimi, sosyal politika ve sosyal hizmet gibi pek çok disiplin ile bir şekilde ilişkilidir. Bu yüzden göç hareketlerini açıklamaya çalışan kuramsal yaklaşımların hemen hepsi farklı disiplinlerden etkilenmektedir. Ancak 21. yüzyılda göç hareketlerinin gelişimine ve dönüşümüne bağlı olarak tek bir kuramın göç hareketlerini ve yaşanan süreçleri açıklayabilmesi pek mümkün görünmemektedir (Castles ve Miller, 2008: 5). İnsanları göç hareketlerine dâhil olmaya iten nedenler üzerine ilk bilimsel ya da kuramsal açıklamalar 19. yüzyılda yapılmaya başlamıştır. Bu konuda yapılan çalışmaların ortaya çıkışı, bu yüzyılda ortaya atılan “göç hareketlerinin herhangi bir nedene veya kanuna bağlı olmadan gerçekleştiği” iddiası karşısında olmuştur. Bu iddiayı ortaya atan kişi 1871-1873 yılları arasında Kraliyet İstatistik Topluluğu (*Royal Statistical Society*) başkanlığı yapan Dr. William Far’dır. Dr. Far aynı zamanda 1838-1879 yılları arasında İngiltere’de ve Galler’de Kraliyet adına tıbbi istatistikleri toplamakla görevli kayıt memuru olarak da çalışmıştır. Bu görevlerine ek olarak 1871 yılında İngiltere’de yapılan nüfus sayımında da hükümet temsilcisi olarak görev almıştır. Bu görevleri sırasında yapmış olduğu gözlemlerden ve çalışmalardan yola çıkarak göç hareketlerinin herhangi bir nedene ve kanuna bağlı olmadan, kendiliğinden gerçekleştiğini ileri sürmüştür. Bu iddiayı belirli bir zaman dilimi içinde belirli bir bölgedeki doğum, ölüm ve değişen nüfus oranları ile bu oranların net göç oranları arasındaki farkını hesaplayarak ortaya atmıştır (Dorling ve Rigby, 2007: 52). Bu teze karşı ilk bilimsel karşı çıkış, aynı dönemde Kraliyet Coğrafya Topluluğu’da

²⁵ Çalışmanın devamında Uluslararası Çalışma Örgütü yerine İngilizce literatürdeki karşılığı olan International Labour Organization’ın kısaltması olan ILO kullanılacaktır.

(*Royal Geographical Society*) çalışan Ernst Georg Ravenstein tarafından ortaya konmuştur. Böylece göç hareketlerinin nedenlerini açıklamaya yönelik ilk bilimsel çalışma da ortaya çıkmıştır. Göç hareketlerinin nedenleriyle ilgili kuramsal çalışmalar özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğunlaşmaya başlamıştır. Bugün gelinen noktada yaşanan tüm endüstriyel, teknolojik, sosyolojik, iktisadi vb. gelişmelere bağlı olarak yapılan çalışmaların sayısı artarak devam etmektedir (Arango, 2000: 283). Bu bölümde göç hareketlerini açıklamaya yönelik geliştirilen göç kuramları kronolojik olarak belirli kategoriler altında sınıflandırılarak incelenecek ve çalışma konusuyla ilgili olarak Gürcü göçmenlerin hareketlerini açıklamaya katkı sağlayacak olan kuramlar belirlenmeye çalışılacaktır.

Modern anlamıyla göç, toplumsal varoluşun her alanını etkileyen ve kendi dinamiklerini oluşturan bir süreçtir. Göç hareketleri bir kere başladığında hiçbir sınır, engel, yasaklama veya otorite tanımadan devam eder hâle gelmektedir. Özellikle de ortak sosyo-kültürel yapıların var olduğu yakın mesafeler arasında gerçekleşen göç hareketlerinin kontrol edilebilmesi her geçen gün daha da zorlaşmaktadır; çünkü artık sosyal sermaye, sosyal ağlar ve birikimli nedensellik gibi etkenler nedeniyle göç hareketleri başlangıç nedenlerinden bağımsız bir hâle gelmektedir. Bu bağımsızlık içinde göç hareketlerine yol açan bazı nedenler belirleyip; bu nedenler üzerinden genel geçer açıklamaların yapılması pek mümkün ol(a)mamaktadır. Castles ve Miller (2008: 39) tarafından da ifade edildiği üzere tek başına yani bağımsız olarak hiçbir neden bazı insanların ülkelerinden ayrılıp başka bir ülkeye gitmeye ya da yerleşmeye karar vermelerini açıklayamaz. Buna ek olarak herhangi bir göç kuramının benzer ya da aynı sosyo-ekonomik, kültürel, politik, biyolojik, çevresel ve kitlesel yapılar içinde yaşayan bazı insanlar göç kararı alırken diğerlerinin neden almadığını da tek başına açıklaması pek mümkün görünmemektedir. Castles ve Miller (2008: 39-40) göç hareketlerinin ve sürecinin tüm boyutlarının anlaşılabilmesi için bazı soruların sorulması ve bu sorulara tatmin edici cevapların bulunması gerektiğini ifade etmektedirler. Buna göre;

- (1) Ekonomik, politik, sosyal, demografik ve çevresel faktörler hangi boyutlarda farklılık göstermektedir ki insanlar doğdukları yerleri terk etme gereksinimi hissetmektedirler?
- (2) Hedef ülkedeki hangi faktörler göç eden kişiler için fırsatlar sağlamaktadır?
- (3) Hedef ülke ile kaynak ülke arasında göç eden kişilere destek sağlayan sosyal ağlar nasıl gelişmektedir?
- (4) Hedef ülkede göç ve yerleşme ile ilgili olarak mevcut sosyal yapılar ve gerçekleştirilen yasal, siyasi ve ekonomik uygulamalar nelerdir?

- (5) Göçmenler hedef ülkede nasıl yerleşimci oluyorlar ve bu durum neden bazı yerlerde çatışmaya, ayrımcılığa, ırkçılığa yol açarken; bazı yerlerde çokkültürcü ve çoğulcu bir toplumun oluşmasına yol açıyor?
- (6) Göçmenlerin hedef ülkeye yerleşmesinin bu ülkedeki toplumların ulusal kimliği, kültürü ve sosyal yapısı üzerindeki etkisi nelerdir?
- (7) Kaynak ülkeden gerçekleşen göç bu ülkeyi nasıl etkilemektedir?
- (8) Mevcut göçler hedef ülke ile kaynak ülke içindeki toplumların arasında hangi düzeylerde yeni bağlantılara ve ağlara yol açmaktadır?

Bu sorular günümüzdeki göç hareketlerinin ve sürecinin anlaşılabilmesi için çok boyutlu ve farklı disiplinler tarafından desteklenen analizlerin yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu bakış açısından hareketle yukarıda değinildiği üzere göç hareketlerini ve sürecini açıklamak için farklı kuramsal yaklaşımlar oluşturulmuştur. Göç kuramları ile ilgili literatür incelendiğinde göç kuramlarının genellikle mikro, mezo ve makro düzeylerde ayrılarak (Faist, 2000; Hagen-Zanker, 2008; Yazan, 2016) ele alındığı görülmektedir.

Tablo 1. Analiz düzeylerine göre göç kuramları

Mikro Düzey	Mezzo Düzey	Makro Düzey
Göç Sebebi/Devamlılığı: Bireysel değerler/ istekler/beklentiler Örnek: Yaşam ve sağlık şartlarının iyileştirilmesi	Göç Sebebi/Devamlılığı: Topluluk yapıları/Sosyal Ağlar Örnek: Sosyal bağlar	Göç Sebebi/Devamlılığı: Makro düzeyde gerçekleşen fırsat yapıları Örnek: Ekonomik yapı (istihdam ve gelir alanlarındaki fırsat farklılıkları)
Temel Teoriler: - Lee'nin itme-çekme kuramı - Neoklasik (mikro) göç kuramı - Davranışsal modeller - Sosyal sistemler kuramı	Temel Teoriler: - Sosyal sermaye kuramı - Göçmen ilişkiler ağı (network) kuramı - Birikimli nedensellik - Yeni ekonomi kuramı	Temel Teoriler: - Neoklasik (makro) göç kuramı - Göç sistemleri kuramı - İkiye bölünmüş emek/işgücü piyasası kuramı - Dünya sistemleri kuramı - Hareketlilik geçiş hipotezi Kaynak: Faist, 2000; aktaran Hagen- Zanker (2008: 5)

Burada bireysel değerlere, isteklere, beklentilere ve tercihlere odaklanarak bireysel faktörleri ön plana çıkaran analizler mikro düzeyde; bireyler, hane halkı, akrabalar, arkadaşlar gibi yakın çevre ile kurulan sosyal ağlar ve alınan kolektif kararları ön plana çıkaran analizler mezo düzeyde; fırsat yapıları olarak ifade edilen ve küresel, politik, kültürel ve yapısal faktörleri ön plana çıkaran analizler ise makro düzeyde ele alınmaktadır. Bu düzeyler göç hareketlerinin

başlangıcından itibaren yaşanan süreçte iç içe geçmektedir. Dolayısıyla yukarıda ifade edilen düzeyler arasındaki farkların tespit edilmesi de zorlaşmaktadır.

Öte yandan Gardner (1981), *Macrolevel influences on the migration decision process* adlı çalışmada göç hareketlerinde alınan kararların açıklanmasında için farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Gardner, analiz düzeyi olarak mikro düzeyin göz önüne alınmasının zorunlu olduğunu; ancak bunun yanında bütün süreç içinde makro faktörlerin etkisinin ve bireylerin içinde bulundukları sosyo-kültürel, ekonomik, kurumsal ve coğrafi faktörlerin de göz önüne alınması gerektiğini vurgulamaktadır (Şenol Sert, 2016: 42). Dolayısıyla bugün göç hareketlerinin nedenleriyle ilgili olarak ekonomik faktörleri, tarihsel-yapısalcı faktörleri ve sosyo-kültürel faktörleri temel alan (Massey vd., 1993; Castles ve Miller, 2008) farklı kuramsal sınıflandırmaların da yapıldığını görmekteyiz. Bu çalışmanın kuramsal araştırması yapılırken yukarıda ifade edilen sınıflandırmalara benzer olarak erken dönem göç kuramlarından başlanarak, kronolojik sıralamaya bağlı kalınmaya özen gösterilerek, yaygın olarak kullanılan çağdaş göç kuramları analiz edilmeye çalışılmıştır. Buna göre araştırma sürecinde Gürcü göçmenlerin göç hareketlerinin açıklaması amacıyla incelenen kuramlar aşağıdaki tabloda görselleştirilmektedir.

Tablo 2. Gelişim dönemlerine ve gerçekleşme nedenlerine göre göç kuramları

Temel Kuramlar: Erken Dönem Göç Kuramları	Ekonomik Temelli Göç Kuramları	Tarihsel-Yapısalcı Göç Kuramları	Sosyo-kültürel Göç Kuramları
- Ravenstein Göç kuramları - Samuel Stouffer: Kesişen Fırsatlar kuramı - Petersen'in Göç Tipleri - Everett Lee: İtme-çekme kuramı	- Neoklasik ekonomi kuramı - İkiye bölünmüş emek/işgücü piyasası kuramı - Yeni Ekonomi kuramı	- Bağımsızlık Okulu: Merkez-çevre kuramı - Dünya sistemleri kuramı - Göç Sistemleri kuramı	-Modernleşme Okulu: Denge Kuramı - Göçmen İlişkiler Ağı (Network) Kuramı - Birikimli Nedensellik

Castles ve Miller'ın (2008: 30) da ifade ettiği üzere günümüzde küreselleşen, hızlanan, farklılaşan ve giderek daha karmaşık hâle gelen göç hareketlerini açıklamak için tek bir kuramsal çerçeve ya da yapı yeterli olamamaktadır. Her iki tabloda da yer alan kuramların, göç nedenleri ve süreci ile ilgili çalışmalarda kendilerini genel geçer açıklama yapan ve doğru olan tek kuram olarak iddia etmedikleri sürece kabul edilebilir yönleri bulunmaktadır. Çünkü söz konusu kuramsal yaklaşımların hepsi göç hareketlerinin farklı yönleriyle ilgilenmektedir. Zaten farklı dinamiklerle şekillenen ve sürekli hale gelen göç hareketlerinin açıklanmasında farklı

disiplinlerin yer alması ve disiplinler arası çalışmaların yürütülmesi bu durumu kanıtlar niteliktedir. Bu çalışmada, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde gerçekleşen düzensiz göç hareketlerinin açıklanması ve bu göç sürecinin nasıl deneyimlendiğinin ortaya koyulması amacıyla disiplinler arası yaklaşımdan hareketle farklı kuramsal yaklaşımlar kullanılmaktadır. Bu doğrultuda özellikle Everett Lee tarafından geliştirilen itme-çekme kuramı, Samuel Stouffer tarafından geliştirilen kesişen fırsatlar kuramı, göçmen ilişkiler ağı (network) kuramı ve birikimli nedensellik kuramı üzerinde durulacaktır.

Bu çalışmada kaynak ülke olarak ele alınan Gürcistan, SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanarak demokratik cumhuriyet tarzı bir yönetim anlayışını benimsemiştir. Sosyalist cumhuriyet tarzı bir yönetim şekline demokratik cumhuriyet tarzı bir yönetim şekline geçen Gürcistan'da idari yönetim birimleri; dokuz farklı bölge ve başkent Tiflis ile Abhazya ve Acara Özerk Cumhuriyetlerinden oluşmaktadır. Farklı bölgesel yönetimlerden ve özerk bölgelerden oluşan bu idari yapı nedeniyle iç politikada zaman zaman siyasi çatışmalar ve istikrarsızlıklar yaşanmaktadır. SSCB zamanında bir tarım ve turizm bölgesi olarak değerlendirilen Gürcistan'a çok az sayıda sanayi yatırımı yapılmıştır. Üstelik SSCB'nin dağılmasından sonra Kutaisi gibi bazı sanayi şehirlerinde var olan fabrikaların da kapatılması; ekonomiyi tamamen tarım sektörüne ve kısmen de turizm sektörüne bağımlı hâle getirmiştir. Bu gelişmelere ek olarak, SSCB'nin son yıllarında neredeyse tüm egemenlik bölgelerinde yaygınlaşan rüşvet, yolsuzluk, hırsızlık ve mafya oluşumları gibi olumsuz gelişmeler Gürcistan özelinde yerleşik hâle gelmiştir²⁶. Tüm bu gelişmeler ülkede eğitim, sağlık, sosyal yardımlar ve güvenlik gibi konularda istikrarsızlık ve güvensizlik ortamı oluşturmuştur. Bu açıdan ele alındığında Lee (1966: 50) tarafından ifade edilen itici faktörler Gürcü göçmenler için gerçek hayatta karşılığını bulmaktadır²⁷. Öte yandan coğrafi yakınlık, ekonomik kalkınma, AB'ye uyum süreci, esnek vize politikası ve tarımsal alanda bölgesel işgücü talepleri gibi faktörler de Gürcü göçmenler için Türkiye özelinde çekici faktörlerin oluşmasına yol açmaktadır. Bu noktada Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan Gürcü göçlerinin açıklanmasında itme-çekme kuramının belirli açılardan açıklama getirdiği görülmektedir.

Stouffer tarafından geliştirilen ve göç hareketlerini mikro düzeyde bireysel kararlara bağlı olarak ele alan kesişen fırsatlar kuramı da Gürcü göçmenlerin hareketlerini anlama ve açıklama

²⁶ Yapılan araştırmalarda kanunsuzluğun ve zorbalığın bu ülkede tarihsel bir olgu olduğu görülmektedir. Nitekim İbereli (2015: 19) *Beyaz Köle Ticareti* adlı kitabında bu iddiayı "Gürcistan'ı 1772 yılında gezen Alman gezgin ve yazar Goldenstedt'i 24 Kazak asker ile birlikte 100 kişilik Gürcü muhafız birliği koruyordu. Kanunsuzluk ve zorbalığın kol gezdiği ülkede hiçbir koruması olmayan vasat bir vatandaşın durumu ise çok feci idi." diyerek desteklemektedir.

²⁷ İtici ve çekici faktörler Lee'den önce (Lewis, 1954) ve sonra (Todaro, 1969; Harris 1970) farklı kuramcılar tarafından da kullanılmıştır. Ancak Lee bu faktörleri ilk defa formüle eden ve görselleştiren kuramcıdır.

konusunda kuramsal bir çerçeve sunmaktadır. Bu kurama göre göç kararı ve eylemi ile ilgili olarak üç önemli husus söz konusudur; (1) göç edilecek mesafe, (2) hedef yerdeki imkânlar ve (3) bu imkânların sayısı. Burada hedef ülke ile kaynak ülke arasındaki mesafenin kısa olması, hedef ülkede çalışabilme imkânının ve işgücü talebinin yüksek olması göç hareketlerine dâhil olacak kişiyi cesaretlendirmekte ve göç etme ihtimalini arttırmaktadır. Stouffer bu durumu çekim etkisi olarak açıklamaktadır (Stouffer, 1940: 846). Kesişen fırsatlar kuramı çok yaygın bir kullanıma sahip olmamakla birlikte, özellikle ekonomik temelli göçlerde emek göçünü açıklamak için etkili bir şekilde kullanılabileceği ifade edilmektedir (Çağlayan, 2006: 78). Doğu Karadeniz Bölgesi'nde son yıllarda yoğun bir şekilde gerçekleşen göç hareketlerinde bölgenin Gürcistan'a sınır olması, bölgede çay tarımı başta olmak üzere inşaat işçiliği, hasta bakıcılığı, yaşlı bakıcılığı, temizlik vb. enformel sektörlerde yüksek işgücü talebinin bulunması Stouffer tarafından ifade edilen çekim etkisi ile açıklanabilir. Bu kuramsal yaklaşım göç hareketlerinin temelinde mesafe kadar fırsatları da ön plana çıkarmaktadır. Gürcü göçmenlerin gerçekleştirdiği göç hareketlerinde mesafenin yakın olması ve Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki istihdam fırsatlarının çeşitli ve sayıca fazla olması oldukça belirleyici faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan, günümüzde küreselleşmenin de etkisiyle yoğunlaşan emek göçü ve ucuz işgücü talepleri söz konusu olduğunda bu süreci destekleyen düzensiz göçleri açıklamada ve değerlendirmede kesişen fırsatlar kuramı, bazı araştırmacılar tarafından işlevsel bir kuram olarak kabul edilmemektedir. Özellikle de kesişen fırsatlara bağlı olarak hedef yere yönelen aşırı göç, işgücü arzını arttıracak ve işçiler arasındaki rekabet emek piyasasındaki ücretleri düşürecektir. Fakat her göç hareketi kendine özgü dinamiklere sahiptir ve kendi özelinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Doğu Karadeniz Bölgesi özelinde; bölgenin sosyolojik, kültürel, coğrafi ve ekonomik özellikleri ile emek talebi/arzu konusundaki sektörel gerçeklikleri göz önüne alındığında kesişen fırsatlar kuramının işlevselliğiyle ilgili bu olumsuz düşüncelerin ve eleştirilerin ortadan kalktığı ifade edilebilir. Örneğin, bölgede başta çay tarımı olmak üzere çeşitli sektörlerdeki emek arzı yetersizliği, Gürcülerin ucuz birer işgücü olarak kullanılmasının önüne geçmektedir. Bölgede özellikle çay tarımı söz konusu olduğunda gündelik işgücü fiyatını belirleyen ve ücret piyasasını yönlendiren Gürcüler olmaktadır. Nitekim 2016 yılında minimum 100 TL olan günlük yevmiye miktarı, 2017 yılında 120 TL'ye 2018 yılında ise ortalama 150 TL'ye yükseltilmiştir. 2019 yılı çay hasadı zamanında da bu ücretin 170 ya da 180 TL'ye yükseltileceği yine Gürcü göçmenler tarafından dile getirilmektedir.

Beşeri sermaye ve sosyal ağlar temelinde oluşturulan göçmen ilişkiler ağı (network) kuramı da bu çalışmada bölgedeki göç hareketlerini anlama ve açıklama konusunda belirli bir bakış açısı

sunmaktadır. Bu kurama göre her göç devamlılığını sağlayan bir sosyal yapı oluşturmaktadır. Buna göre bir bölgeden ya da ülkeden diğerine göç eden bireyler, kaynak yerde bulunan bireylerle ilişkilerini devam ettirerek yeni göç hareketleri için bu bireyleri cesaretlendirirler. Bu durumun tam tersi de gerçekleşebilir; yani kaynak yerde kalan bireyler göç hareketlerine dâhil olan bireylerle ilişkilerini sürdürerek muhtemel göç hareketleri için uygun şartları oluşturmaya çalışırlar (King, 2012: 21-22). Bu kuram içinde açıklandığı üzere göçmenler arasında oldukça etkili bir iletişim ağı bulunmakta olup her türlü bilgi en hızlı ve en kolay şekilde yayılmaktadır (Karataş vd., 2014: 21). Doğu Karadeniz örneğinde de görüldüğü üzere bölgeye ilk defa çalışmaya gelen Gürcüler genellikle önceden tanıdıkları (anne, baba, akraba, eş, dost, arkadaş vb.) kişi/kişiler tarafından getirilmekte ya da bölgede çalışan tanıdıkları kişi/kişilere yönlendirilmektedirler. Bu durum yeni gelen Gürcü göçmenlere sosyal, psikolojik, ekonomik vb. pek çok açıdan büyük avantaj sağlamaktadır. En önemlisi de göç maliyetini düşürmekte ve istihdam olasılığını arttırmaktadır. Bu durum Faist'in (2000: 199) de ifade ettiği üzere yeni ulusötesi sosyal alanları oluşturmakta ve göç hareketlerinin sayısını ve hacmini arttırmaktadır. Üstelik bu ilişkiler göçmenler açısından sadece yukarıda ifade edilen destek hizmetlerini sunmakla kalmamakta; aynı zamanda toplumsal rollerin yeniden üretimini de sağlamaktadır (Abadan-Unat, 2006: 19).

Göçmen İlişkiler ağı (network) kuramının ortaya koyduğu açıklamalara benzer olarak, bölgedeki göç hareketlerini birikimli nedensellik kuramı çerçevesinde ele aldığımızda da benzer sonuçlara ulaşmamız mümkündür. Douglas Massey tarafından göç çalışmalarına uyarlanan bu kuram yoğunlaşan göç hareketlerini ve göç coğrafyasını açıklamak amacıyla göç çalışmalarına uyarlanmıştır (Bartram vd., 2017: 87). Doğu Karadeniz Bölgesi özelinde ele alındığına bölgeye gelen Gürcülerin çoğunluğunun sınıra yakın kırsal alanlarda yaşadıkları görülmektedir. Bu kuram zaman içinde gerçekleşen göç hareketlerinin birikimli nedenselliğinden ve meydana gelen değişimlerin çok yönlü analizinden yararlanmaktadır. Burada kaynak ülkedeki halkın sosyal sermaye açısından güçlü hale gelmesi göç hareketlerinin sayısını, hacmini ve çeşitliğini arttırmaktadır. Birikimli nedensellik kuramına göre göç hareketlerinin varlığı ve kendini sürekli olarak yinelenmesi zaman içinde göç hareketlerini büyütecek ve kaynak ülkedeki yeni yetişen bireylerin göç etme nedenlerini birikimli hale gelecektir. Bu durumu bölge örneğinde ele aldığımızda yılda üç ya da dört sürüm olarak hasadı yapılan çay tarımı nedeniyle yıl içinde kaynak ülkeden hedef bölgeye yönelik iki, üç hatta dört defa gidiş-geliş yaşanmaktadır. Bavul ticareti ya da organik meyve-sebze ticareti gibi alanlar söz konusu olduğunda bu sayı 100'ler ile ifade edilebilmektedir. Bu durum, göç hareketlerini döngüsel bir hale getirmekle kalmamakta; kaynak ülkedeki halk içinde de sosyal sermayenin büyümesine yol açmaktadır. Ayrıca bölgede hasta bakıcılığı, yaşlı bakıcılığı ve ev temizliği gibi enformel istihdam alanlarındaki emek talebi

göç sürecinin yerleşik hale gelmesini sağlamaktadır. Buna ek olarak döngüsel, kısa süreli ya da sürekli olarak gerçekleşen göç hareketleri sonucunda gerçekleşen evlilikler; göç sürecinin yerleşik bir hale gelişini pekiştirmekte ve karşılıklı sosyal ağların ve bağlantıların kurulmasını mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla birikimli nedensellik bağlamında gelişen göç süreci sonucunda bölgedeki göç hareketleri bireysel, toplumsal, kültürel, ekonomik ve hukuki boyutlarda iç içe geçerek oldukça karmaşık bir hale gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında birikimli nedensellik kuramı bölgedeki göç hareketlerini ve sürecini açıklamak için bize çok yönlü bir bakış açısı ve analiz imkânı sunmaktadır. Birikimli nedensellik kuramının bu tez çalışmasının analiz ve yorum bölümünde pek çok verinin açıklanmasında ve anlamlandırılmasında önemli bir kaynak olacağı öngörülmektedir.

Çalışmada Gürcü göçmenlerinin göç etme nedenlerini anlama ve açıklama amacıyla kullanılan göç kuramlarına ek olarak bulgular bölümünde analiz edilen verilerin yorumlanmasında iki farklı kuram daha kullanılmıştır. Öncelikle toplumsal cinsiyet açısından Gürcü kadın göçmenlerin deneyimlerinin analiz edilmesinde feminist kuramlar içinde yer alan kültürel ilişki model (The relational cultural model) kullanılmıştır. Kadınların hiyerarşiye dayalı olan bu mevcut ataerkil toplumsal yapı içinde daha az otantik hale gelerek, öz saygılarını ve kimliklerini kaybettikleri iddiasıyla geliştirilmiş olan bu kurama göre kadınlar kendi önceliklerini bir kenara bırakarak tüm enerjilerini ve dikkatlerini etrafındaki kişilerin ihtiyaçlarını karşılamaya yöneltmektedirler (Teater, 2015: 111). Birlikte yaşam ve karşılıklı uyum konularına yönelik verilerin analiz edilmesinde de gruplararası dinamiklerin, ilişkilerin ve deneyimlerin incelenmesinde kullanılan sosyal temas hipotezi/kuramı ya da gruplararası temas kuramı olarak da adlandırılan kuramsal yaklaşımdan yararlanılmıştır. Bu çalışmada söz konusu bu kuramsal çerçeveye ele alınan birlikte yaşam ve karşılıklı uyum konuları, iki grubun yerleşik hale gelmiş bir yapı veya oluşum içerisinde bir arada yaşamalarından ziyade gündelik yaşam pratikleri içinde sorunsuz bir şekilde karşılıklı uyum içinde ilişkilerini sürdürmeleri şeklinde değerlendirilmektedir.

BÖLÜM IV

4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

4.1. Metodoloji ve Araştırma Deseni

20. yüzyılın ilk yıllarından itibaren yükselişe geçen ve bilimsel araştırmayı öznellik ilkesi temelinde ele alan yorumsamacı yaklaşımın kullanım sıklığı her geçen gün artmaktadır. Buna karşın, uzun yıllar boyunca hâkim olan pozitivist yaklaşımın araştırma alanındaki ağırlığı ve etkisi ise giderek azalmaktadır. Bu paradigma değişiminde pozitivist anlayışa duyulan güvenin sarsılması önemli bir etkidir. Özellikle Einstein'ın yapmış olduğu çalışmalar neticesinde ortaya koyduğu *Görelilik Kuramı*, araştırma yapan kişinin araştırma sürecindeki etkisini ortaya koyarak, pozitivist yaklaşımın nesnellik temelinde oluşturduğu bakış açısını derinden sarsmıştır. Buna ek olarak Heisenberg tarafından geliştirilen *Belirsizlik İlkesi* de pozitivist yaklaşımın kesinlik ilkesini sorgulanır hale getirmiştir (Scwartz ve Ogilvy, 1979; akt. Yıldırım ve Şimşek, 2016: 28).

Pozitivist yaklaşımın aksine özne merkezli, çoğulcu, tümevarımcı, katılımcı, niteliksel ve duruma özgü bulguların peşinde olan (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 33) yorumsamacı yaklaşım; aynı zamanda pozitivism ötesi olarak da adlandırılmaktadır. Yorumsamacı yaklaşım sosyal olguların, sosyal davranışı belirleyen ve genelleyen yasalar türeterek değil; bir olgunun ya da öznenin kendine özgü boyutlarının ayrıştırılmasıyla anlaşılabilirliklerini ileri sürmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 30). Bu anlayışa göre bilim, pozitivist yaklaşımda olduğu gibi nesnel bir bilgi üretme süreci değildir; aksine dünyanın göreliliğini temel alan ve dünyayı bu görelilik üzerinde anlamaya çalışan bir süreçtir.

Yorumsamacı sosyal bilim, temel olarak insanların birbirleriyle nasıl etkileşime girdikleri ve nasıl iletişim kurduklarıyla ilgilenmektedir. Neuman'a (2016: 131) göre bu yaklaşım, insanların kendi toplumsal dünyalarını nasıl kurguladığı ve sürdürdüğüne dair anlayış ve yorumlara ulaşmak için insanların doğal ortamlarındaki anlamlı toplumsal eylemlerinin doğrudan ve ayrıntılı gözlem yoluyla sistematik olarak analiz edilmesidir. Bu ifadede göz önüne alınması gereken en önemli nokta, bu yaklaşım içinde sadece insanın eylemlerinin ya da davranışlarının değil; onun anlamlı toplumsal eylemlerinin ve davranışlarının inceleniyor olmasıdır. Nitekim Aristoteles'in de yaklaşık 2.500 yıl önce ifade ettiği gibi insan toplumsal (*zoon politikon*) bir varlıktır. İnsan, kendi özvarlığını sadece içinde yaşadığı bir toplumda gerçekleştirebilmektedir. Bundan dolayıdır ki, insan bütün gerçekliğini ancak başkalarıyla iletişime geçtiği ve birlikte var

olduğu zaman kazanabilmektedir (Gülenç, 2014: 20). Yorumsamacı yaklaşımın temelinde yer alan bu felsefi düşünce yapısı ve bakış açısı, onu mekanik bir dünya görüşünü savunan pozitivist yaklaşımdan ayıran en önemli özelliklerden biridir. Bu çalışmada yorumsamacı yaklaşımın buraya kadar ifade edilen ontolojik ve epistemolojik sayıltılarına uygun olarak nitel bir araştırma tasarımı kurgulanmaktadır.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, yorumsamacı yaklaşımın temelinde yer alan felsefi düşünce yapısı bilimsel araştırma açısından önemli bir yere sahiptir. Creswell'e (2016: 16) göre de nitel bir araştırmanın arka planındaki felsefi varsayımları anlamak ve bu felsefi varsayımları araştırmanın önemli bir bileşeni olarak araştırma sürecinin tamamında göz önünde bulundurmak etkili bir araştırma yürütmek için oldukça önemlidir. Fakat nitel bir araştırmanın ne olduğuna, nasıl tasarlanacağına ve yürütüleceğine ilişkin üzerinde anlaşmaya varılmış bir yapı bulunmamaktadır. Nitel araştırma ile ilgili yayınlanmış kitapların tasarım önerileri farklılıklar göstermektedir (Creswell, 2016: 49). Bu durumun temel nedenlerinden biri; nitel araştırmanın doğası gereği sosyoloji, psikoloji, felsefe, antropoloji veya dilbilim gibi farklı disiplinlere dayanan kuramsal temellerinin bulunmasıdır. Diğer bir neden ise nitel araştırmanın şemsiye bir kavram olarak kullanılması ve bu şemsiyenin altında yer alan etnometodoloji (kültür analizi), durumsal araştırma (durum çalışması), fenomenoloji (olgubilim), kuram geliştirme (gömülü kuram) veya eylem araştırması gibi farklı kavramların ve desenlerin bulunmasıdır (Yıldırım ve Şimsek, 2016: 40). Bu kavramlar aynı zamanda yorumsamacı sosyal bilimin içinde de ele alınmaktadır. Bu yüzden etnometodoloji, fenomenoloji, inşacılık, yorumbilgisi, nitel sosyoloji gibi kavramlardan bahsedilmesi mümkündür (Neuman, 2016: 131).

Nitel bir araştırmada, araştırma deseninin seçilmesi ve benimsenmesi çalışmayı yürütmek için plan yapma ve yol haritası oluşturma anlamına gelmektedir. Bu çalışmada yorumsamacı paradigmaya uygun olarak nitel bir araştırma deseni olan fenomenoloji kullanılmaktadır. Fenomenoloji esas olarak bir fenomenin gerçek doğasını –bir şeyi o şey yapan ve eksikliğinde de onun o olmayacağı şeyi- araştırmaktadır. Fenomenoloji, günlük deneyimlerimizin anlamı veya doğası hakkında derinlemesine bir anlayışın kazandırılmasını amaçlamaktadır (Van Manen, 1990: 10; akt. Patton, 2014: 104). Kendine özgü özellikleri ve felsefesi olan fenomenoloji, bilimsel bir yaklaşım olarak ilk defa Edmund H. Husserl (1859-1938) tarafından kullanılmıştır. Husserl fenomenolojiyi insanların olayları nasıl betimlediğinin ve duyuları yoluyla onları nasıl tecrübe ettiklerinin araştırılması olarak ifade edilmektedir. Husserl'in en temel felsefi varsayımı bilinçli farkındalığımızı uyandıran algılara ve anlamlara dikkatimizi vererek sadece deneyimlediğimiz şeyleri bilebileceğimiz gerçeğidir (Patton, 2014: 106). Bu

temel felsefi yaklaşım günümüzde de, gerçekliğin ortaya çıkarılmasındaki temel amaç olarak ele alınmaya devam etmektedir.

Fenomenolojik araştırma deseni genellikle farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir kavrayışa sahip olmadığımız ya da olamadığımız olgulara (Yıldırım ve Şimsek, 2016: 69) odaklanma imkânı sağladığı için bu çalışmada tercih edilmiştir. Bu çalışma özelinde, Doğu Karadeniz Bölgesi'ne gelen Gürcü göçmenlerin yaşadıkları sorunlara dair bir farkındalık söz konusudur; fakat bu sorunların temelinde yatan nedenler ve çözüm yolları ile ilgili detaylı bilgilere sahip olunamamaktadır.

Fenomenolojik araştırmalarda insan davranışı olaylar, nesneler, insanlar ve durumlar ile ilişkisi içinde değerlendirilmektedir. Burada amaç neyin “gerçek” olduğuna dair tüm yargıları askıya almaktır. Çünkü fenomenoloji geleneğinde gerçeklik ancak, bir birey tarafından ona atfedilen anlam bağlamında anlaşılabilir. Fenomenolojik bakış açısına göre tek bir gerçeklik yoktur ve gerçeklik kişisel algılamalara dayanarak zamanla değişebilmektedir. Üstelik bireyin sahip olduğu bilgi de içinde bulunduğu duruma, çevreye ve şartlara göre değişiklik göstermektedir (Giorgi ve Giorgi, 2003: 27; akt. Baş ve Akturan, 2017: 86). Bir diğer nitel araştırma deseni olan gömülü kuramda olduğu gibi burada da gerçeklik toplumsal olarak kurgulanmış bir olgudur; ancak fenomenoloji bunu bir adım ileriye taşıyarak gerçekliğin yalnızca toplumsal olarak değil, aynı zamanda kişisel olarak da kurgulandığını öne sürmektedir. Altta yatan anlamları veya “gerçeklikleri” ortaya çıkarmak da fenomenolojik sorgunun odağında yer almaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2015).

Fenomenoloji diğer nitel araştırma desenlerine benzer şekilde insan olgusu üzerine odaklanarak tümevarımsal tanımlamalar yapan bir araştırma desenidir. Ancak fenomenoloji bazı temel özellikleri nedeniyle de diğer araştırma desenlerinden ayrılmaktadır. Buna göre (Baş ve Akturan, 2017: 90-91);

- Fenomenoloji tanımlayıcı ve felsefi yönü olan bir araştırma desenidir. Fenomenolojik araştırmada olguların doğasını ve önemini anlamak için yaşanmış olayların ya da tecrübelerin yapısı ve esasları tanımlanmaktadır. Çalışmada da Doğu Karadeniz Bölgesi özelinde göç olgusunun doğasının ve öneminin anlaşılması amacıyla Gürcü göçmenlerin yaşadıkları olaylardan ya da tecrübelerden hareket edilmektedir. Ayrıca bölgede birlikte yaşam konusunun incelenmesi amacıyla da yerel toplumun Gürcülerle yaşadığı olaylara ve tecrübelerle odaklanılmaktadır.
- Fenomenolojide söz konusu olaylar ve tecrübeler ilk kaynaktan araştırılmaktadır. Bir başka ifadeyle olaylar ve tecrübeler yaşamış ya da yaşayan kişilerden elde edilen

bilgilerle tanımlanmaktadır. Bu çalışmada gerek Gürcü göçmenlerle gerekse yerel toplumda yaşayan bireylerle yapılan görüşmeler derinlemesine bireysel görüşmeler şeklinde yaşam alanlarını birlikte paylaşan ve olayları yaşayarak tecrübe eden kişilerle gerçekleştirilmiştir.

- Fenomenolojik araştırmada kesin olarak bir genelleme yapmak amaçlanmamaktadır. Bu özellik aslında pek çok nitel araştırma deseni için de geçerlidir. Buna göre çalışmamızda elde edilen veriler yukarıda da ifade edildiği üzere Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki göç olgusunu, Gürcü göçmenlerin ve yerel toplumun yaşamışlıkları ve deneyimleri üzerinden tanımlamaktır. Bu çalışma kapsamındaki araştırmalar, yapılan bu tanımlamanın bölgeye ve bireylere özgü olduğu; farklı coğrafi bölgeler ve bireyler için genellenebilir bir özellik taşımadığı bilinci ile yürütülmüştür.
- Fenomenolojik araştırmalarda, görüşme yapılan bireylerin yaşantılarındaki ve tecrübelerindeki "sübjektif gerçekliğin" objektif bir şekilde değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Caelli'nin (2000: 369) ifadesiyle fenomenolojik araştırmadaki söz konusu yanlılık yanlılaştırılmaktan ziyade tarafsızlaştırılmaktadır.

Sonuç olarak Doğu Karadeniz Bölgesi'nde çalışan Gürcü göçmenlerin yaşam deneyimlerinin ön plana çıkarılması ve bölgedeki yerel toplum ile birlikte yaşama yönelik öneriler getirilmesi planlanan bu çalışmada, bireylerin ve toplumun göç olgusuna dair deneyimlerine ilişkin daha derin ve kapsamlı bir anlayış ve kavrayış sağlamak amacıyla fenomenolojiden yararlanılmıştır.

4.2. Araştırma Evreni ve Örneklem

Bu çalışmanın araştırma evrenini Doğu Karadeniz Bölgesi'nde çalışan düzensiz Gürcü göçmenler; araştırma sahasını ise Artvin (Sarp, Kemalpaşa, Hopa, Arhavi ilçeri) ve Rize (Merkez, Çayeli, Pazar, Ardeşen ve Fındıklı ilçeleri) illeri oluşturmaktadır. Araştırma sahası olarak bu iki il ve ilçelerinin seçilmesinin temel sebebi araştırma evrenini oluşturan Gürcü göçmenlerin yoğun olarak söz konusu bu yerleşim yerlerinde istihdam edilmelidir. Nitekim Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün 2017 yılında yakalanan düzensiz göçmenlerin illere göre dağılımı grafiği incelendiğinde de Artvin ile Rize illerinin sayı aralığının üst sınırlarında yer aldığı görülmektedir. Düzensiz göçmen olarak yakalanan nüfusunun, mevcut düzensiz göçmen nüfusunun çok küçük bir kesimini temsil ettiği düşünüldüğünde; Artvin ve Rize illerinin araştırma evreni olarak seçilme gerekçesi daha iyi anlaşılacaktır. Üstelik Doğu Karadeniz Bölgesi'nde çay tarımının en yoğun olarak gerçekleştirildiği araziler de bu il ve ilçelerde yer almaktadır. 2017 yılı Temmuz ayı içinde 6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu'nda bir değişiklik yapılarak; Gürcistan vatandaşlarını Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve Artvin

illerinde mevsimlik tarım işçisi olarak çalışma izninden muaf bir şekilde çalışmalarına imkân sağlanması da bu durumu kanıtlar niteliktedir. Ayrıca söz konusu yerleşim yerlerinin Doğu Karadeniz Sahil Yolu üzerinde bulunması, bu il ve ilçelerin ulaşılabilirliğini arttırmaktadır. Bu duruma bağlı olarak da bölgeye gelen Gürcü göçmen sayısı her zaman iç bölgelere göre çok daha fazla olmaktadır. Örneğin Artvin il merkezi sahilde bulunan Hopa ilçesinden yaklaşık 70 km içeride yer almaktadır. Bu coğrafi duruma bağlı olarak Artvin il merkezinde bulunan Gürcü göçmen sayısı neredeyse yok denecek kadar azdır. Bu durumun bir diğer nedeni ise Artvin il merkezinde çay tarımının gerçekleştirilmiyor olmasıdır. Sonuç olarak bu çalışmada söz konusu il ve ilçeler maksimum çeşitlilik düzeyinde ve sayısında örneklem barındırdıkları ön kabulü nedeniyle araştırma evreni olarak tercih edilmişlerdir.

Patton'a (2014: 230) göre belki de nitel ve nicel araştırma yöntemleri arasındaki farkı, örnekleme yaklaşımlarındaki mantıksal açıklamalardan daha iyi anlatan başka bir şey yoktur. Nicel araştırma desenlerinde kullanılan rastlantısal örnekleme yaklaşımlarından farklı olarak; nitel araştırma desenlerinde gerek evrenin farklı algılanışı gerekse bireylerle ya da küçük gruplarla derinlemesine görüşmeler yapılacak olması nedeniyle genellikle rastlantısal olmayan örneklem seçimi kullanılmaktadır. Ancak çok ender de olsa rastlantısallık mantığının kullanıldığı çalışmalar da bulunmaktadır. Nitel araştırmalarda araştırmacı "sosyal gerçekliği genellemelere varmak amacıyla incelemeye çalışırken" temsil edici bir örneklemeden ziyade veri toplayabileceği bir örneklemeyle çalışmaktadır (Kümbetoğlu, 2015: 96-97). Buradaki temel amaç, araştırma konusuna ait anlayışı netleştirebilecek ve derinleştirebilecek belirli veya özel örnekler, olaylar ya da eylemler toplamaktır (Neuman, 2016: 320).

Bu çalışmada kullanılan rastlantısal olmayan örneklem türü maksimum çeşitlilik örnekleimidir. Bu örneklemdaki temel amaç adından da anlaşılacağı üzere; sayıca küçük bir örneklem içinde araştırma yapılan konuya katkı sağlayabilecek bireylerin çeşitliliğinin maksimum düzeyde sağlanmasıdır. Nitekim küçük örneklem büyüklüğü olan çalışmalarda heterojenliğin fazla olması bir sorun teşkil eder çünkü bireysel durumlar birbirinden oldukça farklıdır. Maksimum çeşitlik örnekleme şu bakış açısını ortaya koyarak zayıf olan bu yönü güce çevirmektedir: büyük farklılıklardan ortaya çıkan herhangi bir ortak olgu özellikle ilgi çekicidir (Patton, 2014: 235). Burada amaç, araştırılan konu hakkında genelleme yapmak için bu çeşitliliği sağlamak değildir; aksine çeşitlilik gösteren durumlar arasında herhangi bir ortak ya da paylaşılan olgunun olup olmadığını bulmaya çalışmak ve bu çeşitliliğe göre konunun farklı boyutlarını ortaya koymaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 119).

Maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemini kullanmanın araştırmacıya en az iki yararı bulunmaktadır. Patton (2014: 235) bu yararları (1) örneklem içinde yer alan her deneyimin

kendine özgü boyutlarının ayrıntılı bir şekilde tanımlanması; (2) farklı özellikler gösteren durumların kesiştiği yerlerde ortak temaların ortaya çıkarılması olarak ifade etmektedir. Nitekim söz konusu örneklem yöntemi, hem Gürcü göçmenlerin göç hareketine ilişkin deneyimlerinin özgün boyutlarının tanımlanması hem de bu göç hareketine ilişkin yerel toplumun farklılık gösteren deneyimlerinin tanımlanması sürecinde oldukça yararlı olmuştur. Böylece verilerin yorumlanması için bu deneyimlerin birleştiği noktalarda ortak temaların ortaya çıkarılması mümkün olmuştur.

Öte yandan, bu örneklemi kullanmak isteyen araştırmacılar iki hususta dikkatli olmalıdırlar: (1) araştırmanın amacı açık bir şekilde ortaya konulmalıdır; (2) araştırılan fenomene ilişkin çeşitlilik kaynakları olabildiğince detaylı bir şekilde belirlenmeli ve bu kaynaklar arasında hangi çeşitlilik alanlarının örnekleme yansıtılacağına iyi karar verilmelidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 120). Bu çalışmada araştırma amacı, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bulunan Gürcü göçmenlerin deneyimlerin tespit edilmesi ve bölgede birlikte yaşam ve toplumsal uyum konularında mikro, mezo ve makro düzeylerde öneriler getirilmesi olarak araştırmanın giriş bölümünde açık bir şekilde ortaya konulmaktadır. Ayrıca araştırılan fenomene ilişkin çeşitlilik kaynakları katılımcıların yaşı, cinsiyeti, eğitimi, istihdam alanı, mesleği, gelir düzeyi, deneyimi gibi söz konusu çeşitliliğin sağlanmasını mümkün kılacak farklı boyutlar göz önüne alınarak belirlenmiştir.

Sonuç olarak bu çalışmada maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemine uygun şekilde, öncelikle araştırılan göç fenomenine ilişkin Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bulunan Gürcü göçmenlerden bir örneklem grubu oluşturulmuştur. Buna göre mevsimlik çay ve fındık tarımı işçiliği, inşaat işçiliği, nakliyecilik, yaşlı bakıcılığı, ev temizliği, pazarcılık (meyve-sebze satışı, tekstil ve giyim-kuşam satışı, kaçak sigara ve içki satışı), bulaşıkçılık gibi istihdam alanlarında faaliyet gösteren farklı yaşa, cinsiyete ve tecrübeye sahip göçmenler gönüllülük esasına dayalı olarak belirlenmiştir. Aynı zamanda bölgedeki birlikte yaşama ve uyuma yönelik öneriler oluşturabilmek amacıyla, söz konusu fenomene ilişkin yerel toplumdan farklı gelir grubuna, eğitime, yaşa, cinsiyete ve tecrübeye sahip olan katılımcılar da benzer şekilde belirlenmişlerdir. Nitel araştırma yaklaşımına uygun olarak bu çalışmanın başlangıç aşamasında belirlenmiş herhangi bir örneklem sayısı bulunmamaktadır. Nitekim nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğünün belirlenmesine yönelik genel geçer bir kural bulunmamaktadır (Patton, 2014: 244). Yeterli sayıda örnekleme ulaşıldığı, görüşmelerden elde edilen bilgilerin tekrara düşüldüğü zaman anlaşılmaktadır. Bu yüzden araştırmada bilgilerin tekrarlandığı ana kadar örneklem üzerinden veri toplanmaya devam edilmiştir.

4.3. Araştırma Süreci

Bilimsel araştırmaları yöneten ve şekil veren esas güç araştırmanın amacıdır. Nitekim araştırma deseni, veri toplama, analiz ve raporlama ile ilgili kararların hemen hepsi amaç cümlesiyle yakından ilgilidir. Bu yüzden bir araştırmada amacın açık bir şekilde konulması araştırma sürecinin ilk ve en önemli adımını oluşturmaktadır (Patton, 2014: 231). Yukarıda da ifade edildiği üzere bu araştırmanın amacı Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bulunan Gürcü göçmenlerin deneyimlerin tespit edilmesi ve bölgede birlikte yaşam ve toplumsal uyum konularında mikro, mezzo ve makro düzeylerde öneriler getirilmesidir.

Creswell'e (2016: 16) göre nitel bir araştırmadaki araştırma süreci; araştırmacıların beraberlerinde getirdikleri öz geçmişlerini, gerek kendileri gerekse başkaları hakkındaki duygu ve düşüncelerini, sosyal, etnik ve politik konulara bakış açılarını dikkate aldıkları ilk aşama ile başlamaktadır. Bu aşama araştırmacının araştırma sürecindeki konumunu belirlemesi açısından oldukça önemlidir. Bu noktadan hareketle, araştırma konusunun belirlenmesi sürecinde araştırmacının öz geçmişinin etkisi belirtilmelidir. Nitekim araştırmacının göçmen işgücü hakkında yapmak istediği araştırmanın temelinde, belirli bir süre başka bir ülkede göçmen işgücü olarak faaliyet göstermiş olmasının büyük bir etkisi bulunmaktadır. Farklı bir ülkede, farklı sistemlerin içinde, farklı insanlarla, farklı işler yapmak insanlar için oldukça farklı bir deneyimdir. Bu deneyimin her bir bireyin üzerinde yaptığı etki ve bıraktığı izler farklıdır. Sosyal psikolojinin bakış açısına göre ifade edecek olursak her birey temel karakteristik özelliklerinden ve geçmiş yaşam pratiklerinden hareketle yaşanan deneyimi anlamlandırmaktadır. Dolayısıyla aynı olay ve yaşantılar üzerine kurulan gerçeklikler arasındaki bireysel farklılıklar da işte bu noktada ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Creswell'in de belirttiği üzere araştırmacının sosyal, etnik ve politik konulara bakış açısı özellikle ilk aşamada çok önemlidir. Araştırmacının bölgede yaşayan Laz bir ailenin damadı olması konuyla ilgili olan sosyal, etnik ve politik konulara bakış açısını ve hassasiyetini de etkilemektedir. Sonuç olarak bu araştırma süreci, belirli bir noktaya kadar araştırmacının yukarıda ifade edilen bireysel yaşantıları ve deneyimleri üzerine şekillenmektedir.

Sanders (1982: 357) fenomenolojik araştırma süreci içinde cevaplanması gereken dört temel soru bulunduğunu ileri sürmektedir. Bu sorular fenomenolojik bir araştırmanın yürütülebilmesi için olmazsa olmaz sorulardır. Buna göre;

- (1) Araştırmaya konu olan olgu ya da tecrübe nasıl tanımlanabilir?
- (2) Bu tanımlamalar içinde değişmeyen konular ve temalar hangileridir?
- (3) Bu tanımlamalardaki sübjektif ifadeler nelerdir?

(4) Bu sübjektif ifade ve temaların altında yatan gerçekler nelerdir?

Fenomenolojik bir araştırma süreci içinde bu sorulara cevap araması gereken kişi araştırmacıdır. Araştırmacının bu sorulara cevap bulma cabası içinde elde edeceği bilgiler, araştırılan olgunun altında yatan gerçeklikleri de ortaya çıkarılacaktır. Sanders tarafından ortaya konan bu soruların cevaplarına, araştırmanın veri analizi ve yorumlama sürecinde detaylı bir şekilde yer verilmektedir. Bu sorulara verilen cevaplar bir araya getirildiğinde araştırma sürecinin sonuna gelindiği ve araştırmanın ilk başında oluşturulan amaca ulaşıldığı görülmektedir. Ancak araştırma sürecinin devamında öncelikle veri toplama süreci öncesinde yapılan hazırlığa, daha sonra da verilerin toplanması sürecine değinilecektir.

4.4. Saha Çalışmasına Hazırlık

Tez konusu belirlendikten sonra ilk olarak saha gözlemleri yapılmaya başlanmıştır. Öncelikle 2017 yılının Şubat ve Mart aylarında Sarp Sınır Kapısı başta olmak üzere Artvin’e bağlı Kemalpaşa, Hopa, Arhavi ilçeleri ile Rize il merkezinde çeşitli gözlemler ve görüşmeler yapılmıştır. Yapılan gözlemler ilk başlarda “katılımsız gözlem” yoluyla evrenin uzağında kalınarak ve herhangi bir sözel diyaloga girilmeden gerçekleştirilmiştir. Ancak daha sonra gerek Gürcülerle gerekse yerel toplumla “katılımlı gözlem” yoluyla diyalog kurulmuş ve bölge ile ilgili sosyal, kültürel, ekonomik, etnik, dini ve benzeri pek çok konu hakkında bilgi toplanmıştır. Katılımlı ve katılımsız olarak gerçekleştirilen bu gözlemlerde öncelikle Gürcü göçmenlerin bölgede neler yaptıkları, hangi işlerde çalıştıkları, nerelerde kaldıkları, nasıl iş buldukları, birbiriyle nasıl iletişim kurdukları gibi konular gözlemlenmiştir. Buna ek olarak yerel toplumun bölgedeki durumu, olaylara bakış açısı, duygu, düşünce ve davranışları da gözlemlenmiştir. Son olarak hem Gürcü göçmenlerin hem de yerel toplumun birbirleriyle olan ilişkilerinde nasıl davrandıkları, neler yaptıkları ve söyledikleri gözlemlenmeye çalışılmıştır. Daha sonraki süreçte de elde edilen veriler ışığında tez çalışmasının genel çerçevesi oluşturulmuştur.

Tez önerisi teslim edilip konu netleştirildikten sonra, yeniden sahaya gidilerek katılımlı ve katılımsız gözlemler yoluyla tekrar veri toplamaya devam edilmiştir. Bu süreçte de hem Gürcü göçmenlerle hem de yerel toplumun farklı kesimlerinde yer alan bireylerle yapılandırılmamış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde elde edilen veriler not edilerek görüşme bittikten sonra elektronik ortama aktarılmıştır. Böylece araştırma sürecine paralel bir tez günlüğü oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu günlükte saha araştırması yapılan günlere özel bilgiler yer almaktadır. Örneğin, 13 Haziran 2017 Salı günü gerçekleştirilen saha araştırması sonrasında oluşturulan günlükte yer alan notların bir bölümü aşağıda yer almaktadır.

“13 Haziran 2017 Salı günü sabah saat 09.45’te daha önceden tespit edilen ve Gürcü göçmenlerin iş bulmak için bekledikleri Rize Merkez’de bulunan Laleli Caddesine gidildi. Bu cadde, uzun yıllardır Rize’de düzensiz olarak çalışan Gürcü göçmenlerin bulunduğu bir cadde olduğu için öncelikle 2 esnaf (biri bakkal diğeri hırdavatçı) ile Gürcüler hakkında görüşme yapıldı. Yapılan görüşmelerden Gürcülerin önceleri yan caddede bekledikleri; ancak daha sonra Laleli Caddesi üzerine geldikleri ve uzun yıllardır da bu cadde üzerinde bekledikleri anlaşılmaktadır. Görüşme yapılan bakkal yaklaşık 40 yıldır burada esnaflık yaptığını ve yaklaşık 20 yıldır da Gürcülerin iş bulmak için bu bölgede bulunduğunu belirtmektedir. Önceleri polis, jandarma ve zabıta gibi kolluk kuvvetlerinin denetiminin daha sıkı olduğunu; ancak son yıllarda yeteri kadar denetim olmadığını ve hiçbir görevlinin gelip izinsiz çalışan Gürcistan vatandaşlarını yakalamak, bölgeden uzaklaştırmak veya sınır dışı etmek gibi bir çaba içinde olmadığını ifade etmektedir. Bakkal olan esnaf, bu durumdan duyduğu rahatsızlığı açık bir şekilde dile getirmektedir. Özellikle de caddeden veya kaldırımlardan kadınların ve çocukların rahat bir şekilde geçemediklerini ifade etmektedir. Bu durumdan duyulan rahatsızlık hırdavatçı tarafından da altı çizilerek vurgulanmıştır. Bakkal bu durumun ülke politikası ile ilgili olduğunu ve gerekli önlemlerin ve tedbirlerin bir an önce alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Gürcülerin ülkede ve bölgede kayıt dışı olarak çalıştıklarını ve bundan rahatsızlık duyduğunu ifade etmektedir. Öte yandan hırdavatçı ile yapılan görüşmede de bakkalın aksine genel olarak olumlu bir izlenim oluşmuştur. Hırdavatçı Gürcülerin kimseye zararı olmadan yolun kenarında beklediklerini ve bu durumun kendileri için pek de sorun olmadığını belirtmiştir.”

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılağı üzere, araştırma sürecinin daha etkili ve verimli bir şekilde sürdürülmesi amacıyla hazırlanan bu günlüklerde, saha incelemesinde yapılan gözlemler ve yapılandırılmamış görüşmeler araştırmacının izlenimleri ve algısı üzerinden kurgulanmaktadır. Bu tür bilgiler hem veri toplama süreci öncesinde hem de veri toplama, analiz ve yorumlama süreçlerinde çalışmaya önemli katkılar sağlamaktadır. Nitekim esas itibarıyla katılımlı gözlemler ve görüşmeler aracılığıyla gerçekleştirilen bu saha incelemeleri, alana çıkıldığında kullanılacak olan yarı yapılandırılmış soruların neler olabileceği hakkında bilgi edinmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte bölgede çeşitli işlerde çalışan 16 farklı Gürcü göçmenle ve son dört yıldır Türkiye’de eğitim gören ve zaman zaman çeşitli işlerde çalışan üç farklı Gürcü öğrenciyle görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca yerel toplum içinde farklı işlerde Gürcü istihdam eden dört kişiyle, Gürcülerin Rize merkezde iş bulmak için toplandıkları ve gün boyu bekledikleri Laleli Caddesinde işyeri bulunan iki esnafla (bakkal ve hırdavatçı), yüksek lisans ve doktora eğitimlerini Gürcistan’da tamamlamış ve şu anda Rize’de çalışan iki öğretim üyesiyle ve İstanbul’da bulunan ve Türkiye’de Gürcüler ile ilgili en kapsamlı sivil toplum

çalışmalarını gerçekleştiren Gürcistan Dostluk Derneği yetkilisiyle çeşitli zamanlarda yapılandırılmamış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Tüm bu görüşmeler genel olarak 2017 yılı Haziran ve Ekim ayları arasında gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelere kimi zaman araştırmacıya ait kişisel ulaşım aracıyla kimi zaman da toplu taşıma (otobüs ve uçak) araçlarıyla gidilmiştir. Bu görüşmelerin bazıları doğrudan sahaya gidilerek rastlantısal bir şekilde, bazıları ise görüşme yapılacak kişilerden randevu alınarak yapılmıştır. Örneğin İstanbul'da Gürcistan Dostluk Derneği ile yapılan görüşme için yaklaşık bir ay öncesinden dernek yönetiminden randevu alınmıştır. Ayrıca bu süreçte Batı Karadeniz ve Marmara Bölgelerinde bulunan, Gürcüler ya da Gürcistan ile ilgili faaliyet gösteren çeşitli derneklere (Artvin-Batum Kültür Dayanışma Derneği (Bursa), Batum ve Havalisi Kültür Derneği (Sakarya), Kafkas Folklor ve Kültür Derneği) de ulaşılmaya çalışılmıştır. Ancak Gürcistan Dostluk Derneği dışında hiçbir sivil toplum kuruluşu (STK²⁸) ile iletişim sağlanamamıştır.

Bu görüşmeler neticesinde (1) *Bölgede Bulunan Gürcü Vatandaşları İçin Hazırlanmış Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu* ile (2) *Bölgede Yaşayan Yerel Toplum İçin Hazırlanmış Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu* olmak üzere iki farklı soru formu oluşturulmuştur. Yarı yapılandırılmış bu görüşme formlarının işlevselliğinin ve geçerliliğinin kontrol edilmesi amacıyla 2018 yılının Şubat ve Nisan ayları arasında hem Gürcü göçmenlerle hem de yerel toplumla 3'er adet pilot görüşme gerçekleştirilmiş ve formlarda yer alan sorularla ilgili son düzenlemeler yapılmıştır. Araştırmanın bilimsel etik ilke ve kurallara uygun bir şekilde yürütülebilmesi amacıyla gerekli etik izin başvurusu Mayıs ayı içinde Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne yapılmıştır. Etik izin başvurusu Hacettepe Üniversitesi Senatosu Etik Komisyonu'nun 5 Haziran 2018 tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş ve etik açıdan uygun bulunmuştur²⁹. Komisyonun uygunluk kararından sonra araştırma sahasına gidilerek veri toplama işlemi 15 Haziran–15 Ağustos 2018 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

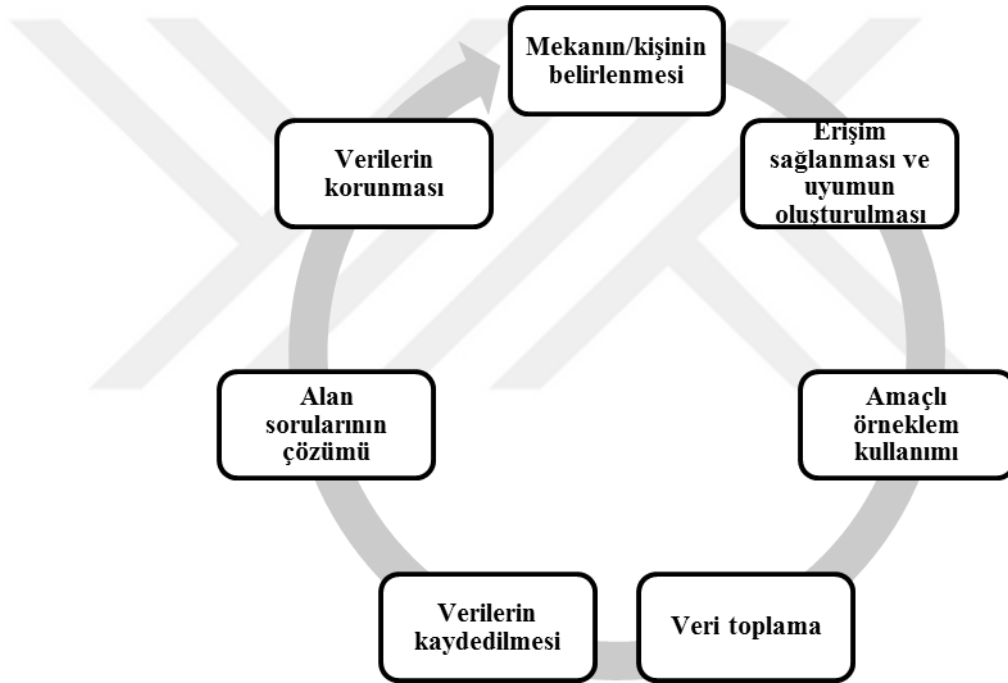
4.5. Veri Toplama Süreci

Patton'a (2014: 104) göre "bir insan grubunun veya bir kişinin herhangi bir fenomene ilişkin yaşanmış deneyiminin anlamı, yapısı ve özü nedir?" sorusu fenomenolojik araştırma sürecinin başlangıç noktası ve temel sorusudur. Bu noktadan hareketle kurgulanan araştırmanın veri toplama sürecinde esas olarak Gürcü göçmenlerin ve yerel toplumun göç fenomenine ilişkin yaşantılarına ve deneyimlerine odaklanılmıştır.

²⁸ Çalışmanın devamında sivil toplum kuruluşu ifadesi yerine STK kısaltması kullanılacaktır.

²⁹ Hacettepe Üniversitesi Senatosu Etik Komisyonu tarafından alınan uygunluk kararı ile ilgili resmi yazı Ek 2'de yer almaktadır.

Veri toplama süreci; araştırma sorusuna bağlı olarak araştırmanın amacına ulaşılabilmek için gerekli bilgilerin toplandığı ve çeşitli aşamaların birbirleriyle ilişkili olarak ele alındığı bir süreç olarak tanımlanabilir. Nitel veri toplama süreci öncelikle gerekli izinlerin alınmasını, iyi bir örneklem stratejisinin yürütülmesini, bilgilerin çeşitli şekilde (kâğıt üzerinde ya da dijital olarak) kaydedilmesini, verilerin saklanması ve ortaya çıkması muhtemel etik durumların önceden tahmin edilmesini içeren bir süreci kapsamaktadır (Creswell, 2016: 145). Ancak elbette ki tüm nitel veri toplama süreçlerinde olduğu gibi burada da yeni ve farklı yöntemlerin ya da pratiklerin geliştirilmesi beklenmektedir. Creswell (2016: 146) çalışmasında veri toplama aşamalarını “veri toplama döngüsü” başlığı altında görselleştirdiği bir tablo ortaya koymaktadır.

Şekil 1. Veri Toplama Aşamaları

Buna göre, araştırmacının veri toplama sürecinde katılımcılarla yapılan görüşmelere ve saha gözlemlerine ek olarak çok farklı aşamaları da dikkate alması gerektiği görülmektedir. Nitekim yorumsamacı yaklaşımı benimseyen araştırmacılar veri toplama süreçlerinde genellikle derinlemesine görüşme, katılımcı gözlem ve saha araştırmasını kullanmaktadırlar. Burada araştırmacılar evren ve örneklem içinde yer alan bireylerle ya da gruplarla uzun süreler boyunca doğrudan kişisel temas kurarak verileri toplamaktadırlar (Neuman, 2016: 131). Veri toplama aşamalarında farklı faaliyetler gerçekleştirilmiş olsa da bu çalışmada veri toplama süreci temelde bu anlayıştan hareketle gerçekleştirilmiştir.

Fenomenolojik araştırmalarda en temel veri toplama aracı görüşmelerdir. Araştırma içinde olgulara ait yaşantıları ve anlamları ortaya çıkarmak için görüşmenin araştırmacılara sunduğu esneklik, etkileşim ve sondaj soruları aracılığıyla sorgulama özelliklerinin kullanılması gerekmektedir. Veri toplama aracının etkin bir şekilde kullanılabilmesi ve sürecin verimli bir şekilde değerlendirilebilmesi için araştırmacının görüşme yapılan birey ya bireylerle güven ve empatiye dayalı bir etkileşim ortamı oluşturması oldukça önemlidir. Böyle ortamlarda görüşme yapılan bireyler bazen kendilerinin bile farkında olmadıkları ya da üzerinde fazla düşünmedikleri yaşantıları da dışa vurabilmektedirler. Veri toplama sürecinde, araştırmanın başında sayıca küçük bir örneklem içinde araştırma yapılan konuya katkı sağlayabilecek bireylerin çeşitliliğinin maksimum düzeyde sağlanması amacıyla kullanılması planlanan maksimum çeşitlilik örneklemine ek olarak bir diğer rastlantısal olmayan örneklem türü olan kartopu örneklem yönteminden de yararlanılmıştır. Nitekim bazı görüşmelerde, yukarıda ifade edilen güvene dayalı bir ortamın oluşturulabilmesi için, görüşme yapılması planlanan kişilerle iletişime geçme sürecinde önceki katılımcılardan yardım alınmıştır. Daha açık bir ifadeyle; görüşme yapılmış katılımcılara maksimum çeşitlilik örneklemine göre görüşme yapılması planlanan katılımcı profiline uygun olan bir tanıdıkları olup olmadıkları sorulmuştur. Olumlu cevap alınmasıyla birlikte görüşme yapılan katılımcının aracılığıyla hedef katılımcı ile ilk iletişim kurulmuştur. Ancak veri toplama sürecinde maksimum çeşitlilik örneklemine ulaşmak için gerçekleştirilen tüm bu çalışmalara rağmen, seks işçisi olarak çalışan veya çalışmak zorunda bırakılan herhangi bir Gürcü kadın göçmen görüşme yapılmak üzere ikna edilememiştir. Farklı zamanlarda Rize'nin Fındıkl ³⁰ ilçesi ile Artvin'in Hopa³¹ ilçesinde bulunan çeşitli eğlence merkezleri ve oteller ziyaret edilmiştir. Fakat dipnotlarda ifade edilen çeşitli nedenlerden dolayı seks işçiliği yapan herhangi bir Gürcü kadın göçmen ile

³⁰ Fındıklı ilçe merkezinde bulunan Menekşe Sokağı üzerinde 2 farklı eğlence merkezi ve 1 adet otel bulunmaktadır. Veri toplama sürecinde otelin ilçe emniyet müdürlüğü tarafından mühürlenmesi, eğlence merkezlerinde ise işverenlerin izin vermemesi nedeniyle seks işçisi olarak çalışan kadınlarla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilememiştir. Daha önce görüşme yapılmış Gürcü göçmenler üzerinden ulaşılan kadın göçmenler ise güvenlik g  lerinin (il/ilçe emniyet müdürlüğü ve il/ilçe jandarma komutanlığı)  zellikle yaz aylarındaki denetimlerinin artması ve seks işçisi pek çok kadının deport edilmesi nedeniyle böyle bir görüşmeyi yap(a)mayacaklarını ifade etmişlerdir. Bu süreçte aracılık yapan/yapacak olan kişilere görüşme yapılacak katılımcılara belirli bir ücret ödemesi de yapılabileceği belirtilmesine rağmen herhangi bir sonuç alınamamıştır.

³¹ Hopa ilçe merkezinde bulunan Teksas Sokağı, bölgede çok sayıda eğlence merkezi ve otele sahip olmasıyla bilinmektedir. Tez  alışması kapsamında farklı zamanlarda 2-3 defa ziyaret edilen bu sokakta da yukarıda ifade edilen durumlara ve olaylara benzer olarak herhangi bir görüşme gerçekleştirilememiştir. Bu süreçte, görüşme yapılmak istenen kişilerin yasal stat ilerinden veya içinde bulundukları özel durumlardan dolayı oldukça tedirgin oldukları gözlemlenmiştir. Görüşme yapılmak için iletişime geçilen kadın göçmenler araştırma, görüşme veya konuşma sözcüklerini duyar duymaz görüşmeyi sonlandırmışlar ve hızlıca konuşma yapılan alandan ayrılmışlardır. Görüşme konusunda biraz ısrar edildiğinde ise çevredeki kişilerin tepkisiyle karşılaşılmıştır. Yaşanan gelişmeler neticesinde hedef örneklem ile herhangi bir kayıtlı görüşme yapılamadan alandan ayrılmak zorunda kalınmıştır.

derinlemesine görüşme yapılamamıştır. Bu duruma araştırmanın sınırlılıkları kısmında da ayrıca değinilmektedir.

Veri toplama sürecinde, bir sonraki veri analiz sürecinde verilerin işlenmesini ve sınıflandırılması kolaylaştırmak için ses kaydı ile görüşme yapılan katılımcılara tanımlayıcı kodlar verilmiştir. Buna göre Gürcü göçmenlerden erkek katılımcılara *Gürcü Katılımcı Erkek* (GKE 1, GKE 2, GKE 3, ...), kadın katılımcılara *Gürcü Katılımcı Kadın* (GKK 1, GKK 2, GKK3, ...); yerel toplum içindeki erkek katılımcılara *Yerli Katılımcı Erkek* (YKE 1, YKE 2, YKE 3, ...), kadın katılımcılara *Yerli Katılımcı Kadın* (YKK 1, YKK 2, YKK 3, ...) şeklinde kodlar verilmiştir.

Fenomenolojide bireylerle yapılan görüşmeler; yaşantıların ve deneyimlerin ortaya koyulması ve açıklanması açısından yoğun bir etkileşime geçilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu durum dolaylı olarak veri toplama aşamasındaki görüşme sürelerini etkilemektedir. Fenomenolojik araştırmalarda görüşme süreleri genellikle uzun olmaktadır. Bu çalışmada Gürcü göçmenlerle gerçekleştirilen ve veri analiz sürecine dâhil edilen görüşmeler 50 dakika ile 2 saat 26 dakika arasında sürmüştür. En uzun görüşme 1992 yılından beri Türkiye’de çeşitli işlerde çalışan ve veri analizi sürecinde GKE 11 (erkek, 58 yaşında) olarak kodlanan katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. En kısa görüşme eşinin annesiyle birlikte bölgeye gelerek önceden tanıdıkları kişilere sigara ve içki satışı yapan bir kadın katılımcıyla (GKK 2, 45 yaşında) yapılmıştır³². Katılımcının yaptığı iş ve görüşmenin yapıldığı yer bu görüşmenin diğer görüşmelere oranla daha kısa sürmesine neden olmuştur. Görüşme, katılımcının getirdiği sigara ve içkileri teslim ettiği kişinin dükkânında yapılmıştır. Normal şartlarda, getirdiklerini alıcıya teslim ettikten hemen sonra tekrar Gürcistan’a dönen katılımcı, dükkân sahibinin ricasını kırmayarak görüşme yapmayı kabul etmiştir. Ancak katılımcının görüşme boyunca hissettiği tedirginlik nedeniyle kendisine görüşmeyi detaylandıracak sondaj sorunları yöneltil(e)memiştir. Yerel toplumla gerçekleştirilen görüşmeler 1 saat ile 2 saat 27 dakika arasında sürmüştür. Yerel toplum ile yapılan görüşmelerin süre ortalaması Gürcü göçmenlerle yapılan görüşmelerin süre ortalamasından daha fazladır. Yerel toplumla yapılan görüşmelerin Gürcü göçmenlerle yapılan

³² Aslında araştırma sürecindeki en kısa görüşme Kemalpaşa ilçesinde bulunan bir konfeksiyon dükkanında çalışan Gürcü kadın göçmen ile yapılmıştır. Bu görüşme sadece 20 dakika 12 saniye sürmüştür. Katılımcının yaptığı işin niteliği ve görüşme yapılan yerin özelliği bu görüşmenin kısa sürmesine neden olmuştur. Katılımcı, düzensiz olarak çalıştığı için görüşme işverenden habersiz olarak bir başka konfeksiyon dükkanında gerçekleştirilmiştir. Katılımcı başka bir dükkânda görüşme yapılırken tesadüfen arkadaşlarını görmeye gelmiştir. Sınıf öğretmeni olması, akademik çalışmalara ilgi duyması ve araştırma konusunun kendisini yakından ilgilendirmesi nedeniyle katılımcı olmak istemiştir. Bu istek üzerine kendisiyle görüşme yapılmaya başlanmıştır. Ancak işverenin katılımcıyı telefon ile arayıp çağırmasıyla görüşme yarıda kesilmiştir. Yarım bir görüşme olması nedeniyle bir sonraki haftasonu ilçeye tekrar gidilmiş; ancak kendisi ile görüşülse de uygun zaman ayarlanamadığı için görüşmeye devam edilememiştir. Bu yüzden bu görüşme veri analiz sürecine dâhil edilmemiştir.

görüşmelerden daha uzun sürmesinin temel sebepleri arasında Gürcülerin ana dillerinde konuşmuyor olmaları, tercüman kullanmak istememeleri ve yasal statüleri yer almaktadır.

Nitel bir araştırma sürecinde, bazı durumlarda araştırmacılar araştırmanın amacına ulaşması amacıyla aynı kişi ile farklı zamanlarda başka görüşmeler de gerçekleştirebilmektedir. Bu çalışmada verilerin transkript edilmesinden sonra bazı katılımcılarla (GKK 1, YKK 2, YKE 11, GKE 2) tekrar iletişime geçilerek görüşmelerde ifade ettiklerini yeniden okumaları istenmiştir. İkinci bir okuma sürecinde katılımcıların eklemek istedikleri bazı yaşantılar ve tecrübeler ortaya çıkmıştır. Yine katılımcının onayı alınarak bu ifadeler de kayıt altına alınmış ve transkript dosyasına eklenmiştir. Bu yöntem; (1) araştırma konusunun daha detaylı bir şekilde ele alınmasına, (2) elde edilen verilerin geçerlik ve güvenilirlik düzeyinin artmasına olanak sağlamaktadır. Nitekim Yıldırım ve Şimşek (2016: 71) tarafından da ifade edildiği üzere bu tür veri toplama süreçlerinde araştırmacının edindiği bilgilerden yola çıkarak, ortaya çıkan deneyimleri görüşme yapılan kişiye teyit ettirme fırsatı olduğunda yapılan araştırmanın geçerliği ve güvenilirliği artmaktadır.

Veri toplama sürecinde Gürcü göçmenlerle yapılan görüşmelerin on birinde tercüman kullanılmıştır. Veri toplama sürecinde istihdam edilen tercüman Gürcü vatandaşı olup yaklaşık beş yıldır Türkiye’de yaşamakta ve üniversite eğitimine devam etmektedir. Tercümana sahaya çıkmadan önce araştırma konusu, saha araştırması, görüşme ilke ve teknikleri hakkında kısa bir eğitim verilmiştir. Ayrıca kendisinden Gürcüce yayın yapan haber sitelerinden bölgedeki Gürcü göçmenler ile Gürcistan’ın sosyal, ekonomik, iktisadi ve idari konularıyla ilgili güncel bilgiler edinmesi ve veri toplama sürecinde araştırmacıyı gelişmelerden haberdar etmesi istenmiştir. Böylece tercümanın araştırma konusuna ve sürecine kendisini daha yakın hissetmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu sayede araştırmacının Gürcistan ile ilgili güncel bilgileri takip ederek görüşme öncesinde, sırasında ya da sonrasında katılımcılarla daha etkili iletişim kurması ve elde edilen verilerin geçerliliğinin artırılması amaçlanmıştır. Nitekim veri toplama sürecinde katılımcıların kendilerine, ülkelerine ve kültürlerine yakın ilgi duyan araştırmacıya yönelik içten ve samimi davrandıkları, görüşmenin başında gözlemlenen tedirginlik ve güvensizlik duygularından zamanla uzaklaştıkları gözlemlenmiştir. Böylece görüşme sürecinde rahatlayan katılımcılarının daha içten, açık ve net cevaplar verdikleri tespit edilmiştir. Ayrıca bazı Gürcü göçmenler araştırmacının yanında tercüman olmasına rağmen Türkçe konuşmayı tercih etmişlerdir³³. Böyle durumlarda verilerin geçerliliğini/güvenirliğini arttırmak ve *gözlemci*

³³ Bu tercihe katılımcıların kendilerini daha rahat ve özgüvenli hissedecekleri düşünülerek saygı duyulmuş ve itiraz edilmemiştir.

nirengisi (Neuman, 2016: 222) sağlamak amacıyla tercümandan görüşme yapıldığı esnada katılımcı(lar) ve çevresi ile ilgili gözlem yapması ve çeşitli notlar tutması talep edilmiştir.

Veri toplama sürecinde sahaya araştırmacıya ait kişisel ulaşım aracıyla gidilmiştir. Gürcü göçmenlerle ve yerel toplumla yapılan görüşmelerin bazılarında, özellikle tercüman olmadığı zamanlarda, sahaya yerel toplumdan bir ya da birkaç kişiyle birlikte gidilmiş ve gidilen yerleşim yerlerindeki tanıdık kişilere ulaşılmaya çalışılmıştır³⁴. Araştırmacının Rize ilinde görev yapan bir kamu personeli olması nedeniyle Rize il sınırları içindeki gözlemler ve görüşmeler hafta içi günlerde, Artvin il sınırı içindeki gözlemler ve görüşmeler ise Cumartesi ve Pazar günlerinde yapılmıştır.

Fenomenolojik araştırmada veri toplama süreci belli başlı üç aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalar (1) bireylerle derinlemesine, yarı yapılandırılmış sözlü görüşmeler gerçekleştirilerek bunların kaydedilmesi ve analiz edilmesi; (2) araştırılan fenomene ilişkin anlamlandırma yapabilmek için katılımcıların deneyimlerini detaylı bir şekilde yazmalarının talep edilmesi; (3) katılımcı gözlem yoluyla örnekleme yer alan bireylerin araştırılan fenomene ilişkin davranışlarının gözlemlenmesi şeklindedir (Sanders, 1982: 27; akt. Baş ve Akturan, 2017: 92-93). Bu çalışmadaki veri toplama sürecinde sadece “katılımcıların deneyimlerini detaylı bir şekilde yazmaları” sağlanamamıştır. Bu durum örnekleme yer alan kişilerin yaşı, eğitim durumu, dil becerisi, yoğun çalışma temposu ve isteksizliği gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır.

4.6. Özneler

Veri toplama sürecinde Gürcü göçmenlerden 25, yerel toplumdan 23 katılımcı olmak üzere toplam 48 katılımcı ile yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla veriler toplanmıştır. Çalışmaya katılan Gürcü göçmenlerin on biri kadın, on dördü erkektir. Gürcü göçmenlerin yaş ortalaması 42,2’dir. Katılımcıların medeni durumuna baktığımızda üç katılımcı (ikisi erkek biri kadın) bekâr, bir katılımcı (kadın) ise duldur. Katılımcıların on altısı lise, yedisi üniversite mezunudur. İki katılımcı da üniversite öğrencisidir. Gürcü katılımcıların altısı başkent Tiflis’ten, biri Gori’dan, yedisi Kutaisi’den, sekizi Batum’dan, üçü de Gonio’dan gelmektedir³⁵. Erkek katılımcıların on biri mevsimlik tarım işçiliği yaptığını ifade etmektedir. Mevsimlik tarım işçiliği yapan katılımcılardan üçü iş olması halinde orman işçiliği de yaptıklarını belirtmektedir. Kalan erkek göçmenlerden biri pazarcılık, biri nakliyecilik, biri de inşaat işçiliği yapmaktadır.

³⁴ Böylece, derinlemesine görüşmelerin yapıldığı bazı günlerde araştırmanın örneklemindeki maksimum çeşitliliğe ulaşmak için kartopu örnekleme tekniğinden de yararlanılmıştır.

³⁵ Bu sıralama sınıra en uzak yerleşim yerinden (Tiflis) en yakın yerleşim yerine (Gonio) doğru yapılmıştır.

Kadın katılımcılara baktığımızda dördü yaşlı veya hasta bakıcılığı, altısı pazarcılık ya da satış elemanlığı işi yapmaktadır³⁶. Bir kadın katılımcı ise bulaşık yıkama ve temizlik işi yapmaktadır. Yaşlı veya hasta bakıcılığı yapan kadın göçmenler izin günlerinde ya da bakımını üstlendiği kişinin izin verdiği günlerde ev temizliği işine de gitmektedirler.

Yerel toplumla yapılan görüşmelerde katılımcıların on dördü erkek, dokuzu da kadındır. Bu katılımcıların yaş ortalaması 53,6'dır. Katılımcıların medeni durumuna baktığımızda sadece bir katılımcı dul, diğerleri ise evlidir. Katılımcıların yedisi ilköğretim, üçü ortaokul, dördü lise, dokuzu de üniversite mezunudur. Üniversite mezunu olan katılımcılardan ikisi yüksek lisans, ikisi de doktora mezunudur. Katılımcılardan altısı Rize il merkezinde; biri Ardeşen, üçü Fındıklı, altısı Arhavi, üçü Hopa, dördü de Kemalpaşa ilçelerinde ikamet etmektedir³⁷. Yerel toplum üyesi katılımcıların on biri emeklidir. Bu katılımcıların dördü öğretmen, üçü esnaf, ikisi bankacı, biri çay eksperisi, biri de sağlık personeli olarak emekli olmuştur. Diğer katılımcılardan ikisi ev hanımı, ikisi öğretim görevlisi, ikisi öğretim üyesi, ikisi esnaf, biri memur, biri çiftçi, biri çay eksperisi, biri de zabıta olarak çalışmaktadır³⁸.

Araştırmaya katılımcı olarak dâhil olan öznelere ilişkin demografik ve tanıtıcı bilgiler Ek 6'da yer alan tabloda detaylı bir şekilde sunulmaktadır.

4.7. Verilerin Yorumlanması

Yorumsamacı yaklaşımın kullanım sıklığının artmasına bağlı olarak nitel çalışmalara ait veri analizleri de son yıllarda çeşitlilik kazanmaktadır. Nitekim nitel veri analizi ile ilgili literatür taraması yapıldığında nitel veri analizine odaklanan çalışmaların tarihsel olarak 1980'li yıllardan sonra çeşitlilik kazandığı görülmektedir (Miles ve Huberman, 1984; Strauss, 1987; Dey, 1993; Bryman ve Burgess, 1994; Silverman, 2001; Ezzy, 2002; Lyons ve Coyle, 2007). Son dönemde nitel veri analizine yönelik akademik çalışmalarda gözlenen bu artış eğilimine rağmen nitel veri analizinde uygulanan yöntem, teknik ve süreçler konusunda henüz ortak bir dilin geliştirilebildiğinden söz etmek pek mümkün değildir (Özdemir, 2010: 328-329). Patton (2014: 432) tarafından da ifade edildiği üzere nitel veri analizi, elde edilen verileri bulgulara çevirme sürecidir; ancak bu işlemin bir formülü ya da reçetesi bulunmamaktadır. Öte yandan pozitivist anlayışın karşıtı olarak var olma mücadelesi veren yorumsamacı yaklaşımın doğası

³⁶ Burada bölgeye sigara veya içki getiren ve satışını yapan kadın katılımcıların da pazarcılık ya da satış elemanlığı işi altında değerlendirildiğini belirtmekte yarar var.

³⁷ Bu sıralama araştırma sahasının sınıra en uzak yerleşim yerinden (Rize) en yakın (Kemalpaşa) yerleşim yerine doğru yapılmıştır.

³⁸ Burada yerel toplumdan sadece kayıtlı olarak görüşme yapılan katılımcılara yer verilmektedir. Veri çeşitliliğini ve güvenilirliğini sağlamak amacıyla kayıt dışı olarak farklı dönemlerde gümrük muhafaza, kaçakçılık ve istihbarat birimlerinde çalışan bazı görevlilerle de görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

gereği söz konusu veri analizlerinde yöntem, teknik ve süreç konularında ortak bir dilin geliştirilmesini beklemek de pek gerçekçi görünmemektedir. Dolayısıyla 1980’li yıllardan bugüne kadar pek çok farklı akademisyen veya araştırmacı tarafından ortaya konmuş çok sayıda nitel veri analiz süreçleri bulunmaktadır.

Örneğin, Miles ve Huberman (1984) nitel veri analiz sürecini birbirini takip eden üç aşamalı bir süreç içerisinde ele almaktadır. Bu süreçlerden ilki gözlem, görüşme ve doküman incelemesi gibi çeşitli tekniklerle toplanan “verilerin azaltılması” sürecidir. Bu sürecin ikinci aşaması “verilerin görsel hale getirilmesi” olarak açıklanmaktadır. Bu aşamada, veri azaltılması sürecinde ayıklanan, özetlenen ve dönüştürülen verilerin belirli sonuçların ortaya konmasına yönelik işlenmesi amaçlanmaktadır. Böylece araştırmacı için henüz belirli olmayan ya da net bir anlam taşımayan veri setinin görsel hale getirilmesi ve daha anlaşılır bir biçime dönüştürülmesi hedeflenmektedir. Bu veri analiz sürecinin son aşamasını ise “sonuca ulaşma ve teyit etme” süreci oluşturmaktadır. Bu süreç temel olarak araştırmacının, araştırma sürecinin başından itibaren sürekli olarak toplamış olduğu verilerin ne anlam ifade ettiğini anlama sürecidir. Sonuç olarak bu süreçte nitel araştırmanın henüz başında belirsiz bir biçimde ve genellikle verilerin içinde saklı olarak var olan gerçeklik ortaya çıkarılmaktadır (Özdemir, 2010: 329). Benzer şekilde Wolcott (1994) da nitel veri analiz sürecinde araştırmacılar tarafından kullanılabilecek üç aşamalı bir yol önermektedir. Konu ile ilgili alanyazın taraması yapıldığında gerek Wolcott gerekse diğer pek çok araştırmacının veri analiz süreçlerinde üç önemli kavramı vurguladıkları görülmektedir. Buna göre (1) betimleme, (2) analiz, (3) yorumlama veri analiz süreçlerinde ön plana çıkan temel kavramlardır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 238). İlerleyen bölümlerde de görüleceği üzere bu çalışmada veri analizinin ana eksenini söz konusu bu üç temel kavram üzerinde şekillenmektedir.

Öte yandan nitel veri analizi araştırmacıların tercih ettikleri araştırma desenlerine göre de farklılık göstermektedir. Miles ve Huberman (1984) dışında Madson (2005) ve Wolcott (2008) gibi araştırmacılar etnometodoloji üzerine, Stake (1995) ve Yin (2009) gibi araştırmacılar ise durum çalışması üzerine nitel veri analiz rehberleri sunmaktadır. Ancak bu çalışmada fenomenolojik bir araştırma deseni tercih edilmesi nedeniyle bu bölümde fenomenolojik veri analiz süreçlerine yer verilecektir. Fenomenolojik veri analizi (FVA), araştırmacı ile katılımcılar arasında dinamik bir etkileşim sürecinin yaşandığı bir analiz türü olarak da bilinmektedir. FVA, insanların bilişsel, duygusal ve bedensel durumlarını bütüncül bir perspektiften incelemektedir. FVA’yı uygulayan araştırmacı uygulamada, kişilerin söylediklerine dayalı olarak onların duygu ve düşüncelerini anlamaya ve yorumlamaya çalışmaktadır. Nitekim FVA’daki en önemli varsayım, dil ile insanın duygu, düşünce ve davranışları arasında yakın bir ilişki olduğu

yönündedir (Smith ve Eatough, 2007; akt. Özdemir, 2010: 334). Bu yüzden FVA’da derinlemesine görüşmeler kadar saha gözlemlerinin de analiz sürecine dâhil edilmesi oldukça önemlidir.

FVA dar kapsamlı birimlerden başlayan ve daha geniş birimlere doğru giden ve sonrasında katılımcıların neyi nasıl deneyimlediklerinin detaylı bir şekilde betimlenmesine doğru ilerleyen sistematik bir süreçtir (Creswell, 2016: 76). Sanders (1982: 357) fenomenolojik araştırmalarda veri analiz süreçlerini dört farklı aşama altında açıklamaktadır. Benzer şekilde Downing (2007: 48) de fenomenolojik veri analiz sürecini (1) tanımlama, (2) belirleme, (3) öznel ve nesnel ilişkilerin tespiti ve (4) gerçeklerin ya da tecrübelerin kuramsallaştırılması olmak üzere dört farklı aşama altında açıklamaktadır.

Ancak bu çalışmadaki veri analizi süreci; örnekleme dâhil edilen hedef kişilere ve duruma ait fenomenin tüm yönleriyle analiz edilmesini sağlamak ve araştırmanın sonuçları açısından önemli olabilecek herhangi bir noktanın gözden kaçırılmasını önlemek amacıyla Colaizzi (1978) tarafından açıklanan Goulding (2005: 303) tarafından aktarılan yedi aşamalı FVA sürecine uygun olarak yürütülmüştür. Buna göre;

(1) İlk olarak katılımcıların fikirlerini tam olarak anlayabilmek ve araştırmaya konu olan fenomenle ilgili bir fikir edinebilmek için katılımcıların anlattıkları yazıya dökülmüş ve dikkatlice okunmuştur.

(2) “Önemli ifadelerin ortaya çıkarılması” adı verilen bir sonraki adımda, görüşme yapılan kişilerle ilgili anahtar kelimelerin ve cümlelerin tespit edilmesi işlemi yürütülmüştür.

(3) Bu işlemi takip eden süreçte, tespit edilen bu anahtar kelimelerin ve cümlelerin her biri için uygun anlamlar oluşturulmaya ve düzenlenmeye çalışılmıştır.

(4) Bu süreçte katılımcıların ifadeleri tekrar okunmuş ve yinelenen anlamlı temalar bir araya getirilmiştir. Bu temalar ulaşılabilir olan bazı katılımcılara ifadelerini ve yorumlarını kontrol etmeleri ve doğrulamaları amacıyla geri gönderilmiş ve tekrar okutulmuştur.

(5) Bu aşamadan sonra ortaya çıkan temaların bu çalışma altında incelenen fenomenin çeşitlilik arz eden tanımına dâhil edilmesine çalışılmıştır.

(6) Bir sonraki adımda, ortaya çıkan bu temaları araştırmaya konu olan fenomenin davranışına yönelik açıklama sunabilecek bir yapıya indirmeye çalışılmıştır. Böylece (1) Gürcü göçmenlerin deneyimlerine ilişkin bulgular, (2) Yerel toplumun deneyimine ilişkin bulgular ve (3) Birlikte yaşama ve karşılıklı uyuma yönelik bulgular olmak üzere 3 ana tema oluşturulmuştur.

(7) Son aşamada ise daha fazla görüşme yapmak veya analizleri yorumlamak için önceden görüşme yapılan bazı katılımcılarla tekrar bir araya gelinmiştir.

Bu analiz sürecinin ardından verilerin yorumlanması süreci başlamıştır. Yorumlama kısmında “Bu söylenen ya da gözlenen ne anlama gelmektedir?” sorusu sürecin merkezinde yer almaktadır (Yıldırım ve Şimsek, 2016: 238). Bu çalışmada katılımcıların ifadelerinin ve araştırmacının gözlemlerinin ne anlama geldiği; kimi zaman katılımcı ifadelerinden doğrudan alıntılar yapılarak kimi zaman da saha araştırması sırasında yapılan gözlemlerden ve tutulan notlardan alıntı yapılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca verilerin yorumlanması sürecinde bulguların daha açıklayıcı olabilmesi ve farklı bakış açılarının sunulabilmesi amacıyla dipnotlara ve ek analizlere de yer verilmiştir.

4.8. Verilerin Geçerlilik ve Güvenirliği

FVA sürecinin bu son aşaması aynı zamanda analiz sürecinde üretilen bilgilerin geçerliliğinin sağlanması açısından önerilen bir aşamadır. Nitekim FVA süreci sonunda bulguların geçerliliğini sağlamak amacıyla genellikle iki farklı yöntem kullanılmaktadır. Bu yöntemlerden ilki “özneîçi geçerlilik”tir. Bu geçerlilik türünde katılımcıların farklı durumlarda ortaya çıkan benzer davranışları algılamaları ve tanımlamalarındaki tutarlılık incelenmektedir. İkinci yöntem ise “öznelerarası geçerlilik”tir. Bu geçerlilik türünde ise amaç ortaya çıkan bulguların deneyimli araştırmacılar tarafından bağımsız olarak değerlendirilmesi ve sonuçların karşılaştırılmasının yapılmasıdır (Hall ve Lindzey, 1985; akt. Özdemir, 2010: 335). Bu çalışmada özneîçi geçerliliğin sağlanması amacıyla öncelikle veri toplama süreci sonrasında görüşme yapılan pek çok Gürcü göçmenle “teşekkür ziyareti” adı altında görüşmeler yapılmıştır. Bazı göçmenlerle yaptıkları iş (pazarcılık ya da satış elemanlığı) nedeniyle beş - altı defa bir araya gelme ve görüşme yapma fırsatı bulunmuştur. Buna karşın birkaç göçmenle yine yapıları iş (kaçakçılık) nedeniyle bir daha görüşülememiştir. Teşekkür ziyareti adı altında yapılan bu görüşmeler genellikle Gürcü göçmenlerin çalıştıkları ya da yaşadıkları mekânlarda (pazarda, evde, çay bahçesinde, konfeksiyon dükkanında, çay bahçesinde) gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaretlerde katılımcılara verilen önemin bir göstergesi olarak çeşitli hediyeler de götürülmüştür. Örneğin Gürcistan’da bir kız torunu olduğunu söyleyen ve sürekli ondan bahseden bir Gürcü kadın göçmene torununa vermesi için bir oyuncak bebek hediye edilmiştir. Katılımlı gözlem yoluyla gerçekleştirilen bu ziyaretler sırasında ve sonrasında katılımcıların karşılaştıkları olaylarda benzer duygu, düşünce ve davranış şekilleri sergileyip sergilemedikleri incelenmeye çalışılmıştır. İncelemeler sonunda pek çok katılımcının derinlemesine görüşmelerde ifade

ettiklerine benzer duygu, düşünce ve davranış şekillerine sahip oldukları görülmüş ve özneyi geçerliliğin sağlandığı sonucuna varılmıştır.

Ayrıca çalışma tamamlandığında araştırma süreci boyunca gelişmelerden ve bulgulardan haberdar edilen tez danışmanı ile tez izleme komitesi üyesi iki deneyimli araştırmacıya öznelerarası geçerlilik sağlanması amacıyla bulguları incelemeleri ve sonuçları karşılaştırmaları için iletilmiştir. Bahsi geçen deneyimli araştırmacıların geri bildirimleri doğrultusunda, gerekli durumlarda, bulguların tekrar gözden geçirilmesi sağlanacaktır. Böylece özneyi geçerliliğin sağlanmasının ardında öznelerarası geçerlilik de sağlanmaya çalışılmıştır.

Bu iki geçerlilik yönteminin dışında Neuman (2016: 222) tarafından nitel bir çalışmada geçerlilik ve güvenilirlik için gerekli olduğu ifade edilen “gözlemci nirengisi” ve “kuram nirengisi” de kullanılmıştır. Birden çok gözlemcinin sahada yer almasıyla gerçekleşen ve aynı zamanda bir iç güvenilirlik göstergesi sayılan gözlemci nirengisine veri toplama sürecinde de değinildiği için, burada sadece kuram nirengisine yer verilecektir. Neuman (2016: 222)’a göre kuram nirengisi bir araştırmacının verilerin yorumlanmasında ya da araştırma planlamasında birden fazla kuramsal yaklaşım kullandığında ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada Gürcü göçmenlerin göç etme nedenlerinin açıklanmasında itme-çekme kuramı başta olmak üzere, kesişen fırsatlar kuramı, göçmen ilişkiler ağı (network) kuramı ve birikimli nedensellik kuramından yararlanılmıştır. Ayrıca verilerin yorumlanması aşamasında Gürcü kadın göçmenlerin içinde bulundukları durumun analiz edilebilmesi amacıyla kültürel ilişkisel model; birlikte yaşam ve karılıklı uyum konusunun analiz edilebilmesi amacıyla da sosyal temas hipotezi/kuramı veya gruplararası temas kuramı olarak da adlandırılan kuramsal yaklaşımdan yararlanılmıştır.

Son olarak verilerin geçerlilik ve güvenilirliğinin sağlanması amacıyla veri toplama sürecinin sonuna doğru, 4 Ağustos 2018 tarihinde, Gürcistan’a bir ziyaret gerçekleştirilmiştir. Bu ziyarette bölgede derinlemesine görüşmeler yapılan göçmenlerin sosyal beğenirlik ya da sınırdışı edilebilirlik (*deportability*) endişesi gibi çeşitli nedenlerle gerçek duygu ve düşüncelerini ifade edip edemedikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu üzerinden rehber ve tercüman aracılığıyla yapılan kayıtlı ve kayıtsız görüşmelerde araştırma sahasında elde edilen verilere benzer verilere ulaşılmıştır. Bu tespit araştırma sürecinde toplanan verilerin geçerlilik ve güvenilirliğinin sağlanması açısından son derece önemlidir.

BÖLÜM V

5. BULGULAR

Bu bölümde derinlemesine görüşmeler aracılığıyla toplanan veriler incelenmekte ve bulgular (1) Gürcü göçmenlerin deneyimlerine ilişkin bulgular, (2) Yerel toplumun deneyimine ilişkin bulgular, (3) Birlikte yaşam ve karşılıklı uyuma yönelik bulgular olmak üzere üç ana tema altında sunulmaktadır.

5.1. GÜRCÜ GÖÇMENLERİN DENEYİMLERİNE İLİŞKİN BULGULAR

Gürcü göçmenlerin deneyimlerine ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda görselleştirildiği üzere toplam altı alt tema altında toplanmıştır.

Tablo 3. Gürcü göçmenlerin deneyimlerine ilişkin bulgular

5.1. Gürcü Göçmenlerin Deneyimlerine İlişkin Bulgular	
Alt Temalar	Öne Çıkan Konular & Başlıklar
5.1.1. Göç Öncesi Deneyimler ve Göçe Yol Açan Etkenler	Ekonomik (temel ihtiyaçların karşılanması & kredi borcu) Siyasi, iktisadi, savaş vb. farklı nedenler
5.1.2. Göç Süreci ve Sınırdan Geçiş Deneyimleri	Yasal geçiş yolu olarak sınır kapısı, Çay hasadı zamanında ve yaz aylarında yaşanan yoğunluk, Sınırdaki muameleler ve Sınırdışı edilebilirlik (deportability)
5.1.3. Yerel Topluma ve Türkiye'deki Yaşama Yönelik Düşünceler ile Deneyimler	Sınır kapısının açılması ve ilk iletişim, Geçmişe dayalı düşünce ve inanışlar, İşgücü talebi ve arzı
5.1.4. Çalışma Koşulları, Ücretler ve İşverenlerle Olan İletişim	Kötü, ağır ve sağlıksız çalışma koşulları, Düşük ücretler ve ücret alamama, İşverenlerin tutum ve davranışları
5.1.5. Bugüne ve Geleceğe Yönelik Düşünceler ile Beklentiler	Geçmişten hareketle bugünü anlamlandırma Bugünden hareketle gelecek hakkında beklentiler oluşturma
5.1.6. Toplumsal Cinsiyet: Gürcü Kadın Göçmen Deneyimleri	Göçün kadınlaşması, Gürcistan'da ve Gürcü toplumunda kadının toplumsal hayattaki yeri, Kültürel İlişkisel Model (The Relational Cultural Model) Doğu Karadeniz Bölgesi'nde kadına ve kadın işgücüne yönelik algı

5.1.1. Göç Öncesi Deneyimler ve Göçe Yol Açan Etkenler

Göçe kaynak teşkil eden ülkelere ait bilgiler, göçmenlerin göç öncesindeki deneyimlerinin ortaya koyulması açısından önemli bilgiler sunmaktadır. Bu çalışmada da Gürcistan'a yönelik bir kaynak ülke profili araştırması yapılmıştır³⁹. SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan 15 yeni Cumhuriyet⁴⁰ arasında bulunan Gürcistan, kuruluşundan bugüne kadar başta siyasi ve ekonomik olmak üzere sosyal, etnik, iktisadi ve idari pek çok sorun ile mücadele etmiştir ve etmeye de devam etmektedir. Bu sorunlardan biri, bir kaç ya da tamamı Doğu Karadeniz Bölgesi'ne gelen Gürcü göçmenlerin göç öncesindeki deneyimlerini şekillendirmektedir. Göç etme hem bireysel hem de kolektif açıdan oldukça zor ve ciddi riskleri de içinde barındıran bir süreçtir. Ancak bulunulan yerdeki riskler göç etme sürecinde öngörülen risklerden daha fazla ise ya da içinde bulunulan durum doğrudan varoluşsal bir tehdit taşıyorsa göç etme bireyler ya da topluluklar için tercih edilebilir bir hal almaktadır.

Gürcistan'ın durumu çok kötü 90'dan beri bozuldu zaten bizim devlet. Ondan sonra bi Saakashvili zamanı çok güzel geldi. Çok güzel yani normal başladı hayat. Adamların hani sorunu yok idi. 5-6 sene çok güzel idi ama sonra değişti. [...] Şimdi de gitsen bi kuruş para bulamazsın orda. Ekmek alamazsın. İş yok yani kimse öğretmen var, polis var o zaten devlet adamları maaşı var. Oni da biz bizim gibi insanlar için zor. Ceyran yoğ idi bizde ekmek yoğ idi insanlar biz da biz mısır var makinaya o da yoğ idi bazı insanlarda (GKE 7, erkek/51 yaşında/mevsimlik tarım işçisi).

Gürcistan bağımsızlığını ilan ettiği günden bugüne sürekli olarak siyasi ve ekonomik bir istikrarsızlığın içinde olmuştur. Abhazya ve Acara Özerk Bölgeleri sorunlarıyla başlayan iç karışıklıklar, 2008 yılında Gürcistan ve Rusya arasında yaşanan Güney Osetya Savaşı ile uluslararası bir boyut kazanmıştır. 2004 yılında Saakashvili'nin göreve gelmesinin ardından Acara Özerk Bölgesi, Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne dâhil edilmiş ve bu bölgeden kaynaklanan iç çatışmalar sona ermiştir. Ancak bugün hâlâ Abhazya ve Güney Osetya, Rusya tarafından bağımsız bölgeler olarak tanınmaya devam etmektedir. Üstelik Abhazya Bölgesi'nde yaşayan insanlara Rusya'nın Rus pasaport dağıttığı iddia edilmektedir⁴¹. Bu iç karışıklıklar ve savaş zaten kötü olan ve her geçen gün daha da kötüye giden Gürcistan ekonomisini de derinden etkilemiştir. Göç öncesi dönemde özellikle Batum, Kutaisi ve Tiflis gibi büyük kentsel alanlarda yaşayan Gürcü göçmenlerin bazıları temel ihtiyaçlarını karşılama konusunda bile ciddi zorluklar yaşamaktadır. Özellikle 1990'lı yıllarda pek çok bölgede en temel besin maddesi olan ekmek karne ile alınabilmektedir. 2000'li yıllarda Kutaisi şehrinde öğrencilik yapan ve şu anda bölgede ikamet eden bir katılımcı (YKE 14) o yılları "Yani şey çok zor şartlarda yaşam vardı. Elektrik yoktu, su yoktu, elektrik geliyordu su gidiyordu yani ikisini bir araya getirmek çok zor

³⁹ Kaynak ülke Gürcistan profili hakkında detaylı bilgi İkinci Bölümde yer almaktadır.

⁴⁰ Rusya, Beyaz Rusya, Ukrayna, Moldova, Litvanya, Letonya, Estonya, Ermenistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Özbekistan, Kazakistan, Türkmenistan ve Tacikistan.

⁴¹ Detaylı bilgi için bkz. <https://www.haberturk.com/gurcistan-dan-rusya-secimlerine-tepki-iscal-edilen-verlerde-33-sandik-kuruldu-1881756>Erişim [Erişim Tarihi: 16.11.2018]

oluyordu. Biz çoğu zaman kuyulardan su taşıdığımızı biliriz. Mum ışığında ders çalıştım ben yıllar boyunca.” diyerek anlatmaktadır. Bazı Gürcü katılımcılar bu zor hayat şartlarının bazı insanları yasa dışı yollara sevk ettiğini ifade etmektedirler.

Para olmayınca bi şey olmuyor. Ne varsa yeduk son kuruşla oturduk sonra bu tarafa gelduk. Zaten komünistler zamanında çalma işi vardı o şekilde çalışıyorduk yaşıyorduk. Çalışıyorduk tabi burda da var kardeşum çalma işi. Çalma aynıdır şimdi hiçbir farkı yok. Sovyet zamanında biz fabrikada ne bulursak, ne satacaksın çalışıyorduk. Çalacaksın satacaksın. Kendi cebine koyacaksın (GKE 11, erkek/58 yaşında).

Göç öncesi süreçte kamu kurumlarında çalışan Gürcü göçmenler de bulunmaktadır. Ancak daha sonra ya polis teşkilatı⁴² örneğinde olduğu gibi işlerinden çıkarılmışlar ya da ayrılmak durumunda kalmışlardır. Gürcistan’da bugün bile ortalama devlet memuru maaş 400 Lari civarındadır. 180 Lari olan emekli maaşının 3 katından biraz azdır; ancak çoğu zaman maaşların zamanında ödenmediği belirtilmektedir. Zaten az olan maaşlarını zamanında alamamak birçok Gürcistan vatandaşının kamusal işlerinde ayrılmalara yol açmaktadır. Fakat bazı Gürcü göçmenler hem kamusal alanda çalışmaya devam etmektedir hem de hafta sonları ya da tatillerde bölgeye gelip çalışmaktadır.

Tabi ben öğretmenim şu anda çalışıyorum Gürcistan’da ama 350 Lari maaş alıyorum. Şimdi de öğretmenim ama şu an iki tane öğrenci var benim çocuk okuyor para yetmiyor da. [...] Haftada 5 gün okula gidiyorum. Sabahtan akşama okulda ben çalışıyor ders var benim. Cumartesi pazar tatil ama ben her cumartesi burada var ben geliyorum. Pazar açıyorum burda satıyorum meyve-sebze, bal falan işte. Her cumartesi burdayım yani gelmeye çalışıyorum (GKK 4, kadın/39 yaşında/pazarıcı).

Gürcistan’da öğretmenlere ödenen maaşlar genel olarak kıdeme ve görev yapılan okuldaki kademeye (okul öncesi, ilkokul, lise) göre 350 - 500 Lari arasında değişmektedir. 2018 yılının ilk altı ayında Sosyal Hizmet Ajansı ve AB tarafından yapılan araştırmalara göre Gürcistan’da düşük nitelikli meslekler için aylık maaşı 350 - 500 Lari arasındadır (Forbes Georgia, 2018). Bu araştırma sonuçlarından da anlaşılacağı üzere Gürcistan’da öğretmenlere verilen maaş düşük nitelikli meslekler için önerilen ortalama maaşlarla aynıdır. Üstelik bu durum sadece öğretmenlerin maaşları için de geçerli değildir. Örneğin polisler de ortalama 600 - 650 Lari civarında bir maaş almaktadırlar; ancak katılımcılar Batum, Kutaisi, Gori ve Tiflis gibi kent merkezlerinde bu maaşla bir ailenin herhangi bir ek gelir olmadan geçinebilmesinin neredeyse imkânsız olduğunu ifade etmektedirler. Kırsal alanda tarım ve hayvancılık yaparak ek gelir elde eden ailelerin aylık 600 - 700 Lari bir gibi gelirle geçinebilmelerinin mümkün olacağı

⁴² Saakashvili göreve geldikten sonra rüşvete ve yolsuzluğa karşı başlattığı kamusal reform hareketleri sonucunda 2004-2006 yılları arasında polis teşkilatını neredeyse tamamen değiştirmiştir. Özellikle yolsuzluklara adı karışmış bütün polisler meslekten ihraç edilmiştir. Detaylı bilgi için bkz: Light, M. (2014). Police reforms in the Republic of Georgia: the convergence of domestic and foreign policy in an anti-corruption drive, *Policing and Society An International Journal of Research and Policy*, Vol. 24: 3, p. 318-345.

söylenmektedir. Ancak böyle bir gelirle kırsal alanda yaşayan bir ailenin eğer üniversiteye giden bir çocuğu varsa bu ailenin de ek gelir olmadan geçimini sağlaması neredeyse imkânsızdır. Yerel toplum ile yapılan görüşmelerde bölgede yaşayan insanların pek çoğunun bu durumdan haberdar olduğu ve Gürcü göçmenlerin bu şartlar altında çalışmak zorunda kaldıkları için üzgün oldukları görülmektedir.

Bir gün arkadaş da aldılar yanlarına, çay topluyorlar ama biliyorsunuz çay makasla toplanır adam makas kullanmasını bilmiyor. Adam çay toplamasını bilmiyor. Sordum bu adam mesleği ne diye? Bu adam komisermiş yani emniyet mensubu çok garibime geldi çok üzülüm dedim ya niye böyle dedi bir aylık izin almış buraya gelip çay topluyor. Yani 600 lari alıyormuş polisler buraya geliyor bir ay çalışıyor gündeliği 150 liradan full çalışsa iki haftada diyor dünyanın parasını alıyor diyor. Hatta oğlunu da getiriyor çalıştırıyor diyor yani öyle olaylarla karşılaştım çok üzülüm o zaman (YKE 13, erkek/62 yaşında/emekli öğretmen).

Gürcistan'daki maaşlar bazı bölgelerin özerk yapılarından ve iç işlerindeki serbestliklerinden dolayı bölgelere göre farklılık gösterebilmektedir. Dolayısıyla Batum'da çalışan bir devlet memuru ile Tiflis'te aynı işte çalışan bir devlet memurunun aynı ücreti almadığı görülmektedir. Bu aynı iş için söz konusu olan maaş farklılıkları sadece devlet memurları için geçerli değildir. Özel sektörde de bölgeye göre maaş farklılıkları olmaktadır. Örneğin Sosyal Hizmet Ajansı ve AB tarafından yapılan araştırmaya göre kamusal alandaki en yüksek maaş genellikle tıp alanındadır. Araştırmada özel sektörde çalışan doktorların ortalama maaşının 7000 Lari olduğu açıklanmaktadır (Forbes Georgia, 2018). Ayrıca Gürcistan'da devlet memuru olup da Gürcistan ortalamasının üzerinde kazanan kişiler de bulunmaktadır. GKK 8 Gürcistan'da kamusal alanda çalışan önemli görevlilerden biridir; ancak o da Saakashvili'nin Batum'da bulunan iş yerini Tiflis'e taşımasından sonra işinden ayrılmak zorunda kalmıştır.

Ben üniversiteyi biturdum. Ondan sonra devlette çalıştım. Saakashvili zamanına kadar devlette çalışıyordum ben. İkinci kadun idim ben bizim orda devlette çalışan. Bir tane köyde ne varsa meyve o bu Gürcistan'dan gitmiyordu ben imza yapıyordum ondan sonra gidiyordu. [...]Sonra o ki Saakashvili geldi Allah belasını versin onun Batum'da benim işi götürdü Tiflis'e. Benim işi Tiflis'e götürdüler. Ben Tiflis uzak bizden onun için gitmedum okula başladım (GKK 8, kadın/56 yaşında/yaşlı bakıcı).

2003 yılında UGÖ tarafından SSCB'nin dağılmasında sonra ortaya çıkan devletlerden Türkiye'ye gelen göçmenler üzerine bir araştırma yapılmıştır. Bu araştırmaya göre Türkiye'ye gelen göçmenlerin üçte ikisi göç etmeden önce kendi ülkelerinde herhangi bir işte çalışmaktadır. Katılımcıların %55'inin ortalama aylık gelirleri ülkelerindeki ortalama gelirlerden düşüktür. Katılımcıların %4'ü ise hiçbir gelire sahip değildir. UÇÖ tarafından 1995 yılında yapılan bir önceki çalışmada ise göçmenlerin üçte ikisi gelirlerinin ortalama gelir düzeyinde olduğunu ifade etmişlerdir. Bu iki araştırma sonuçlarına göre 1995 ile 2003 yılları arasında yeni gelen göçmenlerin ekonomik gelir ve statülerinin daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

(İçduygu, 2004: 38). Bu çalışmada derinlemesine görüşme yapılan 26 Gürcü göçmenden dokuzu göç öncesi süreçte herhangi işe sahip olmadıklarını ifade etmektedir. Buna göre 2018 yılı içinde gerçekleştirilen bu araştırmaya katılan göçmenlerin neredeyse üçte biri yani %30'undan fazlası herhangi bir gelire sahip değildir. Dolayısıyla yeni gelen Gürcü göçmenlerin özellikle 1990'lı yıllarda gelen göçmenlere oranla çok daha düşük ekonomik gelir ve sosyal statüye sahip oldukları görülmektedir. Göçmenlerin sosyal statüleri ile eğitim seviyeleri arasında da benzer bir ilişki söz konusudur. Nitekim 25 katılımcının on altısı temel lise düzeyinde verilen zorunlu eğitimi tamamlamış olması düşük düzeydeki sosyoekonomik statüyü destekleyen bir veri sunmaktadır.

Buraya kadar ifade edilenlerin çoğu, Gürcü göçmenlerin göç öncesi hayatlarındaki kırılganlıklarına bir şekilde vurgu yapmaktadır. Bu kırılganlıklar göçmenlerin göç kararı almalarına neden olmaktadır. Bulunduğu yerin, ortamın ve imkânların yardımıyla sorunlarını çözemeyen bireyler göç kararı almaya yaklaşmaktadır. Bu karar bireylerin bulundukları yere ve imkânlara göre kimi zaman iç göç kararıyla kimi zaman da dış göç kararıyla sonuçlanmaktadır. Bu konuyu Doğu Karadeniz Bölgesi'ne gelen Gürcü göçmenler özelinde değerlendirdiğimizde⁴³, Gürcistan'ın genel olarak bireylere ve ailelerine daha iyi yaşam standartları sunma konusunda yeterli ekonomik imkânlarla sahip olmadığı ortaya çıkmaktadır. Böyle durumlarda göç etme kararı alan göçmenlerin hedefi genellikle yurt dışındaki bir başka ülke olmaktadır. Yapılan araştırmalar bireylerin genellikle ailesinin geride kalan üyelerinin geçimini sağlama ve aileye destek olma amacıyla göç kararı aldıklarını göstermektedir. Bu durumda göç kararı alınmadan önce ailenin diğer bireylerinden onay almak oldukça önemlidir.

Aileme sordum tabi anlattım çocuklara bakmak için başka niye ki gideyim? İlk Türkçe biliyordum ondan dolayı düşündüm kolay olacak böyle iş bulacağım diye. Zaten ben çalıştım 5 sene yoldaydım Türkiye'de. Öyle karar verdim. Aileme sordum. Çocuklar orda durumu biliyorlar para olmasa yemek de yiyemezler ondan dolayı kabul ettiler. O zaman annem baktı çocuklara kardeşim baktı (GKK 7, kadın/41 yaşında/yaşlı bakıcı).

Bazı durumlarda ailenin ya da ailedeki bazı bireylerin onayı ve rızası olmasa da birey göç kararı alabilmektedir. Özellikle geleneksel değerlerle ataerkil bir aile ortamında ya da çevrede yetişen ve eve ekmek getirme sorumluluğunun erkekte olduğu düşüncesine (*male breadwinner*) sahip olan bireyler ailedeki diğer bireyler istemese de göç kararı alabilmektedirler. Böyle durumlarda

⁴³ Gürcistan'ın 2017 yılında toplam GSYH miktarı 15 milyar \$, kişi başına düşen GHSY miktarı ise 4.022 \$'dır. Üstelik bu rakamın çok altındaki ücretlere çalışmak durumunda kalan pek çok Gürcü bulunmaktadır. Nitekim ortalama bir işte çalışan ve yaklaşık 500 Lari maaş alan bir Gürcü'nün yıllık kazancı 6000 Lari'ye denk gelmektedir. 6000 Lari ise yaklaşık 2300\$'a karşılık gelmektedir. Bu rakam yaklaşık 2500\$ olarak hesaplansa dahi en iyi ihtimalle ortalama bir Gürcistan vatandaşının kişi başına düşen GSYH'nin 1500\$ altında bir gelir elde ettiği görülmektedir. Detaylı bilgi için bkz. <https://countryeconomy.com/gdp/georgia> [Erişim Tarihi: 14.11.2018]

ailedeki bireyler arasında kadının çoğu zaman “görmezden gelindiği” ve hiçbir şekilde fikrinin sorulmadığı görülmektedir.

Buraya gelmeye karar verunca eşuma ben gidiyorum dedim. Eşim bi şey demedu. Bi yerde geçineceğüz. Para olmayınca ne yapacağüz da. O zaman 2 tane çocuk vardı küçüklerdi. Onlar sadece sakuz getir diyorlardı. Seviniyorlardı oyuncakları görünce. Anne baba her zaman karşıydı buraya gelmeme ama. Benim bana köyden dışarı çıkmadı. Bana her zaman der ki oğlum köyde o kadar para yatıyo dedi aklın varsa kazan (GKE 11, erkek/58 yaşında/nakliyecisi).

Bireylerin göç kararı alıp almamalarında ailenin merkezi bir konumda olduğu görülmektedir. Göçmenler üzerinde yapılmış pek çok araştırmada (Mincer, 1978; Murard, 2014; Gibson, McKenzie ve S. Stillman, 2011) da göç kararının alınmasında ailenin düşüncesinin ve içinde bulunduğu durumun belirleyici olduğu ortaya çıkmaktadır. Fakat her ne kadar bireylerin göç kararı almasında ailenin içinde bulunduğu durum ve ihtiyaçları belirleyici olsa da bu karara etki eden sosyolojik, kültürel, psikolojik veya siyasi farklı etkenler de bulunmaktadır. Bireylerin göç kararı almasına etki eden nedenleri açıklayan bazı kuramsal yaklaşımlar bulunmaktadır⁴⁴. 19. yüzyılda iç ve dış tüm göç hareketlerini tek ve kapsamlı bir göç kuramıyla açıklama çabaları 20. yüzyılda yerini farklı varsayımlara ve farklı kuramsal çerçevelere bırakmıştır. Bugün gelinen noktada ortaya çıkan göç kuramlarının, göç kararı almayı ve göçe yol açan etkenleri birey, hane halkı, ulusal ve uluslararası pazarlar gibi farklı dinamikler üzerinden değerlendirdikleri görülmektedir. Bu dinamikleri birbirinden bağımsız olarak ele almak da tek başına bireylerin göç etme kararını açıklamaya yetmemektedir (Abadan-Unat, 2017: 53). Dolayısıyla bireylerin göç etme kararını neden ve nasıl aldıkları değerlendirirken her göç hareketinin farklı etkenlerin göz önüne alınarak değerlendirilmesi oldukça önemlidir. Gürcü göçmenlerin göç etme nedenlerine baktığımızda temelde ekonomik etkenler ön plana çıksa da arka planda farklı nedenlerin de göç kararına etki ettiği görülmektedir.

Türkiye’ye ilk olarak çalışmak için geldim. İlk gelişim 92’de oldu. [...] Bizim orda iş yoktu ama burda iş olduğunu öğrendik. Ne yapacaksın orda olmayınca buraya geldik. Affedersin eşek gibi çalışıyoruz burda para yapıyoruz gönderiyoruz Gürcistan’a. Orda çalışacak, yapacak bi şey yok (GKE 14, erkek/53 yaşında/inşaat işçisi).

Castles ve Miller (2008: 126-127) tarafından da ifade edildiği üzere çok sayıda göçmenin katıldığı göçlerin ana nedeni her şeyden önce ekonomiktir. Üstelik ekonomik nedenlerden kaynaklanmayan göçlerin bile hem kaynak hem de hedef ülkelerin işgücü piyasası ve ekonomileri üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Ancak elbette ki hiçbir büyük ölçekli göç hareketi ekonomik temele indirgenmiş bir nedensellik çerçevesinden anlaşılamaz ve açıklanamaz. Nitekim derinlemesine bir analiz yapıldığında ekonomik nedenlerden kaynaklanan

⁴⁴ Göç kuramlarıyla ilgili daha detaylı bilgi için Üçüncü Bölüme bakınız.

göçlerin bile köklerini en nihayetinde kaynak ülkedeki sosyal, kültürel ve siyasal dinamiklerden ve değişim süreçlerinden aldığı görülmektedir.

Gürcistan'da 11 sene ben pazarda çalışıyordum orda kendi avlum küçük market gibi vardı çocuk ayakkabıları satıyordum. Küçük market vardı ondan sonra 2008'de savaş oldu ya Rusya-Gürcistan o zaman Gori'de ben Haşur'da oturuyordum yaşıyordum. Gori'ye yakın 47 km var. Tabi Haşur'a da geldiler o zaman Ruslar çok korkuyuduk o zaman. Çok o bombalar atayidiler çok zor zamanlardı. Zor zaman geçdik. Benim kız o zaman 16 yaşındaydı az kaldı delilendi o kadar korktu ki böyle yataktan çıkmaydı. Anne dedi böyle şimdi öleceğiz mi ne olacak böyle. Savaşta neydi şimdi o 1 ay kapattılar nerde çalışıyorduk pazar yerindeydi benim market orayı hep kapattılar. Mal kaldı da hep okul zamani geliyidi her şey aldık okul için 1 ay bi yaz kapalı kaldı her şeyi elimde. Çok zor geçirdik o yazı sonra bizim durum baya şey oldu ondan sonra 2009'da geldim burda (GKK 5, kadın/44 yaşında/yaşlı bakıcı).

Yukarıda yer alan hikâyede ekonomik nedenlerden dolayı gerçekleşen bir göç hareketi ön plana çıksa da, göçe yol açan süreç incelendiğinde siyasi sorunlar ve ülkeler arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle çıkan savaşın bireyin göç kararı alma sürecinde ne kadar etkili olduğu görülmektedir. GKK 5, Güney Osetya sorunu nedeniyle Gürcistan ile Rusya arasında 2008 yılında gerçekleşen savaş sonucunda iş yerini kapatmak zorunda kalmıştır. Daha sonra hem kalan borçlarını ödeyebilmek hem de ailesini geçindirebilmek için göç kararı alarak bölgeye gelmiştir. Bu süreci de “Savaşın olması ve savaş sonrasında da ordaki işin bozulması yol açtı bana geldim buraya” (GKK 5, kadın/44 yaşında) diyerek tek bir cümleyle özetlemektedir.

2013 yılında Türkiye’de düzensiz göçmenler üzerine yürütülen bir çalışmada göçmenlerin ülkelerinden ayrılma nedenlerinin genellikle daha iyi bir yaşam standartlarına kavuşmak için daha fazla kazanma arzusu olduğu ifade edilmektedir (Çiçekli ve Demir, 2013: 102). Fakat Gürcü göçmenle yapılan derinlemesine görüşmelerinde katılımcılardan çoğunun banka borçlarını ödemek, çocuklarının okul masraflarını karşılamak ya da ailelerinin temel ihtiyaçlarını (yiyecek, içecek, giyecek, yakacak, vb.) karşılamak üzere bölgeye geldikleri anlaşılmaktadır. Bir başka ifadeyle Doğu Karadeniz Bölgesi’ne gelen Gürcü göçmenlerin göç nedenleri genellikle ekonomik etkenlerden kaynaklanmakla birlikte daha fazla gelir elde etme arzusundan öte temel ihtiyaçların karşılanması noktasındadır.

Ben sonra Radison'da çalıştım otelde 4 sene, 3,5 sene kadar. Orda maaş ben de 470 Lariydi. Temizlik işi yapıyordum. Otelin dışardan camlarını temizliyordum. Mesela bi şey bozulduysa, su geçirdiyse onları yapıyordum. Dışardan bakım yapıyordum da. Sonra bankadan kredi çektim ya sordum bankaya ayda 490 Lari vermem lazımdı. O zamanda benim maaş 470 Lariydi. Dedim 3 çocuk var bende ondan bıraktım o işi geldim buraya (GKE 13, erkek/32 yaşında/mevsimlik tarım işçisi).

Bölgede yapılan saha çalışmasında ve derinlemesine görüşmelerde pek çok Gürcü göçmenin Gürcistan'daki bir bankaya kredi borcu olduğu görülmektedir. Bankalara olan kredi borçları Gürcü göçmenlerin göç etmelerine yol açan en önemli etkenlerden biri olarak karşımıza

çıkmaktadır. Bu yüzden temelde ekonomik etkenlerden kaynaklanan bu göç hareketi Gürcistan ve Gürcü göçmenler özelinde bir “kredi/borç göçüne” dönüşmektedir diyebiliriz. Bilindiği üzere bankacılık sisteminde bireysel kredilerin verilmesinden önce kredi taleplerinin incelenmesi işlemi yapılmaktadır. Buradaki temel amaç krediyi talep eden kişinin krediyi geri ödeme kapasitesini ve imkânlarını belirleyerek bankanın kredi riskinin azalmasını sağlamaktır. Gürcü göçmenlerinin önemli bir kısmının bölgeye gelmeden önce ülkelerinde herhangi bir işte çalışmıyor olmalarına rağmen bankadan kredi alabilmeleri oldukça dikkat çekicidir.

Herkese biliyorsun bizde kredi almak çok hafifti herkes alıyordu. İş vardı yoktu. Ondan sonra maaş az eve de çok para lazım çok borç vardı. Onun için herkes buraya geldi. Onu ödemek için. Gürcistan’da şimdi kredi işini kapattılar herkese vermiyorlar ama 4-5 sene öyle hafifti herkes alabiliyordu. Ondan sonra bizim yaşta kim varsa herkesin borcu vardı. Maaş yok çalış yok. Onun için ödeyemedik borçları. Her zaman artıyordu. Mesela 11 bin Lari aldı ben abi 17 buçuk vermek lazım 2 - 3 sene içinde. Faiz çok. Gecikirse 20 bine kadar da çıkıyor. Mesela 1 gün geçti vermedin 100’de 1’i artı veriyorsun. 2. gün 100’de 1 daha veriyorsun. Bu ayda belki 500 Lari veriyorsun. 500 vermedin belki 530 veriyorsun belki 550 Lari veriyorsun. Mesela ben 4 bin 500 Lari aldım kredit ondan sonra hanum çocuklar var bankaya para vermedum. 1-2 sene sonra 11 bin 500 Lari verdim (GKE 13, erkek/32 yaşında/mevsimlik tarım işçisi).

Gürcistan SSCB’den ayrılıp bağımsızlığını ilan ettiği günden bugüne sürekli olarak göç veren bir ülke konumundadır. Her yıl binlerce Gürcistan vatandaşı başta Türkiye olmak üzere; Ukrayna, Rusya, Yunanistan, Fransa ve Almanya gibi ülkelere göç etmektedir. GeoStat verilerine göre 1 Ocak 2018 tarihi itibarıyla 3.729.600⁴⁵ kişi olan Gürcistan nüfusunun yaklaşık yarısı kadar bir nüfus da ülke dışında göçmen olarak yaşamaktadır. Gürcü diasporasına göre SSCB’nin dağılmasından sonra yaklaşık 1,5 milyon kişi ülke dışına çıkmıştır ve bunların büyük bir bölümü Rusya’da yaşamaktadır⁴⁶. Gürcistan’dan ülke dışına gerçekleşen bu göç hareketleri katılımcılar tarafından da ifade edilmektedir: “Herkes gidiyor mesela Evropaya, Türkiye’ye, Rusya’ya, Ukrayna’ya kimse kalmadı ne bileyim ben. Adamları kalmadı Gürcistan’da. Sadece yabancı onları çalışıyorlar business yapıyorlar. Bizim için kimse yok. Kimse kalmadı Evropaya gittiler gençler hiç yok hiç yok” (GKK 9, kadın/57 yaşında/bulaşıkçı). Gürcülerin göç ettikleri ülkeler arasında en çok ön plana çıkan ve tercih edilen ülke şüphesiz ki sosyolojik, kültürel, ekonomik ve idari bağların olduğu Rusya’dır. Bölgede bulunan pek çok Gürcü ya önceden Rusya’ya gidip bir süre çalışmıştır ya da önümüzdeki süreçte gidip çalışmak istemektedir.

Gürcistan’da herhangi bir işte çalışmıyoruz. [...] Gürcistan’da işe başlayamadım Rusya’ya gittim. Vladivostok’a orda çalıştım bir süre ama uzaktı. Orada başvuru yaptığın zaman işsiz kalmazsın. Rusya’da her türlü imkân var işe başlayabilmek için. Orada herkes daha kolay girebiliyor işe. Gürcistan’da çok zor iş (GKK 2, kadın/45 yaşında/pazarcı).

⁴⁵ <http://www.geostat.ge/index.php?lang=eng> [Erişim Tarihi: 14.11.2018]

⁴⁶ <http://worldpopulationreview.com/countries/georgia-population/> [Erişim Tarihi: 14.11.2018]

Bu çalışma kapsamında Gürcü göçmenlerin göç öncesindeki deneyimleri araştırılırken bazı göçmenlerin “yinelenen göçmenlik” deneyimine sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu Gürcü göçmenlerin yinelenen göçmenlik halleri sadece ülke dışına yönelik göçle sınırlı değildir; bazı göçmenlerin ülke içinde de sürekli bir göç hareketi içinde oldukları tespit edilmiştir. Gürcistan içinde de bazı dönemlerde etnik farklılıklardan ve siyasi sorunlardan kaynaklanan iç göç hareketliliği yaşanmaktadır. Örneğin Gürcistan ve Rusya arasında bugün de devam eden Abhazya sorunuyla ilişkili olarak etnik açıdan Gürcü olan kişilerin Abhazya Bölgesi dışına çıkarılması kararıyla binlerce Gürcü zorunlu bir iç göç deneyimi yaşamışlardır. Üstelik Abhazya’dan göç etmek zorunda kalan bazı Gürcülerin bu göçmenlik hali ülke içiyle de sınırlı kalmamıştır. Doğup büyüdükları toprakları terk etmek zorunda kalan Gürcüler yeni geldikleri bölgelerde de herhangi bir kamusal destek alamamışlardır. Zaten ekonomik açıdan oldukça kötü durumda olan ülkede tutunabilmelerinin imkânsız olduğunu gören bu göçmenler bir şekilde Doğu Karadeniz Bölgesi’ne gelerek yinelenen bir göç hareketi içine dâhil olmuşlardır.

Gürcistan’da göçmen insan olamaz ama biz Abhazya’dan geldik. Çok zorluk çekiyoruz Gürcistan’da. Biz her şeyimizi Abhazya’da bırakıp geldik. Gürcistan’da devletten hiçbir yardım yani hiçbir katkı alamazsın. Maaşlar yok zaten. Normalde belli bir yardım veriyor devlet ama biz alamıyoruz. Emekli parası 180 Lari ama ne olur 180 Lariye ekmek alsan alamazsın. Normalde bize ev verilmesi lazım ama alamıyoruz. Kendi imkân ile çaba ile bir şeyler yapmaya çalışıyoz. Kira ile sağa sola ucuz bir yerlerden köylerden ucuz ev aldık, kiraladık. Boş binalarda bir oda iki oda aldık yaşıyoruz (GKK 2, kadın/45 yaşında/pazarcı).

Ancak, ülke dışına olan göçlerde Rusya’ya giden ya da gitmek isteyen Gürcülerin genellikle orta yaş ve üzeri olduğunu belirtmekte yarar var; çünkü genç nüfus politikaları ve Gürcistan’ın içişlerine müdahale ettiği gerekçesiyle Rusya’ya karşı oldukça tepkilidir. Bu çalışmada derinlemesine görüşme yapılan Gürcü göçmenlerin yaş ortalaması 42,2’dir. Dolayısıyla katılımcıların büyük çoğunluğu hâlâ Rusya’ya yönelik bir yakınlık hissetmektedir; ancak Türkiye’nin yakın olması ve Gürcistan vatandaşlarına kimlik kartı ile geçiş hakkı tanınması onları bölgeye çeken en temel nedendir diyebiliriz.

Biz artık kimlikle geliyoruz. 2011’de kimlik geçişi başladı ama önceden herkes pasaport yaptıramıyordu ama şimdi herkes kimlik yaptırdı herkes geliyor buraya geçiyor Gürcistan’a. Pasaport pahalıdır herkes yapamıyordu. Kimlikle geçiş Rusya’ya da mümkün olsa erkekler Rusya’ya gider tabi Rus kadınlarını çok seviyor bizim erkekler. Bizim kadınlar kalacaklar kocasız. Ama ben Türkiye’ye geleceğim her akşam eve gideceğim. Türkiye yakın Rusya uzak onun için geleceğim Türkiye’ye (GKK 12, kadın/47 yaşında/pazarcı).

Türkiye’nin Gürcistan’ın sınır komşusu olması ve Gürcü vatandaşlarına kimlik kartı ile geçiş hakkı tanınması Gürcü göçmenlerin bölgeye gelmelerine yol açan ya da gelmelerini kolaylaştıran etkenlerden biridir. Bu göç hareketinin arkasında aynı zamanda tarihsel, kültürel ve göçmen ilişkilerine dayanan bir nedensellik de bulunmaktadır. Bölgede bulunan pek çok göçmenin daha

önce bölgede yaşayan ya da çalışan bir akrabasının, arkadaşının ya da tanıdığının olması göç kararı alma ve göç etmelerinde belirleyici ve kolaylaştırıcı olmuştur. Price tarafından 1963 yılında yayınlanan bir çalışmada “*zincirleme göç*” olarak tanımlanan (Castles ve Miller, 2008: 37) bu tür göç hareketleri, yapılan tanımlamaya uygun bir şekilde göçmenlerin birbiri ardına göç etmelerine olanak sağlamaktadır. Göçmenlere ait olan bu ilişkiler ve bağlar kuramsal çerçeve bölümünde yer alan göçmen ilişkiler ağı (network) kuramıyla detaylı bir şekilde açıklanmaktadır.

Buraya geldiğimiz zamanda Rusya’ya gitmek zor idi çok sorun idi. Türkiye açık Rusya kapalıydı. 2008 Savaştan sonra da önce de böyleydi. Mesela Türkiye’ye her gün gelirsın gidersin 90 gün içinde sıkıntı yok. Orda vize lazım orda şey lazım kimde gidiyorsun davetiye lazım kime gidiyorsun onu istiyorlar. Bi defa biz gitsek en az 1 ay, 1,5 ay lazım gitsek oraya vize için. Ama Türkiye’ye hemen geliyoruz. Rusya’ya gitmek kolay olsa yine gitmem. Gürcüler de gitmez çünkü ben sana anlattım ben buraya geldim arkadaşlar burda vardı çalışıyorlardı. Oraya gitsem ben kimse yok ne yapacağımı bilmiyorum. Burda ben biliyordum gelirken çayda gidecektim. Çay yapacaktım. Orda gitsen de ne yapacaksın. Ama bizde böyle iş olsa buraya gelmeyiz (GKE 13, erkek/32 yaşında/mevsimlik tarım işçisi).

Göç öncesinde hedef ülke ya da bölgede bulunan bu tür bağlantılar bireyler ya da gruplar açısından oldukça önemli kaynaklar sağlamaktadır. Hatta o kadar ki bazı araştırmacılar bu bağlantıların göç kararı alan bireylerin ihtiyacı olan maddi sermayeden çok daha fazlası olduğunu düşünmektedir. Bu yüzden bu bağlantıları beşeri ya da sosyal sermaye olarak da adlandırmaktadırlar. Sosyal sermaye göçmenlerin göç öncesinden başlayarak göç sonrası süreci de içine alan bir ilişki zinciri oluşturmaktadır. Bu ilişki ve yapılar da göçmenlerin bulundukları ülkedeki bugüne ve geleceğe yönelik düşüncelerini ve beklentilerini de etkilemektedir. Bu yüzden sosyal sermaye konusuna ilerleyen bölümlerde tekrar değinilecektir.

Sonuç olarak, Doğu Karadeniz Bölgesi’ne gelen Gürcü göçmenlerle yapılan derinlemesine görüşmelerde katılımcılardan on yedisi göç süreci öncesinde bir işte çalıştıkları ve bir gelire sahip oldukları; ancak daha sonra çeşitli nedenlerden dolayı işlerinden ayrılmak zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır. Katılımcılardan 24’ü bölgeye para kazanmak amacıyla geldiklerini ve göç etmelerindeki temel etkenin Gürcistan’daki ekonomik sıkıntılar olduğunu ifade etmektedirler. Sadece bir göçmen eğitim almak amacıyla bölgeye geldiğini ve paraya ihtiyacı olduğu zamanlarda çalıştığını belirtmektedir. Diğer 24 göçmenin göçe karar verme ve göç etme süreçlerindeki hikâyeleri incelendiğine öne çıkan temel etken ekonomik sıkıntılar olsa da arka planda siyasi, iktisadi, etnik ve kültürel başka etkenlerin de yer aldığı görülmektedir. Böylece bireylerin göç kararı almasına ve göç etmesine yol açan etkenleri farklı dinamikler üzerinden değerlendirmeden göç sürecinin tam olarak anlaşılamayacağı bir kez daha görülmektedir.

5.1.2. Göç Süreci ve Sınırdan Geçiş Deneyimleri

1989 yılının soğuk bir kış gününde Doğu Almanyalı Chris Gueffroy, Batı Almanya'ya kaçma girişimi sırasında Doğu Almanya askerleri tarafından vurularak hayatını kaybettiğinde henüz 20 yaşındaydı. Bu ölüm, yapımına 13 Ağustos 1961 tarihinde başlanan Berlin Duvarı'nı, yani Doğu Almanya ile Batı Almanya arasındaki sınırı, geçme girişimi sırasında yaşanan son ölümlü olaydı. Gueffroy'un hikâyesini bugün pek çok Alman vatandaşı bilmektedir; ancak Gueffroy, o sınırdan geçmek için hayatını kaybeden 136 göçmenden sadece biriydi. Benzer şekilde, 2 Eylül 2015 tarihinde henüz 3 yaşında olan Alan Kurdi ailesi ile birlikte Muğla'nın Bodrum ilçesinden Yunanistan'ın İstanköy adasına şişme botla geçmeye çalışırken annesi ve kardeşi ile birlikte Ege Denizi'nde boğularak hayatını kaybetmişti. Bugün küreselleşen dünyada internetin ve sosyal medyanın da etkisiyle Alan Kurdi'nin adı, fotoğrafı ve hikâyesi pek kişi tarafından bilinmektedir⁴⁷; ancak o da, son yıllarda denizler üzerine kurulmuş fiziki olmayan bir sınırı geçmek için hayatını kaybeden binlerce göçmenden sadece biridir. Bu iki örnek, ülkeler arasında çeşitli nedenlerle oluşturulmuş sınırların, göçmenler üzerindeki ölümcül etkilerini ortaya koyması açısından oldukça dikkat çekicidir. Göç kararı alan pek çok göçmen adayının zihninde canlanan ilk fiziksel ya da simgesel mekân genellikle sınırlar olmaktadır. Bu yüzden bu bölümde göç sürecinin ilk aşaması ya da engeli olarak tanımlayabileceğimiz sınırın ve sınır kavramının Gürcü göçmenler açısından ne ifade ettiğine ve nasıl deneyimlendiğine değinilecektir.

Sınır nedir sorusuna kesin ve net bir cevap vermek pek mümkün değildir. Özellikle sosyal bilimlerde söz konusu olduğunda pek çok farklı tanıma ulaşmak mümkündür. Bu yüzden, belki de sınırın bir tanımını yapmak yerine; sınırın ne işe yaradığı ya da işlevselliği üzerine fikir belirtmek daha açıklayıcı olacaktır. Modern dünyada, bir devletin ya da herhangi bir otoritenin yetki alanı oluşturabilmesi için belirli çerçevelerle belirlenmiş, işaretlenmiş, tanımlanmış ve tanınmış bir kara parçasına ihtiyacı duyulmaktadır. Sınır dediğimiz hat ya da çizgi de işte bu ihtiyacı karşılamaktadır. Ancak sınırların işlevi sadece bu ihtiyacı karşılamalarıyla sınırlı değildir. Nitekim sınıra bütün mekânlarda ve zamanlarda geçerli veya kabul edilebilir bir işlev atfetmemiz de mümkün değildir; çünkü sınırın sadece kâğıt üzerinde iki devleti birbirinden

⁴⁷ *Visual Social Media Lab* tarafından yayınlanan raporda Alan Kurdi'nin Nilüfer Demir tarafından çekilen fotoğrafının yayınlanmasından sonra geçen ilk 12 saatlik süre içinde dünya genelinde yaklaşık 20 milyon kişi tarafından görüldüğü ifade edilmektedir (Bozdağ ve Smets, 2017: 4047). Bugün, 2018 yılının son günlerinde, *Google* arama moturu üzerinden Alan Kurdi adı yazılarak yapılan aramalarda 0,38 saniye gibi kısa bir süre içinde yaklaşık 156.000.000 sonuca ulaşılmaktadır. Öte yandan bu ismin ve fotoğrafın göçmen, sığınmacı ve mülteci durumunda olan bireylere ve gruplara yönelik dünya kamuoyunda bir farkındalık oluşturduğu da göz ardı edilmemelidir. Örneğin, 2016 yılında The University of Sheffield tarafından yapılan bir araştırmada Alan Kurdi olayının yaşanmasından sonra geçen bir yıllık süre içinde *Twitter* üzerinden göçmen, sığınmacı ve mülteci olan bireylere ve gruplara yönelik yapılan paylaşımların % 400 oranında arttığı tespit edilmiştir.

Detaylı bilgi için bkz. <https://www.sheffield.ac.uk/faculty/social-sciences/news/alan-kurdi-one-year-on-twitter-increase-discussion-1.641443> [Erişim Tarihi: 30.12.2018]

ayırır bir çizgiden çok daha fazla işlevi olduğu da bir gerçektir (Balibar, 2002: 75). Aslında sınırların işlevselliği sınırların ele alınış biçimleriyle doğrudan ilişkilidir. Örneğin 20. yüzyılın ilk yarısında yaygın olan bakış açısıyla sınırı iki devleti birbirinden ayıran bir çizgi olarak, yani ulus-devlet⁴⁸ anlayışı üzerinden ontolojik temelli bir kimlik anlayışıyla ele aldığımızda, oldukça tekdüze bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Oysaki 1900’lü yılların ikinci yarısından itibaren uluslararası düzeyde yaşanan değişim ve gelişmeler, sınırların geçirgenliğin ve yeniden üreticiliğin ön plana çıktığı daha işlevsel bir yapıya dönüşmesini sağlamıştır. Bu dönüşüme bağlı olarak 1960’lı yıllardan itibaren sınır ile ilgili yapılan çalışmalarda, sınırın ulus-devletler için gerekli olan konumunun ya da coğrafi yapısının incelenmesi anlayışı terk edilmeye başlamıştır. Bunun yerine sınırın çok boyutlu yapısına ve işlevlerine yönelik çalışmalar gündeme gelmeye başlamıştır (Newman, 2006: 175). Bu çalışmalarda sınır üzerinde oluşturulmuş olan çizgisel ve fiziksel algının dışında gözle görülmeyen sınırlara da değinilmeye başlanmıştır. Böylece sınır iki devleti birbirinden ayıran fiziksel çizginin dışında, farklı mekânsal, sosyal ve psikolojik boyutlarda da var olabilen ama ayırma, hapsetme, bekletme veya dışlama mekanizması olarak da işlevlerine devam eden bir yapı olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Öte yandan, 21. yüzyılın ilk yıllarında milenyumla girmenin vermiş olduğu heyecanla ve küreselleşmenin neoliberal rüzgârıyla “dünyanın küresel bir köy” haline geleceği hayali çok kısa bir süre içinde ülkelerin sınırlarının güvenlikleştirilmesi, güçlendirilmesi ve belirginleştirilmesi çabalarına dönüşmüştür. Ancak, bu dönüşümün önceki yıllardaki dönüşümden bir farkı vardır. Yeni dönemde sınır, politik veya yönetsel farklılıklardan ya da emperyalist tehlikelerden korunmak için değil; uluslararası insan hareketliliğinin önlenmesine yönelik çabalar için gerekli olan bir çizgi haline gelmiştir (Genç, 2014: 45).

Gürcü göçmenlerin deneyimlerinin ortaya konması amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada sınır kavramı ve işlevi de işte bu yeni dönemdeki bakış açısıyla değerlendirilmektedir. Birinci bölümde de değinildiği üzere Gürcistan ile Türkiye arasında biri Sarp Sınır Kapısı (Artvin) diğerleri ise Türkgözü Sınır Kapısı ile Çıldır - Aktaş Sınır Kapısı (Ardahan) olmak üzere üç farklı sınır kapısı bulunmaktadır. *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik*’te sınır kapısı “Bakanlar Kurulu kararıyla Türkiye’ye giriş ve Türkiye’den çıkış için tespit edilen, fiziki olarak dış çevreden ayrılmış veya böyle addedilen kara, hava, deniz ve demiryolu sınır geçiş noktaları” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımın yukarıda ifade edilen ulus-devlet anlayışından hareketle çizgisel ve fiziksel olarak ele alındığı görülmektedir. Ancak bu bölümün ilerleyen sayfalarında göç eden bireyler söz konusu

⁴⁸ Özgen (2013: 135)’e göre sınır söz konusu olduğunda artık ulus-devlet gibi içi boşalan ve anlam bütünlüğünü yitiren bir terimin kullanılması yerine toprak egemenliği (territoriality) ya da teritoryal alanlar gibi kavramlar üzerinden konuşulması daha gerçekçi olacaktır.

olduğunda, sınır dediğimiz yapının hukuki açıdan ele alındığı gibi tek düze bir yapıya sahip olmadığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Türkiye ile Gürcistan arasındaki geçişlerin büyük çoğunluğu coğrafi konumu itibarıyla Sarp Sınır Kapısı üzerinden gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, bölgede bulunan göçmenlerin neredeyse tamamı yasal olarak tek bir göç yolunu kullanmaktadır da diyebiliriz⁴⁹. Özellikle yaz aylarını memleketlerinde geçirmek için bölgeye gelen yerli halk ve dış turizme bağlı olarak artan nüfus, sınırdaki yoğunluğu ve hareketliliği de gözle görünür ve hissedilir düzeyde arttırmaktadır. Bu yoğunluk bölgeye çalışmak ya da para kazanmak amacıyla gelen ve sınır kapısını yıl boyunca kullanmak zorunda olan Gürcü göçmenlerin deneyimlerini de büyük ölçüde etkilemektedir.

Sınırdaki bazen çok sıra var özellikle yazın çok oluyor. Kış da o kadar yok ama biraz zordur yani yaz da zor oluyor. Şu anda da geçmek için o kadar sıra var yani tam yolda duruyorlar insanlar çok zor yani yazda. Yaya geçmek sırası da çok araba sırası da. Sabah ben saat 9'da çıktım. Buraya geldiğimiz saat 12 idi herhalde. 3 saat sürüyor bazen bizim tarafta da sıra oluyor sizin tarafta da sıra oluyor (GKK 11, kadın/35 yaşında/pazarcı).

Artvin Valiliği'nden elde edilen verilere göre, Sarp Sınır Kapısı'ndan 2017 yılı içinde yaklaşık beş milyon kişi giriş-çıkış yapmıştır. Sarp Sınır Kapısı'ndan yıl genelinde günlük ortalama 20 bin kişi giriş-çıkış yapmaktadır. Yaz aylarında bu sayı ortalaması 30 bin kişiyi de geçmektedir. Bir başka ifadeyle sınırdaki hareketlilikte kış aylarına oranla yaz aylarında yaklaşık %50 ve üzeri bir artış yaşanmaktadır. Bu artış pek çok açıdan Gürcü göçmenlerin deneyimlerini de etkilemektedir. Üstelik yaz aylarında artan bu yoğunluğa ek olarak, bazen sistemden kaynaklanan sorunlar da yaşanabilmektedir. Yapılan görüşmelerde ve saha incelemelerinde çeşitli nedenlerden dolayı sınırdaki on saatten fazla bekleyen Gürcü göçmenlere rastlanmaktadır. Yoğunluğun ve uzun bekleme sürelerinin sürekli hale gelmesi, her gün sınırdan geçmek zorunda olan Gürcü göçmenleri ruhsal açıdan etkilediği gibi onların Türkiye'ye yönelik algılarını da etkilemektedir.

Bazen sıra olduğu zaman kavga oluyor. Sıra olunca bazen insanlar geriliyor. Sıra olmadığı zaman rahat rahat geçiyorsun onlar da bağırıyorlar çağırıyorlar. Ama şimdi yaz ayında sıra var bazen oluyor kavga. Geçen sene bizim bir jurnalisti dövdüler çünkü Gürcileri hep geri çevirdiler. Mesela çay toplama işinde Gürcüler çalışıyorlar fındık topluyorlar. Onlar geliyorlar onlar geldikleri zaman geri çevirdiler. Ondan dolayı jurnalistler geldi onu çekti sizin taraf da izin vermediler çekim için. Jurnalist o kadın da hamileydi pasaportu aldılar

⁴⁹ Yasal olmayan (kaçak) yollarla Türkiye'ye giriş yapmak isteyen göçmenlerin zaman zaman farklı göç yolları kullandıkları ifade edilse de bölgenin coğrafi yapısı nedeniyle yasal olmayan şekillerde giriş yapmak isteyen pek çok göçmenin de Sarp Sınır Kapısı'nı zorunlu bir göç yolu olarak kullandıkları görülmektedir. Nitekim gerek saha incelemeleri gerek Sarp Sınır Kapısı'nda görev yapan personellerle yapılan görüşmeler gerekse yerel ve ulusal haber bültenlerine yansıyan olaylar bu tespiti doğrulamaktadır. Örnek haberler için bkz. <http://ardahanhudut.com/haber/1-hafta-icinde-25-gocmen-gurcistan-sinirindan-turkiye-kacak-yollarla-giris-yapti-469.html> [Erişim Tarihi: 23.11.2018] <http://www.hurriyet.com.tr/video/valiz-icinde-turkiye-girerken-yakalandi-40943382> [Erişim Tarihi: 23.11.2018]

sizin gümrükçüler vermediler. Bi sürü kavga vardı. Problem vardı o zaman sonra yani 1 saatten fazla sürdü o kavga. Sonra verdiler bizim polisler gitti işi çözdüler yani verdiler pasaport. O yaz hep öyleydi yani hep geri çevirdiler (GKK 11, kadın/35 yaşında/pazarcı).

Katılımcılar özellikle yaz aylarında geçiş yoğunluğunun yaşanmasına bağlı olarak hem Gürcülerin Türk gümrükçülerle veya polislerle tartışabildiğini hem de Türklerin kendi aralarında tartışabildiklerini ifade etmektedirler. Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarının bölgedeki 2. ve 3. çay hasadı zamanına denk gelmesi nedeniyle bu dönemde çok sayıda Gürcü erkek göçmen sınırdan giriş-çıkış yapmaktadır. Bu dönem sadece bölgedeki çay müstahsilleri açısından değil; özellikle Acara Bölgesi'nde yaşayan pek çok Gürcü aile için de oldukça önemlidir. Ancak 2017 yılında 2. ve 3. çay hasadı zamanında pek çok Gürcü göçmen, çeşitli gerekçelerle Türk yetkililer tarafından sınırdan içeri alınmamıştır. Bu tutum büyük bir tepkiye neden olmuştur. Tepkilerini ifade etmek isteyen Gürcü göçmenler sınırda gösteriler yapmışlardır. Bunun sonucunda konuyu Gürcistan gündemine taşımak isteyen gazeteciler sınıra gelerek çekim yapmak istemişlerdir. Gazeteciler, Türkiye tarafına geçip sınırın öbür tarafında da çekim yapmak isteyince Türk güvenlik görevlileri gazetecilere müdahale etmiş ve gelişen olaylar neticesinde sınırda bir arbede yaşanmıştır. Bu olay, Gürcü göçmenler üzerinde psikolojik açıdan derin bir etki yaratmıştır. Görüşme yapılan pek çok Gürcü göçmen sınır ile ilgili konuşmasının bir yerinde bu olayı örnek vererek yaz aylarında sınırda yaşanan gerilimi ve tansiyonu ifade etmeye çalışmıştır.

Gürcü göçmenlerin bölgedeki deneyimlerini etkileyen en önemli mekânsal ve simgesel alan sınır olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadın veya erkek ayrımı yapılmaksızın neredeyse tüm Gürcü katılımcılar sınırdan geçerken yaşadıkları ya da maruz kaldıkları muameleden memnun değildir. Bu durumu defalarca dile getirmektedirler.

Bir tane şey var beğenmedim ben gümrükte çok zor en kötü gümrükte. Mesela ben soruyorum kaç gün vize var beyefendi söyler misiniz? Bi daha sorursan iptal veriyorlar haydi. Çok kötü. Korkudan bir şey deyemiyoruz. Erkekler mesela hemen çıkıp vuruyorlar öyle olur mu? Vuruyorlar nasıl vuruyorlar biliyor musun? Kadınlara iptal veriyorlar deport veriyorlar hiç sormayacaksın. Neden? Ne iptal var benim? Niye veriyorsun? Soramazsın. Bir gün çocuklar misafıra geldiler mesela benim eve mesela onlara çıktılar bana deport verdi ne verdi dedim lütfen dedim verme bana yapma yok bugün sen gelemez diyo Türkiye'ye. Aha böyle şey yapıyorlar (GKK 9, kadın/57 yaşında/bulaşıkçı).

Sınırdaki özellikle Türk yetkililer tarafından ayrımcılığa ve kötü muamelelere maruz kaldıklarını ifade Gürcü göçmenler, kendilerine insan gibi davranılmasını istemektedirler. Pek çok Gürcü kendi gümrüklerinin veya sınır güvenlik görevlilerinin hiçbir Türk'e kötü muamelede bulunmadıklarını; zaten böyle bir durum olsa bile kendilerinin buna izin vermeyeceklerini ifade etmektedirler. Bu ifadeyle aslında Türk gümrüğünün ya da güvenlik görevlilerinin kendilerine

yaptıkları kötü muameleye sessiz ve/veya tepkisiz kalan Türk vatandaşlarına da bir gönderme yaptıkları hissedilmektedir.

Benim gözüm önünde Türk polis hiç bi şey demeden Gürcü bi şey yapmadan öyle bi tokat attı ki sen olsaydın o anda bi Türk olarak akıllı bi insan onu görseydin orda zaten öldürürdün oni, polisi. O derece ben niye yalan söyleyeyim adam hiç bi şey yapmadı polis sinirliydi başka bi kişiyle ve bana tokat atıyorsun. Bu çok insana dokunuyor. İnsanlık değil. Keşke o telefonla çekseydim. Ama böyle anlarda bi istiyorum çekeyim. Aslında çekip yayınlayacaksın (GKK 1, kadın/38 yaşında/yaşlı bakıcı).

Sınırdaki Gürcü göçmenlere yönelik yapıldığı ifade edilen bu kötü muamele ve davranışlar, yukarıdaki örnekte de görüldüğü üzere, bazı durumlarda fiziksel şiddet noktasına ulaşabilmektedir. Bu durum pek çok Gürcü göçmen tarafından farklı deneyimler ve olaylar bağlamında defalarca ifade edilmektedir.

Sınırdaki her zaman bir olay oluyor zaten Gürcülere karşı. Mesela burdan Batum'a geçiyorduk sınıra gittiğimiz zaman çok sıra var idi. Çok kalabalıktı. Zaten orda bekletiyorlardı bizi polis geldi yolumuzu kesti yani durdurdular bizi. Yan taraftan da ufak bir yol yaptılar. Orda da Türkler gezme için gidiyorlardı ya onları geçirdiler bi şey demediler. O arkadan bir Gürcü kalkıp şey dedi bu ne yapıyorsunuz böyle bir şey olmaz yani biz de insanız falan ordaki çalışan polis geldi yumruk attı arkaya gönderdi o insanı. Diğer çalışan polisler de bi şey demediler arkaya dönüp gittiler. Bu gibi olaylar çok oluyor. Her zaman polis böyle gelip yumruk atıyor (GKE 10, erkek/21 yaşında/mevsimlik tarım işçisi).

Görüşmelerde sınır geçişlerinde yaşanan sorunların genellikle pasaport ve giriş-çıkış işlemleri sırasında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Katılımcılar tarafından ifade edilen fiziksel şiddet olaylarının büyük çoğunluğunun Gürcü göçmenlerin sırada bekledikleri zamanlarda gerçekleştiği görülmektedir. Özellikle 2016 yılında sınır kapısında başlatılan yenileme çalışmaları nedeniyle fiziksel açıdan kısıtlı alanlarda hizmet vermek zorunda kalan Türk gümrüğündeki yoğunluğun hemen her gün farklı sorunlara yol açtığı görülmektedir⁵⁰. Katılımcı ifadeleri esas alındığında katılımcıların hiçbiri doğrudan fiziksel bir şiddete maruz kalmamıştır; ancak yukarıdaki ifadelerden de anlaşılabileceği üzere pek çok göçmen sınır geçişleri sırasında psikolojik şiddete maruz kalmaktadır. Katılımcıların hiçbiri bireysel olarak fiziksel şiddeti deneyimlememiş olsa da bazı katılımcıların aile bireylerinden fiziksel şiddete maruz kalanlar bulunmaktadır.

Benim babamı dövdüler. Bir Gürcü'yü dövdüler benim babam da Türkçe biliyor. Niçin dövdünüz deyince bu sefer babamı dövdüler. Ayaklarıyla dövdüler. Çocuk vardı hem de yanında benim ablamın çocuk vardı o ağlıyordu babama yine vuruyordular. Annesine de

⁵⁰ Artvin Valiliği'nden yapılan açıklamalara göre Sarp Sınır Kapısı'ndaki yenileme ve genişletme çalışmaları 2018 yılı sonu itibarıyla tamamlanacaktır. Ancak saha incelemelerinden elde edilen bilgilere ve gözlemlere göre çalışmaların belirtilen süreler içinde tamamlanamayacağı öngörülmektedir. Çalışmaların 2019 yılının ilk 6 ayı içinde (1. veya 2. çay hasadı dönemi başlamadan önce) tamamlanması ümit edilmektedir.

sövyüyorlardı. Babamın hala kolu ağrıyor. Kolunu kullanamıyor. Bizim Gürcü tarafına söyledik onlar da biz bir şey yapamayız dediler. Sonra babam Türkiye'ye gelirken dövdüğümüz geçti mi diye soruyorlar. Dayak attığımız ağrın geçti mi diyorlar. 20 senedir gidip gelen bir insan babam tanırsın tabi. Dayak attı sonra ağrın geçti mi diye soruyor. Bu insanlık mıdır? (GKK 3, erkek/23 yaşında/pazarcı).

Türkiye'nin kara, hava, deniz sınırlarının korunmasında ve yönetiminde söz sahibi olan ulusal kurumlar (Emniyet Genel Müdürlüğü, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Sahil Güvenlik-Kara Kuvvetleri ve Jandarma Genel Komutanlığı ve bağlı idari birimleri) ile bu kurumlarda görev yapan ilgili kişiler, Türkiye'ye giriş ve çıkış noktalarındaki kişilerle ve eşyalarla ilgili işlemlerden ve sınır güvenliğinden sorumludurlar. Kurumlara bağlı taşra birimleri ve bu birimlerde görev yapan personelin görev ve sorumlulukları çeşitli yönetmeliklerle ve/veya yönergelerle belirlenmiştir. Örneğin, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanan *Taşra Teşkilatı Çalışma Yönetmeliği* sınırlarda bulunan birimlerin ve personelin görev ve sorumluluklarının belirtildiği bir yönetmeliktir. Birimlerin ve personelin bu yönetmelikte belirtilen durumların ve eylemlerin dışında hareket etmesi söz konusu değildir. Buradaki temel amaç uygulamalardaki usulsüz ve keyfi davranışların önüne geçmektir. Ancak Gürcü göçmenlerin ifadelerinden anlaşıldığı üzere gümrükte görevli personelin yönetmeliklerin dışında usulsüz ve keyfi davranışları söz konusu olabilmektedir.

Erkeklerle her gün dövüyorlar. Sahip çıkamıyoruz üzülüyoruz kenarda bir şey diyemiyoruz ki kenarda bekliyoruz. Ona sahip çıksak bize de aynı davranışlar yaparlar mesela bize de aynı düşer korkuyoruz. Onun için zavallı gibi kalıyoruz izliyoruz. Bir gün vuruyordu kan geliyordu böyle çocuktan itiyorlar hiç kimse gelme buraya polis böyle şey yaptı. Hangi senede yaşıyoruz? Kanun var suç işledi cezası var cezaevine gönder sınır dışı et. Bu hak mı? (GKK 9, kadın/57 yaşında/bulaşıkçı).

Sınırdan gerçekleştiği ifade edilen usulsüz ve keyfi uygulamalar ile fiziksel şiddet sadece erkek göçmenlere yönelik olmamaktadır. Buraya kadar gerçekleştiği ifade edilen olaylar Gürcü erkek göçmenlerin deneylerinden oluşsa da zaman zaman Gürcü kadın göçmenlerin de fiziksel şiddete maruz kaldıkları ifade edilmektedir. Kadın göçmenlerin maruz kaldığı fiziksel şiddet olaylarında genellikle şiddeti uygulayan taraf yine bir kadın güvenlik görevlisi olmaktadır. Dolayısıyla sınırdan geçiş süreçlerindeki şiddet olayları incelendiğinde sınırdan gerçekleştiği ifade edilen fiziksel şiddet olaylarının genellikle hemcinsler arasında, psikolojik şiddet olaylarının ise hem hemcinsler hem de karşı cinsler arasında gerçekleştiği görülmektedir. Ancak kadına yönelik fiziksel şiddet söz konusu olduğunda erkek güvenlik görevlilerinin de kadın göçmenlere yönelik fiziksel şiddet uyguladıkları belirtilmektedir.

Gümrükte yaşanan şeyler pek iyi bir şeyler duymuyoruz da. Mesela bize tuz getiriyordu bir bayan. O bayanı gümrükte bi bayan memur gümrük memuru dövdü. Şey yani bir kadın bir kadını dövdü kadın memur. İşte yani gerçek yüzünü gözünü morarttı yani yere düştü bayan üzerinde tekrar tekme tokat yani ne bileyim kimse de müdahale etmemiş o bayana yani gümrük memuruna. Biz de yardımcı olmaya çalıştık ona ama yani konsolosluğa aradım.

Ama kendisi korktu. İşte ben burdan bundan ekmek yiyorum bir daha giriş hiç yapamam şikâyet ederse şikâyetçi olursam giriş çıkış yapamam diye korktu tekrar vazgeçti kendisi vazgeçti şikâyet etmekten. Niye tuz götürüyorsun niye kahve götürüyorsun diye dövüyor. Tuz ve kahve işte bu kahveden götürüyordu açık kahve işte niye bunları götürüyorsun? Ben sana demedim mi bunlar yasaktır götüremezsin. Bu olay olalı 1 sene 1,5 sene oldu (GKE 3, erkek/44 yaşında/pazarcı).

Göç, kadın emeğinin sömürüsüne ek olarak kadınların maruz kaldığı şiddet türlerini de çeşitlendirmektedir (United Nations, 2013). Gürcü kadın göçmenlere uygulanan şiddet söz konusu olduğunda fiziksel ve psikolojik şiddetin dışında kimi zaman cinsel tacize varan uygulamalar ve davranışlar olabilmektedir. Özellikle uluslararası göçlerde farklı kimliklere ve kökenlere sahip olan, göç ettikleri yerde kullanılan dili bilmeyen göçmen kadınların yaşadıkları zorluklar ve sorunlar farklı nedenlerden dolayı genellikle gündeme gelmemektedir. Bu yüzden göçmen kadınların maruz kaldıkları şiddetin boyut ve türleri istatistiksel olarak ortaya konulamamaktadır. Dolayısıyla, kamuoyuna yansıtılan veriler de mevcut durumu yansıtmakta yetersiz kalmaktadır. Gürcü kadın göçmenlerin sınır geçişlerinde yaşadıkları iddia edilen farklı şiddet ve taciz olayları hem Gürcü kadın göçmenler hem de yerel toplum⁵¹ tarafından farklı şekillerde dile getirmektedirler.

Bizim gibi gençleri gördükleri zaman kızları gördükleri zaman telefon numaramızı istiyorlar. Gümrükçüler kimlik kontrol yapıyorlar muayne ediyorlar ya telefon numarasını istiyorlar. Benden kardeşimden biz 5 kız kardeşiz. Ya numarayı vereceksin diyorlar yahut da neyin varsa çöpe atıyor. İster istemez numaramızı alıyorlar. Ben vermiyorum numarayı bu sefer geri dönüyoruz. Ya da kalan malzemeyi çöpe atıyorlar. [...] Gün geliyor şans varsa geçeceğiz yoksa döneceğiz. Korkuyorum fenalık geçiriyorum o gümrüğü geçerken. Gümrükçü bana baskı yapıyor. Numaran vereceksin yoksa seni geçirmem neyin varsa çöpe atarım. Ben de başka bir numara verdim geçen ama ertesi hafta geldiğimde sen niye başka numara verdin diye bana baskı yaptı burada. Buraya geldi pazara (GKK 3, kadın/23 yaşında/pazarcı).

Feminist eleştirinin sosyal bilimler alanında yaygınlık kazanmasına bağlı olarak pek çok disiplin, feminist eleştirmenler tarafından özellikle toplumsal cinsiyete dayalı bakış açılarıyla irdelenmeye başlamıştır. Böyle bir ortamda disiplinler arası bir çalışmanın ürünü olarak ortaya çıkan feminist coğrafya da, önce beşeri coğrafya disiplinine sonra da toplumsal cinsiyetin mekânla olan ilişkisine eleştirel bir bakış açısı getirmektedir (Yarar, 2015: 171). Geleneksel bakış açısıyla şiddetin mekânsal bir analizi yapıldığında ev, iş yeri, sokak, mahalle, köy ve kent gibi yerler bir analiz birimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat yukarıda yer alan alıntılarda da görüleceği üzere *göçün kadınlaşması* söz konusu olduğunda sınırda bulunan geçiş noktaları ve

⁵¹ Bu konuyla ilgili olarak yerel toplum üyesi bir katılımcının aşağıdaki ifadeleri kullanmaktadır (!): “Kimse işe almayacak bu kadın aılıktan mı ölsün abi. Sigara getiriyor 3 karton 4 karton adam diyor ki sigara mı getiriyorsun tamam kardeşim gel diyor hemen alıyor. Ellemekten arkaya çekmekten zaten gümrük şu an inşaat halinde ya ben çok gördüm öyle arkaya giden Gürcü. Senin pasaportta sıkıntı var canım gel arkaya. Giriyor, çıkıyor karı pancar gibi bir şey diyemiyor korkudan bir şey diyemiyor. E ne oluyor? Alıştırıyoruz biz orospu ediyoruz bu milleti. Ne yapsın, mazot satıyorlardı o da yok.” (YKE 11, erkek/36 yaşında/esnaf).

binalar da şiddetin mekânsal tezahürleri olarak karşımıza çıkabilmektedir. Bu bağlamda, Sarp Sınır Kapısı'nın da kendi otonomluğu ve otantikliği içerisinde, kadın-erkek cinsiyet ayrımı olmaksızın, görevli personelin uygulamaları sonucunda cinsiyetçi mekânsal bir yapı olarak karşımıza çıktığı görülmektedir.

Günümüzde küreselleşmenin ve neoliberalizmin etkisiyle, sınırların devlet kontrolünün ve otoritesinin simgesi olarak değerlendirildiği “denetim merkezli” bir anlayışın yerini, sınırların kontrol ve denetimden ziyade bölen, birleştiren, kısıtlayan ama aynı zamanda olanaklar da sunan çoklu bir yapının simgesi olarak değerlendirildiği “sınır merkezli” bir anlayış almıştır. Bu yeni anlayış içinde ortaya çıkan “özgürlük alanları” sınır bölgelerinde yaşayan pek çok insanın çoklu yapının bölen ve kısıtlayan diğer boyutlarını göz ardı etmesine ya da gözden kaçırmasına neden olmaktadır. Sınır bölgelerinde, sınırda yaşayan vatandaşlar için uygun ortamı oluşturan ve merkezî otoritenin kurallarına uymama özerkliğini sağlayan genellikle sınırdaki ekonomik faaliyet alanlarıdır. Örneğin çoğu sınır bölgelerinde görülen kaçakçılık, hem riskleri hem de devlet otoritesini yok saymayı içinde barındıran ve sınır sakinlerinin kendine özgü yaşam kültürünü oluşturan tipik bir özgürleştirici eylemdir. Şöyle ki, kaçakçılık sınır sakinlerinin bir ‘hak’ olarak algıladığı, genellikle aile ekonomisine katkı olarak görülen, esas itibarıyla de her iki devletin koyduğu kuralları ve yasaklamaları yok sayma anlamına gelen, “legal” algılandığı halde “illegal” olan faaliyetlerdir (Akyüz, 2013: 87). Sahada derinlemesine görüşme yapılan Gürcü göçmenlerin bazıları sadece bu illegal faaliyetlerde bulunmak amacıyla bölgeye gelmektedirler, bazıları ise başka bir işte çalışmaya gelirken bir şekilde kaçakçılık faaliyetleri içinde yer almaktadırlar. “Sınırdan sırada beklemek zorundayız çok sıra var bir de geçirmek istediğimiz malı mesela sigara migara getiriyoruz ya onu geçiremiyoruz. Zaten amacımız o bizim. Buraya gelme amacımız” (GKK 2, kadın/45 yaşında/pazarcı).

Sigara, bölgedeki en yaygın kaçakçılık ürünlerinden ve enformel gelir kaynaklarından biridir. Sınırdan geçirilmesi nispeten daha kolay ve daha az riskli olan sigara, özellikle orta yaş ve üzeri kadın göçmenler tarafından bölgeye getirilmektedir. Gürcü kadın göçmenlerin bazıları, haftada iki ya da üç günde bir bölgeye gelerek yanlarında geçirebildikleri kadar sigara getirmektedirler. Bölgeye kaçak sigara getirerek geçimlerini sağlayan, çeşitli nedenlerden dolayı çalışamayan ya da çalışacak durumda olmayan pek çok Gürcü göçmen bulunmaktadır. Sahada görüşme yapılan ve kendilerini pazarcı olarak tanıtan Gürcü kadın göçmenlerin pek çoğu kaçak sigara ve içki satışı yaparak geçimlerini sağlamaktadırlar. Kemalpaşa İlçesi'nde çok yaygın olarak gerçekleştirilen kaçak sigara ve içki satışı ile mücadele için hem belediye ekipleri (zabıta) hem

de emniyet güçleri (polis, jandarma) son zamanlarda ciddi bir mücadele içine girmişlerdir⁵². Buna ek olarak, Sarp Sınır Kapısı'nda da denetimler arttırılmıştır. Veri toplama sürecinde, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından Gürcistan vatandaşlarının Türkiye'ye girişlerinde yanlarında getirebilecekleri aylık sigara ve içki limitlerinde bir düzenleme yapılmıştır. Buna göre her bir Gürcistan vatandaşı, bir ay içinde sadece on defa yanında sigara ve içki getirebilmektedir. Bu on girişlik hakkın sadece biri Gürcistan'a ait Duty Free'ye (vergi serbest bölgesi) ayrılmışken, kalan dokuz girişlik hak ise Türkiye'ye ait Duty Free'de kullanılmak üzere ayrılmıştır. Buna göre, Gürcistan vatandaşı bir kişi ayda sadece bir defa kendi vergi serbest bölgesinden iki karton sigara ve bir litre içki getirebilmektedir. Eğer aynı kişi bir ay içinde ikinci defa Türkiye'ye girmek isterse sınırdan geçirmek istediği sigara ve içkiyi artık Türkiye'nin vergi serbest bölgesinden almak zorundadır⁵³. Bu hak da her bir giriş için iki karton sigara ve bir litre içki ile sınırlandırılmıştır. Tüm bu uygulamalar, gününbirlik ya da haftalık giriş-çıkışlarla Türkiye'ye sigara ve/veya içki getiren pek çok Gürcü göçmenin oldukça zor durumda kalmasına yol açmaktadır.

Sigara götürüyorlar ne yapsun millet getiruyo o ekmek parası yapıyo. Mesela bir tane kadın var onun kocası da şey kayınpederiyle trafik kazası geçirdiler. Kadının kocası öldi eltisi de öldi. Onun 3 tane çocukları kadına kaldı iki tane kendi çocukları. Hiç kimse kalmadı evde. O kadın sigara getiruyo ne yapıyo da ekmek parası alıyo gidiyo. Oooo neler yaşıyo geçen aldiler. Kıyamet kopardiler gönderdiler geri. O kadın her gün değil 2-3 gün sonra geliyo gidiyo ama şimdi bilmiyorum ne yapacak ne kadar aldılar elinden ağladı dedi yapmayın. Bilmiyorum ne zaman gelecek (GKK 8, kadın/56 yaşında/yaşlı bakım).

Kay Deaux (2006: 7)'un dediği gibi, göçmen dediğimiz kişi kendi ülkesinden yeni bir ülkeye gelirken, “bu yerden bir şeylerle birlikte” gelir. Göçmen, beraberinde getirdiği bu şeyleri sadece fizyolojik, biyolojik, sosyolojik ve/veya zihinsel olarak kültürel belleğinde taşımaz aynı zamanda fiziksel olarak da yanında, ellerinde ya da vücudunun herhangi bir yerinde taşır. Son dönemde sınır denetimlerinin ve kontrollerin sıkılaştırılmasından dolayı sınırdan herhangi bir yiyecek veya içecek malzemesinin geçirilmesi, Gürcü göçmenlerin pek çoğu için varoluşsal bir konu haline gelmiştir. Nitekim, özellikle enformel ekonomik yapı içerisinde illegal bir şekilde gelir elde etme pratiğine sahip olan Gürcü göçmenler için bu çok önemli bir konudur. Sigara

⁵² Kemalpaşa İlçesi'ne 2018 yılı Haziran ayı içinde saha araştırması için ilk ziyaret gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaret sırasında ilk temas kurulmak üzere Gürcü kadın göçmenlerin kaçak sigara ve içki satışı yaptıkları bölgeye gidilmiştir; ancak etrafta daha önce hiç görmedikleri birinin sivil polis olabileceğinden endişe eden kadınlar oturdukları yerden koşarak uzaklaşmışlardır. İlk başta bu duruma bir anlam verilememiş; ancak daha sonra yerel toplumdaki görüşme yapmayı kabul eden bir kişi ile aynı bölgeye gidildiğinde tanıdıkları bir kişinin yanında araştırmacıyı gören Gürcü kadın göçmenler araştırmacıyı sivil polis sandıklarını itiraf etmişlerdir.

⁵³ 2018 yılı Kasım ayı başında Türkiye tarafında bulunan Duty Free'de 1 karton X marka sigara 115 Türk Lirası'na karşılık gelirken, aynı marka sigaranın 1 kartonunun ülke içindeki alış fiyatı da 135 Türk Lirası'dır. Bu durumda arada vergi muafiyetinden kaynaklanan 20 Türk Lirası gibi bir fark olmaktadır ki bu farkı yaklaşık 8-9 Lari'ye karşılık gelmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'ye ait Duty Free'den yapılacak alış-veriş hiçbir Gürcü göçmen için ticari bir değer taşımamaktadır.

getirerek gelir elde eden Gürcü kadın göçmenlerin bazıları hem dil bilmediklerinden hem de yaptıkları işin doğasından dolayı bölgeye geldiklerinde oldukça gergin, tedirgin ve stresli olduklarını ifade etmektedirler. Bölgede ne yerel toplumdan ne de Gürcülerden pek fazla kimseyle iletişim kurmamaya çalıştıklarını, getirdikleri ürünleri teslim ettikten sonra mümkün olan en kısa sürede Gürcistan'a dönmeyi düşündüklerini ifade etmektedirler.

Hemen dönüyoruz biz fazla kalmıyoruz Rize'de durağa giderken gördüğümüz ürünlerin fiyatlarına falan bakıyoruz. Yemek yiyoruz. O kadar işte. Başka kimse ile konuşmuyoruz. İletişim kurmuyoruz. [...] Gelip teslim yaptıktan sonra hemen gitmek istiyorum. Korkuyorum dil bilmediğim için bir şey olur sanıyorum. Bu yüzden korkuyorum. Rahat olamıyorum burada. İşim bitince hemen gideyim istiyorum. Geliyorum sigaraları teslim ediyorum hemen gidiyorum (GKK 2, kadın/45 yaşında/pazarıcı).

Ancak, son dönemde sınır kapısında yaşanan gelişmeler ve değişimler sadece illegal yollarla gelir elde etme pratiğine sahip olan göçmenler için değil, legal yollarla bölgeye gelip para kazanma amacıyla olan göçmenleri de etkilemektedir. Böyle bir atmosferde sınırdan geçmek isteyen her bir göçmen için geçiş süreci yoğun bir stres ve psikolojik baskıyı da beraberinde getirmektedir. Göç eden bireyler, göç sürecinin öncesinde, göç sırasında ve sonrasında farklı stresörlerle karşılaşmaktadırlar. Göç eden bireyler, göç süreci içinde başta sosyal statünün kaybı olmak üzere işsizlik, yalnızlık, dil ve din eksenli kültürel farklılıklar gibi birçok stresörlerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu stresörler, göç eden bireyler üzerinde farklı etkiler yaratabilmektedir. Göç eden bireylerin yaşadıkları stresin sağlıkları üzerindeki negatif etkisine ve stresle başa çıkma mekanizmalarının durumuna bağlı olarak da farklı fizyolojik ve psikolojik kökenli birçok sağlık problemi ile karşılaşmaktadırlar. En yaygın haliyle depresyon; bazı durumlarda ise duygudurum bozuklukları (major depresyon, bipolar bozukluk, tekrarlayıcı depresif bozukluk, vb.) ve/veya psikosomatik bozukluklar (erken yaşta saç beyazlaması, iştahsızlık, sindirim sorunları, vb.) göçmenlerle yapılan araştırmalarda tespit edilen fizyolojik ve psikolojik kökenli sağlık problemlerinden bazılarıdır (Tuzcu ve Bademli, 2014: 61-62).

Ekmek parası için geliyoruz bize iptal vuruyor elimizden alıyorlar ne var da iptal mührü vuruyorlar geri çeviriyorlar. Çok sıkıntı. Annemle birlikte geçiyorum annemle birlikte dönüyorum. Annemle birlikte geçince mallar ortak oluyor tek olsam bu çok diye alırlar elimden ancak annem olunca iki kişiyiz. [...] Stres sıkıntı içindeyiz yaşamımız böyle saçlarım bile beyazladı. Düşünüyorum ben de neden daha iyi bir yaşam sürmeyeyim diye ama mecbur başka bir yol yok geleceği çalışacağız burada (GKK 3, kadın/23 yaşında/pazarıcı).

Bu durum en çok Acara Bölgesi'nde yaşayan ve bölgeye gelerek genellikle yetiştirdikleri bazen de Batum'dan satın aldıkları organik meyve, sebze, bal ve benzeri gıda ürünlerini satarak para kazanmaya çalışan Gürcü göçmenleri etkilemektedir. 2018 yılının yaz aylarında sigara ve içki girişlerinde gerçekleştirilen uygulama değişikliği yukarıda ifade edilen gıda ürünleri için de benzer kısıtlamaları beraberinde getirmiştir. Artık Gürcistan vatandaşlarına Türkiye'ye

girişlerinde her bir kalem üründen (meyve veya sebze) sadece birer kilo getirebilme hakkı verilmektedir. Bir kilonun üzerinde olan her bir kalem kayıt altına alınarak ambara sevk edilmektedir. Ancak, burada et ve süt ürünlerinde herhangi bir geçiş veya bulundurma hakkı söz konusu değildir. Bu ürünlerin eser miktarlarını dahi üzerinde taşıyan kişilerin geçişlerine izin verilmemektedir. Ele geçirilen et ve süt ürünleri, ambara girişi bile yapılmadan ele geçirildikleri noktada kimyasal dökülerek imha edilmekte ve bu ürünleri taşıyan Gürcistan vatandaşları için idari işlem yapılmaktadır⁵⁴.

Pazarcılıkla uğraşan ve haftada en az iki ya da üç defa bölgeye gelmek zorunda olan Gürcü göçmenler, yeni dönemdeki yoğun denetimlerden ve kontrollerden kurtulabilmek ve geçimlerini sağlamaya devam edebilmek amacıyla bazı başa çıkma stratejileri geliştirmişlerdir. Bu stratejilerden ilki Gürcü göçmenlerin sınırdan geçirmek istedikleri ürünleri vücutlarına bantlarla sararak saklamalarıdır⁵⁵. Vücuda sigara, içki ve et gibi ürünleri sarma işlemi hem Gürcü kadın göçmenler hem de Gürcü erkek göçmenler tarafından tercih edilmektedir. Burada Gürcü göçmenler, gümrük muhafaza ekiplerinin üst araması yaparken bakmadıkları ya da bakmayı tercih etmeyecekleri yerleri kullanmaktadır. Ancak yapılan görüşmelerde Gürcü göçmenler, vücutlarına sardıkları ürünleri teslim edecekleri yere ulaşınca kadar çıkaramadıklarını ve bazen saatlerce sınırdaki beklemek zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca uzun saatler boyunca vücutlarına yapışık halde bulunan bu ürünleri çıkarma işleminin özellikle erkek göçmenler için çok acı verici olduğu da ifade edilmektedir. Hatta bir erkek göçmen (GKE 3) ayağına sardığı sigara paketinin ayağının üst bölgesinde yer alan sinire denk gelmesiyle ayağının bir kısmının morardığını ve günlerce yürüyemediğini ifade etmiştir. Gürcü göçmenlerin sınır geçişlerinde beraberlerinde getirmek istedikleri ürünleri sınırdan geçirmek için geliştirdikleri stratejiler bununla sınırlı değildir. Sınırdan ürün geçirmenin bir başka yolu da “karınca” adı verilen kişilerle anlaşarak, bu kişilerin Gürcü göçmenler adına istenilen ürünleri sınırdan geçirmeleridir.

⁵⁴ Saha araştırması sırasında görüşülen, bu iş ve işlemlerin yürütülmesinden sorumlu olan gümrük muhafaza çalışanları Gürcistan vatandaşlarının beraberlerinde getirdikleri mallara (meyve, sebze, hurma, bal, sigara, alkollü içecekler vb. gibi) el koyma ve tutanak tutma işlemleri sırasında tepki gösterdiklerini; ancak kendilerinin yönetmelikte yazan kuralları uyguladıklarını ve işlerini yaptıklarını ifade etmektedirler. Böyle durumlarda Gürcistan vatandaşlarının kendilerine hakaret ettiklerini, hatta bazılarının alkollü olduğunu ve gümrükte olay çıkardıklarını ifade etmektedirler. Bu olaylar sırasında kendileri her ne kadar sakin kalmaya çalışsalar da bazen arbede yaşanabildiğini belirtmektedirler.

⁵⁵ Bu konuyla ilgili olarak yerel ve ulusal basında yer alan pek çok haber bulunmaktadır. Detaylı bilgi için çeşitli haber sitelerine ulaşılabilir. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/vucuduna-sarilmis-127-paket-sigarayla-yakalandi-13486010> [Erişim Tarihi: 12.11.2018] <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/boyle-et-kacakciligi-gorulmedi-13522706> [Erişim Tarihi: 12.11.2018] <http://www.hurriyet.com.tr/saatleri-vucutlarina-sarili-halde-yurda-sokarke-40751349> [Erişim Tarihi: 12.11.2018]

Onlar var mesela sigara getirenler eee orda karınca diyorlar onlara karıncalar.. Veriyorlar onlara mesela 10 karton 20 karton sigara üzerine bantlıyorlar işte herkes ikişer tane sigara geçirebiliyor 10 kişi 20 kişi geçiriyor. Ondan sonra bir kişi teslim alıyor o geçirdikleri malı. Öyle getiriyorlar ekipler var orada Gürcü tarafında (GKE 3, erkek/44 yaşında/pazarcı).

Karıncalar, özellikle sigara ve içki gibi daha değerli ve para kazandıran ürünlerin geçişinde tercih edilmektedir. Ancak karıncalara da yaptıkları iş karşılığında bir ücret ödeniyor olması Gürcü göçmenlerin risk alarak geçirmek istedikleri ürünleri öncelikle kendi üzerlerinde taşıyarak geçirme yolunu tercih etmelerine yol açmaktadır. Karıncalar, özellikle organik meyve ve sebze ticareti yapan göçmenler için en son çare olarak düşünülmektedir.

Gürcü göçmenlerin göç süreçlerini ve sınırdan geçiş deneyimlerini etkileyen en önemli etkenlerden biri bölgede ve göçmenler arasında “deport edilme” olarak ifade edilen sınırdışı edilebilirliktir. Sınırdışı edilebilirlik (*deportability*) ilk defa 2002 yılında De Genova tarafından göç çalışmalarına dâhil edilen bir kavramdır. Özellikle düzensiz göçmenler ve emek işgücü üzerinden ele alınan sınırdışı edilebilirlik, saha araştırmalarında Doğu Karadeniz Bölgesi’nde bulunan Gürcü göçmenlerin yaşam pratiklerini etkileyen, sosyal ilişkilerini düzenleyen ve davranışlarını şekillendiren bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte, başta yerel toplum olmak üzere sınır kapısında görev yapan gümrük muhafaza ekiplerinin, polis ve jandarma gibi kolluk birimlerinin Gürcü göçmenler için hayati bir öneme sahip olan bu kavramı bir denetim, tahakküm ve gasp aracı olarak kullandıkları da görülmektedir.

Geçen çalışıyordu ustayla kocam usta 11 gün parası vermedi yani 1500 Lira vermedi. Vereceğim, vereceğim, vereceğim 3 ay geçti sonra korkudan vazgeçti. Neden vazgeçti çünkü sınır dışı olur bir şey olur diye ısrar edip alamadı parayı. Kocamın alamadığı böyle para var mesela. Genellikle çok Gürcü var böyle alamıyorlar parasını sonra korkudan bir şey diyemiyorlar. Buranın vatandaşı olmadığı şekilde korkuyorlar ki Türkiye’den sonra gelemezler 1 sene deport. Deporttan korkuyorlar sonuçta kendi memlekette olursa alırlar giderler sorurlar ama burda eli kolu bağlı bi şey yapamıyor (GKK 9, kadın/57 yaşında/bulaşıkçı).

Sınırdışı etmenin genellikle ülkelerin göç politikalarıyla şekillenen uygulamalarda düzensiz göç ve göçmenlerle mücadele etme aracı olarak kullanıldığı düşünülse de katılımcı ifadelerinden de anlaşılacağı üzere bölgedeki bazı kişi ve kurumlar tarafından zaman zaman farklı amaçlar için de bir araç olarak kullanılabilir. Uluslararası hukukta sınır dışı etme, devletlerin sahip oldukları toprak bütünlüğünden gelen ülkesel haklarının bir sonucu olarak kabul edilmektedir. Aybay (2010: 225)’a göre, bir devletin genel güvenliğini ve kamu düzenini sağlamak adına davranışlarını tehlikeli gördüğü yabancıları ülke dışına çıkarma hakkı bulunmaktadır. Bu hak ve kamusal yetki “sınırdışı etme” yetkisidir. Ancak katılımcıların ifadelerinde de açık bir şekilde görüldüğü üzere sınır dışı etme yetkisi sadece formel (kamusal) bir yapı içinde davranışları tehlikeli görünen göçmenlere yönelik uygulanmamaktadır. Üstelik bu yetki sadece kamusal

güvenliği sağlamakla görevli formel yapılar tarafından da kullanılmamaktadır. Bölgede sınırdışı edilebilirlik kavramının göçmenler üzerindeki etkisi genel olarak bilindiğinden, yerel toplum içindeki bazı fırsatçılar için enformel diye tanımlayabileceğimiz bir yapı da oluşmaktadır. Sınırdışı edilmenin Gürcü göçmenler açısından ne anlam ifade ettiğini ailesiyle birlikte sınırdışı edilen bir göçmen şu sözlerle ifade etmektedir.

Yani üzüldüğümüz olay oldu tabi de ... ee... yani... ee... o gün mesela ölmek istedim. Sınırdışı ettiler bizi bu bi kaç sene önce kaç sene oldu 5 sene oldu hemen hemen 5-6 sene önce. Annemle birlikte sınırdışı ettiler sigaradan dolayı. Burda yakalandık. Eşim çocuklar onlar da bizimle gelmek zorunda kaldı. O gün yani bilmiyorum o gün benim için hatırlamak bile istemiyorum. Yani o gün en kötü günümdü o idi. Geri gelmek için çok uğraştık tabi ama en son kaçak girdim bir şekilde onu anlatmayayım ama öyle işte (GKE 3, erkek/44 yaşında/pazarcı).

ABD’de mevsimlik tarım işçisi olarak istihdam edilen 125 Latin Amerikalı göçmen ile 2003 yılında yapılan bir araştırma, göçmenlerin %38’inin sınırdışı edilebilirlik endişesiyle yasal süreçlerden ve çalışma koşullarından kaynaklanan sorunlarla ilgili stres yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca, katılımcıların %18,4’ü kaygı bozukluğu (anksiyete), %41,6’sı ise depresyon yaşadıklarını ifade etmektedirler. Katılımcıların %37,6’sının ise hem kaygı bozukluğu hem de depresyon sorunlarıyla karşı karşıya kaldıkları görülmektedir (Hiott vd., 2008: 32). Yasal konularla ilgili olan sınır dışı edilmenin göçmenler üzerindeki psikolojik etkisini GKE 3 sınır dışı edildiğinde hissettikleriyle açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Göçmenlerin yaşadıkları bu endişelerin giderilememesi zamanla kaygı bozukluğuna, daha sonra depresyona ve en nihayetinde de travmaya dönüşebilme riski taşımaktadır.

Sınır dışı etme, çok sayıda aktörün sürece dâhil olduğu mekânsal (yerel, bölgesel, ulusal, uluslararası) ve zamansal (geçmiş, şimdi, gelecek) olarak iç içe geçmiş çok katmanlı bir süreçtir. Öte yandan sınır dışı etme, devletlerin öteki ya da yabancı olarak tanımlanan kişi ya da kişilere yönelik hukuksal bir eylemi olmasının ötesinde sosyal ve politik de bir olgudur (Soysüren, 2014b: 179). Ancak, yukarıda yer alan katılımcı ifadesinden de anlaşılacağı üzere sınır dışı etme sadece hukuksal, sosyal ve politik bir olgu olmanın ötesinde insanı ilgilendiren bir eylem olması nedeniyle öncelikle psikolojik bir olgudur. Nitekim sınırdışı edilebilirlik (*deportability*) kavramını ortaya atan De Genova (2002) da ilk makalesinde temel olarak sınırdışı edilebilirlik tehdidinin göçmenler üzerindeki psikolojik etkisine vurgu yapmaktadır. Dünya genelindeki göçmen sayıları düşünüldüğünde gerçekte sınır dışı edilen göçmen sayısının çok az olduğu görülecektir; ancak burada sınırdışı edilebilirlik düşüncesinin göçmen psikolojisindeki anlamı fiziksel ve hukuki olarak sınır dışı edilmenin kendisinden daha fazla bir şey ifade etmektedir. Bu durum da düzensiz göçmenleri “kullanıldıktan sonra atılabilir bir meta” (*disposable commodity*) haline getirmektedir (De Genova, 2007; akt. Soysüren, 2014a: 312). Dolayısıyla

göç etme eylemini gerçekleştiren birey olarak göçmen psikolojisi anlaşılmadan, sınır dışı etme eyleminin tam olarak ne anlam ifade ettiğinin anlaşılması pek mümkün görünmemektedir. Göç çalışmalarında bugün gelinen noktada sınır dışı etme yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeylerde hem mekânsal hem zamansal hem de zihinsel olarak pek çok aktörün işin içine dâhil olduğu, birden fazla faktörün kesişiminde yer almaktadır.

Sonuç yerine, 18 Ocak 1978 tarihinde Foucault, Collège de France'daki dersinde mevcut hukuki düşünceyle ilgili görüşlerini şu sözlerle ifade etmektedir: “Kendi ülkesinin yasalarını kabul eden her birey toplumsal sözleşmeye dâhildir. Bu sözleşmeyi kendi davranışında her an kabul eder ve devam ettirir. Buna karşılık yasaları ihlal ederek toplumsal sözleşmeyi bozan birey kendi ülkesinde bir yabancı haline gelir, dolayısıyla onu cezalandıracak, sınır dışı edecek ve bir anlamda öldürecek cezai kanunlara tabi olur” (Foucault, 2013: 43). Peki, sınır nedir sorusuyla başladığımız bu bölümü Foucault’nun açtığı yolda ilerleyerek bir soru ile bitirecek olursak; kendi vatandaşına bunu yapmaya programlanmış iktidar (*söylemsel olmayan pratik*) zaten bir yabancı olan, yabancı olduğu için de tüm toplum tarafından cezalandırılan ve sınır dışı olma tehdidiyle yaşayan bir göçmen için neler yap(a)maz?

5.1.3. Yerel Topluma ve Türkiye'deki Yaşama Yönelik Düşünceler ile Deneyimler

1988 yazında Türkiye ile SSCB’ye bağlı Gürcistan Özerk Cumhuriyeti arasındaki geçişi sağlayacak olan Sarp Sınır Kapısı açıldığında, yaklaşık yarım asırdan⁵⁶ beri birbirlerinden haber alamayan insanlar da hasretle, özlemle ve biraz da ayrı geçen yılların hüznüyle ilk iletişimlerini kurmuşlardır. Bu açılışın hem Türkiye hem de SSCB için ayrı bir önemi bulunmaktadır. Bu dönemde Türkiye, Turgut Özal yönetiminde liberal ekonomik politikaların uygulanması ve yaygınlaştırılması mücadelesi içindeyken; SSCB’de Mihail Gorbaçov, Glastnost (açıklık ve şeffaflık) ve Perestroyka (yeniden yapılanma) politikaları bağlamında sınır komşularıyla olan ticaret ilişkilerini geliştirerek SSCB’nin dağılmasını engellemeye çalışıyordu. Dolayısıyla bu açılıştan her iki tarafın da öncelikli beklentisi ülkeler arasındaki ticaretin kolaylaştırılması ve geliştirilmesiydi. Bölgedeki yüzlerce yıllık ortak tarih, kültür, dil ve akrabalık ilişkileri her iki lider için de pek bir anlam ifade etmemekteydi. Türkiye’de ilk defa 26 Nisan 1992 tarihinde, 49. Hükümetin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin TBMM’deki konuşmasında, sınırın açılmasıyla ilgili olarak yüzlerce yıllık bu ortak geçmişe değinmiştir.

Sarp Sınır Kapısı’nın açılmasıyla yetmiş yıllık, yüz yıllık bir hasret yolunun da açılmış olduğunu kabul etmek gerekir [...] Çünkü yüz yıldır hasret kalan bu insanların bir kısmı da

⁵⁶ 1937 yılına kadar SSCB ile Türkiye arasındaki anlaşmaya bağlı olarak bölgedeki insanlar pasavan adı verilen bir belgeye karşılıklı olarak gidip gelmişler ve belirli bir düzeyde de olsa iletişimlerine devam etmişlerdir.

Türkiye’yi bir model olarak görmekte; Türkiye’yi gidilecek, görülecek ve yaşanacak bir yer olarak görmektedir. Bu olanağın mutlaka sağlanması gerekir, devam etmesi gerekir. Bunun ülkemizin komşularıyla olan ilişkilerinde de büyük yarar getireceğine inanıyorum (Çetin, 1992: 336).

Çalışmanın bu bölümünde Hikmet Çetin’in 1992 yılında Gürcüler adına ifade ettiği düşüncelerinin, 2018 yılında Doğu Karadeniz Bölgesi’nde bulunan Gürcü göçmenler için hâlâ geçerli olup olmadığı değerlendirilmektedir. Gürcü göçmenler sınırın açıldığı tarihten itibaren sürekli olarak bölgeye gelip gitmektedirler. Hatta 1992 yılında bölgeye gelip hiç gitmeyen Gürcü göçmenler bile bulunmaktadır. İki ülke vatandaşlarının ilk temasının gerçekleştiği günden itibaren Gürcü göçmenlerin bölgede yaşadıkları ve deneyimledikleri olaylar, onların hem bölgeye hem de Türkiye’ye yönelik duygularını ve düşüncelerini etkilemektedir. Bu yüzden bölgeye gelen Gürcü göçmenlerin ilk teması kurdukları kişilerin, grupların, toplulukların, kurum ve kuruluşların onlara karşı olan düşünceleri, tutumları ve davranışları da onların yerel topluma ve Türkiye’ye yönelik duygu ve düşüncelerinin değerlendirilmesinde oldukça önemlidir. Gürcü göçmenlerin, Acara Özerk Bölgesi’nde yaşayan ve sınırın diğer tarafında akrabası bulunanlar hariç, yerel toplum ile ilk temasları bölgeye ticari amaçlarla getirdikleri ve sattıkları eşyalar aracılığıyla olmuştur. Bir başka ifadeyle ilk temas alınıp satılabilir eşyalar üzerinden kurulmuştur. İlk ilişkilerin ekonomik ilişki üzerinden kurulmuş olması sonraki süreçte gelişmesi beklenen sosyokültürel ilişkileri de etkilemiş ve metalaştırmıştır. Bu süreçte, bir taraf içinde bulunduğu sistem nedeniyle devletin kendisine verdikleri dışında herhangi bir ticaret tecrübesine sahip değilken; diğer taraf liberal politikalarla yönetilmeye çalışılan ancak ülkenin ekonomik durumu nedeniyle bölgedeki çok az sayıdaki insanın satın alma gücüne sahip olduğu ekonomik bir yapı içindedir. Bu durumu 1990’lı yıllarda bölgede araştırma yapan Ildikó Bellér Hann ve Chris Hann (2012: 130) “pek çok insanın bir şey satın alma niyeti ya da ekonomik gücü olmasa da pazarlara geldiğini görmek bizi çok şaşırtmıştı” diyerek anlatmaktadır. SSCB ile Türkiye arasındaki devlet merkezli ve piyasa endeksli ekonomik yapı farklılığını 1992 yılından beri bölgede bulunan ve son beş yıldır hiç Gürcistan’a gitmeyen GKE 11 şu sözlerle açıklamaktadır.

Bizim görmediğimiz çok işler vardı burda. Ben şaşurdum ha burda baktım gardaşum her şey satiliyi. Bizum tarafta çalacaksan satılmıyodi. İlla çalacaksan satılmıyordu. Elektro satılmıyodu bizim tarafta. Kaynak için fabrikadan bi yerden çalacaksın. Yoksa 5 manat vereceksun başkası gelur çalışan çalar çıkarur dışarı. Biz ha burda gelduk her şey satılıyor ne güzel bi şey. Niye çalacağım kardeşum param olsa gider alurum. Niye korkut olacağum polislerden ha bugün gelur ha yarun gelir diye. Çabuk harcayayum da kimse bi şey görmesun. Bu konu da iyi burda. Rahat (GKE 11, erkek/58 yaşında/nakliyecisi).

Sınırın açılmasıyla önce Gonio, Batum ve Kobuleti gibi sınıra en yakın şehirlerde; daha sonra Kutaisi, Gori, Rustavi ve Tiflis gibi daha uzak şehirlerde yaşayan Gürcüler bölgeye gelmişlerdir. SSCB’den yeni ayrılmış olan Gürcistan’da eski komünist sistem gereği hemen

herkesin bir evi ve sahip oldukları bazı kişisel eşyaları bulunmaktadır. Bunun dışında neredeyse hiçbir Gürcü yatırıma dönük herhangi bir mal varlığına sahip değildir. Nakit mal varlığı olanların bankalarda bulunan birikimleri de SSCB yönetimi tarafından bir gecede sıfırlanmış ve geriye Gürcülerin bankalardan alabilecekleri nakit paraları kalmamıştır. Bu durumu katılımcılardan biri “Bizde mandalina da çok var bende 20 ton var. Onu veriyorduk devlet para veriyordu. Onu da banka götürüyorduk. Nere götüreceksin bu kadar para banka doli. Sonra o para kaldı devlet el koydu vermiyo” (GKK 8, kadın/56 yaşında/yaşlı bakıcı) diye açıklamaktadır. Birliğin dağılmasından sonra ülkede durma noktasına gelen üretim ve ekonomik sistem nedeniyle gelir elde edemeyen Gürcüler ellerinde ne varsa satmaya mecbur kalmışlardır. Bu satışı gerçekleştirebilmek için en uygun ve en yakın ülke ise son yıllarda küreselleşme ve liberalleşme sancıları çeken Türkiye’dir. Bölgeye gelen Gürcülerin ilk izlenimleri Türkiye’nin ne kadar fakir ve yoksul bir ülke olduğu şeklindedir. Hatta ilk gelen Gürcü göçmenlerden bazılarını bölgedeki insanların yoksulluğu o kadar etkilemiştir ki yerel toplumdaki bazı kişilere maddi yardımda bile bulunmuşlardır.

Yanlış anlama sizinkiler annem ilk gümrük açılınca dedi ben böyle burdaki gördüğüm fukaralık, burdaki gördüğüm zavallılık hiç bi yerde görmedim. Rusya’da da gitti annem Ukrayna, Moskova o zaman mandalina götürüyoduk oralara satıyoduk oralarda pahali idi. Bak onu annem anlatır sana şaşırırsın. Ben öyle zavallılık öyle fukaralık ilk Türkiye’de gördüm diyor annem. [...] Orda bazıkilerde çorba kaynatsaydı durum yoktu dedi. Bi şeyler getiriyodu ya Gürcistan’dan satiliyodu çanak falan kaç kişiye ben hediye vermişim dedi annem. Gözlerde okuyodum istiyodu insan ama alım gücü yoktu diyo (GKK 1, kadın/38 yaşında/yaşlı bakıcı).

Derinlemesine görüşme yapılan orta yaş ve üzeri Gürcü göçmenlerin çoğu yerel toplum ve Türkiye hakkında benzer bilgilere sahiptir. Bu göçmenlerde bölgeye özgü fakirlik, yoksulluk ve geri kalmışlık gibi düşünceler ön plandadır. Ancak, genç yaşta katılımcılar zaten çocukluklarından beri bölgeye gidip geldiklerinden ya da bölgeye gidip gelen aile üyeleri bulunduğu yerel toplum ve Türkiye’ye hakkında daha güncel bilgilere sahiptirler. Orta yaş ve üzeri olan Gürcü göçmenler, SSCB ideolojisi ve anti-kapitalist bir propaganda içinde yetiştirilmiş olmaları nedeniyle bölgedeki yerel topluma ve Türkiye’ye yönelik algıları da diğer kapitalist ülkelere ve insanlara yönelik algılarıyla benzerdir.

Ben gelmeden önce Türkleri çok fakir biliyordum. [...] Şimdi sizin millet için ilk geldiğimizde bizden korkuyorlardı bizi gördüğünde. Kapitalizm her zaman sosyalizmi kötü anlatır. Sosyalizm de kapitalizm öyle anlatır. Bizde mesela Afrika’nın insanları var ya zayıf öyle gösteriyorlardı. Bizde korkuyorduk. Bize Afrika milleti, Hindistan milleti gösteriyorlardı. Su satiliyi orda diye onu gösteriyorlardı. Bizim tarafa nerde su satiliyi? Su saati falan. Şimdi de yok bizde ne su saati ne satması? Bize böyle gösteriyorlardı filmleri su bile parayla diye. Mesela bazısında para yok idi filmlerde susuz kaliyodılar. Biz de şaşırıyorduk nasıl bir yaşantıdır diye (GKE 11, erkek/58 yaşında/nakliyecisi).

Temelde idari, askeri ve ekonomik farklılıklar üzerinden şekillenen SSCB ideolojisi ve anti-kapitalist propaganda dışında, Gürcü göçmenlerin belleğinde bölgede yüzyıllardır hâkim olan dine dayalı farklılık ve ayrışma üzerinden de şekillenmiş bazı düşünce kalıplarının yer aldığı görülmektedir. Şema olarak da ifade edebileceğimiz bu düşünce kalıpları yüzyıllardır Müslümanlar ve Ortodokslar üzerinden şekillenerek kültürel belleğin de bir parçası haline gelmiştir. Müslümanların yakaladıkları Ortodoksları kesip, bölgedeki pazarlarda sattıkları söylemi Ortodoks Gürcülerin çocukluk dönemlerinden beri duydukları halk hikâyeleri ve/veya memoratlar arasındadır. Bu konuda katılımcıların en dikkat çekici ifadelerinden biri sınırın ilk açıldığı yıllarda, İslami hukuk kurallarına göre yönetildiği düşünülen Türkiye'ye gelecek olan Gürcülere, Rus ya da Gürcü yetkililerin söyledikleridir.

Bizde orda gelmeden önce Türkiye'ye kimlik alırken karakoda dediler ki kolu keserler, parmağı keserler, hırsızlık etmeyün ama ben burda daha fazla gördüm. Kimluk alırken Türkiye'de öyle kanun var dedular koli keserler, parmak keserler. Adam keserler Müslümanlar satarlar pazarda derlerdi zaten çok önceden komünist zamanda. Eeee biz de inanurduk ya ne? (GKE 11, erkek/58 yaşında/nakliyecisi).

Sahada yapılan görüşmelerde bazı Gürcülerin bölgeye gelmeden önce yerel toplum ve Türkiye hakkındaki düşüncelerinin olumsuz ve önyargılı olduğu görülmektedir. Ancak, sosyal temas hipotezi/kuramı⁵⁷ tarafından da açıklandığı üzere insanlar zamanla, birbirleriyle iletişime geçtikçe, bu önyargılar kırılmaya ve olumsuz düşünceler olumluya doğru dönüşmeye başlamaktadır. Nitekim bölgeye gelen Gürcü göçmenlerin de yerel topluma ve ülkeye yönelik olumsuz algıların zamanla değişmeye başladığını (her ne kadar hâlâ olumsuz duygu ve düşüncelere sahip olan göçmenler olsa da) veya ortadan kalktığını gözlemlemek mümkündür. Örneğin 1989 yılında, henüz on beş yaşındayken bölgeye gelen ve yaklaşık 29 yıldır bölgede bulunan (zaman zaman deport edilmiş olmasına rağmen) ve bir şekilde çalışıp para kazanan bir katılımcı, ilk yıllarda olumsuz pek çok olay yaşamasına rağmen bugün geldiği noktada diğer pek çok Gürcü göçmenden farklı olarak düşünmektedir.

Valla ben burda kendimi çok mutlu hissediyorum burası gerçekten benim için farklı şimdi 10 kişiye sorsanız herkes farklı farklı şey söyler ben burda mutluyum insanları seviyorum. Ee şimdi aslında şöyle bir şey de diyebilirim ben kendim başkasına kötü davranmıyarak yani karşılığı da ona göre alıyorum ben. Kimseye kötü davranmıyorum ki bana kötü davranılsın. Kimseye mesela hakaret etmem şey etmem. Karşılığı da alıyorum mesela (GKE 3, erkek/44 yaşında/pazarcı).

Gürcü göçmenlerin bazılarının bölgedeki varlıklarını sürdürebilmek ve yerel toplum tarafından kabul edilmek amacıyla kendilerine özgü başa çıkma stratejileri geliştirdiği görülmektedir. Bu stratejiler genellikle yerel toplumu iyi olarak kabul etme ve yerel topluma iyi davranma üzerine

⁵⁷ Sosyal temas hipotezi/kuramı ya da gruplararası temas kuramı gibi farklı şekillerde adlandırılan bu kuramsal yaklaşıma, Birlikte Yaşam ve Karşılıklı Uyuma Yönelik Bulgular kısmında detaylı bir şekilde değinilmektedir.

şekillenmektedir. Göçmenler böyle davranarak yerel toplumun da kendilerine iyi davranmasını ve yerel toplum tarafından kabullenilmeyi beklemektedir. Derinlemesine görüşmelerde bu stratejinin sadece GKE 3 tarafından kullanılmadığı görülmektedir. Örneğin GKK 9 (kadın/57 yaşında) , “sen herkese iyi davranınca herkes de sana öyle bakıyor. Herkese aynı bakmıyorlar sen nasılsan öyle. Ben sadece benim iş, ev ve çalış ben başka bir şey bilmiyorum. Ben karışmıyorum başka işlere, kişilere karışmam. Kendim halimdeyim” diyerek aslında benzer bir strateji uyguladığını ifade etmektedir.

Bazı göçmenlerin sınır açıldıktan hemen sonra (1989, 1990, 1991 yıllarında) bölgeye geldikleri ve çeşitli zamanlarda düzensiz göçmen olarak yakalanıp sınır dışı edilmelerine rağmen bir şekilde bölgeye geri döndükleri ve son dokuz - on yıldır hiç Gürcistan’a gitmedikleri tespit edilmiştir. Yapılan derinlemesine görüşmelerde bu göçmenler özelinde göç sürecinin zaman içinde nasıl yerleşik hale geldiği açık bir şekilde görülmektedir. Bazılarının süreç içinde din değiştirerek Müslüman oldukları ve vatandaşlık alma sürecinde oldukları öğrenilmiştir. Yapılan görüşme ve katılımlı gözlemlerde bu kişilerin bölgeye neredeyse tamamen uyum sağladıkları ve yerel toplumla çok iyi ilişkiler kurdukları gözlemlenmektedir. O kadar ki; saha araştırması sırasında karşılaşılan yerel toplum üyesi bir kişi, derinlemesine görüşme yaptığımız bir Gürcü göçmen için bankadan kredi çektiğini ve hiç düşünmeden kendisine verdiğini belirtmiştir. Normal şartlarda akrabası olsa bu krediyi çekmeyeceğini belirten kişi, Gürcü göçmeni neredeyse 30 yıldır tanıdığını ifade ederek ona olan güvenini dile getirmektedir. Bu örnekte olduğu gibi yerel toplum ile çok iyi ilişkiler kurmuş başka Gürcü göçmenler olmasına rağmen saha araştırmaları ve katılımlı gözlemlerde yerel toplum üyesi pek çok kişinin bu kişilerden bahsederken “Gürcü T.... ya da Gürcü R....” gibi ifadeler ve tanımlamalar kullandıkları tespit edilmiştir. Yerel toplum üyesi bu kişilerle yapılan görüşmelerde, bu kişileri neden bu şekilde tanımladıkları sorulduğunda “çünkü onlar Gürcü’dür”, “buranın insanı değildir” ya da “onlar yabancıdır” gibi cevaplar vermişlerdir. Bu görüşmelerden anlaşıldığı üzere Gürcü göçmenlerin bölgedeki göç hareketleri ne kadar yerleşik hale gelmiş olursa olsun bu kişilerin tipoloji, kültür, dini aidiyet, dil, şive veya aksan gibi özelliklerinden oluşan ve üstlerinde taşıdıkları yabancı gömleğini ya da elbisesini çıkar(a)madan “yabancı olma hali”nden kurtulmaları pek mümkün görünmemektedir. Nitekim bu yabancı olma hali içinde yerleşim yerinin dışından olma hali anlamında olan “yaban” kelimesi “-cı” ekiyle birliktelik kazanmakta ve öyle olmasa da öyle kabul edilen bir kimlik haline dönüşmektedir.

Bauman (2003: 74) *Modernlik ve Müphemlik* adlı eserinde “Dostlar var, düşmanlar var. Bir de yabancılar” diyerek yabancıların müphem, dolayısıyla da tedirgin edici ve endişe verici boyutuna işaret etmektedir. Ancak, Bauman yabancıların bu tedirgin eden, endişe veren hatta korkutan

tarafını özellikle iktidar yani devlet boyutuyla ele almaktadır. Yukarıda yer alan durum tespiti göz önüne alındığında bölgede modernizm veya post modernizm sonrasında yabancıya yönelik Bauman tarafından ifade edildiği şekliyle bir müphemlik durumunun söz konusu olmamasına rağmen gerçek anlamda da bir kabullenmenin gerçekleşmediği görülmektedir.

Yerel topluma ve Türkiye’deki yaşama yönelik düşünceler, bazı göçmenler tarafından da ifade edildiği üzere herkese göre farklılık göstermektedir. Bu farklılık, bölgeye gelen Gürcü göçmenlerin öncelikle cinsiyetine, yaşına, dinine, etnik kökenine, Gürcistan’da yaşadığı bölgeye, yaptığı işe, çalıştığı ortama veya işverenlerine göre farklılık göstermektedir. Hatta aynı aile üyelerinin bile yerel topluma ve Türkiye’ye yönelik düşüncelerinin farklılık gösterdiği durumlar olmaktadır. Örneğin GKE 3 ile yapılan derinlemesine görüşme sırasında katılımcının eşi de görüşme yapılan yere gelmiştir. Katılımcı ile yapılan görüşme devam ederken bazı bölümlerde konuya dâhil olmuş ve bahsi geçen konuyla ilgili fikirlerini söylemiştir. GKE 3’ün eşinin ifadelerinden yerel toplum ve Türkiye hakkındaki düşüncelerinin eşi kadar olumlu olmadığı anlaşılmaktadır.

İyi kötü her yerde var ama burda duyduklarımı Gürcistan’da hiç duymamışım o kadar kötü insanlar var ki! O kadar pis insanlar var ki! Hiç Gürcistan’da böyle bir şey duyduğum yok. Ben 19 yaşındaydım buraya geldim 13 yıldır burdayım bu kadar pislik görmemişim valla. Hep kötü hep kötü ben burdan iyi bir şey duyduğum yok valla. Dışarıya çıkmadığım halde çıksam daha bir şeyler duyarım belki. Çıkmadığım halde çevreden o kadar kötü bir şeyler çıkıyor (GKE 3’ün eşi).

Gürcü göçmenlerin, özellikle SSCB zamanında iyi eğitim almış olanların bir bölümü, yerel toplumun eğitim konusunda yetersiz hatta cahil olduklarını düşünmektedir. Gürcü göçmenlerin bu düşünceleri gittikleri ev ve iş yerlerinde başlarından geçen olaylardan ya da gözlemledikleri davranışlardan şekillenmektedir. Aslında, Türkiye’nin doğusunda yer alan bölgelerin genel olarak batısında yer alan bölgelere oranla eğitim seviyelerinin daha düşük olduğu bilinen bir gerçektir. Fakat Doğu Karadeniz Bölgesi’nin en doğusunda yer alan Artvin il merkezi ile Hopa, Arhavi, Fındıklı ve Ardeşen gibi ilçeler Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türkiye’deki okuryazar oranının en yüksek olduğu il ve ilçeler arasında yer almaktadır.

Millet cahuldur burda cahil. Asker da okumamış silah verilmiş. Zaten bi gün büyük subayı kandurdum burda. Eskiden okuması bilmeyen askerler vardu. Bende vize 3 ayluk yaptıracaktum o pullar var ya yapıştırdı. Dedim param yok o pullar kaldı 10 doları ödedum girişinde. 3 ay da kaldım. İptal yazıyordu ama sizin büyük adamlar birini Artvin tarafında kandurdum. Bana soruyor sizin asker bunun hangisi mühürün hangisi yenidir hangisi eskidir diye soruyor bana okuma bilmiyor ki. Okuma bilse bana sorar mı bakar anlar. Ama bunlar cahil cahil (GKE 11, erkek/58 yaşında/nakliyecisi).

Gürcü göçmenin askerlerle yaşadığı bu diyalogun, bölgedeki eğitim seviyesinden ziyade Türkiye genelindeki seviyeyi yansıttığı anlaşılmaktadır. Bölgede görev yapan askerlerin büyük

olasılıkla yerel toplumdan biri olmayacağını Türkiye’de yaşayan hemen herkes bilmektedir. Fakat Gürcü göçmenlerin ülkedeki askerlik sistemi hakkında bir bilgiye sahip olmaması askerlerin eğitimsizliğini yerel topluma genellemelerine neden olmuştur. Oysaki yukarıda da ifade edildiği üzere, bölgede eğitim ve öğretime verilen önem hemen her zaman Türkiye ortalamasının üstünde olmuştur. Bölgede eğitim ve öğretime verilen önemi Ildikó Bellér Hann ve Chris Hann (2012: 89) şu sözlerle ifade etmektedir: “İster şehirli olsun ister kırsal alanda yaşayan aileler olsun nüfusun büyük çoğunluğu çocukların eğitimi konusunda heveslidir.” Ancak, yine de 1990’lı yıllarda eğitim ve öğretim faaliyetleri açısından bölgede farklılaşmalar söz konusudur. Doğu Karadeniz Bölgesi dağlık olması nedeniyle dağınık bir yerleşim söz konusudur. Bu durum uzak köylerdeki eğitim hizmetlerini de etkilemektedir; çünkü nüfusun az olması ve bina inşaatı için uygun alanların azlığı eğitim öğretim için gerekli binaların yapımını zorlaştırmaktadır. Üstelik bina yapılmış olsa da bu uzak bölgelere gönderilmek üzere yetişmiş öğretmen bulmak hiç de kolay değildir. Bu konuyla ilgili olarak Ildikó Bellér Hann ve Chris Hann (2012: 91) 1990’lı yıllarda bölgede görevli bir ilçe milli eğitim müdürünün ilçedeki uzak köy okullarına sürekli kalitesiz, hatta lise mezunu bile olmayan öğretmenler göndermek zorunda kaldığını kabul ettiğini belirtmektedirler. Öte yandan, bu durum sadece il ve ilçe merkezlerine uzak dağlık alanlar için geçerlidir. Şehir merkezlerinde durum bundan çok farklıdır. Örneğin bölgedeki saha araştırmalarında, 1960 ve 1970’li yıllarda Arhavi ilçesinde bulunan lisedeki İngilizce derslerini Amerikalı öğretmenlerin verdiği öğrenilmiştir⁵⁸. Ancak yerel toplumun cahil olduğunu düşünen bazı Gürcü göçmenlerin cahillik düşüncesini formel olarak eğitim almamış olma durumu dışında değerlendirdikleri de görülmektedir.

Bi de biraz mı bunu çok doğru söyleyeyim sana çok cahillik görüyorum burda insanlarda daha sanki açılmamış daha yani para da görmüş pul da görmüş daire de almış yeni araba lüks ama biraz insanluk. İnsanluk yavaş yavaş ölüyo buralarda. [...] Değişen bi şey yok. Enver Abi buna patlıyo o kadar cahilleşti bizim Türkiye diyo ki kendimi mi vuracağım ne yapayım? Kendi insanlarını çok cahil görüyo ama haklı çok sorun yaşıyorum cahillikle burda. Sen düşün kendi insanları için diyo bunu sen bi de beni düşün (GKK 1, kadın/38 yaşında/yaşlı bakıcı).

Bölgede şehir merkezleri ile kırsal alanlardaki yaşamın farklılık göstermesi sadece eğitim konularıyla sınırlı değildir. Gürcü göçmenlerin de yerel toplumu değerlendirirken şehir merkezlerinde yaşayanlar ile dağlık alanlardaki köylerde yaşayanları ayrı tuttukları görülmektedir. Dolayısıyla şehir merkezlerinde çalışan Gürcü göçmenlerle yapılan derinlemesine görüşmelerde farklı düşüncelerle ve deneyimlerle karşılaşırken; köylerde yaşayan Gürcü göçmenlerle yapılan görüşmelerde farklı sonuçlara ulaşılmaktadır. Bu farklılık aynı

⁵⁸ Bu durum ABD’nin Soğuk Savaş sırasında, II. Dünya Savaşı’ndan etkilenmiş ülkelere yönelik Marshall Planı veya ekonomik işbirliği antlaşmaları kapsamında yaptığı yardımların ve verdiği desteklerin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

zamanda bölgede sosyolojik açıdan en çok ön plana çıkan toplumsal cinsiyet ve dini aidiyet konularında daha da belirginleşmektedir⁵⁹.

Fark var ha bu şimdi tabi nasıl diyeceğim. Burda hayat başka belki Rize’de değişik ama burda köy yeri mecbur alışıyorsun. Şimdi ilk geldim buraya beni kapatmak da istediler dedi anne kapat dedi, ben dedim hayır. Öbür söyle gideyim dedim durmam burda. Ha oyle mi geldiler sonra bir şey demediler. Şimdi ben o kadar hürmet ediyorum ki mesela ben böyle askılı gezemem. Bizim tarafa gezerim şortla da gezerim ama burda gezemem onun için ben burası biliyorum da burda mesela nası geziyorlar şimdi hepten kapatmam ama normal de giyerim. Ondan sonra daha bi şey demediler. Bazı zaman dediler sana böyle kapalı yakışıyo ama ben yok yakışmıyo diyorum (GKK 5, kadın/44 yaşında/yaşlı bakıcı).

Gürcü göçmenlerin yerel toplumdaki toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü konusunda da farklı deneyimlere ve düşüncelere sahip oldukları görülmektedir. Saha araştırması için önceden belirlenen il ve ilçe merkezlerine yapılan ziyaretlerde özellikle sınıra en yakın ilçe konumunda olan Kemalpaşa’daki durum çok dikkat çekicidir. Saha araştırması boyunca ilçe merkezinde karşılaşılan yerel toplum üyesi kişilerin neredeyse tamamı erkektir. Veri toplama sürecinde ilçede dört hafta sonu geçirilmesine rağmen ilçe merkezinde ve dükkânlarda sadece bir gün yerel toplumun üyesi kadınlarla karşılaşmıştır. Buna karşı ilçede karşılaşılan Gürcü göçmenlerin neredeyse tamamı kadındır. Bu süre içinde sadece bir Gürcü erkek göçmenle karşılaşmış ve bu göçmenlerden biriyle de derinlemesine görüşme yapılmıştır. İlçedeki göçmen ucuz işgücü piyasasının ve toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünün bir sonucu olarak olsa gerek yerel toplum üyesi hiçbir kadın çalış(a)mamaktadır.

Burda kadınlar görmüyorum yani işe gitmiyorlar çalışmak için. Sizin kadınlar burda çalışmıyorlar bizde yok öyle bi şey. Keşke iş olsun bizim için değil yani kadın evde otursun öyle bi şey yok. Biz çalışmak istiyoruz ama yok öyle bi şey iş yok. Biz ne görürsek burda sizin kadınlar çalışmıyorlar. Sokağa da çıkmıyorlar yani çıkıyorlar ama çok az. Sokağa çıkıyorlar yani bazen bi şeyler almak için ama çalışmıyorlar (GKK 11, kadın/35 yaşında/pazarıcı).

Özellikle Kemalpaşa ilçesine özgü olan bu durum Gürcü kadın göçmenlerin de dikkatini çekmektedir. Ancak bu durumun bölge için genellenebilir bir özellik olmadığını belirtmekte yarar var. Nitekim derinlemesine görüşme yapılan bir başka Gürcü kadın göçmen bölgedeki kadınları şu sözlerle tanımlamaktadır.

Ama ben ki bakıyorum burdaki kadınlar da çalışıyorlar. Ben ki bakıyorum burdaki bazı bahçelerde kadınlar çalışıyorlar ya kocaları da tanıyorum onların da kaç sene burdayım.

⁵⁹ Hatta geçmiş yıllarda Gürcü kadın göçmenlere yönelik hakaret veya sözlü saldırı olaylarının yaşandığı da ifade edilmektedir.

“İlk geldiğimde yani çok başka türlü vardı her şey yani. Mesela biz Gürcüler giymekte ne var bakmıyoruz yani. Ne isterse onu giyiyoruz burda geldim yani o zaman bilmiyordum açık giyiniyordum. Bana öyle dedi bir kız açık giyindim ya cehenneme git dedi. İlk defa böyle şaşırdım bana niye öyle dediler diye ondan sonra söylediler sen açık giydin ya o yüzden öyle söylediler. Mesela biz de giymekte bakmıyoruz yani istediğin gibi herkes giyiyor. Ama ilkte burda öyle değildi.” (GKK 11, 35 yaşında).

Onlar geziyorlar kadınlar bahçede çalışıyorlar büyük taşları atıyorlar bilmem ne odunları kesiyorlar kadınlar. Erkekler geziyorlar boşu boşuna. Biz de o kadar böyle değil ama ev işi yani erkek işi bizumkiler evde yaparlar yani ama böyle dışarda çalışsalar yok (GKK 10, kadın/52 yaşında/pazarcı).

Kemalpaşa ilçesindeki kadınlara özgü olan toplumsal yaşama katıl(a)mama durumunun bölgenin coğrafi konumuyla yakından ilgili olduğu düşünülmektedir. İlçe Sarp'tan sonra sınıra en yakın yerleşim yeri olması nedeniyle Gürcü göçmenlerin yaklaşık 30 yıldır gelip gittikleri, ticaret yaptıkları ve çalıştıkları bir yerdir. İlçe, Gürcistan'ın bavul ticareti ile gelen mallara ek gümrük vergisi koymasıyla başlayan bu yeni döneme kadar bavul ticaretinin de merkezi konumundaydı. İlçedeki yoğun ekonomik hareketlilik arsa ve dükkân sahibi olan yerli halkın ekonomik refah düzeyini de arttırmıştır. Ekonomik refah düzeyinin artışı yerel toplumdaki kadınların büyük bir bölümünün ekonomik gelir elde etme zorunluluklarını da kısmen ortadan kaldırmıştır. Ayrıca ilçedeki işletmelerde ucuz işgücü olarak yoğun bir şekilde çalıştırılan Gürcü kadın göçmenlerin varlığı da yerel toplumdaki kadınların toplumsal yaşama olan katılımlarını azaltmış gibi görünmektedir.

Buraya kadar olan ifadeler, genel olarak Gürcü göçmenlerin yerel topluma yönelik deneyimleri ve düşünceleri etrafında şekillenmiştir. Derinlemesine görüşmelerde, Gürcü göçmenlerin yerel toplum kadar Türkiye ve bölgedeki yaşam ile ilgili de düşünceleri ortaya çıkmaktadır. Katılımcılar ya sorulan bir özelinde ya da farklı sorular altında Türkiye ve bölgedeki yaşam ile ilgili düşüncelerini ifade etmişlerdir. Gürcü göçmenlerin Türkiye'ye ve bölgedeki yaşama yönelik bu görüşleri incelendiğinde genel olarak yerel topluma yönelik düşünceleriyle paralellik göstermektedir.

Valla aslında ben bir Gürcü olarak Türkiye'yi öve öve bitiremiyorum. Ben burayı seviyorum sanki ben burda doğmuşum. Yani benim için burası farklı bir yer. Bilmiyorum tabi herkesin düşüncesi farklı olabilir ama ben seviyorum burayı. Burası iyi yani Gürcüler için. Türkiye'de pek yalnız hissettiğim olmadı yani o kişiye göre değişir ben hep öyle derim. Kişiye göre değişebilir. Ben hiç o durumda kendimi hissetmedim. [...] Aslında Türk insanı şöyle diyebilirim ben hani misafirperver iyilere karşı iyiler, kötü zaten onu kötülere iyi kimse davranmaz misafirperver olmaz ne bileyim ben (GKE 3, erkek/44 yaşında/pazarcı).

GKE 3, yerel toplum ile ilgili düşüncelerini açıklarken de oldukça olumlu deneyimlere ve düşüncelere sahip olduğunu ifade etmektedir. GKE 3'ün Türkiye hakkındaki düşüncelerinin de oldukça olumlu olduğu görülmektedir. Saha araştırmalarında ve derinlemesine görüşmelerde Türkiye ve bölgedeki yaşam hakkında olumlu düşüncelere sahip olan Gürcü göçmenlerin büyük bir bölümünün bu konuyu ekonomik açıdan değerlendirdikleri görülmektedir. Bölgede rahat bir şekilde iş bulabilmeleri, ticaret yapabilmeleri ve hemen her gün gelir elde edebilmeleri kendilerini daha iyi hissetmelerini sağlamaktadır.

Türkiye’de mesela her şeyden para oluyor. Para kazanabiliyorsun. Adam çok ya iş çok. Her gün çalış çalışabiliyorsun. Gürcistan’da yaşamak için çok pahalı yaşısan kendi ev yoksa kira vereceksin. Yemek için her şey pahalı oluyor burda da pahalı oluyor ama burda gene iyi. Kazan da yapıyorsun harcamak da yapıyorsun. Gürcistan’da harcamak çok para yok. Fark bu (GKE 13, erkek/32 yaşında/mevsimlik tarım işçisi).

Ekonomik olarak hissedilen bu rahatlık ve geleceğe yönelik umut bazı Gürcü göçmenlerin geri dönmek üzere Türkiye’de ya da bölgede yaşamak isteklerini pekiştirmektedir. Bu durumu Gürcü bir erkek göçmen şöyle ifade etmektedir: “Burda güzel hayat hiç sıkıntı yok kolay burası. Ben mesela Türk vatandaşlık verseler hiç gitmem burdan Gürcistan’a. Niye? Rize’de burda iş var” (GKE 6, erkek/41 yaşında/mevsimlik tarım işçisi). Katılımcıların hepsi Türkiye’deki ve bölgedeki yaşamı ekonomik açıdan değerlendirmemektedir. Bazı Gürcü göçmenlerin konuya sosyal ve kültürel açılardan yaklaştıkları görülmektedir.

Ben Gürcistan’ı seviyorum bizde yaşamak çok rahat. İstedğin gibi çıkıp geziyorsun yani akşamüstü çıkıyorsun dolaşıyorsun rahat rahat. Mesela burda herhalde böyle bi şey yok. Bizde eğlenmek çok var yani Batum’a gidiyorsun çocukları götürüyorum. Oynamak falan bi şeyler var çocuklar için parka gidiyoruz öyle dolaşıyoruz. Gidiyorsun orda Mc Donald’s var gidiyorsun çocuklar çok seviyorlar öyle bi şeyler o tarafa geziyoruz. Eğlence falan Gürcistan’da çok var yani. Burda öyle şey yok yani mesela Kemalpaşa’ya yok öyle (GKK 11, kadın/35 yaşında/pazarcı).

Öte yandan, Gürcü göçmenlerin Türkiye ve bölge hakkındaki düşüncelerini açıklarken genel bir değerlendirme yapmadıkları; aksine Türkiye genelinde illere göre bölge içinde de ilçelere göre değişen değerlendirmeler yaptıkları görülmektedir. Bu durum, Gürcü göçmenlerin Türkiye’yi ve bölgeyi ne kadar iyi tanıdıklarının ve düzensiz bir göç hareketleri gerçekleştiriyor gibi görümler de aslında ne kadar yerleşik olduklarının da bir göstergesidir. “Ben buranın yaşantısını da seviyorum. İnsanlarını da seviyorum. Kendimi burada iyi hissediyorum orada iyi hissetmiyorum. Borçka’da farklı bir insanlar var Fındıklı’da başka bir insanlar var ama Arhavi daha çok seviyorum” (GKK 3, kadın/23 yaşında/pazarcı).

Kendimi burda rahat normal hissediyorum. Mutluyum. Ama Antalya daha rahat. Orda yaşam var yaşıyorsun yani orda demiyorlar ne giyinmişsin denize nasıl gitmişsin. Burda Karadeniz gölge olduğundan dolayı herhalde fazla denize gedemezsin böyle. Geçersin Batum’a denize girersin geri dönersin. Aile plajı var burda ama yine da rahat hissedemiyorsun burda ondan dolayı geçiyorsun Batum’a normalde burda da var (GKK 7, kadın/41 yaşında/yaşlı bakıcı).

Sonuç olarak, göç psikolojisinde de ifade edildiği üzere göçmenler gittikleri ülkeye karşı çift-değerli (ambivalent) duygular beslemektedir (Gezici Yalçın, 2017: 59). Buraya kadar ele alındığı şekliyle Gürcü göçmenlerin yerel topluma yönelik duygularının da çift yönlü olduğu görülmektedir. Bir başka ifadeyle, Gürcü göçmenler yerel topluma yönelik hem olumlu hem de olumsuz düşüncelere ve deneyimlere sahiptirler. Bu çift yönlü duygular, olumsuz deneyimler yaşandığında ya da gözlemlendiğinde olumsuz; olumlu deneyimler yaşandığında ya da

gözlemlendiğinde ise olumlu olmaktadır. Gürcü göçmenlerin Türkiye ve bölgedeki yaşam ile ilgili düşünceleri de genel olarak yerel topluma yönelik düşünceleriyle paralellik göstermektedir. Yerel topluma yönelik olumlu deneyimlere ve düşüncelere sahip olan göçmenlerin Türkiye ve bölgedeki yaşam ile ilgili düşünceleri de genellikle olumludur.

5.1.4. Çalışma Koşulları, Ücretler ve İşverenlerle Olan İletişim

İnsanlar var oldukları ilk andan bugüne kadar hep bir şeyler yapma ya da gerçekleştirme çabası içinde olmuşlardır; ancak bu çabayı hiçbir zaman bugünkü anlamıyla bir iş ya da çalışma olarak değerlendirmemişlerdir. Bugünkü anlamıyla çalışma ilk olarak tarım toplumuyla birlikte şekillenmeye ve toplumsal ilişkilerde sınıflandırmaya bağlı olarak bir ekonomik ve sosyal statü unsuru haline gelmeye başlamıştır. 19. yüzyılda yaşanan Sanayi Devrimi ile birlikte de evrimleşmiş “medenî” insanın toplumsal ilişkilerinin ana unsuru haline gelmiştir. Geçmişten bugüne çalışma ile ilgili olarak başta Karl Marx (1818-1883), Friedrich Engels (1820-1895) ve Antonio Gramsci (1891-1937) olmak üzere pek çok düşünce insanı tarafından farklı tanımlar yapılmaktadır. Bu çalışma kapsamında bir tanım yapılacak olursa, çalışma insan ihtiyaçlarından kaynaklanan gereksinimlerin giderilmesi için bedensel olarak ödenen bir bedel olarak tanımlanabilir. Bu nedenle tıpkı Marx’ın da ifade ettiği gibi çalışma sadece ekonomik bir faaliyet değildir. Bir başka ifadeyle, çalışma bireylerin sadece ekonomik bir sisteme entegre olması için değil; aynı zamanda politik, toplumsal ve aile işbirliği tarzlarına da entegre olması için birincil araçtır. Üstelik günümüzde bireyin çalışmak zorunda olması toplum sözleşmesi için de bir gerekliliktir (Weeks, 2014: 20).

Çalışma konusuyla birlikte gündeme gelen çalışma sorunu bugün toplum sözleşmesi gereği çalışmak zorunda kalan hemen herkes için çok önemli bir sorundur. Fakat yine bu sözleşme gereği vatandaşlar için çalışma sorunuyla ilgili olarak ortaya çıkan problemlerin çözüme kavuşturulması amacıyla iş kanunları gibi ulusal veya ILO sözleşmeleri gibi uluslararası hukuki belgeler bulunmaktadır. Ancak, bu belgelerin vatandaşlık kavramı özelinde işlevsel hale geldiği bilinmektedir. 21. yüzyılda uluslararası göç hareketlerinin hızla arttığı ve her geçen gün bir ülkeden diğerine çeşitli yollarla göç eden binlerce kişinin vatandaşlık haklarını da geride bıraktıkları düşünüldüğünde oldukça önemli bir konu gündeme gelmektedir. Nitekim düzensiz göçmen işçiler ILO ve BM sözleşmeleri gibi uluslararası sözleşmelerle kendilerine tanınan haklardan yararlanamamaktadır. Dolayısıyla, düzensiz göçmenler göç ettikleri ülkenin vatandaşlarına oranla genelde düşük ücret, uzun çalışma süreleri, ağır çalışma şartları, düşük hijyen ve güvenlik koşulları gibi olumsuz durumlarla ve aşağılayıcı, dışlayıcı, ötekileştirici davranışlarla daha çok karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu yüzden göçmenlerin çalışma koşulları ve işverenlerle olan iletişimleri de günümüzdeki göç çalışmalarının merkezinde yer almaktadır.

Bu araştırma kapsamında, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bulunan Gürcü göçmenlerin çalışma koşulları ve işverenlerle olan iletişimleri yapılan derinlemesine görüşmelerde keşfedilmeye çalışılmıştır.

Gürcü göçmenlerle yapılan görüşmelerde çalışma koşullarının istihdam alanları, çalışma yeri, işveren, tecrübe ve cinsiyet gibi faktörlere göre değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Örneğin, mevsimlik tarım işçiliği ile inşaat işçiliğinin, hasta bakım işi ile ev temizliği işinin, pazarcılık ile satış elemanlığı işinin farklı çalışma koşullarına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Öncelikle bölgede son yıllarda oldukça yaygın hale gelen mevsimlik tarım işçiliğinin çalışma koşullarına değinmekte yarar var. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde mevsimlik tarım işçiliği denildiğinde ilk akla gelen işler çay ve fındık toplama işleridir⁶⁰. Ancak, bu araştırmanın sahası Sarp Sınır Kapısı ile Rize il merkezi arasında yer almaktadır. Bu yüzden, söz konusu alanda çay tarımının yaygın olması nedeniyle mevsimlik tarım işçiliği yapan Gürcü göçmenlerin büyük bölümü çay toplama işinde çalışmaktadır. Sadece bir Gürcü erkek göçmen Rize'nin Fındıklı İlçesi'nde hasat zamanında fındık toplama işine gittiğini; ancak çay sezonu başladığında çay toplamaya devam ettiğini ifade etmektedir. Gürcü erkek göçmenler arasında sadece bir katılımcı 1989 yılından beri bölgeye geldiğini ancak sadece pazarcılık işiyle uğraştığını ve hayatında hiçbir zaman çay toplama işinde çalışmadığını ifade etmektedir. Diğer erkeklerin hepsi çay toplama işinde ya önceden çalışmıştır ya da hâlâ çalışmaya devam etmektedir. Zaten görüşmelerde çoğu erkek göçmenin bölgedeki ilk işinin de genellikle çay toplama işi olduğu anlaşılmaktadır.

İlk işim işte bu çay işi oldu. Arkadaşım sen burada çalışabilirsin dedi. Dedim ki ben bilmiyorum o şeyleri çay işlerini o yüzden istemiyorum dedim. Yav buraya gelip öğreneceksin sıkıntı değil bir iki gün bizimle çalış da boş ver istemiyorsan sonra çalışmazsın dedi. Ben de gittim öğrendim işte (GKE 2, erkek/23 yaşında/mevsimlik tarım işçisi).

Bölgedeki çay toplama işinin pek çok Gürcü erkek göçmenin genellikle ilk işi olmasının temel sebebi göçmenlerin bireysel tercihlerinden ziyade çay tarımının yapılma şeklinden ve işveren tercihlerinden kaynaklanmasıdır. Nitekim çay toplama işi kas gücüne dayalı olduğu, bölgenin coğrafi yapısı nedeniyle dağlık alanlarda ya da dik yamaçlarda yapıldığı gerekçesiyle daha çok Gürcü erkek göçmenlerin tercih edildiği bir istihdam alanıdır. Çay toplama işinin doğası gereği oldukça zor ve yorucu bir iş olduğu Gürcü göçmenler tarafından sürekli dile getirilmektedir.

Çay çok zor iş. Zor işlerde çalışıyoruz. Ne var biliyor musun sabah 6'da kalkıyorum saat 5'e kadar çalışıyorlar, 6'ya kadar çalıştırıyorlar ama zor oluyor. 4'e kadar 3'e kadar çalışsak

⁶⁰ Her ne kadar Doğu Karadeniz Bölgesi çay ve fındık tarımıyla özdeşleşmiş olsa da bölgede ticari amaçlarla çay Sarp Sınır Kapısı ile Trabzon'a bağlı Of İlçesi sınırları arasında yetiştirilmektedir. Fındık ise tüm bölgede var olan bir tarım ürünü olmasına rağmen ticari değer açısından Trabzon'un Arsin İlçesi'nden başlayarak Giresun ve Ordu il sınırları içine alacak şekilde yetiştirilmektedir.

iyi olacak fazla uyumuyoruz. 6'ya kadar çalışacağız yarın bi daha işe gideceğiz (GKE 6, erkek/41 yaşında/mevsimlik tarım işçisi).

Çay toplama işine giden Gürcü göçmenler, genellikle sabah saat altı gibi işe başlayıp akşam saat beşe ya da altıya kadar çalışmaya devam ettiklerini ifade etmektedirler. Bu çalışma süreleri kendilerine uzun gelmektedir. Bir katılımcı daha önceden Rusya'da da çalıştığı için bu durumu Rusya ile karşılaştırmaktadır. "Burda saat yok çalışıyo çalışıyo çalışıyo. Sizde bunun değişmesi lazım sabahtan akşama çalışıyorlar burda. Şimdi değişti Rusya'da da böyleydi ama değişti dörde, beşe kadar çalışıyorlar" (GKE 6, erkek/41 yaşında/mevsimlik tarım işçisi). Genellikle Mayıs ayına denk gelen 1. sürgün ile Eylül ayına denk gelen 3. sürgünde çoğu zaman akşama kadar yağmur altında çay toplayan Gürcü göçmenler, 2. sürgün zamanının Temmuz veya Ağustos ayına denk gelmesi nedeniyle de aşırı sıcak ve yoğun nem altında çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Bu hava şartları zaten engebeli arazide yapılan ve sürekli makas kullanma gerektiren çay toplama işini daha da zorlaştırmaktadır. Çoğu Gürcü göçmen için çay toplama en son tercih edilen iş konumundadır. "Ama çay zor ya sevmiyorum onu. [...] Çünkü ben yaş geliyor ya 42 başlayacak. Yaşlanıyorum o kadar fazla iş yapamıyorum çay, yağmur, taşıma falan adama zor geliyor ya kötü bi şey zor oluyor" (GKE 6, erkek/41 yaşında/mevsimlik tarım işçisi). Özellikle giderek yaşlanan Gürcü göçmen nüfusu⁶¹ için çay toplama işi her geçen yıl daha da zorlaşmaktadır.

Çaya gitmiyorum. 8 gün çalıştım çaya ama daha gitmem. Benim için en zor iş çay işi. Sabah 5 buçukta kalkacaksın akşama kadar çay toplayacaksın gece gidip geleceksin. Çay topladığın yerde çayın içinden ya yukarı ya aşağıya ya sağa ya sola taşıyacaksın. Benim için en zor iş çay. Çayda çalışacaksın vizeni bozacaksın gidip gelmeyi yapmayacaksın yoksa dayanamazsın, yorulursu (GKE 14, erkek/51 yaşında/inşaat işçisi).

Üstelik son yıllarda Türk Lirasının istikrarlı bir şekilde Lari karşısında değer kaybetmesi nedeniyle gelirlerinde de azalma olan Gürcü göçmenler bu zor iş karşılığında daha yüksek ücret almaları gerektiğini dile getirmektedirler.

Ben çay işinden hoşlanmıyorum çok zaman alıyor. Sabah saat 5'ten akşama kadar çalıştırıyorlar. Vücut gidiyor sonuçta her gün her gün her gün aynı aynı aynı vücut yoruluyor eskiyor. Sen yapabilir misin her gün? Sabahtan işe gitmek öğle arası olmalı mola verilmeli. Orda 1-2 saat dinlenme olmalı ücret de 400 TL falan olmalı. 3 aylık sezonluk bir iş bu o yüzden yüksek olmalı ücret. Öyle olmasa her zaman olsa o zaman daha düşük olabilir (GKE 12, erkek/25 yaşında/ mevsimlik tarım işçisi).

Çay hasadının yıl içinde ortalama üç sürgün⁶² olarak gerçekleşmesi ve her bir sürgünün de ortalama 25-30 gün arasında sürmesi Gürcü göçmenlerin hiç ara vermeden çalışmalarını

⁶¹ Burada görüşme yapılan Gürcü göçmenlerinin yaş ortalamasının 42,2 olduğunu tekrar hatırlatmakta yarar var.

⁶² Bazı yerlerde (yüksek nem ve yağış oranı nedeniyle genellikle sahil kesimlerde) yılda 4 sürgün çay toplanmaktadır.

gerektirmektedir⁶³. Mevsimlik tarım işinde çalışan Gürcü göçmenlerin yaş ortalamasının yüksek olmasına bağlı olarak bazı günlerde bu yoğun tempo içinde hasta olan veya hayatını kaybeden göçmenler de olmaktadır. Bu durumu bir göçmen şöyle ifade etmektedir.

Ama burda var yani adamlar her gün çalışıyor. 45 gün çay topluyor durmuyor. Ben 2 gün çay topluyorum 2 gün yatıyorum. Benim mesela toplamıyorum o kadar yoruluyorum. Geçen gün 2 kişi öldü sıcaktan. Öyle de var bi tanesini sinek vurdu dört yolda. Yılan da vurdi geçen sene vardı. Yılan soktuğu için, sinek ısırıldığı için öldüler. Geç geldiler hastaneye da onun için de öldü (GKE 6, erkek/41 yaşında/mevsimlik tarım işçisi).

Ölümlü iş kazaları ya da iş yerinde meydana gelen ölümler genellikle farklı şekillerde kayıtlara geçmektedir. Bölgede ilgili resmi makamlardan bu ölümlü olaylarla ilgili herhangi bir bilgi elde edilememesine rağmen bölgedeki hastanelerde çalışan profesyonellerden “bir arkadaşına yardım ederken elimi kestim, kolumun üzerine düştüm, ayağımı burktum veya başımı çarptım” ve benzeri gibi sebeplerle pek çok Gürcü göçmenin acil servislere müracaat ettikleri öğrenilmiştir. Resmi makamlar tarafından bu konularla ilgili herhangi bir açıklama yapılmamasına rağmen, zaman zaman benzer ölümlü olaylar yerel ve ulusal basında gündeme gelmektedir⁶⁴. Hatta bazı durumlarda, ilerleyen sayfalarda işverenlerle olan iletişim konusu altında da değinileceği üzere, işverenlerin para vermemek için Gürcü göçmenleri çay bahçelerinde dövdükleri ve yolun kenarına attıkları olaylara da rastlanmaktadır. Böyle bir olaya şahit olan ve ölüme terk edilen Gürcü göçmenin tedavisi sırasında hastanede gönüllü tercümanlık yapan Gürcü bir katılımcı bu olayı şu sözlerle anlatmaktadır.

Mesela birkaç sene önce uçurumdan attılar adamı çaylıkta mı çalışmış çay fabrikasında mı çay yani tam olarak bilmiyorum ama adam baya bi biriktirmiş para vermemek için şeyi vermemek için arabayla bir eski arabayla gitti uçurumdan attı. Adam ölecek diye. Adam işte bi şekilde kurtuldu oradan hastaneye düştü ayak ayağı kırıldı kolu kırıldı işte yani Allah kurtardı onu. Rize’de oldu bu. Hangi köy bilmiyorum ama ben tercümanlık yaptım orada şey adam kurtuldu (GKE 3, erkek/44 yaşında/pazarıcı).

Yapılan araştırmalarda yukarıda anlatılan bu olay hiçbir yerel veya ulusal basın bültenlerinde yer almamaktadır. Adli veya idari birimlerden de konu hakkında bilgi almak mümkün olmamıştır. Ayrıca Gürcü göçmenlerin bölgede başından geçen bu tür olaylarla ilgilenmekle görevli olan Gürcistan Trabzon Başkonsolosluğu’ndan da bu konuları görüşmek üzere farklı dönemlerde üç defa randevu talep edilmiştir. Fakat Gürcistan Trabzon Başkonsolosluğu’ndan henüz randevu talebimizle iliği olumlu bir cevap alınamamıştır. Dolayısıyla, veri toplama

⁶³ Bu duruma bir de çay sezonu başında Çaykur’un kotalı çay alımına başlamadan önce çaylarını toplatıp satmak isteyen çay müstahsillerinin aceleci tavırları eklenince Gürcü göçmenler bazen hiç ara vermeden 30-40 gün boyunca çalışmaktadırlar.

⁶⁴ Örneğin bu araştırmanın saha çalışması sırasında, 22 Haziran 2018 tarihinde, Rize’nin Derepazarı İlçesi’nde bir Gürcü göçmen arı sokması nedeniyle hayatını kaybetmiştir. Olayın gerçekleştiği yer araştırma sahası dışında yer aldığı için olayla ilgili herhangi bir saha incelemesi veya veri toplama işlemi yapılamamıştır. Detaylı bilgi için bkz: <https://www.cnnturk.com/yurttan-haberler/rize/bahcede-cay-toplarken-ari-sokan-gurcu-isci-oldu-> [Erişim Tarihi: 21.11.2018]

sürecinde ve sonrasında söz konusu Gürcü göçmenin ve işverenin akıbeti hakkında herhangi bir bilgiye ulaşmak söz konusu olmamıştır. Çay tarımının buraya kadar ifade edilen zorluklarından dolayı Gürcü göçmenlerin çoğu eğer başka bir iş bulabilirlerse onu tercih ettiklerini söylemektedirler. “Çay biraz zordur o yüzden eşya taşıma daha iyidir. Daha serindir yani güneş görmüyor dört kişi gidiyoruz eşya taşıyoruz kolay geliyor. Asansörle çalışıyoruz. Çay topluyorum ama sıcak olduğu zaman insan başı ağrıyor o yüzden ben gitmiyorum çaya çalışmıyorum” (GKE 5, erkek/40 yaşında). Sıcak hava ve yağmur çay toplama işinde Gürcü göçmenlerin en çok dile getirdikleri rahatsızlık ve zorluktur. Sıcak havada başına güneş geçen Gürcü göçmenler ya güneş nezlesi olmaktadır ya da baş ağrısı, baş dönmesi ve/veya mide bulantısı gibi rahatsızlıklar yaşamaktadırlar⁶⁵. Ayrıca, yağmur da Gürcü göçmenlerin hem çalışma koşullarını zorlaştıran hem de sağlıklarının bozulmasına yol açan çok önemli bir faktördür. Nitekim yağışlı havada akşama kadar çay toplayan Gürcü göçmenlerin kıyafetler bölgenin nemli havası nedeniyle ertesi güne hatta sonraki güne kadar kurumamaktadır. Bu durumda fazla yedek kıyafeti olmayan Gürcü göçmenler çoğu zaman ıslak kıyafetleri giyerek işe gitmek zorunda kalmaktadırlar. Bu durum başta soğuk algınlığı ve romatizma olmak üzere pek çok rahatsızlığa yol açabilmektedir. Nitekim sahada Gürcü erkek göçmenlerle yapılan görüşmelerde eklem ağrıları ek çok şikâyet edilen rahatsızlıklardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. “Ben çaya yövmiyeye gitmiyorum. Ezildiğim için gitmem. Allah korusun. Akıllandum. Yağmurda da çalıştım. Romatizma oldum” (GKE 11, erkek/58 yaşında/nakliyecisi).

[...] çayda ıslak eşyalar elbiseler kullanıyorsun kurumuyor ertesi güne kadar. Hatta 2-3 gün kurumuyor. Kurutamıyorsun öyle ıslak mıslak giyiyorsun işe gidiyorsun akşama kadar çalışıyorsun. Sağlığımız gidiyor o yüzden pişmanım. Sağlığımız gitti. Elbiselerimizi elle yıkıyoruz ama ıslak ıslak giyiyoruz onları. Kurumayınca ne yapacaksın? (GKE 10, erkek/21 yaşında/mevsimlik tarım işçisi).

Göç kararı alan bireylerin hem kendi ülkelerindeki hem de göç edecekleri hedef ülkelerdeki toplumun genelinden daha sağlıklı olduğu düşünülmektedir. Bu düşünce, göçmenlerin sosyoekonomik ve demografik özelliklerinden bağımsız olarak “sağlıklı göçmen varsayımı” kavramı ile açıklanmaktadır. Buna göre, herhangi bir kişinin göç kararı verebilmesi bile o

⁶⁵ Böyle durumlarda Gürcü göçmenler ya hastanelerin acil servislerine başvurarak *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu* tarafından kendilerine sağlanan acil tedavi hizmetlerinden yararlanmaktadırlar ya doğrudan eczanelere giderek rahatsızlıklarını anlatarak gerekli ilaçları satın almaktadırlar ya da Gürcistan’a giderek orada tedavi olmaktadır. Gürcistan’a giderek tedavi olan göçmenlerin sayısı hem gidip gelmek zaman aldığı için hem de yasal olarak süre ihlali yapmamış olmak gerektiği için oldukça azdır. İkinci yolu tercih edenler genellikle uzun yıllardır Türkiye’de olan ve kendilerinin ifadesiyle “pasaportunu yakanlar” yani yasal süreleri aşıp Türkiye’de kalmaya devam edenlerdir. Bu göçmenler hastane polisinin kendileri yakalamasından ya da hastanede görevli personelin durumlarını emniyete bildirmesinden çekindikleri için genellikle eczanelere gitmeyi tercih etmektedirler. Ayrıca özellikle ilçelerde görev yapan ve Gürcü göçmenlerin bu tür rahatsızlıklarından haberdar olan bazı aile hekimleri kendilerine gelen promosyon ilaçları ya da bölge insanının evlerinde bulunan kullanmadıkları ilaçlarını toplayarak aile hekimliğine gelen ve ihtiyaç sahibi olan Gürcü göçmenlere ücretsiz olarak vermektedirler.

kişinin bireysel sağlığı ile yakından ilişkilidir (Palloni ve Morenoff, 2001; akt. Etiler ve Lordoğlu, 2010: 100). Göçmenler hedef ülkeye ilk vardıkları zaman yerel topluma göre daha sağlıklı bir yapıdalarken zamanla daha sağlıksız bir hale gelmektedirler. “Epidemiyolojik paradoks” olarak tanımlanan bu olgu göçmenlerin sağlıklarını bozan olumsuz koşullarla daha fazla karşılaşmalarıyla açıklanmaktadır (Lu, 2008: 1331; akt. Etiler ve Lordoğlu, 2010: 101). Gürcü göçmenlerin ifadelerinden de anlaşıldığı üzere çay toplama işinin çalışma koşulları gereği aşırı sıcak ya da yağış altında ıslak kıyafetlerle çalışmak zorunda göçmenler sık sık sağlıklarını tehdit eden koşullarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bugün BM İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 25. maddesinde⁶⁶ yer alan “sağlık ve refah için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı” ile Dünya Sağlık Örgütü Tüzüğü’nde⁶⁷ yer alan “mümkün olan en yüksek sağlık standardına sahip olma hakkı” uluslararası düzeyde kısaca “sağlık hakkı” olarak kabul edilmektedir. Sağlık hakkı burada tüm insanlar için evrensel düzeyde geçerli olan temel bir insan hakkı olarak tanımlanmaktadır. Ancak göçmenler üzerine yapılan pek çok çalışmada (Pottie vd., 2011; Vandenheede, vd., 2012; Kärki vd., 2014; Pavli ve Maltezos, 2017) ve bu saha araştırmasında da görüldüğü üzere göçmenler (!) söz konusu olduğunda çoğu temel insan hakkı gibi sağlık hakkı da geçerliliğini yitirmektedir.

Bazı Gürcü göçmenlerin çay bahçelerindeki çay toplama işi dışında çay fabrikalarında da istihdam edildiği görülmektedir. Yasal olarak çalışma izni olmadan böyle bir istihdam şekli pek mümkün olmasa da bazı fabrikaların özellikle çay hasadı zamanında hiç de azımsanamayacak sayıda Gürcü göçmeni istihdam ettikleri bilinmektedir. “Mesela fabrikada çay boşaltma işine gidiyorum” (GKE 6, erkek/41 yaşında/mevsimlik tarım işçisi). Gürcü göçmenler genellikle bölgedeki fabrikalara ait çay alım yerlerindeki çayları kamyonlara yükleme ve/veya çay alım yerlerinden fabrikalara gelen çayları boşaltma işlerinde istihdam edilmektedir⁶⁸. “Rize’de çalışıyordum fabrikada kardeşüm çat pat biliyorduk Türkçe başka da bir şey bilmiyorduk. Gece çalışıyoz çay boşaltıyoz fabrikada 5-6 kişi aldılar bizi” (GKE 11, erkek/58 yaşında/nakliyecifabrika işçisi). Daha çok çay bahçesinde çay toplayan Gürcü göçmenler, yasal olarak çalışma

⁶⁶ Sözleşme için bakınız: http://www.unicef.org/turkce/pdf/h_rights_turkce.pdf [Erişim Tarihi: 22.11.2018]

⁶⁷ Detaylı bilgi için bakınız:

http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42526/9241545690_tur.pdf;jsessionid=75178B46587B63D59832ACCEBF7C0E?sequence=10 [Erişim Tarihi: 22.11.2018]

⁶⁸ Bölgede arazinin engebeli ve dağlık olması nedeniyle çay fabrikaları genellikle sahil kesimlerinde ya da şehir merkezlerine yakın yerlerde bulunmaktadır. Ancak bu durum çay bahçeleri ile fabrikalar arasındaki uzaklığı da artırmaktadır. Bu durum hem çay müstahsillerinin satmak istedikleri çaylarını alıcı fabrikalara sevk etmelerini hem de toplu bir şekilde çay soldurma işlemine başlaması gereken fabrikaların işleyecekleri miktardaki çayı aynı anda hazır bulmalarını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle bölgede özellikle dağlık alanlarda yer alan köylerin, mahallelerin veya sokakların çevrelerine “çay alım yeri” olarak adlandırılan üstü kapalı dört duvardan oluşan ancak duvarlar arasından hava girmesine imkân veren binalar inşa edilmiştir. Çay müstahsilleri ve fabrikalar da çay alım-satım işlerini bu yerlerinden gerçekleştirmektedirler.

imkânları olmasa da çay fabrikalarında iş bulduklarında genellikle kendilerini şanslı saymaktadırlar. Saha araştırmasında ve derinlemesine görüşmelerde elde edilen bilgilere göre çay fabrikalarında işe alınmak pek çok Gürcü göçmen için öncelikli bir istihdam hedefidir.

Eskiden Fındıklı'da çalışıyoduk Akva zamanında şimdi Lipton var orda. Bir adamın torpili yüzünden çalışıyoduk. Kendimi kendi memlekette hissettim haa. Akşam 7'de giriyoruz sabah 7'de çıkıyoruz. Yemek de hiç ayırım yok ha restoran gibi yemek yiyorduk sadece fabrikada. Çaykur'da olmayıdı o yemek haaa. Ben özel fabrikada çalıştım. Biz kamyonları boşaltıyorduk yanıyodi çay (GKE 11, erkek/58 yaşında/nakliyecisi-fabrika işçisi).

Bu işin devamlı olması, kalacak yerin ve yemeklerin fabrika tarafından sağlanması göçmenler açısından büyük bir avantajdır. Böylece hem kendilerini daha güvende hissetmektedirler hem daha rahat çalışmaktadırlar. Eve gidip gelme, yemek yapma, bedensel ve mekânsal temizlik yapma gibi konularda zaman kaybı yaşamayan göçmenler daha çok dinlenip daha az yorulmaktadırlar. Fabrikada istihdam edilmenin sağladığı bu imkânlar göçmenlerin hem psikolojik hem de bedensel açılardan daha sağlıklı olmalarına katkı sunmaktadır.

Çay toplama işi dışında bir diğer mevsimlik tarım işi fındık toplamadır. Bu çalışmanın araştırma sahasında fındık toplama işi çok yaygın olmasa da özellikle Fındıklı İlçesinde çalışan bazı Gürcü göçmenlerin fındık toplama işine gittikleri bilinmektedir. Fındık toplama işindeki çalışma koşulları da çay toplama işindeki koşullarla benzerlik taşımaktadır.

Buralarda az fındık oluyor ama biz burada fındıkta da çalışıyoruz. Fındık mesela yağmurda olmuyor. Onun dışında aynı çay ile sabah 6'da gidiyoruz. 6.30 gibi başlıyoruz. Burda öyle ama adamlar çalıştırıyor Ordu'da sabah 6'dan akşam 6'ya kadar. Biz 5'e kadar çalışıyoruz ama belli olmuyor belki de az kalıyor belki 7'ye kadar da çalışıyoruz. [...] Topladığımız fındığı eve kadar götürüyoruz. Onun dışında başka bi şey yapmıyoruz (GKE 13, erkek/32 yaşında/mevsimlik tarım işçisi).

Çay toplama işinde çalışan Gürcü göçmenlerin iş tanımları içinde topladıkları çayı bohçalara sarmak, bu bohçaları kamyonetlere yüklenebilecek bir yol kenarına kadar taşımak, daha sonra bu bohçaları araçlara yüklemek ve çay alım yerine kadar götürüp satışını yapmak gibi süreçler bulunmaktadır⁶⁹. Ancak fındık toplama işinde sadece toplanan fındığın işverenin evine kadar taşınması gerekmektedir. Çay toplama işinde olduğu gibi zamana karşı bir yarış söz konusu değildir. Bu yüzden, fındık toplama işinin çay toplama işine oranla daha az stresli ve yorucu olduğunu da söyleyebiliriz.

⁶⁹ Çay bitkisi *Camellia* familyasından *Camellia Sinensis* olarak sınıflandırılan ve her zaman yeşil kalan bitkilerden biridir. Bu bitki sığağa ve soğuya dayanıklı bir bitki olmasına rağmen bitkinin yaprağı ile bağı koptuktan hemen sonra ivedilikle su kaybetmeye, solmaya ve kapalı bir alanda kalınca da artan sıcak ve nem ile yaprakları yanmaya başlamaktadır. Bu yüzden bitkinin yapraklarının toplandıktan hemen sonra üretim yapılacak fabrikaya ulaştırılması ve gerekli işlemlere ivedilikle başlanması gerekmektedir. Bu durum Gürcü göçmenlerin daha hızlı çalışmalarını gerektirmektedir. Böylece göçmenlerin zaten zor olan çalışma koşulları daha da zorlaşmaktadır.

Mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan Gürcü erkek göçmenlerin bazıları ormanda ağaç kesme işine de gitmektedir. Bu iş de tamamen erkek göçmenlere ait bir istihdam alanıdır. “Bazen orman işi odun kesme işi olacak ona gidiyorum. [...] Ormana sabah 9’da gidiyorum akşam 5’te bitiyor iş” (GKE 9, erkek/51 yaşında/mevsimlik tarım ve orman işçisi). Bazı göçmenler için ormanda odun kesmek çay toplama işinden bile daha zordur. Bu yüzden çay toplama işi kadar da yaygın değildir. Genellikle bir ya da birkaç gün odun kesmeye giden göçmenler, çalışma koşullarını gördükten sonra bu işi pek tercih etmemektedirler. “Bi de 1 - 2 günlük ormanda odun işinde çalıştım. En zor o odun kesmek. Bu iş çok zor. [...] Kesiyorsun, küçültüyor, bölüyorsun soba için ondan sonra dereye gönderiyorlar ne bileyim bi şeyler yapıyorlar” (GKE 10, 21 yaşında/mevsimlik tarım ve orman işçisi).

Erkek göçmenlere ait olan bir diğer istihdam alanı da inşaat işçiliğidir. Görüşme yapılan Gürcü erkek göçmenlerden sadece ikisi inşaat işçisi olarak çalıştıklarını belirtmişlerdir. Diğer göçmenlerin neden inşaat işçiliğinde çalışmadıkları sorulduklarında ise bu işin bir ustalık gerektirdiği ve her Gürcü’nün inşaat konusunda yeterli ustalığa sahip olmadığı ifade edilmiştir. İnşaat işinde çalışan kişilerin genelde başka işlerle uğraşmadıkları sadece inşaat işinde çalıştıkları görülmektedir.

Ben 1 sene inşaat işinde çalıştım burda. Mermer işi yaptık. En fazla bu işi yaptım. [...] Mesela yarın Ardeşen’deki mermer ustasına işe gideceğim. Onun yanında çalışacağım. Boya göre mermer keseceğim. Harç yapacağız sonra ustaya yardım ederek mermeri beraber dizeceğiz. İş için yarın sabah 8’de burdan hareket edeceğiz. Büyük ihtimalle 9’da başlamış oluruz. Akşam 5’e ya da 5 buçuğa kadar çalışacağız. Öğle yemeğini usta kendi getiriyor. Gün içinde ne zaman istersen sigara molanı verirsın oturup iç sigaranı. Eve denk gelersen yani çalıştığın yer evse çay kahve de hazırlıyorlar veriyorlar (GKE 14, erkek/51 yaşında/inşaat işçisi).

İnşaat işçiliğinde çalışma koşulları mevsimlik tarım işçiliğine ya da orman işçiliğine göre daha kolay ve esnektir. Genellikle bölgede iş alan yerel toplum üyesi bir ustanın yanında çalışan Gürcü göçmenlerin çalışma koşulları da yanında çalıştıkları ustaya göre değişmektedir. Mevsimlik tarım işi ve orman işi genellikle sabahın erken saatlerinde başlamasına rağmen inşaatta bir usta yanında çalışan Gürcü göçmenler genellikle daha geç saatlerde işe başlamaktadırlar. Fakat bu durumun bölgeye ve bölgedeki ustalara özgü bir durum olduğunu belirtmekte yarar var. Nitekim Türkiye’deki inşaat işleri de genellikle sabahın erken saatlerinde başlayıp akşam hava kararınca kadar devam etmektedir.

Gürcü erkek göçmenlere ait bir diğer istihdam alanı da nakliyecilik ya da eşya taşımacılığı olarak adlandırılan işidir. Eşya taşıma işinin de kendi içinde çalışma koşulları bulunmaktadır; ancak belli saatler arasında sınırlı olmaması, temel amacının taşınan eşyalara zarar verilmeden bir yerden başka bir yere nakledilmesi olması nedeniyle zaman bakımından genelde sıkıntı

yaşanılmayan bir iştir. Bu işin çalışma koşullarını belirleyen aslında eşyanın taşındığı ve taşınacağı evin kaçınca katta olduğu ile bina yöneticisinin asansör kullanımına izin verip vermeyeceğidir. “Eşya taşıma işi değışiyor. Katuna göre, eşyaya göre, asansör kullanıyorlar mı? [...] Mesela giden komutan dedi ki asansöre yükleyin Allah razı olsun. Orda da öyle oldu yönetici Rize’de olmaz dedi ama komutan hadi hadi yükleyin dedi” (GKE 11, erkek/58 yaşında/nakliyecisi). Eşya taşıma işindeki çalışma süreleri de yine evin bulunduğu kata, binaya ve bina yöneticisine göre değışmektedir. Üst katlarda yer alan evlerden birbirlerine nakliye yapmak her zaman daha çok zaman almaktadır. Bir de nakliye yapılacak evler arasındaki mesafe de uzak olursa tam günlük bir iş de ortaya çıkabilmektedir. Ancak eşya taşıma işinde çalışan göçmenlerin çalışma süreleri genellikle yarım günü geçmemektedir. “3-4 saatte taşıyoruz ama katlara göre değışiyor saat mesela 1. katı daha kolay erken bitirebilirsin mesela 10. kattan zor zaten zamanımızı alıyor” (GKE 5, erkek/40 yaşında/mevsimlik tarım işçisi).

Buraya kadar Gürcü göçmenler arasında cinsiyete dayalı iş bölümü kapsamında genellikle ve/veya sadece erkek göçmenlerin tercih edildiğı istihdam alanlarındaki çalışma koşullarına değinilmiştir. Öte yandan Doğu Karadeniz Bölgesi’nde sadece kadın göçmenlerin tercih edildiğı istihdam alanları da bulunmaktadır. Bu alanların başında yoğun olarak Kemalpaşa İlçesi’nde bulunan konfeksiyon dükkanlarındaki satış elemanlığı işi gelmektedir. Bu işin çalışma koşulları her ne kadar işverenden işverene değışiklik gösterse de genel olarak benzerdir.

Patronlar onlardan satış yapmak, dükkânı temizlemek, müşteri çağırarak buyur demek falan istiyor. Bunları istiyorlar patronlar. Mağazada çalışanlar erken geliyorlar kim ki çalışıyor burda bizim saat 7’de geliyorlar 6’dan evden çıkıyorlar burda 7’de olmak için yani⁷⁰. Bazen de sıra olduğı zaman 5’te de çıkıyorlar 1 saat erken buraya gelsinler. Sizin saat 6’ya kadar çalışıyorlar (GKK, kadın/35 yaşında/pazarcı).

İlçede yer alan konfeksiyon dükkanlarının hemen hepsinde Gürcü kadın göçmenler istihdam edilmektedir. Bazı dükkanlarda işyeri sahibi olan Gürcü kadın göçmenler de bulunmaktadır. Fakat bu dükkanlar Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının sahip oldukları dükkanlara oranla daha küçük işletmelerdir ve genellikle Gürcü kadın göçmenin kendisi ya da ailesi tarafından işletilmektedir. “Kızım burda çalışıyor iş yaptı kendi açtı bi dükkan ev tekstil işi. [...] biz aldık onu kira ile aldık 1 senelik ödedim. Yarın mesela pazartesi benim kızım izinli ama ben açarım onun yerine” (GKK 10, kadın/52 yaşında/pazarcı&satış elemanı). Ancak ilçedeki işverenlerin çoğı bölge dışından gelen kişilerden oluşmaktadır. Müşteriler genellikle Gürcistan, Rusya ve Ukrayna gibi ülkelerden geldikleri için Gürcüce ve Rusça bilmek satış elemanlığı işi için en öncelikli kriterdir. “Dükkanlarda en çok Gürcü olacak çünkü zaten müşteri de Gürcü geliyo Rus geliyo. Onlarla konuşacaksın bunların patronlar Gürcüce o kadar bilmiyorlar. Ankara’dan

⁷⁰ Gürcistan ile Türkiye arasında 1 saatlik zaman farkı bulunmaktadır. Ancak önceki dönemlerde uygulanan yaz-kış saati uygulamasında kış aylarında 2 saatlik bir zaman farkı olmaktadır.

İstanbul'dan bilmem nerden gelmişler iş kurmuşlar" (GKK 10, kadın/52 yaşında/pazarcı&satış elemanı). Burada, konfeksiyon dükkanlarına gelen müşteri profili aslında istihdam edilebilecek personelin de kriterini belirlemektedir. Ancak, işverenlerle yapılan görüşmelerde çalıştırmayı düşündükleri Gürcü kadın göçmenlerin dil bilmelerinin yanı sıra müşteriye karşı güler yüzlü, ilgili ve sosyal iletişim becerilerine sahip olmalarını beklediklerini ifade etmektedirler. Ayrıca, işverenler her dil bilen satış yapamayacağını, satış yapmanın ayrı bir özellik gerektirdiği ifade ederek her iş isteyen Gürcü'yü de işe al(a)madıklarının özellikle altını çizmektedirler.

Konfeksiyon dükkânlarındaki bu istihdam alanı aslında bavul ticaretinin yapıldığı 2000'li yıllardan mirastır. Bavul ticaretinin yapıldığı zamanlarda ticari hayatın çok hareketli olduğu ilçede 1000'e yakın dükkânın yanı sıra pazaryerlerinde tezgâh açan yüzlerce kişinin bulunduğu ifade edilmektedir⁷¹. Ancak 2009 yılından itibaren Gürcistan'ın Türkiye'den gelen mallara gümrük vergisi koymaya başlamasından itibaren bölgeye gelen Gürcü sayısı ve ticaret hacmi de hızla azalmıştır. Böylece, bavul ticareti de günden güne popülerliğini yitirerek günümüzdeki ticaret gününbirlik ziyaretlerle parça parça mal alım satım işine dönmüştür. Bu "parça parça" ya da "azar azar" olarak tarif edilen ticari işi de yine Gürcü kadın göçmenler yürütmektedirler.

Bi de bizde ayda 1 sefer geturebiliyorsun mali. Her gün getirursen ben mesela 1 sefer ayda o tarafa getirurum eşya da birer tane o da aynı mal olursa 5 tane battaniye olursa mesela vergi vereceğim. [...] Ayda bir sefer 4 tane battaniye geçirurum ama ayda 1 sefer. Ay dolmadan yine getirsem o zaman vergi ödeyeceğim. 1 ay içinde 10 tane de götürmem mesela o zaman da vergi var. 1 ayda en fazla 4 tane oni da tek seferde geçiriyor. 4 tane battaniye, 4 tane yastık, 4 tane yorgan 1 seferde çıkarabilirsun ama 2. gün gelursen mesela ya da ayda 2. sefer aynı bi daha gitsen da aynı şekilde geturebilsen yok izin vergi ödeyeceksun. Onun için az az getiriyorlar (GKK 10, kadın/52 yaşında/pazarcı&satış elemanı).

Bavul ticareti sonrasında başlayan bu yeni ticaret şekli, önceden ayda bir ya da iki kere Kemalpaşa'ya gelerek Gürcistan'da satacağı kadar malı alıp geri dönen Gürcü kadın göçmenlerin işlerini daha da zorlaştırmıştır. Artık satmak için ihtiyacı olan mallardan ayda sadece dört tane geçirebilen kadınlar daha fazla mal geçirmek istediklerinde farklı yollara başvurmaktadırlar. Örneğin, sınırda bu iş için bekleyen ve "karınca" adı verilen kişiler ya da ekipler olduğunu daha önce de belirtmiştik. Karıncalar aracılığıyla ihtiyaçları olan malları çıkarmak isteyen kadın göçmenler vergi vermemek için başvurdukları bu yöntemde de fazladan para ödemek zorunda kalmaktadırlar.

⁷¹ O dönemde Hopa Esnaf ve Sanatkarlar Odası Başkanı olan Hüsnü Akyüz bir açıklamasında haftanın bir günü kurulan Kemalpaşa pazarının yoğun talebi karşılayabilmek için salı ve cuma günleri olmak üzere haftada iki gün kurulmaya başlandığını ve bugünlerde gece sabaha kadar ticaretin devam ettiğini ifade etmektedir. Ayrıca Akyüz kurulan pazarlara haftada yaklaşık 10 bin Gürcü vatandaşının geldiğini de açıklamasına eklemektedir. Detaylı bilgi için bkz. <http://www.radikal.com.tr/ekonomi/gurculer-vergi-koydu-artvinin-lalelisi-sikintida-945781/> [Erişim Tarihi: 23.11.2018]

Bölgede sadece Gürcü kadın göçmenlere iş olanağı sağlayan bir diğer istihdam alanı ise hasta ya da yaşlı bakıcılığı olarak adlandırılan iş pozisyonudur. Türkiye genelinde giderek artan yaşlı nüfusa yönelik ortaya çıkan bakım ihtiyacı bölge özelinde de hissedilmektedir. Özellikle bölgenin coğrafi yapısı ve istihdam imkânları nedeniyle genç nüfusun başta İstanbul ve Ankara olmak üzere Türkiye'nin farklı şehirlerine göç etmesi, bölgedeki yaşlı nüfus oranını sürekli arttırmaktadır. Bu oranın artmasında yaşlı nüfusun yıllardır yaşadıkları yerleri bırakıp gitmek istememelerinin de büyük bir etkisi bulunmaktadır. Sonuçta yaşamlarını sürdürebilmek için çalışmak zorunda olan genç nüfus bölgeden ayrılma konusunda ısrarcı olurken; yaşlı nüfus da doğup büyüdüğü yerde yaşamını devam ettirme konusunda aynı oranda ısrarcı olmaktadır. Buraya kadar her şey bireysel tercih ve özgür irade alanında ilerlerken asıl sorun yaşlı nüfusun kendi gündelik işlerini yapamayacak duruma geldiğinde ortaya çıkmaktadır; çünkü son yıllara kadar geleneksel aile yapısı içinde çoğunlukla kadınlar tarafından sunulan ev içi hasta ya da yaşlı bakım hizmetleri artık sunul(a)mamaktadır. Böylece aile dışındaki başka kişilerden ya da profesyonellerden hasta ya da yaşlı bakım hizmeti alınması söz konusu olmaktadır.

Bölgede derinlemesine görüşme yapılan Gürcü kadın göçmenlerin dördü hasta ya da yaşlı bakım hizmeti alanında çalışmaktadırlar. Hasta ya da yaşlı bakıcılığı katılımcılar için en zor işlerden biri olarak tanımlanmaktadır. Bu işin zorluğunu, sevgilisi bölgede hasta bakıcılığı yapan bir Gürcü erkek göçmen şu şekilde açıklamaktadır. Özellikle bakıcılık hizmeti verilen kişi yaşamını yatağa bağımlı olarak sürdürüyorsa çalışma şartlarının daha da zorlaştığı ifade edilmektedir.

Ama benim bayan arkadaş da çok zor iş çalışıyor. 130 kilo o bayan kaldırmak çok zor oluyor. Sürekli İrma çevir beni, İrma bu tarafa, İrma o tarafa diye. Kaldır indir ooo. Trabzon'da havalimanı var ya hemen oraya yakın orda çalışıyor ama zor iş ya çalışmak yaşlı kadın bakmak zor (GKE 6, erkek/41 yaşında/mevsimlik tarım işçisi).

Ancak, bu ifadeler yatağa bağımlı olma durumunun her zaman daha zor olduğu anlamına gelmemelidir. Nitekim derinlemesine görüşmelerde, yatağa bağımlı olmayan ancak bakımı çok daha zor olan hastalar olduğu ifade edilmektedir. Katılımcı ifadelerinden anlaşıldığı üzere hasta ya da yaşlı bakım işinde bakım hizmeti verilen kişinin yaşına, cinsiyetine, fiziki durumuna, hastalığı olup olmadığına veya varsa hangi hastalığının olduğuna göre zorluk derecesi de değişmektedir.

Baktığım kadın yatalak değil yok. Yatıyo nasıl yatıyo gündüz yatıyo ama tuvalete kendi gidiyo. Kendi hizmetini kendi görüyo. Biraz daha rahatım ama bunun eşi fena idi. Bir gün çıksa ne Alzheimer hastası oldu ameliyattan sonra hep yatakta bakıldı. Çok zor idi A.. Bey biliyor nası bakıyordum. İlk çok fena idi hep bağırıyidi böyle seni dinlemeyidi, yatak kırıyidi, çıkmağ istiyidi yaktan (GKK 5, kadın/44 yaşında/hasta bakıcı).

Katılımcı ifadelerinden anlaşıldığı üzere bu işin en çok ön plana çıkan zorluğu 24 saat boyunca bakım hizmeti verilen kişinin yanında bulunulması zorunluluğudur. Nitekim bakım hizmeti verilen kişinin yakınları bu işte çalışan kadın göçmenlerden öncelikle baktıkları kişinin her an yanında olmalarını beklediklerini ifade etmektedirler. Bu işi yapan Gürcü kadın göçmenler genellikle pazar günü olacak şekilde haftada bir gün izin kullanabilmektedirler. Sınıra yakın yerlerde oturan kadın göçmenler bu izinlerini genellikle Gürcistan’a giderek ve ailelerini ziyaret edecek geçirmektedirler. “Benim boş günüm yok ki. Yani var da ne yapıyorum [...] genelde Batum’a gidiyorum ailemin yanına mesela bugün sabah gidiyorum yarın sabah dönüyorum öyle” (GKK 1, kadın/38 yaşında/yaşlı bakıcı). Bazıları her hafta bir gün gitmek yerine bir ay boyunca izin kullanmayıp izinleri biriktirmektedirler. Böylece bir ay sonunda dört günlük süre ile izin alıp Gürcistan’a gitmektedirler. “Kim çalışıyor burda onun pazar gün tatil var. Ben o tatile gitmiyorum en son biriktirip gidiyorum. Ben bir ay gitmiyorum sonra gidiyorum dört gün” (GKK 8, kadın/56 yaşında/yaşlı bakıcı). Böyle bir yol izleyerek ayda dört gün aileleriyle birlikte vakit geçiren göçmenler kendilerini daha iyi hissettiklerini ifade etmektedirler. Bakıcıların olmadığı günlerde bakım hizmeti verilen kişilerin çocuklarından biri ya da bir kaçı gelip bakım işini üstlenmektedirler. Ayrıca, bir eşi ya da çocuğu olmayan veya yaşça büyük çocuğu/çocukları olan bazı göçmen kadınların Gürcistan’a pek sık gitmedikleri görülmektedir. Bunun yerine, izin günlerini genellikle çalıştıkları il ya da ilçede geçirmektedirler. “Pazar günü izinliyim. Çalışmıyorsam burda oturuyorum muhabbet ediyorum komşularla. Başka bir şey yok” (GKK 7, kadın/41 yaşında/dul/yaşlı bakıcı).

Hasta ya da yaşlı bakıcılığı işinde çalışan Gürcü kadın göçmenlerin öncelikle bakım hizmeti verilen kişinin bedensel temizliğini yapmak, varsa ilaçlarını düzenli bir şekilde almasını sağlamak gibi iki temel sorumluluğu bulunmaktadır. Bunlara ek olarak ev temizliği, yemek, ütü ve alış-veriş yapmak da kadın göçmenlerden beklenen işler arasındadır. “Yiyecek içecek ben alıyorum. Her ay alış veriş yaparım. [...] Geldiğim günden beri yemekleri ben yapıyorum” (GKK 5, kadın/44 yaşında/hasta bakıcı). Bu işlere ek olarak, bakım verilen kişinin yakınları bazı Gürcü kadın göçmenlerden faturaları takip etmek ve ödemek gibi farklı işleri yapmalarını da talep edebilmektedir. Hasta ya da yaşlı bakım işindeki çalışma koşulları bazı noktalarda benzerlik taşısa da genel olarak diğer tüm işlerde olduğu gibi işverenlerin ya da göçmenlerin ifadesiyle “parayı verenlerin” tercihlerine göre farklılaşmaktadır. Örneğin, sadece bakım hizmeti verilmesi istenilen hastanın ya da yaşlının kişisel ihtiyaçlarıyla ilgilenilmesini isteyen işverenler de bulunmaktadır. Bu durumda diğer işler bakım verilen kişinin yakınları tarafından yapılmaktadır.

Yemek yapacam temizlik yapacam mesela o kadınla beraber gezeceğim hava alacağız o kadar. Kadın kendi geziyor. Faturalara falan ben karışmıyorum. Onlar çocuklar hallediyor.

Alış verişi de aile yapıyo çocuk da. Ne eksik var evde ben söylüyorum haftalık alış verişi yapıyorlar kendi de bakıyorlar da mutfakta görüp soruyorlar annesi ne istiyor alıyorlar (GKK 7, kadın/41 yaşında/yaşlı bakıcı).

Bölgede çoğunlukla Gürcü kadın göçmenler tarafından yapılan ya da tercih edilen bir diğer istihdam alanı pazarcılıktır. Saha araştırmalarında ve katılımlı gözlemlerde bölgede pazarcılık yapan Gürcü göçmenlerin içinde üç ya da dört kişi dışında herhangi bir erkek göçmene rastlanmamıştır. Bölgedeki pazarcılık işi Gürcü göçmenler açısından tarihi bir öneme sahiptir; çünkü göçmenlerin bölgeye ilk gelişleri ve yerel toplum ile ilk temasları pazar kurma işi üzerinden olmuştur⁷². Gürcü göçmenler geçmişte evlerinde ya da eski SSCB sınırları içinde ticari değeri olabilecek ne varsa getirip bölge insanına satmaya çalışmaktaydılar. “Genelde o zaman yemek takımları, bakır, fındık, halı, tabaklar işte o tarz tava, tencere yani eski Rus malları zaten o tarz şeyler getiriyorduk” (GKE 3, erkek/44 yaşında/pazarcı). Ancak, günümüzde başta organik tarım ürünleri (mevsimine göre domates, salatalık, nektar, hurma, incir, elma, armut, üzüm, mandalina gibi) olmak üzere bal, pekmez, peynir, sigara ve içki (genellikle yasal olarak sınırdan geçirebildiklerini) gibi çeşitli yiyecek-içecekleri getirip satmaktadırlar. “Haftada üç gün sadece Türkiye’ye geliyorum annemle birlikte. Pazar yapıyorum üç kilo bal, beş kilo bal çıkarıyoruz. Ne bileyim domatesti salatalıktı satıyorum. O idi bu idi satıyorum” (GKK 3, kadın/23 yaşında/pazarcı). Dolayısıyla, Gürcü göçmenlerin bölgede ticaretini yaptıkları ürünlerin türlerinin ve özelliklerinin zaman içinde değiştiği net bir şekilde görülmektedir. Bu değişim yapılan işin gerekliliğini ve koşullarını da değiştirmektedir⁷³. Bu iş, Gürcü göçmenlerin kendi başlarına çalışmaları ve herhangi bir işverene bağlı olmamaları nedeniyle bölgedeki diğer işlere göre nispeten daha rahat ve esnektir. Ancak, Gürcü göçmenler para kazanmak istiyorlarsa elbette ki bu işin de kendine özgü bazı gereklilikleri bulunduğunu ifade etmektedirler. Göçmenler sınıra yakın yerlerde yaşıyorlarsa hemen her gün Türkiye ile Gürcistan arasında gidip gelmekte ve yaz-kış demeden hemen her sabah tezgâh açmaktadırlar. “Pazar açarken zorluk vardı. Yağmur çamur demeden her gün pazara gidiyorduk. Tezgâh açıyorduk. Güneş altında yani zor kolay değil sabahtan akşama kadar o toz toprağın içinde iş yapıyorsun işe yani para kazanıyorsun aile geçindirmeye çalışıyorsun” (GKE 3, erkek/44 yaşında/pazarcı). Diğer işlerden farklı olarak özellikle psikolojik olarak daha yıpratıcı bir iş olduğu hem göçmenler tarafından ifade edilmektedir hem de saha araştırmalarında gözlemlenmektedir. Özellikle Türkiye ile Gürcistan arasında gidip gelen göçmenlerin sınırdan geçişleri, sınırdaki beklemeleri

⁷² Bu konuya ilerleyen bölümlerde iletişim konusu altında detaylı bir şekilde değinilmektedir.

⁷³ Önceki dönemde farklı eşyalardan 1 tane 2 tane ya da en fazla 3tane getirerek çeşitli ürünlerin ticaretini yapan Gürcülerin bu ürünleri sınırdan geçirmeleri daha kolaydı. Bölgedeki akrabalarını ziyarete geldiklerini belirterek yanlarında getirdikleri eşyaları da hediye olarak açıklayabiliyorlardı. Ancak günümüzde bölgeye getirdikleri ürünler genellikle gıda ürünü olduğu için başta et ürünleri ve bal olmak üzere bu ürünlerin Türkiye’ye girişinde hukuki ve idari açıdan çok sıkı tedbirler uygulanmaktadır. Bu tedbirler Gürcü göçmenleri göç süreci ve sınırdan geçiş deneyimlerini de önemli ölçüde etkilemektedir.

veya getirdikleri ürünü satacakları yere götürmeleri sırasında stres, korku ve kaygı gibi çeşitli ruhsal sıkıntılar yaşamalarına yol açmaktadır.

Sabah 6 Batum'dan çıktık saat 7 gibi gümrüğe vardık. 9'da falan buraya geldik. 3 saat sürdü. Sıra varsa hani araba X-ray'e düşüyorsan kontrol varsa geçen hafta saat 2'ye geldi biz geldik. Yani sabah 6'da çıktık 6 saatte buraya geldik yapacak bir şey yok bu zor tabi beklemek psikolojik olarak (GKK 3, kadın/23 yaşında/pazarcı).

Üstelik göçmenlerin satmak için getirdikleri ürünler sigara ve içki gibi gümrükten geçirilmesi oldukça zor olan ürünler olunca yaşanan ruhsal sıkıntıların derecesi de artmaktadır. Ancak, pek çok Gürcü kadın göçmen bu durumla başa çıkmaktan başka yollarının olmadığını ve bu sıkıntıların yaptıkları işin doğasında olduğunu kabul etmektedirler.

Hep korku altında geliyoruz, sınırdışı deport korkusu. Yasak olan malları getiriyoruz onu çok korkuyorum ama ne yapayım. İstemediğim işi yaparak gururum da zedeleniyor işte yasak olan iş yapıyoruz getiriyoruz. Yakalansak ne olur nasıl olur? Hem utanıyorum hem ama başka yolumuz yok gidecek başka işimiz yok gidecek. Gürcistan'da iş imkânı olsa orada çalışırdım ama yok. Oku, oku, oku her şey katlanmak zorundayım. Her şeyi katlanıyoruz. Ailemi geçindirmek için katlanıyorum korkuya. Kızım üniversite bitirdi işe başlayacak ama elbise alamıyor ne alamıyor. İşe giremiyor parasızlık öyle zor (GKK 2, kadın/45 yaşında/pazarcı).

Sağlık, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından sadece hastalığın olmaması değil, fiziksel, ruhsal ve sosyal açılardan da tam bir iyilik halinin olması şeklinde tanımlanmaktadır⁷⁴. Yukarıdaki alıntılarda da ifade edildiği üzere pazarcı olarak çalışan Gürcü göçmenlerin ruhsal ve sosyal açılardan da sorunlar yaşadıkları görülmektedir. Dolayısıyla, göçmen sağlığı ile ilgili yapılan tartışmaların sadece fiziksel ya da biyolojik çerçevede sınırlandırılmayacağı açıktır. Bu çalışmada göçmen sağlığı ile ilgili olarak, Gürcü göçmenlerin sağlığını tehdit eden çalışma koşullarının sadece çay toplama işi ya da erkek göçmenler ile sınırlı olmadığı da görülmektedir. Nitekim pazarcılık yapan Gürcü kadın göçmenlerin çalışma ortamları da benzer sağlıksız koşullara sahiptir. Yapılan derinlemesine görüşmelerde göçmen kadınların özellikle kış aylarındaki soğuk hava koşullarında çok zorlandıkları anlaşılmaktadır. “Kışın çok zor oluyor ama devam ediyoruz. [...] Hava soğuk olunca zor oluyor ama ne yapacağız. Kışın kapalı bir yer olsa daha iyi olacak ama yok” (GKK 3, kadın/23 yaşında/pazarcı). Saha araştırması boyunca pazarcı kadınların çalışma koşullarını keşfetmek amacıyla yapılan katılımlı gözlemlerde ve yarı yapılandırılmış soru formlarını oluşturmak amacıyla yapılan ön görüşmelerde de benzer ifadelerle rastlanılmıştır. Bu süreçte 27.01.2018 tarihinde kayıt dışı olarak görüşülen bir Gürcü kadın göçmen kendilerinden her hafta işgaliye parası⁷⁵ alan belediyeden en azından kış aylarında yağmurdan ve soğuk havadan korunabilecekleri kapalı bir pazar yeri talebi olduğunu

⁷⁴ Detaylı bilgi için bkz: <https://www.who.int/about/mission/en/> [Erişim Tarihi: 24.11.2018]

⁷⁵ Burada işgal kelimesi bir yeri geçici süre ile kullanma anlamında kullanılmaktadır. 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu'nun 52. maddesine göre belediyelerin kendi sınırları içinde bulunan yerlerden işgal harcı ya da ücreti alma hakkı bulunmaktadır.

ifade etmektedir. Her gün bir şey satmak amacıyla bölgeye gelen bazı kadın göçmenler çok soğuk havalarda Gürcistan'a geri döndüklerini ifade etmektedirler. "Buraya gelince yine burda parkta duruyorsun soğuk oluyor ama ne yapacaksın çok soğuk olunca geri gidiyoruz" (GKK 11, kadın/35 yaşında/pazarcı).

Son yıllarda göçmen işçilerle ilgili yapılan çalışmalarda (Tunon ve Baruah, 2012; Sorrentino ve Jokinen, 2014; Sasaki, 2017; Terminski 2018) göçmen işçilerin yaptıkları işleri ve çalışma koşullarını betimlemek için *3D (Dirty, Dangerous, and Demeaning*⁷⁶) işler tanımlamasının kullanıldığı görülmektedir. Yukarıdaki ifadeler incelendiğinde Gürcü göçmenlerin çalıştıkları işlerin de kirli, tehlikeli ve küçük düşürücü/alçaltıcı özelliklere sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Buradan hareketle, Gürcü göçmenlerin bölgede yaptıkları işlerin ve çalışma koşullarının dünyanın başka yerlerinde çalışan diğer göçmenlerle benzer özelliklere sahip olduğu ifade edilebilir.

Buraya kadar Gürcü göçmenlerin bölgedeki istihdam alanlarına göre yaptıkları işler, çalışma ortamları ve koşulları değerlendirilmiştir. Fakat Gürcü göçmenlerin yaptıkları işlerdeki emekleri karşılığında aldıkları ücretler de en az çalışma ortamları ve koşulları kadar onların deneyimlerini etkilemektedir. Gürcü göçmenlerin aldıkları ücretler de çalışma koşullarında olduğu gibi istihdam alanları, çalışma yeri, işveren, tecrübe ve cinsiyet gibi faktörlere göre değişkenlik göstermektedir. Örneğin, mevsimlik tarım işçisi olarak çay toplama işinde çalışan Gürcü erkek göçmenler 2018 yılı çay sezonunda 130 TL ile 180 TL arasında değişen ücretler almışlardır. "170-180 TL alıyorum çay işinde onun için gitmiyorum diğer işlere" (GKE 6, erkek/41 yaşında/mevsimlik tarım işçisi). Çay toplama işindeki ücretler diğer işlere göre daha yüksek olduğu için göçmenler zor şartlarda çalışmaları gerekmesine rağmen bu işi tercih etmektedirler. "Fiyatlar ücretler iyi gecen sene 130 TL idi bu sene 150 TL oldu dolardan dolayı mesela dolar yükseldi ya o yüzden" (GKE 5, erkek/40 yaşında/mevsimlik tarım işçisi). Her işte olmasa da çay toplama işinde ücretin Dolarla endeksli olarak belirlendiği görülmektedir. Özellikle veri toplama sürecinde Türk Lirasının, Dolar karşısında yüksek oranda değer kaybetmesi; Türk Lirasının, Lari karşısında da öngörülmeleyen bir değer kaybetmesine yol açtı. Ancak, çay toplama işinde çalışan ve bölgenin en zor işlerinden birini yapan Gürcü göçmenler alacakları ücreti Dolar ya da Lari üzerinden hesapladıkları için sezon içinde ücretler 180 TL'ye kadar yükselmiştir. "Çay bu sene 150. Geçen sene mesela dolar 1 dolar 3 Lari idi. Alıyorduk dolarla şimdi mesela 4,5 oldu ona göre çalışıyoruz. Geçen sene 130 TL idi bu sene 150 TL oldu. Beleş de çalışmayacağız" (GKE 4, erkek/49 yaşında/mevsimlik tarım işçisi). Bir başka Gürcü göçmen, yaptığı iş için istediği ücreti ve ücret belirlemede esas alınan Dolar endeksinin hesabını şöyle açıklamaktadır.

⁷⁶ Kirli, tehlikeli ve küçük düşürücü/alçaltıcı işler.

3 yıl önce benim geldiğim zaman 150 Lira vardı. 150 Lari ediyordu o da 100 Dolar ediyordu. Ondan sonra geçen sene 120 Lira yövmiye vardı 360 Lira 3 günde 100 Dolar yapıyordu. Şimdi de böyle 150 TL var yövmiye o da 3 günde 100 Dolar falan yapıyor. Öyle hesaplamak lazım (GKE 13, erkek/32 yaşında/mevsimlik tarım işçisi).

Çay toplama işinde ödenecek olan ücretin hem dolara endeksli olarak belirlenmesi hem de işverenler tarafından değil de işçiler tarafından, üstelik göçmen işçiler tarafından, belirleniyor olması göç çalışmaları ve çalışma ekonomisi açısından oldukça farklı ve dikkat çekici bir durumdur. Bu durum ancak bölgenin sosyolojik, ekonomik, iktisadi, demografik, kültürel ve etnik özellikleri göz önüne alınarak multidisipliner bir analiz sonucunda açıklanabilir.

Bölgedeki çay müstahsilleri bu ücretleri çok bulmalarına ve bu kadar yüksek ücret ödemek istemediklerini dile getirmelerine rağmen ücret piyasasını belirleyen Gürcü göçmenler olduğu için 2018 yılı çay hasadında günlük yevmiye ortalaması 150 TL olarak gerçekleşmiştir⁷⁷. Son yıllarda bazı çay müstahsilleri yüksek ücretler ödememek ya da bu ücretleri ödediklerinde göçmen işçilerden maksimum verim almayı istediklerinden dolayı bölgede “ton başına ya da ton hesabı ücret” olarak adlandırılan bir fiyatlandırma üzerinden Gürcü göçmenlerle anlaşmaktadırlar. Bu yıl içinde ton başına ya da ton hesabı çay toplama ücreti ortalaması 1 ton çay için 500-600 TL arasında gerçekleşmiştir. “Adamla 1 tonu 525 TL’ye anlaştık kesmek için tamam öyle olacak dediler. [...] ama o adam çaylarını kestiğimiz adamlardan 550 TL alıyordu” (GKE 10, erkek/21 yaşında/mevsimlik tarım işçisi). Ton başına ya da ton hesabı çay toplama hem çay müstahsilleri için hem de Gürcü göçmenler için daha kârlı olduğu düşüncesiyle bölgede son yıllarda giderek yaygınlaşmaktadır⁷⁸. Normal şartlarda günlük yevmiye ile işe giden Gürcü göçmen ortalama 200-220 kilo arasında çay toplamaktadırlar. Sabah saat 6:00 ya da 7:00 gibi çay toplamaya başlayan göçmenler akşam da saat 17:00 veya 18:00 gibi işi bırakmaktadırlar. Bu saatler arasında kişi başına toplanan ortalama çay 200-220 kilo civarında olmaktadır. Ancak ton başına ya da ton hesabı olduğunda Gürcü göçmenler çalışma saatlerini kendileri belirlemektedir. İstedikleri saatte işe başlayıp istedikleri saatte işi bırakmaktadırlar. Ton başına ya da ton hesabı çay toplayan Gürcü göçmenler sabah ortalık aydınlandıktan hemen sonra işe başlayıp akşam hava kararınca kadar çalışabilmektedirler. Bu durumda, günlük kişi

⁷⁷ Gürcü göçmenlerin bu ücretleri çay müstahsillerine kabul ettirmelerindeki en büyük etken çay tarımının önceki sayfalarda ifade edilen kendine özgü işlenme özelliğidir. Nitekim çay yaprağının hasat zamanı geldiğinde yapraklar tazeliğini ve içindeki ideal su oranını kaybetmeden toplanıp mümkün olan en kısa sürede soldurma işlemi için fabrikaya ulaştırılması gerekmektedir.

⁷⁸ Ancak burada göz ardı edilmemesi gereken bir gerçek vardır. Gürcü göçmenler bu şekilde çalışmayı kabul ederek aslında kendi emeklerini de sömürmeye başlamaktadırlar. Böylece durmadan, dinlenmeden üretmek zorunda kalmaktadırlar. Artık yemeklerini ayaküstü yemek, sularını ve sigaralarını da çay keserken içmek zorundadırlar. Zaten sömürü üzerine kurulmuş bir sistem içinde kendi emeklerini tekrar tekrar sömürerek yeniden üretmektedirler. Böyle bir çalışma tarzını tercih eden Gürcü göçmen artık günde ne kadar çalışacağını elleri makası tut(a)mayacak hale gelinceye kadar bilemeyecektir. Günde 5 Lari daha fazla kazanıp Gürcistan’da geçireceği kış aylarında bir haçapuri (peynirli pide/ekmek) daha fazla alabilmek için durmaksızın çalışmaya, üretmeye ve kendi emeğinden tüketmeye devam edecektir.

başı 400-420 kiloya yakın çay toplayan Gürcü göçmenlerin günlük yevmiyeleri de 250-300 TL'ye kadar çıkabilmektedir. Böylece çayı daha kısa sürede toplanan çay müstahsili de günlük yevmiyesi 250-300 TL'ye çıkan Gürcü göçmen de bu şekilde çay toplamaktan daha memnun olduğunu ifade etmektedir.

Rize ve Artvin il sınırları içinde mevsimlik tarım işleri arasında fazla yaygın olmasa da fındık toplama işi de bulunmaktadır. Ancak, genellikle Fındıklı ilçe sınırlarında ticari bir değeri bulunan ve hasadı kısa sürede tamamlanan bu iş için ödenen ücret, çay toplama işindeki ücret kadar yüksek değildir. “Burda fındık biraz az oluyor 5-6 günde bitiyor. [...] Günlük 130 lira falan alırlar burda. Fındık az olan yerde böyle çok olan yerde daha düşük oluyor ücret” (GKE 13, erkek/32 yaşında/mevsimlik tarım işçisi). Mevsimlik tarım işlerinde çalışan Gürcü erkek göçmenlerin bazılarının orman işlerinde de çalıştıklarına, çalışma koşullarından bahsederken değinilmişti. Hatta bazı göçmenler tarafından orman işinin çay toplama işinden daha zor olduğu ve bu yüzden çok az kişi tarafından tercih edildiği de ifade edilmişti. Buna rağmen derinlemesine görüşmelerde orman işinde ödenen ücretin çay toplama işinden daha düşük olduğu anlaşılmaktadır. “Çay olmadığı zaman odun kesme var onun için çağırıyorlar. Ormana da gidiyorum orman işi 100 Lira” (GKE 9, erkek/51 yaşında/mevsimlik tarım işçisi&orman işçisi). Ancak, çay toplama işinde olduğu gibi orman işinde de günlük yevmiye dışında ton başına ya da ton hesabı ücret uygulamasının olduğu görülmektedir. “Oduna gittiğimiz zaman orda yövmiye falan vermiyorlar. Odun kesmeye gittiğimiz zaman önceden anlaşma yapıyoruz. Mesela beş ton odun kırdın bu kadar para veririm. İster 10 gün içerisinde istersen beş gün içerisinde bitirirsin. Onu bitirince zaten o parayı alacaksın” (GKE, erkek/21 yaşında/ mevsimlik tarım işçisi&orman işçisi). Fakat bölgedeki işverenler arasında “götüreye iş” olarak da adlandırılan bu uygulama, Gürcü göçmenler arasında iş bittikten sonra para alamama kaygısı⁷⁹ yaşanması nedeniyle fazla tercih edilmemektedir. İnşaat işlerinde çalışan Gürcü erkek göçmenlerin aldıkları ücretler de çay toplama işindeki kadar yüksek olmasa da 150 TL'ye kadar çıkabilmektedir. “Bugün gittim inşaata işe 150 TL aldım bazen 120'lik iş oluyor 100'luk oluyor. Çok iş oluyor 150 Lira alıyorum” (GKE 14, erkek/53 yaşında/inşaat işçisi). İnşaat işçiliği için gündelik ücretin ortalama 130 TL olduğunu ifade edebiliriz. Son olarak da sadece Gürcü erkek göçmenlerin çalıştıkları nakliyecilik ya da eşya taşıma işindeki ücretlere bakacak olursak, bu işteki ücretlerin eşyaya ve evin bulunduğu kata ve binaya göre değiştiği görülmektedir. “Taşımada ücret eşyaya göre ne kadar eşya o kadar para. [...] Mesela ortalama 150 TL diyebilirim. En son bi komutanın evini taşıdık 1 yövmiye verdi komutan en son 150 lira verdi kişi başı” (GKE 11, erkek/58 yaşında/nakliyecisi). Ancak her ne kadar bazı göçmenler tarafından

⁷⁹ Bu kaygıya ilerleyen sayfalarda yer alan işverenlerle olan iletişim ve ilişki bölümünde detaylı bir şekilde değinilmektedir.

ortalama ücretin 150 TL olduğu ifade edilse de bu her zaman geçerli olmamaktadır. Eşyanın ve evin durumuna göre ücretin 100 TL'ye kadar düştüğü olmaktadır. Örneğin, Gürcü göçmenler üç ya da dört kişi bir arada çalışıyorlarsa ve iki veya üç saatlik bir iş varsa genellikle 100 TL civarında bir ücret talep edilmektedir. “Mesela 4 kişi çalışıyorsak her kişi başına 100 TL veriyor mesela. Eşya çok ise fazla veriyorlar. Normalde 100 Lira” (GKE 5, erkek/40 yaşında/mevsimlik tarım işçisi&nakliyecisi). Öte yandan, çay toplama işine gitmeyen bazı göçmenler eşya taşıma, tamirat-tadilat, bahçe temizleme, bodrum-müştemilat temizleme gibi işlere giderek günlük daha fazla ücret kazandıklarını ifade etmektedirler.

Ücret değişiyor bazısı az veriyor bazısı çok veriyor. 150-200'e çaya giden var. Mesela ufak işlerde paha fazla kazanıyorum ben. 300 Liraya da çıkarıyorum günlük. Tabi yarım saat senden. Şimdi millet o kadar parası bol var ki yarım saat 1 saat 50 milyon, 60 milyon veriyor. Onun pazarlığı olmuyor. Şimdi günde 5-6 kere gidersen hesap et. 50, 50, 50 250-300 TL ediyö (GKE 11, erkek/58 yaşında/nakliyecisi).

Gürcü erkek göçmenlerin genel olarak çalıştıkları işlerde aldıkları ücretler yukarıda açıklandığı şekildedir. Fakat elbette ki erkek göçmenlerin aldıkları bu ücretler onların yaptıkları işlere, nasıl çalıştıklarına, işverenlerle olan ilişkilerine ve/veya tecrübelerine göre değişmektedir. Öte yandan kendi ülkelerinden işsizlik ve elde edilen gelirin düşüklüğü gibi ekonomik nedenlerle göç eden göçmen işçilerin çalışma istekleri, kendilerini çalıştırmaya eğilimli kişiler tarafından bilinmektedir (Lordoğlu, 2003: 31). Bu durum, çalışma şartlarının ağırlaşmasına ve ücretlerin daha da düşmesine yol açmaktadır. Ancak, Gürcü göçmenler açısından uluslararası göç literatüründe yaygın olarak karşılaşılan düşük ücretle çalışmak zorunda kalma durumunun özellikle Gürcü erkek göçmenler ve çay toplama işi söz konusu olduğunda genellenebilir olmadığı görülmektedir. Fakat Gürcü göçmenlere ödenen ücret konusunun bir de cinsiyete dayalı bir boyutu vardır.

Yapılan saha araştırmasına ve derinlemesine görüşmelerden elde edilen verilere göre Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Gürcü kadın göçmenlerin aldıkları ücretlerin erkek göçmenlerden daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Nitekim uluslararası göç literatürüne baktığımızda da (Hugo, 1993; Piper, 2005; Ghosh, 2009) benzer bir durumla karşılaşmamız mümkündür. Üstelik yapılan işin doğası gereği sadece kadın göçmenlerin istihdam edilebildiği konfeksiyon dükkânlarındaki satış elemanlığı işinde bile Gürcü kadın göçmenlerin aldıkları ücretler erkek göçmenlerin aldıkları ücretlerden daha düşüktür. Kemalpaşa'da bulunan konfeksiyon dükkanlarında ortalama günlük yevmiye 25-30 Lari arasında değişmektedir. Bölgede sadece bu işte çalışan göçmenler Lari üzerinden ücret almaktadırlar⁸⁰. “Onların yövmiye 25 Lari yemek

⁸⁰ Bunun temel sebebi konfeksiyon dükkânlarına gelen müşterilerin neredeyse %90'ının Gürcistan'dan geliyor olmasıdır. Bu yüzden bu dükkânlardaki ticaret genellikle Lari üzerinden yapılmaktadır. Böylece Türkiye'deki dükkânlarda Lari üzerinden alış veriş yapan Gürcüler de aradaki kur farkından dolayı zarara

de veriyorlar patron veriyor” (GKK 11, kadın/35 yaşında/pazarcı). Bu ücret Türkiye şartlarında düşünüldüğünde düşük bir ücret olarak değerlendirilse de, Gürcü kadın göçmenler kendi ülkelerinde bu ücretin oldukça iyi bir ücret olduğunu ifade etmektedirler. “Aynı işi Gürcistan’da yapsalar mesela burda 750 Lari alıyorlar ya 25 Lari veriyorlar. Bizde mesela öyle bir iş 300 Lari 2 katı fark var yani. Zaten öyle olmasa gidip geliyorsun sınır geçiyorsun karşısında normaldir yani iyi maaş var” (GKK 11, kadın/35 yaşında/pazarcı).

Gürcü kadın göçmenlerin çalıştıkları bir diğer alan hasta ya da yaşlı bakıcılığı işidir. Bu işteki ücret Türkiye genelinde özellikle İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlerde Dolar üzerinden ödenmesine rağmen bölgede Türk Lirası üzerinden ve asgari ücret esas alınarak hesaplanmaktadır. Dolayısıyla, hasta ya da yaşlı bakıcılığı işi için bölgedeki ortalama ücret 1600 TL olarak karşımıza çıkmaktadır. “Zaten burda bakıcı olarak asgari ücret veriliyor. Böyle kanun var sizde. Fazla da veriyorlar mesela Antalya’da var böyle” (GKK 7, kadın/41 yaşında/yaşlı bakıcı). Ancak elbette ki her aile ya da bakıcı hizmeti alan kişi asgari ücret üzerinden ödeme yapmamaktadır. Üstelik hasta ya da yaşlı bakıcısı olarak çalıştırılan pek çok Gürcü kadın göçmen çalışma izni olmadan çalıştırıldığı için aradaki sigorta primleri de işverenlerin “cebinde” kalmaktadır.

Mesela ben tanıyorum kadın çalışıyo 1200 Lira ile çalıştırılıyor köpek gibi. Yani ben diyorum ki asgari ücret vermesi lazım. 1600 Lira oldu. O da bak vermiyorlar. O var ya o aslında bizim zavallılar onu bilmiyorlar. Bi de sigortalı çalışmıyorlar. Bi şeye gitse şikâyet etse mecbur 1600 TL vermek zorunda (GKK 1, kadın/38 yaşında/yaşlı bakıcı).

Öte yandan, asgari ücret üzerinden maaş ödemek istemeyen bazı aileler işe başlamadan önce Gürcü kadın göçmenlerle anlaşarak maaşlarına yıllık belirli oranlarda (100 TL ya da 200 TL gibi) zam yaparak ödeme yapmaktadırlar. Ancak 2015 yılında net 949,07 TL olan asgari ücret, son üç yılda 1,603 TL’ye yükselerek yaklaşık 650 TL’lik bir artış gösterince, yıllık düzenli ücret artışı üzerinden anlaşmış olan Gürcü kadın göçmenler, üç sene önce asgari ücretten fazla para kazanırken bugün asgari ücretin altında para kazanır hale gelmişlerdir. “Şimdi benim maaşım 1400 Lira ilk ben başladım 600 Liraydı benim maaşım o zaman geliyidi benim maaş 400 Dolar. 750 Lari alıyordum o paradan 600 Liradan şimdi 1400 Liradan 700 Lari alıyorum. [...] Her sene 100 Lira arttırıyorlar” (GKK 5, kadın/44 yaşında/hasta bakıcı). Üstelik önceki sayfalarda da değinildiği üzere son zamanlarda Türk Lirasının Dolar ve Lari karşısında değer kaybetmesi Gürcü göçmenlerin aldıkları ücretlerin yaklaşık on yıl önceki seviyelere inmesine yol açmıştır.

uğramamış olmaktadır. Ticaret Lari üzerinden yapıldığı için çalışanlar da ücretlerini Lari üzerinden almaktadırlar. Bu durum Gürcü kadın göçmenlerin de avantajına olmaktadır. Nitekim yaz aylarındaki kur dalgalanmalarından etkilenmeyen tek iş konfeksiyon dükkânlarındaki satış elemanlığı olmuştur. 2018 yılının yaz aylarında Gürcü göçmenlerin diğer tüm işlerde kazandıkları ücretler (Lari veya Dolar bazında) azalırken ve bu işte çalışanların aldıkları ücretler (Türk Lirası bazında) artmıştır.

“Ben burda 1550 TL alıyorum. [...] İlk başlarda o zaman 500 Lira alıyordum ama dolar idi 1,10 kuruş dolar. 400 Dolar 450 Dolar idi; ama şimdi 450 Dolar ne kadar 1800 Lira. 450 Dolar bile yapmıyor” (GKK 8, kadın/56 yaşında/yaşlı bakıcı).

Buraya kadar Gürcü kadın göçmenlerin düzenli olarak maaş ya da gündelik aldıkları iki temel istihdam alanındaki ücretlere yer verilmiştir. Ancak, Gürcü kadın göçmenlerin düzenli olarak gelir elde etmeseler de iş buldukları zamanlarda gidip para kazandıkları farklı işler de bulunmaktadır. Örneğin, kadın göçmenler bölgedeki çeşitli restoran, lokanta veya kafelerdeki temizlik ve bulaşık yıkama işlerinde, her gün olmasa da haftanın belirli günlerinde ya da sezonluk olarak çalışmaktadırlar. Bu işlerde ödenen günlük yevmiye tamamen işverene bağlı olmakla birlikte bu tür işlerdeki ücret piyasası çok esnektir. Saha araştırmasında günlük 50 TL, 60 TL veya 70 TL ücret alan Gürcü kadın göçmenlere rastlanılmıştır. Fakat derinlemesine görüşmelerde bazı Gürcü kadın göçmenlerin günlük 50 TL’nin altına bile çalıştırıldığı tespit edilmiştir.

Ahh sorma 30 vardı 30 TL günlük sonra dedim yetmiyor kimse burda 30 Lirası 70 alıyorlar 60 alıyorlar ama ben de 50 dedim ama 45 veriyorlar. Çok para burda para yok o kadar iş yok dediler bende tamam 5 lirası benden olsun dedim. İyi çocuklar da. 45 Lira şu anda günlük (GKK 9, kadın/57 yaşında/bulaşıkçı).

Bu ücretler hem Gürcü erkek göçmenlerin hem de yerel toplum üyesi kadınların kabul edecekleri ücretlerin çok altındadır. Dolayısıyla, kadın göçmen işçilerin aldıkları ücretlerle ilgili olarak uluslararası göç literatüründeki bilgilerin ve uygulamaların özellikle temizlikçilik, bulaşıkçılık, garsonluk, komilik gibi günlük işlerde bölge özelinde de geçerli olduğu görülmektedir. Dükkân ya da işyeri temizliği dışında ev temizliği söz konusu olduğunda Gürcü kadın göçmenlerin aldıkları ücretlerin bölgedeki diğer kadınlarla benzerlik gösterdiği görülmektedir. Saha araştırmalarında bölge genelinde ev temizliği için ödenen gündelik ücretin evin büyüklüğüne ve eşyanın çokluğuna bağlı olarak 150 TL ile 200 TL arasında değiştiği öğrenilmiştir. Gürcü kadın göçmenlerle yapılan görüşmelerde de ev temizliğine gidenlerin ortalama 150 TL kazandıkları ifade edilmektedir. “Ev temizliği 150 Liradır o normaldir. Ben de gidiyorum temizluğ. Ev temizleme ben de gidiyorum arada. O normaldir o ücret değişebilecek mesela çok temiz ev var; 1-2 sene kimse gelmemiş ev var aynı olmaması lazım” (GKK 5, kadın/44 yaşında/yaşlı bakıcı). Yapılan derinlemesine görüşmelerde yaşlı ya da hasta bakım işinde çalışan Gürcü kadın göçmenlerin çoğunun boş günlerinde de ev temizliğine gittikleri anlaşılmaktadır. “Ev temizliği de var o fiyat 150-200 Lira arası ev nasıl ona göre mesela dün gittim ben 200 Lira. Ben ev temizliğine de gidiyorum. 200 Lira aldım” (GKK 8, kadın/56 yaşında/hasta bakıcı). Ancak haftanın altı gününde 24 saat boyunca hasta ya da yaşlı bakıcılığı yapan bu kadınların boş günlerinde de çalışmak zorunda olması oldukça zorlayıcı bir

durumdur. Aile bireyleriyle birlikte bölgeye gelip çalışan Gürcü göçmenlerde, aile içindeki kadınlar zorlandıkları ya da yoruldukları durumlarda birbirlerine destek olmaktadır.

Temizlik olunca gidiyorum o zor tabi 150-200 Lira alıyorum ama zor da temizlik orda oturamazsın sabah 8'den saat 6'ya kadar 7'ye kadar iş bitmezse çalışıyorsun. O tabi zor. Şu anda kızım gidiyor ben rahatsızlandım. Benim yerime kızım var. Her 2-3 günde bir iş oluyor gidiyor kızım genelde (GKK 9, kadın/57 yaşında/bulaşıkçı).

Üstelik bu işleri yapan Gürcü kadın göçmenlerin yaş ortalamalarının orta yaş ve üzeri olduğu düşünüldüğünde bu yoğun çalışmanın bireyler üzerindeki etkisi daha iyi anlaşılmaktadır. Bu işlerin dışında pazarcılık yapan ve kendi satın aldıkları ya da getirdikleri ürünleri satarak para kazanan yani ticaret yapan Gürcü kadın göçmenler de bulunmaktadır. Onların herhangi bir düzenli gelirleri bulunmamaktadır. Pazarcılık yapan Gürcü kadın göçmenlerin kazancı bazı günlerde veya haftalarda 200 TL'ye hatta 300 TL'ye kadar çıkabilirken bazı günlerde veya haftalarda 10 TL'ye kadar da düşebilmektedir. “Ben şimdi 200 Lira, 300 Lira belki aldi burda ama o zaman önceden geçen sene 250 Lirada 150 Lira kalıyordu. Ama şimdi Lira çok düştü orada hiç kalmadı çöp oldu senin para” (GKK 4, kadın/39 yaşında/pazarcı). Ancak daha önce de değinildiği üzere 2018 yılının yaz aylarında Türk Lirasının Lari karşısında değer kaybetmesi konfeksiyon dükkânlarında çalışan kadınlar hariç bölgede çalışan tüm Gürcü göçmenleri etkilemiş ve onların gelir kaybı yaşamalarına yol açmıştır. Üstelik sigara ve içki satışı yapmayan Gürcü kadın göçmenlerin yaptıkları ticaretten son derece az ücretler kazandıkları görülmektedir.

Orda mesela salatalık alıyorum 1 Lari ya da 60 kuruş. Bi gün 1 Lari var öbür gün 60 kuruş, 70 kuruş burda 3 kilo 10 Lira satıyoruz. Kiloda 1 Lari kazanıyoruz; ama şimdi Lari düştü onun da görmüyoruz. Bali da 18 Lariye alıyoz. Burda 70-60 Liraya satıyoruz (GKK 3, kadın/23 yaşında/pazarcı).

Kazandıkları paranın bir kısmını yol ya da yakıt parasına, bir kısmını günlük ihtiyaçlarına, bir kısmını da belediyeye işgaliye parası olarak ödedikleri düşünüldüğünde aslında Gürcü göçmenlerin kendilerine kalan paranın ne kadar az olduğu daha net anlaşılmaktadır. “Yemeğe ortalama 30 Lira masraf ediyoruz burada. Akşama kadar 50 Lira kazanıyorsam yemeğe veriyorum akşama o bile kalmıyor giderken giriyoruz markete harcıyoruz, alıyoruz bir şeyler” (GKK 3, kadın/23 yaşında/pazarcı). Gürcü kadın göçmenlerin yaptıkları ya da çalıştıkları işlerde aldıkları ücretler ya da kazandıkları paralar genel olarak yukarıda değinildiği şekliyledir; ancak elbette ki göçmen emeği özellikle kadın göçmen emeği söz konusu olduğunda ücret piyasası son derece değişken, esnek ve öngörülemez olmaktadır.

Çalışma koşulları ve ücretler dışında Gürcü göçmenlerin bölgedeki yaşamlarını ve deneyimlerini etkileyen etkenlerden biri de Gürcü göçmenlerle işverenler arasındaki iletişim ve işverenlerin onlara karşı olan tutumudur. İki grup arasındaki iletişime etki eden sosyolojik,

kültürel, ekonomik, dinsel veya tarihsel pek çok etken bulunmaktadır; ancak bu bölümde söz konusu bu etkenler arasında en çok ön plana çıkan ve iki grup arasındaki ilişkileri şekillendiren ekonomik etkenler üzerinde durulacaktır. Diğer etkenlere bulgular bölümündeki diğer temalar altında değinilecektir. Ayrıca, bu bölümde işverenlerle olan iletişim ve işverenlerin Gürcü göçmenlere karşı tutumu tamamen göçmenlerin ifadeleri, deneyimleri, duyguları ve düşünceleri üzerinden ele alınmakta ve yansıtılmaktadır. Aynı konu işverenlerin bakış açısıyla da ele alınmaktadır; ancak işverenlere ait veriler de bulgular bölümündeki diğer temalar altında işlenmektedir.

Gürcü göçmenlerin işverenlerle olan iletişimine ve işverenlerin onlara karşı olan tutumuna baktığımızda çalışma koşullarında ve ücretlerde değinilen noktalara benzer bir durum ortaya çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle, yapılan saha araştırmalarında ve derinlemesine görüşmelerde Gürcü göçmenlerin işverenlerle olan iletişiminin öncelikle işverenin kendisine sonra yapılan iş, çalışma ortamı, dini inanış, cinsiyet, yaş ve Türkçe konuşabilme düzeyi gibi farklı etkenlere göre değişiklik gösterdiği görülmektedir. Örneğin, Müslüman olan ile Hristiyan olan ya da Türkçe konuşabilen ile konuşamayan veya tam tersi durumda olan Gürcü göçmenlerin işverenlerle olan iletişimi ve işverenlerin onlara karşı olan tutumu tamamen farklı olabilmektedir. Öte yandan işverenin dünya görüşüne bağlı olarak bazı durumlarda ise hiçbir farklılık da ortaya çıkmayabilmektedir. Ayrıca çay toplama işinde çalışan Gürcü erkek göçmenlerin işverenlerle olan iletişimi, konfeksiyon dükkânlarında çalışan Gürcü kadın göçmenlerin işverenleriyle olan iletişiminden de farklıdır. Derinlemesine görüşmelerde işverenlerle olan iletişimden en çok rahatsız olan grubun çay toplama işinde çalışan Gürcü göçmenler olduğu anlaşılmaktadır. Çay toplama işinde çalışan Gürcü göçmenlerin büyük bir bölümü işverenlerin sadece işlerini yaptırmak için kendileriyle iletişim kurduklarını düşünmektedirler. Türkiye'deki işverenlerin sadece çay hasadı başladığında ya da işleri düştüğünde kendileri ile iletişime geçtikleri ifade etmektedirler. İşverenlerin sergilediği bu davranışların Gürcü göçmenlerin kendilerini kötü hissetmelerine yol açtığı görülmektedir.

Burda mesela gelip çalışırsın bi adama 30 ton çay kesersin sonra iş bitti ya ondan sonra çarşıya görürsün adamı selam verirsin selam almıyor. Görmüyor diyor ki numaranı bırak ben ararım seni. Çay geldiği zaman 1 sene geçiyor ondan sonra arıyor sanki insan değilsin. O zamana kadar öldün ölmedin sıkıntın var mı yok mu hiç sormuyorlar sadece iş geldi mi o zaman arıyorlar. İnsan gibi değil eşşek gibi davranıyorlar. Sanki eşşeksin (GKE 10, erkek/21 yaşında/mevsimlik tarım işçisi).

Hatta güler yüzlü olan işverenlerin bile aslında kendilerini kullanmayı planladıklarını düşünmektedirler. "Türkiye'deki işverenler bize gülümseyerek bi şey diyor. Bunu yapacaksın diyor gülüyor, gülümsüyor falan filan diyor ama kusura bakma da ... koymaya çalışıyor. Anlaşıyor yani gülümsüyor ama anlaşılıyor. Bağırın bazı işverenler var zaten öyle de oluyor

bağırıyor tehdit ediyor” (GKE 10, 21 erkek/yaşında/mevsimlik tarım işçisi). Çay toplama işindeki çalışma koşullarından bahsederken bu işin ne kadar zor ve sorunlu bir iş olduğundan bahsetmiştik. Ancak burada bu işin doğasından kaynaklanan zorlukları dışında önemli bir diğer sorunu daha olduğu ortaya çıkmaktadır. İşverenlerin bu tutumu aynı zamanda her iki grubun da birbirlerine karşı olan duygularını ve düşüncelerini de etkilemektedir. Ayrıca, bu durum bölgedeki birlikte yaşam ve karşılıklı uyum konusu da dolaylı yoldan etkilenmektedir.

Ben çaya gitmiyorum. Çay benim işim değil. Bu millet alışkanlığı var geçmez. Çaya gittün mu herkes biturmağa çalışıyo herkes fazla çalıştırıyo. Çabuk, çabuk, çabuk diye bağırıyorlar. İnsanun pazarda aldığı hayvan var ya öyle davranırlar. Öyle davranırlar. İnsan gibi davranan ha burda bulamazsın. Bulamazsın. 10 kişi, 20 kişiden aha bulursan o da çok az. Bulamazsın. Zaten birbirlerine insan gibi davranmıyorlar sana nasıl davransunlar? (GKE 11, erkek/58 yaşında/nakliyeci).

İşverenlerle olan (kimi zaman hiç olmayan) bu iletişim nedeniyle bazı göçmenlerin artık çay toplama işine gitmedikleri ya da gitmek istedikleri görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında işverenlerin özellikle çay toplama işinde sıkça başvurdukları “ücret ödememe” tutumunun da büyük bir etkisi bulunmaktadır. 1990’lı yıllardan bugüne azalmasına rağmen halen bazı işverenler Gürcü göçmenleri çalıştırdıktan sonra onların ücretlerini ya da yevmiyelerini ödememektedir. Bu durum saha araştırmalarında ve derinlemesine görüşmelerde hem Gürcü göçmenler hem de yerel toplum tarafından defalarca dile getirilmekte ve konuyla ilgili pek çok örnek olay anlatılmaktadır. “Ama çay topluyorlar para vermiyorlar burda öyle oluyor görüyorum. Mesela geçen gün okulun yanında nasıl dövdüler para için. 3 gün çalıştı çocuk para istiyodu vermedi. Geldi yolda rastladı nasıl dövdü. Türk vatandaşı dövdü” (GKK 8, kadın/56 yaşında/yaşlı bakıcı). Bazı durumlarda iletişim kanallarının tamamen kapandığı ve işverenler tarafından şiddete başvurulduğu görülmektedir. İşverenlerin iletişim yollarını denemek ve göçmenlerin ücretlerini ödenek yerine şiddete başvurusu Gürcü göçmenlerin toplumsal belleğinde yer edinerek birlikte yaşam ve karşılıklı uyum sürecinde olumsuz etkiler oluşturma riski taşımaktadır. Nitekim inşaat işçiliği yapan Gürcü bir katılımcı bu konuyla ilgili örnek bir olay paylaşmaktadır.

Sezonda 10 ton 15 ton çayını Gürcülere toplatıp da sonunda 5 kuruş para vermeden tekme vurup gönderenler de oluyor burda. Mesela bi gün geçtim sınırı Gürcistan tarafındayız. Otobüs yakıt alacak o sırada uzun otobüs arkadan 7 tane genç konuşuyorlar işte ne kadar para bozduracağız diye. Bir tanesi de dedi ne parası alacağız bize para mı verdiler dedi. Diğer bir tanesi de bu sefer dedi ki ilk bulduğum Türkün kanını içeceğim. Sonra bunlar gittiler markete bisküvi bi şey aldılar geldiler. Ben tabi bilmiyorum açmış meğer bunlar sonra öğrendim. [...] O kadar insanın alacağı varken işverenler 100 TL para veriyorlar. Çocuklar bunlar nedir deyince ikisi de silah çekiyor. Çocukları arabadan indiriyorlar sonra gidiyorlar (GKE 14, erkek/53 yaşında/inşaat işçisi).

Ücret ödememe bazı durumlarda düşük ödeme ya da az ücret ödeme şeklinde de gerçekleşebilmektedir. İş öncesinde anlaşılan ücret dışında bir para ödemesi de işverenlerle

Gürcü göçmenlerin arasının gerilmesi ve iletişimin bozulmasına yol açmaktadır. “Köylerde bir de bu Rize’de öyle yapıyorlar yani. Söyledikleri rakamın altına para veriyorlar ya da vermiyorlar” (GKE 2, erkek/23 yaşında/mevsimlik tarım işçisi). “Para vermiyorlardı. Mesela sabah alıyorlardı 100 Lira vereceğim sana diye. O zaman 100 Lira iyi paraydı. Belki de akşam 80 Lira veriyordular tamam git burda” (GKE 13, erkek/32 yaşında/mevsimlik tarım işçisi). Yapılan saha araştırmalarında ücret alamama konusunda işverenlerle sorun yaşayan göçmenlerin genellikle mevsimlik tarım işçiliği ya da orman işçiliği yapan erkekler olduğu görülmektedir. Fakat bölgede ücret alamama olaylarının sadece bu işlerde yaşandığını iddia edemeyiz; çünkü göçmen emeğinin söz konusu olduğu her yerde ve ortamda sömürünün ve adaletsizliğin boyutunu veya şeklini kestirebilmek pek mümkün olamamaktadır.

İlk geldiğim zaman gemiden hamsi balık boşaltıyorduk. 3 günlük 4 günlük iş vardı. Sonra iş bittikten sonra parayı vermez dediler. 2-3 gün çalıştık 4. gün gittik ne gemi var ne balık ne de bi şey gittiler paramızı vermediler. Ondan sonra böyle bir şey olmadı. Belki başkalarında olmuştur böyle başka şeyler ama ben bilmiyorum (GKE 5, erkek/40 yaşında/mevsimlik tarım işçisi).

Ücret alamama durumu Gürcü kadın göçmenler açısından sık karşılaşılan bir durum değildir. Saha araştırması ve derinlemesine görüşmelerde kadın göçmelerin maaşlarını ya da paralarını alamadıkları hiçbir örneğe rastlanılmamıştır. İşverenlerle iletişim kurmada zorlanan, işverenlerin tutum ve davranışlarından rahatsız olan, işverenler tarafından psikolojik baskı ve şiddete maruz kalan ve sonrasında işlerinden ayrılan kadınların bile bir şekilde maaşlarını aldıkları görülmektedir. Böyle bir olayı Gürcü bir kadın göçmene yardım ederek iş bulan erkek göçmen şu şekilde anlatmaktadır.

Mesela bakıcılık yapanlar var bir insan bu şekilde davranmaz hele bir Müslüman bi insan böyle davranmaz yani. Bi bayan mesela biz yardımcı olduk ona bi bayan aldı götürdü onu eve annesine mi babasına mı birine baktıracaktı baktırmak için. Ee ona tabağa bile yemek koymadı. Bi demir taslar var ya o taslara koymuş bi kaşık yemek artık neyse yemek bilmiyorum balkona yere böyle atmış yani şey yani hani köpeğe, köpeğe de atmazlar öyle şey de... neyse. Baktıran kişi Türk, Rize’de yaşıyor ve hastanede çalışıyor. Şahsen tanıyorum onu. O bayan yere balkonda yere attı yemeği o Gürcü bayana. O Gürcü bayan da bir hafta dayandı şimdi biz bulduk ona iş yani bana karşı şey olmasın diye.. Ona bi şey demesin işte kavga etmesinler diye bana dememiş ve bir hafta boyunca kadın yemek yememiş. Sadece kuru ekmek... Sonra artık kadın dayanamadı haftada bir sefer bunlara izin veriliyor kadın geldi dedim nasıl memnun musun diye sordum iyiyim dedi o da ordan borç almış işte bankadan biraz borç almış o borcu ödemek için dayanmak zorundayım diye bir şey demiyor. Sonra biraz beğenmedim onun halini yani iyiyim demesi pek hoşuma gitmedi. Gitmeyince yani bırakmadım onun peşini dedim ne oldu de bana birden bire patladı ağmaya başladı bu bayan. Dedi işte bu şekilde davranıyor dedim o zaman öyleyse gitme çağırdım onu konuştuk ve bi aylık maaşı verdiler. Maaş verdi ama muamele hoş değil maaş her şey para ile bitmiyor her şey para değil ki. İnsan bu şekilde davranmamalı o Hristiyan’dır bizim soframıza oturmaz hani bu tür şeyler biraz hoş değil yani (GKE 3, erkek/44 yaşında/pazarcı).

Bu örnekte de görüldüğü üzere Gürcü kadın göçmene sosyoekonomik, kültürel, etnik ve/veya dini özelliklerinden dolayı sergilenen tutum ve uygulanan psikolojik şiddet, bölgede kadın-

erkek ayrımı gözetmeksizin işverenlerin göçmenlere karşı olan tutumunu gözler önüne sermektedir. Bu örnek olayda Gürcü kadın göçmene yapılan psikolojik şiddetin ve baskının yerel toplumun üyesi bir kadın işveren tarafından yapılıyor olması kadının kadına yönelik şiddetinin de başka bir boyutunu ortaya koymaktadır. Ancak elbette ki kadın göçmenlerle ilgili bir araştırma söz konusu olduğunda pek çok göç çalışmasında olduğu gibi şiddetin çeşitli boyutlarına (fiziksel, sözselsel, psikolojik, cinsel, vb.) ve çeşitli şiddet olaylarına rastlama ihtimalimiz oldukça yüksektir. Bu çalışma kapsamında bölgede yürütülen veri toplama süreçlerinde de işverenlerin tutumlarından kaynaklanan farklı şiddet olaylarına rastlanılmıştır. Ayrıca işverenlerin genellikle hasta ya da yaşlı bakıcılığı yapan kadın göçmenlere karşı farklı davrandıkları tespit edilmiştir. Eğer bakıcılık işini üstlenen göçmen kadın genç ise işverenler tarafından mutlaka cinsellik üzerinden bir iletişim kurulmakta ve bu iletişim üzerinden bir tutum geliştirilmektedir. “Ben ilk burda geldikten önce iş aradık, telefonla aradık. Bi adam açtı bana soruyo dedi nasıl güzel misin dedi. Dedim sen beni evlanmağa mi alıyorsun hani ben o kadar çok Türkçe bilmiyordum görümcem dedi. Dedi evlenmek mi istiyorsun sen bakıcı alıyorsun” (GKK 5, kadın/44 yaşında/yaşlı bakıcı). Özellikle genç göçmen kadınlara yönelik cinsellik üzerinden kurulmaya çalışılan bu tür iletişimler genellikle orta yaş ve üzeri işverenler tarafından yapılmaktadır. Yine bir kadın göçmenin konuyla ilgili ifadeleri bu tespiti desteklemektedir: “Bi de adam vardu 95 yaşında şimdi sen 40 yaşında karıdan ne istiyorsun? Kocas var yok sana ne? O da var. Şimdi desem bize sizin yaşınızdaki gençler bir şey demez ama yaşlılar öyle değil onlar diyorlar” (GKK 5, kadın/44 yaşında/yaşlı bakıcı). Ancak cinsellik üzerinden ya da cinsellik temelinde kurulmaya çalışılan bu tür iletişimler, geliştirilen tutumlar ve yargılayıcı, damgalayıcı hatta kimi zaman küçümseyici davranışlar sadece orta yaş ve üzeri erkek işverenlerde değil; benzer yaş grubundaki kadın işverenlerde de gözlemlenmektedir⁸¹.

Komşunun kızı yeni geldi buraya çalışmaya biz de gittik Fadi ve kızın teyzesini aldık. Bak ne diyo kız için baktığı kadın. İki kişiye bakıyordu kız. Bu Fadi diyo ki şimdi nasıl giz diyo da nasıl alıştınız mı falan felan? Bu Fadi diyo bekar midur evli midur diyo kız diyo. Şöyle diyo bilmiyorum işte becardur ama bekar midur nedur belli değil. Bak bak konuşmaya bak. Orda nasi şey yaptı farkındasın da hani bekar diyo ama bekar midur? Gezdi de bilmem neler yaptı da sonra şimdi geldi bizde çalışıyo öyle bi laf attı. Kötü konuşuyo resmen (GKK 1, kadın/38 yaşında/hasta bakıcı).

Bu örnekte de görüldüğü üzere cinsellik temelli bakış açısı kadın-erkek ayrımı gözetmeksizin bölgedeki orta yaş ve üzeri işverenlerin çoğunda yaygın olarak gözlemlenmektedir. Ayrıca, işverenlerin Gürcü kadın göçmenlere yönelik cinsiyetçi yaklaşımları sadece cinsellik üzerine kurgulanan iletişim ya da geliştirilen tutumlarla da ilgili değildir. Bazı işverenlerin göçmen

⁸¹ Orta yaş ve üzeri işverenlerde gözlemlenen bu tutum ve davranışların nedenlerine yerel topluma yönelik bulguların analiz edildiği ve yorumlandığı bölümde değinilmekte ve sahadan elde edilen veriler neticesinde bir açıklama yapılmaya çalışılmaktadır.

kadınların bölgedeki hayata, yaşama, değerlere ve konuşulan dile uyum sağlamaları konusunda yoğun psikolojik baskı yaptıkları da görülmektedir. Bu durumla ilgili örnek bir olayı Gürcü kadın göçmen şu şekilde anlatmaktadır: “Orda bi akşam kaldı kız Çayeli’ndeydi bu işi. Baş kapatacaksın, su o kadar açmayacaksın, oyle etmeyeceksin böyle etmeyeceksin orda kimse durmaz bir de dili bilmiyor. Verdiler kitap bu akşam sen onu bir akşamdan sabaha öğren. Sen Gürcüce öğrenebilir misin?” (GKK 5, kadın/44 yaşında/yaşlı bakıcı).

Yapılan derinlemesine görüşmelerde işverenlerle olan iletişimde dil bilmenin ve işverenle diyalog kurmanın ne kadar önemli olduğu da ortaya çıkmaktadır. Dil bilen göçmenlere karşı işverenlerin bakışı, tutumu ve davranışları da farklı olmaktadır. Bu tespiti Gürcü bir göçmen aşağıdaki sözlerle açıklamaktadır.

Şimdi mesela ben dil öğrendim ama herkes öyle değil. Mesela adam şimdi alıyor bir Gürcü arabaya çalışmak için ama Türkçe yok onda. Zor oluyor. Ama ben biniyorum arabaya giderken arabaya oturcağım zamanda ben adamla konuşuyorum. Konuştu mu arkadaş gibi oluyor. Ondan sonra sıkıntı yok. Ben mesela söylüyorum yövmiye 150, o adam 160, 180, 200 Lira veriyor. Kendi veriyor. Neden veriyor? Ben biraz Türkçe biliyorum onun için de konuşuyorum adamla (GKE 6, erkek/41 yaşında/mevsimlik tarım işçisi).

Bölgedeki saha araştırmasında kadın-erkek ayrımı olmaksızın Müslüman olan ve Türkçe bilen Gürcü göçmenlerin genellikle işverenlerle iyi iletişim kurdukları ve işverenler tarafından korunup kollandıkları görülmektedir. Özellikle Türkçe bilmek iyi iletişimin ve karşılıklı ilişkinin temelinde yer almaktadır. Dil bilen pek çok göçmenin hem formel hem de enformel yapılar içinde aracılık ve tercümanlık rolleri üstlendikleri de görülmektedir. Bu roller dil bilen göçmenleri sadece resmi birimlerle ve işverenlerle yakınlaştırmamakta aynı zamanda göçmenler arasındaki sosyal statülerini de etkilemektedir. Saha araştırmalarında ve derinlemesine görüşmelerde Gürcü göçmenler arasında dil bilenler ile bilmeyenler arasında sosyal ağlar (network) kuramıyla da açıklanabilecek hiyerarşik bir yapının var olduğu görülmektedir. Bu yapı içinde dil bilen Gürcü göçmenlerin genellikle ekip başı ya da işveren konumunda oldukları görülmektedir. “Benim problem yok ben iyiyim işverenlerle otururum çay içerim. Ben olmasam zati bir tane Gürcü burda duramaz barınamaz. Şu anda on iki kişi var burda alım yerin üstünde kalıyorlar. [...] Bana abi diyorlar amca diyorlar. İş buluyorum onlara” (GKE 7, erkek/51/mevsimlik tarım işçisi). Dil bilen bazı Gürcü göçmenlerin bölgedeki işverenlerle anlaşp yarıcılık⁸² yaptıkları da tespit edilmiştir.

⁸² Yarıcılık, Doğu Karadeniz Bölgesi’nde çay tarımı yapılan yerlerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu terim çay bahçesi sahiplerinin çay hasadını başka bir kişiye ya da aileye devretmesi anlamında kullanılmaktadır. Buna göre yarıcı olarak belirlenen kişi çay hasadı için bahçeyi hazırlamak (gübreleme ve ilaçlama yapmak), hasat zamanı geldiğinde çayı toplamak ve toplanan çayı çay alım yerine ya da çay fabrikasına götürüp satmakla yükümlüdür. Satıştan elde edilen gelir masraflar düşüldükten sonra iki bölünerek bahçe sahibi ile yarıcı arasında paylaşılmaktadır. Geçmiş yıllarda bu işleri genellikle Giresun,

Mesela ben Gürcüyüm ama yarıcılık yapıyorum burda. Benim de adamlar var bana çalışıyorlar çay zamanı. Başka adamlar da geliyor bana adam lazım çay için diye. Ben bakıyorum o zaman bugün bana lazım adamlar 2 kişi 3 kişi yarın lazım vesselam. Ben bakıyor varsa adam veriyor ona yoksa diyorum yarın benim çay topluyorum istersen öbür gün veriyorum. Gönderiyorum adamları. Adamlar bende nasıl çalışıyorsa öyle çalışıyorlar (GKE 13, erkek/32 yaşında/mevsimlik tarım işçisi).

Bu örneklerde, bölgeye ilk çalışmaya gelen ancak zaman içinde Türkçe öğrenen ya da gelmeden önce Türkçe bilen Gürcü göçmenlerin tercüman, aracı, ekip başı ya da işveren olarak farklı roller üstlenip statü kazandıkları açık bir şekilde görülmektedir. Bu durumda özellikle işveren konumuna gelen Gürcü göçmenlerin kendi yanında çalışan diğer Gürcülere de farklı davrandıkları ve bazı durumlarda kendi pozisyonlarını gelir elde etmek adına kullandıkları görülmektedir. Bu kullanımın en tipik örneği diğer Gürcülerin iş bulmalarına aracılık ettiklerinde onlardan komisyon ya da iş bulma ücreti almaları şeklinde karşımıza çıkmaktadır. “Burda Rize’de bi bayan vardı Gürcü o bulıyidi da işleri ona da dedik. O bayan gitti. Başkaları da var şimdi iş buluyor. Bir kerelik para alıyorlar sizden. Ben o zaman 100 Dolar verdim. Ama şimdi bir ayın maaşını alıyorlar” (GKK 5, kadın/44 yaşında/yaşlı bakıcı). Ancak elbette ki dil bilen her Gürcü göçmen aynı şekilde davranmamaktadır. Sadece yardım etmek ya da destek olmak amacıyla da aracılık yapan çok sayıda Gürcü göçmen de bulunmaktadır. “Bazı bu işi parayla da yapanlar var ama biz değil. Gürcüler mesela bulsa bi Gürcüye iş o Gürcülerden para ayrı alıyor. O Türklerden de ayrı alıyor parayı o şekilde yapanlar da var ama biz yapmıyoruz” (GKE 3, erkek/44 yaşında/pazarcı).

Sonuç olarak, Gürcü göçmenlerin çalışma koşullarının incelenmesiyle başlayan bu bölümde sırasıyla Gürcü göçmenlerin aldıkları ücretler, işverenlerle olan iletişimleri ve işverenlerin onlara karşı olan tutumları değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmenin sonunda Gürcü göçmenlerin çalışma koşullarının ve aldıkları ücretlerin istihdam alanlarına, çalışma yerlerine, işverenlere, sahip oldukları tecrübeler ve cinsiyetlerine göre farklılık gösterdiği sonucuna

Ordu, Ardahan ya da Erzurum gibi illerden gelen vatandaşlar üstlenmekteydi; ancak son yıllarda yarıcılık işleri Gürcü göçmenler tarafından üstlenilmeye başlanmıştır. Fakat başta Rize Sanayi ve Ticaret Odası olmak üzere çeşitli STK’lar hem yarıcılık işinin hem de çay ile ilgili diğer işlerin Gürcüler tarafından yürütülmesinden rahatsız olduklarını dile getirmektedirler. Hatta bunun için çeşitli projeler de hayata geçirilmeye çalışılmaktadır. Örneğin son dönemde merkezi Trabzon’da bulunan Çay Sanayicisi İş Adamları Derneği (ÇAYSİAD) tarafından uygulanmak üzere “Yerli İşgücü İstihdamı ve Yarıcılık Projesi” adlı bir proje hazırlanmıştır. Bu projenin yapılmasındaki temel amacın özellikle Gürcü göçmenlerin bölgedeki çay tarımındaki etkinliğinin ve tekeline kırılması olduğu ifade edilmektedir. Bu proje esas olarak Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü’nün aktif iş gücü hizmetleri piyasası programları iş birliği protokolü kapsamında yürütülen “Yaş Çay Bizim İşimiz” projesinin içinde yer alan ek bir projedir. Ancak ana proje olarak hazırlanan “Yaş Çay Bizim İşimiz” projesi de yeterli sayıda işçi bulunmadığından dolayı uygulamaya geçirilememiştir. Detaylı bilgi için bkz. <http://www.rizevizyon.com/haber-rizede-gurcu-gercegi-cayimizi-bekleyen-buyuk-tehlike-video/6327> [Erişim Tarihi: 26.11.2018]

Bu gelişme aslında çay tarımı için gerekli olan emek arzının yerli halk arasında ne kadar yetersiz olduğunun ve bölgede çay tarımı için gerekli olan yüksek emek talebinin karşılanması için Gürcü göçmenlerin emek arzının ne kadar önemli olduğunun ortaya koyulması açısından da oldukça önemlidir.

varılmıştır. Gürcü göçmenlerin çalışma koşullarına ve aldıkları ücretlere etki eden bu değişkenler örneklerle ve katılımcı ifadeleriyle açıklanmıştır. Daha sonra Gürcü göçmenlerin işverenlerle olan iletişimleri ve işverenlerin onlara karşı olan tutumları açıklanmaya çalışılmıştır. Özellikle Türkçe konuşabilmenin Gürcü göçmenlere büyük bir avantaj sağladığı sonucuna varılmıştır. Nitekim dil bilmeleri Gürcü göçmenlerin işverenlerle olan iletişimlerine ve işverenlerin onlara karşı olan tutumlarına da olumlu etki etmektedir.

5.1.5. Bugüne ve Geleceğe Yönelik Düşünceler ile Beklentiler

Kathrin Hartman (2014: 9) *Küresel Çarkın Dışında Kalanlar* adlı kitabına, Amerikalı psikolog William James'den yaptığı aşağıdaki alıntıyla başlamaktadır.

Bir odaya girdiğimizde kimse başını çevirip bize bakmasaydı, konuştuğumuzda kimse yanıt vermeseydi, yaptıklarımızı hiç kimse algılamasaydı, her şeyden kopuk yaşarken herkes bize sanki yokmuşuz gibi davransaydı, içimizden o denli büyük bir öfke ve çaresizlik yükselirdi ki, en ağır bedensel acı bunun yanında bir kurtuluş gibi kalırdı.⁸³

Evet! Dilini ve kültürünü bilmediği, hiç kimseyi tanımadığı ve tamamen yabancı olduğu bir ülkeye giden herhangi bir kişinin içinde bulunduğu yalnızlığı, çaresizliği, acıyı ve hatta öfkeyi belki biraz da bu açıdan değerlendirmemiz gerekir. Üstelik bir kişinin zorunlu olarak ait olduğu yeri terk etmesi, yukarıda ifade edilen hislerin ya da duyguların şiddetini ve yoğunluğunu da muhtemelen arttıracaktır. Ulus ötesi göç deneyimi yaşamış, diğer bir deyişle mekânsal ve zamansal bir kopuş yaşamış olan kişilerin, arkalarında bıraktıkları mekânlarla ve kişilerle olan aidiyet duyguları ile bellek bağları uzun süre canlılığını korumaktadır. Ancak, bu duyguların ve bağların devamlılığı bir noktada göçmenlerin yeni toplumla bütünleşmesi için önemli birer sosyal sermaye de olabilmektedir ya da en kötü ihtimalle pozitif bir etkiye de sahip olabilmektedir (Çakırer Özservet, 2016: 50). Bu yüzden göçmenlik söz konusu olduğunda kişilerin bugüne yönelik düşünce ve geleceğe yönelik beklentilerini değerlendirmeye bu bakış açısıyla bakmak daha yararlı olabilir. Bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen saha araştırmaları ve derinlemesine görüşmelerde Gürcü göçmenlerle kurulan ilişkinin temelinde işte bu bakış açısı yer almaktadır.

Gürcü göçmenlerin bugüne ve geleceğe yönelik düşüncelerini tespit etmek amacıyla yapılan görüşmelerde, göçmenlerin çoğu bugün kendilerini daha iyi hissettiklerini ifade etmektedirler. Göç öncesi ve göç sonrası süreci karşılaştırdıklarında geldikleri noktadan genel olarak memnun olduklarını belirtmektedirler. “Gürcistan’da çok bir şey değişmedi ama bende şimdi her şey

⁸³ Bu alıntının birincil kaynaktan yapılması için araştırma yapılmış ve William James tarafından kaleme alınmış kitaba ulaşılmıştır. Ancak kitap Almanca yazıldığı ve verileri yorumlama sürecinde kitabı tercüme etmek üzere bir tercüman bulunamadığı için *Küresel Çarkın Dışında Kalanlar* kitabı referans kitap olarak kullanılmıştır.

ilerliyor yavaş yavaş düzeltiyor her şey. [...] İyi olarak değişti ilerliyor” (GKE 5, erkek/40 yaşında). Göçmenlerin hemen hepsi özellikle ekonomik olarak çok iyi durumda olduklarını ifade etmektedirler. Bu ifadeler aslında bölgeye yönelik olan Gürcü göçünün temelde ekonomik eksenli olduğu tespitini de doğrular niteliktedir. “Buraya geldik çalıştık borçlar ne varsa ödemeye halletmeye çalışıyorum. Ailem de biraz daha iyileşmeye başladı yani maddi durumundan” (GKE 1, erkek/46 yaşında). Nitekim Gürcü göçmenlerin göç etmelerine yol açan nedenler incelediğinde ekonomik etkenlerin ilk sırada yer aldığına değinmiştik⁸⁴. Ekonomik nedenlerden ve ülkelerindeki işsizlikten dolayı Doğu Karadeniz Bölgesi’ne gelen Gürcü göçmenlerin gelmeden önceki durumlarından daha ileri bir noktaya geçmiş olduklarını görmek onları daha iyi hissettirmektedir. Çalışıp para kazanmak için geldikleri bir ülkede bu amaçlarını gerçekleştirmiş ve gerçekleştirmeye devam edecek olmak, Gürcü göçmenlerin geleceğe yönelik bakış açılarını ve beklentilerini de etkilemektedir. Bu durumun önemini Susan Martin bir konuşmasında “ABD’de bir göçmenin yapabileceği en kötü şey herhangi bir tür kamu yardımı almaktır; çünkü buraya gelen göçmenlerin beklentileri çalışmak ve emek piyasalarına girmektir.” diyerek ortaya koymaktadır (Gündoğan ve Biçerli, 2004: 130)⁸⁵.

Saha araştırmasında Gürcü göçmenlerin bugünü değerlendirirken sık sık geçmiş yaşamlarına atıfta bulundukları görülmektedir. “Bugün neden buradayım?” ya da “Neden bu işi yapıyorum?” sorularının cevabını geçmişten hareketle açıklamaya çalışmaktadırlar. Bir başka ifadeyle bugünün değerlendirmesini geçmişten hareketle yapmaktadırlar diyebiliriz. Göçmen psikolojisi bağlamında çeşitli açıklamaları bulunabilecek bu durum, çalışmanın devamında nasıl bir yol izlememiz gerektiği konusunda da bize ipuçları vermektedir. Dolayısıyla bu çalışmada Gürcü göçmenlerin bugüne yönelik düşüncelerine değinmeden önce onların geçmiş yaşamlarına bir göz atılacaktır.

Bu çalışmada yer alan Gürcü katılımcıların yaş ortalamasının 42,2 olduğu ve SSCB’nin 1991 yılında dağıldığı düşünüldüğünde, ortalama katılımcı yaşına sahip olan göçmenlerin yaklaşık on dört ya da on beş yaşlarına kadar SSCB vatandaşı olarak yaşadıkları görülmektedir. Katılımcılardan sadece dördü Gürcistan Cumhuriyeti vatandaşı olarak doğmuştur. Geriye kalan 21 katılımcının ilk kimlik kartı SSCB tarafından verilmiştir. Birliğin sosyalist bir yapı içerisinde tüm vatandaşlarına ücretsiz eğitim sağlaması, eğitim sonrası iş imkânı sunması ve onların ev, araba, yiyecek, içecek, giyecek ve benzeri tüm ihtiyaçlarını ücretsiz olarak karşılaması

⁸⁴ Bu etkenler bulgular kısmındaki ilk bölümünde yer alan Göç Öncesi Deneyimler ve Göçe Yol Açan Etkenler başlıklı kısımda incelenmektedir.

⁸⁵ Bu alıntının birincil kaynaktan yapılması için bir kaynak araştırması yapılmıştır. Fakat bu konuşmanın yer aldığı Thomas Fuller tarafından yazılmış *Foreign Workers Face Turning-Tide* adlı makaleye ulaşılamamıştır. Bu yüzden Gündoğan ve Biçerli tarafından kaleme alınan *Çalışma Ekonomisi* adlı kitap referans kitap olarak kullanılmıştır.

Gürcülerin bugün ve gelecek üzerine fazla düşünmemelerini sağlamıştır. Bu dönemde yaşamış Gürcü göçmenlerin çoğu, gelecek hakkında hiçbir zaman düşünmediklerini ve kaygılanmadıklarını ifade etmişlerdir. Saha araştırmalarında, SSCB zamanından bahsederken sıklıkla “akşama ya da yarın ne yiyeceğiz?” diye hiç düşünmediklerini ifade etmeleri de bu durumu doğrular niteliktedir. “O zaman ben çocukken güzeldi. Babam polisti o zaman güzeldi. Hiç eksik görmüyorduk yani öyle büyüdük. Annem de çalışmıyordu. Anne evdeydi. Eskiden güzeldi ama zamanla değişti herhalde. Dünya değişti sadece Gürcistan değil. Eskiden herkes güzel yaşıyordu” (GKK 7, kadın/41 yaşında). Eski günlerdeki yaşamın artık çok değiştiğini söyleyen Gürcü göçmenlere “hayatınızda ne değişti?” şeklinde bir soru daha yöneltmiştir. “Yaşlandık canım. Başka bir şey yok. İlk geldiğimde 48 yaşındaydım şimdi yaşlandım. Başka hiçbir şey değişmedi aslında. Bulaşık daha çok hızlı yıkıyorum kızım öyle söylüyor. (Gülüyor). Dalga geçiyor benle.” (GKK 9, kadın/57 yaşında). Gürcü göçmenlerin bu sorulara genellikle mizahi cevaplar verdikleri görülmektedir.

SSCB zamanında yaşamış Gürcü göçmenlerin neredeyse tamamı o günlerle ilgili anılarını anlatırken, her yıl tüm vatandaşlara bir aylığına ücretsiz olarak tanınan tatil yapma hakkından bahsetmişlerdir. “Her sene bir ay tatilde gidiyoduk şimdi ben evlenden beri doksandan beri tatil nedir bilmem. Haberim yok. Ben mesela Ukrayna’ya da gittim tatile o zaman Polonya’ya da gittim Rusya’ya da Moskovo’ya da 10 yaşındaydım gittiğim zaman” (GKK 5, kadın/44 yaşında). Çalışmak ve para kazanmak için neredeyse her gün bölgeye gelen ya da yılın büyük bir bölümünü bölgede çalışarak geçiren Gürcü göçmenlerin geçmişteki bu güzel anıları hatırlamaları ve ifade etmeleri oldukça dikkat çekicidir. “Ben her gün çalışıyorum. Tatil matil yoktur. Tabi ben çalışıyorum her zaman. Tatil öteki dünyada burda yok” (GKE 11, erkek/58 yaşında). Gürcü göçmenler görüşme yaptığımız günlerden önce çalışmışlardı, görüşme yaptığımız gün de çalışıyorlardı ve yarın da çalışmak zorunda olduklarını biliyorlardı. Nitekim gelecekte de çalışmak zorunda olduklarını bilen bu insanların geçmişte tatil yaptıkları günleri anımsamalarından ve dile getirmelerinden daha doğal ne olabilirdi ki?

Görüşmelerde SSCB zamanında tüm vatandaşların ücretsiz olarak sigorta hizmetlerinden yararlanabiliyor olması ön plana çıkan ikinci önemli konudur. Aslında bugün bölgede çalıştıkları işlerinin büyük çoğunluğunda sigortasız olarak çalışan ve ülkelerinde primleri çok yüksek olan özel sigorta olanaklarından başka sigorta seçenekleri bulunmayan bu insanların ücretsiz sigorta konusundan da sık sık bahsetmeleri şaşırtıcı değildir.

O zamanlar yani komünist zamanda %100 sigorta devlet veriyordu. Yani doktora gidiyordun hiç bi şey ödemedi çıkıyordun. İyi hayat vardı o zaman. İş vardı, yorgunluk vardı ama maaş da iyiydi. Her şey vardı iyi hayat vardı o zaman herkes çalıştı yani (GKK 12, kadın/47 yaşında/pazarcı).

Geçmiş yaşamlarına özlem duyan bazı Gürcü göçmenlerin o günlere dönme istek ve umudunda olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır. “Ben eskiye özlem duyuyorum tabi. Benim babaannem orda, ben orda top oynuyodum okula gidiyodum eskiye özlem duyuyorum tabi komünist zamanı özlüyorum” (GKK 1, kadın/38 yaşında/yaşlı bakıcı). Ancak elbette ki çoğu Gürcü göçmen bugün yeniden o günlere dönme özlemi içinde değildir. Hatta bazı göçmenler Rusya’yı günümüzdeki yayılmacı ve baskıcı politikalarından dolayı eleştirmektedirler. Özellikle SSCB’nin dağılmasında sonra Gürcistan’ın iktisadi, idari, ekonomik ve politik açılardan bu duruma gelmesinden Rusya’yı sorumlu tutan Gürcü göçmenler bulunmaktadır. “Sovyetler dağıldıktan sonra savaş oldu. Sonra hiçbir şey yokti ekmek yokdi herkes kötü vardı. Çok kötü. O da Rusya’nın suçu o da Rusya’nın. O yaptı her şeyi şimdi bakalım ne olacak?” (GKK 9, kadın/57 yaşında).

Geçmişe yönelik bu tür yaşam deneyimi ve düşüncelere sahip olan Gürcü göçmenlerin bugüne ve geleceğe yönelik düşünceleri de buradan şekillenmektedir. Gürcü göçmenlerin önemli bir bölümü genel olarak bölgedeki hayatlarından memnun olduklarını ifade etmektedirler. Özellikle SSCB’nin dağılmasından sonra çok zor zamanlar geçiren ve bazı dönemlerde pirinç, patates ve ekmek gibi temel besin maddelerini karne ile almak zorunda kalan Gürcü göçmenlerin şu an içinde bulundukları durumdan memnun oldukları görülmektedir. “Bizim devlet bizi koruyamadı. Ruslara karşı çıktık da ondan. Sonra bu tarafa gelduk da 2 kuruşi bulduk. Çocukları da büyüttüm. Torunları da büyütüyorum. Besledum. Sevinüyorum. Her akşam da konuşuyorum. Ondan memnunum. Başka bir şey istemiyorum. Niye memnun olmayacağım” (GKE 11, erkek/58 yaşında/nakliyecisi). Gürcü göçmenler duydukları memnuniyeti hem kendi yaşamları hem de diğer Gürcü göçmenler üzerinden ifade etmektedirler. Böylece bölgede duyulan memnuniyeti genellemektedirler⁸⁶. “Hayat güzel, problem yok benim akrabalar geliyorlar, çalışıyorlar, memnun oluyor gidiyorlar. Bakıyorum yani memnunlar hah her gün iş var, her gün çalışıyorlar, para alıyorlar. [...] Ben artık 70-80 kişi de beraber çalışturdum memnunluğu var burdan yemek yiyorlar” (GKE 7, erkek/51 yaşında/mevsimlik tarım işçisi). İçinde bulundukları durumu olumlu olarak gören ve bugün hakkında iyi düşünen Gürcü göçmenlerin bölgede kalma ve uzun yıllar yaşama planları da bulunmaktadır. “İnsanlar problem yapmıyor en güzel Arhavi burada hiç problem yok. Bir imkân olsa Türkiye’de yaşamak isterim. Arhavi’de yaşamak isterim” (GKK 3, erkek/23 yaşında/pazarcı).

Öte yandan, bugün içinde bulundukları durum hakkında olumlu ve/veya iyi düşünmeyen Gürcü göçmenlere de rastlamak mümkündür. “Biz ha burda sahipsiz insanız. [...] Seni her zaman ha

⁸⁶ Burada görüşmecinin her ne kadar resmi bir yetkili olmadığını ve çalışmanın kamu kurumları tarafından yürütülen bir çalışma olmadığını ifade etmesine rağmen sınırdışı (deport) edilebilirlik veya sosyal beğenilirlik kaygılarının katılımcılar üzerinde etkili olmuş olabileceği düşünülmektedir.

burda küçük görürler. Bi sahipsiz ol da sen ezmeye çalışırlar. Hak mı hak bulmazsın” (GKE 11, erkek/58 yaşında/nakliyecisi). Göçmenlerde yaygın olan benzer olumsuz duyguların temelinde yabancı, yalnız veya öteki olma gibi ruh hallerinin yer aldığı gözlemlenmektedir. Özellikle çay toplama işinde çalışan ve işverenlerle ücret alamama konusunda sorun yaşayan göçmenlerin içinde bulundukları durumu olumsuz değerlendirdikleri görülmektedir. Olumsuz tecrübeler olumsuz duygulara ve ifadelere dönüşmektedir. Fakat göçmenlerin bugünkü durumlarından duydukları memnuniyetsizlik sadece çay toplama işi ve işverenlerle olan olumsuz deneyimleriyle sınırlı değildir. “Ben şimdi başka bi şey düşünüyorum ama. Böyle olursa ben burda durmaz. Ben çalışmam böyle başka memlekete gideceğim ya da memlekete gideceğim. Nası olacak bakıyorum şu anda. Çünkü kış geliyo ya Eylülden sonra Ekimden sonra burda iş duruyor. Düşüyo” (GKE 6, erkek/41 yaşında/mevsimlik tarım işçisi). Genel olarak istihdam alanlarındaki bazı sorunlar Gürcü göçmenlerin bugünkü durumları hakkında olumsuz düşüncelerine ve gelecekte farklı beklentiler içine girmelerine neden olmaktadır. Özellikle son zamanlarda Türk Lirasının Dolar ve Lari karşısında değer kaybetmesi Gürcü göçmenlerin bugünü sorgulamalarına ve gelecekle ilgili farklı beklentiler içine girip farklı planlar yapmalarına yol açmaktadır.

Eskiden çok geliyorduk buraya Gürcü çok oluyordu şimdi azaldı Lira düştü ya çok kazanç yapmıyor ve insanlar bıraktılar gelmeyi. (Ek soru: Peki ya siz durum böyle devam ederse gelmeye devam eder misiniz?) Yok, az para var da bırakamaz da ne var da ben gidiyom geliyom ne var para yok. Hayri yok ne var? Ben yapacam başka iş böyle olursa bırakacam bunu gelmeyeceğim (GKK 4, kadın/39 yaşında/pazarcı).

Saha araştırmalarında ve derinlemesine görüşmelerde elde edilen veriler Gürcü göçmenlerin bugüne yönelik düşüncelerini etkileyen istihdam alanları, ücretler, işverenlerle olan iletişim, uluslararası ekonomik gelişmeler gibi çeşitli etkenlerin bulunduğunu göstermektedir. Uluslararası göç literatüründe (Palloni vd., 2001; Pieterse, 2003; Ryan vd., 2008) sosyal sermaye (*social capital*) olarak adlandırılan ve göçmenlerin bugüne yönelik düşünceleri ile geleceğe yönelik beklentilerini etkileyen bir başka etken daha karşımıza çıkmaktadır.

Göçmenler göç öncesinden başlayarak göç süresi boyunca toplumsal, kültürel, siyasal ve iktisadi ağlar içerisinde kendi sosyal sermayelerini oluşturmaktadırlar. Ulusötesi toplumsal alanlar yaklaşımı da göçmenlerin göç öncesinden getirdikleri bu sosyal sermaye ile kaynak ve göç edilen ülke arasındaki bağları sürekli olarak yeniden ürettiklerini, böylece yeni ulusötesi alanlar yarattıklarını ifade etmektedir (Akbaş, 2016: 339). Araştırma kapsamında yapılan inceleme ve saha gözlemlerinde Gürcü göçmenlerin her il ve ilçe merkezinde bir araya geldikleri, yeni ilişki ağları kurdukları ve işverenlere iletişim kurdukları alanlar oluşturdukları tespit edilmiştir. Bu ulusötesi alanlara Rize il merkezinde bulunan Laleli Caddesi ile Fındıklı ilçe merkezinde bulunan ve “birja” olarak adlandırılan sokak örnek verilebilir. Yılın her günü

sabahın erken saatlerinden itibaren Laleli caddesinde ya da “birja”da bir araya gelen Gürcü erkek göçmenler hem iletişim kurmakta hem de kendilerine gününbirlik ya da kısa süreli istihdam sağlayacak işverenlerin gelmesini beklemektedirler. Ancak saha araştırmasının gerçekleştiği tüm yerleşim yerlerinde oluşan bu ulusötesi alanların, bölgeye özgü milliyetçi hatta “mikro milliyetçi” sosyokültürel ve politik yapı nedeniyle otantik bir yapıya dönüşmesi söz konusu olmamıştır. Dolayısıyla, bir şekilde var olan ulusötesi alanların kendine özgülüğü Doğu Karadeniz özelinde bölgeye özgü olarak kalmıştır diyebiliriz. Bunun sonucunda da Doğu Karadeniz Bölgesi’ndeki Gürcü göçmenlerin oluşturdukları ulusötesi alanlar ile ABD’de Meksikalı, Kübalı ya da Çinli göçmenlerin; Almanya’daki Türk göçmenlerin veya Fransa’daki Cezayirli göçmenlerin oluşturdukları ulusötesi alanlar birbirinden farklılık göstermektedir. Bölgedeki Gürcü göçmenlerin sadece yerel toplum tarafından işletilen kahve, kafe ve lokantalarda yiyecek içecek ihtiyaçlarını karşıladıkları ve yine yerel toplum tarafından işletilen marketlerden alışveriş yaptıkları görülmektedir. Bulundukları alanlarda Gürcü kültürünü ve kimliğini temsil edecek bayrak, afiş, poster gibi herhangi bir işaret veya sembol bulunmamaktadır. Bu durum yukarıda da ifade edildiği üzere bölgedeki “mikro milliyetçi” yapının varlığı ve ilerleyen bölümlerde de değinileceği üzere birlikte yaşam kültürünün ve alanlarının oluşturulamamış olmasıyla açıklanabilir. Gürcü göçmenlerle yapılan derinlemesine görüşmelerde bu durum farklı örneklerle açıklanmaktadır.

Mesela dün şeye gitmiştik sahile gittik benim birkaç tane arkadaşım ile beraber sahile çıktık. Birkaç kişi şey geldiler Gürcüce konuşuyorduk ya ne işiniz var burda falan filan sordular akşam sonra işte geziyoruz falan filan dedik. Sonra buraya gelmişsiniz konuşuyorsunuz Gürcüce burası Türkiye Türkçe olarak konuşacaksınız dediler (GKE 2, erkek/23 yaşında/mevsimlik tarım işçisi).

Bölgede Gürcü göçmenler tarafından deneyimlenen ve aktarılan bu olaylar sadece toplumsal yapının ve sosyal hayatın içinde yaşanmamaktadır. Gürcü göçmenler sınır kapısında da benzer olayların yaşandığını ve burada hissedilen milliyetçi baskı nedeniyle kendi kültürlerine ve kimliklerine ait herhangi bir nesneyi, simgeyi ya da sembolü yanlarında taşıyamadıklarını ifade etmektedirler. Bu konuda özellikle kadın göçmenlerin daha çok hassasiyet duydukları ve sorun yaşamamak için daha dikkatli davrandıkları görülmektedir. “Gümrükte sorun olur diye hiçbir şey götürmüyoruz, getirmiyoruz, takmıyoruz” (GKK 9, kadın/57 yaşında). Örneğin bazı Gürcü kadın göçmenler sınırdan geçerken kontrol noktasına gelmeden boyunlarında asılı bulunan haç işaretli kolyelerini kıyafetlerinin altına sakladıklarını anlatmaktadır. Erkek göçmenlerin ise bu gibi durumlar karşısında biraz daha direnç gösterdikleri, kültürlerini ve kimliklerini ortaya koyma eğiliminde oldukları düşünülmektedir. “Benim arkadaş bir kep taktı onun üstünde de bizim bayrağımız vardı. Gürcistan bayrağı vardı. Gitti polis geldi zorla aldı o kepi attı çöpe. Sen

Türkiye’desin o bayrakla ne dolaşıyorsun bizim ülkemizde o bayrakla dolaşamazsın dedi (GKE 10, erkek/21 yaşında/mevsimlik tarım işçisi).

Bu tür olayların yaşandığına dair bilgiler sadece Gürcü göçmenler tarafından değil yerel toplum tarafından da ifade edilmektedir. Benzer olaylar geçmiş yıllara oranla daha az yaşanıyor olsa da günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Benzer olayların azalmasında son yıllarda, Gürcü emek arzına olan talebin artmasına bağlı olarak, bölgeye gelen göçmen sayısının artmasının ve yeni ilişki ağlarının oluşmasının etkisi büyüktür⁸⁷. Ayrıca son yıllarda Körfez ve Arap ülkelerinden bölgeye gelen turist sayılarındaki artış da bölgedeki dirençli mikro milliyetçi yapıyı biraz olsun yumuşatmıştır. Nitekim 2018 yılının Ocak ve Eylül ayları arasında Doğu Karadeniz Bölgesi’ni ziyaret eden turist sayısı 3 milyon 770 bin kişidir. Bu sayıyı araştırma sahası özelinde detaylandırarak olursak, 2017 yılı nüfus verilerine göre il merkezi nüfusu 147 bin 317 olan Rize’ye, 2018 yılının ilk 10 ayında yurtdışından gelen turist 114 bin 770 kişidir⁸⁸. Bölgeye gelen bu turist sayıları bölgedeki homojen ve geleneksel olan toplum yapısını heterojen ve uluslararası bir yapıya doğru dönüştürmektedir.⁸⁹ Yerel toplum ile gerçekleştirilen görüşmelerde de Rize’ye gelen turistlerin toplumsal yapıyı özellikle insan ilişkileri ve iletişim konularında olumlu olarak etkilediği ifade edilmektedir. Sonuç olarak, Gürcü göçmenlerin bugüne yönelik düşünceleri ile geleceğe yönelik beklentilerini etkileyecek olan gerçek anlamdaki ulusötesi alanların oluşması, bugüne kadar mümkün olmamış olsa da, önümüzdeki yıllarda dünyadaki pek çok örnekte olduğu gibi Doğu Karadeniz Bölgesi özelinde de öngörülmektedir.

Gürcü göçmenlerin gerek bölgedeki gerek Türkiye’deki gerekse Gürcistan’daki hayatlarına yönelik çeşitli beklentiler içinde oldukları görülmektedir. Bu beklentilerin bugünkü düşüncelerinden, bugünkü düşüncelerinin de çalıştıkları iş, işverenlerle olan ilişki, aldıkları ücret, sosyal ilişkiler, boş zaman aktiviteleri ve/veya bireysel özellikler gibi faktörlerden etkilendiği görülmektedir. Bölgedeki mevcut durumundan memnun olan bazı göçmenler yukarıdaki bölümlerde de değinildiği üzere uzun yıllar bölgede kalmak istemektedirler. Hatta az da olsa bazı göçmenlerin vatandaşlık almak ya da emekli olmak ve Türkiye’de yaşamak gibi beklentiler içinde olduğu görülmektedir. Fakat göçmenlerin büyük bir bölümü Gürcistan’daki ekonomik durumlarının düzelmesinden sonra geri dönmek istediklerini ifade etmektedirler. “Yani borçlarım vardı o borçları ödüyorum buradan. İyi bir şey oldu. (Ek soru: Peki borçları

⁸⁷ Bu değişim Birlikte Yaşam ve Karşılıklı Uyuma Yönelik Bulgular bölümünde sosyal temas hipotezi/kuramı ve gruplararası temas kuramları bağlamında detaylı olarak ele alınacaktır.

⁸⁸ Detaylı bilgi için bkz. <https://www.haberturk.com/dogu-karadeniz-bolgesi-ni-10-ayda-3-milyon-770-bin-turist-ziyaret-etti-2216146-ekonomi> [Erişim Tarihi: 27.11.2018]

⁸⁹ Burada homojen ve geleneksel olarak ifade edilen toplumsal yapıyla Rize il merkezi ile Çayeli, Pazar, Ardeşen ve Fındıklı gibi ilçeler işaret edilmektedir. Nitekim araştırma sahasında yer alan ve Artvin’e bağlı olan Kemalpaşa, Hopa ve Arhavi ilçelerinde sınıra çok yakın olmaları nedeniyle Rize ve ilçelerine oranla daha heterojen ve uluslararası bir toplumsal yapı söz konusudur.

bittiğinde dönmeyi düşünüyor musun?) Evet, borçlarım bittiğinde geri döneceğim” (GKE 1, erkek/46 yaşında). Daha öncede değindiğimiz üzere bölgede çalışan Gürcü göçmenlerin neredeyse tamamının Gürcistan’daki bankaya kredi borcu bulunmaktadır⁹⁰. Bu yüzden, temel amaç bankalara olan kredi borcunun ödenmesidir. Gürcü göçmenlerin de gelecek planlarını bu borç merkezinde yaptıkları görülmektedir. Banka borçlarını ödeyen bazı Gürcü göçmenler ise Gürcistan’daki emeklilik yaşlarının dolmasını beklemektedir. “Borcum vardı ödemek için geldim ama 1-2 sene içinde ödedim. Şimdi ben diyorum ki 3 senede ben emekli olurum Gürcistan’da. Bi 3-4 sene en fazla beş sene daha çalışırım burda sonra görüşürüz canım. Gürcistan çok güzel bir ülke çok” (GKK 9, kadın/57 yaşında). Saha araştırmalarında ve katılımlı gözlemlerde, Gürcü göçmenlerin kendi ülkelerine yönelik yoğun bir sevgi ve hayranlık besledikleri görülmektedir⁹¹. Bu milliyetçi duygular nedeniyle pek çok Gürcü göçmen belirli bir süre ülkeleri dışında çalıştıktan sonra kesinlikle Gürcistan’a dönme hayali kurmaktadır. Şu an bölgede bulunan ancak gelecekte Rusya’ya gitme beklentisi içinde olan bir katılımcı bu durumu açık bir şekilde ifade etmektedir. “Ben giderim mesela yerleşmem ama burası memleket ama çalışmak için giderim. Çalışacaksın, yemek yiyeceksin ama yerleşmem, kalamam Rusya’da nerden iyi olacaksın gideceksin ama döneceksin” (GKK 12, kadın/47 yaşında). Katılımcı ifadelerinde de görüldüğü üzere Gürcü göçmenlerin çoğunun gelecekte Gürcistan’a geri dönme hayali ve beklentisi bulunmaktadır. Çoğu Gürcü göçmen öncelikle banka borçlarını ödeyebilmek ardından da çocuklarının okul masraflarını karşılayabilmek için geldikleri Türkiye’yi geçici bir “kazanç kapısı” olarak görmektedirler. Çocukları büyüyen ya da okula devam etmeyen ailelerin kısa vadede Gürcistan’a dönme planları yaptıkları da görülmektedir.

Üniversite paralı bizde 2400 Lari var, 2200 Lari var, 2000 var senede. Şimdi bu sene benim oğlu okul bitirdi üniversiteye girecek daha sonuçları bilmiyoruz. Nereye düşecek hangi üniversitede ne kadar ödemem gerekecek ona göre. Tiflis ve bir tane Batum yazmış bakalım nolicak? Şimdi benim çocuk yüzden yüz grant kazanırsa o zaman bi şey ödemeyeceğim evet ama yine de bi 3-4 sene çalışacağım. Kazanırsa o zaman bakacağız (GKK 7, kadın/41 yaşında).

Banka borçlarını sona ermesi ve emeklilik yaşının gelmesini beklemenin dışında çocuklarının eğitimlerinin de sona ermesini bekleyen Gürcü göçmenler bulunmaktadır. Fakat bu konularda da sorumluluk alan aile üyesinin yine kadınlar olduğu görülmektedir. Hem kendi hem çocuklarının hem de ülkelerinin geleceklerine dair beklenti içinde olan Gürcü kadın göçmenlerin feminist perspektif içinde kültürel ilişkisel modelle⁹² açılanabilecek olan bir bakış

⁹⁰ Bu yüzden ilk bölümde Gürcü göçmenlerin bu göç hareketlerinin aynı zamanda “kredi/borç göçü” olarak da tanımlayabileceğinden bahsedilmiştir.

⁹¹ Kaynak Ülke Profili bölümünde literatürden ve tarihi metinlerden hareketle ortaya konmuş Gürcülere ait bu gibi pek çok özellik saha araştırmalarında da gözlemlenmiştir.

⁹² Bu konu Toplumsal Cinsiyet: Gürcü Kadın Göçmen Deneyimleri başlığı altında daha detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

açısıyla aile üyelerini ve ülkelerini yine kendi beklentilerinden ve hayallerinden öne koymaktadırlar. “O zamanlar en iyi hayat vardı keşke benim çocuklar benim çocukluğumdaki gibi yaşasalar. Benim zamanımdaki günlere keşke benim çocuklarım dönse” (GKK 12, kadın/47 yaşında).

Buraya kadar yapılan değerlendirmelerde bölgede bulunan Gürcü göçmenlerin bugüne yönelik hem olumlu hem de olumsuz düşüncelere sahip oldukları görülmektedir. Ancak derinlemesine görüşmelerde Gürcü göçmenlerin bugüne yönelik sahip oldukları olumlu ya da olumsuz düşüncelerinin oluşmasını etkileyen istihdam alanları, işverenler, cinsiyet, yaş ve çalışma yeri gibi farklı etkenlerin olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Gürcü göçmenlerin hem bölgedeki hem Türkiye’deki hem de Gürcistan’daki geleceklerine yönelik de çeşitli beklentiler içinde oldukları görülmektedir. Bu beklentilerin de aslında bugünkü ya da geçmişteki düşüncelerden hareketle şekillendiği ve bu noktada SSCB dönemindeki yaşamın iyi analiz edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, Stuart Hall (1987: 44)’un “Göç, tek yönlü bir yolculuktur. Geri dönülecek bir yer yoktur” sözünün Gürcü göçmenler için geçerli olmadığı; aksine geride hayran oldukları, bir gün mutlaka geri dönme hayali kurdukları ve “düşler diyarı” diye adlandırdıkları bir ülkeleri bulunduğu gözlerindeki ışıltıdan ve yüzlerinde tatlı tebessümden hissedilmektedir.

5.1.6. Toplumsal Cinsiyet: Gürcü Kadın Göçmen Deneyimleri

Ravenstein 1885 yılında göç yasalarıyla ilgili olarak yayınladığı makalesinde, cinsiyet bağlamında ele alındığında kadınların erkeklere oranla daha fazla göç etme eğiliminde olduğunu ifade etmesine rağmen göç çalışmaları içinde kadınların ayrı bir özne olarak örnekleme dâhil edilmesi oldukça yakın bir geçmişe dayanmaktadır. Bu süreçte özellikle 1990’lı yıllarda sadece üst ve orta sınıf beyaz kadınlara indirgenen II. dalga feminist pratiklere karşı bir tepki olarak ortaya çıkan III. dalga feminist hareket önemli bir yere sahiptir. Bu hareketle birlikte kadın sorunlarının sadece beyaz ve orta sınıf kadınların sorunları olmadığına açık bir şekilde ifade edilmesi, toplumun en alt sınıfında bulunan kadınların da bireysel olarak ele alınmasını mümkün kılmıştır. Böylece toplumsal açıdan en alt sınıfta yer alan ve çoğu zaman göç ederek doğrudan ya da göç edeni bekleyerek dolaylı olarak göç hareketlerinden etkilenen kadınlar da bir özne olarak göç çalışmalarına dâhil edilmeye başlanmıştır (bkz. Bujis, 1993; Zlotnik, 1995; Lee, 1996, Grieco ve Boyd, 1998; Kofman, 1999). Günümüzdeki göç çalışmalarında, kadın ve göç ilişkisinin toplumsal cinsiyet çalışmalarıyla birlikte varoluşsal ilkelerden hareketle ontolojik bir temelde ele alındığı görülmektedir.

Bu bölümün amacı kadın, göç ve istihdam ilişkisini Doğu Karadeniz özelinde yoğun olarak faaliyet gösteren Gürcü kadın göçmenlerin deneyimleri ve düşünceleri üzerinden yerel toplumun bakış açısıyla birlikte ele alarak çok yönlü bir şekilde irdelemektir. Bunun için bazı bölümlerde doğrudan Gürcü kadın göçmenlerin ifadelerine yer verilirken, bazı bölümlerde ise yerel toplumun ifadelerinden alıntılar yapılacaktır. Böylece bölge özelindeki kadın, göç ve istihdam ilişkisinin objektif bir şekilde ortaya koyulması amaçlanmaktadır.

Castles ve Miller (2008: 12) bu yüzyıldaki göç hareketlerini tanımlarken göçün giderek kadınlaşmasından bahsetmektedirler. Bu kadınlaşmanın doğru bir şekilde analiz edilebilmesi için istihdam piyasası ile toplumsal cinsiyet konuları arasındaki ilişkiye de dikkat çekmektedirler. Nitekim ucuz bir işgücü kaynağı olarak değerlendirilen göçmen işgücünün cinsiyeti, istihdam piyasasında işlerin dağılımında oldukça işlevsel bir konuma sahiptir. Toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü tanımı esas itibarıyla kadınların ve erkeklerin toplumsal yapı içindeki iş yükü paylaşımlarını tanımlamak amacıyla kullanılmaktadır. Bu tanım içinde kadın ve erkek arasındaki güç ilişkilerine odaklanılması, bu ilişkilerin yeniden üretilmesi ve yaygınlaştırılması söz konusudur. İşgücü ya da çalışma, toplumsal cinsiyete göre düzenlenmiş kimliklerin ve hiyerarşilerin hem üretiminde hem de yeniden üretiminde önemli bir rol oynamaktadır. Böylelikle toplumsal cinsiyet değerle birlikte yeniden yaratılmaktadır (Weeks, 2014: 22-23). Araştırma sahası içinde yer alan bölgede Gürcü kadın göçmenlerin yoğun olarak çalıştıkları istihdam alanları; yaşlı bakım, ev temizliği, pazarcılık ve satış elemanlığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan saha araştırmalarında ve gözlemlerinde bu durum neredeyse hiçbir istisna teşkil etmeyerek, Gürcü göçmenler arasındaki toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünü net bir şekilde ortaya koymaktadır. Gürcü göçmenler arasındaki toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünün ne kadar keskin olduğu daha önceden yapılmış farklı akademik çalışmalarda da (Ulukan ve Ulukan, 2012; Akyüz, 2013; Özbey, 2018) ortaya koyulmaktadır. Saha görüşmelerinde bu konu direkt olarak katılımcılara sorulmuş olmamasına rağmen katılımcıların çoğu bilerek ya da bilmeyerek toplumsal cinsiyete dayalı olarak yerleşik hale gelmiş olan bu iş bölümüne değinmektedir.

Burda bizum kadunlar, erkekler de var bizum Gürci erkekler de var çalışıyorlar aşağıda BİM'i geçtükten sonra orda Gürcü çocuklar var. Ama en çok kadınlar var yani erkekler daha çok çay kesiyorlar odun kesiyorlar ne iş varsa yapıyorlar bahçelerde. [...] Kadınlar çocuk bakan hasta bakan öyle birileri de var. Mesela burda bi bayan var yaşlı adama bakıyo. Yaşlı bayan da onun hanum da var yaşlı adamın hanumu da evde ama bu bayan bakıyor. Çünkü o kaldıramıyo hanımı yaşlı yapamaz o kadar. Bizim kadınlar yapıyorlar (GKK 10, kadın/52 yaşında/pazarcı).

Toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü belirli istihdam alanlarında o kadar nettir ki neredeyse hiçbir istisna bulunmamaktadır. Örneğin, inşaat işçiliği ve orman işçiliği tamamen, çay kesme

işi⁹³ de büyük oradan Gürcü erkek göçmenlere istihdam olanağı sunmaktadır. Buna karşın hasta ve yaşlı bakıcılığı ile konfeksiyon dükkanlarındaki satış elemanlığı işi tamamen Gürcü kadın göçmenlere yönelik istihdam olanağı sunmaktadır. Görüşme yapılan erkeklerden on üçü mevsimlik tarım işi, orman işi, nakliyecilik ya da inşaat işçiliği yaparken; sadece bir Gürcü erkek göçmen pazarcılık yapmaktadır. Görüşme yapılan on bir Gürcü kadın göçmenin tamamı pazarcılık, satış elemanlığı, yaşlı bakım ya da temizlik işlerinden birini ya da bir kaçını yapmaktadır.

Uluslararası göç literatüründeki bazı kaynaklar incelendiğinde (Lee, 1996; Kofman, 1999, Parrenas, 2001; Castles ve Miller, 2008), kadın göçmenler üzerine yapılan araştırmaların çoğunda kadın göçmenlerin toplumsal cinsiyete dayalı kimlikleri nedeniyle işgücü piyasasının ikinci konumunda yer aldıkları görülmektedir. Kadın göçmenlerin işgücü piyasasının ikincil konumunda kalmaları bazen ev sahibi ülke vatandaşı kadınlar karşısında olabildiği gibi bazen de erkek göçmenler karşısında olabilmektedir. Bu ikincil konumda olma durumu, kadın göçmenlerin zaten dezavantajlı olan konumlarını daha dezavantajlı bir noktaya taşımaktadır. En nihayetinde çoğu kadın göçmenin düşük ücretler karşılığında, uzun çalışma saatleri boyunca, kaçak ve sigortasız olarak çalıştırılmaları söz konusu olmaktadır. Ancak saha araştırmalarından elde edilen sonuçlara göre Doğu Karadeniz bölgesi özelinde bu durumun bazı istihdam alanlarında farklılık arz ettiği görülmektedir. Genç nüfusun iç göç nedeniyle bölgeden göç etmesi ve bölgedeki ortalama yaşam süresinin uzamasına bağlı olarak artan yaşlı nüfusun bakımı konusunda gözle görünür bir işgücü yetersizliği söz konusudur. Bu durum yaşlı ve hasta bakım işlerinde Gürcü kadın göçmenlerin en azından şimdilik birincil konumda yer almalarına olanak sağlamaktadır.

Yaşlılara çok hürmetliler. Şöyle söyleyeyim iki kolumuz var artık bir kolumuz oldu onlar açık yani benim yengem vefat etti 93 yaşında amcam var 2 kızı bir oğlu var. [...] Biz Gürcü bayan oturttuk amcama bayan bakıyor. E benim iki kolum var işe yaramadı bir kolum o işte öyle düşünün yani artık öyle bu Fındıklı için de öyle Karadeniz Bölgesi için de öyle (YKK 9, kadın/48 yaşında/esnaf).

Son yıllarda tıp ve teknoloji alanında yaşanan gelişmelere bağlı olarak tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de ortalama yaşam süresinin uzadığı ifade edilmektedir. Bu gelişmeye bağlı olarak da yaşlı bakım hizmetlerine yönelik giderek artan bir işgücü talebi ortaya çıkmaktadır. Pek çok kişi yaşlı ya da hasta yakınlarının bakımını üstlenecek profesyoneller ya da en azından

⁹³ Yaklaşık 2 yıl süren saha incelemesi ve araştırması sırasında Rize’ye bağlı Fındıklı İlçesi’nin Çağlayan Köyü’ndeki bir çay bahçesinde çay kesme işinde çalışan sadece 1 Gürcü kadın göçmene rastlanılmıştır. Yerel toplum üyesi katılımcılardan da sadece bir kişi kayınvalidesinin Ardeşen İlçesi’ndeki çayını toplayan Gürcü göçmenlerin ailece geldiklerini ve ailedeki kadınların da çay topladıklarını ifade etmiştir.

güvenebilecekleri kişiler aramaktadır. Bölgede bu alandaki işgücüne olan talep Gürcü kadın göçmenler tarafından sıkça dile getirilmektedir.

En çok bakıcı arıyorlar yaşlılar, çocuklar için, hasta için. [...] Bana ayda 5 kişi falan gelip bakıcı soruyor buluyorum onlara bakıcı. Sadece Kemalpaşa'dan değil başka yerlerden de gelip soranlar oluyor mesela birisi dün geldi 2 hasta var diye. 2 hasta var bakıcı lazım dedi Fındıklı'dan. Geldi sordu bizde öyle 2 kişi var diye. Gürcülerden herkese soruyorlar böyle o bulamazsa birisi bulacak herkese soruyorlar (GKK 11, kadın/35 yaşında/pazarıcı).

Gürcü kadın göçmenlerin bazılarının hemşirelik ya da bakıcılık eğitimini almış olmaları ve profesyonel olarak davranmaları sadece Doğu Karadeniz Bölgesi'nde değil Türkiye genelinde de tercih edilmelerine olanak sağlamaktadır. Bu konuyla ilgili yerel toplum içinde görüşme yapılan bir katılımcı şu ifadeleri kullanmaktadır: "Gürcü bakıcı var tabi çok. Bu bölgede değil her bölgede. İstanbul, Ankara'larda yaşlılara bakıyorlar yani. Yani bunların eğitimini almışlar" (YKE 8, erkek/56 yaşında/çay eksperti). Özellikle eğitim almış olmaları ve işlerini profesyonel bir şekilde yapmaları Gürcü kadın göçmenlerin yaşlı ve hasta bakım alanlarında güvenilirlik ve tercih edilirlilik oranlarını arttırmaktadır.

Yine hasta bakıcılığına şahit olduğum kadınlar işlerini çok düzgün yapıyorlar. [...] İşte ben parasını alıyorum hak geçer deyip o işi çok daha düzgün yapıyorlar ve düzgün yapıyorlar yani onun eğitimini mi alıyorlar onu bilmiyorum açıkçası. [...] belki daha önce tecrübeli oldukları bir alan olabilir. Bu kadar düzgün yapabiliyorlarsa, çünkü şöyle bir şey söyleyeceğim, bu temizlik ve hasta bakıcılığı için gelen kadınlara çocuk bakar mısınız diye sorduğumuzda bakamam hiç bakmadım çocuk diye cevap veriyor. Yani onu para için yapmıyor, para için yapsa belki çok daha rahat bakacak çocuk bakmak, hasta bakmaktan bilmiyorum belki çok daha rahat değildir ama onu diyor ki mesela ben onu diyor çok bilmiyorum diyor, çocuk bakmamıştım, hiç tecrübem yok ben hasta bakıcıyım diyor mesela (YKK 3, kadın/33 yaşında/Rize).

Bu durum yerel toplumun genel olarak Gürcülere karşı olan bakışını da etkilemektedir. Sınırın açılmasından sonraki ilk yıllarda özellikle Gürcü kadınlara yönelik olan olumsuz toplumsal algı zamanla yerini sevgi saygıya ve güvene bırakmaya başlamıştır. Fakat burada bu değişim ve dönüşümün yaşlı ve hasta bakıcılığı yapan ve genellikle orta yaş üstü grupta yer alan Gürcü kadın göçmenler özelinde olduğunu belirtmekte yarar var.

Tanıdığım komşumun var benim yok da benim evin az ilerisinde komşumun işte yaşlı bir şeyi var teyzemiz var 90'lık. [...] O bakımdan bakan kadınlardan hiçbir sıkıntısını görmedim bir üçkâğıtçılığına rastlamadım. Kadınlarda erkeklerden daha fazla dürüstlük olduğunu söyleyebilirim o konuda. Onları ben takip ettim ben de meslek icabı inşaatlarda, evlerde boya badana yapıyorum dedim ya gittiğim evlerde de görüyorum hani burada gelen erkeklerden daha ziyade bayanlar daha dürüst olduğunu görüyorum. Hasta, yaşlı bakıcı olarak çalışan bayanları kastediyorum (YKE 5, erkek/61 yaşında/Hopa).

Sahada görüşme yapılan bazı katılımcıların kesinlikle Gürcü erkeklere güvenmediklerini ne zaman ne yapacaklarının belli olmadığını ifade etmelerine rağmen; özellikle hasta ve yaşlı bakıcı olarak çalışan Gürcü kadın göçmenlere açık bir şekilde saygı ve güven duydukları

görülmektedir. Ancak bu durumun Doğu Karadeniz Bölgesi'nde genellikle yukarıda belirtilen istihdam alanında çalışan orta yaş ve üzeri Gürcü kadın göçmenlere özgü olduğunu ve zaman içinde oluştuğunu belirtmekte yarar var. Nitekim Saniye Dedeoğlu ile Çisel Ekiz Gökmen (2011: 52) tarafından da ifade edildiği üzere Türkiye'de özellikle eski Sovyet ülkelerinden gelen kadın göçmenlere yönelik çelişkili sayılabilecek iki farklı durum söz konusudur. Bir yandan ülke içindeki kadın göçmen emeği kullanımı "normalleştirirken", diğer yandan aynı kadın göçmenler başta medya olmak üzere çeşitli yollarla ve araçlarla "Nataşa" adı altında birer seks işçisi olarak adlandırmakta ve "ötekileştirilmekte"dirler. Türkiye'de kadın göçmenlere yönelik geliştirilen bu toplumsal tutum aslında kadın göçmen hareketlerinin toplumsal cinsiyet ideolojisinden ve ayrımcı tutumlardan nasıl ve ne şekilde etkilendiğini anlamamız açısından ipuçları vermektedir (Dedeoğlu ve Gökmen, 2011: 52).

Bölgedeki yaşlı ve hasta bakım işgücüne olan talep, Gürcü kadın göçmenlerin işgücü piyasasında birincil konumda yer almalarını sağladığı gibi ücretler konusunda da diğer işlere göre daha iyi kazanç elde etmelerini sağlamaktadır⁹⁴. Yaşlı ve hasta bakım işi ilk zamanlarda asgari ücret ile sınırlı olmasına rağmen son yıllarda asgari ücretin üzerine çıkmış bulunmaktadır.

Çok da yaygın şu anda burada Arhavi'de hemen hemen yaşlıların yüzde 80'inin bakıcıları Gürcü'dür. [...] Bir de çok uzun süre çalışmıyorlar bir işte genelde yaz döneminde 3 ay 4 ay bakıcılar da dâhil bir gelir elde ettikten sonra buradan gidiyorlar. Mesela benim burada Namık eniştemin bakıcısı vardı 2 ay çalıştı kaçtı gitti ve aldığı şey aylık 600 dolar. 3 bin lirayı geçen para. İki ay çalıştıktan sonra gitti. Yani oranın hemen hemen bir yıllık gelirini sağladı gitti. Uzun süre çalışmaya da pek alışkın değil Gürcüler izlediğim kadarıyla (YKE 13, erkek/62 yaşında/Arhavi).

Bu ücretler bölge genelinde her geçen gün giderek artmaktadır. Zaten İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlerde bakıcılık yapan Gürcü kadın göçmenler ortalama 500-600 Dolar ücret karşılığında çalışmaktadır. Bu ücret bölgede çalışan Gürcü kadın göçmenler tarafından da bilinmektedir. Üstelik yerel toplum da büyük şehirlerdeki yaşlı veya hasta bakım işgücü piyasasının ücretlerinden haberdardır. "Benim dünüre bakan Gürcü bayan var. Hanımına bakıyordu hanımı da öldi. İstanbul'da tutmuştu yazın buraya geliyor ama kışın orda. Kadınla anlaşmışlar 800 Dolar. Hanımı ölünce bana bak dedi. Büyük para. İyi para burda da iyi para" (YKE 10, erkek/75 yaşında/Kemalpaşa).

Elbette ki asgari ücret karşılığında bakıcılık yapan Gürcü kadın göçmenler hâlâ bulunmaktadır. Fakat onlar da işverenlerden maaşlarına zam yapılmasını talep etmektedirler. Özellikle veri

⁹⁴ Ancak bu bölümdeki karşılaştırma Gürcü kadın göçmenlerin bölgede yaptıkları diğer işler karşılığında aldıkları ücretler üzerinden yapılmaktadır. Aksi takdirde Gürcü kadın göçmenler hem bölgedeki diğer kadınlara hem de göçmen erkeklere oranla daha az kazanmaktadırlar. Ancak özellikle yaşlı ve hasta bakım işinde son dönemlerde hem çalışma şartlarının iyileştiği hem de ücretlerin arttığı ifade edilmektedir.

toplama sürecinde (2018 yılın Haziran ve Temmuz ayları içinde) Türk Lirasının, Gürcü Larişi karşısında beklenmedik bir şekilde ve düzeyde değer kaybetmesinden sonra Gürcü kadın göçmenler bu taleplerini daha yüksek sesle dile getirmektedirler.

Aldığım para şimdi yetmiyor marttan sonra kim ha bu dolar çok çıktı ya o zaman para çok değer kaybetti. Gene 400-500 Dolar olsa tamam burda ideal. Şu anda 280 Dolar yapıyor benim maaş çok az. [...] Şimdi ben tamam kabul ederim 400 dolardan başladım 430 Dolar edeydi o zaman 400. Burda var ama 500 dolar da çalışıyorlar mesela kimi ev onu yapmıyorlar ya çalışma izni herkes yapmıyor (GKK 5, kadın/44 yaşında/yaşlı bakıcı).

Maaşlarına zam yapılmasa bile en azından çalışma izinleri alınarak sigortalı bir şekilde çalışmak isteyen Gürcü kadın göçmen sayısı da oldukça fazladır. Özellikle son yıllarda, Gürcistan'daki sağlık hizmetlerinin maliyetinin artması ve Türkiye'de alınan tedavinin Gürcistan'a oranla daha iyi sonuçlar verdiğinin düşünülmesi genellikle orta yaş ve üzeri Gürcü kadın göçmenleri sigortalı çalışma isteği konusunda ısrarcı olmaya teşvik etmektedir. Hatta bazı katılımcılar, işverenlere istedikleri şartlar sağlanmazsa kendilerine farklı işler arayacaklarını da açık bir şekilde dile getirmektedirler.

Burda yok sigortam ödemiıyorlar. Çalışma iznim yok sigorta da yok. [...] Çalışma iznim yok. Şimdi bundan sonra olacak da bu ay çıkacak oturma iznim olacak benim. Çalışma iznim de vardı. Sigortam vardı önceden ama şimdi yok henüz. Diğer Gürcülerde de çalışma izni yok. Oturma izni de yok onlarda ne yapsunlar millet yemek parası için da (GKK 8, kadın/56 yaşında/yaşlı bakıcı).

Gürcü kadın göçmenlerin bölgenin dinamiklerinden kaynaklanan konumlarına benzer bir örnek Kemalpaşa ilçesindeki konfeksiyon dükkanlarındaki satış elemanlığı işinde de karşımıza çıkmaktadır. Konfeksiyon dükkânlarında satış elemanı olarak çalışan yüzlerce Gürcü kadın göçmen bu alandaki işgücü piyasasının birincil konumunda yer almaktadır⁹⁵. İlçedeki pek çok işveren veya işletmeci Gürcü kadın göçmenler olmasa kesinlikle iş yapamayacaklarını ve bir süre sonra iş yerlerini kapatmak zorunda kalacaklarını ifade etmektedir.

Ama ben bugün sen şimdi şurada görüyorsun benim burada sence Türk çalıştırma şansım var mı? [...] Abi yok nereden bulacaksın yok. Tabi sen ne diyorsun biz bunlardan ekmek yiyoruz ben şimdi bunlara nasıl kötü taraftan bakabilirim. Ben çoluk çocuğumun rızkını burada alıyorum. Nerden bakarsan 150 tane firmaya biz buradan para ödüyorum abi ben şimdi bu insanlara nasıl kötü bakayım? (YKE 11, erkek/36 yaşında/esnaf).

İlçede bulunan dükkânların müşterilerin büyük çoğunluğunun Gürcülerden oluşması, Gürcüce iletişimi zorunlu kılmaktadır. Ayrıca son yıllarda çok sayıda Rus ve Ukraynalı turist tatillerini geçirmek üzere Batum'a gelmektedir. Bu turistlerin büyük bir bölümü Türkiye'nin liberal vize politikalarından yararlanarak ilçeyi ziyaret ederek alış veriş yapmaktadır. Gürcü kadın

⁹⁵ Ancak bu birincil konum onların aldıkları ücretlerin arttırılmasına kısa ve uzun vadede herhangi bir katkı sağlamamaktadır.

göçmenlerin çoğunun Rusça da konuşabilmeleri bu turistlerle olan iletişimlerini ve ticareti de kolaylaştırmaktadır. Sonuç olarak, buraya kadar açıklanan bölgesel dinamiklerden dolayı yaşlı ve hasta bakıcılığı ve satış elemanlığı işlerinde Gürcü kadın göçmenler işgücü piyasasında birincil konumda yer almaktadırlar.

Toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünü konularını daha iyi analiz edebilmek için Kemalpaşa ilçesindeki konfeksiyon dükkanlarında çalışan Gürcü kadın göçmenlerin hareketliliğine ayrı bir parantez açmakta yarar vardır. Bu hareketlilik, gerçek anlamda “günübirlik işçi göçü” şeklinde gerçekleşmesiyle diğer ilçelerdeki ve Rize merkezdeki göç hareketliliğinden ayrılmaktadır. Yapılan saha araştırmalarında, Gürcistan ile Türkiye arasında günübirlik giriş-çıkış yapan bu göçmenlerin “günübirlikçiler” olarak adlandırıldıkları tespit edilmiştir. Ayrıca, daha öncede de ifade ettiğimiz üzere 2012 yılında yapılan yasal değişiklik sonucunda her gün akşam saatlerinde sınıra gelerek saat 12’den önce çıkış yapan ve sonra tekrar giriş yaparak geceyi Türkiye’deki ikametlerinde geçiren çok sayıda Gürcü göçmen bulunmaktadır⁹⁶. Gümrükte çalışan görevlilerle yapılan görüşmelerde bu göçmenlerin “on ikiciler” olarak adlandırdıkları görülmüştür.

Sarp, Kemalpaşa ve kısmen Hopa’da çalışan bazı göçmenler her gün Gürcistan’daki evlerine dönerek geceyi evlerinde geçirmektedirler⁹⁷. Araştırma süreci boyunca sınırda yapılan gözlemlerde, gerçek anlamda bir günübirlik göç hareketliliği gerçekleştiren ve geceyi evlerinde geçirmek üzere Gürcistan’a dönen göçmenlerin cinsiyet dağılımının büyük çoğunluğunun kadın göçmenlerden oluştuğu görülmektedir. Sahada yapılan derinlemesine görüşmelerde bu durumun ilçede çalışan pek çok kadın göçmenin aynı zamanda bir eş ve bir anne olma gerçekliğinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu durumu her gün bölgeye gelip giden GKK 10 (kadın/52 yaşında/pazarcı) şu sözlerle ifade etmektedir: “Burda konfeksiyonda çalışanlar oturma izni istemezler. Gidip gelmek daha iyi çünkü sınır yakındır ya onlar eve giderler gelirler. Çoluk çocuk var anne baba var orda”. Bir eş ve bir anne olma gerçekliği Gürcü kadın göçmenler için o kadar öncelikli bir konumdadır ki Türkiye’deki hayatı daha rahat ve yaşanabilir bulmalarına rağmen oturma izni almak istememektedirler.

⁹⁶ İçişleri Bakanlığı’na bağlı olarak hizmet veren Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün ülkeye giriş-çıkış yapan yabancı uyruklu vatandaşlara yönelik kamuoyuyla paylaştığı bilgilerin sadece sınır kapılarından giriş-çıkış yapan kişi sayılarıyla sınırlı olması nedeniyle bu durumdaki net kişi sayılarını ortaya çıkaracak istatistiki bilgilere ulaşmak mümkün olmamaktadır.

⁹⁷ Ancak burada bakıcılık yapan Gürcü kadın göçmenlere özgü farklı bir durum söz konusudur. Bakıcılık işinde genellikle 6 gün süresince 24 saat boyunca hizmet vermek gerektiği için çalışma izni olmadan bu işi yapan kadınlar da tıpkı Arhavi, Fındıklı ve Ardeşen ilçelerinde bulunan göçmenler gibi her gün sınıra gelip gece saat 12’den önce çıkış, 12’den sonra da tekrar giriş yapmaktadırlar.

Gürcistan'a göre burda baksam siz de daha iyi yaşamak mesela ben bakıyorum sizde iş var mesela bana göre iş var. Üniversiteyi kim bitiriyorsa bakıyorum herkes çalışıyor. Bizde yani öyle bir şey yok. [...] İyiyim burda gidip geliyorum kendi memlekete gidiyorum. Yakın olduğum için de rahat oluyorum. Uzakta yaşamıyorum rahat oluyorum. Çocuklarıma bakıyorum her gün. Ailemi görüyorum (GKK 11, kadın/35 yaşında/pazarcı).

Gürcistan'da iktisadi ve ekonomik açıdan daha zor şartlarda yaşamalarına ve Türkiye'ye gel(e)medikleri her gün geçim sıkıntısı içinde kalacaklarını ifade etmelerine rağmen göçmen kadınların her akşam ülkelerine dönmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Üstelik Türkiye'ye giriş-çıkışta karşılaşılabilecekleri pek çok olumsuzluğa ve giriş-çıkış yapamama riskine rağmen yasal kalışı ya da oturum iznini tercih etmemektedirler. Ayrıca, konfeksiyon dükkanlarında çalışan bu kadın göçmenlerin iki ülke arasında gidip gelmeleri, onların çalışma koşullarını daha da ağırlaştırmaktadır. Her ne kadar pek çoğunun evde annesi ya da yaşça kendisinden büyük bir yakını (abla, hala, teyze) olsa da ev işlerinde de çalıştıkları görülmektedir.

Önceden daha rahat idim yani Gürcistan'da çalışırken. Gidip çalışıyordum akşamüstü rahat yani daha kolaydı orda ama şimdi daha zor. Burda yoruluyorsun evde de çocuklara bakacaksın. Burda çalışıyorsun yorgun gidiyorsun evde daha iş var. Çok zor yani akşam 1'de 2'de yatıyorum. Sabah 9'da kalkıyorum ama çocuklar erken uyanırsa erken kalkıyorum. Ama tabi ben annemde yaşıyorum ya bazen o benden erken kalkıyor o bakıyor yani (GKK 11, kadın/35 yaşında/pazarcı).

Sadece genç Gürcü kadın göçmenler değil aynı zamanda orta yaş ve üzeri olan Gürcü kadın göçmenlerin de toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünden kaynaklanan benzer zorluklar yaşadığı görülmektedir. Bu konuda torun sahibi olan ve Kemalpaşa'da pazarcılık yapan Gürcü bir kadın göçmen şu ifadeleri kullanmaktadır: "Sabah 7'de kalkıyorum yani evde bi şeyler temizliyorum, torunlara bakıyorum biraz. 8 gibi buraya geliyorum akşam 5'e 6'ya kadar burda bekliyorum. Eve gitmem 9'da 10'da sıraya göre değişiyor" (GKK 12, kadın/47 yaşında/pazarcı). Weeks'in (2014: 42) belirttiği üzere işçiyi sadece piyasadan işyerine kadar değil, işyerinden ev içi alana kadar takip ettiğimizde sadece sıradan bir sınıf hiyerarşisini değil, emek temelinde kurgulanmış sömürünün toplumsal cinsiyete göre düzenlenmiş formlarını ve eşitliksiz kalıplarını da görebiliriz. Hatta daha da ileri bir noktaya giderek formel yapılar (yasalar) içinde eşit olarak değerlendirilen ya da varsayılan kadın ile erkeğin toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü yoluyla görece "ayrıcalıklı" ve "cezalılı özneler"e dönüştürüldüğünü görebiliriz. Nitekim yukarıdaki Gürcü kadın göçmenin (GKK 11) ifadelerinde, işyerinden ev içi alana kadar uzanıldığında toplumsal cinsiyete dayalı eşitliksiz enformel pratiklerin nasıl deneyimlendiği açık bir şekilde görülmektedir.

Simone de Beauvoir (1976) *Le deuxième sexe*⁹⁸ adlı kitabına “Kadın doğulmaz, kadın olunur” diyerek başlamaktadır. Bu ifade geçmişten bugüne kadınlığın mevcut durumunun, tahakküme dayalı toplumsal baskı ve şemaların nasıl işlevsel hale geldiğinin, toplumun zaman içinde kadına yüklediği ve kadının farkında olarak ya da olmayarak içselleştirdiği rollerinin ortaya koyulması açısından oldukça önemlidir. Sahada yapılan gözlem ve derinlemesine görüşmelerde, Gürcü kadın göçmenlerin de Gürcü toplumu içinde benzer bir konuma sahip oldukları ve toplumun kendilerine yükledikleri rollere uygun olarak hareket ettikleri görülmektedir.

Şimdi bunların hepsinin çoluk çocuğu var bu kadınların. Geçindiriyor çocuklarını. Şimdi onlarda bi alışkanlık var ya eski alışkanlık içki alışkanlığı adamın işi yoksa içki içiyor. Sabahleyin adam masaya votka koyuyor şarap koyuyor. Bunlar yazın şarap kışın votka. Şimdi öleleri var ki burda huzursuz öyle bayanlar var. Kocası çalışmıyor. Kocalar çalışmıyor. Burdan götürdüğünü kocası alıyor elinden. Bi de votkaya para veriyorsa o kadın huzursuz tabi. Senlen konuşmak istemeyen kadın, onun kocası İstanbul’da 1.5 sene kaldı parasız geldi buraya. Vizede yaptırmamışlar ona ceza vardı. 5 yıl Türkiye’ye gelmemek üzere gönderdiler. Şimdi bu çalışıyor burda o yiyiyor orda. Soruyorum çalışıyor mu diye de çalışıyor diyor. Nerde çalışıyo dedim bi cevap veremiyor. Öyle diyo utanıyo ne yapsın? (YKE 10, erkek/75 yaşında/Kemalpaşa).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Gürcü kadın göçmenlerin bir bölümü kendilerine yüklenen toplumsal sorumluluklara ek olarak evlerine gelir getirme ve eşlerinin “onurunu koruma sorumluluğu”nu da üzerlerinde taşımaktadırlar. Gürcü kadın göçmenlerle ilgili olan yukarıdaki ifadelere benzer pek çok ifade bölgede yaşayan katılımcılar tarafından dile getirilmektedir. Ancak araştırmaya katılan sadece bir Gürcü kadın göçmen Gürcistan’daki kadınların eve gelir getirme⁹⁹ yükümlülüğünden bahsetmektedir. Bu durum katılımcı tarafından şöyle açıklanmaktadır: “Bizde erkekler o kadar çalışmazlar ama kadınlar çalışır. Erkekler de az var yani çay toplamaya gelmişler öyle yoksa en çok kadınlar. Kadınlar burda çalışır erkekler evde kalır” (GKK 10, kadın/52 yaşında/pazarıcı). Öte yandan diğer hiçbir Gürcü katılımcının (kadın veya erkek) bu konuya değinmemesi oldukça dikkat çekicidir. Bu durumu açıklamak için iki farklı varsayım ortaya koyulabilir. Bu varsayımlardan ilki Gürcü kadın göçmenlerin toplumsal olarak kendilerine yüklenmiş olan kadınlık rollerini içselleştirmiş olmalarıdır. İkincisi ise Gürcü kadın göçmenlerin eve gelir getirici birey olarak erkeğin ön plana çıktığı ataerkil bir bölgede hissettikleri ama geleneksel toplumsal yapı nedeniyle ifade edemedikleri duygulardır. Her iki varsayım da Gürcü kadınlarının en azından bir kısmının benzer olaylar yaşadığı veya

⁹⁸ Türkçeye *Kadın II -Evlilik Çağı* şeklinde çevrilen ve basılan kitap Simone de Beauvoir’ın *La deuxième sexe* adlı kitabının aslında ikinci cildidir. Dolayısıyla kitabın orijinal baskısında bu cümle ikinci cildin ya da ikinci bölümün ilk cümlesine denk gelmektedir.

⁹⁹ Geleneksel olarak “male breadwinner” modeli olarak ifade edilen aile yapısının, Gürcü toplumunda “female breadwinner” modeline dönüştüğü görülmektedir. Gürcistan’ın sosyo-kültürel yapısı ile ekonomik tarihi üzerine bir inceleme yapıldığında bu dönüşümün Gürcistan’ın en önemli tarihi figürlerinden Kraliçe Tamar’a yönelik algıya ve eski SSCB zamanındaki istihdam politikalarına dayandığı anlaşılmaktadır.

benzer hayatlara sahip olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Bu konuda bir başka katılımcı da benzer ifadeler kullanmaktadır.

İlgisizlik var işte. Alkol en büyük ilgisizlik hepsi içiyor, hepsi içiyor ya. Düşünsene sen şimdi kadınsın her akşam gidiyorsun eve adam içmiş içmiş sızmış. Adama bir de sigara parası getiriyorsun, içki parası getiriyorsun çalışmıyor adam içki parası getiriyorsun. Bir gün iki gün üç gün beş gün kardeşim ondan sonra eee... (YKE 11, erkek/36 yaşında/Kemalpaşa).

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde çalışan Gürcü kadınların büyük çoğunluğu evli ve çocuk sahibidir. Nitekim bu çalışmanın katılımcısı olan Gürcü kadın göçmenlerden sadece biri bekârdır. Söz konusu bu katılımcının da görüşme yapıldıktan kısa bir süre evlendiği öğrenilmiştir. Gürcü toplumu ile ilgili yapılan araştırmalarda aile kavramının çok önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Özellikle Müslüman nüfusun yoğun olduğu ve kırsal yaşamın hala yaygın olduğu Acara Özerk Bölgesi'nde aile, anne ve baba kavramları sosyal hayattaki önemini korumaktadır. Ataerkil bir yapı içinde deneyimlenen geniş aile yaşamı Gürcistan genelinde, Batum ve Tiflis şehir merkezleri dışında, varlığını sürdürmektedir.

Bizde geniş aile yaygındır. Burdaki gibi değil. Burda mesela evlenup hemen gidiyorlar evden o yoktur Gürcistan'da. Hep toplu. Haa 5-6 çocuk varsa gidiyorlar en küçük erkek çocuk ile anne baba öyle kalıyorlar yaşıyorlar. Asla ayrı gitmezler. Küçük oğlanla ya da oğlan yoksa da kız varsa da onla kalıyorlar. Asla gitmezler (GKK 1, kadın/38 yaşında/yaşlı bakıcı).

Gürcü toplumunda geniş aile içinde yaşamını sürdüren en küçük çocuk kız olsun erkek olsun mutlaka anne ve babasıyla doğup büyüdüğü evde kalmak durumundadır. Bu gelenek pek çok katılımcı tarafından farklı şekillerde diler getirilmiştir. Toplumsal alanda varlığını sürdüren bu yapı, kadınların ya bir evlat olarak ya da bir eş veya anne olarak rollerini sürdürmeleri ve eve gelir getirmeleri yönünde çift yönlü bir baskı oluşturmaktadır. Gürcü kadın göçmenler bu baskıya karşı çıktıklarında hem fiziksel hem de psikolojik şiddete maruz kalma durumuyla karşılaşabilmektedirler.

Bir elemanım vardı bundan 7 sene evvel baktım morali bozuk şişman da bir kadındı. Böyle yuvarlak suratlı komik bir kadın böyle gördüğün zaman gülersin böyle sevimli bir kadın. 35-40 yaşında ismi Leila'ydı baktım ki morali bozuk. Dedim Leila yine şişmişsin dedim zaten şişkoydu tamam mı şişmişsin dedim ne oldu? Dedi yok bir şey, dedim ona ne oldu yani sıkıntın ne? [...] Noldu? Dedi abi kocam beni dövdü. Niye dövdü seni? Ya dün akşam dedi canım çekti haçapuri dedi. Dedim haçapuri nedir pide. Dedi bana ki 25 Lari aldım ya senden dedi ben bu paranın her akşam 20 Larisini harcıyorum kocama dedi. 5 Larisini dedi her akşam kira parası diye ayırıyorum dedi. Sonra 5 Larisini eve kumanya alırım dedi eve malzeme alırım dedi. Geri kalan dedi 10 Larisini de kocama dedi içkiyle sigara alırım dedi. Dedi dün akşam canım çekti aldım haçapuri dedi kocama sigara içki almadım dedi 5 Lari verdim. Ulan bu benim sigarama mı yeter içkime mi yeter diye adam buna vurmuş. Dedim dövdü mü seni dövdü dedi ona nasıl vurduysa kadın şöyle eteğini bir çıkardı yemin ediyorum sana ya simsiyah. Abi yani nasıl diyeyim sana bir adamı atarsın bir tekme tamam mı morarır anlarsın ya kardeşim adam sanki özellikle morarmayan yerlere de vurmuş ki

simsiyah edeyim diye. Şimdi sen böyle bir adamla evli olduğunu düşün ne yaparsın? (YKE 11, erkek/36 yaşında/esnaf).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 2013 yılında yayınlanan rapora göre dünya genelinde kadınların yaklaşık %35'i ya partnerinin (eşi veya birlikte yaşadığı kişi) ya da partneri olmayan bir kişinin fiziksel ve/veya cinsel şiddetine maruz kalmaktadır. Bu oran aslında her üç kadından birinin bir şekilde şiddete maruz kaldığı gerçeğini de ortaya koymaktadır. Üstelik bazı ülkelerdeki verilere göre kadınların %70'i yaşamları boyunca devamlı olarak partnerlerinden fiziksel ve/veya cinsel şiddet görmektedir. Dolayısıyla kadına yönelik şiddet ve/veya ev içi şiddet dünya genelinde en yaygın toplumsal sorunlardan ve insan hakları ihlallerinden biri olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir. DSÖ tarafından yukarıda paylaşılan verilerin 2013 yılına ait olduğu göz önüne alındığında, kadına yönelik şiddetin özellikle internet ve sosyal medya kullanımının yaygınlaşmasıyla daha görünür veya bilinir hale geldiği günümüzde bu oranların da artmış olabileceğine yönelik endişeler de varlığını korumaktadır.

Bazı Gürcü kadın göçmenlerin maruz kaldıkları bu şiddetin yerel toplum ve işverenler tarafından bilinir olması Gürcü kadın göçmenlere yönelik algıyı da etkilemektedir. Böylece bölgede ana akım haline gelmiş ve kesin çizgilerle net olarak olumlu ya da olumsuz olarak ayrılan iki algının dışında her iki algıyı (olumlu-olumsuz) da kapsayan ve her iki algıya yönelik de izler taşıyan farklı bir bakış açısının varlığı tespit edilmektedir.

Yani bizim elemanımız iş olmadığı zaman hüngür hüngür ağlar. Niye iş yok diye benden çok darlanır demek istediğimi anladın mı biz şimdi aile gibi çalışıyoruz bizim farklı bir niyetimiz yok farklı bir düşüncemiz yok anladın mı? [...] Şimdi bana diyorsun ya Gürcü deyince aklına ne geliyor? Eğer ki evinde böyle bir erkek öküzü olan kadını¹⁰⁰ düşünürsem hırsız geliyor aklıma, her an her şeyi yapabilecek bir kadın olarak görüyorum. Eee evinde sürekli içki içen karısıyla hiç muhatap olmayan bir Gürcü olarak düşünürsem potansiyel orospu olarak görüyorum. Zaten düzenli bir ailenin burada işi yok onlar zaten gelmiyorlar buraya. Düzeni yok ki abi burada 5 tane eleman var, 3 orada var 8. Daha önce benim ortağımınla beraber 27 tane eleman vardı ve 27'si de sıkıntılıydı (YKE 11, erkek/36 yaşında/esnaf).

Şiddete maruz kalan Gürcü kadın göçmenlerin yerel toplum veya işverenler tarafından biliniyor olması, kimi zaman bu kadınlara yönelik bir anlayış ve hoşgörü oluştururken kimi zaman ayrımcı, dışlayıcı ve/veya aşağılayıcı şekillerde kendini dışa vurabilmektedir. Burada yerleşik olma veya yerleşik topluma ait olma duygularının ön plana çıktığı göz ardı edilmemelidir. Üstelik farklı başlıklar altında karşımıza çıktığı üzere pek çok katılımcının bu aidiyeti yeni gelene karşı bir tahakküm ve baskı aracı olarak kullanma eğiliminde olduğu da unutulmamalıdır.

¹⁰⁰ Burada yukarıdaki alıntıda eşi tarafından fiziksel şiddete maruz kalan Gürcü kadın göçmen kastedilmektedir.

Son dönemlerde göç ile ilgili yapılan çalışmalara kadınların da özne olarak dâhil edilmesi göç hareketlerini açıklama amacı taşıyan kuramsal yaklaşımların cinsiyet temelli modeller geliştirmesine yol açmıştır. Göç hareketlerinin açıklanmasına dair cinsiyet temelli modeller göçün yapılıp yapılmadığı, ailenin hangi üyelerinin göç hareketlerine katılacağı veya göçün geçici mi yoksa kalıcı mı olacağı hakkında aile kararlarının nasıl verildiği ile ilgili konulara odaklanmaktadır. Yapılan araştırmalarda, göç hareketlerine dâhil olan ailelerin verdikleri kararların büyük ölçüde kaynak ülkedeki erkek ile kadın arasındaki güç ilişkilerine ve aile içindeki etki alanlarına dayandığı görülmektedir (Bartram vd., 2017: 162-163). Böyle durumlarda göç hareketlerine kaynaklık eden ülkelerin genellikle geleneksel aile yapılarına sahip geri kalmış, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere oluşması erkekleri aile içinde söz sahibi olma konusunda bir adım öne taşımaktadır. Ancak saha araştırmasında Gürcü kadın göçmenlerin çoğunun bu konuda bir direnç ile karşılaşmadığı, karşılaşan bazı kadınların ise bir şekilde göç hareketlerine dâhil oldukları görülmektedir.

Eşim gerçekten istemeyidi beni Türkiye'ye getirmeyidi hayır Nino sen Türkiye'de çalışmayacaksın deyidi ama geldi. Sonra 2 ay görüncemde durdum yok gideyim yok gidemezsun öyle sonra iş çıktı. [...] Orda da dedi ha bu çok iyi aile temiz aile bi şey olmaz 3 ay üstüne eşim de geldi. Ondan sonra beraber kalıyoruz işte kocam gündüz gidiyor işe akşam geliyor (GKK 5, kadın/44 yaşında/yaşlı bakıcı).

Bazı erkekler, aile bütünlüğünü korumak amacıyla eşlerinin ardından bölgeye gelerek kendileri de çalışmaya başlamaktadır. Ancak böyle bir yol izleyen erkek sayısı oldukça azdır. Bunun yerine ya erkekler tek başlarına ya da kadınlar tek başlarına gelip bölgede çalışmaktadırlar. Kadının tek başına gelerek bölgede çalıştığı durumların çoğunda yukarıdaki sayfalarda da detaylı bir şekilde değinildiği üzere erkek Gürcistan'da kalarak genelde çalışmama yoluna tercih etmektedir. Bu tip ailelerde kadın eve gelir getiren aile üyesi konumundadır.

Benim koca da kıyamet kopartıyor gel evde çalışma. Ne işi var orda durma öyle bağıriyo da. Ama ben öyle yardım ediyorum ikinci evi aldık Batum'da. Benim koca kıyamet kopartıyor gel buraya artuk diye. O bizim oğli var diyo biraz o çalışsun yardım etsun baksun bize diyo (GKK 8, kadın/56 yaşında/yaşlı bakıcı).

Elbette ki her Gürcü kadın göçmen GKK 8 örneğinde olduğu gibi bir birikim yapma ve ülkesinden ev ya da araba alma şansına sahip olamamaktadır. Daha önce de ifade edildiği üzere pek çok Gürcü göçmenin bankadan aldıkları kredi borçları bulunmaktadır. Öncelikle bu borçları ödemek için çalışmaktadırlar. Geriye kalan parayla da ancak kendi ailelerine bakmakta ya da Türkiye'deki masraflarını karşılamaktadırlar.

Her gün geliyorum ama doğum günü var, cenaze var, düğün var o zamanlarda gelmiyorum. Onun dışında tatil için falan dinlenmiyorum. Çok istiyorum ama banka borcu olduğu için kendime izin vermiyorum. Banka 10 bin Lari kadar borcum var. Çocuklar evlendi 2 düğün beraber oldu o yüzden borç aldım borçla yaptım düğünü. 1 yıl kaldı kredi ödüyorum bitireceğim. [...] Evde bi şey değiştiremedim. Düğün olmasaydı da evi yaptırıyordum ama

olmadı. Düğün yaptık şimdi evi yaptıracağım. Çocukların düğün vardı o vardı bu vardı bi şey değişemedi evde bi şey yapamadım. Ben yaşlandım ama ben isterim ki benim çocuklar iş bulsun isteğim bu. İş bulmaları çocukların. Yani çalışanlar kendi paraları olsun kendi ailelerine baksınlar. Benim çocuklar da burda çalışıyorlar çay topluyorlar ne iş çıkarsa onu yapıyorlar. Ailece gidip geliyoruz buraya ama rahatlık yok. (GKK 12, kadın/47 yaşında/pazarcı).

Gürcü kadın göçmenlerle yapılan görüşmelerde, çoğu katılımcının kimliklerini veya kişiliklerini ya anneleri ve/veya babaları ya da çocukları ve/veya eşleri üzerinden ifade ettikleri görülmektedir. Bir başka ifadeyle pek çok Gürcü kadın göçmenin bölgedeki varlık nedeninin kendi hayatlarından önce annelerinin, babalarının, eşlerinin ya da çocuklarının hayatları olduğu görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında elbette ki Gürcü toplumunun sahip olduğu geleneksel aile yapısının büyük bir etkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla Gürcü kadın göçmenlerin düşüncelerinin ve deneyimlerinin tam olarak anlaşılabilmesi için öncelikle Gürcü toplumu içindeki kadın fenomeninin anlaşılabilmesi oldukça önemlidir.

Gürcü toplumu içinde kadınların hem göçmen olarak hem de yerleşik olarak deneyimledikleri ve üstlendikleri roller ile kimliklerin açıklanmasında feminist kuramlar içinde yer alan *Kültürel İlişkisel Model (The Relational Cultural Model)* bize bir yol haritası sunmaktadır. Bu kuramsal yaklaşımın ortaya çıkışı 1970’li yıllara kadar uzanmaktadır. Özellikle Jean Baker Miller’ın (1976) *Yeni bir Kadın Psikolojisine Doğru (Toward a New Psychology of Women)* adlı çığır açan çalışması, bu kuramsal yaklaşımın gelişiminde ve yaygınlaşmasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Fletcher ve Ragins (2007) tarafından da ortaya konulduğu üzere, *Kültürel İlişkisel Model* toplumsal cinsiyetin kişisel ve toplumsal ilişkilere olan etkisini ve önemini analiz etmesi ve açıklaması nedeniyle işlevsel feminist bir kuramdır (Alvarez ve Lazzari, 2015: 5). Bu kurama göre kadınlar kendi önceliklerini bir kenara bırakarak tüm enerjilerini ve dikkatlerini etrafındaki kişilerin ihtiyaçlarını karşılamaya yöneltmektedirler. Böylece kadınlar daha az otantik hale gelerek, öz saygılarını ve kimliklerini kaybetmektedirler. Bu yoksunluk da kadınların pozitif büyüme yönündeki gelişimlerini aksatmaktadır (Teater, 2015: 111). Sahadaki ön görüşme notları ve derinlemesine görüşmeler incelendiğinde özellikle kadın göçmenlerle yapılan görüşmelerde bu kuramsal açıklamaya uygun ifadelerle rastlamak mümkündür.

Benim hayatımda ne değişti? 12 sene yurt dışındayım çocukları büyüttüm. Onlara bakıyorum o da işte başka bi şey benim için değişmedi. Kişisel olarak yaşlandım da. Değişim o. Çocuklarımı okuttum o kadar giyindirdim yedirdim okuttum o kadar. [...] 4 çocuğu büyütmek kolay değil. Ailem de anne baba yaşlandı hayat devam ediyor. Onlar da aynı sadece artık onlar çalışmıyor emekliler o kadar. Onları da biz 3 kız kardeş 1 tane erkek kardeş varız evde biz bakıyoruz (GKK 7, kadın/41 yaşında).

Yukarıdaki ifadelerden de açık bir şekilde görüleceği üzere “Hayatınızda ne değişti?” sorusuna Gürcü kadın göçmen kendi önceliklerinden ya da kendi kişisel gelişim veya değişiminden önce hayatındaki diğer kişileri merkez alarak cevap vermektedir. Buna göre ülkesi dışında, farklı bir

kültürde ve çalışma ortamında para kazanma çabasını öncelikle çocuklarını büyütme amacıyla açıklamaktadır. Daha sonra da annesiyle babasının bakımları için kendisine ve diğer kardeşlerine ihtiyaç duymalarından bahsetmektedir. Bu ve benzeri durumlar diğer pek çok Gürcü kadın göçmen için de geçerlidir. Örneğin “Kızım evlenmişti çeyiz için sonra çocukların eşyaları için bankadan kredi aldım. Türkiye’ye borcum için geldim ben. Borcum vardı ödemek için geldim” (GKK 9, kadın/57 yaşında/bulaşıkçı) diyen Gürcü kadın göçmenin de; kızı Türkiye’de çalışırken İzmirli bir genç ile kaçarak evlenen, bu olaydan kocası tarafından sorumlu tutulan ve “Benim hiç para ihtiyacım yok benim ihtiyaç kız var. Kız burda kalacak gidersem” (GKK 8, kadın/56 yaşında/yaşlı bakıcı) diyen Gürcü kadın göçmenin de bütün varoluşsal açıklamalarını çocukları ve aileleri üzerinden kurguladıkları görülmektedir. *Kültürel İlişkisel Model*’in açıklamalarına uygun olarak daha az otantik hale gelen bu kadınların pek çoğunun bir şekilde öz saygılarını ve kimliklerini kaybettiklerini ve kendilerini sadece fizyolojik ya da biyolojik değişimler üzerinden ifade ettikleri görülmektedir. Örneğin GKK 9 (kadın/57 yaşında), göç sonrası kişisel ve yaşamsal değişimle ilgili kendisine yöneltilen soruya “Yaşlandık canım. Başka bir şey yok. İlk geldiğimde 48 yaşındaydım şimdi yaşlandım. Başka hiçbir şey değişmedi aslında” diyerek aslında bu tespiti doğrulamaktadır.

5.2. YEREL TOPLUMUN DENEYİMİNE İLİŞKİN BULGULAR

Yerel toplumun deneyimine ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda görselleştirildiği üzere toplam dört alt tema altında toplanmıştır.

Tablo 4. Yerel toplumun deneyimine ilişkin bulgular

5.2. Yerel Toplumun Deneyimine İlişkin Bulgular	
Alt Temalar	Öne Çıkan Konular & Başlıklar
5.2.1. Sınır ve Bölgeye Yönelik Algı	Sınırın ötesi, yabancı ve «öteki» düşüncesi Bölgenin artıları/eksileri ve çokkültürlü yapısı
5.2.2. Gürcistan ve Gürcüler Hakkında Düşünceler	(1) Rus İmparatorluğu ve Ruslar; (2) Sovyetler ya da komünistler; (3) Gürcistan ve Gürcüler Rus pazarları & Erkeklik pazarları
5.2.3. Gürcü Göçmenlerin Bölgedeki İstihdamına Yönelik Düşünceler	Tüccar turistlerden işçi turistlere geçen süreçte 1989 – 2000 yılları arası (İlk yıllar başlangıç ve gelişme) 2001 - 2010 yılları arası (Bavul ticaretinin yükselişi ve bitişi) 2011 ve sonrası (Kimlik kartıyla geçişin başlaması)
5.2.4. Yerel Toplum ile Gürcü Göçmenler Arasındaki İletişim	Homo sovieticus ile homo œconomicus arasındaki iletişim Yeni gelen ile yerleşik olan arasındaki ayrım Öncelikler, değerler ve dünya görüşü

5.2.1. Sınır ve Bölgeye Yönelik Algı

Sınırın ne olduğu, hangi işlevlere sahip olduğu ve geçmişten bugüne algısal boyutta nasıl bir değişim gerçekleştirdiğine yönelik çeşitli açıklamalara ve tartışmalara “Gürcü Göçmenlerin Deneyimlerine İlişkin Bulgular” kısmında yer verilmiştir. Buradan hareketle, son yıllarda gelişmiş ülkelerin sınırlarının güvenlikleştirilmesi ve devlet-kontrollü mekânlar halinde dönüştürülmesine yönelik çabalar ve çalışmalar ön plana çıkmaktadır¹⁰¹. Bugün bazı araştırmacılar, sınırı ulus-devletlerin uluslararası sahada egemenlik alanlarını belirleyen, savaşlarla ve uluslararası anlaşmalarla çizilen güvenli alanlar ya da insanlar tarafından oluşturulan yapay olgular olarak tanımlarken (Akyüz, 2012: 139); bazıları, iktidarların uzamsal olarak ulaştığı en uç noktanın siyasal kontrol göstergesi olarak tanımlamaktadır (Donnan ve Wilson, 2002: 86). Bu tanımlara baktığımızda egemenlik, güvenlik ve kontrol gibi kavramların ön plana çıktığı net bir şekilde görülmektedir. Buna rağmen ulus-devletlerin politik sınırlarının küreselleşme dalgası, göç, etnik, milliyetçi ve dinsel-mezhepsel çatışmalar sürecinde

¹⁰¹ Burada ABD’deki mortgage (emlak) sistemindeki aksaklıklar nedeniyle ortaya çıkan 2008 yılı Eylül ayından itibaren küresel düzeyde etkileri hissedilmeye başlayan ve tüm dünya ekonomilerini etkileyen finansal kriz bu süreçte milat olarak da kabul edilebilir.

hırpalandığı bu son dönemde, egemenlik, kontrol ve sınır-güvenliği kavramlarının oluşturduğu mekânı ve coğrafyayı aşan bir kavrama dönüştüğü de bir gerçektir (Aras, 2014: 18). Nitekim bu çalışmada sınır, devletlerin politik tedbirleri nedeniyle son 30 yıl içinde sınırın ötesini keşfeden ve bu keşif sürecinde o güne kadar deneyimlenmemiş heyecan, endişe, korku, kaygı ve/veya merak gibi farklı duyguları yaşayan bölge insanının deneyimlerinden yola çıkılarak ele alınacaktır.

Türk-Rus ilişkilerinde çok önemli bir yere sahip olan Moskova Anlaşması, 16 Mart 1921 tarihinde imzalandığında Türkiye'nin bugünkü kuzeydoğu sınırı da belirlenmiştir. Bu tarih dışında Sarp sınırı ve sınırdaki yaşayan insanlar açısından iki önemli tarih daha bulunmaktadır. Bu tarihlerden ilki, sınırın “pasavan” adı verilen belgelerle geçişlere tamamen kapatıldığı 1937 yılı, diğer ise SSCB'nin dağılmasından hemen önce uluslararası ticareti geliştirmek amacıyla sınırın yeniden geçişlere açıldığı 1988 yılıdır. Bugün, Türkiye'nin kuzeydoğusu sınır komşusu Gürcistan Cumhuriyeti'dir; ancak yukarıda değinilen önemli tarihlerin hepsinde Türkiye'nin muhatap olduğu ülke SSCB (halk arasında bilinen adıyla Rusya) olmuştur. Bu durumun tarihsel açıdan yerel toplumun sınıra ve bölgeye yönelik algısını da etkilediği görülmektedir. Bu etkinin izleri kişilerin bireysel belleğinde kaybolmaya yüz tutmuş olsa da yerel toplumun kültürel ve toplumsal belleğinde hala varlığını sürdürmektedir. Saha araştırması sırasında bu belleğin çeşitli zamanlarda ortaya çıktığı ve görünür hale geldiği gözlemlenmiştir¹⁰². Yerel toplumun sınıra yönelik algısının öncelikle tarihsel bir bağlam içinde şekillendiği ifade edilebilir. Yerel toplumla yapılan görüşmelerde sınırdaki yer alan Sarp Köyü, 1921 öncesinde Osmanlı Devleti'ne bağlı ve çoğu birbirine akraba olan insanların ikamet ettiği küçük bir yerleşim yeri olarak tanımlanmaktadır.

Aynı köy 1921 itibarıyla ortadan bıçakla kesilir gibi ikiye bölünmüş. Köyün bir kısmı Rusya tarafında bir kısmı Türkiye tarafında kalıyor. E kardeşler, akrabalar bölünmüş. 1921'den 1937'ye kadar şartlı geçiş yani o zaman vesikalı geçiş olabiliyormuş ama 1937'den 1988'e kadar tam 51 yıl kapalı kaldı (YKE 9, erkek/57 yaşında).

16 Mart 1921 tarihinde imzalanan Moskova Anlaşması'ndan hemen sonra Sarp Köyü merkez alınarak bir sınırın oluşturulması, Karadeniz'in kuzeydoğu köşesinde sakin, sessiz ve bir o kadar da mütevazı bir yaşam süren insanların hiç beklemedikleri bir gelişme olmuştur. Bu gelişmenin şaşkınlığı içinde olan insanların, ortasından ikiye bölünen Sarp Köyü'nün iki dik yamacından hangisinde ve hangi akrabalarıyla bir arada kalmayı düşünecek zamanı bile olmamıştır. Böylece köyde yaşayan her aile bulunduğu yerde kalmak zorunda kalmıştır. Artık akrabalarının bazılarıyla farklı ülke vatandaşı sayıldıklarını öğrendiklerinde Kızıl Ordu askerleri köyün

¹⁰² Ancak bu gözlemlere bir sonraki bölümde yerel toplumun Gürcistan ve Gürcüler hakkındaki düşüncelerine ait bulgular kısmında yer verilecektir.

kuzeyindeki yamaçlara gözetleme kulesi inşasına başlamıştır. Üstelik sonraki yıllarda hiçbir aileye ya da kişiye mübadele etme hakkı ya da imkânı da verilememiştir¹⁰³. Bu durumun oluşturduğu tarafsız duygular ve hüznü hikâyeler canlılığını yitirmiş olsa da yerel toplumun hafızasındaki yerini korumaktadır. “51 yıl karşıdaki dedem karşıdaki kız kardeşiyle görüşemedi 51 yıl. Babaannem kendi karşı ki Sarp’tan ölene kadar 37’den 68’e kadar 31 yıl kardeşleriyle, annesiyle, babasıyla, kız kardeşleriyle yani akrabalarıyla görüşememiş böyle acılar yaşandı burada” (YKE 9, erkek/57 yaşında). Sınırın açılmasıyla birlikte farklı özneler tarafından deneyimlenen ve tanık olunan benzer duygusal anlar pek çok katılımcı tarafından hikâyeleştirilerek anlatılmaktadır.

Açıldığında ne bileyim yani burada ağlama da oldu yani mesela ben sınır kapısı açıldığında Üçirmak Köyü’nde bir kadın yıllar önce gitmiş orada kalmış hiç görmemiş kendi memleketini adam kadın neredeyse 7 sülalesini sayacak kadar bilgiye sahip köyün evin önündeki ağaçları bile anlatıyordu ve ağlıyordu (YKE 13, erkek/62 yaşında).

Katılımcılar tarafından yaygın olarak anlatılan bir başka hikâyede köyün iki tarafında kalan aile üyelerinin ya da akrabaların evlilik, doğum ve ölüm gibi önemli gelişmeleri kendilerine özgü yöntemlerle birbirlerine bildirmeleriyle ilgilidir. “Mesela bizim duyduğumuz şey de bir şekilde derenin karşıdan karşıya seslenirlermiş, haberleşirlermiş sonra yasaklanmış bu. Bu sefer evde yas varmış gibi ağıtlar söyleyerek karşı tarafla iletişim kurmaya başlamışlar” (YKE 13, erkek/62 yaşında). Sadece ağıtlarla sesli olarak değil çarşaf veya tülbent gibi çeşitli renkli bez parçalarıyla da iletişim kurmuşlardır. “Mesela karşı tarafta yaşayanlardan o tarafta yakın birisi ölürse ağıtla, şey ile karşıdakine duyururmuş yani. Öyle şarkı veya atma şeylerle ya da çarşaf falan asarlarmış öylelikle birbirlerinden haber alırmışlar” (YKK 1, kadın/63 yaşında).

Yerel toplumun özellikle de sınıra yakın yerlerde (Sarp, Kemalpaşa, Hopa ve Arhavi gibi) yaşayan insanların sınıra ve bölgeye yönelik algılarında etnik kimlik üzerinden şekillenen bir bakış açısının etkili olduğu görülmektedir. Bu etki bugüne kadar bölgede yaşadığı bilinen Türk, Laz, Hemşin, Poşa (Lom), Gürcü ve Megrel gibi farklı etnik unsurların varlığından kaynaklanmaktadır¹⁰⁴. Yerel toplum hem Türkiye hem de Gürcistan tarafında farklı etnik gruplar olduğunu ancak bu bölgenin ana etnik unsurunun Lazlar olduğunu ifade etmektedir. Sınırın öbür tarafında ve bölgenin sınıra yakın bölümünde (Rize ilinin Pazar ilçesinden

¹⁰³ Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra eski imparatorluk coğrafyasında yaşayan Osmanlı halklarına ülkeler arasında yapılan mübadele anlaşmaları gereği etnik aidiyet taşıdıkları veya hissettikleri ülkelere göç etme hakkı tanınmıştır. Ancak Acara Bölgesi’nde yaşayan Osmanlı tebaası olan insanlar Müslüman olmalarına rağmen etnik kimliklerinden ve taraf ülkelerin politik anlayışlarından dolayı bu haklardan yararlanamamışlardır. Burada Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk dönem göç ve göçmen politikalarının etnik unsurlar üzerinden şekillendiği de göz ardı edilmemelidir.

¹⁰⁴ Ancak çalışmanın mahiyeti itibarıyla Gürcü göçmen deneyimlerine odaklanıldığı için bu etnik unsurlarla ilgili herhangi bir açıklama ya da değerlendirme yapılmamaktadır.

başlayarak Sarp sınırına kadar olan bölge) Laz etnik kimliğine sahip olan insanların yaşadığını bilmek genellikle yerel toplumun sınıra yönelik algısını sınır-ötesi ya da ulus-ötesi bir noktaya taşımaktadır. “Şimdi sınır açıldığı itibarıyla ilk yıllarda yakın bölgedeki Gürcü veya Lazlar hatta Hemşinliler orada akrabalarıyla çok samimi duygularla bütünleştiler içli dışlı oldular, görüşmeler başladı, git gel ziyaretler başladı çok samimi duygularlaydı bunlar” (YKE 9, erkek/57 yaşında). Sınırın açıldığı ilk andan itibaren, sınıra yakın yerlerde yaşayan ve karşı tarafta akrabalarının olduğunu bilen insanlar eski akrabalarını bulmak için büyük bir heyecan yaşamışlardır. Onlarla tanıştıklarında aynı dili konuştuklarını ve anlaştıklarını fark ettiklerinde çok şaşırdıklarını ifade etmektedirler. “Ben Sovyetler Birliği’nde olan Lazlarla tanıştım inanır mısın? Lazca konuşuyorduk inan aynı aksanda konuşuyorduk yani Sarp aksanı Lazcada Arhavi, Hopa aksanına çok yakın olduğu için hemen hemen aynı olduğu için baya konuştuk yani” (YKE 13, erkek/62 yaşında). Aynı zamanda yıllardır SSCB’nin bilinmezlerle dolu gizemli dünyasını merak eden pek çok insan da sınır öbür tarafına geçip bu gizemli coğrafyayı ve toplumu keşfetmek istemektedir. “Bilmediğimiz gizemli memleketti bizim için. Benim için öyleydi mesela çok gizemli yer olarak görüyordum orayı hududu görünce” (YKK 7, kadın/61 yaşında). Bazı katılımcılar atalarının veya dedelerinin zaten o taraftan geldiğini dolayısıyla kendilerinin oralı, oradaki insanların da aslında buralı olduğunu ifade etmektedirler.

Bizim kökenimiz Kobuleti’de. Batum’un 30 km yukarısında. Eski adı Çürüksu. Atalarımız ordan gelmiş bizim orda Gürcü burda Laz. Gerçi orda da Lazız ama neyse. Bizim akrabalara yasak koymuşlar başka lisanı Türkçe konuşmaya başlamışlar Lazca unutmuşlar. Ama karşı tarafta konuşmuşlar. Hala daha konuşuyorlar (YKE 10, erkek/75 yaşında).

Benzer bir bakış açısı Gürcü göçmenlerle yapılan derinlemesine görüşmelerde de karşımıza çıkmaktadır. Acara Bölgesi’nde yaşayan bir katılımcıya Türkiye’ye ve bölgeye yönelik düşünceleri sorulduğunda zaten buralı olduğunu, dedesinin önceden Batum’a gittiğini ve sınır kapanınca orada kaldığını anlatmaktadır. “Türkiye’ye yaşamak var ben burda zati var gene olacam. Elene kadar burdayım. Ben zaten dedeler burda Şavşatta sadece bir dede gitti Batum’a sınır kapattı kaldı orada. Benim akrabalar hep burda zati Şavşat’ta” (GKE 7, erkek/51 yaşında). Bu sözlerle katılımcı aslında bölgede bir yabancı olmadığını ve geçicilik üzerine bir gelecek planının bulunmadığını ifade etmektedir. Her iki grupta da bu düşüncelere sahip olan katılımcıların bulunduğunu tespit etmek sınıra ve bölgeye yönelik olumlu düşüncelerin yoğunluğuna işaret etmektedir.

Yerel toplum içinde eskiden sınırdaki yaşamının zor olduğunu ancak sınırın açılmasıyla birlikte bölgedeki yaşamın daha iyi bir hale geldiğini düşünen çok sayıda katılımcı bulunmaktadır. Bu durum bize yerel toplumun sınır açılmadan önce ve sınır açıldıktan sonra olacak şekilde iki farklı sınır algısı olduğunu göstermektedir. “Şimdi o kadar değil de eskiden baya bir zormuş

yani konuşmak, selamlaşmak veyahut karşıdan karşıya el hareketi falan onlar çok yasaktı” (YKK 6, kadın/65 yaşında). Özellikle sınır açıldıktan sonra gidip gelmenin daha rahat olması yerel toplumun sınıra ve bölgeye yönelik algısını ve düşüncesini değiştirmesine yol açmıştır. Çoğu katılımcı sınırda olmayı farklı açılardan avantaj olarak görmektedir. Bazıları için sınır farklı bir ülkeye gidip gelme, farklı insanlarla ve farklı kültürlerle tanışma anlamına gelmektedir. “Sınır bölgesinde yaşamak güzel bir duygu arada bir geçiyoruz Gürcistan’a. Oradaki insanları oranın işte bir takım yerlerini geziyoruz, görüyoruz. Hani sınırda olmak bir avantaj o yani” (YKE 5, erkek/61 yaşında). Bazıları için ise sınır, çeşitli ekonomik fırsatları içinde barındıran çok önemli bir kaynak ya da yerel toplumdaki yaygın ifadesiyle “gelir kapısı”dır. Bölgede yaşayan bazı insanlar sınırda olmanın ve bölgeyi tanıyan olmanın avantajını kullanarak Gürcistan iş yeri açmaktadır. “Benim kardeşim orada işte şey açtı. [...] Şirketi var yiyecek üzerine. İşte mal dağıtıyor. Memnun şu anda memnun arsa almayı bile düşünüyor” (YKK 7, kadın/61 yaşında). “Ticarette iş adamları gidiyor orda ufak tefek işler alıyor onların yapamadığı şeyleri bizimkiler daha iyi beceriyor. İnşaatta alt yapıyı üst yapıyı limandı şuydu buydu bunları bizim sınır bölgesindeki Artvin, Rize illeri yapıyor yani. Sonuçta nedir, bir artısı vardır yani” (YKE 1, erkek/63 yaşında). Bazıları ise ticari bir değeri ya da kazancı olmayan, tamamen tasarrufa dayalı ve günlük ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik ekonomik fırsatları değerlendirmektedir. “Biz yakıt almak için orda fiyat daha uygun olduğu için yakıt almaya gidiyoruz aşağı yukarı herkes gidiyor. Ya da ne olur meyve sebze alırsız doğal diye hani” (YKK 7, kadın/61 yaşında).

Yerel toplum içinde sınırın çeşitli ekonomik fırsatların kaynağı olarak algılanması ve sınırda yaşamının bir avantaj olarak değerlendirilmesine karşı çıkan katılımcılar da bulunmaktadır. Bu katılımcılara göre, sınır ekonomik bir kaynak olarak değerlendirilirken yasal olmayan bir alana da kapı aralanmaktadır. Yasa dışı yollarla gelir sağlamak ve kolay para kazanmak amacıyla kaçakçılık yapan insanlar sınırın yasa dışı bir mekâna dönüşmesine ve en nihayetinde sınırın yerel toplumun gözünde yasa dışı bir mekân olarak algılanmasına yol açmaktadırlar.

Şöyle bir şey diyeyim abi sınır olan yerde her zaman pislik vardır. [...] Şimdi sınırın olduğu yerle abi uluslararası bu vazgeçilmez illegal bir sektör var. Silah kaçakçılığı, esrar kaçakçılığı, sigaralar zaten raflarda satılıyor. Şimdi kapıya geldiğimiz zaman abi bu kapıda kaçakçılık var ve yanlış anlama bütün dünyada kaçakçılık var kapıda sigara kaçakçılığı (YKE 11, erkek/36 yaşında).

Bu algının zamanla bölgedeki toplumsal yapıya zarar verecek boyutlara ulaşabileceğine yönelik kaygı taşıyan katılımcılar da bulunmaktadır. Özellikle sınır bölgesi olması nedeniyle Kemalpaşa ve Hopa gibi ilçelerde kaçak sigaraya erişim oldukça kolaylaşmakta, çocuk ve gençler arasındaki sigara kullanımı yaygınlaşmaktadır. “Gençlerimizin bugün Kemalpaşa ve Hopa

yöresinde sigaraya daha kolay alışabildiklerini düşünüyorum. Kemalpaşa’da 5 lira 6 lira sigara bulan bir genç [...] sigaraya daha kolay yönelir, alıştır (YKE 12, erkek/66 yaşında). Bu konuda hassasiyet gösteren bazı katılımcıların, sınırın yasa dışı bir mekâna dönüştürülmesi ve yasa dışı bir mekân olarak algılanmasını engellemek amacıyla enformel yapılar içinde kendilerine çeşitli sorumluluklar yükledikleri görülmektedir. “Her devletin bi sınırı var. Bizim de sınır burası. Biz bekçiyiz burda” (YKE 10, erkek/75 yaşında). Bu ifade aslında yerel toplumun, özellikle de sınıra yakın yerleşim yerlerindeki insanların, sınıra yönelik içselleştirilmiş algısının bir dışavurumudur. Derinlemesine bir analiz yapıldığında, yerel toplum içinde böyle düşünen insanların aslında sınırı fiziki ve politik anlamda ele almadığı anlaşılmaktadır. Saha araştırmasında karşımıza çıkan sınırların olmadığı bir yaşam hayali de işte bu algının bir yansımasıdır. “Sonuçta insanlar arasında sınırın olmaması lazım, sınır dediğin nedir ki niye olsun, kafalar dolmadıktan sonra çizgi çizmişsin çok önemli değildir. Biz zaten sınırların olmamasından yanayız” (YKE 8, erkek/56 yaşında). Dirlik (2009: 190) tarafından ifade edildiği üzere, her ne kadar sınırların geçişkenliği, sınırların tamamen ortadan kalkmasıyla aynı şey olmasa da yerel toplumun bu yönde bir eğiliminin ve isteğinin olduğu iddia edilebilir. Ne var ki, bazı sınır çalışmalarında da altı çizildiği gibi sınırların sürekli olarak yeniden kurulmakta olduğu; fakat bunun hangi şekillerde ve nasıl gerçekleştiğinin veya gerçekleşeceğinin yere, zamana, bağlama ve aktörler arasındaki ilişkilere göre farklılık gösterebileceği de göz ardı edilmemelidir (Danış ve Soysüren, 2014: 25).

Sonuç olarak, sınırlara yönelik algı devletler nezdinde genellikle politik olduğu için sürekli bir değişkenlik göstermektedir. Konjonktürel bir şekilde bazen sıklaştırılan sınır denetimi ve kontrolü sınır bölgesinde yaşayan vatandaşlara güvenlik hissi verirken; bazen azaltılan denetim ve kontrol tam tersi bir etki yaparak endişe ve tedirgin duygusu oluşturmaktadır. Bu yüzden sınırlar, sadece göçmenlerin ya da göçmen adaylarının davranışları ya da eylemleri üzerinde değil; aynı zamanda sınır bölgelerinde yaşayan yerli halkın duygu, düşünce ve davranışları üzerinde de etkili olabilmektedir. Bu nedenle veri toplama sürecinde sadece Gürcü göçmenlerin sınıra yönelik algıları ve sınırdan geçiş deneyimleri hakkında veri toplanmamış; yerel topluma da sınırdaki yaşamın nasıl olduğuna yönelik sorular yöneltilerek yerel toplumun sınıra yönelik algıları ve deneyimleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Elde edilen bulgular da bu bölümde paylaşılmıştır.

5.2.2. Gürcistan ve Gürcüler Hakkında Düşünceler

Yerel toplumun Gürcistan ve Gürcüler hakkında düşüncelerinin genel olarak sınıra ve bölgeye yönelik algılarıyla birlikte şekillendiği görülmektedir. Sınıra ve bölgeye yönelik olumlu bir

algıya sahip olan katılımcıların genel olarak Gürcistan ve Gürcüler hakkında da olumlu bir düşünceye sahip olduğu görülmektedir. Ya da bu durumun tam tersi söz konusudur. Daha önce de değindiğimiz üzere yerel toplumun Gürcülerle ilk teması 1988 yılında gerçekleşmiştir. Üstelik katılımcıların çoğu bu zamana kadar Gürcistan adını bile hiç duymadıklarını ifade etmektedirler. “Biz ona Gürcistan demeyelim de evvelden Rusya derdik şimdi Gürcistan oldu ama Rusya orası” (YKE 2, erkek/66 yaşında). Sınırın açıldığı ilk yıllarda bölgede araştırma yapan Ildikó Bellér Hann ve Chris Hann (2014: 127) tarafından ifade edildiği üzere SSCB’nin dağılmasından sonra yeni kurulan Gürcistan Cumhuriyeti, 1990’lı yılların başında tam bir kaos içindeydi. Hem ekonomik hem siyasi hem de sosyolojik açıdan büyük bir çıkmazın içindeydi. “Mesela amcam oradan ticaret için geçmeye çalışıyordu. Şeyde kapıyı geçiyor ondan sonra oradan bir arkadaşı görüyor nereye gidiyorsun deyince işte Tiflis’e falan deyince ya sen Tiflis’e gidilir mi seni soyarlar soğana çevirirler diyor. Amcam hemen geri dönüyor” (YKE 1, erkek/63 yaşında). Çeşitli şiddet, sorgun, gasp ve öldürme olaylarının yaşandığı bu kaotik ortamda Sarp’ta açılan sınır, Gürcistan için özellikle ekonomik açıdan bir cankurtaran rolünü üstlenmiştir. İşte ilk iletişim de sınıra en yakın yerleşim yerlerinden başlayarak bölge genelinde kurulan ve Rus Pazarı¹⁰⁵ adıyla anılan küçük alış veriş ortamları içinde olmuştur. O zamana kadar Gürcülerle ilgili zihinlerde oluşan gizem ve korku gibi duygular artık yerini şaşkınlığa bırakmaktadır. “Rus deyince çok korkuyorduk, aslında o kadar korkulacak bir şey yokmuş bence. İşte kapı açılınca o kadar da kötü olmadığını gördük.” (YKE 7, erkek/61 yaşında). Birlikte yaşam ve karşılık uyum bölümünde sosyal uyum hipotezi kapsamında daha detaylı olarak değineceğimiz üzere iki grubun birbirleriyle temas etmelerinden sonra yerel toplumun sahip olduğu önyargılar önce sorgulanmaya sonra da ortadan kaybolmaya başlamıştır.

Saha araştırması ve derinlemesine görüşmelerde elde edilen verilere göre yerel toplumun Gürcistan ve Gürcüler hakkındaki düşüncelerini gelişim ve değişim süreçlerine göre üç ayrı dönem altında ele alabiliriz. Bu dönemlerden ilki 1988 öncesine, henüz Gürcistan Cumhuriyeti’nin kurulmadığı ve Gürcülerin bölgede “Sovyet ya da Rusya vatandaşı olan Ruslar” olarak bilindiği döneme denk gelmektedir. İkinci dönem 1988 yılında sınırın açılmasıyla başlayan, sonraki süreçte de Rus pazarları ve “erkeklik pazarları¹⁰⁶” üzerinden

¹⁰⁵ Bölgeye ilk gelenlerin belirli bir kısmı Rus etnik kimliğine sahipti. Ancak zaman geçtikçe etnik olarak Rus olan göçmenlerin sayıları azaldı fakat pazarların ismi Rus pazarları olarak kalmaya devam etti. Bu konuda bazı kaynaklarda yer alan bilgilerin aksine ilk gelenlerin içinde hiç de azımsanamayacak sayıda Rus göçmen bulunduğu düşünülmektedir. Bu düşüncenin doğruluğunu destekleyen en önemli kanıtlarından biri 1980’li yıllardan beri Rize’de esnafılık yapan kişilerin Gürcüce yerine Rusça biliyor olmaları ve bu dili ilk gelen Ruslardan öğrendiklerini ifade etmeleridir. Bu konu sonuç ve tartışma bölümünden biraz daha detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

¹⁰⁶ Ahmet Ümit, son yayınlanan “Kırlangıç Çılgılığı” adlı kitabı ile ilgili vermiş olduğu bir röportajda, toplumdaki en büyük sorunun yüceltilen “erkeklik” olduğunu ifade etmektedir. Ardından da bu zihniyet; şiddetin ve tacizin kapısını aralıyor diye de ekliyor... (Ayşe Arman-Hürriyet Gazetesi).

devam eden bir süreçtir. Üçüncü ya da son dönem olarak da adlandırabileceğimiz süreç ise 2011 yılı sonrasında iki ülke vatandaşlarına kimlik kartıyla geçiş hakkının verilmesinden sonra başlayan ve şu an içinde bulunduğumuz, devam eden dönemdir. Yerel toplumun Gürcistan ve Gürcüler hakkındaki düşünceleri bu üç dönem içinde farklı şekillerde oluşmuş ve gelişmiştir.

İlk dönemde yerel toplumun genelinde geçmişten gelen, şemalar olarak da adlandırabileceğimiz, bazı olumsuz düşünceler bulunmaktadır. Özellikle halk arasında 93 Harbi olarak ifade edilen 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı'ndan 1921 yılına kadar geçen sürede bölgede yaşanan olumsuz olaylar uzun yıllar içinde toplumsal bellekte bir yer edinmiştir. Bu çalışmanın 1950 ile 1960 yılları arasında doğan katılımcılarının hemen hepsi, çocukluk dönemlerinde canlılığını koruyan bu belleğin oluşturduğu hikâyelerden bahsetmektedir. “Bizi çocukluğumuzda korkutmuşlardı. Rus geliyor, Rus geliyor diye biz yani ürkek büyüdük. Gece ışık yansa Rus bomba attı derlerdi mesela ışıkla aydınlatıyordu, görünüyordu o. Rus bomba attı Rus böyle yaptı” (YKK 1, erkek/1955 doğumlu/63 yaşında). Bugün Gürcistan olarak kabul edilen ülke topraklarında yaşayanlar, bölgenin toplumsal belleğinde yıllar boyunca yabancılaştırılarak ve/veya ötekileştirilerek işlenmiştir.

Duyduklarımız, savaştı bilmem neydi Rusların bize yaptığı biz mesela o tarafta esir kalanlar Türkler yarısı Sarp'ta mesela yarısı hep Laz ve Türk kalıyor onun için o nedenle belki bir içimizde onlara karşı bir kin bir nefretlik kalmıştı çocukluktan anlattıklarına karşı bizim beynimize onları yerleştirdiler. Onun için yani onlara karşı ilk hep böyle iç açıcı bir duygu beslemiyorduk yani (YKK 6, kadın/1953 doğumlu/65 yaşında).

Bu dönemde yerel toplum algısındaki Rus kimliğinin, bölgede yaşayan baskın etnik topluluğun ve yeni kurulmuş olan ulus-devletin kendi kimliğini tanımlayabilmesi, ülkenin birlik ve beraberliğine temel sağlayabilmesi için ihtiyaç duyulan bir "öteki" olarak kurgulandığı da söylenebilir. II. Dünya Savaşı sonrasında tüm dünyayı etkileyecek olan Soğuk Savaş döneminin başlamasıyla Rus algısının yerini komünizm ideolojisiyle yönetilen SSCB algısı almıştır. Bu algının oluşmasında Türkiye'nin NATO'ya üyeliği nedeniyle Soğuk Savaş'ın tarafı olan kapitalist ülkelerle aynı liberal fikirler etrafında birleşmesinin önemli bir etken olduğu da göz ardı edilmemelidir. Bu süreçte ABD merkezli bir propagandanın parçası olan Türkiye'nin çeşitli ayni ve nakdi yardımlarla desteklendiği görülmektedir. Derinlemesine görüşmelerde Amerikan etkisinin 1960'lı yıllardan itibaren bölgede hissedildiği anlaşılmaktadır. Örneğin, bazı

Yapılan saha araştırmalarında ve derinlemesine görüşmelerde Ahmet Ümit tarafından da altı çizilen “erkeklik” algısının seks işçiliği söz konusu olduğunda aslında bölgede ne kadar hissedilir ve görünür bir hâl aldığı anlaşılmaktadır. Bu yüzden bu çalışma kapsamında, bölgede bir dönem oldukça yaygın olan Rus Pazarlarına bir atıfta bulunularak, yerel toplum tarafından genellikle “fuhuş” olarak adlandırılan, seks işçiliği ile ilgili tüm değerlendirmeler “erkeklik pazarları” tanımlaması üzerinden yapılacaktır. Nitekim Rus pazarlarında satılan ve satın alınan şey herhangi bir eşya ya da bir ürün olurken; erkeklik pazarlarında satın alınan şey sanılanın aksine “metalaştırılan kadın bedeni” yerine “erkeklik egosu” olmaktadır.

katılımcılar bu yıllarda İngilizce derslerini Amerikalı öğretmenlerin verdiğinden bahsetmektedirler.

Bugün katılımcıların çoğu sınırın diğer tarafında yaşayan insanların da kendileri gibi olduğunu görmüş, hatta onlarla çok iyi ilişkiler kurmuş olmalarına rağmen; çocukluk yıllarında yaşadıklarını ve anlatılan memoraatları¹⁰⁷ belleklerinde taşımaya devam etmektedirler.

Şimdi eskiden bak benim çocukluğumda çok iyi biliyorum radar vardı Rusya, eskiden Sovyet Birliği'ydi biliyorsun sende. Gürcistan diye bir şey yoktu. Biz çocuktuk, evimiz biraz yamaçtaydı, tam karşıdaydık o sınırı görmüyorduk ama orada görüyorduk ışığını. Çocuklar böyle gezinirdik, işte radar ışığı yapıyor ya ay senin üstünde çok benim üstümde çok ışık geldi, ne olduğunu bilmiyorduk o zaman çocuksun işte. O şey taraflarına sınır bölgesine tel örgüler vardı, askerler vardı, onlar soğuk geliyordu bize (YKK 7, kadın/61 yaşında).

Yapılan derinlemesine görüşmelerde yerel toplumdaki katılımcıların konuyu bir şekilde çocukluk yıllarındaki benzer hikâyelere, olaylara ya da hisselere getirdikleri görülmektedir. Sonuç olarak, bu ilk dönem içinde de yerel toplumun Gürcistan ve Gürcüler hakkındaki düşünceleri söz konusu olduğunda konjonktürel ve ideolojik olarak ikiye ayrılabilir bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir. Bu farklı düşüncelerin ilki Çarlık Rusya'ya ve Ruslara karşı, diğeri ise SSCB'ye ve komünistlere karşı şekillendiği anlaşılmaktadır.

1988 yılında sınır kapısının açılmasıyla başlayan ikinci dönem, bölge insanın hem Gürcistan hem de Gürcüler hakkındaki ilk dönemdeki düşüncelerinin değişmesine yol açmıştır. Öncelikle Gürcistan hakkındaki düşüncelere bakacak olursak; önceki dönemde Rusya ve SSCB olarak bildikleri ülkenin artık Gürcistan Cumhuriyeti olarak adlandırılması, yerel toplumda bu yeni cumhuriyetin nasıl olabileceğine yönelik farklı bir merak duygusu uyandırmıştır. İlk andan itibaren buraya gitmek isteyen ve giden kişiler de olmuştur. Ancak yukarıda değindiğimiz üzere Gürcistan Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilk yıllar çeşitli yasa dışı olayların yaşandığı ve Gürcüler için bile yaşamın her anında can güvenliği tehlikesini bulunduğu bir dönemdir. Bu dönemde bu ülkeye giden insanların hüznü hikâyeleri yerel toplumun belleğinde hâlâ varlığını sürdürmektedir.

Önce gerçekten bu gerçek, hikâye değil yani kimse gidemiyordu mesela gidip de dönemeyenler çok oldu gidip hapishanelerde yok olanlar oldu ilk burada (Ek soru: Tanıdığınız var mıydı sizin akrabanız falan) Tanıdıklarım var akrabam yok tanıdık arkadaşlar var orda içerde kaldı. (Ek soru: Onlardan geri dönenler oldu mu?) Geriye

¹⁰⁷ Memoraatlar insanların yaşadığı ve çeşitli sebeplerle izahı yapılamayan olağanüstü anlar ya da hikâyeler anlamına gelmektedir. Efsanelerden farkı günümüze daha yakın bir zamanda gerçekleştiği düşünülen olayları içermesidir. Detaylı bilgi için bkz. *Türk Halk Kültüründe Memoraatlar ve Halk İnançları* (Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu) veya *Memoraatlar-Astral Dünya Mitolojik Boyut* (Dr. Yaşar Kalafat).

dönenler mesela Kemal vardı. Adamlara cezaevinde işkence etmişler tabii yaa... Kemaller buraya geldi öldü hemen. Baya kötüydü yani orda durumlar (YKE 1, erkek/63 yaşında).

Bugün geline nokta, yerel toplumun Gürcistan ile ilgili bu yönde genel bir düşüncesi ya da algısı olmamasına rağmen benzer olaylar yaşanabilmektedir. Yaklaşık son 10 yıldır uluslararası düzeyde verilen hukuki ve diplomatik mücadeleler neticesinde gerek yerel gerekse ulusal basında gündeme gelen bazı olayların yaşandığı bilinmektedir¹⁰⁸. Gürcistan’a farklı nedenlerle yasal olarak giriş yapan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları sınırdan geçtikten kısa bir süre sonra arama yapılmak üzere durdurularak aracında veya üzerinde bulunan uyuşturucu madde nedeniyle tutuklanmaktadır. Yapılan araştırmalarda bu şekilde tutuklanan 100’den fazla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının bulunduğu tespit edilmiştir. Katılımcılardan (YKK 6) birinin eşi 2010 yılında benzer nedenden dolayı tutuklanmış ve 7 ay tutuklu kaldıktan sonra uluslararası düzeyde verilen hukuki ve diplomatik mücadeleler sonucunda serbest bırakılmıştır.

1990’lı yılların ortalarında Gürcistan’a giden ve üniversite eğitimine orada devam eden bir katılımcı o yılları tam bir kargaşa ve yasa dışılık yılları olarak anlatmaktadır. O dönemde özellikle hırsızlık olaylarının çok yaygın olduğunu ifade eden katılımcı “yankesicilerin” her yerde olduğunu, hatta hemen her minibüste 2-3 yankesiciyle karşılaştığını ve onlarla muhatap olmamak için minibüsten bile indiğini; çünkü onlarla muhatap olmanın başını belaya sokmakla eş değer olduğunu ifade etmekte ve eklemektedir.

Gürcülerden korkuyorduk çünkü okul yönetimi bize diyordu ki sakın kimseye kapıyı açmayın. Biz dahi gelsek belli saatten sonra bize kapıyı açmayın hırsızlık olabilir. İşte birisi bizi zorla oraya getirtmiş olabilir bizi kullanıyor olabilir bu yüzden belli saatten sonra biz bile gelsek kapıyı açmayın diyorlardı (YKE 14, erkek/42 yaşında).

Katılımcı tarafından Gürcistan’da gerçekleştiği ifade edilen hırsızlık olaylarının ikinci dönem içinde bölgede de önemli bir gündem maddesi haline geldiği ve yerel toplumun Gürcüler hakkındaki düşüncelerini olumsuz yönde şekillendirdiği görülmektedir. “Gerçekten de yani hakikaten önceden mesela çok hırsızlık oluyordu şu anda öyle bir şey çok nadir oluyor. Onlar da artık bazı şeyleri kavradılar. Ama çok hırsızlık oldu ilk zamanlar, her yere girildi aşağı yukarı bütün evlere girildi” (YKE 7, erkek/53 yaşında). Bu gelişmelerin ve yaşanan hırsızlık olaylarının, failleri belli olmasa ya da tespit edilemese de, yerel toplumun zihninde oluşturduğu genel geçer düşünce hırsızlık olaylarının birincil şüphelilerinin Gürcüler olduğu yönündedir. Bu düşünce yapısı Gürcü göçmenlerle ilgili farklı genellemeleri de beraberinde getirmektedir. Örneğin Gürcüler hakkındaki güvenilmezlik genellemesi bunlardan biridir.

¹⁰⁸ Detaylı bilgi için bkz: <http://www.gazetevatan.com/gurculerden-turklere-inanilmaz-tuzak--409806-gundem/> [Erişim Tarihi: 29.11.2018]

Valla ben çok güvensizliğini hissediyorum onlarda ben onu gördüm hani onlara güvenilecek şey bulamadım. En yakınım benim halamın oğluydu inanır mısın söylemesi de ayıp, akşam bende kaldığı halde benim kapıyı odayı kapatıyorum baş kapıyı kapatıyorum öyle yatıyorum. Gece icabında çıkar gider bir şeyler alır gider diye öyle düşünüyorum inan ki. Ya bırak sana da bir şey yapar gece kalkar gider burası yakın. Sen uyudun saat 12'de 1'de uyudun derin uykudasın, her türlü şey yapar, güvenilmiyor bunlardan en çok güvensizliği hissettim. Bana öyle güven veren bir Gürcü rastlamadım (YKE 5, erkek/61 yaşında/çiftçi).

İkinci dönem başladığında Gürcistan hakkındaki düşüncelerin ve algının genellikle olumsuz yönde olduğu görülmektedir. Yerel toplum aslında merak ettikleri yerlerin hiç de hayal ettikleri gibi bir mekânsal yapıya sahip olmadığını görünce biraz hayal kırıklığına uğramış hatta ülkenin durumuna üzülenler bile olmuştur. “Ben ilk gittiğimde oraya bizim 60’lı yıllarda bile yoktu öyle bir manzara. Ay dedim üzül müştüm yani [...] yaşantıları, bakkalları filan böyle 60’lı yılların şeyleri hep evleri öyle tuhaf savaştan çıkmış savaştan kalmış” (YKK 7, kadın/61 yaşında). Kısacası harabe bir ülke!

Bu dönemde Gürcüler hakkındaki düşüncelere bakacak olursak; uzun yıllar merak ettikleri insanlarla karşılaşan yerel toplum biraz ürkek, biraz şaşkın ve biraz heyecanlıdır. Evlerindeki bütün eşyaları getirip satacak kadar yoksul durumda olabileceklerini hiç düşünmedikleri bu insanların, bir de kendileri gibi sıradan (!) insanlar olduklarını görmek bölge insanını hem şaşırtmış hem de sevindirmiştir. Bu durumun tarihsel, kültürel, sosyolojik ve/veya ideolojik pek çok nedeni bulunabilir. Nitekim sınırın ilk açıldığı yıllarda bölgede araştırma yapan Ildikó Bellér Hann ve Chris Hann (2014: 130) “Bu tüccar turistler halkın gözünde fakir, komünizmin başarısızlığı yüzünden çok zor hatta aşağılayıcı koşullara katlanmaya çalışan insanlardı.” diye bir açıklama yaparak aslında konuya ekonomik ve ideolojik boyutta yaklaşmaktadırlar. İlk yıllarda “tüccar turistler” olarak da adlandırılan bu kişilerin bazıları kendi arabalarıyla, bazıları ise belirli dönemlerde organize edilen turların otobüsleriyle bölgeye gelmişlerdir. Bu ilk yıllarda tur otobüsleriyle bölgeye gelen ve o zamandan beri bölgeden ayrıl(a)mayan (deport edilmesine rağmen bir şekilde geri dönen) bir katılımcı bu yılları çarpıcı bir şekilde anlatmaktadır. “O zamanlar tur olarak geliyorduk biz Hopa’dan Samsun’a kadar gidiyordu bizim otobüs şey tur. [...] Otobüslere kalıyorduk geldiğimiz otobüslere tabi zor idi. Kolay değil otobüste yatmak 10 gün, 15 gün boyunca bir koltukta oturmak ve orda uyumak zor” (GKE 3, erkek/44 yaşında/pazarcı). Bu dönemde evlerinde ya da ülkelerinde ne varsa getirip satmaya çalışan Ruslar/Gürcüler¹⁰⁹ bölge insanın gözünde her geçen gün daha da acınacak bir hale gelmektedir. Ildikó Bellér Hann ve Chris Hann (2014: 132) bu tüccarların bölge halkının gözünde tamamen yabancı ve komünist insanlar olduğunu, bazen Müslüman olanlar çıkınca yerel halktan bu

¹⁰⁹ Burada iki etnik kimliğin de yan yana kullanılmasının sebebi daha önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere sınırın açıldığı ilk yıllarda Gürcistan’dan bölgeye gelen insanların hiç de azımsanamayacak bir kısmının etnik olarak Rus olmasıdır.

tüccarlara merhamet edilmesi yönünde cılız da olsa bazı seslerin yükseldiğini ifade etmektedirler¹¹⁰.

Bu bakış açısına rağmen gelen Ruslar/Gürcüler tarafından açılan pazarlara rağbet son derece fazladır. Nitekim ya yıllardır zihinlerinde öteki olarak kurguladıkları insanların gerçekten korkulacak bir taraflarının olmadığını görmek ya ne kadar fakir ve muhtaç durumda olduklarını görerek içinde bulundukları duruma şükretmek için ya da sadece hangi ürünleri getiriyorlar veya ne satıyorlar diye merak ederek bu pazarlara giden binlerce bölge insanı bulunmaktadır. Bir şeye ihtiyacı olan ya da hiçbir şeye ihtiyacı olmayan ya da sırf bir şeyler almak için alan kişiler bile bu pazarlara gitmektedir. Bu, günümüzdeki tüketim çılgınlığı davranışının prototipi sayılabilecek “alışveriş tutulmasını” bir katılımcı çarpıcı bir şekilde açıklamaktadır. “Aldık, aldık, aldık yani ne koyacak ne atacak yer vardı yani. Öyle öyle herkesin evi öyleydi sadece biz değil yani. Herkesin evi öyleydi. Her şey vardı her şey. Yok, yoktu yani” (YKK 1, erkek/63 yaşında). Bazı katılımcıların ifadelerine göre üzerinde Hristiyan ikonları bulunan aslında hiçbir zaman bir Müslümanın evinin duvarına asıl(a)mayacak olan “acayip” tablolar bile bölge halkı tarafından satın alınmaktadır. Bu pazarlar geleneksel aile yapısına sahip ve yüzyıllardır ataerkil bir sistem içinde var olagelmiş bölge sosyolojisinde de dolaylı olarak bir dönüşüme yol açmıştır. Artık çarşıya ya da pazara gidenler sadece erkekler değildir; kadınlar da bu Rus pazarlarının müdavimleri haline gelmişlerdir. Böylece geleneksel olarak çarşıya ya da pazara çık(a)mayan bölge kadınının toplumsal yaşama katılımı ve toplumsal yaşamdaki görünürlüğü de her geçen gün artmıştır.

Genelde kadınlar yapardı alışveriş. Her şey getiriyorlardı ev eşyası porselen şeyler çok getirdiler. Her şey ne düşünebilersen her şey vardı. Kahve takımları hala kahve takımı saklıyorum ben. Ondan sonra çok güzel şeyler. Kürkler ben mesela Azeri şapkalar olur ya şapkalardan çok getirirlerdi kürkler, peluşlar çok getirirler. Onlardan alanlar çok oldu. Ayakkabılar sonra tablolar, biblolar çeşidi, porselen olsun ahşap yapma çok çok şeyler yani. Yorgan. Tek kişilik yorgan, çift kişilik saten dikilmiş yorgan onlar, yatak örtüleri. Her şeyi getirdiler (YKK 1, kadın/63 yaşında).

Ancak bu pazarlar yıllar geçtikçe, artık Gürcülerin satacak yeni bir şeyleri kalmadığı ya da başka işler yapmaya başladıkları için mi; yoksa bölge insanın artık almaktan ya da almış olmak için aldıklarını atmaktan yorulduğu için midir bilinmez eski popülerliğini yitirmiştir. “Önceleri tabi kendi oradaki yerli şeyleri getiriyorlardı ama şimdi İstanbul’dan alışveriş yapıp yani yerli şeyler satıyorlar. Artık pazar kalmamış. Eski Gürcü pazarı kalmamış. Çoğu yarısından fazlası

¹¹⁰ Gürcü göçmenlerle yapılan derinlemesine görüşmelerde bunun tam tersi ifadelere rastlamak mümkündür. Gürcü göçmenlerle ilgili bulguların paylaşıldığı bölümde “Yerel Topluma ve Türkiye’deki Yaşama Yönelik Düşünceler” altında paylaşılmaktadır. Örnek vermek gerekirse; “Yanlış anlama sizinkiler annem ilk gümrük açılınca dedi ben böyle burdaki gördüğüm fukaralık, burdaki gördüğüm zavallılık hiç bi yerde görmedim.” (GKK 1, 38 yaşında/yaşlı bakıcı).

mesela dün gittik yarısından fazlası Türk yani. Artık ya durumlarını mı düzelttiler gelmiyorlar” (YKK 1, kadın/63 yaşında). Böylece yerel toplumun çeşitli duygular ve amaçlarla yıllar boyunca ziyaret ettiği pazarlar artık neredeyse yok olmak üzeredir ve ilk yıllarda ekonomik ve ideolojik farklılıklardan dolayı acıyarak yaklaştıkları Gürcüler artık bu işi yapmamaktadır.

Ancak elbette ki bölgeye yeni gelen bu insanlara karşı yerel toplumun hisleri sadece ekonomik ve ideolojik farklılıklarla şekillenmemiştir. Bu dönemde yerel toplumun çoğu Rusları/Gürcüleri “pis” olarak aşağılamaktadır. Bu aşağılamanın temel sebebi ticaret için geldikleri ve öncelikli amaçlarının mümkün olan en yüksek miktarda dövizle ülkelerine dönmek olan bu insanların otel parası vermemek için arabalarında ya da otobüslerde yatmaları, dış görünüşleri ya da fiziki olarak kötü temizlik koşullarına sahip yerlerde bulunmaları da değildir. Yerel toplum, bunlar için onlara “pis” gözüyle bakmamaktadır. Burada tamamen ahlaki bir durum söz konusudur: seks! (Bellér Hann ve Hann, 2014: 132). Yerel toplumda ahlaki açıdan rahatsızlık yaratan ve Gürcistan ile Gürcüler hakkındaki düşünceleri şekillendiren temel etken cinselliktir. Bu da ikinci dönemdeki bir diğer pazarı, erkeklik pazarını gündeme getirmektedir. Bu dönemde erkeklik pazarının da ilk olarak Rus pazarı üzerindeki algı neticesinde kurulduğu ve sonrasında uzamsal olarak farklı mekânlara geçiş yaptığı görülmektedir. Burada öncelikle altı çizilmesi gereken nokta Gürcistan’ın SSCB’den ayrılmasından sonra bölgeye gelen Ruslar/Gürcüler arasında kendi ülkesinde de seks işçiliği yapan kadınların bulunduğu gerçeğidir. Nitekim Gürcistan’ın içinde bulunduğu kaos nedeniyle istihdam piyasasına dahil olamayan bu insanlar para kazanabilmek, kendilerine ve ailelerine bakabilmek için zorunlu olarak göç etmek durumunda kalmışlardır. Yeni geldikleri bu bölgede para kazanmak için ya hiç bilmedikleri ticareti yapmayı tercih etmişler ya da bildikleri işleri yapmaya devam etmişlerdir. Ancak cinselliğin bugün bile rahat bir şekilde konuşul(a)madığı bölgede farklı bir ülkeden gelen seks işçileri yerel toplumun ifadesiyle “cinsel bir devrimin¹¹¹” fitilini ateşlemiştir. Bu dönemde yaşananları ve hissedilenleri bir katılımcı aşağıdaki sözlerle ifade ederek bölgenin dönemsel gerçekliğini ortaya koymaktadır.

Onu şöyle anlatabilirim. İnsan gece rüyada tanımadığı insanlarla karşılaşır onlarla sevişir, cinsel ilişkiye girer ya aynı onun gibiydi, insanlar rüyalarıyla yaşar. Öyleydi insanlar zaten kapalı bizde burası baskıcı kapalı bir kutu gibi Karadeniz, Ardeşen’de, Pazar’da başı açık kadın yoktu. Karılar bir geldiler millet şaşırdı bu ne, ha bu karıysa bizim elimizdekiler nedir demeye başladılar (YKE 9, erkek/57 yaşında/çay eksper).

¹¹¹ “Günaydın Gazetesi vardı o zamanlar. Günaydın Gazetesinin arkasına bir başlık atılmış: Karadeniz Bölgesi’nde cinsel devrim yaşanıyor diye. Düşünebiliyor musun? Karadeniz Bölgesi’nde cinsel devrim yaşanıyor diyerekten geçmişti yani demek ki bu insanların buna ihtiyaçları olduğu söylenmekte bu cümlemin altını biraz daha doldurmaya çalışırsan bu anlama geliyor.” (YKE 12, 66 yaşında/emekli öğretmen).

Sonraki süreçte de gerek Gürcistan’a gerekse Gürcülere yönelik algı da hep bu ekseninde şekillenmiştir. Son dönemde bu algı yavaş yavaş değişmiş olsa da henüz tam olarak ortadan kalkmamıştır.

Erkeklik pazarının ilk ortaya çıkışında Rus pazarlarının etkisi olduğundan bahsetmiştik. Burada ifade edilmek istenen seks işçisi¹¹² olan çok az kadının (o da ilk yıllarda) Rus pazarına gelip aynı zamanda ticaret ya da alışveriş yapmasına rağmen bölgedeki erkeklerin seks işçisi ya da seks yapılabilecekleri kadınların bu pazarda bulunduğu dair bir algılarının olduğudur. “Pazarda bayan ıslanmış orada yani adam tepesine durmuş rahatsız ediyor şimdi bir bölüm bu taraftayız arkadaşla. Sarkıntılık ediyor madam peşkeş şey işte hani restorana götürüyem, yemek yedireyim. E bunun arkasında bir arz talep geliyor açık açık aleni söylüyor böyle” (YKK 9, kadın/48 yaşında/esnaf). “Yaşlılarımız da ben kaç kez gördüm alışveriş yapıyor değil mi şimdi Rus pazarında yaşlıların böyle sarkıntılık yaptıklarını böyle gözümle gördüm evet” (YKK 6, kadın/65 yaşında). Cinsel devrimini gerçekleştirmek üzere Rus pazarlarında arayışa giren bölgenin erkekleri kısa sürede bu iş için farklı mekânlara yönelmeleri gerektiğini keşfetmiştir.

Hani ben söylemedim onu ilk şeyi ticaret onunla açıldı. Kadın ticareti açıldı. Şimdi Karadeniz’de bizde barda, pavyonda çok oluyordu. Onlar kapandı yavaş yavaş, oteller vardı kapandı. Hopa, Fındıklı, sahillerde çok vardı kapandı. Bayağı sürdü yani ama şimdi kapandı artık. Millet ilk zamanlarda çok af edersin ahırdaki ineği satıp da gidenler vardı ya (YKE 4, erkek/65 yaşında).

Evet, sadece derinlemesine görüşmelerde değil saha araştırmalarında da ahırdaki ineğini satan ya da ineğim çalındı diye karakola giden, eşinin altınlarını alıp satan ya da evine hırsız gibi girip çalan ve hırsız girdi diye polis çağıran, bankadan kredi ya da tefeciden para alan ve evini ipotek gösteren pek çok erkek hikâyesiyle karşılaşmıştır. “Komşum anlattı adamın karısı geldi dedi uyy dedi ineği ne ettin dedi, ne ineği falan. Meğer ineğini satmış gizli Natasha’larla yemiş. Arabada anlattı yani komşusunu deşifre etti ineği satmış çocuk çoluğun rızkını Rus karısıyla Gürcü karısıyla yiyen insanlar vardı” (YKE 6, erkek/62 yaşında). Ayrıca bu dönemde erkekler arasında erkeklik pazarlarıyla ilgili Gürcü kadınlara yönelik algıyı yansıtan bir jargonun oluşturulduğu ve fıkraların üretildiği görülmektedir. “Bunu yapmayan yoktur kaçak et keser derler kaçak et tabiri bazen böyle sınır ötesi hareketler şeyler Afrin gibi. Sınır ötesi hareketler yani günah değil. Bugün Ruslar için ne yaptın diye Allah soracak bize mesela” (YKE 9, erkek/57 yaşında). “Çok müstehcen fıkralar da var ama konuşulmaz. (Ek Soru: Paylaşabilir misiniz?) Mesela adam kadın almış otele gitmiş kadın demiş parayı ver adam da çay parasına olmaz demiş bu bir” (YKE 9, erkek/57 yaşında).

¹¹² Yerel toplum tarafından bölgede seks işçiliği yapan kadınlar geçmişten bugüne “Nataşa” olarak adlandırılmaktadır.

Erkeklerin bakış açısı, düşünce ve algısı dışında bu dönemde bir de kadının ve ailenin yaşanan gelişmelere yönelik bir yaklaşımı vardı. Nitekim bu süreçte pek çok kadının eşi tarafından tek edildiği ya da boşanmaya zorlandığı, pek çok ailenin parçalandığı veya iflas ettiği olaylar yaşanmıştır. “Ben o zaman Ardeşen’de yaşıyordum kardeş kardeşi vurdu Rus karısı yüzünden, çatışmalar oldu. Biz bunları yaşadık 88-89’da” (YKE 9, erkek/57 yaşında). Bu ikinci dönemin son yılları diyebileceğimiz 2010’lu yıllara gelindiğinde artık eski günlerdeki gibi bu tür olayların yaşanma oranında büyük bir azalma meydana gelmiştir. Erkeklik pazarlarının neredeyse Hopa ilçe merkezinde bulunan Teksas Sokağı ile Fındıklı İlçe merkezinde bulunan Menekşe Sokağı dışında kurulmadığı bir dönüşüm süreci yaşanmıştır. Tabi bu süreçte kamu düzenini sağlamakla görevli idari amirlerin ve güvenlik birimlerinin bu pazarlara yaklaşımı, bakış açısı ve kararlılığı oldukça önemli olmuştur. “Bu bölgede pek yok. Eskiden vardı hepsini emniyet Allah razı olsun temizlik yaptı. Buradan çıktı yukarı otelleri bastı. Çok yaygındı buralar hep fuhuş oteliydi. (Ek soru: Kaç yıllarıydı mesela?) 5-10 sene önceydi. 10 sene önce burada bir otel vardı” (YKE 3, erkek/60 yaşında). İkinci dönemin ilk yıllarda Rus pazarında bir şeyler satmaya çalışanlar dışında kadın erkek ayrımı gözetmeksizin tüm Gürcülerin erkeklik pazarlarıyla ilişkilendirildiği; ancak sonraki süreçte bu bakış açısının değiştiği açık bir şekilde ifade edilmektedir. “Bakış af edersin aynı dedikleri gibi. Pezevenk olarak geçiyordu erkekler. Bakışı yani o sokakta gördüğün af edersin hepsi aynı şeye geliyordu. Sokakta bir Gürcü gördüm bir Rus gördüm mü bu orospudur derdik ama şimdi onu diyemezsin” (YKE 3, erkek/60 yaşında). Bu düşünce ve algı değişimin temel nedeninin ne olabileceğine yönelik soru yöneltilen nerendeyse tüm katılımcılar aşağı yukarı aynı kısa ve net cevabı vermektedirler: İnsanlar doyuma ulaştı, gözde de doyuma ulaştı cinsellikte de doyuma ulaştı” (YKE 9, erkek/57 yaşında). Sonuç olarak ikinci dönemin sonunda geline bu noktada farklı şekillerdeki ötekileştirmeler veya dışlamalar devam ediyor olsa da cinsellik üzerinden kurgulanmış aşağılayıcı bakış açısı ve düşüncelerin azaldığını, üçüncü dönem içinde de gözlemlemek ve hissetmek olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Yerel toplumun Gürcistan ve Gürcüler hakkındaki düşüncelerinin dönemsel analizini yaptığımız bu bölümde, üçüncü ya da son dönem diye adlandırabileceğimiz süreç 2011 yılında iki ülke vatandaşlarına kimlik kartı ile giriş-çıkış yapma ve ilk girişten sonra 90 güne kadar vizesiz kalma hakkı verilmesiyle başlamaktadır. Bu yasal değişiklikten önce pasaport ile giriş-çıkış yapan ve özellikle Gori, Tiflis, Rustavi gibi uzak şehirlerde oturanlar Gürcüler için Doğu Karadeniz Bölgesi’ne gelmek bazı resmi işlemleri gerektiren ve biraz masraflı bir süreçtir. Bu yüzden bölgeye gelen Gürcü göçmenlerin sayısı 2011 yılı sonrasına göre nispeten daha azdır. Hem yerel toplumun bu konuyla ilgili ifadeleri hem de Göç İdaresi Genel Müdürlüğü başta olmak üzere Artvin Valiliği, Hopa Kaymakamlığı gibi resmi kurum ve kuruluşların verileri de

bu tespiti doğrulamaktadır. 2011 yılı öncesinde bölgeyi ziyaret edenlerin çok önemli bir bölümü de zaten bavul ticareti için gelmektedir¹¹³. Ancak 2012 yılından bugüne kadar geçen sürede, bölgedeki sosyoekonomik ve demografik gelişmelere bağlı olarak emek piyasasındaki gözle görünür talep artışı, sırt çantasını ya da bavulunu alan Gürcü göçmenlerin çok uygun ulaşım maliyetlerine ve kimlik kartlarıyla bölgeye gelip emeklerini arz etme imkânı sunmuştur. Bölgedeki görünürlükleri artan bu, “kimine göre temiz, becerikli ve çalışkan; kime göre tembel, pis ve güvenilmez” işçiler kısa sürede istihdam piyasasındaki kendilerine ayrılan yerlerini aldılar. “Gürcüler yani çalışkan insanlar onlar” (YKE 6, erkek/62 yaşında). “Gürcü sen ne istiyorsan onu yapar. İşin ehli olması, temiz iş yapması. [...] iyisini yapıyorlar yani en iyisini yapıyorlar. Yani ben arkamı döndüğüm zamanda otururlar da yan gelir yatacaklar diye korkun olmaz en azından” (YKE 4, erkek/65 yaşında).

Valla ya ben yine kötü bir şey düşünmüyorum yani güzel insanlar diye aklıma geliyor ama bu son dönemlerde özellikle buraya çalışmak için gelen Gürcülerle çok sıkı fıkı ilişkiler kuramıyorsun ben kendi çayımı Gürcü işçilere toplatıyorum çok rahat satabiliyorlar para yüzünden insanları verdikleri sözde durmuyorlar bunları yaşıyorum yani burada (YKE 13, erkek/62 yaşında).

Katılımcıların ifadelerinden de anlaşılabacağı üzere son dönemde Gürcülere yönelik düşünceler daha çok bireysel tecrübe ve yaşanmışlıklar üzerinden kurgulanmakta ve aktarılmaktadır. Son dönemde üniversite eğitimi için Gürcistan’a giden ve hemen her hafta Gürcülerle birlikte zaman geçiren bir katılımcı, Gürcüler hakkındaki düşüncelerini ifade ederken ister bölgede ister Gürcistan’da ve ne işi yapıyor olurlarsa olsunlar hep aynı olduklarının altını çizmektedir.

Üniversite içerisinde temizlik elemanları var. Temizlik elemanları dediğim yerleri paspaslayan, bahçe işlerini yapan kadınları gördüğümde tırnaklarına kadar ojeli ve bakımlılar. Yani saçları, makyajı üstü başı çok bakımlılar yani elinde eldiveni ve elinde süpürgesi olmasa hoca zannedersin hani o kadar. Ama buradakiler de öyle. İnsanlar her ne kadar maddi sorunları da olsa ne kadar yaptıkları iş hani temizlik işi de olsa kendilerini seviyorlar ve kendilerine bakmayı seviyorlar. İyi görünmek hoşlarına gidiyor (YKK 3, kadın/33 yaşında/öğretim görevlisi).

Öte yanda bölgede yaşayan bireyler olarak Gürcü göçmenler sadece istihdam alanlarında değil sosyal hayatın yaşandığı farklı mekânlarda da görünür hâle gelerek sosyal hayatın içinde kendilerine ayrılan yerlerini de aldılar. Katılımcıların çoğu artık şehir merkezlerindeki dükkânlarda, kafelerde, restoranlarda, çay bahçelerinde ya da deniz kenarındaki rekreasyon alanlarında pek çok Gürcü ile karşılaştıklarını ifade etmektedirler. Bu son dönemde Gürcü göçmenlerin artık hayatın her alanında görünür hale gelmesiyle yerel toplumdaki Gürcülere

¹¹³ 2011 yılı öncesinde Türkiye’ye gelen ve başta hasta/yaşlı bakım olmak üzere çocuk bakıcılığı, ev temizliği, inşaat işçiliği, konfeksiyon işçiliği gibi çeşitli işlerde çalışan çok sayıda Gürcistan vatandaşı bulunmaktadır; fakat burada ifade edilmek istenen Doğu Karadeniz özelinde bugünkü gibi yoğun bir şekilde bölgeye gelip çeşitli istihdam alanında çalışmalarıdır.

karşı olumsuz, dışlayıcı ya da ötekileştirici duygu ve düşüncelerin de azalmasına katkı sağlamaktadır. Bu değişimi önceden Gürcülerin varlığından rahatsız olan ve Gürcüler hakkında olumsuz düşüncelere sahip olan bir katılımcı aşağıdaki şekilde ifade etmektedir.

Tabi ki biraz rahatsız oluyordun ama artık alıştık iç içe olduk da. İç içe yani bunlar da artık çalışıyor ekmek buradan kazanıyorlar mecbur yani ilk kabullenemiyorsun ama sonra ister istemez kabulleniyorsun çünkü onlarda buraya çalışıp para kazanmaya geliyorlar. Senin de ihtiyacın var iş yaptırıcaksın. E bunu ister istemez kabul ediyoruz kabullendik yani. Yani o kadar rahatsızlık vermiyor artık (YKK 6, kadın/65 yaşında).

Katılımcının ifadeleri derinlemesine bir analize tabi tutulduğunda aslında yaşanan değişiminin kişisel çıkarlardan ve mecburiyetten kaynaklandığı, konuşmanın genelinin aslında çıkarıcılık temelinde bir çeşit kazan-kazan anlayışına dayandığı görülmektedir. Ancak bu ve benzeri ifadelerin sadece bireysel katılımcılar için değil; sınıra yakın olan yerleşim yerlerindeki yerel toplum açısından da benzerlik taşıdığı tespit edilmiştir. Nitekim sınıra yakın bir ilçe belediyesinde zabıta olarak görev yapan bir katılımcının son dönemde yerel toplumun Gürcüler hakkındaki düşüncelerini ortaya koyan aşağıdaki ifadeleri bu tespitimizi desteklemektedir.

Çok rahatsızlık duyan insanlarımız oluyordu biz belediyede çalıştığımız için arıyorlardı işte şunları oradan kaldırırsan dağıtın diye öyle çok ama şimdi öyle bir şey olmuyor. Dedim ya herkesin muhiti oluştu. Yani şu an onu hissetmiyorsun herkes alıştı artık. Herkes yani göz aşına oldu. Onların ona zararı olmayacak onun onlara zararı olmayacak artık herkes benimsedi. (YKE 7, erkek/53 yaşında/zabıta).

Ancak araştırma sahası içinde yer alan Rize ve Rize'ye bağlı bazı ilçelerde içinde bulunduğumuz bu son dönemde yaşanan tüm olumlu gelişmelere rağmen Gürcüler hakkındaki düşüncelerin ilk ve ikinci dönemdeki düşüncelere göre pek değişmediği görülmektedir. Örneğin Rize il merkezinde görüşme yaptığımız ev sahibi olan bir katılımcı, Gürcülerle yaşadığı olumsuz olayların izlerini hala belleğinde taşıdığı görülmektedir. “Yok, sakın hiç ne Gürcü'süne ne Azeri'sine güvenmeyeceksin. Koyduk onları mis gibi eve evi topladı gitti eşyasını. Evet. Geçen sene benim eşyayı topladı burada Gürcü eşyalı ev verdim ona anahtarı dükkânın altına bıraktı eşyayı aldı gitti” (YKE 2, erkek/66 yaşında). Gürcülerle yaşadığı deneyimler sonucunda güvensizlik duygusuyla birlikte olumsuz düşüncelere sahip olan bu katılımcıyla yapılan görüşme, biraz daha ilerlediğinde olumsuz düşüncelerin hangi boyutlara ulaşabileceği de görülmektedir. “Yani sana açık konuşayım, İsrail bizim düşmanımızdır değil mi? Ermeni bizim düşmanımızdır onlardan bin kat daha bizim düşmanımızdır onlar” (YKE 2, erkek/66 yaşında). Rize'ye bağlı Fındıklı ilçesinde yaşayan bir diğer katılımcı her ne kadar ilçe genelindeki bakış açısına ve düşüncelere katılmasa da hâkim olan düşünce yapısını aşağıdaki sözlerle ortaya koymaktadır.

He Gürcüler için kokuyor falan diyorlar işte bilmem ne hatta çay bizim çaya toplamaya gelirlerdi Gürcüler. Gelirler işte çok işte kokuyor yani bana ters geliyor çünkü yemek yemekten insan kokmaz. Yediğin yemekten insan kokmaz yani ne demek istediğimi anladın Gürcüler domuz eti yiyorlar da kokuyor söyleniyor (YKE 4, erkek/65 yaşında).

Bu ifadelerden yerel toplum içimde ilk iki döneme ait arkaik sayılabilecek düşünce kalıplarının az da olsa varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Bu durumun ifadelerden de anlaşılacağı üzere farklı dini, kültürel, sosyal, ekonomik çok farklı nedenleri olabilir. Fakat bu çalışmanın amacı dışına çıkılacağı için burada bu durumun nedenselliği üzere derinlemesine bir inceleme yapılmayacaktır. Bunun yerine bu durumla ilgili bir katılımcı görüşüne yer verilerek üçüncü ya da son dönem olarak adlandırdığımız dönemde yerel toplumun Gürcistan ile ilgili düşünceleri değerlendirilecektir.

Rize insanı biraz farklı şimdi Rize'nin Gürcülere bakış açısıyla yani Lazların yaşadığı Pazar'dan oradaki insanları bakış açıları farklı. Şimdi benim gibi Rizeli benim gibi düşünemez çünkü Rizeli Laz değil yani siz oradasınız biliyorsunuz. Biz şimdi yani etnik yapı olarak çok yakın insanlar olduğumuz için bir Gürcü'yü normal karşılayabiliyoruz ama Rize Laz değil karşı çıkar diye düşünüyorum yani. Yani Rizelilerin bizim gibi değerlendireceklerini düşünmüyorum. (YKE 13, erkek/62 yaşında).

Son dönemde yerel toplumun Gürcistan hakkındaki düşüncesi ilk iki dönemden oldukça farklıdır. 2011 yılından itibaren Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına kimlik kartıyla Gürcistan'a giriş-çıkış yapma hakkı verilmesi bölgeden Gürcistan'a gidişleri de arttırmıştır. Özellikle ilk yıl 1 TL ücret karşısında sınırı geçen Türk vatandaşları sınırda uzun kuyruklar oluşturmaya başlamıştı. “Önceden 1 liraydı daha çok rağbet vardı bütün ailecek gidiyordu herkes yani aslında bana göre 15 lira da olmaması lazım” (YKE 7, erkek/53 yaşında). Ancak gerek bu yoğunluk gerekse yereldeki farklı tepkiler neticesinde sınırdan geçiş ücretinin Türkiye Cumhuriyeti'nin diğer sınırlarında olduğu gibi 15 TL'ye çıkarılması bu yoğunluğu az da olsa azaltmıştır. “Şimdi bölge halkı için bize 15 lira ücret talep ediyorlar pul parası. Git 15 gel 15 git 15 gel 15 param zaten yetmiyor. Ama hesap ettiğin zaman her gün giriş çıkış yaptığın zaman zarar ediyorsun” (YKE 3, erkek/60 yaşında). Görüldüğü üzere yerel toplum genel olarak geçiş ücretinin 1 TL'den 15 TL'ye çıkarılmasına karşı çıkmaktadır. Bazı katılımcılar Artvin Valiliği'nin en azından bölge insanında 1 TL geçiş ücreti almaya devam etmesi gerektiğini ifade etmektedir. Türkiye'nin diğer yerlerinden gelen turistler için bu paranın alınmasının uygun olacağını düşünen katılımcılar, kendilerinin zaten bölge insanı olduğunu ve karşı taraf (Gürcistan) ile “göbek bağlarının” olduğunu ileri sürmektedirler. Ancak elbette ki yerel toplum içindeki herkes geçiş ücretinin 15 TL'ye yükseltilmesine karşı değildir. Bu uygulamayı destekleyenler katılımcılar da bulunmaktadır. “Bu değişiklik çok iyi oldu. O zaman 1 liraydı biz kahve içmeye gidiyorduk arkadaşlarla hadi bi kahve içelim diye. Karşıya geçiyorduk kahvemizi içiyorduk geliyorduk. 15 Lira olunca pek gitmiyoruz” (YKE 10, erkek/75 yaşında/Kemalpaşa).

Katılımcı ifadesinden de anlaşılacağı üzere sınıra yakın yerleşim yerlerinde yaşayanlar bazen gündelik ihtiyaçlarını karşılamak ya da boş vakitlerini geçirmek üzere gün içinde Gürcistan tarafına gidip gelmektedirler. Bu son dönemdeki hareketlilik ve Mihail Saakaşvili zamanından sonra Acara Özerk Bölgesi'nin merkezi konumunda olan Batum'da yaşanan gelişmeler yerel toplumun Gürcistan hakkındaki düşüncesini ve algısını tamamen değiştirmiştir. Nitekim 2011 yılından başlayarak yapılan gözlemlerde ve bu çalışma kapsamında yapılan saha araştırmaları sırasında, Gürcistan'da yaşanan değişim ve gelişim net bir şekilde gözlemlenmektedir. 2011 yılında açık havalarda Hopa ile Kemalpaşa arasındaki sahillerden çıplak gözle görülebilen Batum şehri, 2018 yılında yaklaşık 30-35 km geride yer alan Fındıklı ve Arhavi ilçeleri arasındaki sahillerden de görülebilmektedir. Bu değişim ve gelişim canlı tanıkları olan yerel toplumun son dönemdeki düşünceleri kalkınan ve zenginleşen bir Gürcistan algısı içinde şekillenmektedir. “Çok fakir görmüştüm önce, hani savaştan çıkmış gibi. Ama şimdi tam tersi, bizi bile sollayacaklar bu gidişle yani baya ilerlediler. Birden atak yaptılar” (YKK 7, kadın/61 yaşında).

Valla Gürcistan şu anda belki de Avrupa Birliği'ne girdi girecek pozisyonundadır. Yani şu çok hızlı gelişti. Bazıları belki kabul etmeyecek bunu ama çok hızlı bir şekilde gelişme var Gürcistan'da. Gözle görülür bir gelişme, ha neyle bu gelişiyor, otellerle bu gelişiyor, kumarhanelerle gelişiyor bu şekilde gelişiyor ama gelişiyor (YKE 4, erkek/65 yaşında).

Sonuç olarak saha araştırması ve derinlemesine görüşmelerde elde edilen verilerden hareketle yerel toplumun Gürcüler ve Gürcistan hakkındaki düşüncelerinin analiz edildiği bu bölümde, yerel toplumun sahip olduğu düşüncelerinin 3 ayrı dönem içinde farklı şekillerde gelişim ve değişim gösterdiği tespit edilmiştir. İlk dönemde Osmanlı-Rus ilişkilerine kadar uzanan bugün arkaik olarak tanımlayabileceğimiz bir düşünce yapısı söz konusuysen; ikinci dönemde daha çok soğuk savaş dönemi içinde şekillenen SSCB ve komünist ideolojinin hâkim olduğu bir düşünce yapısı karşımıza çıkmaktadır. Son ya da üçüncü dönem olarak adlandırdığımız dönemde ise liberal vize politikaları sonucunda gelinek noktada kimlik kartıyla geçişin mümkün olduğu; tamamen işgücü/emek piyasası, eğlence-kumar ve turizm sektörü ile sektör bazlı ticari faaliyetler üzerinden karşılıklı bireysel çıkarlara dayanan bir düşünce yapısı karşımıza çıkmaktadır. Son söz olarak da değişen bireysel çıkarlar, bölgesel misyonlar, ulusal-uluslararası politikalar, küresel liberal sistemler ve ulusötesi gelişmeler neticesinde yerel toplumdaki mevcut düşünce yapısının bu son dönemden sonra bir değişim gösterip göstermeyeceği, gösterecekse de hangi yönde bir değişim göstereceğini bugünden tahmin etmek pek mümkün görünmemektedir.

5.2.3. Gürcü Göçmenlerin Bölgedeki İstihdamına Yönelik Düşünceler

Yerel toplumun Gürcü göçmenlerin bölgedeki istihdamına yönelik düşünceleri, bir önceki bölümde ele alınan Gürcüler hakkındaki genel düşünceleri ile benzerlik göstermektedir. Daha açık bir ifadeyle, Gürcülere yönelik genel olarak olumlu düşüncelere sahip olan katılımcıların onların bölgedeki istihdam piyasasındaki varlığını da olumlu karşıladıkları görülmektedir. Bir de bu durumun tam tersi söz konusudur. Bölgeye gelen Gürcü göçmenlerin artan sayısına bağlı olarak bölgede çalıştıkları istihdam alanları da her geçen gün artmaktadır. Son yıllarda bu sayının artış göstermesinin temel nedeni bir önceki bölümde de değindiğimiz üzere 2011 yılında Gürcistan vatandaşlarına kimlik kartı ile giriş-çıkış yapma hakkının verilmesidir. Nitekim önceki yıllarda pasaport almak isteyen Gürcüler hem belli miktarda bir ücret ödüyorlardı hem de 6 aydan daha uzun süre beklemek zorunda kalıyorlardı. “Pasaportu altı ay bekliyorduk oraya gidiyorsun başka yere sonra Batum’a geliyordun sonra oyle oyle” (GKE 7, erkek/51 yaşında). Ödenen ücret ve bu uzun bekleme süreleri özellikle kırsal alanda yaşayan pek çok Gürcistan vatandaşı için önemli bir engel teşkil etmekteydi.

Saha araştırması ve derinlemesine görüşmelerde yerel toplumun kimlik kartıyla geçiş hakkının verilmesini olumlu ya da olumsuz olmak üzere iki farklı açıdan değerlendirdiği görülmektedir. Bu gelişmeye olumsuz bakanların temel gerekçesi sınırda yaşanan yoğunluktur. Kimlik kartıyla geçiş hakkının verilmesi sadece Gürcülerin Türkiye’ye yaptıkları seyahatlerini değil; Türklerin de Gürcistan’a yaptıkları seyahatleri bir hayli arttırmıştır. Bu kişiler de tıpkı Gürcüler¹¹⁴ gibi en çok geçiş işlemlerinin saatlerce sürmesinden yakınmaktadırlar. “Ya kimlikle geçiş olunca baya kalabalıklaştı yani demin dedim ya 3 saatte, 4 saatte zor geçiliyor. Önceden öyle değildi rahatça geçip geliyorduk pasaportum da vardı o zaman rahattık yani” (YKE 6, erkek/62 yaşında). Yaz aylarında ve sistemsel arızalar yaşandığında sınırda bekleme sürelerinin daha da uzadığı ve 8-10 saati bulabildiği ifade edilmektedir. Bunun dışında, bazı katılımcılar kimlik kartıyla geçişin yasa dışı yollarla gelir sağlayan ya da yasa dışı işler yapıp yakalanmak için ülke dışına kaçmak isteyen kişilere de fırsat sağladığını düşünmektedir. Dahası kimlik kartıyla geçişin başlamasından sonra hem Türkiye’de hem Gürcistan’da kendi ülkelerinde yasa dışı işlere karışmış insanların sayılarında önemli bir artışın olduğu da iddia edilmektedir. Bu konuda yerel ve ulusal haber ajansları üzerinden yapılan araştırmalarda iddia edilen konuyla ilgili 2012 yılından bugüne çok sayıda haberin yer aldığı görülmektedir¹¹⁵. “Yani bu kanunsuz iş yapanlar

¹¹⁴ Gürcü Göçmenlerin Deneyimlerine İlişkin Bulgular değerlendirilirken Gürcü göçmenlerin göç süreci ve sınırdan geçiş deneyimlerinde bu durum aynı zamanda Gürcülerin deneyimleri ve bakış açıları çerçevesinde ele alınmıştır.

¹¹⁵ İddia edilen konuyla ilgili ulusal haber ajanslarında çıkan olaylar için bkz.

<https://haberrus.com/headline/2014/06/10/rus-gurcu-ve-azeri-mafyalari-catisti-turk-polis-oldu.html>

<https://www.cnnturk.com/turkiye/antalyada-gurcu-mafya-liderinin-olduruldugu-saldiriyla-ilgili-sicak-gelisme>

<https://www.haberturk.com/interpol-un-aradigi-mafya-lideri-turkiye-de-yakalandi-2191696>

[Erişim: 30.11.2018]

için bir fırsat oldu diye düşünüyorum. Yani yasa dışı iş yapanlar, kaçakçılık yapan ne bileyim başka aklıma gelmiyor suç işleyen, katil, adam vuran, ırz düşmanı, kaçmak zorunda olanlara fırsat doğdu diye düşünüyorum kimlik geçişlerinde” (YKE 7, erkek/53 yaşında).

Buna karşın, kimlik katıyla giriş iznini oldukça olumlu bulan ve destekleyen katılımcılar da bulunmaktadır. “Valla insan gibi çalışana olumlu düşünüyorum. Yani orada bir suiistimal yapmadığı sürece olumlu çalışmalarında bir sıkıntı yok çalışıyorlar, bizden iyi çalışanlar yani çalışma bizim Türklerden daha da iyi çalışanlar var orada” (YKE 5, erkek/61 yaşında). Bu konuya olumlu yaklaşan katılımcıların, Gürcüler hakkındaki genel görüşü de büyük oranda olumlu olmaktadır. Sınırdan geçişlerin arttığı ancak buna bağlı olarak bölgede yeni işgücüne yönelik talebin de attığı ifade edilmektedir. Bu durumun temelinde yatan nedenler, daha önceden de değinildiği üzere, bölgedeki yaşlanan nüfus ile bölge dışına göç eden genç nüfus olarak ifade edilmektedir. “Kemalpaşalı, Hopalı, Sarplı, Arhavili, Fındıklılı insanlar okuyan insanlar batıdaki büyükşehirlerde iş sahibi oldular, ev sahibi oldular, yerleştiler. Artık çay ziraati onlar için yan gelir oldu. Yan gelir olunca aile bireyleri çayda çalışmaz oldular, ne yapacaklar? Mecburen işçi çalıştıracaklar” (YKE 9, erkek/57 yaşında). Önceki yıllarda işgücü talebinin nasıl karşılandığına yönelik yapılan araştırma ve görüşmelerde, 25-30 yıl öncesine kadar tüm işlerin yerel toplum tarafından genellikle imece usulü yapıldığı tespit edilmiştir. Sonraki süreçte özellikle çay tarımı ve diğer bahçe işlerini ile inşaat işlerini yapmak üzere Doğu Anadolu Bölgesi’nden gelen insanların olduğu ifade edilmektedir. “Bunu genelde köylü kendisi yapıyordu genelde hani bundan diyelim 30 sene önce herkes işini kendi yapıyordu. Ha şöyle olurdu Erzurum’dan, Kars’tan oradan gelen insanlar vardı onlar da şey yapıyorlardı ama çay toplamayı köylü genelde kendi yapıyordu” (YKE 6, erkek/62 yaşında). Bu kişilere ek olarak Artvin il sınırları içinde özellikle de sahil ilçelerde yaşayan ve yerel toplum tarafından “poşa¹¹⁶” olarak adlandırılan işçiler de bulunmaktaydı. Bölgedeki işgücü talebini karşılamak için Erzurum, Kars, Ardahan gibi şehirlerden gelen bu insanlar 2000’li yıllardan sonra Gürcü göçmenlerin istihdam piyasasına dâhil olmaya başlamasıyla yavaş yavaş bölgeden ayrılmışlardır. “Diğer işleri mesela kazıma işi, odun taşıma işi, şu bu işi Kars’tan Ardahan’dan gelen işçiler yapıyordu. Onlar Gürcüler geldikten sonra yok oldular. Gürcüler geldiği zaman çok az para istiyorlardı şimdi Gürcülerin fiyatına onların çalışması çok zor olurdu gittiler” (YKE 6, erkek/62 yaşında). Ancak bazı katılımcılara göre bu insanlar da yok olmamışlar ya da geriye göç etmemişlerdir; aksine onlar da artık yerel toplumun bir parçası olmuşlardır; kısacası artık yerleşik olmuşlardır. Yerel toplumun içinden birileri olmuşlardır. “Onlar şimdi buraya yerleşti

¹¹⁶ Poşalar (Lomlar) Ermenistan, Gürcistan, Türkiye ve az da olsa Azerbaycan’da belli bölgelere dağılmış olan ve bazı araştırmacılara göre Hint-Avrupa ırkından gelen ve Hint-Aryan dillerinde Lomca konuşan etnik bir gruptur. Detaylı bilgi için bkz: Yıldız, H. (2007). Türkçede Çingeneler için Kullanılan Kelimeler ve Bunların Etimolojisi. *Dil Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, Güz-2007 s. 61-82.

buranın insanları oldular. [...] Evet, buranın insanı oldu çünkü yer alıp, ev yapıp yerleştiler yani” (YKK 6, kadın/65 yaşında). Aslında bu durum tespiti bir sonraki kısımda analiz edeceğimiz ve sonuç bölümünde de tartışacağımız birlikte yaşam ve karşılıklı uyum konularıyla ilgili önemli ipuçları vermektedir.

İstihdam konusuna geri dönecek olursak, bölgede bugünküne benzer bir işgücü talebi olduğu sürece kimlik katıyla giriş-çıkış yapmanın yerel toplumun geneli tarafından olumlu karşılanacağı çıkarımı yapılabilir. Nitekim bölge özelinde bazı istihdam alanlarına yönelik her geçen gün artan yoğun bir işgücü talebi söz konusudur.

İlk başta geldiklerinde sadece çayda çalışıyorlardı ama şimdi inşaat sektöründe bunlar var taşımacılık sektöründe bunlar var işte burada işçi pazarı dediğimiz yerde çoğu zannederseniz yüzde 70’i Gürcü. Restoranda çalışıyorlar, çocuk bakıcısı olarak çalışıyorlar ihtiyarların bakıcısı olarak çalışıyorlar hasta bakıcısı olarak çalışıyorlar yani mesela hasta bakıcısı Türkiye’den bir Türk insanı aradığınız zaman bulamıyorsunuz. Çünkü 24 saat onların yanında kalacak insan arıyorlar Türklerde bu işe çok yanaşmıyorlar o da doğal çünkü kendi ailesi var evine gitmesi gerekiyor vesaire o anlamda Gürcüler büyük bir açığı kapatıyorlar (YKE 14, erkek/42 yaşında).

Yerel toplumun Gürcü göçmenlerin bölgedeki istihdamına yönelik düşüncelerinde de olumlu ve olumsuz olarak iki farklı görüş bulunmaktadır. Bu duruma olumlu bakanların çoğu, Gürcistan’ın ekonomik olarak geri kalmış bir ülke olduğunu ve Gürcülerin de fakir insanlar oldukları için bölgede gelip çalışmalarını olumlu karşıladıklarını ifade etmektedirler. Bazı katılımcılar da Gürcülerle aynı coğrafyanın insanı olduklarını, aynı etnik kökene sahip olduklarını ve aynı dili konuştuklarını ifade ederek onları da bölgenin bir parçası olarak gördüklerini belirtmektedirler. Dolayısıyla bazı katılımcılara göre onların bölgedeki istihdamı oldukça normal, bazı alanlarda gerekli ve daha da artması gereken olumlu bir gelişmedir. Gürcülerin bölgeye gelip çalışmalarını 1970’li yıllarda Türkiye’den Almanya’ya gidenlerle özdeşleştiren ve empati yapmaya çalışan katılımcılar da bulunmaktadır.

Ya şöyle düşünüyorum yani yıllar önce biz bizim insanımız buradan kalkıp Almanya’ya gidiyordu evini geçindirmek için burada iş, aş bulamadığı için. Gürcülerde bu söz konusu burada memleketlerinde yani fakir durumda olan insanlar burada bir şekilde hem çay, inşaat alanı, bakıcılar var bir sürü alanda çalışan aşçı var yardımcısı var garson olarak çalışan var yani bir şekilde hayatını idame ettiren birçok Gürcü var. Yani herkes evine ekmek götürmek için çalışıyor, iyi de yapıyorlar yani. Bu arada karşılıklı beşeri ilişkiler gelişiyor. Biz onlardan onlar bizden çok şey görüyor. Ben iyi görüyorum destekliyorum (YKE 7, erkek/53 yaşında).

Saha araştırması sırasında, özellikle Arhavi ilçesinde; bölgedeki insani ilişkilerin gelişmesi, kadının toplumsal yaşama katılımı, bireylerin kişisel gelişimi ve kültürlerarası etkileşim gibi konulardaki katkılarından dolayı Gürcü göçmenlerin istihdamına olumlu yaklaşan çok sayıda kişiyle karşılaşmıştır. Ancak bu durumu araştırma sahasının tamamına ve tüm katılımcılara genellemek mümkün değildir. Önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere bölge içindeki

yerleşim yerlerinin sınıra olan uzaklığı, ekonomik düzeyi, etnik özellikleri, kültürel yapısı, demografik yapısı, bireysel farklılıkları gibi pek çok etkenden kaynaklanan görüş farklılıkları bulunmaktadır. Özellikle ekonomik etkenler söz konusu olduğunda neredeyse bölgenin tamamında Gürcü göçmenlerin bölgedeki istihdamına karşı çıkan veya olumlu değerlendirmeyen bir bakış açısı söz konusudur. Örneğin genelde olumlu bir bakış açısının hâkim olduğu Arhavi ilçesinde bile ekonomik ilişkiler ve Gürcülere ödenen ücretler söz konusu olduğunda yerel toplumun düşüncelerinin farklılaştığı gözlemlenmektedir. “Valla ilerleyen zamanda bizim için iyi bir şey değil. Bizim Arhavi’deki ufak tefek esnafların hiçbir sermayesi dönmüyor, para dönmüyor burada. Para kalmıyor bu bölgede hiç para işlemiyor. Direkt dışarı gidiyor paralarımız” (YKE 3, erkek/60 yaşında/Arhavi).

Rize il merkezinde yapılan saha araştırması ve derinlemesine görüşmelerde yerel toplum içinde Gürcülerin bölgedeki istihdamına karşı çıkan kişilerin ön plana çıktığı görülmektedir. “Ben bu işe aykırıyım. Ben bunların bu hareketlerine bu işleri yapmalarına aykırıyım. Bunu bizim Türkiye’nin diğer vilayetlerinden gelip yapsalar çok isterim” (YKE 2, erkek/66 yaşında). Bazı katılımcıların, Türkiye’nin diğer bölgelerinden ya da illerinden bölgeye gelip başta çay tarımı olmak üzere diğer gündelik işleri yapmalarını istedikleri görülmektedir. Ancak bu isteğin yerel toplum için genellenebilir olduğunu söyleyemeyiz. Daha önce de değinildiği üzere bölgedeki varlığı her geçen gün daha çok hissedilen milliyetçi yapı (mikro milliyetçi olarak adlandırdığımız) günümüzde Doğu ya da Güneydoğu Anadolu bölgelerinden gelecek göçmenleri kabul edebilecek ya da onlarla iş yapabilecek bir yapı olarak görünmemektedir. Ancak bu durumun konjonktürel olabileceği ve zamanla bu mikro milliyetçi yapının değişebileceği veya daha esnek ya da geçişken hale gelebileceği ihtimali her zaman bulunmaktadır. Aslında bölge özelindeki bu ihtimali Ildikó Bellér-Hann ve Chris Hann (2014: 299) yaklaşık çeyrek asır önce bölgeyi ve yerel toplumu analiz ederken şu sözlerle açıklamaktadırlar: “Bu insanların yaşam döngüleri boyunca çeşitli ilke ve modellere sürekli esnek bir uyum sağlama süreci içinde olduklarını görüyoruz.” Dolayısıyla önümüzdeki yılların bölge için nasıl bir ideolojik, sosyolojik, antropolojik veya kültürel değişikliği beraberinde getireceğini ancak bekleyerek ve yaşayarak görebileceğiz.

Değerlendirmeye Rize il merkezinden devam edecek olursak ekonomik ilişkiler ve Gürcü göçmenlere ödenen ücretler söz konusu olduğunda katılımcıların daha olumsuz ifadeler kullandıkları görülmektedir. “Bunu ben şöyle değerlendiriyorum üstüne basa basa söylüyorum Gürcüler burayı biliyor Amerikan bankası, Amerikan bankası gibi buraya bastırırlar. Yani burası o kadar zengin ki burası yani para keseyim para toplayayım Gürcüler paradan başka bir şey tanımazlar para, para, para” (YKE 2, erkek/66 yaşında). Gürcülere verilen ücretlerin

dışında, yerel toplumu Gürcülerin bölgedeki istihdamı hakkında olumsuz düşünmeye sevk eden bir diğer etken; bölge insanın giderek tembelleşmesi ve iş yap(a)maz hale gelmesidir. Bazı katılımcılar bu işleri yapacak kişilerin olduğunu bilmenin bölge insanını daha rahat davranmaya ve tembelliğe teşvik ettiğini düşünmektedirler. “Gürcü geldi burda insanlar baya çalışmıyorlar ya. Tembelleşti. Ama bi daha sokağa bak araba dolu” (YKE 10, erkek/75 yaşında). Bu konuda özellikle ebeveynleri suçlayan katılımcılar bulunmaktadır. Onlara göre zaten genç nüfus bölgeden çeşitli gerekçelerle göç etmektedir. Geriye kalan az sayıdaki genç nüfus da sınırın açılmasıyla birlikte “limiti olmayan”¹¹⁷ bir hayatın içinde yaşamaya başlamıştır. Dolayısıyla kendisi “tembelleşen” ebeveyn çocuğunun da tembelleşmesi için örnek oluşturmaktadır. Üstelik bunu yaparak çocuklarını zararlı alışkanlara ya da yasa dışı işlere de yönlendirmiş olmaktadır¹¹⁸. “Gürcülerin Türkiye’ye gelip iş gücünü bırakarak bizi tembelliğe sevk ediyorlar. Adamın evinde 20 yaşında delikanlısı var o çarşıda, cebinde Marlboro sigarasıyla gezecek, 150 lira yevmiye verip 200 kilo çay toplatıp ondan para kazanmaya gidiyor böyle babalarımız var” (YKE 8, erkek/56 yaşında). Sonuç olarak bölge genelinde Gürcü göçmenlerin bölgedeki istihdamına yönelik olumlu bir bakış açısı hâkimken özellikle ödenen ücretler, bölge insanın tembelleşmesi ve gençlerin yerel toplumun ideal yaşam anlayışının (!) dışına çıkmaları gibi durumlar söz konusu olduğunda bakış açısının tam tersi yönde şekillendiği görülmektedir.

Toplumsal alandaki sınıf pozisyonun belirlendiği bir alan olan istihdam piyasasında belki de en alt tabakada yer alan göçmen işçiler düşük ücretli, düşük güvenceli, en olumsuz şartlara sahip az sayıda işkolu ve meslekten birinde yoğunlaşmakta, çoğunlukla vasıfsız veya yarı vasıflı beden işçileri olarak çalışmaktadırlar (Toksöz, 2006: 59). Gürcü göçmenler bağlamında bu tespiti değerlendirecek olursak yukarıdaki sayfalarda da değinildiği üzere Gürcü göçmenlerin günümüz itibarıyla çoğunlukla vasıfsız veya yarı vasıflı özellikler taşısa da bölgedeki pek çok istihdam alanında çalıştıkları görülmektedir. Üstelik bu çalışmada bölge özelinde bazı istisnai istihdam alanlarının söz konusu olduğuna da değinmiştik. Bu konuda en çok plana çıkan istihdam alanı konfeksiyon dükkanlarındaki satış elemanlığı iş pozisyonudur. “Burda Kemalpaşa’da bu malları Gürcüler satar ancak; çünkü müşteriler Gürcü. Biz satamayız ki konuşmayı bilmiyoruz. Beceremiyoruz. Burası Gürcü pazarı hep Gürcüler gelir buraya. 400’e yakındır burdaki konfeksiyon mağazaları hep Gürcüler çalıştırıyorlar. Burda 1000 tanenin üstünde Gürcü çalışıyor bayan” (YKE 10, erkek/75 yaşında). Dünya genelinde sınır bölgelerinde yaşayan insanların yaşamlarını kolaylaştırmak, ekonomik açıdan bu bölgelerdeki refahı yükseltmek, ticareti canlandırmak ve çeşitli ihtiyaçları karşılamak amacıyla sınır ticareti yaygın olarak

¹¹⁷ “Zaten şuan bizim gençlikte de ister istemez bozukluklar var saygısızlıklar başladı yani bu gözleyebileceğimiz şeyler. Limit aşımı var, limit.” (YKK 9, kadın/48 yaşında).

¹¹⁸ “Çocuklarımıza engel olamıyoruz, gençlerimize engel olamıyoruz. Kapı açıldıktan sonra hocam da teyit etsin uyuşturucu artmıştır burada.” (YKE 8, erkek/56 yaşında).

görülmektedir. Bu ticaretin arzu edilen hedeflere ulaşmasını sağlamak amacıyla belirli oranlarda esnekliğin sağlandığı ve bürokratik işlemlerden arındırıldığı bilinmektedir. Fakat bu durumda sınır bölgelerinde istihdam edilen kişilerle ilgili başta sağlık sigortası, ücretler ve çalışma saatleri gibi çalışan haklarıyla ilgili tartışmalar gündeme gelmektedir. Nitekim yerel toplumda da Gürcü göçmenlerin bölgedeki istihdamını destekleyen ve bu konuya dikkat çeken katılımcılar bulunmaktadır. “Yalnız bir işçini hakkını vermiyorlar işçini hakkı. İşçi çalıştırdığın zaman işçinin hakkını orada vermen lazım. Bunları çalıştıran adam da sigorta yaptırma mecburiyetinde kılmaları lazım. Böyle bir kanun çıkarsınlar böyle bir yasa olsun. İşçinin sigortasını yapmazsan işçiyi çalıştırmasınlar” (YKE 3, erkek/60 yaşında). Bu konuyla ilgili araştırmayı derinleştirdiğimizde gerek yasal düzenlemelerden gerekse işveren olarak araştırmada yer alan katılımcılardan elde edilen bilgiye göre bugün mevzuat ve uygulama açısından çözüm bekleyen büyük bir sorun olduğu ortaya çıkmaktadır. Örneğin Kemalpaşa’daki konfeksiyon dükkanlarında çalışan ve neredeyse tamamı sigortasız olan Gürcü kadın göçmenleri istihdam eden işverenlerin düşüncelerine bakacak olursak, genel olarak çoğu işveren sigorta yapma konusunda istekli ve samimi olduklarını ifade etmektedirler. “Bak şimdi ben elemanlarımın hepsini sigortalı yaptırmak istiyorum. Sen gelen insanlara emin ol bak bunu çaycısı da ister abi Allah göstermesin burada bir sıkıntı olduğu zaman ya eleman şurada düştü bayıldı başına bir iş geldi” (YKE 11, erkek/36 yaşında). Dükkanlarında çalışan Gürcü kadın göçmenlerin sağlık sorunu yaşamalarından sürekli olarak endişe duyduklarını ve bu kadınların başlarına bir şey gelme ihtimalinin de psikolojik olarak kendilerini sürekli rahatsız ettiğini ifade eden işverenler, sağlık sorunu yaşayan elemanları olduklarında onları turist olarak hastaneye götürebildiklerini dile getirmektedirler¹¹⁹. “Abi oluyor turist olarak hastaneye götürüyoruz. Ben de istemiyorum öyle bir şey. Abi ben istiyorum şahsen bunu hem kalbimden diyorum hem aklımdan diyorum” (YKE 11, erkek/36 yaşında). Bu sözlerle konuyla ilgili düşüncelerini ifade eden katılımcı işverene bu durum karşısında yasal olarak bir girişimde bulunup bulunmadığı sorulduğunda konuyla ilgili işyerinde yaşanan bir olayı aktarmaktadır.

İki tane polis iki tane sosyal güvenliklikten geldiler ellerinde dosyalar. Dedim abi hoş geldiniz, ha biz daha önce de ortağımla beraber 4 sene evvel valiliğe, BİMER’e yazı gönderdik. Dedik ki bizim Gürcü personelimiz var bunları rahat çalıştırmak istiyoruz, bunlara kolaylık sağlayın, bunların sigortasını ödemek istiyoruz. Böyle yazı gönderdik biz o zaman 4 sene evvel. Abi kadın geldi dedi ki sen dedi böyle böyle dedi şey çalıştırıyorsun dedi. Evet, abla dedim, sigortasız çalıştırmak yasak dedi, iki tane de polis var yanında. Dedim ablacım sigortasız işçi çalıştırmak yasak ama ben ona bu elemanı çalıştırmak zorundayım. Sen şöyle yap dedim hazır gelmişsin o zaman sen bunları sigortalı yap o zaman. Ceza yazmaya gelmiş dedim yap biz bunu çalıştıracamız dedim. Bakıyorlar

¹¹⁹ Bu durumda Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)’nda yer alan Yardım ve Hizmetlere Erişim (Madde 89) hakkı kapsamında, Sağlık Uygulama Tebliği (SUT) esas alınarak, müdahale ve tedavi edilen Gürcü göçmenler işlemleri tamamlandıktan sonra taburcu edilmekte veya gerekli görülmesi halinde ambulans ile sınır kapısına kadar götürülmektedir.

birbirlerine, dedim ki biz BİMER'e yazdık, valiliğe gönderdik. Ya biz istiyoruz sigortalı yaptırmak ben abi ben bunu giderden şey edeceğim bak ben senede, bak şimdi ben bugün Rize'de sigortalı eleman çalıştırıyorum. E ben bunu giderden düşünüyorum, e maliyeti çıkıyor senede 20 milyar lira şey vergi abi vergiyi veriyorum 5 milyar, e 15'e gidiyor. Ben bunu zaten veriyorum ya benden bir şey çıkmıyor ki abi, en azından bunların hakkı oluyor. Bana şöyle vermiş 7 tane Türk bir tane Gürcü. Abi benim şimdi burada 6 tane Gürcü çalıştırmam için 42 tane Türk çalıştırmam lazım şimdi mantığına sığıyor mu? (YKE 11, erkek/36 yaşında/Esnaf-Kemalpaşa).

Türkiye'deki yabancı uyruklu kişilerin çalışabilme haklarını düzenlemek amacıyla 2003 yılında çıkarılan *4817 Sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun*'un Uygulama Yönetmeliği incelendiğinde katılımcının ifadelerini doğrulayan yasal bir süreç ve kriterler ile karşılaşılmaktadır. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın¹²⁰ yukarıda adı geçen kanunun Uygulama Yönetmeliği'nin 13. Maddesi uyarınca belirlenen değerlendirme kriterleri incelendiğinde; çalışma izni talep edilen işyerinin en az beş Türkiye Cumhuriyeti vatandaşını istihdam etmesinin zorunlu olduğu görülmektedir. Buna göre Türkiye'de beş kişiden az çalışanı bulunan işletmelerin yabancı uyruklu kişi çalıştırabilme iznine başvuru yapma hakkının bile bulunmadığı anlaşılmaktadır. Üstelik bir işletmenin ilk yabancından sonraki her bir yabancı için ayrı ayrı olmak üzere beş Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı daha istihdam etmesi gerekmektedir¹²¹. Dolayısıyla katılımcının da ifade ettiği üzere bu durumda bölgede Gürcü göçmen istihdam eden çoğu işletmenin ve işverenin istese dâhi kayıtlı ve sigortalı olarak Gürcü göçmen istihdam edemediği anlaşılmaktadır. Öte yandan saha araştırmalarında Kemalpaşa'daki işverenler açısından sigortalı işçi çalıştırmanın aslında uzun zamandır üzerinde tartışılan ve bir çözüm bulmak için uğraşılan önemli bir konu olduğu da anlaşılmaktadır. Özellikle "güvenilir, çalışkan ve işi bilen" çalışan bulmakta zorluk yaşadıklarını belirten işverenler sigortalı işçi çalıştırıyor olmanın aradıkları kriterlere uygun çalışan bulmaları konusunda da kendilerine yardımcı olacağını iddia etmektedirler.

Abi ben öyle olduğu zaman benim elemanlarım bu sefer hani dedim ya sana Kemalpaşa'ya gelsen dolaşsan benim 4 tane elemanım var sağlam bu sefer benim 8 tane sağlam elemanım olacak. Çünkü bu konsept, iş gücü tamam mı bu sefer adam ne diyecek iyi elemanlar alacağız biz, kaliteli elemanlar burada sigortalı işi öğrenmek isteyecek bize de para kazandıracak. Benim verdiğim 4 vereceğim ama emin ol ben 14 kazanacağım benim işime gelecek. Şimdi ticaret mantığıyla baktığın zaman ben kardayım zararda değilim. Niye istemeyeyim (YKE 11, erkek/36 yaşında/Esnaf-Kemalpaşa).

Gürcü göçmenlerin bölgedeki istihdamı hakkında olumlu düşüncelere sahip olan katılımcıların çoğu, Gürcü göçmenlerin istihdamında kayıtlı ve düzenli bir sisteminin bulunması gerektiğini

¹²⁰ 2018 yılının Ağustos ayı itibarıyla Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı birleştirilerek Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı adını almıştır. Bu yüzden söz konusu kanun ile uygulama yönetmeliği Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı zamanında çıkarılmış olsa da bugün Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı altında değerlendirilmektedir.

¹²¹ Detaylı bilgi için bkz: <https://www.csgb.gov.tr/ui/gm/Contents/calismaizni/izindegerlendirmekriterleri/> [Erişim Tarihi: 01.12.2018]

vurgulamaktadırlar. “Mevcut sistemde hangi göçmen hangi işverenin yanında çalışıyor? Nasıl çalışıyor? İşveren göçmene nasıl davranıyor? Gürcü göçmen ücretini alabiliyor mu? Ücreti kim belirliyor ya da ücret nasıl belirleniyor?” gibi pek çok soru yerel toplum için cevaplanması bekleyen ve gereken öncelikli sorulardır.

Çalışma durumları bunların bir şekilde birilerinin bunu kayıt altına alınması lazım. Yani ne kadar işçi geliyor? Hangi işçi nereye gidiyor? Kaç lira olacak ne çalışacak? Kim alıyor bu işçiyi? Nereye gidiyor? Bunların bir yerde kayıt altına alınması lazım. Hani hiçbir yerde böyle başıbozukluk olmaz yani bunun sonucunda illaki birileri sıkıntı çeker. Olmaz yani bir şekilde bir yere bağlanması lazım ya bu basit bir şey” (YKE 1, erkek/62 yaşında).

Bölgede görüşme yapılan kişilerin neredeyse tamamı kayıtlı ve sistematik bir istihdam modeline duyulan ihtiyacı dile getirmektedir. Üstelik Gürcü göçmenlerin bölgedeki istihdamı hakkında olumsuz düşüncelere sahip kişiler bile kayıtlı ve sistematik bir istihdam modeli olması durumunda göçmenlerin istihdamından rahatsızlık duymayacaklarını ifade etmektedirler. Ancak burada göz ardı edilmemesi gereken en önemli nokta yerel toplumun böyle bir modeli öncelikle ücret piyasasının düzenlenmesi için istediği gerçeğidir. Bir başka ifadeyle Gürcü göçmenlerin istedikleri ücretleri yüksek bulan pek çok işveren, kayıt dışı olarak gerçekleşen ve son yıllarda giderek yaygınlaşan bu istihdamın kayıt altına alınmasını ve kendileri için makul olacak ücretlerin belirlenmesini, dahası herkesin de belirlenen ücretlere ya da tarifelere uymasını istemektedir.

Toksöz (2006: 59)’e göre göçmen işçiler ve yerli işçiler üretim sürecindeki farklı konumları nedeniyle birbirlerinden izole olmuşlardır. Yerli işçilerin önemli bir kısmının göçmen işçilere karşı önyargı olmaları ve düşmanca tutumlar sergilemeleri söz konusudur. Göçmenlere dayanışma göstermemekte ve ayrımcı davranışlarda bulunmaktadır. Bunun sonucunda, işçi sınıfının içinde daha iyi koşullara sahip yerli işçiler üst tabakayı, göçmenler ise sömürülen ve imtiyazsız grup olarak alt tabakayı oluşturmaktadır. Ancak buraya kadar olan bölümde Gürcü göçmenlerin istihdamında yerli işçi faktörüne neredeyse hiç değinilmemiştir; çünkü Rize il merkezinde bulunan Laleli Caddesi’nde Gürcülerin yanında gündelik iş bekleyen çok az sayıdaki yerli işçiyi¹²² saymazsak, Gürcü göçmenler bölgedeki istihdam piyasasındaki pek çok işte neredeyse rakipsiz¹²³ olarak çalışmaktadırlar. Bu rakipsizlik yukarıda ifade edildiği üzere yerel toplumun ücretler konusunda rahatsızlık duymasına yol açmaktadır. Nitekim “alternatifsiz

¹²² Rize il merkezinde bulunan Laleli Caddesi’nde Gürcü göçmenlerle birlikte iş bekleyen ve yerli işçi olarak tanımlayabileceğimiz bu kişilerin neredeyse tamamı Doğu Anadolu Bölgesi’nden gelmiştir ve genellikle sezonluk olarak çalışmaktadırlar. Bir de Laleli Caddesi’nin hemen yanındaki sokakta bekleyen Azerbaycan vatandaşı işçiler bulunmaktadır. Ancak onların sayısı hem oldukça azdır hem de yerli işçi konumunda olmadıkları için bu çalışma kapsamında Gürcü göçmenlere rakip olarak değerlendirilmemektedirler.

¹²³ Saha notlarında kayıt altına alınan yerel toplumun ifadesiyle “Gürcüler bölgedeki işlerde rakipsizdir.”

olma avantajını¹²⁴ elinden bulunduran Gürcü göçmenler ücret piyasasını kendi para birimlerini esas alarak Türk Lirası ile Dolar arasındaki kur farkına göre belirlemektedirler. Ancak 2018 yılı yaz aylarında Türkiye’de yaşanan beklenmedik kur farklılıkları gündelik yevmiyelerin de artmasına, bu artış da yerel toplumun ücret konusuna daha çok tepki göstermesine yol açmıştır.

Gürcistan’dan gelen ucuz işçi gibi gözükken insanlar çalışıyor ama ucuz işçi değil aslında, değiller. Bize göre ucuz işçi gözüküyor veya dışarıya göre ama bize göre yani üreticiye göre ucuz işçi değiller. 130’dan 150’ye, 160’a kadar gidiyor. Çünkü insanlar işçi bulamayınca mecburen fiyat yükseltiyorlar. Bizim Kemalpaşa’da 130’a çalışan işçi Rize’de 150’ye çalışıyor çünkü o tarafa gittikçe işçi sayısı azalıyor vesaire yani (YKE 9, erkek/57 yaşında).

Yerel toplumun neredeyse tamamı, Gürcü göçmenlere ödedikleri ücretleri yüksek bulmaktadırlar. Buna karşın Gürcü göçmenlerle yapılan derinlemesine görüşmelerde Gürcülerin bu konuda ne düşündükleri sorulduğunda bir katılımcı “beleş de çalışmayacağız” (GKE 4, erkek/49 yaşında) diyerek istedikleri ücretin makul olduğunu düşündüklerini ifade etmiştir. Ancak bu tarafta da yerleşik olmanın avantajını, gücünü, üstünlüğünü ve/veya baskınlığını kullanmak isteyen işverenler, “Müslüman mahallesinde salyangoz satılmasını” pek uygun bulmasalar da en azından “kendilerine pahalıya satılmaması” gerektiğini düşünerek bölge genelinde muhtarlar başta olmak üzere belediye başkanları, kaymakamlar, hatta valilere kadar konuyu taşıdıklarını ve bir çözüm beklediklerini ifade etmektedirler¹²⁵.

Bundan iki ay önce daha çaya başlamadan evvel kaymakam geldi park var orada biz bu konuyu şöyle tartıştık kaymakamla. Şimdi her gelen Gürcü yevmiyeyi kendileri belirliyorlar. Diyor ki ben 120’ye çalışıyorum, o diyor 130 öteki 150’ye çalışırım. Kaymakama dedik ki biz bunu bir yerde standart tutalım hani hep ona karşı şey yapalım verelim. Şimdi böyle olunca işçi bulmada da sıkıntı çekiyoruz, neden? Ben 120 verdim sen 130 verince yarıcı ona gidiyor mesela. Ama benim yanımda vermiyor dönüp arkamdan veriyor parayı ona bu sefer yarın sana gelmiyor (YKE 5, erkek/61 yaşında).

Gürcü göçmenlerin istihdamı söz konusu olduğunda tek sorun sadece onların talep ettiği ücretler değildir. Son zamanlarda bölgede işgücüne yönelik artan talebin Gürcü göçmenlerin

¹²⁴ Bu ifade saha notlarında kayıt altına alınan haliyle yerel toplumun ifadesidir: “Gürcüler gündelik ücretlerini belirlerken alternatifsiz olduklarını bilmekte ve bunun avantajını kullanmaktadırlar.”

¹²⁵ Bu konuda bölgedeki hemen her yerleşim yerinde farklı çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmalar yerel medyada yer alan haberlerde sıkça gündeme gelmektedir. Örneğin 2018 yılının Mayıs ayında yerel bir internet haber sitesinde yer alan habere göre “Rize’nin Çayeli İlçesinde sivil toplum örgütleri bir araya gelerek 2018 yılı yaş çay toplama bedelleriyle alakalı olarak günlük yevmiye fiyatlarını karara bağladı. Çayeli’nde Ziraat Odası, Muhtarlar Derneği, Ticaret ve Sanayi Odası, Şoförler ve otomobilcilikler odası ile Esnaf odası yayınladıkları ortak deklarasyonla bölge gündemini sıkça meşgul eden ve Gürcü uyruklu işçilerin yaş çay toplama bedelindeki belirsizliğin giderilmesiyle ilgili önemli bir karar alındı. 07.05.2018 tarihinde bir araya gelen sivil toplum örgütü yetkilileri yaptıkları toplantıda yaş çay toplama bedelini şu şekilde belirledi.

Günlük yevmiye bir öğün yemekli (en az 250 kg): 120 TL; Günlük yevmiye yemeksiz (en az 250kg): 130 TL; 1 ton çay toplama bedeli (yemekli): 450 TL; 1 ton çay toplamam bedeli (yemeksiz): 500 TL olarak belirlenmiştir. Öte yandan yayınlanan deklarasyonda bu uygulamaya uymayanlar hakkında cezai işlem uygulanacağı da hatırlatıldı. Detaylı bilgi için bkz. <http://www.rizeninsesi.net/2018/05/13/rizede-gunluk-yevmiye-miktari-karara-baglandi-uymayana/> [Erişim Tarihi: 01.12.2018]

emek arzıyla tam olarak karşılanamıyor olması, işverenler için çalışacak Gürcü bulmayı zorlaştırmaktadır. Bu durumda dünyanın hemen her yerinde olduğu devreye hiyerarşik bir sistem girmektedir. Buna göre dili iyi bilen, yerel toplumla iletişimi ve ilişkileri sorunsuz olan ekip başı ya da çavuş olarak adlandırılan araçlar devreye girmektedir. Bu araçlara da para veriyor olmak işverenleri rahatsız eden bir başka konudur.

Biz bunların çavuşlarına da rüşvet veriyoruz. Gel vereyim sana 100 lira istediğim gibi adam verirsın al bu 100 lirayı al ye. Akşam sana verdiği adamlardan da 10'ar lira alıyor. Bu sene belki de 20 alır. İşi ben buldum sana diyor ben verdim parayı ver benim komisyonumu ver (YKE 2, erkek/66 yaşında).

Sonuç olarak, Gürcü göçmenlerin bölgedeki istihdamına yönelik bulguların paylaşıldığı bu bölümde yerel toplum içinde olumlu ve olumsuz düşüncelere sahip olan kişilerin bulunduğu görülmektedir. Yerel toplumun bu konuyla ilgili olumlu ya da olumsuz düşüncelerini şekillendiren en önemli gelişmelerden biri, 2011 yılında Gürcistan vatandaşlarına Türkiye'ye kimlik kartıyla giriş çıkış yapma hakkının verilmesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu hakkın verilmesinden sonra hem Gürcü göçmenlerin bölgedeki sayısı hem de istihdam piyasasındaki varlıkları artmıştır. Günümüzde bölgede mevsimlik tarım işçiliğinden orman işçiliğine, yaşlı bakıcılığından ev temizliğine, garsonluktan pazarcılığa pek çok işte Gürcü göçmenlere rastlamak mümkündür. Gürcü göçmenlerin bölgedeki istihdamı hakkında olumlu düşüncelere sahip olan katılımcıların bu konuya daha çok insan ilişkileri, kültürel etkileşim, bölgesel ve bireysel gelişim gibi sosyokültürel bir bakış açısıyla yaklaştıkları görülmektedir. Öte yandan istihdama karşı çıkan katılımcıların ifadelerine bakıldığında; bu konuya bölge insanını tembelliğe alıştırdıkları, özellikle gençlere kötü alışkanlık edinmeleri ve yasadışı işlere yönelmeleri konusunda örnek oluşturdukları, düzensiz, kayıtsız ve sistemsiz bir şekilde çalıştıkları, elde ettikleri geliri kayıt dışı olarak ülkeden çıkardıkları ve elbette ki kendilerinden yüksek ücret talep ettikleri gibi gerekçelerle olumsuz yaklaştıkları anlaşılmaktadır.

Sonuçta buraya kadar ele alınan tüm olumlu ve olumsuz düşüncelerin ötesinde; ileride bir gün Gürcü göçmenlerin emek arzının bölgedeki giderek artan işgücü talebini karşılamakta yetersiz kalması ya da Gürcülerin bölgeyi hedef bölge olarak görmekten vazgeçmesi halinde ortaya nasıl bir durumun çıkacağını ve neler yaşanacağını kestirebilmek oldukça zor diyebiliriz.

5.2.4. Yerel Toplum İle Gürcü Göçmenler Arasındaki İletişim

İhtiyaçlar insanları bir arada yaşamaya ve birbirleriyle iletişime geçmeye zorlar. Bir arada yaşayan insanlar arasında çok yönlü bir iletişim ve etkileşim gerçekleşir ki bu aslında toplum olmanın da bir göstergesidir. Toplum olma ya da toplumsallaşma süreci, tüm bireylerin doğal ve bir o kadar da zorunlu olarak yaşadıkları bir süreçtir. En küçük toplumsal yapı olarak kabul

edilen aile içinde başlayan bu süreç sokak, mahalle, okul, işyeri gibi farklı toplumsal yapılar içinde kültürel unsurları da içine alarak her geçen gün genişleyerek devam etmektedir. Tek kültürlü homojen bir toplum içinde bu süreç genellikle daha rahat ve sorunsuz bir şekilde ilerlerken; birden fazla kültürün bir arada bulunduğu heterojen bir toplum içinde toplumsallaşma süreci genellikle daha zor ve sıkıntılı bir şekilde ilerlemektedir. Son yıllarda bu konuyla ilgili olarak çokkültürlülük ve/veya çokkültürcülük kavramlarıyla şekillenen tartışmalar gündeme gelmektedir. Bu tartışmalar incelendiğinde iletişim konusunun merkezi bir konuma sahip olduğu görülmektedir. Bu tartışmalarda iletişim konusu genel olarak bireysel/bireyler arası, gruplar arası ve toplumsal iletişim olarak farklı boyutlarda ele alınmaktadır. Bireysel/bireyler arası boyutta iletişim bireylerin bilgi ve sembol üreterek birbirlerine ilettikleri ve bu iletileri algılamaya, anlam vermeye, yorumlamaya ve benimsemeye çalıştıkları bir süreçtir (Özodaşık, 2009: 9). Bu tanımda iletişim olgusunun başta bireysel olmak üzere psikolojik ve sosyo-psikolojik boyutları ön plana çıkarılmaktadır. Fakat iletişimin toplumsallık gibi göz ardı edilmemesi gereken çok önemli bir boyutu daha bulunmaktadır. Toplumsallık boyutu da beraberinden toplumsal iletişim konusunu gündeme getirmektedir. Toplumsal iletişim kavramı ile iletişimin toplum, toplumsal yapı, toplumsal yaşam, toplumsal kurumlar ve/veya toplumsal ilişkiler bağlamında ele alınışı ifade edilmektedir. Kısaca, toplumsal iletişim kavramı, iletişim olgusunun toplumsal boyutunu/niteliğini vurgulamaktadır. Somutlaşması açısından bir tanım yapmak gerekirse; toplumsal iletişim, “bir toplumun üyelerinin ortak maddi ve manevi etkinlikleri dolayısıyla aralarında oluşan bağlantıları doğrudan ve dolaylı yollarla göreceli olarak toplumun bütününde gerçekleştirdikleri süreçlerin tümü” olarak tanımlanabilir (Zıllıoğlu, 1996: 62; akt. Yılmaz, 2003: 15). Ayrıca iletişimin bir de grup düzeyinde ya da gruplar arası olarak tanımlanan bir boyutu daha bulunmaktadır. Ancak bu bölümde yerel toplum ile Gürcü göçmenler arasındaki iletişim bireysel ve toplumsal ilişkiler ve dinamikler üzerinden ele alınacağı için sadece bireysel ve toplumsal iletişim tanımlarına yer verilmiştir. Yerel toplum ile Gürcü göçmenler arasındaki gruplar arası iletişim bir sonraki bölümde sosyal temas kuramlarıyla birlikte ele alınacaktır.

Önceki bölümlerde de değindiğimiz üzere bölgede yerel toplum ile Gürcü göçmenler arasındaki ilk iletişimin Rus Pazarları üzerinden kurulduğu bilinmektedir. Bugün gelinen noktada bu iletişimin her ne kadar alışveriş veya ticaret ilişkisinin dışına çıkıp farklı alanlara yayıldığı görülse de iletişimin merkezinde hâlâ ekonomik ilişkilerin yer aldığı da bir gerçektir. Önceki dönemde “tüccar turist¹²⁶” ile alıcı ya da müşteri arasındaki iletişim, günümüzde büyük oranda

¹²⁶ Bölgedeki Gürcü göçmenlerle ilgili olan bu adlandırma/tanımlama ilk olarak Ildikó Bellér-Hann ve Chris Haan tarafından kullanılmıştır. Detaylı bilgi için bkz: Hann I. B. & Chris Hann (2012). *Doğu Karadeniz’de Devlet, Piyasa, Kimlik: İki Buçuk Yaprak Çay*. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 128.

“işçi turist¹²⁷” ile işveren ya da patron arasındaki iletişime dönüşmüştür. Ancak her iki tür iletişimin de merkezinde yerel toplum açısından “satın alma” amacının yer aldığı görülmektedir. Bugün bölgede yerel toplum arasında yaygın olarak kullanılan “çayluğa Gürcü aldım” ya da “eve Gürcü aldım” ifadeleri de bu “satın alma” eyleminin ne kadar yerleşik hale geldiğinin bir kanıtıdır¹²⁸.

İlk dönemdeki satın alma, Marx’ın ifadesiyle piyasadaki modern değiş-tokuş tarzını yansıtırken; günümüzdeki satın alma, satılmak üzerine üretilen emeğin metalaştırılmasını yansıtmaktadır. Oysaki Polanyi (1986: 90)’nin ifadesiyle emek, sadece yaşamın bir parçası olarak ele alınması gereken insani bir faaliyettir. Buradan hareketle yerel toplum ile Gürcü göçmenlerin arasındaki iletişimin büyük oranda ekonomik parametreler üzerinden şekillendiği ifade edilebilir. Ancak hem Marx’ın hem de Polanyi’nin farklı şekillerde ifade ettiği üzere modern anlamda değiş-tokuş ya da satma-satın alma şeklinde oluşan iletişim doğası gereği toplumsal hayatın gelişimi önündeki en büyük engellerden biridir. Nitekim bu tarz bir iletişim, kurulan ilişkilerin metalaştırılmasına ve insani özelliklerin göz ardı edilmesine yol açmaktadır.

Yerel toplum ile Gürcü göçmenler arasındaki iletişime bakıldığında önceki bölümlerde yapılan analizlere benzer olarak katılımcıların bireysel, ailesel, etnik, kültürel ve/veya sosyoekonomik özelliklerinden kaynaklanan farklı deneyimlere ve ilişkilere rastlanmaktadır. Ayrıca yapılan derinlemesine görüşmelerde bu konuda da önceki dönem ilişkiler ile yeni dönem ya da günümüzdeki ilişkilerin farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Önceki dönem diyebileceğimiz 1990’lı ve 2000’li yıllar daha çok iletişim sorunlarının yaşandığı, yerel toplumun kendileriyle anlaşılmayan Gürcü göçmenleri suçladıkları, zaman zaman da onlara kötü davrandıkları bir süreçtir.

Yani bir yabancıya nasıl gerekiyorsa öyle fazla tabi kendi milleti gibi olmasa bile iyi fena değil yani. Önceleri daha şeydi, mesela eşime kızıyordum N... bile bazen çok kızarak konuşuyordu onlara ilk önce. Konuşma onlar da insan diyordum mesela şimdi öyle değil o da düzeldi. [...] Önceki gibi değil, önceleri daha şey davranıyordular çalışana. Fakir işte zavallı gibi görüyordular şimdi öyle değil öyle görmüyor kimse, düzeldi yani alıştık bizde. Daha iyi yani (YKK 7, kadın/61 yaşında).

Yapılan saha araştırmalarında, önceki dönemdeki benzer davranışların genellikle erkekler tarafından sergilendiği görülmektedir. Bu durumun bölgedeki ataerkil toplum yapısının bir yansıması olarak da ifade edilebilir. Bu dönemde bölgedeki kadınların, erkeklerin Gürcü

¹²⁷ Ildikó Bellér-Hann ve Chris Haan (2012) tarafından yapılan “tüccar turist” tanımlamasına atfen bu bölümde Gürcü göçmenler aynı zamanda “işçi turist” olarak tanımlanmaktadır.

¹²⁸ “Bizim de mesela babamın tarafında 20 tona yakın çay var öğrenciyken hep biz toplardık annem, babam işte biz çocuklar kardeşlerim, hiç Gürcü almazdık yani. Ama işte şimdi biz okuduk, memur olduk, kardeşlerim üniversitede çalışıyorlar, annem babam hani yaşlanıyorlar ihtiyaç haline geliyor ister istemez Gürcü alıyorsun” (YKK 8, kadın/31 yaşında/Ardeşen).

göçmenlerle iletişim kurarken sergiledikleri davranışları ve söyledikleri sözleri onaylamadıkları açık bir şekilde görülmektedir. “Çalışan, çalıştırana öyle kötü konuşulmaz ne olursa olsun yabancılar ben acıyorum, üzülüyorum. İnsan yabancı ülkede böyle ikinci sınıf insan muamelesi görmek kötü bir şey yani sen git başka memlekette öyle olduğunu düşün” (YKK 7, kadın/61 yaşında). Yerel toplum içindeki kadınların ilk andan itibaren daha sıcak ve samimi bir iletişim içine girdikleri anlaşılmaktadır. Önceki dönemde bu iletişimi kendilerine göre Gürcü göçmenlerin cinsiyetleri üzerinden herhangi bir ayırma gitmeden kuran kadınların, bölgedeki ataerkil yapı nedeniyle zaten erkek göçmenlerle herhangi bir diyalog içine girmesi ve iletişim kurması pek mümkün olmamıştır. Yerel toplum üyesi olan kadınların genellikle ev işlerinde ya da aile içi işlerde bir araya geldikleri Gürcü kadın göçmenlerle daha rahat bir iletişim ortamına sahip oldukları ortaya çıkmaktadır. “Ben mesela burada ilk kiraya oturduğum zaman bir bayan temizlikçi getirdim kadın. Temizlik yaptı falan Gürcü. Ondan sonra konuştuk şey yaptık kahve içtik” (YKK 6, kadın/65 yaşında/ev hanımı).

İletişim söz konusu olduğunda en çok ön plana çıkan konu dil olmaktadır. Bazı katılımcılar yerel toplumla Gürcü göçmenler arasında dille ilgili bir iletişim sorunu olduğunu ifade etmektedirler. “Yani dilden kaynaklı iletişim sıkıntısının olduğunu düşünüyorum yani sonuçta yabancı bir dil yani ben şimdi Türkiye’den dışarı çıksam dilim yok sadece Türkçe biliyorum yani karşı tarafla ne kadar iletişim kurabilirim ki” (YKK 8, kadın/31 yaşında). Türkçe ya da Lazca bilgisi yeterli olmayan Gürcü göçmenlerin hem düşüncelerini ve isteklerini dile getirme konusunda hem de işverenlerin kendilerinden isteklerini anlama konusunda çeşitli sorunlarla karşılaştıkları görülmektedir. “Konuşmayı bilmiyordu, ekmek alacak ekmek, onların ekmek tarzı puri, puri derler onlar. Puri desem sen anlar mısın ne olduğunu? Puri ekmektir, maya sudur. Yani bunları isteyecek adam isteyemiyordu” (YKE 3, erkek/60 yaşında). Dil bilgisi yeterli düzeyde olmayan Gürcü göçmenlerin bahçede, evde ya da işyerinde tek başlarına çalışmaları gerektiğinde zaman zaman yerel toplumla iletişim sorunları yaşadıkları tespit edilmiştir. Örneğin derinlemesine görüşme yapılan bir Gürcü göçmen başından geçen bir olayı şöyle anlatmaktadır.

Ben bir gün bir yere çalışmaya gittim. Daha ilk zamanlardaydı ve ben de Türkçe tam bilmiyordum. Anlamıyordum. Bana bir alan gösterdiler burayı temizleyeceksin diye. Küçük bir bahçe. İşaretle böyle tüm alanı gösterdiler. Kenarda çiçekler de vardı. Ben de patron gittikten sonra başladım temizlemeye. Tüm alanı temizledim otları falan biçtim. Hepsini tamamladım. Sonra kadın geldi ve başladı bağırma ne yaptın sen diye. Çiçekleri gösterdi bana bunları niye kestin gibi işaret ediyordu. Ben o zaman anladım yanlış bir şey yaptığımı. Patron bana galiba çiçeklere dokunma demişti. Ama ben hepsini kestim. Kadın baya kızdı bana. Sonra kocası geldi. Dedi bana sen ne yaptın? Tuttular beni eve götürdüler yani eve doğru çıktılar. Ben de ilk başta korktum bana bir şey yapacaklar diye. Çekindim dövecekler diye. Ama sonra güldüler bana ve yemek verdiler. Bu da böyle bir olay işte ilk yıllarda yaşadığım (GKE 1, erkek/46 yaşında/mevsimlik tarım işçisi).

Bölgede yerel toplum tarafından başta Türkçe olmak üzere Lazca, Hemşince, Gürcüce ve Lomca gibi çeşitli dillerin konuşulduğu bilinmektedir. Ancak bölgede yaygın olarak kullanılan iki dil bulunmaktadır: Türkçe ve Lazca. Bölgede bulunan Gürcü göçmenlerden sınıra yakın olan Sarpi ve Gonio gibi yerleşim yerlerinde ikamet edenler Lazca bilmektedirler. Lazca ya da Türkçe dillerinden her ikisini de bilmeyen bir göçmen olduğunda yukarıdaki hikâyede de görüldüğü üzere iletişim büyük bir sorun haline gelmektedir. “Onlarda Lazca bilmeyen var mesela Türkçe hiç bilmeyen var hadi Lazcayı bilmiyor dil o ayrı bir dil. E biz Gürcüce bilmiyoruz onlar Türkçe bilmeyince çok zor anlaşıyor” (YKK 6, kadın/65 yaşında/ev hanımı). Ayrıca Abhazya ve Guria Bölgeleri arasında kalan Samegrelo Bölgesi’nden gelen Gürcü göçmenler Megrelce konuşmaktadır¹²⁹. Lazca ile Megrelce, Gürcüce ve Svanca ile birlikte Güneybatı Kafkas dil ailesi içinde yer almaktadır. Ancak bu dil ailesi içinde birbirine en yakın iki dil Lazca ile Megrelce’dir. Kimi dilbilimcilere göre bu iki dil Zancadan zaman içinde ayrılıp iki ayrı dil haline gelmiş ve antik Kolheti kültürünün günümüzdeki mirasçıları ve temsilcileridir¹³⁰ (Gökdağ, 2011: 120). Dolayısıyla, Türkçe dışında Lazca da konuşabilen bölge insanı Lazca ve Megrelce, hatta aynı dil ailesi olması nedeniyle az da olsa Svanca, konuşabilen Gürcü göçmenlerle de iletişim sıkıntısı çekmediklerini ifade edilmektedir.

Dediğim gibi Megreller, Svanlar, Lazlar aynı dili konuşuyor. Zaten şimdi ben Svaneti’den yeni geldim. Aynı Mergelce konuşuyorlar ama ben mesela Svanlarla Lazca konuştum ama öyle bir şey var bizim Lazca Türkçeye ne kadar karışmışsa onların Megrelcesine de o kadar Gürcüce karışmış yani (YKE 13, erkek/62 yaşında/emekli öğretmen).

Yerleşim yerlerinin sınıra olan mesafesi de konuşulan dili ve yerel toplum ile göçmenlerin iletişimini etkilemektedir. Örneğin, sınıra en yakın yerleşim yerlerinde Lazca ortak dil gibidir. Hatta Türkçe, Lazca ile karşılaştırıldığında sınır çevresinde konuşulan ikinci ya da ek dildir diyebiliriz¹³¹. Ayrıca Sarp, Kemalpaşa ve az da olsa Hopa’da yaklaşık 30 yıldır kurulan iletişim ve ilişkiler neticesinde bölgede Lazca bilmeyen ve Gürcü göçmenlerle iletişime geçemeyen kişilerin de zaman içinde Gürcüce öğrendikleri tespit edilmiştir. “Anlaşma konusunda

¹²⁹ Günümüzde Gürcistan’da yönetsel olarak toplam 12 bölge (Abkhazia, Samegrelo, Guria, Adjara, Racha-Svaneti, Imereti, Samtskhe-Javakheti, Shida Kartli, Mtskheta-Mtianeti, Kvemo-Kartli, Kakheti, Tbilisi) bulunmaktadır.

¹³⁰ “Güney Kafkas dilleri için Kartveli diller de denilmektedir. Ancak buna başta Türkiyeli Lazlar olmak üzere çeşitli dilbilimciler de karşı çıkmaktadırlar. Söz gelimi Laz aydınlarına göre; Gürcü resmi tarih tezleri Lazları ve Megrelleri, Gürcülerin (Kartveli) bir kolu saymaktadırlar. Lazca, Megrelce, Gürcüce ve Svancanın dâhil olduğu dil ailesi bu milliyetçi görüş tarafından Kartveluri yani Gürcü dilleri grubu olarak adlandırılmaktadır. Lazlara ve dilbilimcilere göre; bir dil ailesi içindeki bir dilin o dil ailesinin adı olamayacağına ilişkin dilbilimsel görüşe karşın bu tez günümüzde de savunulmaya devam etmektedir ve bu asimilasyonist bir çerçeve ile Gürcistan aracılığıyla filolojiye sunulmaktadır. Gerçekte Gürcü resmi ideolojisine bağlı olmayan dilbilimciler adı geçen dilleri bağımsız ve kendi başına bir olduğu konusunda şüphe dahi etmemektedirler.” (Gökdağ, 2011: 131).

¹³¹ Burada ek dil ifadesiyle anlatılmak istenen bölge insanın ana dil etkisiyle kendi aralarında konuşurken yarı Türkçe yarı Lazca kullanarak konuşmalarıdır. Bir başka deyişle bölge insanının herhangi bir dilde aklına gelmeyen bir kelimeyi diğer dilde söyleme kolaylığını tercih etme durumudur.

Kemalpaşa'nın insanları, öteye beriye çok gidip gelme konusunda olsun bu şekilde iç içe yaşadıkları için olsun, her gün mutlaka bir Gürcü ile karşılaştıkları için olsun dil konusunda pek fazla zorluk çekmiyorlar, anlaşıyorlar yani öğreniyorlar” (YKE 12, erkek/66 yaşında). Buna karşın Lazca ya da Megrelce dillerinden herhangi birini bilmeyen göçmenlerin de (bunlar büyük ihtimalle etnik olarak Gürcü kimliğine sahiptir) Türkçe öğrenmeleri beklenmektedir.

Şu anda iletişim sıkıntısı hiçbirinde yoktur. Eskiden vardı, eskiden iletişim şu yani yüzde 90'ı yüzde 100'ü diyebilirim konuşmayı bilmiyordu. Şuan da herkes konuşmayı ufak tefek çözdü, Gürcüler de ufak tefek Türkçeyi öğrendi yani diyaloglar iyi gidiyor. Gürcü Türk oldu Türk Gürcü oldu bunu diyeyim yani kardeş olduk kardeş. Valla ben memnunum (YKE 3, erkek/60 yaşında).

Yapılan araştırma ve derinlemesine görüşmelerde, Gürcü göçmenlerin süreç içinde kendi ihtiyaçlarını ifade edebilecek ya da işverenlerle iletişim kurabilecek kadar Türkçe öğrendikleri anlaşılmaktadır. Yerel toplum içinde niceliksel olarak Gürcü göçmenler kadar olmasa da Gürcüce öğrenen kişiler bulunmaktadır. Ancak bu kişilerin neredeyse tamamının erkek olduğu görülmektedir. Nitekim saha araştırması sırasında bölgede, ev işleri dışında toplumsal hayatın içinde Gürcü göçmenlerle iletişim ve etkileşim halinde olan iki kadından başka bir kadına rastlanılmamıştır. Bu kadınlardan biri çiçekçilik, diğeri ise kafe işletmeciliği yapmaktadır. İşleri gereği nerdeyse sınır açıldığından beri hemen her gün Gürcü göçmenlerle iletişim halindedirler; ancak hiçbir zaman Gürcüce öğrenme ihtiyacı hissetmediklerini ifade etmektedirler. Bu iki örnek bireysel düzeyde dil öğrenimindeki motivasyon eksikliği ya da isteksizlik-eylemsizlik döngüsüyle açıklanabilir; ancak Gürcücenin genel olarak erkekler tarafından öğrenilmesi ve öğrenilmek istenmesinin yerel toplum içindeki ataerkil yapı ve geleneksel yaşam tarzıyla ilgili olduğu düşünülmektedir. Yapılan derinlemesine görüşmelerde erkeklerin bölgede sosyalleştikleri kahvehaneler, çarşı meydanları, parklar ve/veya çay bahçeleri gibi alanların, erkeklerin dil öğrenimi konusunda bir istek ve güdülenme yaşamalarına katkı sağladığı anlaşılmaktadır.

Bizim burada Gürcüce bilen çok arkadaşlarımız var biz bir türlü öğrenemediğimizden bizdeki kusur o aslında öğrenmemiz lazım şimdi devamlı onlarla işimiz gücümüz oluyor ama ne bileyim öğrenemedik. Biz de şimdi kahveye git muhakkak 10 kişiden 3'ü 4'ü Gürcüce biliyor. Ne kadar öğrenmişler, nasıl öğrenmişler ben anlamadım da öğrenmişler ne bileyim ama Gürcüceyi öğrenen çok Laz var (YKE 5, erkek/61 yaşında).

Yerel toplum içinde Gürcü göçmenlerle iyi bir iletişim ve işbirliği sağlamak için Gürcüce bilmenin önemli olduğunun farkında olan ve samimi duygularla Gürcüce öğrenmek istediğini ifade eden hiç de azımsanamayacak sayıda erkek olduğu görülmektedir. Ancak çoğu erkeğin bunu bir işveren olarak çalıştırdığı ya da çalıştıracağı göçmenlerin kendi istediklerini anladıklarından emin olmak için istediği anlaşılmaktadır. Erkeklerin neden Gürcüce öğrendikleri ya da neden Gürcüce öğrenmek istediklerine yönelik yöneltilen sorulara verdikleri

cevapların genellikle iş hayatına yönelik avantaj ve kolaylık sağlama yönünde olması bu çıkarımın yapılmasını sağlamaktadır.

Bir gün gittik köye şimdi adam orada oturuyor şeyde çayın bitti mi diye soruyorum yüzüme bakıyor Lazca biliyor musun diyorum onu anlamıyor, ben sana ne söyleyeceğim de seninle anlaşacağız. Neyse sonra 4-5 kişi geldi biri çat pat biliyor ona şey yaptım az kaldı dedi bitiyor dedi mesela derdimizi anlayabildik yoksa anlayamıyorsun (YKE 5, erkek/61 yaşında).

Yerel toplum ile Gürcü göçmenler arasındaki iletişimde dil bilmeme durumuyla ilgili ortaya çıkan en büyük sıkıntı genellikle ücret pazarlığı konusunda yaşanmaktadır. Eğer işveren, Gürcü göçmen ile gündelik ya da yevmiye üzerinden anlaşacaksa dili bilmeseler de Gürcü göçmenlerin genellikle 120, 130, 150 gibi rakamları anlamalarından dolayı pek sorun yaşanmamaktadır. Ancak iki taraf da birbirlerinin dilini bilmiyorsa ve ton başı veya ton işi bir anlaşma yapmak istiyorlarsa işler biraz karmaşık hale gelebilmektedir; çünkü bu durumda 500, 525, 575 gibi daha karmaşık rakamlar konuşulmaktadır. Ayrıca 500 kilo, bir ton, iki ton gibi Gürcü göçmenler için karmaşık olabilecek hesaplar işin içine girmektedir.

Fiyat konusunda mesela diyorsun ki kilosunu ben diyorum 500'e toplatıyorum, öteki ben 550 o konuda mesela bazen yanlış anlaşılmalarda oluyor kendisi söyleyemediği için sen de anlayamıyorsun. Orada bazı sıkıntılar yaşıyor ama Türkçe bilen oluyor veyahut onun dilini bizden bilen oldu mu çok iyi anlaşılır. Yoksa sıkıntı çekiyorsun sonradan işte ben böyle demiştin sen böyle demiştin farklı sıkıntıya girmemek için dil bilmek veya bileni konuşturmak çok önemli (YKE 5, erkek/61 yaşında).

Ancak burada yıllardır aynı işveren ile iş yapan Gürcü göçmenlerde durum daha farklıdır. Bu göçmenler ya da işverenler birbirlerinin dillerini bilmeseler de aralarında yıllardır süregelen bir iletişim ve ilişki söz konusudur. “Bazıları yerli gibi olmuş buranın yerlisi gibi çünkü devamlı işçi olarak çay toplamaya geliyor. Kişilere olarak şahıs olarak da aynı kişilere gidince onlar bir arkadaş bir şey gibi yani onlara alışkanlık oluyor” (YKK 6, kadın/65 yaşında/ev hanımı). Saha araştırması sırasında yaklaşık 30 yıldır birlikte iş yapan ve iletişim halinde olan kişilere rastlanılmıştır. Üstelik bu göçmenlerden bazıları işlerini yaptıkları aileler tarafından o kadar benimsenilmişlerdir ki ailenin bir üyesi olarak kabul edilmektedirler. Örneğin yaşlı bakıcısı olarak 5 yıldır aynı yaşlı kadına bakan ve derinlemesine görüşme yapılan bir kadın göçmen, bu çalışmanın araştırma süreci içinde yerel toplumdaki bir erkekle evlenmiştir. Katıllımlı gözlem yapılmak üzere düğüne gidildiğinde kadın göçmenin yatak odası takımının, oturma grubunun ve beyaz eşyalarının bir kısmının bakıcılığını yaptığı kadının çocukları tarafından düğün hediyesi olarak alındığı öğrenilmiştir. Bu kişilerle yapılan görüşmelerde de annelerinin bakıcılığını üstlenen bu Gürcü kadını kendi kardeşlerinden ayrı görmediklerini ifade etmişlerdir.

Mesela bizim Ömer'imiz var eşimin ailesinin evinde bahçe işleriyle uğraşan, dışardaki işleriyle uğraşan. Evin abisi yani. Bizim onunla ilişkilerimiz çok çok iyidir. (Ek soru: Ömer dediniz Gürcü mü?) Gürcü... Senelerdir yaşıyor bizimkilerle ve son derece iyi ilişkilerimiz

var ama her gördüğümüz Gürcü'ye de aynı sıcaklıkla yaklaşıyor muyuz bence yaklaşmıyoruz. (YKK 3, kadın/33 yaşında).

Burada her ne kadar hem bir kadın hem de bir erkek göçmen üzerinden örnek verilse de Gürcü göçmenlerin yerel toplumla olan iletişimlerinde genellikle cinsiyete ve istihdam alanına bağlı olarak bir farklılaşma söz konusudur. Örneğin, hasta ya da yaşlı bakıcılığı veya ev temizliği yapan ve yerel toplumla aynı evi paylaşan bir Gürcü kadın göçmen ile çay toplama işinde çalışan ve mevsimlik olarak bölgeye gelen Gürcü erkek göçmen arasındaki iletişim farklı olmaktadır. Ancak yukarıdaki örnekte de görüldüğü üzere evin içine giren ya da ev işleri yapan kişi erkek olması durumunda belirli bir süre sonra kabullenildiği görülmektedir. “Yani bir kadın giriyorsa senin evine, hastaya bakmaya onunla ilişkiler farklı oluyor ama ne bileyim çay için bir Gürcü geldiğinde daha az diyalog kuruluyor” (YKK 3, kadın/33 yaşında). Mevsimlik tarım işçisi olarak bölgeye ve çay toplama işinde çalışan erkek bir göçmen yerel toplum ile iletişimini şu sözlerle açıklamaktadır: “Mesela çay olduğu zaman numaraları veriyoruz facebooktan ekliyoruz birbirimizi konuşuyoruz. Çay bitti ya ondan sonra siliyorlar bizi çay geldiği zaman işte yeni arıyorlar bizi. Yani ilişkiler iyi değil” (GKE 10, erkek/21 yaşında).

Her şeye rağmen son yıllarda yerel toplum ile Gürcü göçmenler arasındaki iletişimin daha iyiye gittiği görülmektedir. Bu konuda gerek Gürcü göçmenlerden gerekse yerel toplumdan pek çok katılımcının hemfikir oldukları görülmektedir. Yapılan araştırmalarda önceki yıllarda bazı yerlerde iletişim sorunlarının ya da anlaşmazlıkların kavgaya dönüştüğü olayların yaşandığı tespit edilmiştir. Fakat bugün eskisi gibi kavgalı olayların neredeyse hiç yaşanmadığı ifade edilmektedir.

Müthiş kavgalar olmuştur. Yani yerli insanlarla Gürcüler arasında çok kavgalar şahit olmuşumdur. Bizim yerli insanlara vurunca yerli insanlar birleşip onları linç etmeye kalktılar hatta birkaç tanesini ben tuttum, onların kaçmasına müsaade ettim. Çünkü bize yakışmaz yani 3 milyon Gürcistan'ın, sen 70 milyon o zaman yani burada adamı linç edeceksin, ben birkaç kişiyi tuttum birkaç kişi kaçtılar yani. Aşağı yukarı 6-7 yıl oldu yani (YKE 7, kadın/53 yaşında/zabıta).

Bazı katılımcılar ise bulundukları yerleşim yerinde Gürcü göçmenlerle herhangi bir sorun yaşanmadığı ancak Gürcülerin kendi aralarında çeşitli nedenlerle iletişim sorunu yaşadıklarını ve bazı olayların ölümle sonuçlandığını ifade etmektedir.

Arhavi'de bir Gürcü ile Lazların kavga ettiğini görmedim. Ne bileyim Gürcülerin burada bir sarkıntılık yaptığını görmedim. Yani bu olayları yaşamadık. Kendi aralarında bazı sorunları oldu burada hani öldürmeye varan olayları yaşadık burada oldu mesela bu tünelin üstünde olayları yaşadık Arhavi'de oldu bu olay hatta ama bu kendi aralarında. (YKE 13, erkek/62 yaşında).

Yapılan derinlemesine görüşmelerde bazı katılımcıların yaşanan olaylarda kendi taraflarını ilgilendiren bir durum olmadığında, daha açık bir ifadeyle yerel olmalarının verdiği

üstünlüklerini, çıkarlarını ya da varlıklarını tehdit eden bir durum olmadığında, bölgede yaşanan ve ölümle sonuçlanabilen şiddet olayları karşısında bile tepkisiz kalabildikleri görülmektedir.

Öte yandan son yıllarda bölgede yaşanan olumlu gelişmelere rağmen yerel toplum ile Gürcü göçmenler arasındaki iletişimde kendini üstün olarak gören yerleşik tarafın hâlâ diğer tarafı ötekileştirici, aşağılayıcı ve küçümseyici bir bakış açısıyla değerlendirdiği görülmektedir.

Valla bi iletişim sorunu ben görüyorum şimdi sokakta tanıdıkla mesela ben tanıdığım mesela Gürcüler var gayet selamlaşıyoruz, şey yapıyoruz, konuşuyoruz, o da soruyor bana herhangi bir ihtiyacın var mı diye şey yapıyorlar yani onu şey görmüyorum yani küçük. Ha oturup da öyle muhabbet amacıyla oturduğumuz yok. İş konuşması için oturuyoruz o kadar. [...] Valla Gürcüler şimdi yani Gürcüler biz gösterdiğimiz yani insanlığı diyeyim sana onlar göstermiyorlar (YKE 4, erkek/65 yaşında).

Bu algı bazı durumlarda yukarıdaki örnekte olduğu gibi arka planda kalsa da bazı durumlarda açık ifadelerle gün yüzüne çıkmaktadır. “Tabi o eğitimsizliğin vermiş olduğu o kırsal yöre imajının görüntüsü var hala konuşmalarda bazen seviyesizlik var, görgüsüzlük var ama hiçbir zaman bizim buradaki insanlarla iletişim konusunda veya kabalık saygısızlık konusunda herhangi bir kötü şeylerini görmedim, yaşamadım böyle bir şey.” (YKE 13, 62 yaşında). Bu noktada aslında bu bölümün başında değinilen çokkültürlülük ve çokkültürcülük tartışmalarına da geri dönüyoruz. Çokkültürcü bir toplumun ayırt edici özelliği, diğer kültürlerdeki çeşitliliğin temelde iyi olarak algılanması ve diğer kültürlerin doğasında olan farklı özelliklerin ve değerlerin de bir kültüre ait olmanın veya insan olmanın önemli bir parçası olduğunun anlaşılmasıdır (Ferguson, 2008: 6). Bu konuda yerel topluma yönelik bilgilendirici ve eğitici faaliyetlerin planlanması gerektiğine dair düşüncelere öneriler bölümünde değinilecektir.

Sonuç olarak bir emek piyasanın oluşması ve bu piyasada emeğin metalaşması öncelikle Marx, Engels ve Polanyi tarafından da ifade ettiği üzere insanlar arasındaki ayrışmanın, toplumsal çatışmanın ve/veya farklı bireysel düşmanlıkların temelini atmaktadır. En nihayetinde bu durum toplumsallaşma sürecini ve topluluk hayatını tehdit eden bir yapıya dönüşmektedir. Nitekim bölge özelinde ele alınacak olursa katılımcı görüşleri de iddiayı destekler niteliktedir. “Ticari hayatın karşılıklı olarak gelişmesi sonrası insani ilişkiler biraz daha farklılaştı. Para yani insani duygular yavaş yavaş değişmeye başladı. Para ön plana çıkınca bu sefer ilişkilerde de zedelenme bu tür şeyler gelişti” (YKE 9, erkek/57 yaşında/emekli öğretmen). Bu bölümde ele alındığı şekliyle yerel toplum ile Gürcü göçmenler arasındaki iletişimin ekonomik ilişkiler temelinde kurulduğu ancak zamanla insani ilişkiler ve karşılıklı saygı çerçevesinde ilerlediği tespit edilmiştir. Ancak tüm olumlu gelişmelere rağmen yerel toplum içinde hâlâ geçmişten gelen ötekileştirici, dışlayıcı ve aşağılayıcı bir bakış açısının yer aldığı görülmektedir. Bu bakış açısının yerel toplum ile Gürcü göçmenler arasındaki iletişime ve gelecekteki umut edilen

birlikte yaşam idealine olumsuz bir etki yapmaması için gerekli tedbirlerin alınması, bilgilendirici ve eğitici çalışmaların bir an önce başlatılması gerekmektedir.

5.3. BİRLİKTE YAŞAM VE KARŞILIKLI UYUMA YÖNELİK BULGULAR

Birlikte yaşam ve karşılıklı uyuma yönelik bulgular aşağıdaki tabloda görselleştirildiği üzere toplam beş alt tema altında toplanmıştır.

Tablo 5. Birlikte yaşam ve karşılıklı uyuma yönelik bulgular

5.3. Birlikte Yaşam ve Karşılıklı Uyuma Yönelik Bulgular	
Alt Temalar	Öne Çıkan Konular & Başlıklar
5.3.1. Benzer ya da Farklı Yönlerde Dair Düşünceler	Ortak sosyal ve kültürel geçmiş (Kolheti Krallığı'nın mirasçıları: Lazlar ve Megreller) Dil, mitoloji, coğrafya, tarih, yemek kültürü, düğünler, cenazeler, dans ve müzik
5.3.2. Gürcü Göçmenlerin Bölgedeki Yaşama Uyum Sağlamalarına Yönelik Düşünceler	Kültürleşme süreci (bütünleşme, ayrılma, asimilasyon ve marjinalite) Uyum sağlayanlar: "Bizden farkları kalmadı artık onların, poşalar gibi içimizden biri oldular." Uyum sağlayamayanlar: "Onlar bizimle aynı sofraya oturamaz! Onlar farklı." / "Gürcünün sı olmayacak!"
5.3.3. Yerel Toplumun Gürcü Göçmenlere Yönelik Duygu, Düşünce ve Davranışları	Seks işçiliği ve ilk yıllara ait bakış açısı, Bizler ve onlar: onlar farklı, pis, hırsız, yabancı "Gürcüler olmasa biz ne yapardık?"
5.3.4. Birlikte Yaşam ve Karşılıklı Uyum Hakkındaki Düşünceler	Asimilasyon, Adaptasyon, Entegrasyon, Çokkültürlülük ve Karşılıklı Uyum, Sosyal temas hipotezi/kuramı & Gruplararası temas kuramı (Intergroup Contact Theory), Bölgede Milattan öncesine dayanan «birlikte yaşam felsefesi»nin varlığı
5.3.5. Birlikte Yaşamı Kolaylaştırmak İçin Öneriler ve Beklentiler	Evrensel ve hak temelli sosyal politika tedbirleri ile yasal düzenlemeler, Yerel Yönetimler & Sivil Toplum Kuruluşları, İki taraf arasında «karşılıklı» empati, hoşgörü, saygı, sevgi, kabul ve uyum çabaları

5.3.1. Benzer ya da Farklı Yönlerde Dair Düşünceler

Bölgedeki birlikte yaşam ve karşılıklı uyum idealin izlerinin sürüldüğü bu bölümde öncelikle yerel toplum ile Gürcü göçmenler arasındaki benzer ve farklı yönler tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bunun için ilk olarak kısa bir tarih yolculuğu yapılarak bugün birbirlerine sınır olan fakat yaklaşık yüz yıl öncesine kadar aynı ülke toprakları içinde yer alan bölgenin bir değerlendirilmesi yapılacaktır. Bilimsel olarak bir bölgenin tarihselliğini ve coğrafyasını inceleyebilmek için pek çok kaynağa başvurmak gerekmektedir. Bu kaynaklardan tarihler, kişi adları, tarihi olaylar, yer adları, sözlü ve yazılı kültüre ait belgeler, haritalar veya anlaşmalar gibi çok sayıda bilgi içeren dokümanların çıkarılması, bir araya getirilmesi ve yorumlanması

bilimsel bir çalışmanın gerekliliğidir. Ancak bölge özelinde yapılan bu çalışmanın bir tarih ya da coğrafya çalışması olmadığı ve araştırma sorunsalının dışına çıkılması arzu edilmediği için bölge ile ilgili değerlendirme sınırlı sayıdaki kaynaktan derlenen bilgilerle gerçekleştirilmektedir.

Bölgenin (Doğu Karadeniz ile Batı Gürcistan) ortak tarihi M.Ö. 12-11. yüzyıllara kadar uzanmaktadır. Ancak günümüzde Kolheti Krallığı olarak bilinen, bazı kaynaklarda Kolhida ya da Kolhis Krallığı olarak da adlandırılan, uygarlıkla ilgili ilk bilgilerin Urartu kaynaklarında geçtiği belirtilmektedir. Bazı kaynaklarda¹³² M.Ö. 6. yüzyılda kurulduğu iddia edilen bu krallığa ait Kolheti medeniyetinin ise M.Ö. 16. ve 15. yüzyıllara kadar dayandığını ileri süren çalışmalar bulunmaktadır¹³³. Kolheti medeniyetinin içinde bugün de varlığını sürdüren Gürcü, Zan, Svan ve Abhaz olmak üzere dört farklı etnik grubun var olduğu bilinmektedir. Ancak bu etnik grupların içinde Zan olarak adlandırılan etnik grubun bugün Megrel ve Laz olmak üzere iki farklı etnik gruba ayrıldığı görülmektedir. Nitekim önceki bölümde yer alan iletişim konusunda da değindiğimiz üzere Güney Kafkasya dil ailesi içinde yer alan Megrelce ve Lazca dillerinden herhangi birini konuşabilen kişiler genellikle iletişim sorunu yaşamadıklarını ifade etmekteydiler. Gürcüler bugünkü resmi devletin etkin ve egemen etnik grubu konumundadır. Ancak Kolheti Krallığı'na ait döneme baktığımızda, başkenti bugünkü Kutaisi şehri olan krallığın yönetici tabakası siyasi arenada Lazlara göre daha fazla ilerlemiş olan Megrellerden oluşmaktadır. Megrellerin yönetimindeki Kolheti Krallığı M.Ö. 6. yüzyılda kendi parasını bastırarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Fakat daha sonra zayıflama sürecine giren bu krallık M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren Perslerin, Pontus Rumlarının ve Romalıların saldırılarıyla bir iç karışıklık yaşamıştır. En sonunda da M.Ö. 1. yüzyılda Romalılar Kolheti Krallığı¹³⁴'nı işgal etmişler ve yönetimi Megrellerin elinden alıp Lazlara vermişlerdir (Başkan, 2011: 23). Böylece Laz ya da Lazika Krallığı tarih sahnesindeki yerini almıştır. Bu süreçten sonra, Kolheti adının yerini Laz kelimesinin aldığı görülmektedir. M.S. 6. yüzyılda bölgeye gelen Bizanslı tarihçi Agathias, "Lazika'da yerleşik olanlar, eskiden Kolhiler olarak bilinirlerdi ve bu Lazlar ile Kolhiler de aynı halktır." sözleriyle bu değişimi doğrulamaktadır (Zehiroğlu, 2000: 11-12). Bazı Gürcü tarihçilerine göre Lazlar, Batı Gürcistan'daki diğer gruplarla Kura-Aras veya Karaz

¹³² Başkan, A. (2011). Kafkasya'da Bütünleşme ve Dağılma Döngüleri İçinde Gürcüler, Zanlar (Megreller ve Lazlar) ve Svanlar. *Karadeniz Araştırmaları*, cilt 30, s. 15-41.

¹³³ Lordkipanidzé, O. (1990). On the Cult of Heracles in Colchis. *Collection de l'Institut des Sciences et Techniques de l'Antiquité*, 413 (1), p. 277-288.

¹³⁴ Saha araştırmaları sırasında bölgede kolot peyniri, koleti pide ve koleti hamuru gibi "kol ve koleti" kelimelerinden oluşan farklı adlandırmaların yaygın olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu adlandırmaların isim benzerliğinden mi kaynaklandığı yoksa etimolojik olarak Kolheti Krallığı'na bir referans mı yapıldığının anlaşılabilmesi için dil bilimsel bir incelemeye gerek duyulmaktadır.

Kültürü adıyla anılan ortak bir kültüre sahiptirler¹³⁵. Laz ya da Lazika Krallığı M.S. 6. Yüzyıla kadar bölgedeki varlığını sürdürmüştür. Bu dönemden sonra önce Abhazlar kısa bir dönem yönetimi ele geçirirler; ancak daha sonra bölgede bugün de etnik ve yönetsel olarak baskın olan Gürcülerin hâkimiyeti başlamaktadır. Gürcü hâkimiyetine kadar olan dönemi yerel toplumun entelektüel katılımcılarından biri aşağıdaki sözlerle özetlemektedir. Bu ifadeler aynı zamanda bölge insanının, sayıları az olsa da, entelektüel yönünü ortaya koyması açısından oldukça önemlidir.

Milattan önce birinci yüzyılda Laz denilmeye başlanmış öyle diye düşünüyorum ve milattan sonra 600 yılında da Lazika Krallığı yok olmuş tarihten silinmiş işte o dönemlerden sonra Liberya yani Kartveller (Gürcüler) batıya doğru göç ediyorlar. İşte aslında o göç olayı o zaman başlıyor. Yaklaşık yani Gürcü kelimesi de benim yaptığım araştırmalarda 1200-1400 yıllarında kullanılmaya başlıyor Türkler kullanmaya başlıyorlar. Normalde onlar yok daha önce İberya eski dönemde İberya, sonra kendilerine Gürcü adını takıyorlar işte Yunancadan gelen erkek adıdır yani genelde işte çiftçilik, tarlada çalışanlara Georgi derler onlarda. Gürcistan'a öyle bir isim takmışlar ondan sonra şimdi uluslararası şeyde Georgia diye yazıyor o isim de Yunanlılardan verilmiş (YKE 13, erkek/62 yaşında/emekli öğretmen).

Bu dönemde Gürcülerin Roma (Doğu Bizans) ile iyi ilişkiler kurarken Lazların Roma'ya karşı çıktığı bunun yerine Persler (İranlılar) ile iyi ilişkiler kurdukları görülmektedir (Denizci, 2010: 41). Bölgede bu iki kültürden de izlerin yer aldığı yapılan antropolojik ve kültürel çalışmalarda da ifade edilmektedir. Örneğin Georges Dumézil (2000: 13) Gürcüler Perslerden sadece yazı dilini değil; aynı zamanda, bölgede bugün bile hüküm süren, hiyerarşik yapıyı da devralmışlardır derken bu kültürel izlerden bahsetmektedir. Buraya kadar değinilen konulardan hareketle bölgenin milattan öncesi döneme dayanan coğrafi, tarihi, etnik, dilsel ve kültürel pek çok konuda ortak bir geçmişi bulunduğu görülmektedir. Bu bölümün devamında günümüzde yerel toplumun bakış açısıyla bu ortak geçmişin getirdiği benzerliklerin ya da mevcut farklılıkların neler olduğu ele alınıp değerlendirilecektir.

Yerel toplum ile yapılan görüşmelerde katılımcıların neredeyse tamamı Gürcü göçmenlerle hem benzer (kimine göre çok kimine göre az) hem de farklı (kimine göre çok kimine göre az) yönlerinin bulunduğunu ifade etmektedir. Bu bölüm takip edilmesi daha kolay olması açısından önce benzerlikler ya da ortaklıklar diye bahsedeceğimiz yönlerle yer verilecektir. Daha sonra da yerel toplum ile Gürcü göçmenler arasındaki farklı yönlerle değinilecektir.

Katılımcıların bölgede bulunan Gürcü göçmenlerle olan iletişimlerinden ya da Gürcistan'a gittiklerinde yaptıkları gözlemlerden yola çıkarak iki toplum arasında bazı benzer yönlerin

¹³⁵ Detaylı bilgi için bkz: Utkaradze, T. (2005). The Kartvels, Çev: İrene Kutsia. "The Colchian Culture": (2016). http://realhistoryww.com/world_history/ancient/Misc/Colchis_East_Iberia/Colchis_and_East_Iberia.htm [Erişim Tarihi: 03.12.2018]

olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Örneğin bir süre Gürcistan'da yaşayan bir kadın katılımcı, ülkedeki izlenimleri sonucunda bazı konularda yerel toplumun Gürcülerle benzerliğinden bahsetmektedir. “Şöyle bir izlenimi söyleyeyim yani benziyoruz açıkçası. Kültürlerimiz çok benziyor, yemeklerimiz işte, misafir ağırlamamız, ticaretimiz benziyor yani” (YKK 3, kadın/33 yaşında).

Katılımcıların hemen hepsi ortak noktalara vurgu yapmaktadır; ancak her bir katılımcının bireysel özelliklerine, önceliklerine, yaşam tarzına, dünya görüşüne veya cinsiyetine göre farklı ortak yönleri ön plana çıkardığı görülmektedir. Örneğin, yıllardır bölgede yaşayan ve başka hiçbir yerde yaşamamış olan katılımcıların öncelikle coğrafi benzerlikten bahsettikleri ve coğrafi özellikleri ön plana çıkardıkları görülmektedir. Yapılan derinlemesine görüşmeler sonucunda, coğrafi özellikleri ön plana çıkaran katılımcıların genelde erkekler olması toplumsal cinsiyet açısından bir analiz daha yapılmasını gerekli kılmıştır. Özellikle erkeklerin aynı coğrafyaya ve aynı doğaya vurgu yapmasının ardında yatan nedenselliğin; bölgedeki ataerkil sistem için yüzyıllardır erkekler tarafından yapılan atmacılık yani atmaca avı olduğu anlaşılmaktadır.

Coğrafyadan sonra bir diğer ön plana çıkan benzerlik Lazca üzerindendir. Fındıklı, Arhavi, Kemalpaşa gibi Laz kültürüyle yaşayan ve Lazca konuşan katılımcıların Lazca ile Megrelce arasındaki benzerliğe vurgu yaptıkları görülmektedir. Fakat Lazca üzerinden kurulan benzerlik ya da yakınlık genç katılımcılar için pek geçerli değildir; çünkü bölgedeki genç nesil arasında Lazca konuşma oranı çok düşüktür. Bu yüzden birazdan değineceğimiz üzere genç katılımcılar daha çok yemek kültürü, müzik, dans gibi konuları ön plana çıkarmaktadır.

Hasta bakıcı vardı N...’nin halasına bakıyordu. Megrelmiş Lazca konuşuyor tabi elimle bizde Lazca konuştuk bayıldı bize, ay dedi siz ne kadar güzel Lazca konuşuyorsunuz dedi bize. Dedim Lazız Lazca konuşuyoruz, aynı bizim gibisiniz dedi kadın, çok mutlu oldu Mergeller Lazlara yakın ya aynı bazı şeylerimiz aynıdır dedi orada konuştu zaten onu biliyorum. Bazı şeylerimiz aynı bizim dedi geleneklerimiz aynı dedi mesela şey de biri ölünce ağıt onlarda da varmış. Yemek işte kültürümüz bazı şeylerimiz aynı, onlarda fazla yemek kültürü yok ama o Laz bölgesinde aynı ama (YKK 7, kadın/61 yaşında).

Lazca ve Megrelce arasındaki ilişkiye ve yakınlığa daha önceki bölümlerde değinildiği için burada bilgi tekrarı yapılmayacaktır. Ancak ortak kelimelere sahip olan bu iki dil hem iki toplum arasındaki iletişimi hem de uyumu ve anlaşmayı kolaylaştırmaktadır. Coğrafi ve dilsel benzerliklerden sonra en çok ön plana çıkan konu yemek konusudur. Yemek türü ve kültürü hem kadın katılımcıların hem de erkek katılımcıların en çok değindikleri ortak yönlerden biridir; ancak bu konuda iki toplumun da benzer olmadığını düşünen katılımcılar bulunmaktadır. Bu katılımcıların ifadelerine farklı yönlerde değinilirken yer verilecektir. “Mesela benim orada, ha ne var onlarda mesela biz küme dediğimiz o sucuk yapıyoruz mesela Batum, Sarp’ta da aynısı

yapılıyor mesela” (YKE 4, erkek/65 yaşında). Uzun yıllar Gürcistan’da yaşamış bir katılımcı son 6-7 yıldır Doğu Karadeniz Bölgesi’nde ikamet etmektedir. Ona göre iki toplum başta yiyecekler olmak üzere pek çok açıdan birbirlerine benzemektedirler.

Yemek kültürü mesela mısır Gürcistan’da da çok seviliyor Karadeniz’de de çok seviliyor. Ondandır mısır ekmeği çok yapıyorlar mesela mısır ekmeği olmadan yemek yemiyorlar. Peynir mesela burada da çok seviliyor Gürcistan’da da seviliyor. Onun dışında karalahana, Gürcistan’da da Batum bölgesinde özellikle çok seviliyor burada da çok seviliyor. Fasulye ha keza burada da çok seviliyor orada da çok seviliyor. Birçok anlamda birbirine benziyorlar (YKE 14, erkek/42 yaşında/öğretim üyesi).

Yemek kültürü ve yiyecek-içecekler arasındaki benzerliklerinin dışında etnik olarak aynı kimliğe sahip olan Lazların örf ve adetlerinin de aynı olduğu ifade edilmektedir. “Biz Laz mesela onların da köken Laz. Lazlık var örf adetlerde bazıları uyuyor. Aklıma gelen örf adet yani bizim adetlerimiz neyse o tür adet onlar daha bizden misafirperverdirler. [...] Yemeğinden, içmesinden, şeyinden yani o tür şeyleri bizlerle aynı oluyor” (YKK 6, kadın/65 yaşında). Örf ve adetler konusunda en çok ön plana çıkarılan konu misafirperverlik konusudur. Aslında bu konu sadece etnik olarak Laz olanlar için değil tüm Gürcistan için geçerli ve genellenebilir bir konudur. Gürcüler arasındaki misafirperverlik binlerce yıldır pek çok mitolojik hikâyeye veya efsaneye konu olmuştur. Örneğin bugün bu çalışmanın araştırmacısı olarak, 2011 yılında Gürcistan’a ilk ziyaretimi yaptığımda Gürcüler arasında anlatılan bir mitolojik hikâyenin sonraki yıllarda ve özellikle de araştırma sürecinde bölgedeki farklı etnik gruplar (Lazlar ve Megreller) tarafından da anlatıldığına şahit oldum. Hikâye kısaca şöyledir: Tanrı yeryüzündeki topraklarını halklara dağıtmaktadır. Dünyadaki tüm halklar kendilerine verilen topraklarına kavuşmuşlardır. Tanrı ise dünyanın en güzel topraklarını kendine ayırmış ve bu toprakları hiçbir halka vermemiştir. Zaten geriye başka bir toprak parçası da kalmamış hepsini halklara dağıtmıştır. Tam da bu sırada bir halk, Tanrı’nın huzuruna çıkarak ondan toprak istemiştir. Tanrı, ama nasıl olur ben bütün topraklarımı gelen halklarıma dağıttım demiştir. Toprak isteyen halkın ama şey, biz o sırada çok meşguldük Tanrım dediklerini duyunca Tanrı sormuş: “Ben topraklarımı dağıtırken siz neredeydiniz, ne yapıyordunuz?”. Halk cevaplamış: “Tanrım biz o sırada misafir ağırlıyorduk. Misafirlerimiz masalarından kalkmadan biz de oradan ayrılmadık.” cevabını vermişler. Bu cevabı duyan ve bu misafirperver halkıyla gurur duyan Tanrı, o zaman size kendim için ayırdığım toprakları veriyorum demiştir. İşte bu hikâyede geçen halk Gürcüler, topraklar ise bugünkü Gürcistan topraklarıdır. Bölgedeki saha araştırması sırasında bu hikâyenin diğer etnik gruplar tarafından da anlatılan farklı versiyonlarına sıkça rastlanılmıştır.

Yerel toplum ile yapılan görüşmelerde bazı katılımcılar orta yaş ve üzeri kadınların bölgedeki kadınlarla, özellikle de dağlık alanlardaki köylerde yaşayan kadınlarla benzer kıyafetler giydiklerini belirtmektedirler. “Buraya gelenler mesela bay bayanlar mesela giyimde hiçbir farkı

yok bizimle. Hani köylü ananın teyzemin giyinişiyile bir Batum'un yaşlı orta yaşlardaki bir bayanın giyinişini farklı görmüyorum" (YKE 4, erkek/65 yaşında). Bazı katılımcılar Gürcülerin yaşamını eski yıllarda bölgedeki yaşama benzettiklerini ifade etmektedirler. Onlara göre önceden iki toplum da aynıydı ancak yerel toplum son yıllarda giderek bireyselleşti ve toplumsallıktan uzaklaştı.

Yani Gürcüler bizim 50 yıl önceki Lazların aynısı. (Ek soru: Nasıl mesela yaşayış olarak mı?) 50 yıl önce burada beşeri ilişkiler daha insancıldı daha oturaklı daha saygındı. Büyüklerin büyüklere saygı duyduğu, herkesin eşini, dostunu bildiği daha paylaşımcı olduğu bizim eski insanlarımız o şekildeydi. [...] Ha onları da biz bozar mıyız bilemiyorum Gürcüler şu anda çok iyiler bizden çok daha insanlıklılar. (YKE 7, erkek/53 yaşında).

Sosyolojik benzerlikler ve dönüşüm dışında antropolojik olarak da Gürcülerle benzer özelliklere sahip olduklarını ifade eden katılımcılar bulunmaktadır. Nitekim saha araştırması sırasında yapılan gözlemlerde Gürcü göçmenleri ayırt etmek için ya giydikleri kıyafetlere (iş elbisesi kullanmaları nedeniyle) ya da konuştukları dile bakılması gerektiği anlaşılmıştır. "Şimdi tip olarak yani Gürcüler zaten bu Karadeniz'e çok yakın olduğu için çoğu zaten Sarp'ta ya da akrabalık derecesi çok. Tamamen birbirine benziyor yani. Hani sen insan geldiği zaman caddede gezerken bu Gürcü'dür diyemezsin konuşmadıktan sonra" (YKE 4, erkek/65 yaşında). Özellikle Laz ya da Megrel¹³⁶ etnik kimliğine sahip olan göçmenlerin yerel toplumun içindeki Lazlarla antropolojik olarak ayırt edilmesi oldukça zordur. Fakat Rize il merkezine geldiğimizde sınıra yakın yerleşim yerlerine oranla Gürcü göçmenlerin tipolojik olarak farklılaştıkları ve kendi Kafkas karakteristik özelliklerinin ayırt edici birer unsura dönüştüğü görülmektedir. Öte yandan Rize'deki insanların Gürcü göçmenlerden antropolojik olarak farklılaştığı ifade edilse de bazı katılımcılar Rize'ye özgü bazı karakteristik özelliklerin Gürcülerde de olduğunu ifade etmektedirler. "Mesela Gürcü insanları da şey kendilerini mesela Rize ile karşılaştırdığım zaman her şeyde lider olarak gören en iyisinin kendisinin olduğunu düşünen işte birçok konuda bilgili olduğunu iddia eden bir yapıya sahipler ben bunu Rize'de de görüyorum" (YKE 14, erkek/42 yaşında/öğretim üyesi). Ayrıca daha önceki bölümlerde de değinildiği üzere Rize bölgedeki mikro milliyetçi yapının merkezi konumundadır. Dolayısıyla il merkezinde, her ne kadar pek çok benzer nokta ortaya konmuş olsa da, sadece Gürcü göçmenler açısından değil bölgeye gelecek iç ya da dış tüm göçmenler için kabullenilmesi zor bir yapının varlığı söz konusudur.

¹³⁶ Laz, Megrel ve Svan gibi farklı etnik kökene ve kimliğe sahip olsalar da göçmenlerin neredeyse tamamı kendini Gürcü olarak tanımlamaktadır. Ancak Lazlık ya da Megrellik var mı diye sorulduğunda etnik kimliklerinin farklı olduğuna değinmektedirler. Bu durumun temel olarak iki farklı nedeni olabilir; (1) görüşme yapılan Gürcülerin çoğunluğunun düşük sosyoekonomik yapıya sahip ailelerden gelmeleri ve zorunlu olan temel lise eğitimi dışında herhangi bir eğitim almamış olmaları ve dolayısıyla etnik kimlik gibi bir şekilde politik sayılabilecek konularla ilgilenmemeleri. (2) önceki yıllarda SSCB yönetiminin Ruslaştırma politikaları neticesinde, ana akım etnik grubun dışında herhangi bir etnik köken ve kimlik tanımlamasını benimsememeleri.

Benzer olarak şunu da söyleyebilirim Gürcü insanı da Karadeniz insanı da yabancı kolay kolay kabul etmiyor kendi ülke içerisinde de olsa başka ülkeden de olsa kolay kolay kabul etmiyor ama kabul ettikten sonra da sahip çıkıyor. Bunu Rize’de de gördüm Gürcistan’da da gördüm bu anlamda çok benziyorlar (YKE 14, erkek/42 yaşında/öğretim üyesi).

Buraya kadar yorumlanan katılımcı ifadeleri genel olarak benzerlikler ve ortak yönler üzerinden aktarılmıştır. Birlikte yaşam ve karşılıklı uyum idealine giden süreçte farklı noktaların ya da benzer olmayan yönlerin tespit edilmesi; benzer ve ortak yönlerin tespit edilmesi kadar önemlidir. Yerel toplum ve Gürcü göçmenler arasındaki farklı yönleri bakacak olursak ön çok ön plana çıkan konunun din olduğu görülmektedir. “En farklı şey din konusudur diye düşünüyorum. Onlar Ortodoks bizim hani şey yönden yani Hazreti Muhammed’e inandığımız şeklinde ama onların dini duyguları daha farklı önde çıkıyor yani hani ben onu söyleyebilirim” (YKK 4, kadın/33 yaşında). Sınırın Türkiye tarafındaki nüfusun neredeyse tamamının Müslüman olduğu; buna karşın Gürcistan tarafında sınırdan uzaklaştıkça artan bir Ortodoks Hristiyan nüfusun olduğu bilinmektedir. Nitekim yerel toplum adına görüşme yapılan katılımcıların neredeyse tamamı kendilerini Müslüman olarak tanımlarken; Gürcü göçmenlerin yaklaşık yarısı kendisini Müslüman diğer yarısı ise Ortodoks Hristiyan olarak tanımlamaktadır¹³⁷. Yapılan saha araştırmalarında ve derinlemesine görüşmelerde din üzerinden tanımlanan farklı olmanın ya da benzer olmamanın birkaç örnek dışında bir ötekileştirme unsuru olarak kullanılmadığı görülmektedir. Hatta önceki bölümlerde Gürcülerle ilgili olumsuz düşüncelerine yer verdiğimiz bir katılımcı (YKE 2) Gürcülerin Ortodoks Hristiyan olanlarına daha güvenilir baktığını; buna karşı asıl güvenilmez olanın Müslüman Gürcüler olduğunu ifade etmektedir.

Ya ne Müslümanı var o kadar yalancı o kadar üçkâğıtçı. [...] Gürcülerin kısmen daha ciddileri vardır Hristiyanı. Müslüman diyen de var ama onların Müslümanlıklarıyla yola çıkılmaz yani o yarım yamalak bir şeyler yani o bizi tatmin etmez onların o halleri. Onlara girsek çok uzun sürer bir şey der ama o Müslümanlık değil yani (YKE 2, erkek/66 yaşında/Rize).

Rize ile merkezinde ikamet eden katılımcının bu ifadesi aslında en olumsuz düşüncelere sahip olan ve dini bir farklılık olarak kabul eden katılımcıların bile dini aidiyetten önce güven, samimiyet, doğruluk gibi insan ilişkilerine atıfta bulunan farklı kavramlara daha çok önem verdiklerini göstermektedir.

¹³⁷ Saha araştırmalarında yapılan gözlem ve inceleme sonucunda bölgede dini konularda özellikle de Gürcü göçmenler açısından bir hassasiyetin olduğu tespit edilmiştir. Bölgede özellikle Gürcü diasporasının faaliyetleri nedeniyle her iki tarafın da dini konuların gündeme gelmesinden tedirgin olması nedeniyle katılımcılara doğrudan hangi dine aidiyet hissettiklerine yönelik herhangi bir soru yöneltilmemiştir. Buradaki asıl amaç derinlemesine görüşmelerde katılımcıların kendilerini rahat hissetmelerinin sağlanmasıdır. Bu yüzden katılımcıların dini aidiyetleri ile ilgili görüşler, görüşme sırasında kendi dini aidiyetinden bahseden katılımcı ifadelerin ve üzerlerinde taşıdıkları herhangi bir dini sembol ya da işaretten hareketle oluşturulmuştur.

Benim için tabi ki öncelik eğer Müslüman işçi bulursam Müslüman tercih ederim ama bulamayınca onlar da sonuçta buraya para kazanmak için alın teriyle para kazanmak için geliyorlar. Yani ayırt etmem ama işte bu Müslüman buna hani Müslüman Gürcü buna daha farklı davranayım bu Hristiyan buna daha farklı öyle düşünmem yani ben (YKK 8, kadın/31 yaşında).

Dini bir farklılık olarak göre katılımcılardan bazıları iş verme veya işe alma konularında önceliği Müslüman olanlara verirken; bazı katılımcılar için işi yapacak olan Gürcü göçmenin dininden önce kişiliği, yapacağı işin niteliği, çalışkanlığı, dürüstlüğü gibi özellikleri ön plana çıkmaktadır. Bu farklılığı ve işverenlerin tutumunu bir Gürcü katılımcı şöyle anlatmaktadır.

Gürcü 4 kişi lazım diyorlar. Mesela Azeri diyorsun var burda gelelim beraber. Yok diyor adam diğer Azeri istemiyorum. Ama öyle de var araba duruyo Gürcü mü haaa diyo hemen Azerilerin yanına gidiyo. Çünkü siz Müslümanın para Hristiyanlara vermiyor. Gidiyor Azeriye niye çünkü o Müslüman. Niye sen Gürcüsün Hristiyanısın. Öyle bakan da var (GKE 6, erkek/41 yaşında/mevsimlik tarım işçisi).

Öte yandan, yerel toplum içinde Gürcülerin sahip oldukları dinin onların bir avantajı olarak değerlendiren katılımcılar da bulunmaktadır. Ancak burada yine araştırma sahasıyla bir bilgi paylaşmakta yarar var. Yukarıdaki alıntılar Rize il merkezinde yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen verilerden yararlanılarak oluşturulmuştur. Dolayısıyla Rize ilinin bölgenin neredeyse en muhafazakâr yeri olduğu düşünüldüğünde hem aşırı ötekileştirici görüşlerin olmadığına yönelik bir değerlendirme yapılabilir hem de nispeten daha az muhafazakâr olan ya da görünen sınıra yakın yerleşim yerlerindeki ifadelerin daha kapsayıcı olacağı düşünülebilir. Örneğin Arhavi ilçesinde yapılan derinlemesine görüşmede bu farklı dini aidiyeti yani Ortodoks Hristiyan olma halini çok başka açılardan değerlendiren katılımcılara rastlanmıştır.

Hayata bakışları farklı Gürcülerin. Ben burada biraz daha dinsel öğelerin etkili olduğunu düşünüyorum yani [...] Hristiyanlık dini orada biraz daha insanların hayata bakış açısını renklendiriyor gibi geliyor. Burada biraz daha baskı var yani orayı sürme, onu yapma, cici, kaka gibi falan diye asayla bizi korkutuyorlar orada öyle bir şey yok yani çok rahatlar. Biz O....'la sık sık gidiyoruz oraya yani insanlar parasız olmalarına rağmen hayata çok renkli bakabiliyorlar (YKE 13, erkek/62 yaşında/Arhavi).

Aslında Gürcü göçmenlerin özellikle de orta yaş ve üzeri olanların bu “hayata farklı bakıyor” oluşlarının ardında yatan eğitim ve sanat ile açıklanabilecek bir gerçeklik söz konusudur. Derinlemesine görüşme yapılan Gürcü göçmenlerin orta yaş ve üzeri olanların büyük bir bölümünün üniversite mezunu; üniversite mezunu olmayanları ise en az bir müzik aleti çalabilecek müzik bilgisine sahip oldukları görülmektedir. Bu durum yerel toplum üyesi katılımcıların ifadelerine de yansımaktadır. “Kültür bakımından bizden farklılar hepsi eğitilmiş oluyorlar. O bakımından farklı oluyorlar” (YKK 6, kadın/65 yaşında). “Ne bileyim ben onları pek şey bulmuyorum bizim ayarda bulmuyorum biraz daha geri kalmışlar [...] ama okuma açısından bizi çok geçmiştir onu söyleyeyim Türkiye’yi ikiye katlamıştır Gürcü olarak ama diğer yönleri çok zayıf” (YKE 5, erkek/61 yaşında).

Ayrıca dini aidiyet ve kültürel özellikler nedeniyle yerel toplum ile Gürcü göçmenler arasında ortaya çıkan bir başka farklılık ise değer yargılar ve cinsellik konusu olmaktadır. Bu durum da pek çok defa, özellikle de erkek katılımcılar tarafından, dile getirilmektedir. “Kültürel olarak yani onlar biraz daha böyle cinsellik ve değer yargılar biraz daha şeffaftır biz biraz daha katıyız” (YKE 8, erkek/56 yaşında). Cinsellik konusu Gürcü göçmenler arasında dini aidiyete göre değişebilen çok kesin bir çizgi oluşturmamaktadır. Gürcü göçmenlerin cinsellik konusunu tıpkı içki¹³⁸ konusunda olduğu gibi Müslümanlık ve Ortodoks Hristiyanlık aidiyetleriyle ayırmadığı; aksine bunu bir kültürel özellik olarak sosyal hayatın içinde yaşadıkları görülmektedir. Örneğin Gürcistan’daki herhangi bir düğünde ister Müslüman bir aile olsun ister Hristiyan bir aile mutlaka yemek masasında şarap da içecekler arasında yer almaktadır. Ancak yerel toplum için içki konusu tıpkı cinsellik konusunda olduğu gibi önemli bir farklılık olarak ifade edilmektedir.

Bölge insanıyla Gürcüler arasında tabi ki fark vardır. [...] Mesela onlar sokakta oturur gelir senin mekânına votkayı koyar içkiyi koyar içer. O içtiği içkiyi de kaldırmaz çeker gider. İşte efendim niye oturdun içtin diye karşı çıktığınızda bizde böyle diyorlar Gürcistan’da. Yani biz onlara ayak uyduramayız onlar bize ayak uyduramaz. Onların yaşantısı başka (YKE 3, erkek/60 yaşında).

Gürcü göçmenlerin içkiye olan düşkünlere yerel toplumun onları içki ile özdeşleştirmelerine neden olmuştur. “Onlar eğlenmeyi çok seviyorlar, şarap kendileri yapıyorlar içiyorlar. Mesela birinin çocuğu doğdu mu o adam kim varsa kim geçerse hastanede kimi bulursa onlara şarap ikram eder içer oynarlarmış yani. Bu böyle bir hafta sürermiş” (YKK 1, kadın/63 yaşında). Gürcüler yerel toplumun gözünde sadece eğlence zamanında değil cenazelerinde bile sürekli içki içen bir topluluk konumundadır. Bu davranış şekli ve yaşam tarzı yerel toplum için çok önemli bir farklılıktır; çünkü derinlemesine görüşmelerde bu davranışı ölen kişiye büyük saygısızlık ve günah olarak değerlendiren katılımcılar bulunmaktadır. “Adama sormuşlar ne zaman araba alacaksın, babam öldüğü zaman para toplandığı zaman alacağım demiş. Cenazelerde daha güzel para geliyor onların cenazeleri alkollü olur bir hafta olur, yerler, içerler bunlar şarap içerler. Bizde öyle değil tabi” (YKE 8, erkek/56 yaşında). Gürcü kültüründe düğünlerin dışında cenazelerde de para toplanıyor olması yerel toplumun başka bir farklılık olarak değerlendirdiği kültürel özelliktir¹³⁹.

¹³⁸ Gürcü kültüründe içki ile ifade edilmek istenen genellikle şaraptır.

¹³⁹ Gürcistan’da cenazeler, Müslüman cenazesi hariç, genellikle 3, 5 ya da 7 gün bekletildikten sonra defnedilmektedir. Bu bekleme süresi boyunca ölen kişinin cenazesi donduruculu bir tabutta genellikle de evin içindeki bir odada bekletilmektedir. Yüzyıllardır devam eden bu kültürel davranışın temelinde ölüye ve ruhuna duyulan saygı ve vedalaşma ritüeli yatmaktadır. Dolayısıyla bu davranışın Gürcü toplumu için anlamı bir cenaze töreninden ziyade bir veda töreni olmasıdır. Bu yüzden ölen kişi ile vedalaşmak isteyen herkesin onu son bir kez görebilmesi için belirli bir süre cenaze bekletilmektedir. Şehir dışından ya da ülke dışından gelmek isteyenlerin gelmesi beklenirken gelenlerin de bir şekilde karınlarının doyurulması gerekmektedir. Cenazenin 7 gün bekletildiği düşünüldüğünde yemek masrafları bir hayli artmaktadır. Üstelik Gürcü kültürüne göre asıl yemek ölen kişi defnedildikten sonra onun şerefine yenen yemektir.

Yerel toplum tarafından farklılık olarak değerlendirilen ve ifade edilen bir başka konu Gürcü göçmenlerin giyimleriyle ilgilidir. Özellikle kadın katılımcılar Gürcü kadınlarını kendilerinden daha bakımlı ve farklı olarak değerlendirmektedir.

Giyimleri mesela, kadınlar makyaj desen bizim kadınlar gibi değil çok farklı. Çok farklı daha güzel daha bakımlı, çok bakımlı kadınlar öyle. Erkekler o kadar alımlı şey değiller kadınlar çok bakımlı. Erkeklerde mesela öyle güzel giyinsin öyle şık birini göremezsin. Ama kadınlar çok alımlı yani öyle güzel öyle kendilerine o kadar iyi bakıyorlar yani onu anlatmakla olmaz yani (YKK 1, kadın/63 yaşında).

Buna karşın erkek göçmenlerin daha bakımsız ve özensiz olduklarını ifade eden katılımcılar da bulunmaktadır. Bu düşüncelere sahip katılımcılar bu durumu göçmenlerin yaptıkları işlerin zorluğundan ya da zaman bulamamalarından değil, kendi özelliklerinden ve tercihlerinden kaynaklandığını düşünmektedirler. Dolayısıyla bu durum zamanla onların temizlik konusunda yerel toplumdan farklı olduğuna yönelik bir algıya dönüşme riskini beraberinde taşımaktadır diyebiliriz.

Erkekler giyimde de öyle çok dikkat etmiyorlar giyimleri de öyle kendi bakım şeylerine fazla bakmıyorlar. Bunlar böyle paspal geziyorlar af edersin terli geziyorlar kokulu yani ha işçi sonuçta ama hepimiz işçiyiz biz de işimizi bitirince duşumuzu alıyoruz giyiniyoruz öyle yani bir saat önceki halim böyle değildi şimdiki halim böyle örneğin yani (YKE 5, erkek/61 yaşında).

Öte yandan bu algı ilerleyen süreçte aynı ortamı, aynı masayı paylaşmaktan çekinme davranışlarına dönüşme tehlikesini için de barındırmaktadır. Nitekim Gürcü erkek göçmenlerle ilgili yukarıdaki düşüncelerini ifade eden katılımcı konuşmasının ilerleyen bölümlerinde bu konuyla ilgili çekincelerini ve kaygılarını daha somut bir şekilde ortaya koymaktadır. “Sofraya çağırıyorsun elini yıkamadan gelir af edersin, tuvalete gider yine yıkamadan gelir oturur mesela söylemesi de ayıp ama” (YKE 5, erkek/61 yaşında). Bireysel farklılıklar üzerinden şekillenecek böyle bir algının yerel toplum içinde yaygınlaşması veya yerleşik hale gelmesi birlikte yaşam ve uyum konularında bazı endişeleri de beraberinde getirmektedir.

Buraya kadar incelediğimiz şekliyle yerel toplum ile Gürcü göçmenler arasında benzer ve farklı yönlerin bulunduğu ve bu yönlerin de genel olarak her iki toplum tarafından bilindiği görülmektedir. Ancak burada göz ardı edilmemesi gereken asıl nokta benzerliklerin de farklılıkların da bireysel, kültürel, sosyal, ekonomik, dini, siyasi ve benzeri özelliklerden kaynaklandığı; bu özelliklerin de doğru ya da yanlış veya iyi ya da kötü gibi ayrıştırıcı, ötekileştirici veya dışlayıcı değerlendirmelerin yapılabileceği bir yapıda olmadığıdır. Nitekim

Tüm bu yemek ve diğer cenaze masraflarının karşılanabilmesi için tıpkı düğünlerde olduğu gibi cenazeye gelen herkes ölen kişinin cenaze işlemleriyle ilgilenen yakınına ya da yakınlarına bir miktar para vermektedir. Bu paraların miktarı bir deftere ya da bir kâğıda not edilerek para veren kişilerin de bir cenazesi olduğunda ödenmek üzere saklanmaktadır.

hayatta insan ve toplum davranışlarını şekillendiren pek çok etken ya da değişken varken, bu etkenleri görmeden sadece davranışlar üzerinden bir değerlendirme ya da yargılama yapmak gerçekliğin gözden kaçırılmasına yol açabilmektedir. Örneğin yerel toplum ile Gürcü göçmenler arasında benzer yönler olduğu kadar farklı yönler de vardır; ancak bölge özelinde ekonomik durumun insan davranışlarını şekillendiren bir etken olduğu da göz ardı edilmemelidir. Bu durumu yerel toplum içindeki entelektüel katılımcılardan ikisi farklı pencerelerden değerlendirmektedirler.

Benzer yönler derken ya aynı coğrafyanın insanıyız açıkçası aynı havayı soluyoruz fakat farklı şeyler de var kültür farklılığından dolayı farklı düştüğümüz şeyler oluyor ama öncelikle diyorum ya ekonomik kaygı sebeplerle ekonomik durumlardan dolayı maalesef bazı davranış farkları var iki taraf için de geçerli (YKE 9, erkek/57 yaşında).

Zaten onlar kardeş derler gittiğin zaman ama tabi uzun yıllar bir Sovyet egemenliği Gürcü İmparatorluğu içinde yaşadıkları için kültürel olarak bazı değerlerini kaybetmişler veya Gürcü şekliyle gelişmiş. Bizde de mesela Osmanlı ruhu içinde gelişmiş, Türkiye Cumhuriyeti şeklinde yoğrulmuş yani farklılıklar oluşmuş bu normal bir şey çünkü tarihsel süreçte bunlar yaşandı ama dediğim gibi yani çok farklı insanlar değiliz hemen hemen aynı dili aynı kültürü yaşamış insanlarız biraz coğrafyamız uzak başka bir şey yok (YKE 13, erkek/62 yaşında).

Sonuç olarak, giriş bölümünde de değinildiği üzere bölgenin binlerce yıl öncesine dayanan ortak bir geçmişi bulunmaktadır. Özellikle Gürcü, Zan (Laz-Megrel), Svan ve Abhaz halklarının binlerce yıl bir arada yaşamaları sonucu ortak bir dil, kültür ve değerler paylaştıkları görülmektedir. Ancak zaman içinde yaşanan gelişmeler tüm bu etnik grupların birbirlerinden ayrı bir hayat çizgisi üzerinde yürümelerine neden olmuştur. Bu yol ayrılığı ister istemez binlerce yıldır bir arada yaşayan bu etnik grupların bazı özelliklerini de farklılaştırmıştır. Ancak birlikte yaşam ve karşılıklı uyum için önemli olan bu farklılıkların farkında olup farklı etkenler ve değişkenler tarafından şekillendirilmiş yaşamların kendi yaşamımıza çeşitlik getirmekten başka bir etkisi olmayacağını ve asıl zenginliğin bu çeşitlilikte olduğunun unutulmamasıdır.

5.3.2. Gürcü Göçmenlerin Bölgedeki Yaşama Uyum Sağlamalarına Yönelik Düşünceler

Günümüzde uluslararası göç artık her ülkeyi ve her bölgeyi etkisi altına alan bir boyuttadır. Türkiye de son yıllarda başta Suriye’de yaşanan iç karışıklık olmak üzere dünya genelindeki ekonomik sıkıntılar, ideolojik baskılar, bölgesel ve küresel çatışmalar nedeniyle en çok göç alan ülkelerden biri konumundadır. Bu durum Türkiye’deki göç çalışmalarında niceliksel olarak bir artışa yol açmıştır. Yapılan araştırmalarda göç ve göç eden bireyler (göçmen, sığınmacı, mülteci) ile ilgili yapılan çalışmalarda uyum konusunun son birkaç yıl öncesine kadar öncelikli bir araştırma konusu olmadığı görülmektedir. Ancak Türkiye’deki artan göçmen, sığınmacı ve mülteci sayıları ve birlikte yaşam kültürünün oluşturulamamasına bağlı olarak yaşanan olumsuz

olaylar¹⁴⁰, son yıllarda uyum konusunun öncelikli bir araştırma konusu haline gelmesine neden olmuştur. Bu bölümde Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki yerel toplumun Gürcü göçmenlerin bölgedeki yaşama uyum sağlama durumlarıyla ilgili düşünceleri değerlendirilmektedir.

1960'lı yıllardan itibaren uyum çalışmalarına verilen önemin artmasına bağlı olarak göçmenlerin ve mültecilerin uyum sağlama süreçlerini açıklayan çeşitli sosyokültürel ve psikolojik kuramların geliştirildiği görülmektedir. Bu kuramların bazıları (Gordon, 1964; Berry, 1980) sosyokültürel bağlamda göçmen bireylerin kültürleşme süreçleriyle ilgiliyken; bazıları (Akhtar, 1999) psikolojik bağlamda bireyleşme süreçleriyle ilgilidir.

Sosyal hayatta iki veya daha fazla grubun bir araya gelmesi sonucunda birey ve grup düzeyinde yaşanan değişimler kültürleşme olarak adlandırılmaktadır. Kültürleşme süreci içinde kısa süreli veya uzun süreli hatta kimi zaman kuşaklar boyu devam eden değişimler söz konusu olmaktadır. Kültürleşmenin pek çok nedeni olmakla birlikte en temel nedenlerinden biri göç hareketleridir (Canbey-Özgüler, 2018: 5). Göç hareketleri sonucunda gündeme gelen uyum konusu, ancak kültürleşme süreci bağlamında değerlendirildiğinde bir anlam kazanabilmektedir. Ancak burada kültürleşme ile uyumun aynı şeyler olmadığına altını çizmekte ve uyumun kültürleşme sürecinin bir sonucu olduğunu belirtmekte yarar vardır. Dolayısıyla göç ve göçmenlik söz konusu olduğunda önce göç hareketleri gerçekleşmektedir, ardından kültürleşme süreçleri yaşanmaktadır ve en nihayetinde uyum konusu gündeme gelmektedir. Bu noktada göç çalışmalarına kültürleşme süreçleriyle başlamak uyum konusuyla ilgili sonuçlara ulaşmada daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Kültürleşme sürecini ele alan modeller incelendiğinde iki temel yaklaşımın öne çıktığı görülmektedir. Bunlardan biri Gordon (1964) tarafından geliştirilen “Tek Boyutlu Kültürleşme Modeli¹⁴¹”, diğeri ise Berry (1980) tarafından geliştirilen “İki Boyutlu Kültürleşme Modeli¹⁴²”dir. Gordon’a göre, göçmen ya sahip olduğu kültüre, kimliğine, geleneklerine ve/veya davranış kalıplarına bağlılığını sürdürecektir ya da tüm bu özelliklerini terk edip sonradan dâhil olduğu ana akım kültürün özelliklerini benimseyecektir. Tek boyutlu olarak tanımlanan bu model adından da anlaşılacağı üzere tek millet, tek ulus, tek bayrak, tek dil, tek kültür ve tek din gibi görüşleri içinde barındırıp savunmaktadır. Berry’e göre bu kültürleşme modelinin

¹⁴⁰ Özellikle Suriye’den gelen ve geçici koruma statüsü ile Türkiye’de bulunan “mültecilerin” yoğun olarak yaşadıkları yerleşim yerlerinde yerel toplumla yaşadıkları olumsuz olayların sıkça gündeme gelmesi Türkiye’deki uyum çalışmalarının niteliksel ve niceliksel olarak artmasına katkı sağlamıştır ve sağlamaya da devam etmektedir. Bu tespitin doğruluğunu sağlamak amacıyla herhangi bir arama motorunda sadece “uyum” başlığıyla bile bir arama yapıldığında onlarca makalenin, raporun ya da akademik çalışmanın varlığı rahatça görülmektedir.

¹⁴¹ Unidimensional Model of Acculturation

¹⁴² Bidimensional Model of Acculturation

küreselleşen bir dünyada söz konusu olması mümkün değildir; çünkü sınırların giderek geçişken bir hale geldiği hatta günümüzde neredeyse kalktığı bir dönemde tek devlet, tek millet, tek kültür gibi tanımlamalar kabul edilemezdir. Ayrıca ona göre, kültür çok daha kapsamlı bir şekilde ele alınması gereken oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Onun geliştirdiği modele göre, göçmen gruplar ana akım toplumla sosyal olarak gerekli olan iletişimi kurup ilişkilerini devam ettirirken diğer yandan da öz kültürlerini veya öz kültürel kimliklerini de devam ettirebilmektedirler. Berry modelini ilk geliştirdiği 1980’li yıllarda göçmenler ya da azınlıklar için geçerli olabilecek sekiz kültürleşme yönelimi ortaya koymuştur. Bu kültürleşme yönelimleri ile hem bireysel hem grupsal hem de toplumsal düzeyde incelemeler yapılabilmektedir (Saygın ve Hasta, 2018: 304). Fakat daha sonraki çalışmalarında (2001) bu yönelimleri bütünleşme, ayrılma, asimilasyon ve marjinalite olarak yeniden sınıflandırarak dört farklı kültürleşme yönelimi ortaya koymuştur (Berry, 2013: 278). Öte yandan göç sonrası yaşanan değişimlerin sonucunda bireysel ve psikolojik boyutta yaşanan kimlik dönüşümüyle ilgili olarak, Hint asıllı Amerikalı psikolog Salman Ahktar (1995, 1999) “üçüncü bireyleşme¹⁴³” adını verdiği bir kavram ortaya koymuştur. Bu kavram günümüzde göç konusunun psikolojik boyutlarının incelendiği pek çok çalışmada kimlik ve uyum konularıyla birlikte ele alınmaktadır. Buraya kadar olan bölümde ele alındığı haliyle göçmenlerin ve mültecilerin uyum çalışmalarıyla ilgili farklı kuramsal yaklaşımların bulunduğu görülmektedir. Burada adı geçen kuramsal yaklaşımların dışında farklı yaklaşımların bulunduğu da bilinmektedir; fakat bu bölümün amacı kuramsal açıklamaları bir araya getirmek ya da kuramsal açıklamalar üzerinden Gürcü göçmenlerin bölgeye, bölgedeki yaşama veya yerel topluma uyum sağlamalarını değerlendirmek olmadığı için burada başka bir kuramsal yaklaşıma daha yer verilmemektedir.

Yerel toplumla yapılan görüşmelerde Gürcü göçmenlerin bölgedeki yaşama uyum sağlayıp sağlayamadıklarına yönelik düşünceleri sorulduğunda önceki bölümlerde yer alan değerlendirmelere benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Bazı katılımcılar Gürcü göçmenlerin bölgedeki yaşama uyum sağladıklarını ifade ederlerken; bazı katılımcılar tam tersi yönde düşündüklerini ifade etmektedirler. Katılımcı düşüncelerinin daha net ve anlaşılır bir şekilde ortaya koyulabilmesi amacıyla bu bölümde öncelikle Gürcü göçmenlerin bölgedeki yaşama uyum sağladıklarını düşünen katılımcıların ifadelerine yer verilecektir.

Evet, sağlıyorlar bence çünkü çok da yani kültürel açıdan çok bir fark yok yani Gürcü kültürüyle, Türk kültürü, yemek kültürü işte ne bileyim denizimiz aynı işte bir sahile indiğinde yadırgamıyoruz yani. Ne bileyim ya da insanlarımız çok da birbirlerinden farklı değiller hemen hemen aynı dili konuşuyoruz. Vücut dilimiz aynı. Olaylara yaklaşımımız aynı. Yani çok fazla benzerlik var Türk Gürcü insanının (YKK 3, kadın/33 yaşında/Rize).

¹⁴³ A third individuation

Gürcü göçmenlerin bölgedeki yaşama uyum sağladıklarını düşünen katılımcıların düşüncelerinin merkezinde ortak kültür vurgusu olduğu görülmektedir. “Uyum sorunu yoktur çünkü kültür farklılığı fazla yok. Aynı kültüre sahibiz yani” (YKE 8, erkek/56 yaşında/Arhavi). Olumlu düşüncelere sahip olan katılımcıların neredeyse tamamı Gürcü göçmenlerin yerel toplum ile ortak bir kültüre sahip olduğunu ve bu yüzden uyum sağlama konusunda herhangi bir sorun yaşamadıklarını ifade etmektedirler. “Uyum sağlamış tabi. Onların kültürleriyle bizim kültürler tam değilse de uyuyor yani. Ben hiçbir farklılık sezmemişim sezmem de. Yani bizim insanlar diye öyle görüyorum. Ha Hopa’daki Lazlar ha Gürcü” (YKE 6, erkek/62 yaşında/Hopa). Katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine bakıldığında hem kadın/erkek hem yaşlı/genç hem de sınıra uzak/yakın yerleşim yerlerindeki katılımcıların bu konuda ortak bir görüşe sahip oldukları görülmektedir. Bu görüşe göre yerel toplum ile ortak bir kültüre ve coğrafyaya sahip olan Gürcü göçmenlerin bölgedeki yaşama uyum sağladıkları ifade edilmektedir.

Yani şöyle bir örnek vereyim biz bir Londra’ya iş için gitsek afallarız. Hani bir kurallara uygun işte yemek kültürü işte oradaki sosyal ekonomik her açıdan bizi böyle bir afallatır ama biz Gürcistan’a gittiğimizde veya Gürcüler buraya geldiğinde aynı şeyi yaşamıyorlar diye düşünüyorum (YKK 3, kadın/33 yaşında).

Bazı katılımcılar Gürcü göçmenlerin bugün uyum sağlama konusunda çok zorlanmadıklarını; ancak ilk yıllarda çeşitli olumsuzluklar ve anlaşmazlıklar nedeniyle uyum sağlama konusunda zorluk yaşadıklarını belirtmektedirler. “Çok rahatlıkla uyum sağlıyorlar. İlk zamanları tabi onlar da çok çekiniyordu buralara uyum sağlayana kadar fakat sonra alışkanlık diyeyim hasta bakıcılığı genelde çay ve hasta bakıcılığı olarak gelindi buraya. Şimdi bütün işlerde çalıştırılıyor” (YKK 6, kadın/65 yaşında).

Daha önce farklı bölümlerde de değinildiği üzere yerel toplumdaki katılımcı ifadelerinde kimi zaman yerleşim yerinden kaynaklanan farklılıklar ortaya çıkabilmektedir. Uyum sağlama konusundaki düşüncelerde de bu bölgesel farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bu konuda Rize’de yaşayan katılımcılar yerleşik ya da ana akım kültüre sahip olmanın getirdiği bilinçaltı kodlarla ya da şemalarla azınlık kültürün ana akım kültüre eklenmesi ya da uyum sağlaması beklentisini net bir şekilde hissettirmektedir.

Uyum, ayak uyduruyorlar. İster istemez sağlamak zorunda. Çünkü bunların bizim nelerden hoşlandığımızı hoşlanmadığımızı şey ettiğimizi bilirler. Rize açısından daha çok şey yani. Çünkü mesela öbür taraflar bu Hopa yani Pazar’dan o tarafa git o bizden çok farklıdır yani. Bizden çok farklıdır o tarafta. Biraz daha onların yaşamı kendi şeylerine çok benzer ama bizim mesela burasına benzemez ama uymaya çalışırlar yani o öyle bir taşkınlıkları olmuyor (YKK 5, kadın/46 yaşında).

Bölgede yerleşim yerlerinden kaynaklanan farklılıklara bir başka örnek de Kemalpaşa’da görüşme yapılan bir katılımcı tarafından verilmektedir. Katılımcı Gürcü göçmenlerin içki içmesi üzerinden verdiği örnekte kendi yaşadığı ilçe ile Trabzon’a bağlı Of İlçesi arasında bir

karşılaştırma yapmaktadır. Ancak bu durum bölgedeki il ve ilçelerde yaşayan insanların dini hassasiyetleri göz önüne alındığında Rize il merkezi ile Çayeli, Pazar ve Ardeşen gibi ilçeler için de geçerli olabilir.

Genelde değer yargılarımız aynı fakat onların alkol tüketimi bizim değer yargıları biraz aşılıyor. Onlar her mekânda her zaman alkol tüketirler bizde buradaki alkol tüketimi evde belki yüzde 30'dur evine sarhoş giden baba veya evinde içen. Bunlar sokakta da içiyorlar evin her tarafında içiyorlar bu konuda biraz yani iletişimde sıkıntı vardır halklar arasında. Onu Kemalpaşa'da yüzde 60 olumlu karşılarlar ama Of'ta hiç olumlu karşılamazlar, keserler kafasını dereye atarlar (YKE 8, erkek/56 yaşında).

Öte yandan, bazı katılımcılar Gürcü göçmenlerin kendi ülkelerinden daha çok bölgedeki yaşamı beğendiklerini ve bölgedeki yaşama özendiklerini ifade etmektedirler. Bu katılımcılara göre Gürcü göçmenler, özellikle de kadınlar, zaten bölgedeki yaşama özendikleri için bölgede yaşamak istemektedirler. Bu yüzden özellikle kadınların uyum sağlayamamaları gibi bir durum söz konusu olmamaktadır.

Onlar da bizim yaşantımızdan hoşlanıyorlar. Bizim yaşantımızdan, daha çok kadınlar mesela bizim giyimlerden... Altına çok meraklılar. Burada çeşit çok mesela orda öyle şeyler yok. Kadınlar çok memnun o yüzden hep bu tarafa gelmek istiyorlar. Çoluk çocuk mesela kızlarını bu tarafa evlendirmek isteyenler, buraya yerleşmek isteyenler çok var. Çok var. Onlar bizim yaşantımıza özeniyorlar. Onlarda öyle yaşantılar yok. Ancak şimdi oldu. Şimdi şimdi yapıyorlar işte (YKK 1, kadın/63 yaşında/emekli)

Yukarıdaki alıntıda yer alan ifadeler incelendiğinde ve benzer düşüncelere sahip olan katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine ve cinsiyetlerine bakıldığında sınır açıldığından beri bir şekilde Gürcü kadınlarla iletişim halinde olan kadın katılımcıların genellikle benzer düşünceleri paylaştıkları görülmektedir. Burada, bölgede uzun yıllar boyunca pek çok ailenin parçalanmasına yol açan seks işçiliği konusunun ya da korkusunun etkili olduğu düşünülebilir. Nitekim saha araştırmalarında, özellikle kadınlarla yapılan görüşmelerde, yaklaşık 30 yıldır Gürcü kadın göçmenlerle aynı bölgede ve aynı yaşam alanını paylaşan kadınların bilinçaltına işlenmiş olan bu algının, bazı durumlarda Gürcü kadınlarının paraya, altına, takıya, süse, eğlenceye, içkiye veya rahat hayata olan düşkünlüğü olarak dışa vurulduğu görülmektedir.

Gürcü kadınlarından ziyade genel olarak Gürcü göçmenlerin parayı ve rahatı sevdiklerine yönelik algı söz konusu olduğunda erkek katılımcıların da kadınlarla benzer düşüncelere sahip oldukları görülmektedir. Daha açık bir ifadeyle katılımcı ifadelerinde uyum sağlama konusunun aslında tamamen ekonomik durumla ilgili bir konu olduğu ortaya çıkmaktadır. Ekonomik olarak rahat olan ve düzenli geliri olan herkesin bulunduğu yere uyum sağlayacağı düşünülmektedir. “Onlar parayı buldular mı rahat yaşarlar ya. Senden benden rahat yaşarlar yaşamayı bilirler. İş olsun para kazansınlar tamam. Senden benden iyi yaşarlar. Biz yine hesap ediyoruz onlar hesap etmezler. Yerler içerler. Yaşarlar tabi burda ya para olsun yeter” (YKE 10, erkek/75 yaşında).

Para kazanma düşüncesinin ve isteğinin sadece Gürcü göçmenler özelinde değil göçmen hareketlerinin genelinde temel motivasyon kaynağı olduğu bilinmektedir. Nitekim göçmen kelimesinin tanımı içinde yer alan “ekonomik nedenler” bu düşüncenin ve isteğin kanıtlayıcı ifadesidir diyebiliriz. Ancak bu noktada göç literatüründe yaygın olarak, göçmenlerin para kazanma yollarına yönelik yapılan tespitlerden Gürcü göçmenleri ayıran bir farklılık söz konusudur. Yapılan çalışmalar (OECD, 2010; Wong ve Primecz, 2011; Zlotnik, 2014), göçmenlerin gittikleri yerde kendi işlerini kurma konusunda yerel toplumdaki daha istekli olduklarını ortaya koymaktadır. Bu çalışmalar göçmenlerin bu girişimci ruhlarının¹⁴⁴ ve potansiyellerinin ekonomik büyüme ve yenilikçi fikirlerin artmasına katkı sağladığını göstermektedir. Daha somut bir ifadeyle, OECD’nin 2010 yılında yayınlanan “Girişimcilik ve Göçmenler” raporunda, girişimci göçmenlerin hem yakın gelecekte karşılaşılabilecek aktif nüfus azalması (ölüm oranlarının doğum oranlarından daha fazla olması ve yaşlanma gibi demografik değişimler nedeniyle) için bir çözüm olacağına hem de ekonomilerde yeni bir talep kaynağı oluşturacaklarına vurgu yapılmaktadır (Türker ve Yıldız, 2015: 24). Fakat Doğu Karadeniz Bölgesi’nde yapılan saha araştırmalarında ve derinlemesine görüşmelerde, kendi işini kuran ya da iş yeri açan sadece iki Gürcü göçmene rastlanılmıştır. Bu göçmenlerden biri erkek diğer ise kadındır. Erkek göçmen Rize il merkezinde Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı bir kişi üzerinden kiraladığı küçük bir dükkânda Gürcistan’dan gelen çeşitli ürünleri satmaktadır. Diğer kadın göçmen ise Kemalpaşa ilçesinde küçük bir konfeksiyon mağazası açmış ve Gürcistan’dan gelen müşterilere Türkiye’de üretilen tekstil ürünlerini satmaktadır. Bu iki örnek dışında girişimcilik örneği olarak paylaşılabilecek başka herhangi bir örnek bulunmamaktadır. Oysa bölgedeki sayıları Gürcü göçmenlerle karşılaştırılamayacak kadar az olan ve son 4-5 yıldır geçici koruma statüsü altında bölgede bulunan Suriyelilerin sayıca çok daha fazla iş yeri açtıkları ve girişimcilik örnekleri sergiledikleri görülmektedir¹⁴⁵.

Gürcü göçmenlerin iş yer açmama, bunun yerine daha çok gündelik ya da mevsimlik işlerde çalışma tercihleri iki farklı şekilde yorumlanabilir. (1) Çeşitli araştırma kitaplarında (Denizci, 2010; İbereli, 2014; Chardin, 2014) ve bazı katılımcı (YKE 2, YKE 14) ifadelerinde de belirtildiği üzere Gürcü göçmenler karakter olarak çok rahat ve esnek insanlar olarak

¹⁴⁴ Göçmenlerde bulunduğu ifade edilen bu girişimcilik ruhu zaten göç etme kararı alınmasıyla varlığını ve etkinliğini ispat etmiştir. Üstelik göç hareketlerinin temelinde yatan etkenin bu girişimcilik ruhu olduğu da iddia edilebilir. Bu ruh göçmenin hem kendisi ve çevresi hem kaynak ülkesi hem de hedef ülkesi için çok önemli bir güçtür. Bu gücün doğru bir şekilde kullanılması yani avantaja dönüştürülmesi yönünde rehberlik sağlandığında, ortaya çıkabilecek gelişim tablosu göçmenlerin hedef ülke içindeki algısını da değiştirmeye katkı sağlayabilir.

¹⁴⁵ Suriyeliler geçici koruma statüsü altında olmalarına rağmen kalıcı olmak (kalıcılık düşüncesi) ve bölgedeki hayata “tutunmak” için girişimlerde bulunurlarken; düzensiz bir şekilde giriş-kalış ve çıkış yapsalar da yıllardır bölgede bulunan Gürcü göçmenlerin kalıcı olmak ve bölgedeki hayata “tutunmak” adına neredeyse hiçbir şey yapmadıkları görülmektedir.

tanımlandıkları için hayatın içinde fazla risk almayı tercih etmemektedirler. (2) Çoğu Gürcü göçmenin (GKK 7, GKK 9, GKE 4, GKE 9) de ifade ettiği üzere bölgede bir gelecek kurma düşüncesine sahip değildirler. Yapılan derinlemesine görüşmelerde “geçicilik” düşüncesiyle bölgeye gelen Gürcü göçmenlerin çoğu belli bir süre çalışıp para kazandıktan sonra Gürcistan’a geri dönmeyi ve yaşamına orada devam etmeyi istemektedir. Öte yandan, göçmenlerin kültürleşme (Berry, 2013) ve bulundukları yere uyum sağlama süreçlerinde bu “geçicilik” ve “kalıcılık” düşüncesinin büyük bir öneme sahip olduğu bilinmektedir. Gürcü göçmenlerin büyük bir bölümü “geçicilik” düşüncesiyle bölgede bulunurken; “kalıcılık” düşüncesiyle bölgede bulunan Suriyeli göçmenlere oranla bölgedeki yaşama daha fazla uyum sağladıkları hem saha araştırmalarından hem de katılıcı ifadelerinden anlaşılmaktadır. Peki, o halde bu durumun nedeni nasıl açıklanabilir? Bu soruya verilecek cevap aslında bu bölümün genelinde ortaya çıkan ortak fikirde saklıdır: bölgenin ortak bir tarihe, kültürel ve coğrafi yapıya sahip olması “geçicilik” düşüncesine sahip olsalar da Gürcü göçmenlerin bölgedeki yaşama uyum sağlamalarını mümkün kılmaktadır. Sonuç olarak, Doğu Karadeniz Bölgesi düşünüldüğünde Gürcü göçmenlerin diğer göçmen gruplara oranla, her ne yaşanmış ya da yaşanılacak olursa olsun, her zaman uyum konusunda bir adım önde olacağı düşünülmektedir.

Aslında benzer ve farklı yönlerle ilgili bölümde de ortaya çıktığı üzere Gürcü göçmenlerle yerel toplum arasında genel olarak dil ve din dışında belirgin bir farklılık bulunmamaktadır. Dil ve din konusunda sınıra yakın yerlerde Lazca ve Megrelce konuşan kişi sayısının fazla olması yanında Müslüman nüfusun da ağırlıkta olması aslında bu farklılığı da büyük ölçüde ortadan kaldırmaktadır. Böylece Gürcülerin yerel toplum tarafından bölgedeki yaşama uyum sağlama konusunda daha fazla teşvik edildiği veya cesaretlendirildiği de görülmektedir. Buna rağmen Gürcü göçmenlerin bölgedeki yaşama uyum sağlama konusunu din üzerinden değerlendiren ve dini merkezi bir konuma alan katılımcılar da bulunmaktadır. Bu katılımcıların uyum konusuna genellikle Gürcü göçmenlerin Müslüman olması üzerinden yaklaştıkları görülmektedir. Bir başka ifadeyle, onlara göre Gürcü göçmenler Müslüman olduktan sonra zaten bir şekilde yerel topluma da bölgedeki yaşama da uyum sağlayacaklardır.

Leyla mı neydi ismi alıştı dedi burada dedi gündeliğe gidiyor dedi ev temizliyor dedi, ev de yaptılar kendi çalışarak, gündelik çok güzel temizlik yapıyor herkes memnun dedi peki dedi Müslüman olmadın mı dedi. Onların akrabaları var çok dindar bizimkiler eşimin. Yok dedi o kadar yalvardı dininden memnun dedi. [...] onu kandıramadık Müslüman yapamadık ama baş sağlığına geldi kaç kere gördüm bayanı hep başı örtülü, dua okunuyor elini açıyor mesela. Başı örtülü geliyor mesela şeylere sarılıyor işte ev sahibine cenaze sahibine sarılıyor görüşüyor başın sağ olsun diyor uyuyor yani ben onu biliyorum onu gözlemledim. Dikkat ettim geldi hele ki kendi akrabası gelince hemen ayağa kalktı kapıda karşıladı aynı bizim gibi öyle yemekle geldi bize yemek getirdi. Öyle öyle şeyleri var. Artık orada kaldığı için mi alıştı onu bilmiyorum. Uyum sağlıyorlar genelde kimi gördüysem uyumlular, buraya uyum sağlıyorlar yani Müslüman olmasa bile uyum sağlıyor (YKK 7, kadın/61 yaşında).

Her ne kadar benzer ve farklı yönlerin ele alındığı bir önceki bölümde dini aidiyet konusu belirgin ya da keskin bir farklılık göstergesi olarak karşımıza çıkmasa da yerel toplumun Ortodoks Hristiyan olan Gürcü göçmenlerin Müslüman olmaları için bir çaba ve istek içinde oldukları görülmektedir. Ayrıca katılımcının kullandığı “kandırmak” kelimesi yerel toplumun konuya hangi açıdan baktığının ya da nasıl yaklaştığının anlaşılması açısından tam olarak olmasa da bazı ipuçları vermektedir. Bölgede Gürcü göçmenlerle yapılan derinlemesine görüşmelerde de dini aidiyet konusuyla ilgili benzer olayların yaşandığı sık sık dile getirilmektedir. “Eskiden burda mesela sen Müslüman ben Hristiyan sevmiyorlardı burda. Nası biliyor musun ben buraya gelirken benim patron sen Müslüman olacaksın dedi. Sen Müslüman olsan ben sana 2000 Dolar hediye vereceğim dedi ama böyle olmaz” (GKE 6, erkek/41 yaşında). Gürcü göçmenin ifadesinden, dini aidiyeti bölgedeki yaşama uyum sağlamanın bir parçası olarak gören bazı katılımcıların aksine farklı bir bakış açısıyla değerlendirdiği ve maddiyatla açıklanamayacak bir durum olduğu anlaşılmaktadır. Aslında Gürcü göçmenin bu ifadesi bir üst bölümde yer alan ve Gürcülerin “parayı ve rahat yaşamı” seven kişiler olduğuna yönelik algıya karşı da bir gönderme yapmaktadır.

Gürcü göçmenlerin yerel topluma göre daha iyi uyum sağladıklarını düşünen katılımcılar da bulunmaktadır. Bu katılımcılar özellikle sınırın açıldığı zamandan beri Gürcü göçmenlerle iletişim halinde olan ancak şimdi emekli olan katılımcılardır. Birinci kuşak ya da ilk dalga olarak adlandırdığımız dönemde gelen Gürcü göçmenlerin (ki pek çoğu bugün 50 yaş ve üzeri olmasına rağmen hâlâ bölgeye gelmektedir) çok eğitilmiş ve kültürlü olması, yerel toplumu bugün bile etkilemektedir. Ancak günümüzde üçüncü kuşak ya da son dalga olarak adlandırdığımız dönemde bölgede bulunan Gürcü göçmenlerin büyük çoğunluğu sadece temel eğitimini tamamlamıştır ve önceki kuşağa göre çok daha düşük bir kültürel yeterlilik düzeyine sahiptirler. Fakat ilk iletişimin eğitilmiş ve kültürlü Gürcüler üzerinden kurulmuş olması bazı katılımcılar için Gürcü göçmenlerin çoğunun bugün de eğitilmiş ve kültürlü olarak görülmesini veya kabul edilmesini sağlamaktadır.

Onlar daha çabuk uyum sağlıyorlar bizden bize. Hemen dilimizi öğreniyorlar, kültürümüzü öğreniyorlar, ne yapacağımızı öğreniyorlar çabuk uyum sağlıyorlar. Onlar daha zeki insanlar gibi geliyor bana daha zekiler, bana öyle geliyor çünkü hepsi eğitilmiş ve kültürlü. Ne diyeceğini ne yapacağını daha iyi biliyor (YKK 7, kadın/61 yaşında).

Saha araştırmalarında ve derinlemesine görüşmelerde Gürcü göçmenlerin, özellikle de kadınların, yerel topluma oranla çok daha çabuk dil öğrendikleri anlaşılmaktadır. Bu durum yerel toplum tarafından da sık sık dile getirilmektedir. Bu durumu bazı katılımcılar Gürcü göçmenlerin bölgedeki yaşama uyum sağlamak için daha çok çaba harcamalarıyla da ilişkilendirmektedirler.

Bu insanların örf ve adetlerine baktığın zaman da her ne kadar bizimle örtüşmüyorlarsa da örtüşmek için gayret sarf ettiklerini gördüm ben yani uyum sağlama konusunda bizden çok daha fazla yaklaşımları var daha şey yani. Biz belki onlara uymaya çalışmıyoruz ama onlar bize uymak için baya bir efor sarf ettiklerini gördüm ben (YKE 12, erkek/66 yaşında).

Sadece bireysel olarak değil ailesiyle birlikte bölgeye gelen ve yerleşen Gürcü göçmenler de bulunmaktadır. Bölgedeki yaşama bireysel uyumun dışında ailecek de uyum sağladıklarını düşünen katılımcılar bulunmaktadır. Saha araştırmaları sırasında bölgeye ailesi ile birlikte gelen Gürcülerin yerel toplum tarafından daha olumlu veya ılımlı karşılandığı gözlemlenmiştir. Ayrıca bireysel olarak gelen Gürcü göçmenlere oranla ailesiyle birlikte gelen göçmenlerin yerel toplum içine daha kısa bir süre dâhil oldukları ve hatta kabullenildikleri de gözlemlenmiştir.

Ben aile olarak pazarda karşılaşıyorum mesela ne yapıyorsunuz diyorum, kocam diyor burada çalışıyor diyor biz de burada yaşıyoruz diyor [...] birkaç aileyi bu şekilde gördüm. İşte kocam diyor şurada şu işi yapıyor diyor işte gıda sektöründe diyor şu sektörde diyor biz de diyor onunla beraber burada yaşıyoruz diyor (YKE 14, erkek/42 yaşında).

Gürcü göçmenlerin genel olarak bölgedeki yaşama kolay uyum sağlıyor olmaları düşüncesinden hareketle bu durumun nedenleri araştırıldığında bazı katılımcıların Gürcülerin bu çabalarını, onların karakteriyle ve toplumsal özellikleriyle açıkladıkları görülmüştür. Örneğin uzun yıllar Gürcülerle birlikte yaşayan YKE 14, Gürcü göçmenlerin bölgedeki yaşama uyum sağlamalarını onların karakteristik ve toplumsal özellikleriyle açıklamaktadır. YKE 14'e göre Gürcüler genel olarak uyumlu bir millettir. Nitekim tarihsel olarak incelediğimizde Gürcülerin 11. Yüzyıl ile 14. Yüzyıllar arasındaki altın çağları dışında SSCB'nin dağıldığı 1991 yılına kadar sadece 1918-1921 yılları arasında bağımsız bir devlet olarak kaldıkları görülmektedir. Perslerden Romalılara, Moğollardan İranlılara, Osmanlıdan Ruslara kadar pek çok devletin yönetimi altında uyumlu bir şekilde yaşamışlardır. Dolayısıyla ortada bir otorite, sistem veya kural varsa Gürcülerin karakteristik ve toplumsal olarak buna uyum sağladıkları ifade edilmektedir.

Uyum sağlayan bir millet Gürcüler. Çok böyle toplu çalışmadıkça böyle tek tek çalışanlar o bulundukları yere uyum sağlıyorlar. Kültürel anlamda çok büyük bir farklılıklarımız yok aslında coğrafya olarak çok farklılıklarımız yok. Hatta oradan gelenler buranın insanına göre mülayim tipler tabi değişik tipler de oluyor ama ben genelini söylüyorum eğer burada işverenler tarafından da bir boşluk yoksa boşluğu çok iyi değerlendiren bir millet. Ama disiplinliyse o disipline ayak uyduran bir millet. Şartlara göre uyum sağlıyorlar çalışmazsa bırakıp gidiyor (YKE 14, erkek/42 yaşında).

Ancak bu konuda çok farklı düşünen ve Gürcülerin hiçbir zaman boyunduruk altına girmeyi kabul etmeyen, istenilen işi yapmayan, genellikle kendi bildikleri ve istedikleri gibi davranan kişiler olduklarını düşünen katılımcılar ve yerel toplum üyesi kişiler de bulunmaktadır¹⁴⁶. Bu düşünceler aslında Gürcü göçmenlerin bölgedeki yaşama uyum sağlayamadıklarını düşünen

¹⁴⁶ Bu düşünceyi savunanlar Gürcülerin yüzlerce yıllık tarihlerinde pek çok farklı devletin egemenliği altında bulunmasını "her Gürcü erkeği bir prenstir ve kurulacak olan devlette her Gürcü erkeği kral olmak isteyeceği için bir araya gelememişlerdir" diyerek açıklamaktadırlar.

katılımcıların bakış açılarının da temelini oluşturmaktadır. Yerel toplumun büyük bir bölümü Gürcü göçmenlerin bölgedeki yaşama uyum sağladıklarını düşünmesine rağmen sayıları az da olsa farklı düşünen katılımcılar bulunmaktadır. “Ya çok ayak uydurabildiklerini sanmıyorum. Burada Gürcülerin nüfus artıyor Gürcülere yönelik daha farklı şeyler oluyor mu hani bilmem ama Gürcistan’daki hayatı burada bulamazlar yani o konuda buradaki hayata adapte olmalarının daha zor olduğunu düşünüyorum ben” (YKK 8, kadın/31 yaşında).

Saha araştırmalarında bazı Gürcü kadın göçmenlerin zaman içinde bölgedeki bir erkekle duygusal bir ilişki yaşayıp bir arada yaşamaya başladıkları öğrenilmiştir. Bu bir arada yaşam bazen resmi nikâh bazen imam nikâhı bazen de flört şeklinde olabilmektedir. Ancak bu eski göçmen kadınlar yaşam alanı olarak diğer göçmenlerden farklı bir mekânsal yapı içinde yer almaktadırlar. Normal şartlarda yerel toplumun yaşamayı pek tercih etmediği yerlerde (cadde, sokak, mahalle veya köy) ve yapılarda (müştemilat, tek katlı eski evler, çaylık içindeki eski konaklar) yaşayan Gürcü göçmenlerin aksine bu kadınlar yerel toplum üyesi bir erkekle beraber oldukları için daha çok yerel toplumla bir arada yaşamaya başlamaktadır. İşte asıl bu noktada bölgedeki yaşama uyum sağlama daha da zorlaşmaktadır. Nitekim bölgede halen etkisi yoğun bir şekilde hissedilen ataerkil sistem, geleneksel aile yapısı, muhafazakârlık gibi toplumsal değerler veya etkenler işin içine girmekte ve yaşama uyum sağlamanın öncesinde yaşamın kendisi bile başlı başına zorlaşmaktadır. Yapılan derinlemesine görüşmelerde bir katılımcı böyle bir Gürcü kadını tanıdığını ama bölgedeki yaşama uyum sağlayamadığı için Gürcistan’a geri döndüğünü ifade etmiştir: “duydum ki bir ay öncesinde dayanamamış Gürcistan’a geri dönmüş. Buranın şartlarından dolayı demiş hani yaşam şartlarından dolayı vesaire sonra geri dönmüş kadın” (YKK 4, kadın/33 yaşında)

Bir kültürden başka bir kültürde kendine yer bulan bireylerin uyum sağlama konusunda karşılaştıkları güçlükler, sıkıntılar, bunalımlar ve gösterdikleri tepkiler ‘kültür şoku’ olarak ifade edilmektedir (Güvenç, 1996: 122). Yapılan saha araştırmalarında ve derinlemesine görüşmelerde kültür şoku yaşayan ya da önceden yaşadığını ifade eden herhangi bir katılımcıya rastlanılmamıştır. Bu durum çalışmanın genelinde de vurgulandığı üzere bölgede ortak olmasa da benzer bir kültürel yapının ve coğrafi özelliklerin bulunmasıyla açıklanabilir. Öte yandan bireysel farklılıklardan dolayı her bir Gürcü göçmenin bölgedeki yaşama uyum sağlama beklenmemelidir. Bu uyumu kolaylaştırmak, hatta karşılıklı bir şekilde sağlamak için sadece Gürcü göçmenlere değil yerel topluma da önemli görevler düşmektedir. İki tarafın da bu durumun bilincinde olması oldukça önemlidir.

Sonuç olarak, göç olgusu yer değiştirme eylemiyle başlayan ve varılan yere uyum sağlama ile sonlanan bir süreç olarak değerlendirildiğinde, göç hareketlerinin gerçek anlamda

tamamlanabilmesi için uyum konusunun oldukça önemli bir yere sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu uyumun karşılıklı olarak gerçekleşmediği göç hareketlerinin de büyük ihtimalle yarım kalacağı ve sosyal bir risk olarak toplumsal yapının merkezinde yer alacağı öngörülmektedir. Bu yüzden göçmenlerin dâhil oldukları yerel topluma, yerel toplumun da yeni gelen göçmenlere karşılıklı olarak uyum sağlamaları için gerekli çalışmaların yapılması ve yerel, ulusal ve uluslararası politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Ancak karşılıklı uyumu sağlayıcı ve geliştirici çalışmalar ile gerekli politikaların oluşturulmasına yönelik düşüncelere sonuç ve öneriler bölümünde değinileceği için bu bölüm burada sonlandırılmaktadır.

5.3.3. Yerel Toplumun Gürcü Göçmenlere Yönelik Duygu, Düşünce ve Davranışları

Günümüzde dünyanın pek çok ülkesindeki çeşitli basın ve yayın organlarında, kişisel paylaşım sitelerinde veya sosyal medya hesaplarında sürekli olarak göçmenlerin yeni geldikleri toplumda toplumsal yaşama uyum sağlayamadıkları ve “modern toplumun gerekliliklerine uygun” davranamadıkları gerekçesiyle suçlamalara, dışlamalara ve ötekileştirmelere maruz kaldıkları görülmektedir. Bu ifadelerin ve davranışların doğru ya da yanlış, haklı ya da haksız olduğu yönündeki bir tartışmadan önce; göçmenlerin yeni geldikleri toplumla olan ilişkilerini, bu toplumun göçmenlere yönelik duygu, düşünce ve davranışlarını yerel toplumdaki kalıp yargılarla veya şemalarla birlikte ele alınarak tartışılması konuya yönelik çözüm bulmamızı kolaylaştıracaktır.

Bu düşünceyle ve motivasyonla hazırlanan bu bölümde, yerel toplumun Gürcü göçmenlere yönelik duygu, düşünce ve davranışları yine yerel toplum üyesi katılımcıların bakış açılarıyla değerlendirilecektir. Bu bölümün, “Yerel Toplumun Deneyimine İlişkin Bulgular” kısmında Gürcüler ve Gürcistan hakkındaki düşüncelerinin analiz edildiği bölümden çok önemli bir farkı bulunmaktadır. Buna göre; o bölümde katılımcıların bireysel düşünceleri araştırılırken, bu bölümde katılımcının da bir üyesi olduğu yerel toplumun duygu, düşünce ve davranışlarının tarafsız bir bakış açısıyla katılımcı tarafından sorgulamasının ve değerlendirmesinin yapılması amaçlanmaktadır. Başka bir ifadeyle önceki bölümde sübjektif verilerin toplanması amacı güdüldükten; bu bölümde bilimsel araştırmanın doğası gereği objektif verilerin toplanması amacı güdülmüştür. Bu amaç doğrultusunda, yerel toplumun bir üyesi/parçası olan katılımcılara “Bölgede yaşayan biri olarak yerel toplumun Gürcüler ile ilgili duygu, düşünce ve davranışları hakkında ne düşünüyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Bu sorunun ardından katılımcılardan kendilerini, artık farkındalığı olan bir toplum üyesi olarak yerel toplumun dışında bir yere konumlandırarak objektif bir değerlendirme yapmaları istenmiştir. Katılımcıların biraz

duraklayıp düşündükten sonra cevap verdiklerinde aslında Gürcüler ve Gürcistan hakkındaki düşüncelerinin sorulduğu önceki bölümden çoğunlukla farklı yönlerde (olumlu düşünenin olumsuz; olumsuz düşünenin olumlu) cevap verdikleri tespit edilmiştir. Bu karşılaştırmalardan bazılarını bölüm içinde detaylandırılarak değinilecektir. Ancak bölümün genel analizinin amaca uygun bir şekilde yapılabilmesi için bulguların önceki bölümlerde de olduğu gibi karşıtlıklar veya kategoriler üzerinden sınıflandırma yapılacaktır. Buna göre öncelikle katılımcıların olumlu olarak değerlendirilen düşüncelerine ait bulgulara; ardından da olumsuz yönde değerlendirilen bulgulara yer verilecektir.

Katılımcıların çok az bir bölümü yerel toplumun Gürcü göçmenlere yönelik duygu, düşünce ve davranışlarını olumlu bulduklarını ifade etmektedir. Üstelik yerel toplumun bu olumlu davranışları son yıllarda sergilemeye başladıklarını düşünmektedir. İlk yıllarda insanların hemen hepsinin olumsuz düşüncelere ve davranışlara sahip oldukları ifade edilmektedir. “Halk artık kabullendi. Kabullendi. Bizden biri gibi görüyor onları. Önceleri gibi değil yani. İlk zaman geldikleri gibi değil. Şimdi herkes her şeyini onlara emanet ediyor [...] Olumlu bir bakış açısı var yani¹⁴⁷” (YKK 1, kadın/63 yaşında). Sınırın açıldığı ilk yıllardan itibaren özellikle seks işçiliği ve hırsızlık konularının Gürcü göçmenlerle ilişkilendirilmesi bölgede Gürcülere karşı büyük bir güven sorunu oluşturmuştur. Ancak aradan geçen yıllarda ilişkilerin farklı şekillerde (Gürcü göçmenlerin sayısının, Gürcülerle yapılan evliliklerin, Gürcistan’a gidip gelen kişilerin sayısının atması) gelişmesi yerel toplumdaki güvensizliğin yerini güven duygusunun almasına yol açmıştır. Bugün geline nokta da yerel toplum içinde “Gürcüler olmasa ne yapardık” diyen hiç de azımsanamayacak bir sayıda kişi bulunmaktadır. Sadece derinlemesine görüşmelerde değil saha araştırması sırasında da alanda karşılaşılan kişilerin büyük çoğunluğu benzer ifadeler kullanmaktadır.

Farklı düşünüyor mesela kimisi diyor ki bu Gürcüler olmasaydı biz ne yapardık. [...] Böyle sıkıntı yaşayanlar da var, minnet duyanlar da var. Ben olumlu yaklaşıyorum geneli olumlu yaklaşıyor. Ya şimdi bir de şey herkesi bir kefeye koyamazsın, adam var her türlü bakıyor, adam var şu türlü bakıyor, kimi ticari olarak bakıyor kimi farklı olarak bakıyor. O kişiden kişiye göre değişiyor davranışlar (YKE 7, erkek/53 yaşında).

“Gürcüler olmasa biz ne yapardık” diyen kişilerin bu ifadelerinin arkasında yatan anlam da aslında Rus pazarları üzerinden kurulan ekonomik ilişkilerin şekil değiştirerek devam ettiğini, sadece satıcı-alıcı ilişkisinin işçi-işveren ilişkisine dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Katılımcılar yerel toplum içinde Gürcülere iyi davranan insanların da aslında gerçekten insani duygularla hareket etmediğini, bir çıkarları olduğu için iyi davrandıklarını düşünmektedirler.

¹⁴⁷ Bazı Gürcü göçmenlerin de bu düşünceleri destekleyen ifadeleri bulunmaktadır: “O zamanlar insanlar korkuyorlardı bizden şimdi daha iyi. Eskiden kim davet eder seni evine. Dışarı otururduk yemek yedik ama korkuyorduk. Şimdi yavaş yavaş alıştı.” (GKE 11, 58 yaşında).

Hatta bazı katılımcılara göre bu çıkarlar karşılıklıdır. Yani yerel toplumun işgücüne ihtiyacı vardır; Gürcü göçmenlerin de para kazanmaya ihtiyaçları vardır. Böyle olduğunda diğer hiçbir duygu, düşünce ve davranışın da pek bir önemi kalmamaktadır. Bir tarafta yapılması gereken bir iş ve bu işi yapmak için bir işgücü ihtiyacı vardır. Diğer tarafta işgücünü arz eden ve para kazanmak isteyen bir göçmen vardır. Böyle bir denklemde işverene sadece para ödeme işi kalmaktadır¹⁴⁸. Nitekim Yerel Toplum ile Gürcü Göçmenler Arasındaki İletişimi incelediğimiz bölümde bir katılımcı (YKE 3) tarafında da ifade edildiği üzere yerel toplumun Gürcülerle bir çay bahçesine, kahvehaneye ya da kafeye gidip çay veya kahve içmesi söz konusu değildir. Eğer böyle bir durum varsa mutlaka iş konuşuluyordur ve ortada yapılması gereken bir ve ödenmesi gereken bir ücret söz konusudur.

Ya Gürcüler hakkında ikisi de birbirlerine ihtiyaçları var yani onlara karşı istese de kötü davranmaz çünkü ondaki işgücü lazım bize. Onlarda da işgücü var. Bizde para var, onların paraya ihtiyacı var. İşgücü onlarda var yani birbirimizi tamamlıyorlar yani. Onun için problem olmaz. İşgücü olarak yani bizim, bunlar olmasa biz kalırız, bizim işimiz kalır o hesap başka bir şey yok. Sadece o açıdan bakılıyor yani ekonomik bir ilişki var (YKE 1, erkek/63 yaşında/Arhavi).

Yerel toplumun Gürcü göçmenlere yönelik duygu, düşünce ve davranışlarının geçmişe göre değiştiğini ifade eden katılımcı görüşleri oldukça azken yukarıdaki ifadelerden bu değişimin aslında ekonomik ilişkiler nedeniyle gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Katılımcı ifadelerinden yapılan bu çıkarım, bir sonraki bölümde birlikte yaşam ve uyum konusuna yönelik daha rasyonel bir bakış açısı geliştirilmesi açısından oldukça önemlidir. Ancak Gürcü göçmenlere yönelik olumsuz davranışlar zaman zaman sergileniyor olsa da yerel toplumun birkaç istisnai örnek dışında hiçbir zaman “biz” ve “onlar” gibi keskin bir ayrıma gittiği ve Gürcü göçmenleri ötekileştirildiği durumlara rastlanılmamıştır. Yerel toplumun davranışları zaman zaman olumsuzluk taşı da duygu ve düşünce olarak Gürcü göçmenleri “öteki” olarak görmemesi bir sonraki bölümde ele alacağımız birlikte yaşam ve uyum konusu açısından umut vericidir.

Yani şöyle bir şey çok görmedim ben. Ya Gürcüler de burda ne yapıyor... Öyle bir şeyimiz olmadı hiç. Belki de yine dediğim gibi kültürün aynı olması zaten bir anlamda bir çıkar ilişkisi içerisinde olunması belki de. Dolayısıyla öyle bir “onlar, biz” öyle bir şey olmadı yani. (Ek Soru: Keskin bir ayrım yok yani?) Ama şöyle bir şey hatırlıyorum yine son dönemlerde. Hani bir hırsızlık olayları işte Gürcüler yapıyor falan gibi böyle bir ufak tefek aradan birkaç şey duyduğumu biliyorum (YKK 2, kadın/30 yaşında/Rize).

İçinde yaşadığı toplumun Gürcü göçmenlere yönelik olan davranışlarını olumsuz olarak değerlendirdiğini ifade eden katılımcıların en çok üzerinde durduğu konu Gürcü göçmenlerin çalıştırılıp ücretlerinin ödenmemesidir. Katılımcıların tamamı bu konunun kesinlikle kabul

¹⁴⁸ Ancak daha önce Gürcü Göçmenlerin Deneyimlerine İlişkin Bulgular kısmında işverenlerle olan ilişkiler bölümünde de değindiğimiz üzere para ödeme işini yapmayan işverenler de bulunmaktadır. Bu konuya bu bölümün ikinci kısmında katılımcı ifadelerinden hareketle yerel toplumun Gürcü göçmenlere yaptıkları olumsuz davranış örnekleri olarak tekrar değinilecektir.

edilemez olduğu yönünde kesin ve net bir tavır ortaya koydukları görülmektedir. Yerel toplum üyesi bazı katılımcıların parasını alamayan Gürcü göçmenler için işverenlerle iletişime geçtikleri ve/veya yerelde nüfuzu olan çeşitli araçlar¹⁴⁹ vasıtasıyla göçmenlerin ücretlerini almaya çalıştıkları görülmektedir. Ancak bölgedeki işlerde düzensiz olarak çalışan Gürcü göçmenlerin yaşlı ya da hasta bakım işi yapanların bazıları dışında neredeyse hiçbiri çalışma iznine sahip değildir.

Burda var bin, sekiz yüz, bine yakın Gürcü var. Yüzde 80'i de köylerde yaşıyor. (Ek soru: Köylerde nasıl yaşıyor?) Köylerde evlerini vermişler oturuyorlar. Köyü olduğu gibi adam 10 kişi adam götürmüş orada yatırıyor orada yediyor orada içiriyor onların köyden dışarı çıktığı yok orada kalıyor. Yılsonunda cezasını ödüyor 400 milyon 500 milyon gidiyor memleketine. Kaçak çalışıyor köyde. Çay işi yapıyorlar ondan sonra kesim işi yapıyorlar, odun işi yapıyorlar, orman işi yapıyorlar her şekilde çalışma var. Adam duvar yapıyor, inşaatlarda çalışıyor, şirketlerde çalıştırıyorlar. Hani kaçak işçi çok. Ama Gürcünün başına bir olay geldiği zaman sahip çıkmıyorlar (YKE 3, erkek/60 yaşında).

Burada bir noktaya tekrar değinmekte yarar var. Bilindiği üzere İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2017 yılının Temmuz ayında Uluslararası İşgücü Kanunu'nda yaptığı bir değişiklikle Gürcü göçmelerin bir takvim içinde 90 günü geçmeyecek şekilde bölgedeki çay ve fındık tarımında çalışma izni olmadan çalışabilmelerine imkân sağladı. Genel müdürlüğe göre bu değişikliğin temel amaçlarından biri de Gürcü göçmenlerin bölgedeki mevsimlik tarım işlerinde izinsiz bir şekilde çalıştıkları için yaşadıkları mağduriyetlerin ortadan kaldırılmasıydı. Bu yasal değişikliğin değerlendirmesi bu bölümün kapsamı dışında kalacağı için burada sadece yapılan bu değişikliğin aslında pek çok Gürcü göçmen tarafından bilinmediği, bu değişiklikten haberi olan Gürcü göçmenlerin ise çeşitli nedenlerden dolayı kayıt altına girmeyi istemediği ve izinsiz bir şekilde çalışmaya devam ettiğidir. Örneğin, sadece derinlemesine görüşmelerde değil saha araştırmaları sırasında da çalışma izni muafiyetinden yararlanmak için başvuru yapan herhangi bir mevsimlik tarım işçisi Gürcü göçmene rastlanılmamıştır. Üstelik bölgede ücret alamama veya farklı nedenlerle mağduriyet yaşayan Gürcü göçmenler sadece mevsimlik tarım işi yapanlar değildir. Diğer pek çok alanda çalışıp çeşitli mağduriyetler yaşayan Gürcü göçmenler de bulunmaktadır. Sonuç olarak bölgede Gürcü göçmenlerin hâlâ izinsiz bir şekilde çalışıyor olmalarından “cesaret alan” bazı işverenler çalıştırdıkları Gürcü göçmenlerin ücretlerini ödememeye veya geciktirerek ödenemeye devam etmektedir. Ancak bu davranışlar

¹⁴⁹ Burada nüfuzlu araçların kullanılması ve doğrudan adli ya da idari birimlere gidilip konunun resmi olarak ele alınamamasının temel nedeni Gürcü göçmenlerin istihdam piyasasında düzensiz (belgesiz) olarak yer alıyor olmaları ve resmîyette Türkiye’de turist olarak görülmeleridir. Nitekim Gürcü göçmenlere ücret ödemeyen veya ödemek istemeyen işverenlerin bu şekilde davranmalarını sağlayan hukuki paradoks da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Böylece haklı ile haksızı tespit etmek ve güçlü ile güçsüz arasındaki adaleti sağlamak amacıyla geliştirilen hukuk sistemi ve hukuki belgeler bölgede, Gürcü göçmenlere yönelik eylemler ve davranışlar için hukuki bir zemin de hazırlamaktadır.

görüşme yapılan tüm katılımcılar tarafından doğru bulunmayan, karşı çıkılan ve tepki gösterilen davranışlardır.

İnsanları çalıştırıp paralarını vermeyenler var. Hele de bu simsarlar. Bu şey yükleyenler araba yükletenler bu hani fabrikadan çay çekenler yani çok var paralarını vermeyenler var. Geçen sene Azeri Müslümanlar vardı Gürcü vatandaşı. Adamı çağırdık da diyor adam böyle böyle. Hatta ben gittim şeye, nedir kendisiyle görüşmeye şey dedi böyle birisi araçları aldı parayı. Görüşüp çağırdık oraya işte Şahin işte aldı parayı da ben ona verdim de bir hesap çıkardı bunlar borçlu çıktı. Ondan sonra bir hesap daha çıkardı 16 milyar alacaklı çıktı. Valla yani kimse ses çıkarmadı bunlara çünkü onlar buradan arkası olan kişiydiler. Göz göre göre bu insanlar mağdur oldu (YKK 5, kadın/46 yaşında/Rize)

Bazı katılımcılar, Gürcü göçmenlerin ücretlerini alamadıkları gibi işverenler tarafından dövüldüklerinden bahsetmektedir. Hukuki bir sistem içerisinde hakkını arayamayan göçmenlerin işverenin tutumuna karşı çıktığında şiddetin psikolojik seviyeden fiziksel seviyeye çıktığı zamanlar da olmaktadır¹⁵⁰. Gürcü göçmenler deport edilme (sınırdışı edilebilirlik) korkusuyla sorun yaşamak istemedikleri için uğradıkları haksızlıkları da ilgili kolluk birimlerine bildirememektedirler. Öte yandan, yukarıdaki örnek olayda da görüldüğü üzere Gürcü göçmenlerde varlığı bilinen bu sınırdışı edilebilirlik korkusunun¹⁵¹ işverenler tarafından bir araç olarak kullanılması tüm katılımcılar tarafından karşı çıkılan bir davranış şeklidir.

Ayrıca, Gürcü göçmenlerin hak ettikleri ücretleri ödememe davranışı sadece herhangi bir işte çalıştırılan Gürcüler için geçerli bir durum değildir. Saha araştırmaları sırasında özellikle Kemalpaşa ve Hopa ilçelerinde bazı Gürcü kadın göçmenlerin parkların köşelerinde ya da yol kenarlarında bekleyerek gelen müşterileri sigara ya da içki sattıkları gözlemlenmiştir. Yapılan derinlemesine görüşmelerde katılımcılardan biri bu kadınlara yapılan davranışı şöyle aktarmaktadır: “Geçen dediğim bir ay önce bir kadın ağlıyordu Kemalpaşa’da. Araba durmuş sigara ne kadar falan demiş herhalde ne kadar olduğunu söylemiş. Ver demiş adam elini sokuyor sigaraları alıp kaçıyor, parasını vermeden kaçıyor” (YKE 6, erkek/62 yaşında). Gürcü kadın göçmenlerin kendilerinden şikâyetçi ol(a)mayacağının bilincinde olan bazı kişilerin

¹⁵⁰ Ancak bu noktada bazı göçmenlerin işverenlere karşı kullanılmak üzere bazı savunma stratejileri geliştirdikleri de görülmektedir. Örneğin bir Gürcü göçmen ücretini vermeyen bir işverene karşı geliştirdiği savunma stratejisini şöyle aktarmaktadır: “Ücret alamadığım zamanlar oldu çok oldu. Bilerek yapıyo adam para vermek istemiyo. Kavga çıkartıyo. Üstüne gidersen sırtı kuvvetli lazım. Mesela Allah razı olsun Lazlara Fındıklı’da öğretiler. Bi adam para vermiyor. 2 gün çalıştum para vermiyor. Bi tanesi dedü ki sen ona git bunu de: Marks, Engels, Lenin’in kitabını bir de bayrak koydum mu Sibiry’a’ı boylarsın. Komünistlerin kitabını koyarım de. O geri kalur dedi. Öyle söyle başka bi şey istemez dedi. Baktum ki deniz restorana çıktık gancıklar ileri kendisi geri. Tam orda rastladı. Fındıklı’nın içerisinde petrol var ya tam orda. Paramı ver ne vermiyosan dedum. Ne parası dedü. Size çalışmadum mu dedim. Bana mı çalıştun dedi. Senin evde değil miydin dedim. O ki işi sana kalmadı dedim. Bana ne dedi evden. Tamam dedim verme dedim ben sana böyle yapayım dedim. Adam döndü gidiyo 5 adım attığında döndü. Nasıl yapacaksun dedi. Postayla gönderirum dedim. Hemen çıkardı ha böyle para 250 yerine 500 Lira vardı mavi eskiden ha böyle attı. Siktir ol git dedi. Bizim patikadan da geçme dedi. Geçmem dedim. Aldım paramı” (GKE 11, erkek/58 yaşında).

¹⁵¹ “Bunlar Gürcüler sadece deporttan korkar, sınır dışından korkar.” (YKK 5, 46 yaşında/Rize).

bilerek ve isteyerek bu tür davranışlar sergilediklerine farklı zamanlarda ve mekânlarda tanık olunmuştur.

Yukarıdaki bölümde bazı katılımcıların yerel toplumun artık Gürcülere güven duyduğunu düşündüklerine değinmiştik. Ancak bunun tam tersini düşünen katılımcılar da bulunmaktadır. Üstelik bu katılımcıların sayısı yerel toplumun artık Gürcü göçmenlere güven duyduğunu düşünen ve bunu dile getiren katılımcılardan çok daha fazladır. Yerel toplumun Gürcü göçmenleri güvensiz bulmalarıyla ilgili pek çok farklı etken olduğuna daha önceki bölümlerde değinmiştik. Ancak burada asıl önemli olan yerel toplumun Gürcü göçmenlere olan güvensizliğinin Gürcü göçmenlere olan yansıması ve Gürcü göçmenlerin de yerel toplumu güvenilmez bir toplum ya da kişiler olarak algılamalarına yol açmasıdır. Daha açık bir ifadeyle iki toplum ya da iki grup arasındaki güvensizlik duygusu nasıl ortaya çıktığından ya da nasıl geliştiğinden bağımsız olarak iki tarafın da birbirlerine karşı olan duygu, düşünce ve davranışlarına etki etmektedir. Bu etki bir sonraki bölümde ele alınacak olan birlikte yaşam konusunun önündeki aşılması gereken en büyük engellerden biri olarak görünmektedir.

Bence güvensiz olduklarını da düşünüyorlar yani Gürcülere karşı güvensizlik var. Aslında biraz da şöyle haklılar. Çünkü onlara gelen hikâyeler daha çok buradan Gürcistan'a dedim ya hani eğlence amaçlı gezi için gidenler polislerle sorunlar yaşamışlar. O hikâyeler burada biraz daha asparagas veya biraz daha destansı anlatıldığını düşünüyorum (YKK 3, kadın/33 yaşında/Rize).

Bazı katılımcılar, yerel toplumun Gürcü göçmenlere ikinci sınıf insan muamelesi yaptığından bahsetmektedir. Hatta kimilerine göre yerel toplumda Gürcü göçmenlere hâlâ bu gözle bakan pek çok insan bulunmaktadır. Üstelik onlara bu gözle baktıklarını da gerek düşünceleriyle gerek sözleriyle gerekse de davranışlarıyla her yerde ve her fırsatta ortaya koymaktadırlar.

Şimdi şöyle Gürcü'ye ikinci sınıf bakan çok var çok. Bakmayan çok az. Mesela biri anlatıyor bize diyor bize yemekleri arttığı zaman veriyorlar diyorlar ki bana diyor sen bizi adam yerine koyuyorsun da aynı senin yediğini güzel yemekler yapıyorsun bazıları öyle var ki diyor adam yerine koymuyorlar diyor öyle de var (YKK 7, kadın/61 yaşında).

Aslında bu konuda da yukarıda değinilen güvensizlik duygusuna benzer bir durum söz konusudur. Bu konuda da asıl üzerinde durulması gereken nokta yerel toplumun Gürcü göçmenleri ikinci sınıf insan olarak görmelerinden ziyade Gürcü göçmenlerin bunu hissediyor olmalarıdır. Özellikle bazı işverenlerin onları “insan” olarak görmemeleri ve bunu da gerek sözleriyle gerekse davranışlarıyla açığa vurmaları Gürcü göçmenlerin derinlemesine görüşmelerde en çok üzerinde durdukları konulardan biridir¹⁵².

¹⁵² Gürcü göçmenlerle yapılan görüşmelerden bir örnek vermek gerekirse: “Yemek vermiyorlar normal insan gibi. Mesela işe gittik çalıştık bitirdik 10 kişi sonra patron götürdü yemeğe baktık ki ahıra getirmiş

Katılımcılar tarafında değinilen bir diğer kalıp düşünce yapısı Gürcü göçmenlerin “pis” olmaları hakkındadır. Yaklaşık 3-4 katılımcı tarafından değinilen bu konu başka başlıklar altında da gündeme gelmiştir. Yerel toplumda bazı kişiler Gürcülerin domuz eti yedikleri için, bazı kişiler dini açıdan abdestli olmadıkları için, bazıları ise kültürel açıdan (örneğin eve ayakkabı ile girmeleri, tuvalet alışkanlıkları gibi) temiz olmadıkları için onları “pis” olarak algıladıklarını ifade etmektedirler.

Ya enteresan bir şekilde pis olduklarını düşünüyorlar bu da beni çok rahatsız ediyor yani keşke öyle düşünmeseler ve konuşmamızın en başında dedim ya kadınların kendine bakımı, temizliği yani aslında öyle insanlar değiller ama işte şey var. Bu Batum’a gittiğinizde benim ilk Batum’a gidişimi hatırlıyorum bende aynı şeyi düşünmüştüm. Ya ne kadar pisler, bunlar ne kadar pis, ben burada yemek yiyemem dediğimi hatırlıyorum (YKK 3, kadın/33 yaşında/Rize).

Gürcü göçmenlerin temiz olmadıklarına yönelik algının kişiler arasındaki ilişkilere yansımaları gündelik hayatın içinde farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Daha önce benzer ya da farklı yönlerde dair düşünceleri analiz ederken düşüncesine yer verdiğimiz bir katılımcının (YKE 5), Gürcülerin yerel topluma göre “pis” oldukları için aynı sofraya oturulamayacağına yönelik düşüncesi ve ifadesi başka örneklerle de doğrulanmaktadır.

Gürcü işini bitirdi yemek yiyeceğiz biz salmadık Gürcü’yü diğerleri de öyle oluyor sofraya kuruldu hep beraber oturduk. Bu çekindi yani Gürcü oturmamaya çalıştı hatta yok dedi. Kardeşim ben ne yiyorsam sende onu yiyeceksin hep beraber yiyeceğiz dedi yani öyle bir şey de ne demek dedi. Demek ki bak başka bazı yerlerde ayrımcılık yapılıyor ki onu baz aldı adam mesela yemek istemedi biz de ikaz edince hatta şey yaptı sonra kendini öyle şey mi olur dedik sen de insansın bizde insanız buraya çalışmaya geldin biz senin evinde olsak bize öyle mi yapacaksın diye sitem ettik (YKE 4, erkek/65 yaşında).

Buraya kadar ele alındığı şekliyle yerel toplumun Gürcü göçmenlere yönelik duygu, düşünce ve davranışlarının katılımcıların gözünden genel olarak olumsuz olarak değerlendirildiği ve pek çok açıdan yerel toplum tarafından Gürcü göçmenlere haksızlık yapıldığı ifade edilmiştir. Katılımcılara yerel toplumun Gürcü göçmenlere yönelik duygu, düşünce ve davranışlarının neden ifade ettikleri gibi olumsuz olabileceğine yönelik düşünceleri sorulduğunda oldukça farklı nedenlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bazı katılımcılar geçmiş dönemden gelen önyargıların bugünkü duygu, düşünce ve davranışlara etki edebileceğini ifade ederken; bazı katılımcılar yerel toplumun Gürcü göçmenleri kendinden daha düşük bir seviyede gördüğü için böyle davranıyor olabileceğinden bahsetmektedir. “Hani ekonomik açıdan zayıf ya. Güçlü değilse zaten otomatik olarak gözünde bir alt kategoride. Ya da işte dediğim gibi insanları da aynı şekilde, o gibi işleri yaptığı (seks işçiliği) için küçümseyeni var doğal olarak” (YKK 2,

bizi ahıra inekler minekler yeni satılmış zaten. [...] Sonra getirdiler peynir, zeytin, ekmek başka bir şey vermedi. Yemeği ahırda yedik sabah akşam orda yedik yemeği ahırda” (GKE 10, erkek/21 yaşında). Bu görüşmede Gürcü göçmenleri en çok etkileyen ve kendileri kötü hissetmelerine yol açan şey aslında ne işverenin söyledikleri ne davranışları ne de getirdiği yiyeceklerdir. Bu olayda onları en çok etkileyen işverenin mekânsal tercihidir.

kadın/30 yaşında). Ayrıca geçmiş yıllarda bazı ilçelerde yaşanan olaylar yerel toplum nezdinde olumsuz duygu ve düşüncelerin artmasına yol açtığı görülmektedir¹⁵³. “2-3 sene önce Çayeli’nden bir adamı öldürdüler önce çalışmış çok güzel çalışmış tam ayrılacağı gün işi bittiği gün adamı öldürüyor, parasını da alıyor öldürüyor. Var öyle, ender ama var” (YKK 7, kadın/61 yaşında/Arhavi).

Sonuç olarak, yerel toplumun Gürcü göçmenlere yönelik duygu, düşünce ve davranışlarını yerel toplum üyesi olan katılımcıların bir anlığına fanusun dışına çıkıp objektif bir şekilde değerlendirmelerini istediğimiz bu bölümde, katılımcıların büyük bir bölümü içinde yaşadıkları toplumun Gürcü göçmenlere hiç düşünmedikleri kadar olumsuz baktığının ve davrandığının farkına vardıklarını itiraf etmiştir. Bu bölüm katılımcıların ifadelerinden hareketle, sonraki bölümlerde ele alınacak olan birlikte yaşam ve karşılıklı uyum konusunun önce karşılıklı farkındalıkla başlayabileceğine yönelik çıkarımla sonuçlandırılmaktadır.

5.3.4. Birlikte Yaşam ve Karşılıklı Uyum Hakkındaki Düşünceler

Göçmenlerin gittikleri ülkelere ya da yeni katıldıkları toplumlara uyum sağlaması konusu 2000’li yıllardan itibaren göç çalışmalarında (Gifford-Smith ve Brownell 2003; Castles, 2007; Hickman vd., 2012; Nedelcu, 2012) sıklıkla gündeme gelmektedir. Göç çalışmalarında göç eden bireylerin gittikleri ülkelerdeki toplumlara uyum sağlama süreçleri farklı kavramlar altında ele alınmaktaydı. Göçmenlerin henüz yeni oldukları baskın olan topluma benzemesi, göç ederken bavullarında getirdikleri kültürel birikimlerinin eriyip kaybolması ve en nihayetinde kültürel, etnik ve bireysel özgünlüklerini kaybetmeleri olarak açıklayabileceğimiz asimilasyon bu kavramlardan ilkidir. Daha sonra bireysel, kültürel ve etnik öğelere verilen önemin artmasıyla birlikte göçmenlerin bulundukları topluma “uydurulması” anlamına gelen adaptasyon kavramının kullanıldığını görmekteyiz. Adaptasyon kavramının kısa bir süre içerisinde yerini göçmenlerin kendi etnik kültürlerini koruyup yerel toplum ile bütünleşmesini öngören entegrasyon kavramına bıraktığını görmekteyiz. 1990’lı yıllardan sonra hızla küreselleşen dünyada, göç hareketlerinin artışının yanı sıra entegrasyon politikalarının ve uygulamalarının da başarısızlıkla sonuçlandığının anlaşılması üzerine milenyumun ideal bir ‘birlikte yaşama’ biçimi olarak sunulan çok kültürlülük kavramının ortaya çıktığını görmekteyiz. Bu kavram ilk dönemde etkin olan asimilasyon kavramının içinde barındırdığı

¹⁵³ Bu konuda basına yerel basına yansıyan haberler için bkz:

<https://www.haberler.com/cinayet-suphelisi-6-gurcu-isci-adliyeye-sevk-2731517-haberi/> [Erişim Tarihi: 06.12.2018]

<http://beyazgazete.com/haber/2011/5/17/cinayet-zanlisi-gurculere-vatandaslar-tepki-gosterdi-541467.html> [Erişim Tarihi: 06.12.2018]

tekkültürcülük düşüncesine karşı bir anti tez üretmektedir. Buna göre asimilasyon kavramıyla tek bir kültür etrafında toplanması beklenen toplumun ancak farklı kültürlerin eşit şekilde bir araya gelmesiyle var olabileceği fikri ön plana çıkmaktadır. Burada esas itibarıyla bir toplumu oluşturan farklı kültürlerin uyum içinde var olabilmesini amaçlanmaktadır.

Çokkültürlülük kavramını bu çalışmanın araştırma sahası açısından değerlendirecek olursak; bölgedeki etnik ve kültürel yapıya baktığımızda Laz, Türk, Hemşin, Poşa (Lom) ve Gürcü olmak üzere farklı etnik ve kültürel unsurların yaşadığı bilinmektedir. Bu açıdan bölgenin doğal olarak çokkültürlü bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Ancak çokkültürcü bir yapıya sahip olmak için çokkültürlü olmak başlı başına yeterli sayılmamaktadır. Bir başka ifadeyle her çokkültürlü yapıya sahip olan toplum ya da ülke için çokkültürcü bir toplum ya da ülke tanımlaması yapılamamaktadır. Çokkültürlü olmak çokkültürcü olabilmenin sadece öncülüdür ya da ilk şartıdır diyebiliriz. Çokkültürcü olabilmek için karşılık saygı anlayışına dayanan bireysel, toplumsal, yönetsel ve hukuki pek çok boyutta bir uğraş vermek gerekmektedir. Çokkültürlülük ve çokkültürcülük tartışmaları yerine günümüzde karşılıklı uyum çalışmalarına daha çok ağırlık verildiği görülmektedir. Bir başka ifadeyle, farklı kültürlerin eşit bir şekilde değer görerek bir arada bulunması ya da yaşaması anlayışı yerine; bu farklı kültürleri yaşayan bireylerin sürece etkin bir şekilde dâhil olduğu yeni bir uyum anlayışı ağırlık kazanmaktadır. Bu çalışma içinde bu yeni uyum anlayışı her iki tarafı (yeni gelen-yerleşik olan) da sürece dâhil etmesi ve etkin bir şekilde yer almasını sağlaması nedeniyle “karşılıklı uyum” olarak ele alınacak ve bu şekilde ifade edilecektir.

Bilindiği üzere göç eden bireylerin, grupların ya da toplulukların uyum süreçleri göç nedenleri ile doğrudan ilişkilidir. Bu yüzden göç eden bir birey eğer ekonomik nedenlerden dolayı göç etmiş ise onun uyum süreci; baskı, çatışma veya savaş nedeniyle göç eden bir bireye göre daha farklı olacaktır. Bir başka ifadeyle göçmenlerin uyum süreçleri ile sığınmacıların veya mültecilerin uyum süreçleri aynı olmamaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın örneklemi oluşturan Gürcülerin bölgede göçmen olarak yer almaları, onlara yönelik özgün bir karşılıklı uyum modelinin geliştirilmesi ya da uygun bir programının hazırlanması ihtiyacını gündeme getirmektedir. Nitekim Dünya genelinde ya da Türkiye özelinde karşılıklı uyum konusunu aynı sosyokültürel, etnik, ekonomik, iktisadi, idari, politik ve benzeri veriler üzerinden analiz edemeyeceğimiz gibi gerekli süreçleri de aynı araçlarla yönetemeyiz. Daha somut bir ifadeyle örneklendirecek olursak Türkiye özelinde geçici koruma statüsü kapsamında Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde bulunan Suriyelilere yönelik ortaya çıkan verileri, Doğu Karadeniz Bölgesi’ndeki Gürcü göçmenlerin karşılıklı uyum süreçlerini değerlendirirken bir veri olarak kullanamayız. Nitekim bu çalışmanın ve bu bölümün temel amacı da Gürcü göçmenlerin Doğu

Karadeniz Bölgesi'ndeki karşılıklı uyumla ilgili verilerin toplanması ve bu süreç için gerekli araçların belirlenmesidir.

Bu amacın gerçekleşmesi için gerekli hukuki alt yapı 2013 yılında kabul edilen *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK¹⁵⁴)* içinde yer almaktadır. Kanunda “Yabancılar ve Uluslararası Korumaya İlişkin Ortak Hükümler” ile ilgili bölümdeki 96. madde, uyum konularıyla ilgili yapılabilecek iş ve işlemler ile sorumlu kurum ve kuruluşları belirtmektedir¹⁵⁵. 96. maddenin birinci fıkrasında geçen “karşılıklı uyum” ifadesi göçmenlere yönelik uyum süreçlerinin yerel toplumun ve ilgili diğer yapıların katılımı olmadan tam olarak tamamlanamayacağının ortaya konulması açısından oldukça önemlidir. Ayrıca bu madde göç çalışmalarının ve göç politikalarının evrensel insan hakları ve eşitlik ilkeleri içinde değerlendirilmesi gerektiğine vurgu yapması açısından da oldukça önemlidir. 96. Maddenin ikinci ve üçüncü bendinde karşılıklı uyum sürecinde yapılabilecek bazı çalışmalar ile ilgili kurum ve kuruluşlara değinilmektedir. Ancak bu çalışmaların “ [...] ekonomik faaliyetlere erişim, sosyal ve kültürel iletişim, temel sağlık hizmeti alma gibi konularda kurslar, [...]”¹⁵⁶ gibi çok genel ifadelerle açıklandığı görülmektedir. Yukarıdaki bölümde de değinildiği üzere yapılması planlanan karşılıklı uyum çalışmalarının her bir bölge özelinde hedef grupların (yeni gelen-yerleşik) özellikleri ve ihtiyaçları göz önüne alınarak hazırlanması oldukça önemlidir. Bu bölümde saha araştırmaları sırasında yapılan gözlemlerden ve katılımcıların birlikte yaşam konusundaki ifadelerinden yola çıkılarak bir durum değerlendirmesi yapılmaya çalışılmıştır. Birlikte yaşam ve karşılıklı uyum için bölgede yapılabileceklerle yönelik düşünceler ise öneriler bölümünde paylaşılacaktır.

Yapılan derinlemesine görüşmelerde yerel toplum adına katılımcıların bir kısmının birlikte yaşam konusuna olumlu olarak baktığı ve yaşanabilir olarak değerlendirdiği görülürken aşağı yukarı benzer oranda bir katılımcı ise bölgede Gürcü göçmenlerle birlikte bir yaşamın mümkün olmadığını düşünmektedir. Birlikte yaşam konusuna olumlu yaklaşan katılımcıların eğer her iki taraf da belirlenen toplumsal kurallara uyarsa bunun mümkün olacağı görüşündedirler. “Aynı apartmanda Gürcüler ve Türkler yaşayabilir mi? Aslında yaşarlar. Yani şöyle herkes bu ortak kurallara hani uyulması gereken kurallara uyduktan sonra elbet yaşayabilir” (YKK 4, kadın/33 yaşında/Rize). Nitekim bazı katılımcılar zaten şehir merkezlerindeki apartmanlarında ya da

¹⁵⁴ Çalışmanın devamında *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu* yerine YUKK kısaltması kullanılacaktır.

¹⁵⁵ Detaylı bilgi için bkz. 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf> [Erişim Tarihi: 06.12.2018]

¹⁵⁶ Detaylı bilgi için bkz. 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf> [Erişim Tarihi: 06.12.2018]

sitelerde farklı yerlerden gelmiş olan bireyle ya da ailelerle yaşadıklarını ve onları da pek tanımadıklarını ifade etmektedirler.

Ya niye olmasın insan, insan olduktan sonra niye olmasın ki. Yani büyük şehre gidiyorsunuz örneğin, büyükşehirde doğulusu batılısı aynı apartmanda kardeşçe yaşıyor öyle düşünelim aynı sitede yaşıyorlar. Ya da buradan atıyorum Avrupa'ya gidiyor insan Türk kökenli insan orada da yaşıyor uyumlu olumlu şekilde, burada niye olmasın olur (YKE 9, erkek/57 yaşında).

Artık bölgede de aynı apartmanlarda oturan katılımcılara rastlanmaktadır. Bu katılımcılara komşularıyla olan ilişkileri sorulduğunda gayet iyi anlaştıklarından ve hiçbir sorun yaşamadıklarından bahsetmektedirler. Karşılıklı olarak birbirlerine yaptıkları yemeklerden götürüp ikram ettiklerinden bahsetmektedirler. Örneğin bir katılımcı kendisinin Gürcü kadına aşure yapıp götürdüğünü ve bunu ona ikram ettiğinden, daha sonra da Gürcü kadının kendisine Gürcistan'a özgü bir yemek yapıp getirdiğinden bahsetmektedir. Ayrıca bazı katılımcılar bir önceki bölümde de değindiğimiz üzere Gürcü göçmenlerle aynı sofrada oturup yemek yediklerinden bahsetmektedir. "Yani ilk yevmiyecimdir bunlar benim onlara ilgim onları söylemek hoş şeyler değil de mesela kahvaltımızı, öğle yemeğimizi, akşam yemeğimizi ben de onlarla aynı masaya oturup aynı yemeği yiyiyordum eşimi de aynı masaya oturtuyordum" (YKK 9, kadın/48 yaşında). Bu tür ilişkilerin gelişimi bölgedeki birlikte yaşam ve karşılıklı uyum süreçleri açısından umut verici olarak değerlendirilebilir.

Bazı katılımcılar zaten bölgede pek çok Gürcü kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olduğunu dolayısıyla hem Gürcüler açısından hem de yerel toplum açısından birlikte yaşamın çok zor bir durum olmayacağını düşünmektedirler. İki taraf için de güven duygusunun kazanılması oldukça önemlidir. Geçmiş yıllarda kurulan çarpık ilişkiler ve yaşanan olumsuz olaylar, yerel toplum ile Gürcü göçmenlerin birbirlerine yönelik duydukları güveni sarsmıştır. Eğer bu güven duygusu karşılıklı olarak yeniden sağlanabilirse birlikte yaşamın daha kolay gerçekleşebileceği düşünülmektedir.

Hayli yaşayabilir hiçbir sorun da olmaz. Zaten bizim Borçka, Artvin zaten hep Gürcü. Şavşat, Ardauç çok Gürcü var zaten o bölgede hiçbir adaptasyon sorunu yaşayacağını zannetmiyorum. Her yerde olur bizde hiç sıkıntı yok her tarafta olur. O konuda adım gibi eminim hiçbir sıkıntı olmaz. Çünkü yani Türk insanı zaten çok şeydir zaten yumuşaktır yani o yüzden onlar da öyle. Onların güven sorunu var mesela Gürcülerin. Güvenli insanlarla her türlü iletişime geçerler. Yani onlardaki güvensizlik vaktiyle yaşanan kötü şeylerden dolayı. Çünkü onlar öyle bir yerden çıkmışlar ki sosyalist cumhuriyetten çok ezilmiş insanlar o yüzden güven sorunları her zaman var öyle gördüm çünkü ben (YKE 7, erkek/53 yaşında).

Bölgedeki çokkültürlü yapı nedeniyle yıllardır Gürcüler bir arada yaşayan yerel toplum zaman içinde onların varlığından rahatsız olmamaya başlamalarına yol açmıştır. Örneğin başka bir etnik grup ya da başka bir millettten insanlar olduğunda rahatsızlık duyabileceğini ifade eden bir

katılımcılar Gürcüler olunca çok da rahatsızlık hissetmediğini dile getirmektedir. “Gürcü’yü görünce rahatsız olmuyorsun ama ben bir İran, Irak’ı görsem rahatsız olurum yani. Bunlardan rahatsızlık asla, o yönden saygılılar hiç onlardan rahatsız olmuyorsun. Ben hiç olmadım. [...]. Öyle şeyler yok” (YKK 7, kadın/61 yaşında/Arhavi).

Yukarıda da değindiğimiz üzere bazı katılımcıların komşuluk ilişkisi kurmaya başladıkları görülmektedir. Hatta bunu bir adım öteye götürerek misafirlğe gidip gelmeye başlayan katılımcılar da bulunmaktadır. “Gürcü bayan dolanıyor çay yapıyor, kahve yapıyor, o S... geldi diyor sarılıyor, öpüşüyoruz konuşabildiğince oturuyoruz kahve içiyoruz. Nermin koyduk adını Nermin ben gidiyorum diyorum gene gel diyor tamam diyorum çıkıyorum gidiyorum. Şimdi nasıl birlikte yaşamayacağız?” (YKK 9, kadın/48 yaşında). Ancak hem saha araştırmasında hem de derinlemesine görüşmelerde farklı zamanlarda rastlanıldığı üzere yerel toplumun Gürcü göçmenlere kendilerine göre çeşitli isimler taktıkları görülmektedir. Yukarıdaki ifadelerde de görüldüğü üzere katılımcı aslında başka bir ismi olan Gürcü göçmene “Nermin” adını koyduklarından bahsetmektedir. Fakat bu durum baskın olan toplumun ya da bireyin karşı taraftaki bireyi, kimliğini ve özelliklerini yok sayıcı ya da kendisinin kabul ettiği şekliyle var olduğu bir algıya yol açmaktadır. Dolayısıyla kötü bir niyetle yapılmıyor olsa da, hatta katılımcıların ifadeleriyle bu davranış yerel toplumun Gürcü göçmenleri “sahiplendiklerini” ya da kabul ettiklerini gösteren bir davranış şekli olsa da en nihayetinde göçmenleri “küçümseyici” bir davranış şekline dönüşmektedir.

Dilin neye dönüyorsa o da onu kabulleniyor ama ve ben ona mesela ben David diyorum öbürleri Davud ama o hepimizin telaffuzunu biliyor ben de mesela David diye kayıtlı. Ramiz’in ismi farklıdır “R” ile başlıyor bir şekilde Ramiz çıktı ağzımdan bende de öyle pekişti Ramiz kaldı o ama biliyor Ramiz dediğim zaman caddede geçse biliyor efendim abla diyor (YKK 9, kadın/48 yaşında).

Yukarıdaki alıntıda katılımcının “R” ile başlıyor diye ifade ettiği Gürcü göçmenin asıl adı “Raul”dur; ama yerel toplumda “Ramiz” olarak tanınmaktadır. Bu durumu Gürcü göçmen “Dediler sen Ramiz, benim isimim Raul ama Ramiz diyorlar” (GKE 13, erkek/32 yaşında) şeklinde ifade etmektedir. Gürcü göçmene bundan rahatsız olup olmadığı sorulduğunda ilk zamanlarda biraz garipsediğini ve kendini kötü hissettiğini ama zaman geçtikte kendisinin de bu isme alıştığını ifade etmiştir. Saha araştırması sırasında buna benzer pek çok örnekle karşılaşmıştır. Örneğin “Neslan” adında bir Gürcü kadın göçmene “Neslihan”; “Luisa” isimli bir başka göçmene “Gulizar” ismini taktıkları görülmektedir. Saha araştırması sırasında yerel toplum içinde yaygın olan bu uygulama ya da davranış şekli ile ilgili düşüncelerini sorduğumuz Gürcü göçmenlerin yüzlerindeki ifadeler, jestler ve mimikler; bize yukarıdaki bölümde değindiğimiz göçmenlerin yeni dâhil oldukları toplumda kültürel, etnik ve bireysel

özgünlüklerini ve kimlikleri kaybetmeleri ile sonuçlanan asimilasyon kavramını anımsatmaktadır.

Gürcü göçmenlerin yerel toplum tarafından kendi isimleri dışında farklı isimlerle çağırılmalarına bir diğer örnek “bico” kelimesinin kullanımıyla ilgili olarak verilebilir. Bu kelime Gürcücede “erkek, oğlan, oğlan çocuğu” gibi anlamlara gelmektedir. Gürcü göçmenler kimi zaman birbirlerine bu şekilde seslenmektedirler; ancak bu kelimenin kullanımı kişiler arasındaki samimiyetin de bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Yapılan görüşmelerde Gürcü erkek göçmenlerin yerel toplum tarafından bu şekilde çağırılmaktan hoşlanmadıkları açık bir şekilde ifade edilmektedir.

Birlikte yaşam ve karşılıklı uyum konularına olumlu yaklaşan ve gelecekte iki tarafın bir arada yaşayabileceği bir ortamın olacağını düşünen yerel toplum üyesi bir katılımcı bu düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir.

Mümkün olur tabi iyisiyle mümkün olur yani. Hiç şey olmaz. Bizimkilerden daha iyi olur. Yani iyisiyle öyle mümkün olur ki ama işte şey olmayacak yani nasıl ki bizim komşularımızla hepsiyle iyi geçiniyor muyuz? Yok. Hepsi yani hırsızlığı olmayacak, yalanı olmayacak, af edersin kötü yolu olmayacak normal insan olarak yani gerçekten öbürlerinden daha çok seviyoruz onları öyle olunca yani (YKK 5, kadın/46 yaşında/Rize).

İlk bakışta olumlu gibi görünen yukarıdaki katılımcı ifadesi analiz edildiğinde, aslında birlikte yaşam ve karşılıklı uyum konularına oldukça ön yargılı, mesafeli ve baskın olan tarafın kendisine uyum sağlanması beklentisi içinde olduğu tek taraflı bir bakış açısı karşımıza çıkmaktadır. Üstelik katılımcının birlikte yaşamın mümkün olacağı ancak Gürcü göçmenlerin “...sı olmayacak” şeklindeki ifade ettiği özelliklerin Gürcü göçmenlere yönelik bölgede geçmişten gelen bakış açısını yansıttığı da görülmektedir.

Bazı katılımcıların yukarıdaki katılımcının birlikte yaşam konusuna “şartlı olarak evet” demesine benzer bir düşünce içinde olduğu tespit edilmiştir. Bu katılımcılar bölgede birlikte yaşamın ve karşılıklı uyumun söz konusu olacağını ancak bunun Gürcü göçmenlerin aileleri ile birlikte geldiklerinde gerçekleşebileceğini düşünmektedirler.

Ailelerin bu kadar ailece yaşasalar bir sıkıntı olacağını zannetmiyorum. Ama tek başına onların yaşamasını istemem. Çünkü onlarda illa içki olayı olan vardır evde yaşayanlar içtiği zaman şey yapamazsın. Ailece olursa iyi olur çünkü burada dediğim gibi ailece kalıyorlar bir sıkıntı duymadım bizim evin hemen karşısında vardı (YKE 5, erkek/61 yaşında).

Bugüne kadar hem bireysel hem de aile olarak bölgeye gelen Gürcü göçmenlerle birlikte yaşam deneyimine sahip olan bazı katılımcılar deneyimlerinden hareketle Gürcü göçmenlerin aile olarak geldiklerinde karşılıklı uyum sürecinin daha kolay gerçekleşebileceğini ifade etmektedirler.

Öte yandan, birlikte yaşam ve karşılıklı uyum konusunu ekonomik ilişkiler ve karşılıklı çıkar ilişkileri noktasından değerlendiren bazı katılımcılar da bulunmaktadır. Onlara göre bölge insanı çayını, fındığını toplatmak için, evini temizletmek için, hastasına baktırmak için ya da bahçesindeki işi yaptırmak için Gürcü göçmene muhtaçtır. Buna karşın, Gürcü göçmen de para kazanmak için, ailesine bakmak için ya da rahat bir yaşam sürmek için yerel toplumun kendisine vereceği işe muhtaçtır.

Çay toplayacaksın Orduluyu tercih etmiyor maddi olarak manevi olarak bu taraf daha uygun geliyor artı o yönden her türlü yani pekişme gibi şansları yok. Olacak yani onlarsız insanlar hasta bakıcı Gürcü arıyorsun hastanı baktırmaya Gürcü arıyorsun çayını toplamaya Gürcü arıyorsun, evini boyatmaya Gürcü arıyorsun yan komşun var mesela boya yapıyor ama hayır onu istemiyorsun Gürcü'yü istiyorsun (YKK 9, kadın/48 yaşında).

Yıllardan beri bölgede olan Gürcü göçmenlerle birlikte çalışan yerel toplum artık başka yerlerden gelen kişilere kolay kolay iş yaptırma ya da iş verme eğiliminde olmamaktadır. Hatta bazı dönemlerde bölgedeki bazı belediyelerde çeşitli işlerin Gürcülere verildiği de ifade edilmektedir¹⁵⁷. Bölgede kamuya ait kurum ve kuruluşların bile iş yaptırma veya iş verme konusunda ilk tercihlerinin Gürcüler olması yerel toplumun eğilimini de doğrulamaktadır.

Buraya kadar ele alındığı şekliyle, bazı katılımcılar koşulsuz şartsız birlikte yaşamın mümkün olacağını düşünürken, bazı katılımcılar birlikte yaşamın ancak Gürcü göçmenlerin bazı olumsuz özelliklerinin olmadığı veya aileleriyle birlikte geldiği durumlarda “şartlı” olarak mümkün olabileceğini düşünmektedir. Öte yandan, bazı katılımcılar gelecekteki birlikte yaşam konusundan önce bugünden başlaması gereken bir sürece vurgu yapmaktadırlar. Buna göre öncelikle iki tarafın da birbirlerine karşılıklı olarak saygı duymaları çok önemlidir. Karşılıklı saygıyla birlikte iki taraf arasındaki diyalog yolu da açılmış olacaktır. Böylece birbirlerini daha iyi tanıma fırsatı bulacak olan taraflar yaşanabilecek olası olumsuzluklarda önyargılardan uzak, daha anlayışlı bir yaklaşım sergileyeceklerdir.

İki tarafın da birbirlerinin hassasiyetlerini göz önünde bulundurması durumunda beraber yaşayacaklarına inanıyorum. Gürcüler mesela eğlendikleri zaman bu şey iyi bir ortamda oldukları zaman mutlu oldukları zaman mutluluklarını sözlü olarak ifade eden bir topluluk. Özellikle içtikten sonra şarkılar söylerler özlü sözler yani yan taraftaki insanların bundan rahatsız olacağını pek düşünmezler ama Türkiye'ye geldikleri zaman Türk insanının bundan rahatsız olduklarını bildikleri için uyum sağlıyorlar. Dediğim gibi iki taraf birbirlerinin hassasiyetlerini gözetirlerse kesinlikle bir arada yaşayabilirler. Çünkü birbirimize benzer çok fazla özelliğimiz var. Komşuluk ilişkileri mesela orada çok güçlüdür yani son zamanlarda yapılan büyük binaları kastetmiyorum ama üç beş katlı binalarda herkes birbirini tanır ve ilişkileri iyidir (YKE 14, erkek/42 yaşında).

İki taraf arasındaki karşılıklı saygı diyalog yolunun açılmasına, diyalog yolunun açılması da iki taraf arasındaki temasın ve iletişimin artmasına katkı sağlayacaktır. Nitekim gruplar arası

¹⁵⁷ “Yani vaktiyle Gürcü bile çalıştırdı belediye mesela ...’nin döneminde Gürcüleri çalıştırdı belediye parasını da verdi” (YKE 7, 53 yaşında/zabıta).

ilişkilerde “temas kuramı/hipotezi” ile açıklanan bu durum gruplar arasındaki sosyal ilişkileri düzenlemek ve karşılıklı uyum süreci geliştirmek için oldukça önemlidir. İlk olarak 1936 yılında ABD’nin Alabama Eyaleti’nde güneyli ve kuzeyli öğrencilerin Afro Amerikalılara yönelik tutumlarıyla ilgili yapılan araştırmayla (Sims ve Patrick, 1936) başlayan çalışmalar, 2. Dünya Savaşı’ndan sonra yoğunluk kazanmıştır. Bu çalışmaların kuramsal çalışmalara dönüşmesinde 1950’li yıllarda Gordon Allport (1954) tarafından önyargılarla yapılan çalışmalar oldukça önemlidir. Sosyal temas adını verdiği hipotezine göre, bir grubun kendilerinden farklı olan bir başka gruptan kişilere dair az bilgi sahibi olmaları onları önyargıya sevk etmektedir. Buna göre, farklı gruplardan kişilerin birbirini tanıması ve bilgi edinmesi durumunda önyargılar azalacaktır. Yani iki grup arasındaki temas ne kadar artarsa, önyargıların azalması da o kadar mümkün olacaktır. Allport sosyal temas hipotezinin gerçekleşebilmesinin dört koşula bağlı olduğunu ifade etmiştir. Buna göre (1) grupların eşit statülü olması, (2) ortak hedeflerin belirlenmesi, (3) gruplar arası işbirliğinin olması ve (4) bu ilişki için yasal otoritenin desteğinin bulunması (Güler, 2013: 6). Sonuç olarak Allport (1954)’un sosyal temas hipotezine göre tarafların eşit statülü, ortak hedeflere ve işbirliğine bağlı olması halinde tüm bu unsurlar kurumsal yapı tarafından da desteklendiğinde gruplar arasındaki en olumlu iletişim sağlanabilecektir.

Allport’tan sonra bu çalışmaları geliştiren Thomas F. Pettigrew (1986) bugünkü kullanılan haliyle “gruplararası temas kuramı”nı¹⁵⁸ ortaya koymuştur. Bugüne kadar birçok çalışma ile gruplararası temas kuramının etkileri ve çalışma prensipleri test edilmiştir. Sonraki yıllarda iki farklı sosyal temas hipotezi/kuramı daha geliştirilmiştir; (1) yayılmacı temas kuramı (Wright, Aron, McLaughlin-Volpe ve Ropp, 1997) ve (2) hayali ya da kurgu temas kuramı (Turner, Crisp ve Lambert, 2007). Temelde gruplar arası temas ilkesine dayansa da bu üç kuramın birbirinde ayrıldığı bazı noktalar bulunmaktadır. Buna göre ilk kuramda sosyal temasın gerçekten deneyimlenmesi, ikinci kuramda temasın tanınan grup üyeleri tarafından deneyimlendiğinin varsayılması ve üçüncüsünde ise temasın hayal edilmesi gibi farklılıklar söz konusudur. Burada esas olan grupların doğrudan ve dolaylı olarak temas etmeleri durumlarında önyargı değişimlerini gerçekleştiren teması farklı açılardan bakarak açıklamalarıdır (Küçükkömürler ve Sakallı-Uğurlu, 2017: 3).

Saha araştırmasında ve derinlemesine görüşmelerde elde edilen verilere göre gruplar arasında sosyal temasın gerçekten deneyimlendiği durumlarda hem Allport (1954)’un sosyal uyum hipotezinin hem de Pettigrew (1986)’ın gruplararası temas kuramının etkileri gözlemlenmektedir.

¹⁵⁸ Intergroup Contact Theory

Ama şu da var hem Gürcü bakış açısıyla hem de bizleri düşünürsek eğer etkileşimi varsa iletişimi varsa karşı tarafla tanıyorlarsa gerçekten önyargılar gidiyor. Ben iki tarafın da birbirini hani bu gibi işte din, ülke, kültür vesaire farklılıklarını gözetmeden birebir iletişim kurdukları zaman çok iyi ne bileyim bir arkadaş dost gibi olabileceklerini düşünüyorum. Evlilikler olabiliyor mesela (YKK 2, kadın/30 yaşında).

İki taraf arasındaki temas ya da etkileşimin artması ilişkilerin gelişmesine zamanla arkadaşlıklara, dostluklara ve hatta evliliklere de dönüşebildiği ifade edilmektedir. Benzer bilgilere Gürcü göçmenlerin ifadelerinde de rastlanmaktadır. İki grup arasındaki temasın artması bir süre sonra grupların birbirlerini yaşam alanlarına davet etmesine ve daha sıcak ve yakın ilişkiler kurmasına yol açmaktadır.

Her gün gelip burda bizle oturan çok insan var burda. Ben mesela yakın yaşıyorum ya benim misafirler çok geliyor buralı misafirler çok geliyor benim evde. Batum'a girdikleri zaman bize her zaman uğruyorlar kahve içiyoruz oturuyoruz. Beni de burda davet ediyorlar çok gel diyorlar kahve içelim oturalım ama ben çalışıyorum ya fazla zaman yok benim onun için gidemiyorum. Zaman yok yani gitsem otursam ama zaman yok. Onlar geldiği zaman bana uğruyorlar yani çok var bana gelen Kemalpaşalı (GKK 11, kadın/35 yaşında/Gonio).

Hem yerel toplum hem de Gürcü göçmenler içinde sosyal ya da gruplar arası temasın artmasına bağlı olarak gelişen ilişkilere vurgu yapan çok sayıda katılımcı bulunmaktadır. Ancak bu çalışmanın sınırlılıkları içerisinde bu bölümde sadece birkaç alıntıya yer verilebilmektedir. Sonuç olarak saha araştırmalarında ve derinlemesine görüşmelerde karşılıklı saygı kültürünün yerleşmesiyle iki grup arasındaki diyalog yolunun açılması sosyal ya da gruplar arasındaki temasın artması açık bir şekilde katkı sağlamaktadır. Bu temasın artmasının birlikte yaşam konusuna da önemli katkılar sağlayacağı öngörülmektedir. Yerel toplum üyesi bir katılımcının şu ifadeleri de bu öngörüğü desteklemektedir: “ilk his olarak olumsuzdu ilk. Yani niye söyleyeyim bizlerde bir iticilik oluyordu ama şimdi artık iç içe olduk” (YKK 6, kadın/65 yaşında/Arhavi).

Buraya kadar ele alındığı haliyle birlikte yaşama yönelik olumlu düşüncelere yer verilmiştir. Ancak yapılan görüşmelerde bunun mümkün olmayacağını düşünen katılımcıların sayısı da bir hayli fazladır. Bu konuda özellikle Gürcü göçmenlerin yerel topluma oranla daha olumsuz düşüncelere sahip oldukları tespit edilmiştir. Öncelikle yerel toplumun ifadelerine bakacak olursak; katılımcılar genellikle Gürcü göçmenler ile kendi yaşam tarzları arasındaki farklılığa dikkat çekmektedir. Katılımcıların birlikte yaşama olumsuz bakmalarının öncelikli nedeninin, Gürcü göçmenlerin farklı bir etnik kimliğe ya da farklı bir kültüre veya dile sahip olmaları değil; farklı bir yaşam tarzına sahip olmaları olduğu görülmektedir. “O bir arada yaşamak biraz zor olur. Adam ailesi ile bir arada yaşayamıyor. Onların yaşayış tarzı ayrı bizim yaşayış tarzımız ayrı” (YKE 10, erkek/75 yaşında/Kemalpaşa). Üstelik yaşam tarzı ile ifade eden farklılık o kadar ön plandadır ki yerel toplum içinde “Hacı” olarak tanımlanan ve adlandırılan bu

katılımcıyla yaptığımız görüşmede kendisi için birlikte yaşam söz konusu olduğunda dini farklılığın bir engel olmadığını; ancak Gürcü göçmenlerin yaşam tarzlarının farklı olmasının her şeyin önünde olduğunu ifade etmektedir. “Din ile alakalı değil bu ben dine bir şey yapmam karışmam ama herkesin yaşamı farklı” (YKE 10, erkek/75 yaşında/Kemalpaşa). Birlikte yaşamın önündeki yaşam tarzından kaynaklanan bu olumsuz düşünce yapısı pek çok katılımcı ifadesinde karşımıza çıkmaktadır. “Onu zannetmiyorum beraber yaşayacağımızı hiç zannetmiyorum. Ya dediğimiz gibi onların şeyi tarzı bize uymuyor ha zamanla değişebilirlerse ama çok ihtimal görülüyor birlikte yaşayacağını hiç zannetmiyorum” (YKE 5, erkek/61 yaşında/Hopa). Burada katılımcının “zamanla değişebilirlerse” ifadesi aslında gelecekte bölgedeki birlikte yaşamın mümkün olabileceğini; ancak bunun karşılıklı uyumdan ziyade adaptasyon ya da entegrasyon kavramlarında olduğu gibi tek taraflı bir uyumla gerçekleşmesinin beklendiği anlaşılmaktadır. Bu düşüncenin izlerine olumlu veya olumsuz düşüncelere sahip pek çok katılımcının ifadelerinde rastlamak mümkündür.

Birlikte yaşama olumsuz bakan bazı katılımcıların doğrudan kültürel farklılıklardan bahsetmeseler de bir şekilde kültürel farklılıklara dayanan çeşitli nedenlerden dolayı birlikte yaşamın mümkün olmadığını düşünmektedirler. Örneğin bu konuda en çok ön plana çıkan konu Gürcülerin şarap ya da genel olarak içki tüketimine olan düşkünlükleridir. Yerel toplumun büyük bir bölümü için şarap ya da içki tüketimi günahkâr olmakla eşdeğerdir. Oysaki Gürcü kültüründe şarap ve içki çok önemli bir yere sahiptir, hatta yemek kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır. Ancak Gürcü göçmenlerin kültürel özelliklerinin gereği yaptıkları bu eylem, yerel toplum gözünde çok farklı algılanmaktadır. Üstelik Gürcülerin bu özellikleri bölgede yerleşim yeri farkı gözetmeksizin¹⁵⁹ kabul edilmeyen bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Gürcülerin sahip oldukları bu kültürel özellikleri bölgede görece daha az muhafazakâr diyebileceğimiz yerleşim yerlerinde dahi cinsiyet ayrımı gözetmeksizin olumlu karşılanmamaktadır.

Yani onların biraz işte şey tarzları iyi değil yani içkici şey oluyor ya o açıdan istemezsin. Aile yapıları bizim gibi olmadığı için istemeyiz. Sana bir zararları yok ama sen rahatsız oluyorsun anlatabiliyor muyum mesela ben şimdi Gürcü bir komşum olsa aile temiz bir aile olsa tamam ama onlar içki içen çok, aile yapıları bizim gibi değil genelde (YKK 7, kadın/61 yaşında/Arhavi).

Mesela şu ilerdeki parkta Gürcüler içiyor içiyor yeri geliyor argo kelimeler sarf ediyorlar. Yeri geliyor bizim yerli içenler gidiyor oraya sığmıyor içiyorlar onun için olur olmaz söylemler, konuşmalar işte yeri geliyor yanlarına bayan arkadaşlarını oturtuyorlar. Yani toplumun kaldırmayacağı yani o evet hani benim çocuğum bir görececek iki görececek ondan sonra yeri gelecek hitabeti değişecek yani (YKK 9, kadın/48 yaşında/Fındıklı).

¹⁵⁹ Önceki bölümlerde bazı konularda bölge içinde sınıra olan uzaklıklarına ya da başka etkenlere bağlı olarak yerleşim yerleri arasında farklı görüşlere rastlanılmaktaydı. Ancak şarap veya içki söz konusu olduğunda Rize il merkezi ya da Hopa veya Kemalpaşa ayrımı gözetmeksizin katılımcıların çoğu bu kültürel ritüeli birlikte yaşamın önündeki en önemli engellerden biri olarak ifade etmektedir.

Gürcülerin içki alışkanlıklarının dışında misafirlik kültürünün de farklı olduğunu düşünen katılımcılar bulunmaktadır. Birlikte yaşamı komşuluk yapma ile özdeşleştiren bu katılımcılar birlikte yaşamın olabilmesi için komşuluk ilişkilerin olması gerektiğine inanmaktadırlar. Ancak Gürcü göçmenlerdeki başta içki tüketimi olmak üzere farklı kültürel özelliklerin komşuluk yapmaya engel olacağını ve bunun da birlikte yaşamı imkânsız hale getireceğini düşünmektedirler.

Ben şimdi biliyorum ki bunların içki hastalığı var. Şimdi bende akıllı bir insanım sarhoş bir insanın yapacaklarını az buçuk idrak edecek kadar bir yapım var. [...] benim misafir kültürüm o değil. O adam Gürcü'ye sorduğun zaman Gürcü'de gelmez benim evime çünkü rahat edemez ki. [...] Rahat edebilir mi çünkü bizim kurallarımız var. Biz ayakkabıyla girmeyiz evin içine ama o adam ayakkabısını çıkarmaz, ayakkabıyla girecek benim evime ayakkabıyla giremeyen bir adam sence rahat edebilir mi? (YKE 11, erkek/36 yaşında).

Komşuluk yapamama ile ilgili olumsuz düşüncelere sahip olan katılımcıların cinsiyetine baktığımızda büyük çoğunluğunun erkek katılımcılar olduğu görülmektedir. “Şimdi mesela benim apartmana gelseler burda kalsalar ben sevmiyorum öyle. Ailece gitmem komşuluk olmaz. Burda da öyle zaten. Ama Gürcülerle gidip gelme olmaz. Bizim insanlar ailecek gidip gelme yapmazlar” (YKE 10, erkek/75 yaşında/Kemalpaşa). Ancak kadın katılımcıların da Gürcülerle komşuluk yapmakla ilgili değerlendirme yaparken temkinli davranacaklarını belirtmektedirler. Derinlemesine görüşmelerde aynı apartmanda kalmayı sorun etmeyeceklerini bir arada yaşayabileceklerini hatta komşuluk da yapabileceklerini belirten kadın katılımcılara, çocuklarının Gürcü ailelerin çocuklarıyla oynamak ya da arkadaş olmak istediklerinde nasıl davranacaklarına yönelik ek bir soru yöneltilmiştir. Bu soru karşısında tüm kadın katılımcılar komşuluk ilişkilerine sıcak baksalar da özellikle çocukları söz konusu olduğunda daha temkinli davranacaklarını ifade ettikleri görülmektedir.

Ha belki eve gönderme konusunda bilmiyorum o aileyi tanımakla alakalı eğer gidip geliyorsak hani birbirimizle anlaşabiliyorsak, iletişime geçebiliyorsak ve onlardan bir zarar görmeyeceğimizi anlarsak. Önce kendim giderim tabi ortama bakarım aileye bakarım eğer bir sıkıntı yoksa bilmiyorum ya çocuk olayı farklı gönderir miydin bilmiyorum (YKK 8, kadın/31 yaşında).

Burada önce aileyi tanımaları gerektiğini ifade eden katılımcıların bazıları bu şekilde davranmalarının temel sebebinin onların Gürcü olmaları değil çocuklarını koruma amaçlı olduğunu belirtmektedirler. Bunun ardından söz konusu aile Gürcü değil bir Türk aile olsa da aynı şey onlar da için de geçerli olacağını ifade etmektedir.

Ben onların çocuklarını evime davet ederim. Ama ben kendi çocuklarımı onlara gönderir miyim şöyle gönderirim. Bu Gürcü oldukları için değil. Türk olsalar da bir tanıdıktan sonra gönderirim. Yani gönderirim. Eee Türklerle alakalı nasıl önlemler alıyorsam çocuklarım için ve kendim için onlar için de aynı şeyi yaparım (YKK 4, kadın/33 yaşında/Rize).

Bu ifadeler kadın katılımcıların birlikte yaşam konusunda erkek katılımcılara oranla daha olumlu yaklaştıklarını ortaya koyması açısından önemlidir. Kadın katılımcıların bir bölümü de komşuluk yapmasalar da en azından neden bizimle aynı apartmanda yaşıyor diye de sorun etmeyeceklerinden bahsetmektedirler. “Komşuluk belki kurmam ama aman bu adam niye üst katıma taşınmış niye buraya gelmiş, onu da demem yani” (YKK 8, kadın/31 yaşında). Ancak yerel toplumdaki erkek katılımcıların çoğu direkt olarak aynı apartmanlarda yaşamının mümkün olamayacağı yönünde kesin tavır ortaya koymaktadırlar. Hatta bazı erkek katılımcılar birlikte yaşam ile ilgili görüşleri sorulduğunda, kayıtsız şartsız Gürcü göçmenlerin bölgeye gelmesine de karşı çıktıklarını ifade etmektedirler.

Şimdi ben aykırıyım bu konuda, şimdi ben bu tür insanların kendi bölgelerinden atıyorum teşvik tarzı belli politikalar çerçevesinde başka taraflara kaydırılıp orayla entegre edilmesine de çok olumlu bakan insan değilim. Entegre, içli dışlı olma oradaki demografik yapıyı değiştiriyor, sosyolojik yapıyı her şeyi değiştiriyor. Ben açık söyleyeyim ben karşıyım (YKE 9, erkek/57 yaşında).

Öte yandan bölgesel fark olmaksızın, hem yerel toplumdaki kadınların hem de Gürcü kadın göçmenlerin erkeklere oranla birlikte yaşama konusuna daha olumlu baktıkları ve ileride bir gün bunun gerçekleşmemesi için hiçbir neden olmadığını ifade ettikleri görülmektedir. Örneğin, bir Gürcü kadın göçmen hali hazırda Batum’da yaşayan bir Türk aileyle komşuluk yaptığını, bu Türk ailenin evine gidip geldiğini ve burada da bu tür bir birlikte yaşamın mümkün olacağını dile getirmektedir. “Yaşarlar tabi. Niye yapmasınlar. Yaşarlar tabi. Batum’da Türk komşılar var bende. Kirada oturuyorlar ben komşuluk yapıyorum. Gidip geliyoruz biz. Burda da olur” (GKK 8, kadın/56 yaşında).

Sonuç olarak, birlikte yaşam ve karşılıklı uyum konusundaki düşüncelerini sorduğumuz katılımcıların bir kısmının olumlu düşüncelere sahipken bir kısmının da olumsuz düşüncelere sahip olduğu görülmektedir. Önceki bölümlerdeki sonuçların aksine, burada iki grup arasında neredeyse eşit bir oran söz konusudur. Üstelik diğer pek çok bölümün aksine, görüşlerde bölge içi farklılıklara rastlanmamaktadır. Hemen her yerleşim yerinde olumlu düşüncelere sahip olan katılımcılar olduğu gibi olumsuz düşüncelere sahip olan katılımcılar da bulunmaktadır. Bu konudaki tek görüş farklılığı cinsiyete bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Buna göre yerel toplum üyesi ya da Gürcü göçmen farkı olmaksızın, kadın katılımcıların erkek katılımcılara oranla birlikte yaşam ve karşılıklı uyum konusuna daha olumlu baktıkları ve gelecek için umutlu oldukları görülmektedir. Erkek katılımcıların hâlâ ön yargılara dayalı, az da olsa damgalayıcı ve dışlayıcı söylemler ve davranışlar içinde oldukları gözlemlenmektedir. Ancak her şeye rağmen Arhavi ilçesinde görüşme yaptığımız emekli bir öğretmenin de ifade ettiği üzere bölgenin tarihsel gerçekliğine baktığımızda binlerce yıl bir arada yaşamış etnik gruplarla karşı karşıyayız. Bölgede Lazlar, Megreller, Abhazlar, Svanlar ve elbette Gürcüler birlikte yaşam felsefesiyle

binlerce yıl önce bir arada yaşamışlardır; ancak aradan geçen yıllar, imparatorluklar, savaşlar ve ulus devlet tezahürleri arasında yaşanan küreselleşme tüm bu felsefenin üzerine bir ölü toprağı atmıştır. Dolayısıyla bölgede birlikte yaşam ve karşılıklı uyum için gerekli olan öncelikli şey işte bu ölü toprağının kaldırılması ve birlikte yaşam felsefesi ruhunun yeniden canlandırılmasıdır¹⁶⁰.

5.3.5. Birlikte Yaşamı Kolaylaştırmak İçin Öneriler ve Beklentiler

Birlikte yaşamı kolaylaştırmak için neler yapılabileceğinin ya da neler yapılması gerektiğinin araştırıldığı bu son bölümde katılımcıların bu konuyu farklı açılardan değerlendirdiği görülmektedir. Katılımcılar tarafından yapılan değerlendirmeler arasında en çok ön plana çıkan öneri iletişim konusuyla ilgili olarak “dil öğrenilmesi”dir. Katılımcılar, insan ilişkilerinde iletişim konusunun çok önemli bir yere sahip olduğu gerçekliğinden hareketle taraflar ya da gruplar arasında iletişimsizliğin veya yanlış anlaşılmanın ileride çok büyük sorunlara yol açabileceğini ifade ederek dil öğrenmenin önemine vurgu yapmaktadırlar.

İletişimde sıkıntı var ya iletişime geçemiyorlar birbirleriyle anlaşıyorlar küçücük bir şeye yol açar bu iletişimsizlik. Ne bileyim büyür büyür büyür birbirlerine olan bakışları değişir sonuçta. Olabilir yani sıkıntı olabilir. [...] Onlar güzel Türkçe öğrensinler bizimkiler Gürcüce öğrensinler öncelikle iletişim sorununu halletsinler. Ondan sonra yani ne bileyim (YKK 8, kadın/31 yaşında/Ardeşen).

Sosyal uyum hipotezinde ya da gruplararası temas kuramında da açıklandığı üzere iletişim halinde olan gruplar ön yargılardan uzaklaşarak daha etkili ve samimi ilişkiler kurabileceklerdir. Kurulan bu ilişkiler birlikte yaşam için uygun ortamın sağlanmasına aracılık edeceklerdir. Böylece dil bilmek, birlikte yaşamı kolaylaştırmak için önerilen ve beklenen bir ölçüt haline gelmektedir. Ayrıca yukarıdaki katılımcı ifadelerinde de değinildiği üzere karşılıklı uyum anlayışından hareketle birlikte yaşamı kolaylaştıracak tüm çalışmaların iki tarafın isteği, katılımı ve gayreti olmadan gerçekleşmesi ve/veya kalıcı olması mümkün görünmemektedir. Bu bağlamda 2017 yılı içinde Rize Belediyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi ve Mağdur Ailelere Yardımlaşma Derneği tarafından ortaklaşa yürütülen proje kapsamında Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki ilk Gürcüce dil kursu açılmıştır¹⁶¹. Bu kurs hem ilk olması hem yerel yönetim, kamu ve STK işbirliğinde gerçekleştirilmesi hem de yerel toplum ile Gürcü göçmenler arasındaki iletişimin artırılmasına yönelik olması nedeniyle oldukça önemlidir. Bu kursun her

¹⁶⁰ “Milattan önce 8. yüzyıl Koh Uygarlığı diye uygarlık var burada içinde Abazlar var Mergeller var Lazlar var. Gürcistan’ın batı yakasını düşünün Kırım’dan Trabzon Bölgesi’ne düşünün yani bir yay gibi ve enteresan bir şey o zaman bu milattan önce 8. yüzyıl bahsediyorum birlikte yaşam felsefesi var. Yani bu coğrafyanın insanları birlikte yaşamışlar ama tabi sonraları da yaşamışlar” (YKE 13, erkek/62 yaşında/emekli öğretmen).

¹⁶¹ Detaylı bilgi için bkz. <http://www.olay53.com/haber/karadenizde-ilk-gurcuce-dil-kursu-rizede-acildi-616694.htm> [Erişim Tarihi: 08.12.2018]

yıl tekrarlanması ve kur sistemiyle (A1-A2; B1-B2; C1-C2) verilmeye devam etmesi birlikte yaşamı kolaylaştırmak için önerilen ve beklenen bir faaliyettir.

Yapılan derinlemesine görüşmelerde, birlikte yaşamı kolaylaştırmak için ortaya konulan öneriler arasında en çok ön plana çıkan ikinci konunun ise Gürcü göçmenlerin barınma koşullarının iyileştirilmesi ve yerel toplumla eşit standartlara getirilmesi olduğu görülmektedir. Nitekim dünyada göç alan pek çok ülkede, göçmenlere yönelik barınma alanlarının yerel topluma oranla her zaman daha düşük standartlarda olduğu bilinmektedir. Üstelik şehir merkezlerinin ya da şehir merkezlerine yakın yerlerin yerel toplum tarafından daha önceden sahiplenilmiş olması, göçmenleri şehirlerin dış bölgelerindeki barınma olanaklarına yöneltmektedir. Böylece yeni geldikleri yerde tutunmak isteyen göçmenlerin sahip oldukları sosyal sermaye ya da ilişkiler ağı sayesinde şehirlerin belirli bölgelerinde yoğunlaşmaları, yani gettolaşmaları, sonucunu ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde ortaya çıkan gettolaşma örnekleri dünyanın göç alan pek çok ülkesinde karşımıza çıkmaktadır (Çakırer Özservet, 2015: 50). Ancak Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki Gürcü göçmenler özelinde ele aldığımızda farklı nedenlerden dolayı gettolaşma ve benzeri oluşumların gerçekleşmediğini görmekteyiz. Bölgede çok sayıda Gürcü göçmenin yaşamasına rağmen bir gettolaşma olmamasının ilk ve en önemli nedeni bölgenin coğrafi yapısıdır. Bölgedeki coğrafi yapı nedeniyle yerel toplumun bile bir arada yaşaması son çeyrek yüzyıla yıla kadar çok yaygın değildir. Son çeyrek yüzyılda yaşanan iklimsel, coğrafi, iktisadi, teknolojik veya lojistik alanlardaki pek çok değişiklik yerel toplumun bir bölümünü şehir merkezlerinde bir arada yaşamak zorunda bırakmıştır. Ayrıca bugün bölgenin coğrafi yapısı nedeniyle şehir merkezine gelemeyen ya da bölge insanın ifadesiyle “inemeyen” pek çok kişi bulunmaktadır. Bu durumda Gürcü göçmenlerin belli bölgelerde yoğunlaşacakları ya da bir arada yaşayacakları bir coğrafi ya da fiziki alan da bulunmamaktadır. Bu durum araştırma sahasının tamamı için geçerlidir. Bölgede bir gettolaşmanın olmamasının ikinci nedeni Gürcü göçmenlerin bölgeye gerçekleştirdikleri göç hareketlerinin büyük bir bölümünün günübirlik ya da mevsimsel göç hareketi şeklinde gerçekleşmesidir. Buradaki üçüncü neden daha önceki bölümlerde de bahsettiğimiz üzere bölgedeki “mikro milliyetçi” olarak tanımladığımız yapıdır. Bu yapı, Gürcü göçmenlerin gettolaşmasının öncesinde Gürcü kimliğine veya Gürcistan'a ait herhangi bir kolye, şapka, bileklik, takı, dövme veya bayrak benzeri bir aidiyet nesnesi gördüğü anda tepkisini ortaya koymaktadır. Nitekim Gürcü göçmenlerle yapılan derinlemesine görüşmelerde de katılımlı gözlemlerde de benzer olaylara şahit olunmuştur. Gürcü göçmenlerin gettolaşamamalarının dördüncü ve son nedeni tamamen kendi toplumsal özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Uzun yıllar SSCB yönetimi altında kalan

Gürcüler komünist sistem gereği “muhabirlik” ya da “iş birlikçi” kültürü içinde yaşamışlardır¹⁶². Bu durum Gürcülerin kendi akrabalarına hatta aile üyelerine bile güven duymamalarına yol açmıştır¹⁶³. Sürekli kendisini ihbar edecek ya da kendilerinin ifadesiyle “ispiyonlayacak” bir kişinin kuşkusuyla yaşamışlardır. Güvensizlik ya da güven duymama durumu bölgede Gürcü göçmenlerle yapılan katılımlı gözlemlerde ve derinlemesine görüşmelerde sıkça değinilen konulardan biridir.

Tüm bu nedenlerden dolayı bölgede bir gettolaşma içinde ol(a)mayan Gürcü göçmenler için barınma hem bireysel refahları ve sağlıklı yaşam standartlarına kavuşmaları açısından hem de birlikte yaşam ve karşılıklı uyum sürecinin daha sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi açısından oldukça önemlidir. Fakat Gürcü göçmenlerin barınma koşullarına baktığımızda bir insanın temel düzeydeki bireysel ihtiyaçlarını dahi karşılayabilecek standartlardan çok uzak olduğu görülmektedir.

Biz 35 kişi kalıyoruz 3 odalı bir evde. 1 odada 10 kişi kalıyoruz. Sıcak oluyor bu havada banyoya giriyorsun işten geliyorsun. 12’de 11’de falan giriyorsun banyoya o kadar sıra oluyor. Bekliyorsun. [...] Bi tane banyo var o da doğru düzgün çalışmıyor. 35 kişi girdiği zaman da anlıyorsun ne olup olmadığını. Bazen sıcak su ile bazen de soğuk su ile banyo yapıyoruz. Erken girersen sıcak su bulursun arkaya kalırsan zor bulursun biraz. Kaldığımız yer çok küçük böyle küçük bir odada 10 kişi yatıyoruz. Mesela böyle yattın mı yan yana diğer tarafa çeviremezsin kendini çevirdiğin zaman öteki adamın üstüne çıkıyorsun. Bu çok zor oluyor ama ne yapacaksın. Zaten çayda yorulmuyorsun o kadar evde yoruluyorsun. Çayda yorulmadığın kadar evde yoruluyorsun. Evde televizyon falan yok zaten işten gelince bekliyorsun 3 saat sonra banyo yapıyorsun derken yatıyorsun başka bir şey yok. Evde zaten doğal gaz falan yok. Evde mutfak falan da yok bir tüp var onun üzerinde yapıyoruz yemekleri (GKE 10, erkek/21 yaşında).

Yapılan saha araştırmalarında¹⁶⁴ Gürcü göçmenlerin yukarıdaki tasviri yapılan yere benzer yerlerde kaldıkları görülmektedir. Bu yerler genellikle şehir merkezinin dışında, çay alım yerlerinin üstüne ya da yakın bir yerine gecekondu tarzında yapılmış evlerdir. Bunun dışında

¹⁶² “Muhabirler çavuşun ispiyoncularıdır. Muhabirler de fabrikada çalışıyor ama hem de işçileri gözetliyor aman bi şey çalmasın, makine kırmasın, ne konuşuyorlar onu aktarıyor hemen. Gizli ajan gibi.” (GKE 11, erkek/58 yaşında).

¹⁶³ “Hak ettuse akrabaya da verurum hak etmeduysa yok. İyi akrabaysa ama. Gerçi akraba akreptir inanma!” (GKE 11, erkek/58 yaşında).

¹⁶⁴ Burada çay toplama işi yapan Gürcü göçmenlerle katılımlı gözlem yapılan günün sonunda ya da derinlemesine görüşme yapmak için kaldıkları yerden onları alırken veya görüşme sonrasında onları kaldıkları yere bırakırken gözlem ve inceleme yapma imkânı da olmuştur. Gürcü göçmenlerin kaldıkları yerler genellikle çok eski, rutubetli, boyasız, kimi zaman camsız hatta kapısız evlerden ya da barakalardan oluşmaktadır.

Ayrıca Fındıklı ilçe merkezinde kalan bir aileye de ev ziyaretinde bulunulmuştur (Fındıklı ilçe merkezinde eski evlerin fazla olması nedeniyle bu evlerde genellikle Gürcü göçmenler kalmaktadır). Bu saha araştırması sırasında Fındıklı ilçe merkezinde Doğu Karadeniz Sahil yolu üzerinde bulunan 5 katlı eski bir bina, tepesindeki baz istasyonları nedeniyle dikkatimizi çekince bölgedeki birkaç kişiye bu durumun nedeni ve neden insanların hâlâ orada oturmaya devam ettiği sorulmuştur. Alınan cevaba göre bu bina Gürcü göçmenlerin kaldığı bir bina olduğu için baz istasyonlarının varlığından da kimse şikayetçi değildir.

apartmanların bodrum katlarında ya da köylerdeki yıkılmak üzere olan eski evlerde veya ahırlarda (hayvan barınakları) kalmaktadırlar.

Bunlar lazım bunlar olmayınca sorunlar çıkıyor. Ben icabında gitsem şimdi benim eve eşim mesela hayvan ahırının üstünde üstüne koymuş altında da hayvan yatıyor üstünde adam gidecek benim eşim orada hayvana yem vermek isteyecek adam oradan çıkıyor, yatmış. Orada yatıyor. (Ek Soru: Oldu mu öyle?) Var bir sürü millet var burada oluyor da. Gece polis baskın yapıyor bilmem ne yapıyor şikâyet ediliyor, alıyorlar deport ediyorlar. Yani bunu vatandaşı oraya zorlayacağına vatandaşa uygun bir fiyattan bir yer yap belediye olarak yerleştir. Parasını da al 10 lira al 5 lira al bir yer göster vatandaşa o da yok. Bugün 50 lira 70 lira otele verecek hiçbir Gürcü veremez onu (YKE 3, erkek/60 yaşında).

Katılımcı ifadelerinden de açık bir şekilde görüldüğü üzere bazı yerlerde kalacak yer bulamayan Gürcü göçmenler gece karanlığında gelip ahırlarda kaçak olarak yatmaktadırlar. Bu durum hem Gürcü göçmenler için hem de özellikle şehir merkezi dışında ya da köylerde yaşayan yerel toplum için çözüm bekleyen öncelikli sorunlardan biridir. Bu konudan rahatsızlık duyan katılımcıların neredeyse tamamı konuyla ilgili yerel yönetimleri sorumlu kurum olarak görmektedirler¹⁶⁵. Fakat konuyla ilgili yapılan araştırmalar sonucunda bu konunun ne muhtarlar ne de belediye başkanları tarafından yerel yönetimlerin gündemine getirilmediği anlaşılmaktadır. Ayrıca, derinlemesine görüşme yapılan bir katılımcı barınma sorunuyla ilgili farklı bir boyuta dikkat çekmektedir.

Oturduğu yerler odalar da pislik ortamlarda, oteller pahalı adamların konaklama yerleri yok işte bodrumlarda mesela Hopa’da bir sel oldu. Birkaç sene önce sel oldu orada yani bilmiyorum yani ne derece gerçektir, realitesi var mı bilmiyorum belki 100 tane Gürcü ölmüştür orada. Çünkü herkes yer altında yaşıyordu onlar çalışırken yağmur da vardı çalışmadılar, nereye gidiyorlar, evlerinde uyuyorlar birden gelmedi ki ama gündüz hava iyi olsaydı tarlalarda olacaktı ama olmadı evlerine sığınmışlardı onlar nerede? (YKE 8, erkek/56 yaşında/Arhavi).

Barınma konusunun ya da sorununun Gürcü göçmenlerin sağlığını tehdit edici; onları ötekileştirici, küçümseyici ve dışlayıcı; aynı zamanda da bölgedeki birlikte yaşamı engelleyici veya birlikte yaşamın geleceğini tehdit eden farklı boyutları bulunmaktadır. Bu yüzden barınma konusu birlikte yaşamı kolaylaştırmak için çözülmesi önerilen ve beklenen konuların başında yer almaktadır.

Birlikte yaşamı kolaylaştırmak için özellikle kadın katılımcılar tarafından sıklıkla dile getirilen bir diğer konu gece hayatı, eğlence sektörü ya da seks işçiliği olarak ifade edilen konudur. Katılımcıların bu konuyu farklı şekillerde tanımladıkları ve ele aldıkları görülmektedir. Bazı katılımcılara göre bu konu birlikte yaşamın önündeki en büyük engeldir ve bu konu

¹⁶⁵ “Belediyenin mesela, o halkı yer vermesi lazım. Siz burada yatın burada kalın bir mekân açması lazım bir restoran gibi yer veyahut bir kafe gibi böyle oturacakları yer. [...] Böyle bir yer lazım Arhavi’ye. Mademki işçi çalışması serbesti var bunu yapsın devlet, belediye başkanımız bunu yapsın.” (YKE 3, erkek/60 yaşında).

kapanmadan, katılımcıların ifadesiyle “bu konunun kökü kazınmadan”, birlikte yaşam mümkün olamayacaktır. Öte yandan, bu konuya daha objektif yaklaşan ancak bu işlerin şehir merkezi içinde herkese açık ve herkesin gözü önünde yapılmasını istemeyen katılımcılar da bulunmaktadır. Bu katılımcılara göre Türkiye özgür bir ülkedir ve hukuki olarak bir engel teşkil etmediği sürece herkes istediği gibi davranma ve istediği işi yapma konusunda özgürdür. Dolayısıyla, eğlence merkezlerinin işletilmesi yasal ise bu işletmeler faaliyetlerine devam etmelidirler. Ayrıca onların ifadesiyle “fuhuş” yani seks işçiliği yasal değilse de devlet buna el atmalıdır ki zaten bölgedeki otellerin çoğu bu yüzden sürekli kapatma cezaları ile karşı karşıya kalmaktadır.

Tek cevap öncelikle insanların gözü önünde bunları ayırtıran mevzu nedir? Gece hayatı. Öncelikle benim ilçemde çevre ilçelerde bu olayları bir kere şehir içinde çıkarmaları lazım. Kadınlara kadınları o doğal olarak ben misafirimle caddeye çıkıyorum caddenin ortasında arabadan inen keş, sarhoş meyhaneden indirilmiş iki kişinin üç kişni tutup bayanı bindirirken gördüğüm zaman o bayana tepkim olacak tabi ki (YKK 9, kadın/48 yaşında/Fındıklı).

Bu katılımcılara göre, bölgede¹⁶⁶ eğlence sektörü ya da seks işçiliği ile ilgili olarak asıl sorun bu işlerin hâlâ ilçe merkezlerinde yapılıyor olmasıdır. Eğer bu durum değişirse, bölgedeki insanların bu sektörde çalışan Gürcü göçmenlere yönelik bakış açısının da değişeceği ifade edilmektedir. “Bunlar çıksa aradan insanlar bu kötü döngüyü görmese ha görmesi gerekiyor, bilmesi gerekiyor canım o bilmeyecek kör cahil değil ama gözüne soka soka bu bayanların caddede gezmeleri bu taraftaki bizim kadınları tetikliyor” (YKK 9, kadın/48 yaşında/Fındıklı). Eğlence sektörünün ve seks işçiliğinin hâlâ ilçe merkezlerinde yapılıyor olması sadece yerel toplumun bu işlerde çalışan Gürcü göçmenlere yönelik tepsi göstermesine yol açmamaktadır. Bu durum aynı zamanda Gürcü göçmenlerin özellikle de göçmen kadınların toplumsal yaşama katılımı önünde de büyük bir engel teşkil etmektedir. Şehir merkezlerinde akşam saatlerine doğru disko, bar, meyhane ya da otel veya motel gibi mekânların önüne gelen ya da bu mekânlara giriş-çıkış yapan Gürcü göçmenler yerel toplum tarafından tanınır hale gelmektedir. Sonuç olarak da gündüz saatlerinde ya da çalışmadıkları günlerde günlük kıyafetleriyle bile toplumsal yaşamın içine dâhil olsalar yerel toplum tarafından tanınmaktadırlar. Bu tanınmanın sonucu olarak da ya sözselsel/fiziksel tacize maruz kalmaktadırlar¹⁶⁷ ya da dışlanmaktadırlar.

¹⁶⁶ Bölgede eğlence sektörünün ve seks işçiliğinin sadece 2 ilçe merkezindeki (Fındıklı ve Hopa) mekânsal alanlarda bulunduğundan daha önce bahsedilmiştir.

¹⁶⁷ Bu konuda Gürcü kadın göçmenlere yönelik sadece erkeklerin değil kadınların da sözlü tacize varan söylemleri olduğu görülmektedir. “Bizim o dönemde gerçekten bayanlar söylemesi ayıp nasıl anlatayım ben bile bakıyorum yani diyorum sana benim boyum kadar bacak benden sonra gövde hesap et yani ben böyle bakardım derlerdi ya S... sen erkek olsan tamamsın derlerdi yani gerçekten o tarafın bayanları o zamanki şeyler... Yani bakımlı oluşları kendilerine bakmaları normal da olsa sokaktaki hal ve hareketleri doğal olarak baktırıyordu” (YKK 9, kadın/48 yaşında/Fındıklı).

Bu sefer o insanlar onlara saygı duyacak, nasıl saygı duyacak? Adam gibi o da normal insan gibi yaşayacak, çıkacak manava gelecek, alışverişini yapacak, ...'ye gelecek çiçeğini alacak ama gece hayatını dışarıda ilçemin dışında yaşadığı zaman ben ona karşı bir tepki niye vereyim ki görmediğim birine tepki verebilir miyim? Yani o bayanın o bayan olduğunu bilmeyecek çünkü gece giderken afili giyecek ama gündüz bana geliyorken adam gibi giyecek. Yani tek problem bizim toplumu bozan da o insanlara saygısızca davranmaya sebebiyet veren şu merkezi olayı toplamaları (YKK 9, kadın/48 yaşında/Fındıklı).

Katılımcı ifadelerinden de açık bir şekilde görüldüğü üzere bu durum bölgedeki birlikte yaşam konusunun önündeki en önemli engellerden biri olarak değerlendirilmektedir. Üstelik katılımcıların büyük çoğunluğu bu konudaki sorumluluğun emniyet ya da jandarma gibi kolluk birimlerinden ziyade yerel yönetimlerde olduğunu düşünmektedir. Yerel yönetimlerin eğlence sektörünün ya da seks işçiliğinin gerçekleştiği mekânları şehir merkezlerinin dışına alması, böyle mekânlar yok ise barınma konusunda olduğu gibi onlara yeni mekânlar inşa etmesi gerektiği ifade edilmektedir. Ancak bu noktada bu işlerde çalışan Gürcü göçmenlerin ve diğer kişilerin şehir merkezlerinin dışına gönderilmesini talep etmenin, aynı zamanda dışlayıcı ve ötekileştirici bir boyutunun olduğunu da belirtmekte yarar vardır.

Burada adam içiyor içiyor çok özür dilerim hani şeye çıkmaya parası kalmıyor alıp hatunu karanlık diye oraya gidebiliyor daha nasıl anlatayım size. Belediyeye hukuksal ne yapılacak diyeceksin. Belediye olsun işte önce bunu temizleyecek, parkını ışıklandıracak o da gelecek ailesiyle niye aileler var, çocuklar var burda (YKK 9, kadın/48 yaşında/Fındıklı).

Yerel toplum tarafından ifade edilen bölgedeki birlikte yaşamı kolaylaştırabilecek önerilerden bir diğeri, bölgeye her ne kadar eskiye göre daha az eğitilmiş Gürcü göçmenler geliyor olsa da, eğitilmiş olan göçmenlere uzman oldukları alanlarda da çalışabilme izninin verilmesi ya da fırsatının sunulmasıdır. Örneğin Türkiye'de ya da Gürcistan'da tıp, diş hekimliği ya da hemşirelik okuyan bir Gürcü göçmenin bölgedeki hastanelerde ya da sağlık merkezlerinde istihdam edilebilmesinin önü açılmalıdır. Önceki bölümlerde de değinildiği üzere 2017 yılında bölgede çalışan Gürcü göçmenlerden sadece mevsimlik tarım işçiliği yapanlar için bir takvim yılı içinde 90 günü aşmayacak şekilde getiren çalışma izninden muafiyet hakkı süresinin tüm yılı ve tüm istihdam alanlarını içine alacak şekilde genişletilmesi beklenmektedir.

Onlar mesela eğitim, okuma açısından bizden daha şeyler. Ama burada onların istedikleri şekilde, bizim resmi daireye girip çalıştırılırsalar çalıştırılmıyorlar. Yani adam okumuş dişi olmuş, adam okumuş mühendis olmuş yani onu çalıştırsa onlar yapılmıyor. Onlara öyle haklar da verilsin. Mesela bizimkiler gidiyorlar orada şantiyeler açıyorlar, götürüyorlar insanları çalışıyorlar ama resmi şeylerde olsa daha iyi daha rahat olur bence (YKK 1, kadın/63 yaşında/Arhavi).

Bölge özelinde çalışma izinlerinin tüm yıla ve tüm alanlara yayılması Gürcü göçmenlerin bölgedeki gelecekleri ile ilgili daha farklı bakış açıları gelişmelerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Örneğin, bölgede yıl boyunca yasal olarak çalışma hakkına sahip olduğunu bilen ve sağlık, bakım, barınma ve eğitim gibi tüm sosyal refah hizmetlerinden eşit bir şekilde

yararlanabileceğini düşünen bir Gürcü göçmenin bölgeye yönelik “kalıcı” planlar yapması daha olası görülmektedir. Bölgede kalıcı olmayı düşünen Gürcü göçmenlerin böyle durumlarda ailelerini de beraberlerinde ya da daha sonradan getirmeleri mümkün olacaktır. Nitekim bölgede birlikte yaşamı kolaylaştırmak için ortaya koyulan bir başka öneri de, birlikte yaşam ve karşılıklı uyum konusunda da değinildiği üzere, Gürcü göçmenlerin aileleriyle birlikte bölgeye gelmeleridir. “O gibi ailelerle olur yaşarsın, o kendi şeyinde sen kendi şeyinde olabilir komşulukta olabilir, gidersin çayını içersin gelir o senin çayını içer olabilir ama onu ailelerle yaparsın yani benim dediğim ailelerde onun dışında herkesle olmaz” (YKE 5, erkek/61 yaşında/Hopa). Katılımcı tarafından da ifade edildiği üzere aileleriyle birlikte gelen Gürcü göçmenlerin toplumsal yaşamın içine daha çok dâhil oldukları ve sosyalleştikleri görülmektedir.

Çaya gelenler mesela eşlerini de getiriyorlar yani yazın o aile şeyi fazla oluyor. David ile Ramiz yalnız geliyorlardı şimdi Ramiz’in eşi de geliyor, eşi geliyor evde yemeğini yapıyor komşularla da ilişkisi güzel. Mesela bak keşke denk gelseler görseniz isterim gelir Natali Fındıklı’ya abla nasılsın deyip bana uğramadan geçmez ki benim onunla bir şeyim yok yani (YKK 9, kadın/48 yaşında/Fındıklı).

Bazı katılımcılar, birlikte yaşamı kolaylaştırmak için çeşitli kültür ve sanat faaliyetlerinin de etkili olabileceğini düşünmektedirler. Bu katılımcılara göre bölge genelinde gerçekleştirilebilecek çeşitli festivaller, kutlamalar veya kültürel etkinlikler birlikte yaşamı ve karşılıklı uyum kolaylaştıracaktır. Örneğin, Arhavi ilçesinde bu yıl 46.sı düzenlenen uluslararası bir kültür sanat festivali bulunmaktadır. Ancak katılımcıların ifade ettikleri festivaller sadece yerel toplumun sosyokültürel ve etnik özelliklerinin ortaya konulduğu ve gösterildiği bir etkinlikler bütünü değildir. Aksine her iki topluma da ait sosyokültürel ve etnik özelliklerin ön plana çıkarıldığı karşılıklı etkileşime dayalı faaliyetlerin iki toplumun birbirlerini daha iyi tanımalarına ve önyargılardan arınmalarına hizmet edeceği düşünülmektedir. “Böyle gerçekten insanı anlayabileceğimiz, insanların gerçekten birbirlerini tanıyabileceği, festivaller var mesela orada bazı etkinlikler olabilir. Arhavi’de festival ama bu etkileşim değil. Kendi kültürümüzü gösterelim işte yarışmayla bu yani başka bir şey değil” (YKK 2, kadın/30 yaşında/Rize). Örneğin karşılıklı etkileşimi ve kültürel farkındalığı sağlamak amacıyla gruplar arası yemek yarışması ya da her iki ülkenin de mutfağında olan hamsili ekmek yarışması veya Laz böreği yarışması gibi başta yemek kültürünü ön plana çıkarıcı etkinliklerin organize edilmesi büyük önem taşımaktadır. Her iki kültür içinde de sepet örme önemli bir yere sahiptir. İki toplum da sepet öremektedir; ancak bunu farklı şekillerde ve motiflerde gerçekleştirmektedir. Sepet örme yarışması ya da sepet örmeye yönelik iki toplumdaki katılımcıların yer alacağı bir workshop veya atölye çalışması tarzı etkinliğin gerçekleştirilmesi de bir başka örnek olarak verilebilir. Bunların dışında her iki toplumun halk oyunları veya folklor ekiplerinin yapacağı gösterilerle zaten Kafkas halk müziği kültürü nedeniyle ortak ritimlere ve figürlere sahip olan dans

ekiplerinin benzer ve farklı yönlerini keşfetmeleri sağlanabilir. Katılımcılar böyle festivaller, kutlamalar veya kültürel etkinlikler söz konusu olduğunda sorumlu birim ya da kurum olarak yine yerel yönetimleri ön plana çıkarmaktadır. “Yani aslında bu iş yerel yönetimlere düşüyor” (YKK 2, kadın/30 yaşında/Rize). Elbette ki yerel yönetimler bu gibi etkinliklerde birincil sorumlu kamu kurumudur; ancak bu sürece STK’ların da dâhil edilmesi oldukça önemlidir. Yapılan saha araştırmalarına ve kaynak taramalarına göre Artvin iline kayıtlı 403 dernek, Rize iline kayıtlı 763 dernek bulunmaktadır; ancak bu derneklerden hiçbirisi doğrudan Gürcü göçmenler, Gürcüler ya da Gürcistan ile ilgili faaliyet gösteren dernekler değildir. İçişleri Bakanlığı’na bağlı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü’nün kayıtlarında araştırma sahası içinde yer alan bu iki ilde faaliyet gösteren çok sayıda kültür ve sanat temalı dernek bulunmaktadır¹⁶⁸. Fakat bu derneklerin genelde bölgedeki etnik, kültürel ve sanatsal değerlere yönelik çalışmalar yürüttükleri ifade edilmektedir. Öte yandan, bu iki ilde doğrudan Gürcü göçmenlere, Gürcülere ya da Gürcistan’a yönelik faaliyet göstermeseler de bunlarla ilgili olabilecek iki farklı dernek tespit edilmiştir. Bu derneklerden ilki Rize il merkezinde bulunan *Rize Kafkas Dostluk ve Kültür Derneği*, diğer ise Hopa ilçesinde bulunan *Kafkasya İlim Kültür ve Dostluk Derneği*’dir. *Kafkasya İlim Kültür ve Dostluk Derneği* adından da anlaşılacağı üzere eğitim temalı bir dernektir ve eğitim faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Rize’de bulunan *Rize Kafkas Dostluk ve Kültür Derneği* yetkilileri ile yapılan görüşmelerde bu derneğin de aslında eğitim faaliyetleri yürüttüğü ve genellikle Gürcistan’dan gelen Gürcü öğrencilere ayni ve nakdi destek sağladığı öğrenilmiştir. Ayrıca bu konuyla ilgili İstanbul’da bulunan, Türkiye’deki Gürcüler tarafından en köklü Gürcü Derneği olarak ifade edilen, Gürcistan Dostluk Derneği¹⁶⁹ ile iletişime geçilmiş ve bölgede doğrudan Gürcü kültürüne, Gürcülere ya da Gürcistan’a yönelik faaliyet gösteren herhangi bir dernek bulunmadığı tespiti doğrulanmıştır. Sonuç olarak, bölgede birlikte yaşamı kolaylaştırmak için yapılabilecek faaliyetlerden bir diğeri de konuyla ilgili derneklerin kurulması ve STK’ların da sürece dâhil edilmesidir.

Ayrıca bazı katılımcılar birlikte yaşam ve karşılıklı uyum süreçlerine katkı sağlayacağını düşündükleri, uygulaması önceki yıllara dayanan bir öneriyi gündeme getirmektedirler. Arhavi İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü ile Arhavi Belediye’si koordinasyonunda gerçekleştirilen bu uygulamaya göre her yıl 23 Nisan kutlamalarına katılmak üzere çok sayıda Gürcistan vatandaşı

¹⁶⁸ Detaylı bilgi için bkz. <https://www.dernekler.gov.tr/tr/Anasayfalinkler/illere-gore-faal-dernekler.aspx> [Erişim Tarihi: 08.12.2018]

¹⁶⁹ Bazı katılımcılar bu dernekten haberdardır ve bir şeyler yapılacaksa ancak bu dernek üzerinden bir şeyler yapılabileceğinden bahsetmektedirler. “İstanbul’dan dernek aracılığıyla bazı şenlikler etkinlikler ne bileyim çok şey yapılabilir aslında” (YKE 13, 62 yaşında/Arhavi).

Ancak 15 Eylül 2017 Cuma günü ön görüşmeler yapmak üzere İstanbul’da ziyaret edilen Gürcistan Dostluk Derneği’nin Genel Sekreteri Murat Kasap, derneğin Doğu Karadeniz Bölgesi’nde herhangi faaliyet içerisine girmesinin mümkün olmadığını belirtmişti. Üstelik derneğin asıl amacı Gürcü kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına yönelik faaliyet göstermektir.

ilköğretim öğrencisi ilçeye gelmektedir. İlçede yaşayan ailelerden bu öğrencileri misafir etmek isteyenler evlerinin uygunluk durumuna göre bir ya da iki Gürcü öğrenciyi misafir etmektedir.

Atıyorum burada ileri gelen kimler vardır sağında solundan önce eğitimini vereceksin ondan sonra aileler, çocuklarını alacaksın bak ilkokuldayken benim çocuklarım her bayramlarda ikişer tane çocuk eve alırdı ve onlar davet edildiler bende çocuklarımı gönderdim. Ya bu gidiş gelişi o kültürü vermek lazım. Bunu o zaman verdik 20 sene geçti uyum sağlandı bugün yine başlarsan yine 20 sene sonra yine meyvesini verir (YKE 8, erkek/56 yaşında/Arhavi).

Sosyal uyum hipotezi ya da gruplararası temas kuramıyla da açıklanan ön yargıların ortadan kaldırılması, gruplar arası iletişimin ve etkileşimin artırılması için bu tür uygulamaların önemli olduğu düşünülmektedir. Ortaokul yıllarında böyle bir deneyim yaşamış olan bir katılımcının ifadeleri, bu iletişimin önyargıların ortadan kalkması için ne kadar önemli olduğunu kanıtlar niteliktedir. “Mesela 23 Nisan’da biz misafir alıyorduk folklor gösterilerine gelen çocuklardan yaşitlarımız olanları kendi evimizde misafir ediyorduk. [...] Evet dediğim gibi yaşanmışlıklar olduğu için benim için Gürcüler sempatik söylemişim” (YKK 2, kadın/30 yaşında). Fakat yapılan araştırmalar ve görüşmeler neticesinde artık böyle bir uygulamanın devam etmediği tespit edilmiştir. Sonuç olarak, katılımcıların ifadelerinden yola çıkılarak birlikte yaşamı kolaylaştırıcı önerileri ve beklentileri ortaya koymaya çalıştığımız bu bölümde, yerel toplum tarafından ifade edilen bir başka öneri ise bu tür uygulamaların yeniden hayata geçirilmesidir.

Bölgedeki birlikte yaşamın kolaylaştırılmasına yönelik katılımcı ifadelerinde karşımıza çıkan bir başka öneri aslında yukarıda yer alan diğer konuların ya da önerilerin neredeyse hepsiyle yakından ilgilidir. Üstelik bu öneri sadece bu bölümdeki konularla da ilgilidir. Gruplararası temas kuramının da temel ilkelerinden biri olan gruplara arasındaki hassasiyetlerin gözetilmesi ve karşılıklı saygı ortamının korunması ilkeleri, bu bölümde bazı katılımcılar tarafından birlikte yaşamı kolaylaştırmak için ortaya koyulan önerilerden ve beklentilerden biridir.

Bir defa onların hassasiyetlerini göz önünde bulundurmak gerekiyor, onların kültürel değerlerine saygı göstermek gerekiyor. Mesela Türkiye’de hac işareti taşıdığından dolayı yani bunu niye taşıyorsun diye onlara kızan Türkler olduğunu duyuyorum. (Ne anlatıyorlar mesela?) Ya diyor benim hacıma karışıyor diyor geliyor bunu niye taşıyorsun diyor bana kızıyor diyor yani ona ne diyor. Bence de haklı yani evet o onun şeyi yani gizleyebilir de ama o bu anlamda bağımsız hareket etmeyi istiyor (YKE 14, erkek/42 yaşında/Rize).

Gruplar arası ilişkilerde, birlikte yaşam ve karşılıklı uyum sürecinin başlangıcında gruplar arasındaki farklılıkların kabul edilmesi oldukça önemlidir. Ancak bir önceki bölümde de görüldüğü üzere, bazı katılımcıların birlikte yaşam konusuna olumsuz yaklaştıkları bilinmektedir. Bu kişilere birlikte yaşamı kolaylaştırmak için neler yapılabileceğine yönelik düşünceleri sorulduğunda kendi kültürlerini ön plana çıkaran, ana akım ve tekkültürcü bir anlayışla cevap verdikleri görülmektedir. Bu katılımcılara göre Gürcü göçmenlerin bölgedeki

yaşama, örf ve adetlere ayak uydurması beklenmektedir. Aksi takdirde, birlikte yaşam pek mümkün değildir.

Uyumu kolaylaştırmak için önce bizim köylere uymaları lazım, adetlerimize uymaları lazım, bizim yaşantı şekillerimize uymaları lazım ki beraber olalım. Dediğimiz gibi bir sofraya oturduğumuz zaman bile kendi akrabamızı alamıyoruz. Onun için bizim yaşantı şeklimize uymaları lazım ki ancak beraber olabileceksin başka türlü mümkün değil (YKE 5, erkek/61 yaşında/Hopa).

Sonuç olarak, buraya kadar ele alındığı şekliyle görülmektedir ki katılımcılar, birlikte yaşamın kolaylaştırılması için başta dil öğrenimi ile somutlaştırılan iletişim konusu olmak üzere; Gürcü göçmenlerin barınma olanaklarının iyileştirilmesi, iki ülke arasında festival benzeri kültürel etkinliklerin gerçekleştirilmesi, sivil toplumun sürece dâhil edilmesi, yerel yönetimlerin üzerlerine düşen sorumluluklarını yerine getirmeleri, eğlence sektörü ve seks işçiliği ile ilgili mekânların şehir merkezi dışına çıkartılması ve gruplar arasındaki hassasiyetlerin tespit edilip bu hassasiyetlere uygun hareket edilmesi gibi farklı önerileri ve beklentileri gündeme getirmişlerdir. Daha önceki bölümlerde de analiz ettiğimiz üzere, bölgede yerel toplum ile Gürcü göçmenler arasındaki iletişimin temel dinamiğini aslında ekonomik yapı oluşturmaktadır. Bir başka ifadeyle iki grup arasındaki ilişkilerin merkezini ekonomik ilişkiler oluşturmaktadır ki bu tür ilişkilerde genellikle insan onuru zedelenmekte ve insanlar metalaştırılmaktadır. Bu ilişki insani ve kültürel boyutlarda gerçekleşebilecek bir iletişim ortamına dönüştürülebilirse, birlikte yaşam daha mümkün hale gelecektir; çünkü bölgedeki ekonomi temelli iletişim veya etkileşim devam ettiği sürece birlikte yaşamın geri planda kaldığı gözlemlenmektedir.

BÖLÜM VI

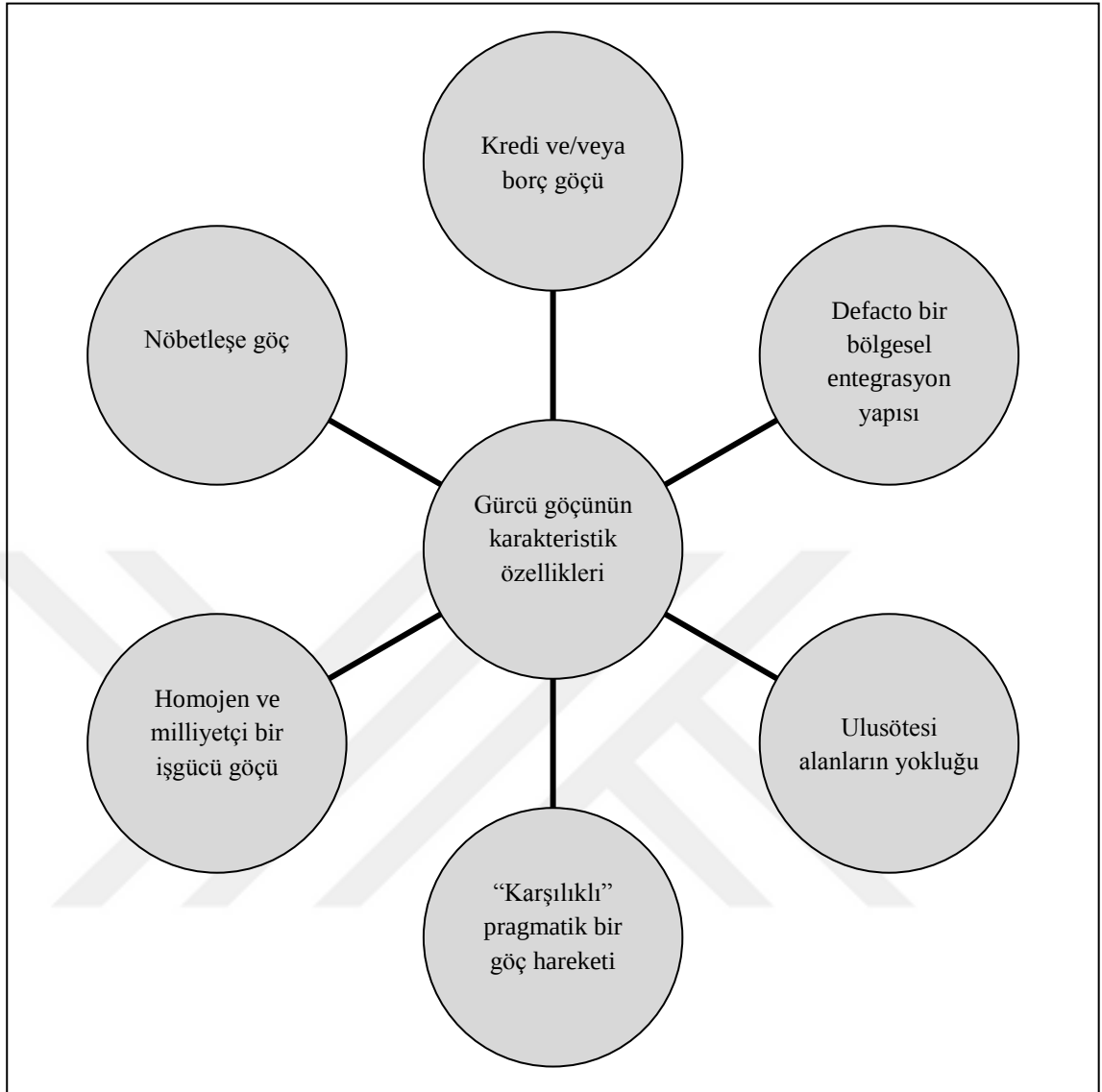
6. SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. Sonuç

Yaklaşık 70 yıl SSCB yönetimi altında kalan Gürcüler için Sarp Sınır Kapısı'nın açılması sınırın öteki tarafına geçmekten ya da dünyaya açılmaktan çok daha büyük ve önemli bir adımdır. Bu sınır kapısının açılması Gürcülerin kendilerine ait bir kimlik edinmeleri, kişisel gelişimlerini tamamlamaları ve benlik saygılarını kazanmaları açısından oldukça önemlidir. Onlarca yıl boyunca istese de istemese de iş sahibi olmuş, sadece Sovyet iktidarı için kamu işinde çalışmış, çalışsa da çalışmasa da temel haklara sahip olmuş ve bir şekilde eşit pay almış bir toplumun artık kendi ayakları üzerinde durması, kendi kimliğini ve saygınlığını kazanması zamanı gelmiştir. Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki varlıkları ilk olarak “tüccar turist”ler olarak ticari faaliyetlerle başlayan Gürcü göçmenlerin bugün geline nokta “işçi turist”ler olarak istihdam piyasasının pek çok alanında çalıştıkları görülmektedir. Gürcü göçmenler geride kalan yıllarda ticaretin temel prensiplerinden diğer pek çok alandaki teknik bilgiye (know-how) kadar gerekli donanımı edinerek kendi gelişimlerini sürdürmektedirler. Yapılan saha araştırması ve derinlemesine görüşmeler sonucunda görülmektedir ki çoğu Gürcü göçmen ticareti, pazarlamayı, çay kesmeyi, fındık toplamayı; hatta çiğ köfte hazırlamayı veya Türk kahvesi yapmayı da ilk defa bölgede deneyimlemiş ve öğrenmiştir.

Deneyimi keşfetmeye yönelik gerçekleştirilen bu fenomenolojik araştırmanın sonunda araştırmanın amacına uygun olarak elde edilen sonuçlar üç farklı başlık altında toplanmaktadır. Buna göre araştırmanın sonuçları (1) bölgeye yönelik gerçekleşen Gürcü göçünün karakteristik özelliklerinin tanımlanması, (2) bölgede çalışan Gürcü göçmenlerin gereksinimlerinin belirlenmesi, (3) yerel toplum ile birlikte yaşam ve karşılıklı uyum konularının incelenmesi başlıkları altında sunulmaktadır. Bu başlıklara ek olarak, giriş bölümünde de ifade edildiği üzere sosyal hizmet disiplininin temelinde yer alan evrensel insan hakları, sosyal adalet ve eşitlik ilkelerini temel bu çalışmanın sonuç bölümünde (4) araştırmanın sosyal hizmet disiplinine ve uygulamalarına olan katkısına yer verilmektedir.

(1) Aşağıdaki şekilde görselleştirildiği üzere Doğu Karadeniz Bölgesi'ne yönelik gerçekleşen Gürcü göçünün diğer göç hareketlerinden ayrılan bazı özellikleri belirlenmiştir.

Şekil 2. Gürcü göçünün karakteristik özellikleri

Buna göre öncelikle araştırma süreci boyunca sahadan elde edilen veriler ışığında Gürcistan’dan Türkiye yönelik gerçekleşen göç hareketlerinin 3 farklı dönem ya da kuşak altında gerçekleştiğini ifade edebiliriz. Birinci dönem/kuşak olarak ifade edebileceğimiz süreç SSCB’nin dağılmasından hemen önce başlayan ve dağıldıktan sonra da 5-6 yıl kadar devam eden yıllardır. Bu süreçte öncelikle Gürcistan’ın en büyük 3 şehir merkezlerinde (Batum, Kutaisi ve Tiflis) yaşayan eğitimli ve meslek sahibi Rus/Gürcü etnik kimliğine sahip göçmenlerin Doğu Karadeniz bölgesine geldikleri anlaşılmaktadır. Bu ilk dönemde gelen göçmenlerin içinde öğretmen, hemşire, mühendis, doktor, diş hekimi gibi meslek sahibi ve kentli kültüre sahip kişiler bulunmaktaydı. Bu kişiler bölgede sadece Rus pazarları adıyla anılan yerlerde ticaret/pazarcılık yapmışlardır. Bu dönemde bölgedeki köy yaşantısı ve geleneksel aile

yaşamı da yaygın olarak devam etmektedir. Dolayısıyla; çay toplama, inşaat işçiliği, orman işçiliği, hasta ya da yaşlı bakıcılığı gibi istihdam alanlarında henüz bir işgücü ihtiyacı söz konusu değildir. Fakat zamanla hem bölgenin demografik ve toplumsal yapısının değişmesi hem de Gürcistan ekonomisinin giderek kötüleşmesi kırsal alandaki köylerde yaşayan Gürcülerin de bölgeye gelerek çeşitli istihdam alanlarında yer almalarına yol açmıştır. Bu yıllar da 1990'lı yılların sonlarına denk gelmektedir. Acara Bölgesi'nin SSCB zamanında çay ve fındık tarımında ön plana çıkmış olması, bu bölgenin kırsalından gelen ve tarım işi ile uğraşan Gürcü göçmenlerin çay ve fındık tarımı işinde yetkin birer işgücü olmalarına katkı sağlamıştır. Ancak, araştırma sahasından elde edilen bilgilere göre ikinci dönem/kuşak olarak da adlandırabileceğimiz bu süreçte Doğu Karadeniz Bölgesi'ne gelen göçmenlerin eğitim seviyesinin ilk gelen göçmenlere oranla daha düşük olduğu görülmektedir. Bir başka ifadeyle, ilk dönemde oldukça entelektüel olan Gürcü göç hareketi sonraki yıllarda giderek bu entelektüel seviyeyi kaybettiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu süreçten sonra, yerel toplum ile Gürcü göçmenler arasındaki sorunların, anlaşmazlıkların veya olumsuz olayların giderek artış gösterdiği de ifade edilmektedir. Bölgede zaman zaman yaşanan olumsuzlukların günümüze kadar devam etmesi üçüncü dönem/kuşak olarak tanımladığımız göç hareketlerinin de temel karakteristiğini belirlemiştir. Bu dönemin başlangıcı 2008 yılında Rusya ile Gürcistan arasında yaşanan Güney Osetya Savaşı sonrasına dayanmaktadır. Bu savaş beş gün gibi kısa bir süre devam etmesine rağmen pek çok açıdan Gürcistan üzerindeki yıpratıcı etkisi hâlâ devam etmektedir. Bugün üçüncü dönem/kuşak göç hareketi içinde yer alan genç Gürcü göçmenlerde orta yaş ve orta yaş üzeri göçmenlere oranla daha Gürcü milliyetçisi bir kimlik algısı tespit edilmektedir. Yapılan derinlemesine görüşmelerde ve saha incelemelerinde genç göçmenlerin bu milliyetçi kimlik kazanımlarında yerel toplum ile aralarında yaşanan bazı olumsuz olaylar kadar Gürcistan üzerinde egemenlik alanı oluşturma çabası içinde olan Rusya, ABD ve AB üçgeninde sıkışıp kalmalarının da etkisi bulunmaktadır. Sonuç olarak Gürcistan'dan Türkiye'ye yönelik varoluşsal kaygılarla başlayan kadın, erkek, yaşlı veya genç aktörlerden oluşan eğitilmiş/entelektüel bir göç hareketinin bugün gelinen noktada milliyetçi bir işgücü göçüne dönüşme eğiliminde olduğu görülmektedir.

Ayrıca Doğu Karadeniz Bölgesi'ne gerçekleşen Gürcü göç hareketinin karakteristik özelliklerinin belirlenmesinde sınırdışı edilebilirlik (deportability¹⁷⁰) kavramının çok önemli bir yere sahip olduğunu belirtmekte yarar vardır. Özellikle sınır geçişlerinde yaşanan herhangi bir olayda Türk gümrüğü tarafından sınırdışı edilebilen Gürcü göçmenler böyle bir durumla karşılaşmamak için son derece özenli davranmaya çalışmaktadır. Nitekim her gün, her sezon ya

¹⁷⁰ De Genova, N. (2002). Migrant "Illegality" and Deportability in Everyday Life, *Annual Review Anthropology*, 31, s. 419-447.

da her çay hasadı döneminde Türkiye'ye gelip çalışmak zorunda olan Gürcü göçmenlerin deport edilmeleri halinde iki hatta üç yıla kadar Türkiye'ye girememe ihtimalleri bulunmaktadır. Bu durum Gürcü göçmenler arasında bir sınırdışı edilebilirlik (deportability) korkusu ve endişesi yaşanmasına neden olmaktadır. Öte yandan, yapılan saha araştırmalarında ve derinlemesine görüşmelerde yerel toplum üyesi bazı kişilerin Gürcü göçmenlerin bu korkusundan ve endişesinden haberdar oldukları için onlara yaptırdıkları işlerin ücretini ödememe ya da eksik ödeme, şiddet uygulama veya taciz etme gibi çeşitli davranışlar sergilemektedirler. Bu davranışları sergilerken Gürcü göçmenlerin sınırdışı edilebilirlik (deportability) korkusu ve endişesi yaşayacakları için kendilerini şikâyet edemeyeceklerini düşünmektedirler. Hem mekânsal olarak sınırda hem de gündelik hayatın içinde yaşananlar açık bir şekilde göstermektedir ki sınırdışı edilebilirlik (deportability) kavramı formel ya da enformel yapılar içinde bulunan insanlar tarafından Gürcü göçmenlerin üzerinde bir baskı ve tahakküm aracı olarak kullanılmaktadır. Böylece davranışları şekillenen Gürcü göçmenler bu yapıların arzu ettiği şekillerde davranmaları için dinamik bir “normalleştirme¹⁷¹” ye maruz bırakılmaktadırlar.

- Gürcistan tarihinin M.Ö. 16. yüzyıldaki Kolheti uygarlığına kadar uzanan bir kültürel geçmişe sahip olduğu iddia edilmektedir. Bu arkaik kültür içerisinde pek çok farklı etnik grubun bir arada yaşadığı ifade edilmektedir. Gürcistan bugün de başta Gürcüler olmak üzere Abhazlar, Lazlar, Megreller, Osetler, Avarlar, Azeriler ve Svanlar gibi farklı etnik grupların bir arada yaşadığı bir ülkedir. Çalışmanın başında bu farklı etnik grupların bir araya geldiği “heterojen bir göç hareketi” ile karşılaşılması beklenmekteydi. Fakat araştırma boyunca 3-4 kişi dışında neredeyse tüm göçmenlerin kendilerini Gürcü kimliği ile tanımladıkları tespit edilmiştir. Sadece birkaç göçmen “ben aslında Lazım” ya da “ben aslında Abhazım” diye kendini tanıtmıştır. Bu birkaç örnek dışında katılımcıların ilk olarak kendilerini Gürcü olarak tanımladıkları; daha sonra Megrellik var mı ya da Lazlık var mı diye sorulduğunda bazı göçmenlerin Megrel Gürcü'süyüm, Laz Gürcü'süyüm ya da Azeri Gürcü'süyüm diye cevap verdikleri görülmüştür. Bu ifadeler bazı göçmenlerin sahip oldukları etnik kimlik algısının akışkan ve değişebilir formda olduğu sonucuna ulaşmamızı sağlamaktadır. Fakat buna rağmen çoğu göçmenin sahip olduğu etnik kimlik algısının katı ve değiş(e)mez Gürcü milliyetçisi formatında olduğu ve bu algının yaygınlaştığı yadsınamaz. Sonuç olarak

¹⁷¹ Bu kavram daha önce Michel Foucault tarafından oluşturulmuş bir kavramdır. Gürcü göçmenlerin içinde bulunduğu durumu ifade edilmesi açısından uygun bulunduğu için bu kavram kullanılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Foucault, M. (2016). *Özne ve İktidar - Seçme Yazılar: 2*. (5. Baskı) Osman Akınbay - Işık Ergüden(Çev.). İstanbul Ayrıntı Yayınları. s. 190.

araştırmanın başındaki “heterojen bir göç hareketi” beklentinin aksine Gürcü kimliği üzerinden şekillenen “homojen ve milliyetçi bir göç hareketi” ile karşılaşmıştır.

- Göç literatüründe birbirlerine sınır olan iki ülke arasındaki göç hareketliliklerini tanımlarken sınır ötesi göç, mekik göç, dairesel ya da döngüsel göç ve benzeri farklı kavramların kullanıldığı görülmektedir. Bölgesel entegrasyon kavramı da Meksika ile ABD örneğinde olduğu gibi birbirine sınırı olan iki ülke arasındaki hareketliliğin bir boyutunu tanımlamak amacıyla kullanılmaktadır. Bu örnekler Kuzey Avrupa’da Danimarka-Finlandiya-İsveç-Norveç ve İzlanda gibi ülkeler arasındaki hareketlilikle; Güney Doğu Asya’da ise Malezya-Endonezya-Singapur-Yeni Zelanda ve Avusturalya gibi ülkeler arasındaki hareketlilikle çeşitlendirilebilir. Bu ülkelerin kendi aralarında bölgesel özelliklere bağlı olarak, zaman zaman konjonktürel, göç hareketleri gerçekleşebilmektedir. Bölgesel entegrasyon kavramı bölgeselleşme ya da bölgesel bütünleşme gibi farklı şekillerde adlandırıldığı gibi iktisadi, askeri, siyasi ve sosyal boyutları da içerebilmektedir. Bu kavramı sosyal boyutları bağlamında ele aldığımızda iki ya da daha fazla ülke vatandaşlarının bir arada yaşamaları ve ortak yaşam alanlarını paylaşmaları konusu gündeme gelmektedir. Bölgesel entegrasyonun ticaret ve yatırımlar çerçevesinde ele alınan iktisadi boyutu istihdam, insan kaynağı ve işgücü gibi ticaret ile yatırımın doğasında bulunan farklı unsurları da içinde barındırabilmektedir. Bazı durumlarda ülkeler arasında ticaret ve yatırım faaliyetleri üzerinde çeşitli sınırlamalar gündeme gelse de enformel yapılar içinde gelişim gösteren bu unsurlar kendi varlıklarını devam ettirme eğiliminde olmaktadır. Örneğin, 1994 yılından itibaren Meksika ile ABD arasındaki bölgesel entegrasyon sürecine ticaret ve yatırımlar üzerinden bazı sınırlamalar getirilmesine rağmen işgücü hareketliliği enformel ağlar üzerinden gelişmeye devam etmiştir. Hatta sonraki yıllarda, Meksikalı göçmenler alternatif gelir kaynakları bulmak üzere Amerika’nın kuzeyine doğru da ilerlemişlerdir (Fernández-Kelly ve Massey, 2007: 105). Doğu Karadeniz Bölgesi’ndeki gelişmeler incelendiğinde, bölgedeki göç hareketliliğinin, resmi olarak iki ülke tarafından bölgesel entegrasyon adı altında ele alınmasa da, benzer özellikler taşıdığı görülmektedir. Örneğin, Gürcistan’ın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra, 1990’lı yılların ortalarında öncelikle iki ülke arasındaki ticareti ve yatırımları geliştirebilmek için Rize’de bir Serbest Ticaret Bölgesi kurulmuştur. Ancak sonraki yıllarda beklenen ticaret ve yatırım hacminin istenilen seviyeye ulaşmaması nedeniyle 2012 yılında alınan kararla Rize Serbest Ticaret Bölgesi kapatılmıştır. Oysaki 2011 yılında bölgedeki iktisadi hayatı canlandırmak amacıyla imzalanan bir anlaşmayla iki ülke vatandaşlarına kimlik

kartlarıyla giriş-çıkış yapma izni verilerek, pasaport taşıma zorunluluğu kaldırılmıştır. Böylece 2011 yılından itibaren Gürcistan vatandaşları kimlik kartlarıyla Türkiye'ye giriş ve 90 günü aşmayacak şekilde kalış hakkı elde etmişlerdir. Bu uygulamayla Türkiye'ye giriş yapan bir Gürcistan vatandaşı 89 gün Türkiye'de kaldıktan sonra tekrar Gürcistan'a dönse ve ülkesinde bir gün geçirdikten sonra tekrar Türkiye'ye giriş yapsa 90 günlük bir kalış hakkı daha kazanmaktadır. Önceki dönemde Türkiye'nin Gürcistan vatandaşlarına uyguladığı liberal vize uygulamaları çerçevesinde sınırda, Batum Konsoloslugu'nda ya da Tiflis Büyükelçiliği'nde pasaport ile belirli bir ücret karşılığında genellikle 15 günlük, bir aylık ya da üç aylık periyodlarla alınan vizelerin yerini, artık vizesiz hatta pasaportsuz bir geçiş uygulaması almıştır. Bu uygulama, kısa süre içinde Gürcistan'dan Türkiye'ye yönelik yeni göç hareketlerinin başlamasına ve bölgede yeni göçmen ağlarının kurulmasına veya var olan ağların güçlenmesine katkı sağlamıştır. Böylece bölgesel entegrasyon kavramının iktisadi boyutunun içinde yer alan ticaret ve yatırım faaliyetleri beraberinde oluşan işgücü hareketliliği enformel yapılar veya ağlar sayesinde varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Ancak bu uygulamanın hayata geçmesinden çok kısa bir süre sonra ülke genelinde ve bölgede oluşan göçmen işgücü yoğunluğu kamuoyu tarafından gündeme gelince, bu hareketliliği engelleyici tedbirlerin alınması da gündeme gelmiştir. Nitekim 1 Şubat 2012 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere 5683 sayılı Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkındaki Kanun'da bir değişiklik yapılarak 90 gün Türkiye'de kalan bir Gürcü vatandaşının tekrar Türkiye'ye girebilmesi için ülkesinde en az 90 gün ikamet etmesi şartı getirilmiştir. Buna rağmen bölge özelinde mevsimlik çay ve fındık tarımı işlerinde işgücüne olan ihtiyacın giderek artması, kamusal alanda yeni yasal düzenlemelere yönelik bir ihtiyacı gündeme getirmiştir. Bu ihtiyacın neticesinde, 2017 yılının Temmuz ayında Gürcü göçmenlerle ilgili olarak 6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu'nda yasal bir değişiklik daha yapılmıştır. Buna göre Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve Artvin illerinde çay ve fındık tarımı hasadı dönemlerinde ihtiyaç duyulan mevsimlik işgücü ihtiyacını karşılamak üzere Gürcistan vatandaşlarına bir takvim yılı içerisinde 90 günü aşmayacak şekilde çalışma izni muafiyeti tanınmıştır. Böylece Gürcü göçmenlerin bölgedeki işgücü piyasasına katılımı bir parça da olsa yasal bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır. Fakat tüm bu ihtiyaç temelli yasallaştırma çabalarına rağmen, Gürcü göçmenlerin bölgedeki istihdam temelli entegrasyonu yasal alanın dışında enformel yapılarla ve ağlarla desteklenen “defacto bir bölgesel entegrasyon yapısı” içinde artarak devam etmektedir.

- Yapılan derinlemesine görüşmelerde ve saha incelemelerinde bölgede bulunun Gürcü göçmenlerin neredeyse tamamı göç etme ve bölgede çalışma nedenlerini Gürcistan'daki herhangi bir bankaya olan kredi borçları olarak açıklamaktadırlar. Bu durum bize, bölgede gerçekleşen göç hareketinin aslında ekonomik nedenlerden kaynaklanan bir “kredi ya da borç göçü” olduğunu göstermektedir.
- Yukarıda değindiğimiz üzere, 2011 yılında yapılan kanuni bir değişiklikle kimlik kartıyla Türkiye'ye giren Gürcistan vatandaşlarının girişlerinden itibaren kalış süreleri 90 gün ile sınırlandırılmıştır. Bu süre, bir takvim yılı içerisinde de toplam 180 günü aşmayacak şekilde belirlenmiştir. Bu sürelerin aşımı idari para cezası ve deport işlemlerini gündeme getirmektedir. Bu duruma düşmek istemeyen bazı Gürcü göçmenlerin Türkiye'ye giriş yaptıktan sonra 90 günü geçmeden tekrar Gürcistan'a döndükleri, hane halkı üyesi bir başka kişinin Türkiye'ye geldiği ve bu döngünün yıl içinde tekrarlandığı tespit edilmiştir. Bu tür döngüsel bir hareketlilik gerçekleştiren kişilerin genelde kırsal bölgelerde yaşayan hâlâ geleneksel aile yapısını koruyan kişiler oldukları görülmektedir. Hane halkının bir ya da birkaç üyesi Türkiye'de çalışırken diğer üye(ler) hane halkının yanında durmaktadır(lar). Bu açıdan bakıldığında, bir “nöbetleşe göç” hareketinin ya da döngüsünün söz konusu olduğu görülmektedir.
- Göç çalışmalarından en çok ön plana çıkan konulardan biri ulusötecilik (transnationalism) kavramıdır. Ancak bölgedeki Gürcü göçü incelendiğinde bu kavramın çok geçerli ya da işlevsel olmadığı görülmektedir. Öncelikle yapılan derinlemesine görüşmelerde çoğu Gürcü göçmenin birbirleriyle fazla iletişim halinde olmadıkları anlaşılmaktadır. Bunun nedeni araştırıldığında ilginç bir şekilde psiko-sosyolojik bir etkenin ön plana çıktığı görülmektedir. Buna göre, Gürcü göçmenlerin çoğunda diğer Gürcü göçmenlere karşı bir güvensizlik ve güven duymama durumunun olduğu tespit edilmektedir. Bu duyguların nedeni araştırıldığında, uzun yıllar boyunca SSCB yönetimi altında kalan Gürcülerin komünist sistem gereği “muhabirlik”, “ajanlık” ya da “iş birlikçi” kültürü içinde sürekli olarak kendilerini ihbar edecek diğer vatandaşların korkusuyla yaşadıkları sonucuna varılmaktadır. Bu korku ya da şüphe, Gürcülerin kendi akrabalarına hatta aile üyelerine bile güven duymamalarına yol açmıştır. Dolayısıyla, yapılan derinlemesine görüşmelerde günümüzde de pek çok Gürcü göçmenin bilinçaltında hâlâ bu düşünce yapısının varlığını koruduğu görülmektedir. Öte yandan, Gürcü göçmenler arasındaki sosyal ağlar bölgede çok yaygın olmasa da varlığını sürdürmektedir. Bu ağlar özellikle iş bulma konusunda önemli bir işleve sahiptir ve kimi Gürcü göçmenler tarafından kullanılmaktadır; ancak

bu ağırları gelir elde etmek amacıyla kullanan göçmen sayısı da bir hayli fazladır. Dolayısıyla, bu durum geçmişten gelen ve yukarıda ifade edilen duygularla birleşince sosyal ağların da giderek zayıflamakta olduğu anlaşılmaktadır. Son olarak, ulusötecilik (transnationalism) kavramı içinde çok önemli bir yere sahip olan ulusötesi alanların oluşuma baktığımızda, bölgede Gürcü göçmenler tarafından oluşturulmuş ve kendi varlıklarını tamamlayan gerçek anlamda ulusötesi alanların bulunmadığı tespit edilmektedir. Bu oluşumun gerçekleşmemiş olmasının nedenleri incelendiğinde farklı etkenlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Buna göre (1) bölgenin coğrafi yapısı, (2) bölgedeki “mikro milliyetçi” olarak ifade edebileceğimiz yapı, (3) bölgedeki göç hareketlerinin büyük bir bölümünün güneybirlik ya da mevsimsel göç hareketi şeklinde gerçekleşmesi, (4) Gürcü göçmenlerin yukarıda ifade edilen yaşamışlıklar nedeniyle oluşturamadıkları birlik ve beraberlik duygusu. Tüm bu etkenlerin bir araya gelmesi sonucunda, Gürcü göçmenlerin iş bulmak amacıyla bekledikleri tüm il ve ilçe merkezlerinde bir mekânsal alana ya da yapıya sahip oldukları; ancak bu alanların birer ulusötesi alanlara dönüştürül(e)mediği görülmektedir. Ulusötesi alanların oluşum süreçleri incelendiğinde, bu alanların birlikte yaşam alanlarının ya da kültürünün varlığıyla doğru orantılı olduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Doğu Karadeniz Bölgesi’nde Gürcü göçmenlerin ulusötesi alanlar oluştur(a)mamasının temel nedeni olarak bölgede gerçek anlamda bir birlikte yaşam kültürünün var olmadığı veya birlikte yaşam alanlarının oluşturulamadığı söylenebilir.

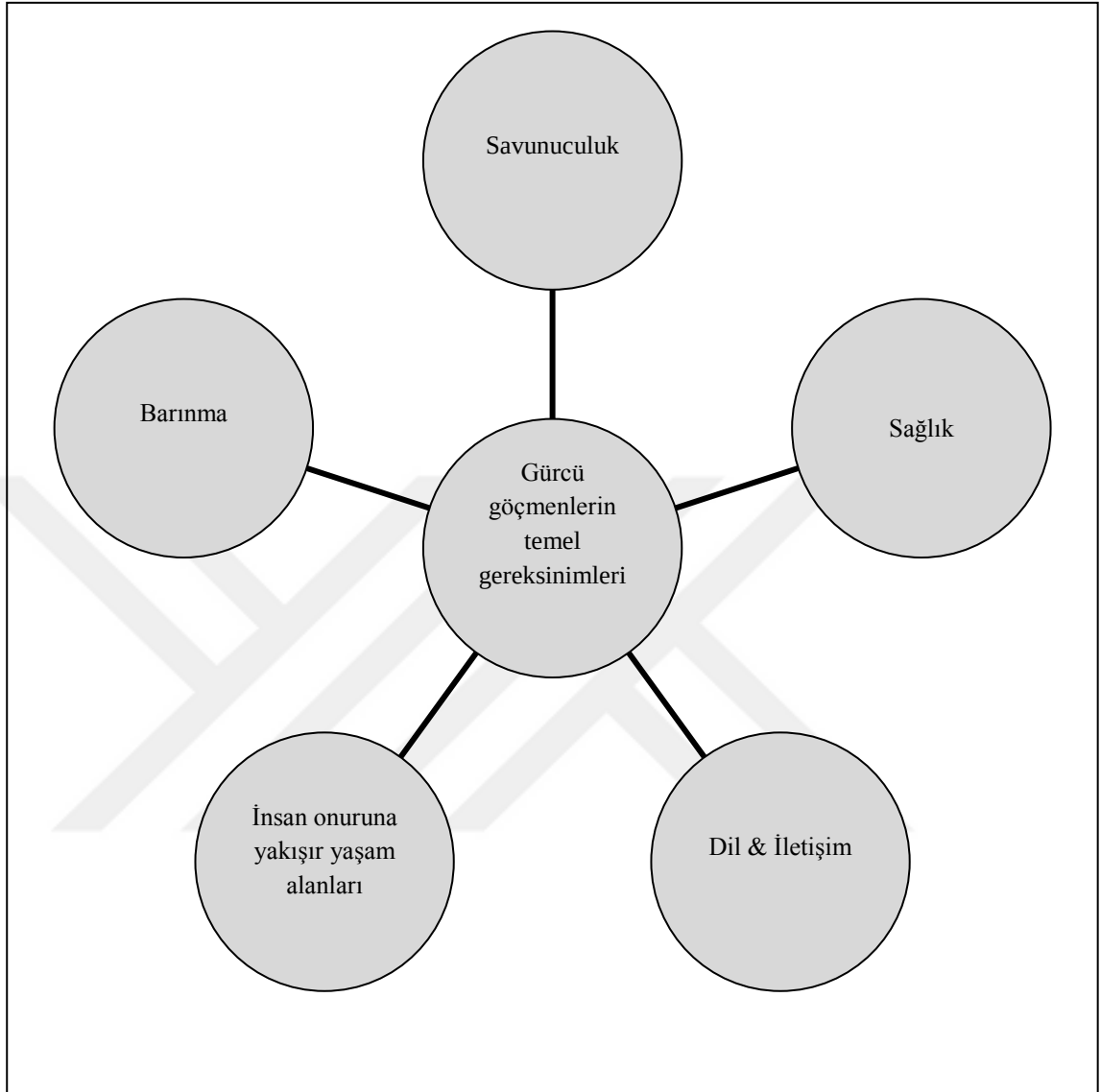
- Araştırma sürecinde kayıtlı ya da kayıtsız görüşme yapılan Gürcü göçmenlerin neredeyse tamamının bölgede kalıcı olma niyetinde olmadığı görülmektedir. Bulgular bölümünde de açıklandığı üzere sadece birkaç katılımcı eğer vatandaşlık alabilirse ya da emekli olabilirse bölgede kalabileceğini; çünkü bölgenin kendi ülkesine ve yaşadığı yere çok yakın olduğunu belirtmektedir. Diğer pek çok katılımcı için bölgede bir gelecek kurma isteği, düşüncesi ya da hayali söz konusu değildir. Gürcü göçmenlerin büyük bir bölümünün bölgede rahat bir şekilde iş bulabilmeleri, ticaret yapabilmeleri ve hemen her gün gelir elde edebilmeleri nedeniyle bölgedeki yaşamı ekonomik açıdan değerlendirdikleri ve bölgeyi geçici bir “kazanç kapısı” olarak gördükleri tespit edilmiştir. Bölgede güneybirlik, döngüsel ya da nöbetleşe olarak gerçekleşen göç hareketleri de bu tespiti doğrular niteliktedir. Öte yandan, yerel toplum ile yapılan görüşmelerde de Gürcü göçmenlerin bölgedeki varlığını ve istihdamını olumlu ya da olumsuz olarak değerlendiren pek çok katılımcının benzer şekilde bu durumu ekonomik açıdan değerlendirdikleri tespit edilmiştir. Yerel toplum tarafından dile getirilen

“Gürcüler olmasa biz ne yapardık?” ya da “birlikte yaşarsınız ama Gürcünün ...sı olmayacak” gibi ifadelerin altında yatan “oportünist” gerçeklik de bu tespiti doğrular niteliktedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde bölgedeki Gürcü göçünün bir diğer karakteristik özelliğinin ekonomik temelli, karşılıklı kişisel çıkarlara dayanan, “pragmatik bir göç hareketi” olduğu sonucuna varılmaktadır.

Son olarak, göç literatürü incelendiğinde genellikle genç ve sağlıklı nüfusun göç etme eğiliminin daha yüksek olduğu görülmektedir. Nitekim göç eden bireylerin demografik özellikleri incelendiğinde genç nüfusun orta yaş ve üzeri nüfusa oranla daha çok göç ettiği görülmektedir. Ancak, bölgede gerçekleşen göç hareketi incelendiğinde¹⁷² orta yaş ve üzeri nüfusun daha dinamik ve aktif olduğu görülmektedir. Bölgedeki genç Gürcü göçmen nüfusunun görünürlüğü her geçen gün biraz daha artsa da hâlâ orta yaş ve üzeri nüfusun yoğunluğu göze çarpmaktadır.

¹⁷² Bu çalışmada Gürcü katılımcıların yaş ortalaması 42,2’dir.

(2) Gürcü göçmenlerin gereksinimlerinin belirlenmesiyle ilgili sonuçlar;

Şekil 3. Gürcü göçmenlerin temel gereksinimleri

Yapılan saha araştırmalarında ve derinlemesine görüşmelerde bölgede çalışan Gürcü göçmenlerin başta barınma olmak üzere işverenlerle olan iletişim, ücret tahsisi, kayıtlı istihdam, sağlık hizmetlerine tam erişim ve insan onuruna yakışır yaşam alanları gibi temel konularda gereksinimlerinin olduğu tespit edilmiştir. Bu gereksinimler incelendiğinde hemen hepsinin sosyal hizmet uygulamalarının temelinde yer alan savunuculuk gereksiniminin karşılan(a)mamasından kaynaklandığı görülmektedir. Saha çalışmalarında karşılaşılan pek çok olay ve/veya durum göstermektedir ki savunuculuk gereksinimi Gürcü göçmenlerin bölgedeki varlığı ve geleceği açısından oldukça önemlidir. Bu yüzden Gürcü göçmenlerin gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik gerçekleştirilecek tüm çalışmalarının ya da

uygulamaların sosyal hizmet disiplinin temelinde yer alan savunuculuk rolüne uygun olarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

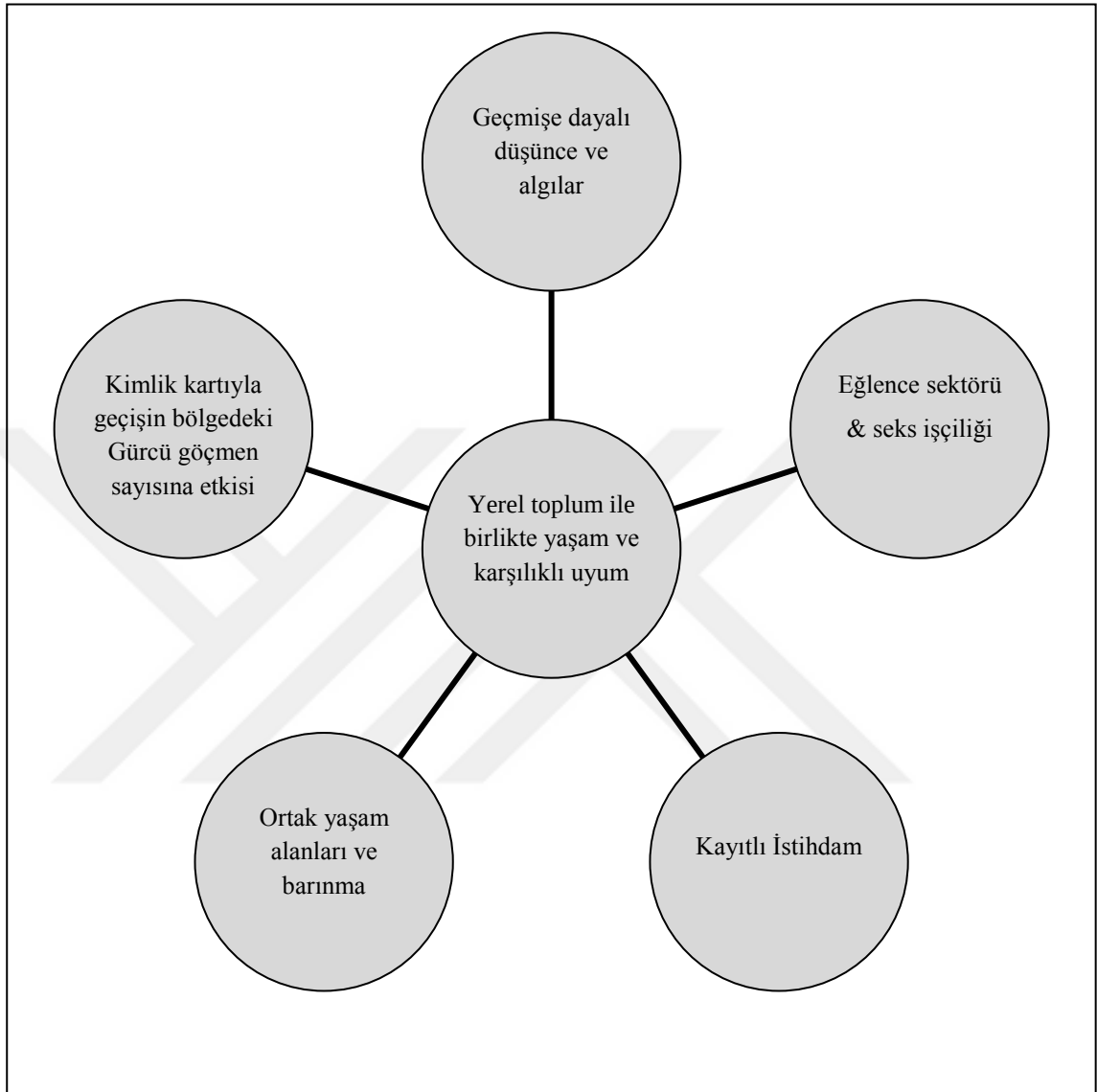
- Gürcü göçmenlerin temel gereksinimlerine değinecek olursak burada en çok ön plana çıkan gereksinim hem yerel toplum hem de Gürcü göçmenler tarafından sıkça dile getirilen barınma gereksinimidir. Yapılan saha araştırmalarında da görüldüğü üzere Gürcü göçmenlerin büyük bir bölümü, özellikle de erkek Gürcü göçmenler, insan onuruna yakışır, sağlıklı, düzenli ve kalıcı barınma alanlarına ve olanaklarına sahip değildir.
- Ayrıca Gürcü göçmenlerin çoğu acil servislerdeki hizmetlerden yararlanabilirken poliklinik hizmetlerinden yararlanamadıklarını ifade etmektedirler. Örneğin kan tahlili için bile yüksek ücretler ödemek zorunda kalan Gürcü göçmenlere rastlanılmıştır. Gürcü göçmenler arasında romatizma, eklem ağrıları, güneş çarpması ve kesici aletlerle (makas, bıçak, testere) yaralanma en sık karşılaşılan sağlık sorunlarından. Gürcü göçmenlerin yaptıkları işler ve çalışma şartları düşünüldüğünde bu yaygın sağlık sorunlarının nedenleri daha iyi anlaşılmaktadır. Fakat Gürcü göçmenler bu yaygın sağlık sorunları ve diş tedavileri için ücretsiz ya da düşük ücretli herhangi bir poliklinik hizmeti alamamaktadırlar. Üstelik bazı göçmenler YUKK'a göre acil servsilerdeki hizmetlerden ücretsiz bir şekilde yararlanmaları gerektiği halde, bölgede bulunan bazı kamu hastanelerinde kendilerinden ücret talep edildiğini iddia etmektedirler. Burada Gürcü göçmenlerin sağlık hizmetlerine tam erişim konusunda bazı gereksinimlerinin bulunduğu açık bir şekilde görülmektedir.
- Ancak tam bu noktada, yapılan derinlemesine görüşmelerde işverenlerle olan iletişimin de oldukça önemli olduğu tespit edilmiştir. Bu tespite göre, Türkçe ya da Lazca dil bilgisine sahip olan Gürcü göçmenler işverenlerle daha iyi iletişim kurmakta ve kendi haklarını daha rahat savunabilmektedirler. Böylece dil bilen Gürcü göçmenlerin ücret alamama ya da eksik ücret alma veya kötü muameleye maruz kalma ihtimali ve oranı da azalmaktadır. Bu tespit bize Gürcü göçmenlerin dil öğrenme gereksinimlerinin de bulunduğunu açık bir şekilde göstermektedir.
- Son olarak yapılan saha araştırmalarında Gürcü göçmenlerin çalışmadıkları günlerde veya zamanlarda boş vakitlerini kaliteli bir şekilde geçirebilecekleri, kendi aralarında ya da yerel toplumla bir araya gelerek sosyalleşebilecekleri yaşam alanlarının neredeyse hiçbir yerleşim yerinde bulunmadığı tespit edilmiştir. İnsan onuruna yakışır yaşam

alanlarının eksikliği Gürcü göçmenlerin sosyal ve psikolojik sağlıkları üzerinde ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Bu gereksinimin karşılanması özellikle uzun yıllardır Gürcistan'a gitmeyen ve neredeyse hiçbir sosyal ağı sahip olmayan Gürcü göçmenler için hayati bir öneme sahiptir. Sonuç olarak, insan onuruna yakışır yaşam alanları konusunda da Gürcü göçmenlerin gereksinimleri olduğu çok açık bir şekilde görülmektedir.

Gürcü göçmenlerin buraya kadar ifade edilen tüm gereksinimlerini karşılamaya yönelik istihdam merkezli bir uygulama modeli planlanmış olup bu model öneriler bölümünde detaylı bir şekilde açıklanmaktadır.

(3) Yerel toplum ile Gürcü göçmenlerin birlikte yaşam ve karşılıklı uyum konularının incelenmesine yönelik tespitlerle ilgili sonuçlar;

Şekil 4. Yerel toplum ile birlikte yaşam ve karşılıklı uyum

Birlikte yaşam ve karşılıklı uyum konularıyla ilgili olarak yapılan derinlemesine görüşmeler ve saha araştırmaları neticesinde iki grup arasındaki iletişimin ilk olarak bölgede kurulan Rus pazarları üzerinden gerçekleştiği görülmektedir. Ancak ilk yıllardaki bu iletişim satıcı olan “homo sovieticus¹⁷³” ile alıcı olan “homo oeconomicus¹⁷⁴” arasında gerçekleşen ticari ya da ekonomik bir ilişkidir. Bir taraf, içinde bulunduğu sosyalist/komünist sistem nedeniyle herhangi bir ticaret tecrübesine sahip değilken; diğer taraf fayda maksimizasyonu peşinde koşan bireyler

¹⁷³ Zinoviev A. (1986). *Homo Sovieticus*. First Edition: Atlantic Monthly Press.

¹⁷⁴ Foucault, M. (2004). *Naissance de la Biopolitique, Cours au Collège de France, 1978-1979*. Paris: Hautes-Études/Gallimard. p. 271.

yetişmek idealini taşıyan neoliberal politikalara uyum sağlamak amacıyla satın almanın heyecanı ve hazzı peşindedir.

- Ekonomik değerler üzerinden gelişen bu iletişim sonraki süreçte gelişmesi beklenen sosyal ve kültürel ilişkileri de etkilemiş ve metalaştırmıştır. Bugünkü ilişkilere baktığımızda da bu durumun aslında çok farklılaşmadığını görmekteyiz. Günümüzdeki modern değiş-tokuş anlayışı içinde değişen tek şey önceki dönemde ortaya konan ve üzerinde pazarlık yapılan eşyanın ya da ürünün yerini emeğin ya da işgücünün almış olmasıdır. Bu ilişkide satıcı konumunda olan Gürcü göçmen emeğini ortaya koyarken alıcı konumunda olan yerel toplum üyesi işveren de bu emeği satın almaktadır. Yerel toplum için iletişimin ilk başladığı andan bugüne kadar bu “satın alma hali” o kadar yerleşik hale gelmiştir ki, saha araştırmaları sırasında Gürcü göçmenleri istihdam eden kişilerin bu durumu “eve Gürcü aldım” ya da “bahçeye Gürcü aldım” şeklinde tanımladıkları görölmektedir. Buradan hareketle birlikte yaşam ve karşılıklı uyum süreçlerinin başlatılabilmesi için öncelikle yerleşik halkın belleğinde olan bazı düşüncelerin ve algıların değiştirilmesi gerektiği görölmektedir.
- Buradan hareketle yapılan araştırmalar neticesinde yerel toplumun Gürcistan ve Gürcüler hakkındaki düşüncelerinin gelişiminde ve değişiminde farklı süreçlerin yaşandığı da tespit edilmiştir. Bu çalışmada yerel toplumun Gürcistan ve Gürcüler hakkındaki düşünceleri gelişim ve değişim süreçlerine göre üç ayrı döneme ayrılmıştır. Bu dönemlerden ilki 1988 öncesine, henüz Gürcistan Cumhuriyeti’nin kurulmadığı ve Gürcülerin bölgede “Sovyet ya da Rusya vatandaşı olan Ruslar” olarak bilindiği döneme denk gelmektedir. İkinci dönem 1988 yılında sınırın açılmasıyla başlayan, sonraki süreçte de Rus pazarları ve “erkeklik pazarları¹⁷⁵” üzerinden devam eden bir süreçtir. Üçüncü ya da son dönem olarak da adlandırabileceğimiz süreç ise 2011 yılı sonrasında iki ülke vatandaşlarına kimlik kartıyla geçiş hakkının verilmesinden sonra başlayan ve şu an içinde bulunduğumuz, devam eden dönemdir. Yerel toplumun Gürcistan ve Gürcüler hakkındaki düşünceleri bu üç dönem içinde farklı şekillerde oluşmuş ve gelişmiştir. Bu dönemlerin özellikleri ve bakış açılarıyla ilgili detaylı bilgiler bulgular bölümünde paylaşılmıştır. Bu dönemlerin iyi analiz edilmesi ve gerekli tedbirlerin alınması sonucunda birlikte yaşam ve karşılıklı uyum süreçlerinin olumlu bir şekilde gelişeceği öngörülmektedir.

¹⁷⁵ Bu çalışma kapsamında ortaya koyulan bu tanımlamayla ilgili detaylı bilgi bulgular bölümünde Gürcistan ve Gürcüler hakkındaki düşünceler kısmında yer almaktadır.

Sonuç olarak, yapılan derinlemesine görüşmelerde birlikte yaşam konusuyla ilgili olarak her iki grubun da olumlu düşüncelere sahip olmasına rağmen; henüz tam olarak yerleşik ya da kalıcı olarak birlikte yaşamaya hazır olmadıkları net bir şekilde anlaşılmaktadır. Saha araştırmaları sonucunda birlikte yaşam ve karşılıklı uyum konusunun başta geçmişe dayalı düşünce ve algılar olmak üzere ortak yaşam ve barınma alanlarının olmayışı, eğlence sektörü ve seks işçiliğinin bölgedeki varlığı, kayıtlı istihdam eksikliği ya da kayıtdışı istihdamın devamlılığı ve kimlik kartıyla geçiş izninin verilmesiyle bölgedeki Gürcü göçmen sayısının artışı gibi farklı etkenler üzerinden şekillendiği tespit edilmiştir. Her iki grubun da birbirleriyle olan ilişkilerini “geçicilik” düşüncesi üzerinden kurduğu ve gelecekte birlikte yaşam mümkün olsa da “karşılıklı uyum” konusunda yerel toplumun çok istekli olmadığı ve olmayacağı anlaşılmaktadır. Bugün birlikte yaşamın şimdi ve burada düşüncesinden hareketle, her iki grubun da ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla karşılıklı kişisel çıkarlar üzerinden uyumlu bir ilişki şekli olarak algılandığı sonucuna varılmıştır.

(4) Araştırmanın sosyal hizmet disiplinine ve uygulamalarına olan katkısı

Nitel araştırma metodolojisi içinde yer alan fenomenolojik araştırma deseni kullanılarak gerçekleştirilen bu çalışma konu, araştırma sahası ve örneklem üçgeninde değerlendirildiğinde sosyal hizmet disiplini açısından bir başlangıç çalışmasıdır. Müracaatçının bulunduğu yerden başlama ilkesiyle hareket eden sosyal hizmet disiplini ve uygulamaları ile Doğu Karadeniz Bölgesi’nde bulunan yerel toplumun ve Gürcü göçmenlerin deneyimlerinin keşfedilmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışma amaçsal bir birliktelik ve bütünlük oluşturmaktadır.

Sonuç bölümünde yer alan ilk üç başlık (Gürcü göçünün genel karakteristik özellikleri, Gürcü göçmenlerin gereksinimleri, birlikte yaşam ve karşılıklı uyum konuları) incelendiğinde araştırma konusu, sahası ve evreni üzerinde sosyal hizmet disiplini ve uygulamaları açısından mikro, mezo ve makro düzeylerde farklı çalışmalara ihtiyaç duyulduğu sonucuna varılmaktadır. Bu çalışmanın aynı zamanda başlangıç mahiyetinde olması söz konusu düzeylerde ayrı ayrı inceleme ve değerlendirme yapılmasını engellemiştir. Bu çalışmada, öneriler bölümünün sonunda görüleceği üzere, makro düzeyde göç politikaları ile sosyal politikalar bağlamında da değerlendirilebilecek olan istihdam temelli bir model önerisi sunulmaktadır. Fakat saha araştırması ve derinlemesine görüşmelerde elde edilen veriler sonucunda, Doğu Karadeniz Bölgesi’nde bulunan Gürcü göçmenlere yönelik mikro ve mezo düzeylerde savunuculuk ve güçlendirme temelli çalışmalara ihtiyaç duyulduğu açık bir şekilde görülmektedir. Sonuç olarak, bu noktadan hareketle çalışmanın göç ve sosyal politika alanının yanı sıra sosyal hizmet disiplinine ve uygulamalarına da katkı sağladığı ifade edilebilir.

6.2. Öneriler

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bulunan Gürcü göçmenlerin deneyimleri merkeze alınarak gerçekleştirilen bu çalışmada, yukarıda ifade edilen genel sonuçlara uygun olarak bazı göç ve sosyal politika tedbirlerinin geliştirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu bölümde; gerekli göç ve sosyal politika tedbirlerinin geliştirilmesine yönelik öneriler sadece merkezi yönetim ekseninde değil, yerel yönetimler ile ilgili STK'lar ve bölgedeki diğer paydaşların eşgüdümünde ve koordinasyonunda planlanmaktadır. Buna göre, çalışmanın sonunda oluşturulan öneriler (1) Gürcü göçüne yönelik göç çalışmaları kapsamındaki öneriler, (2) Birlikte yaşam ve karşılıklı uyum konularına yönelik öneriler, (3) Gürcü göçmenlerin gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik öneriler olmak üzere üç farklı başlık altında toplanmaktadır. Bölümün sonunda bu başlıklara ek olarak, ilerleyen süreçte konuyla ilgili olabilecek nitel araştırmalarda araştırmacılara katkı sağlaması amacıyla hazırlanmış (4) araştırmacılara yönelik öneriler başlığı da yer almaktadır.

Tablo 6. Araştırma sonucuna ait öneriler

Gürcü göçüne yönelik göç çalışmaları kapsamındaki öneriler	Birlikte yaşam ve karşılıklı uyum konularına yönelik öneriler	Gürcü göçmenlerin gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik öneriler
Sarp Sınır Kapısı'nda bir «Sarp İrtibat Bürosu» kurulması, Göç yayın kurulu & Göç yayın komisyonu kurulması, Yeni Sivil Toplum Kuruluşları kurulması için gerekli çalışmaların yapılması, Yerel yönetimlerin aktif hale getirilmesi, Göç Araştırma Merkezi kurulması,	Hemşehri hukuku maddesinin gözden geçirilmesi, Türkçe ve Gürcüce dil kurslarının açılması, Göçmen dostu kentler modelinin uygulanması, Kamu kurumlarında Gürcüce bilen personel bulundurulması, Birlikte Yaşam ve Karşılıklı Uyum Çalışma Grubu, Birlikte Yaşam ve Karşılıklı Uyum Masası, Birlikte Yaşam ve Karşılıklı Uyum Araştırmaları Merkezi,	Çalışma izni ya da çalışma izni muafiyetiyle ilgili yasal değişikliklerin ve düzenlemelerin yapılması, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın çalışma izni değerlendirme kriterlerinin bölgesel özelliklere uygun olarak gözden geçirilmesi ya da güncellenmesi, Bölgesel İstihdam Ofisi (BİO).

(1) Gürcü göçüne yönelik göç çalışmaları kapsamındaki öneriler;

- Öncelikle saha araştırmalarında Sarp Sınır Kapısı'nda Gürcü göçmenlerin emniyet ile gümrük muhafaza ve kaçakçılık birimleri dışında iletişim kurabilecekleri herhangi bir sivil birimin bulunmadığı tespit edilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda bu durumun kanuni bir gereklilikten kaynaklanmadığı; aksine yıllardır devam eden bir uygulamanın devamı olduğu anlaşılmıştır. Daha açık bir ifadeyle Sarp Sınır Kapısı, yaklaşık 90 km uzaklıktaki Artvin Valiliği'ne bağılı olmasına rağmen sınır kapısında Gürcü göçmenlerin işlemleriyle ilgilenecek Artvin İl Göç İdaresi Müdürlüğü'ne bağılı herhangi bir sivil görevlinin ya da birimin bulunmadığı görülmektedir. Fakat bu durumun sınır kapılarında göç idaresine bağılı taşra teşkilatlarının kanunen görev yapamamalarından değil, 2015 yılına kadar göçmenlere yönelik işlemlerin emniyet birimlerince yürütülmesinden ve sonraki dönemde de bu konuyla ilgili valilik tarafından idari bir adım atıl(a)mamasından kaynaklandığı tespit edilmiştir. Nitekim tez çalışmasının devam ettiği 2018 yılının Kasım ayı içinde Artvin İl Göç İdaresi Müdürlüğü tarafından Sarp Sınır Kapısı Mülki İdare Amirliği Hizmet Binası içinde "Sarp İrtibat Bürosu" adıyla bir birim hizmete açılmıştır¹⁷⁶. Bu gelişme, Gürcü göçmenlerin çalışma izni başta olmak üzere çeşitli iş ve işlemlerinin daha hızlı yürütülebilmesi ve yaşadıkları sorunların yerinde çözülebilmesi açısından oldukça önemlidir. Ancak, bu birimde görevli olan personelden en az birinin Gürcüce bilmesi önerilmektedir. Ayrıca, son yıllarda işgücü piyasasına dâhil olmak üzere Rize il ve ilçe merkezlerine de çok sayıda Gürcü göçmenin geldiği bilinmektedir. Bu yüzden, Sarp Sınır Kapısı'nda faaliyet gösterecek benzer bir birimin Rize İl Göç İdaresi Müdürlüğü tarafından da açılması gerektiği düşünülmektedir. Bu konuda, özellikle çay hasadı dönemlerinde yaşanan yoğunluk ve sorunlar göz önüne alınarak Artvin Valiliği ile Rize Valiliği arasında bir işbirliği protokolü yapılması önerilmektedir.
- İkincil veri kaynakları üzerinden yapılan araştırma ve incelemelerde yerel medya tarafından Gürcü göçüne yönelik genellikle olumsuz olarak değerlendirilebilecek bir bakış açısının geliştirildiği görülmektedir. Bu konuda bölgede bulunan üniversitelerin, yerel yönetimlerin ve STK'ların biri ya da birkaçı tarafından organize edilecek veya tüm kurum ve kuruluşların paydaş/katılımcı olacağı bölgesel bir Gürcü göçü çalıştayının yapılması önerilmektedir. Valilik ya da yerel yönetimler koordinasyonunda yapılacak olan bu çalıştayın sonrasında yerel medya (yazılı ve görsel) yöneticileri ve editörleriyle bir araya gelinmesi önerilmektedir. Burada, Gürcü göçüne yönelik

¹⁷⁶ Detaylı bilgi için bkz. <http://artvin.goc.gov.tr/tr/news/sarp-irtibat-ofisi-acildi> [Erişim Tarihi: 27.12.2018]

bilgilendirici ve farkındalık oluşturuıcı toplantıların yapılması, bu toplantılara katılan kişiler arasında “göç yayın kurulu” ya da “göç yayın komisyonu” adıyla anılacak bir heyetin oluşturulması önerilmektedir. Böyle bir heyetin varlığı, hem yerel medyadaki farkındalığı hem de gerçekleştirilen faaliyetlerin kalıcılığı açısından oldukça önemli olacaktır¹⁷⁷.

- Bölgede Gürcüler ya da Gürcü göçmenlerle ilgili faaliyet gösteren toplam üç STK bulunmaktadır. Gürcü öğrencilere yönelik faaliyet gösteren bu STK’lardan ikisine bulgular bölümünde değinilmiştir. Bulgular bölümünde değinilmeyen diğer kuruluş ise Rize il merkezinde bulunan Mağdur Aileler Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (MAYDD)’dir. Ancak bu derneğin de kuruluş amacı Gürcistan’da bulunan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının yaşadıkları mağduriyetlerin giderilmesidir. Bu yüzden, bölgede genel olarak Gürcü göçüne ya da Gürcü göçmenlerin yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi, haklarının savunulması ve kırılganlıklarının azaltılması gibi konularda faaliyet gösterecek STK’ların kurulması için teşvik edici çalışmaların yapılması önerilmektedir. Bölgede STK’lar aracılığıyla geliştirilecek sivil toplum ağının aynı zamanda birlikte yaşam ve karşılıklı uyum konularında da olumlu etkiler oluşturacağı düşünülmektedir.
- Son olarak, Rize’de bulunan Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi ya da Artvin Çoruh Üniversitesi bünyesinde bir “Göç Araştırmaları Merkezi” kurulması önerilmektedir. Her iki üniversitenin araştırma merkezleri incelendiğinde ne bölgedeki düzenli/düzensiz göç hareketlerini ne de Türkiye genelinde uluslararası koruma talebi ekseninde şekillenen ve her geçen gün daha görünür hale gelen göç hareketlerini incelemek üzere bir araştırma merkezinin bulunmadığı görülmektedir.

(2) Birlikte yaşam ve karşılıklı uyum konularına yönelik öneriler;

- Birlikte yaşam ve karşılıklı uyum konularıyla ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, başta hukuki boyut olmak üzere ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlarda farklı ölçütlerin gündeme geldiği görülmektedir. Bu çalışmanın bulgular ve analiz bölümünde karşılıklı uyum konusuyla ilgili olarak Türkiye genelindeki hukuki boyut YUKK kapsamında ele alınmıştır. Ancak bu çalışma özelinde konunun bir de yerel yönetimler

¹⁷⁷ Bu konuya Avrupa Konseyi tarafından 2010 yılında yayınlanan *Birlikte Yaşama* yönelik el kitabında “Medyanın kullanılabilirliği ve erişilebilirliği” başlığı altında da benzer şekilde değinilmektedir. Detaylı bilgi için bkz. http://www.inhak.adalet.gov.tr/inhak_bilgi_bankasi/el_kitaplari/birlikte_yasama.pdf [Erişim Tarihi: 25.12.2018]

boyutu bulunmaktadır. Bu doğrultuda yerel yönetimlere ait 5393 sayılı kanunun 13. maddesinde yer alan “Hemşehri hukuku” ön plana çıkmaktadır. Bu kanunda yer alan hemşehri kelimesi Türk Dil Kurumu’nun sözlüğünde yer alan anlamıyla aynı şehirde yaşayan kişileri tanımlıyorsa ve onlara eşit haklar veriyorsa göçmenlerin de bu kanundan doğan hukuki haklarından yararlanmaları gerektiği düşünülmektedir. Ancak 2005 yılında çıkarılan bu kanunda ve sonrasında yapılan yasal düzenlemelerde göçmenlere yönelik herhangi bir ifadenin ve hak tanımlamasının yapılmadığı görülmektedir. Bölgedeki birlikte yaşam ve karşılıklı uyum çalışmalarının etkili olabilmesi için öncelikle hukuki boyuttaki düzenlemelerin 5393 sayılı kanun ve uygulama yönetmelikleri özelinde ivedilikle yerine getirilmesi önerilmektedir.

- Dünya genelinde birlikte yaşam ve karşılıklı uyum konusundaki iyi uygulama örnekleri incelendiğinde yerel yönetimlerin göçmen, sığınmacı ve mülteci dostu kentlere yönelik yaptıkları çalışmaların ön plana çıktığı görülmektedir. Nitekim Rize Belediyesi öncülüğünde 2017 yılı içinde açılan ve Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki ilk Gürcüce dil kursu olma özelliği taşıyan çalışma göçmen, sığınmacı ve mülteci dostu kentlerin oluşturulması çalışmalarında örnek bir uygulama olarak değerlendirilebilir. Buradan hareketle benzer kursların bölgedeki diğer belediyeler tarafından da kur sistemine (A1-A2; B1-B2; C1-C2) uygun olarak devamlılık arz edecek şekilde düzenlenmesi önerilmektedir. Üstelik karşılıklı uyumun iki tarafından da sorumluluk aldığı ve çaba gösterdiği bir süreç olarak değerlendirildiği bu çalışmada, belediyeler tarafından Gürcü göçmenlere yönelik de Türkçe dil kurslarının düzenlenmesinin birlikte yaşamı kolaylaştırıcı faaliyetlerden biri olacağı düşünülmektedir.
- Göçmen dostu kentler uygulamasına örnek olarak Gürcü göçmenlerin il ve ilçe merkezlerinde bulunan çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarına erişimini kolaylaştırmak amacıyla merkezi noktalara Gürcüce ve Türkçe yönlendirmelerin veya yol gösterici haritaların koyulması önerilmektedir.
- İl Emniyet, Göç İdaresi ve Sağlık Müdürlükleri ile Belediyeler bünyesinde Gürcüce bilen en az bir personelin istihdam edilmesi sadece birlikte yaşam ve karşılıklı uyum sürecinin gelişmesine katkı sağlamakla kalmayacak aynı zamanda Gürcü göçmenlerin gereksinimlerinin karşılanması konusunda da katkı sağlayacaktır.

- Bu konuda valilik ya da yerel yönetimler koordinasyonunda bir “Birlikte Yaşam ve Karşılıklı Uyum Çalışma Grubu” kurulması önerilmektedir. Bu çalışma grubu tarafından esnaflara, işverenlere, kamu personeline, okullara, STK'lara, hastanelere ve çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarına yönelik bilgilendirici ve farkındalık oluşturuu toplantılar düzenlenmesi önerilmektedir.
- Benzer bir şekilde İl Göç İdaresi Müdürlüğü bünyesinde bir “Birlikte Yaşam ve Karşılıklı Uyum Masası” kurulması önerilmektedir.
- Son olarak da Rize’de bulunan Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi ya da Artvin Çoruh Üniversitesi bünyesinde bir “Birlikte Yaşam ve Karşılıklı Uyum Araştırmaları Merkezi” kurulması önerilmektedir. Hatta bu merkezin iki üniversitenin senatolarının alacağı karar ile bölgesel insani kalkınmaya hizmet edilmesi amacıyla ikili işbirliği çerçevesinde kurulmasının sağlanması daha etkili ve kapsamlı çalışmaların yapılmasını sağlayabilir.

(3) Gürcü göçmenlerin gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik öneriler;

Bu çalışmada, Gürcü göçmenlerin gereksinimlerinin belirlenmesine yönelik yürütülen araştırmalar neticesinde tespit edilen gereksinimlerinin karşılanması amacıyla göçmenlere yönelik bazı sosyal politika tedbirlerinin alınması ve makro sosyal hizmet uygulamalarının gerçekleştirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Buna göre, ilk olarak Gürcü göçmenlerin çalışma izni, kayıtlı ve sigortalı çalışma haklarıyla ilgili olarak bir öneride bulunmaktadır.

- Önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere 2017 yılında *6735 Sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu*’nda yer alan çalışma izni muafiyetiyle ilgili maddede bir değişiklik yapılarak Gürcistan vatandaşlarına Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve Artvin illerinde çay ve fındık hasadı zamanı oluşan ihtiyaç nedeniyle bir takvim yılı içinde doksan (90) günü geçmeyecek şekilde çalışma izni muafiyeti verilmiştir. Benzer bir değişikliğin söz konusu kanundan hareketle *4817 Sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği*’nde de yapılması önerilmektedir. Bu değişikliğe göre Doğu Karadeniz Bölgesi’nde bulunan işletmelerde, (herhangi bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı istihdamı şartı olmaksızın) Gürcü göçmenlerin çalışma izninden muaf olarak istihdam edilmesi önerilmektedir. Bu değişikliğin hem düzensiz göçün önlenmesine hem de kayıt dışı ve sigortasız çalışma/çalıştırma sayısının azalmasına önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Uygulama Yönetmeliği’nden hareketle oluşturulan

çalışma izni değerlendirme kriterlerine göre yabancı uyruklu bir işçi çalıştırma izni talep eden işletmenin ilk olarak en az beş Türkiye Cumhuriyeti vatandaşını istihdam etme zorunluğu bulunmaktadır. Fakat bölgede Gürcü göçmen istihdam eden işletmelerin neredeyse hiç birinde toplam beş kişi ve üzeri çalışan istihdam edilmemektedir. Saha araştırmalarında konfeksiyon, fırın, lokanta/restoran, kafe, çay ocağı, şarküteri veya market gibi işletmelerde genellikle iki, üç ya da dört Gürcü göçmenin istihdam edildiği görülmektedir. Yabancı uyruklu bir işçi çalıştırma izni talep eden işletmenin sağlaması gereken bir diğer kriter ise işyerinin ödenmiş sermayesinin en az 100.000 TL veya brüt satışlarının en az 800.000 TL veya son yıl ihracat tutarının en az 250.000 ABD Doları olması gerektiğidir¹⁷⁸. Fakat bölgede birinci maddede olduğu gibi bu maddede yer alan kriteri sağlayan ya da sağlayabilecek herhangi bir işletme bulunmamaktadır. Yapılan görüşmelerde, bu durumun kaçak ve sigortasız Gürcü göçmen çalıştırmak isteyen işverenlerin öne sürdükleri hukuki gerekçeler ve engeller için bir temel teşkil ettiği görülmektedir. İlgili kanunda ya da yönetmelikte herhangi bir değişiklik yapıl(a)masa da Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın çalışma izni değerlendirme kriterlerinde yer alan bu iki maddenin Doğu Karadeniz Bölgesi özelinde değiştirilmesi veya esnetilmesi Gürcü göçmenlerin kayıtlı ve sigortalı olarak çalışmalarının önüne açacak ve kolaylaştıracaktır.

Buraya kadar ifade edilen sonuç ve önerilerden hareketle Gürcü göçmenlerin tespit edilen gereksinimlerinin karşılanması için gerekli göç ve sosyal politika tedbirlerinin geliştirilmesine yönelik bütüncül bir önerinin ortaya koyulması gerektiği sonucuna varılmıştır. Buna göre, gerekli tedbirlerinin alınması ve uygulamaların hayata geçirilebilmesi için Gürcü göçmenlere yönelik insana yakışır iş için uygun sağlık, barınma, ücret ve yaşam alanı sağlanması amacıyla bir "Bölgesel İstihdam Eylem Planı" hazırlanması önerilmektedir.

Bu bölgesel eylem planının hayata geçirilebilmesi için öncelikle mevzuatın (6735 Sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu, 4817 Sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun, Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği) bölgede Gürcü göçmenlere yasal olarak çalışma hakkı ya da çalışma izni muafiyeti sağlayacak şekilde değiştirilmesi ya da güncellenmesi gerekmektedir. Yasal engeller ortadan kalktıktan sonra eylem planının hazırlanması aşamasına geçilebilir. Rize ve Artvin İl Göç İdaresi Müdürlükleri ile her bir yerleşim yerinde bulunan yerel yönetimler bu planın hazırlanmasından ve uygulanmasından sorumlu kamu kurum ve kuruluşları olarak öngörülmektedir. Konu ile ilgili

¹⁷⁸ Detaylı bilgi için bkz. <https://www.csgeb.gov.tr/uigm/Contents/calismaizni/izindegerlendirmekriterleri/> [Erişim Tarihi: 26.12.2018]

olabilecek STK'ların da bu planın hazırlanması ve uygulanması sürecinde paydaş kuruluşlar olarak sürece dâhil edilmesi önerilmektedir. Bölgesel İstihdam Eylem Planı içinde yer alacak konuların başlıkları, içerikleri, kapsamı veya hedefleri her bir yerleşim yerine ve kurumsal bakış açısına göre farklılık gösterebilir. Bu durum hem bireysel, grupsal ve toplumsal gereksinimlerin karşılanması hem de kamusal hedeflere ulaşılması açısından kabul edilebilir bir durumdur. Bu yüzden; söz konusu eylem planının içeriği başta yararlanıcılarının gereksinimlerine, uygulayıcıların görüşlerine, yerleşim yerinin özelliğine veya istihdam piyasasına göre farklılık gösterebilir. Ancak uygulamada tek bir model üzerinde uzlaşılması ve uygulama birliğinin sağlanması Gürcü göçmenlerin tespit edilen gereksinimlerin karşılanması ve birlikte yaşam ile karşılıklı uyum süreçlerinin sorunsuz bir şekilde ilerlemesi için oldukça önemlidir. Bu yüzden, bu çalışma kapsamında geliştirilen ve önerilen uygulama modelinin ana çerçevesi aşağıdaki gibidir.

- Bu eylem planının uygulanması ve önerilen uygulama modelinin hayata geçirilmesinde öncelikle “Bölgesel İstihdam Ofisi (BİO¹⁷⁹)” adıyla resmi merkezlerin kurulması öngörülmektedir. Araştırma alanı içinde yer alan her bir yerleşim yerinde Gürcü göçmenlerin tespit edilen gereksinimlerin karşılanmasına yönelik hizmetlerin (istihdam, barınma, sağlık, düzenli ücret ve yaşam alanı) de bu ofis aracılığıyla düzenlenmesi ve sunulması planlanmaktadır. Bu ofislerin kurulması aynı zamanda hem yerel toplum hem de Gürcü göçmenler için ek bir istihdam kaynağı oluşturacaktır. Nitekim bu ofislerde çalışmak üzere en az bir kişi birim amiri olmak üzere, bir tercüman, bir bilgisayar işletmeni, bir sekreter, bir güvenlik görevlisi ve bir temizlik personeli ihtiyacı ortaya çıkacaktır. Bu personel ihtiyacı il göç idareleri, yerel yönetimler ya da STK'lar tarafından çeşitli şekillerde (kurum personelinden tasarruf yapılarak, hizmet alımı ya da sözleşmeli personel alımı yoluyla) karşılanabilir. Tercüman istihdamı iyi derecede Gürcüce bilen bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı ile yapılabileceği gibi Türkçe bilen bir Gürcü göçmen ya da bölgedeki üniversitelerde eğitim gören ve yarı zamanlı (partime) olarak çalışabilecek birkaç Gürcü öğrenci yoluyla gerçekleştirilebilir. Böylece söz konusu ofislerin sadece yerel topluma yönelik değil Gürcü göçmenlere yönelik de bir istihdam fırsatı sunması mümkün olacaktır. Bu noktada özellikle birlikte yaşam ve karşılıklı uyum süreçlerin sık sık gündeme gelen çeşitlilik, çoğulculuk ve eşit katılım gibi kriterlerin karşılanması da söz konusu olacaktır.

¹⁷⁹ Bu kısaltma Gürcü göçmenler tarafından kolay telaffuz edilebileceği ve akılda kalıcı olabileceği düşüncesiyle tercih edilmiştir. Çalışmanın devamında Bölgesel İstihdam Ofisi yerine BİO kısaltması kullanılacaktır.

Bu ofislerde gerçekleştirilmesi planlanan iş ve işlemler Gürcü göçmenin ofise gelip kayıt olmasıyla başlamaktadır. Burada Gürcü göçmen hangi ilde ya da ilçede çalışmak istiyorsa orada bulunan BİO'ya giderek kimlik kartıyla kaydını yaptırdıktan sonra sisteme dâhil olmaktadır. İlk kayıt işlemleri sırasında hangi işlerde çalışabileceklerini ifade eden Gürcü göçmenlerden herhangi bir işkolunda ustalığı ya da uzmanlığı olanlar olursa bu durumlarını kanıtlayan belgeleri sundukları takdirde sisteme o konudaki ustalık ya da uzmanlık kayıtları da yapılacaktır. Kayıt işlemi tamamlandıktan sonra ofisin bir hafta içerisinde kendisine bir oryantasyon eğitimi vereceği, bu eğitimin gününün ve saatinin kendisine vermiş olduğu iletişim bilgileri üzerinden bildirileceği ve oryantasyon eğitimin 2 saat süreceği ancak bu sürenin karşılığında kendisine standart bir ücret (30 TL ya da 40 TL gibi) ödeneceği bildirilecektir. Bu oryantasyon eğitimi hem ofisin kurumsallığının hem de profesyonelliğinin yansıtılması açısından oldukça önemlidir. Bu eğitimde başta ofisin misyonu ve faaliyetleri olmak üzere yasal hakları, sorumlulukları, tercümanlık hizmetleri, bölgedeki yaşam, yerel toplum, istihdam alanları, işverenlerin özellikleri-sorumlulukları ve beklentileri, çalışma saatleri, dinlenme saatleri, acil durumlarda yapılması gerekenler-önemli numaralar ve kamu kurum ve kuruluşlarının yerleşim yerleri gibi pek çok konuda bilgi verilmesi sağlanacaktır.

Kayıt işlemleri tamamlandıktan sonra çıkartılacak BİO işçi kartıyla birlikte Gürcü göçmenin bölgedeki çalışma hakkı ya da izni resmiyet kazanacaktır. Bu kartla birlikte Gürcü göçmenlere, uluslararası koruma statüsü altında bulunan kişilere verilen 98 ve 99 ile başlayan TC kimlik numaralarına benzer bir kimlik numarası verilecektir. Gürcü göçmenler bölgede bulundukları süreler içinde resmi işlemlerinin (hastane başvuruları, bankada hesap açtırma işlemleri ya da para havale etme işlemleri gibi) tamamını bu kart ve numara üzerinden yapabileceklerdir. Böylece, pek çok Gürcü göçmenin sınırdan giriş-çıkış yaparken maruz kaldığı potansiyel kaçakçı muamelesinin son bulacağı ve göçmenlerin kendileri daha rahat hissedecekleri düşünülmektedir. Sisteme kaydı yapıldığı andan itibaren sigorta giriş işlemleri de başlatılacak olan Gürcü göçmen adına çalıştığı gün üzerinden sigorta primi ödemesi yaparak Gürcü göçmenin sağlık hizmetlerinden (Sağlık Uygulama Tebliği gereği) yararlanması sağlanacaktır. Bu konuda Sosyal Güvenlik Kurumu ile görüşülüp Gürcü göçmenlerin çalıştıkları günler üzerinden sigorta primleri ödemeleri konusunda protokol imzalanacaktır. Böylece Gürcü göçmenlerin sadece acil servislerden değil poliklinik hizmetlerinden de yararlanması sağlanacaktır. Nitekim bu durum sadece göçmen sağlığı açısından değil çalışan sağlığı açısından da oldukça önemlidir.

Daha sonra Gürcü göçmenin eğer kalacak bir yeri yoksa ofisin önceden belirlediği (kiraladığı ya da mülk edindiği) barınma yerlerine yerleşmesi sağlanacaktır. Bunun için önceden belirlenmiş günlük, haftalık ya da aylık kira ücreti kendisine bildirilerek kazandığı ücretin üzerinden kesilerek tahsis edileceği bilgisi verilecektir. Eğer ofisin kendisine sağladığı bu barınma hakkından yararlanmak isterse kendisiyle ek bir sözleşme imzalanacaktır. Eğer şartları ya da ücreti kabul etmezse adresini ofise bildirmek ve sisteme kaydettirmek şartıyla istediği yerde konaklayabilecektir¹⁸⁰. Bunun dışında önceden çalıştığı ya da çalışmak için anlaştığı bir işveren varsa ve kendisine kalacak yer sağlıyorsa orada da kalabilecektir. Böylece barınma sorunu da ortadan kalkan Gürcü göçmen için iş bulma sürecindeki gereksinimlerinin karşılanması gündeme gelmektedir. Gürcü göçmenler BİO'larda sağlanan imkânlarla (daha önceden çalıştığı ya da çalışmak için anlaştığı bir işveren yoksa) iş bulmak için yol kenarlarında ya da cadde/sokak ortalarında beklemek zorunda kalmayacaklardır. Bunun yerine artık kayıtlı oldukları BİO'ya gelerek buradaki bekleme salonunda televizyon izleyebilecekleri, internete girebilecekleri, çay veya kahve içebilecekleri uygun bir yaşam alanı içinde işverenlerin gelmesi bekleyebileceklerdir. Bekleme salonunda bulunan bir görevliden ya da kayıt makinesinden sıra kaydı alan Gürcü göçmen(ler) o gün içinde kendilerine sıra gelmesini beklemeye başlayacaklardır. Böylece iş bulma ya da iş alma konusunda Gürcü göçmenler arasında yaşanması muhtemel herhangi bir anlaşmazlığın da önüne geçilmiş olacaktır. Bölgede günlük işgücü ihtiyacı olan kişiler ise ihtiyaçlarını karşılamak için bu eylem planı çerçevesinde oluşturulan BİO'lara gelerek burada bekleyen Gürcü göçmenlerden sırası gelen(ler)le iş ve çalışma şartları hakkında konuşup anlaşmaya çalışacaklardır. Sırası gelen göçmenlerden işi ve çalışma şartlarını kabul edenleri günlük, birkaç günlük, haftalık ya da aylık olarak istihdam edebileceklerdir. Bunun dışında, devamlı olarak ya da mevsimsel olarak Gürcü göçmen istihdam etmek isteyen işverenler hem kendi kayıtlarını hem de istihdam etmek istedikleri Gürcü göçmen(ler)in kaydını yaptırarak sisteme dâhil olacaklardır. Bunun tersi bir durum da söz konusu olabilir; yani bir Gürcü göçmen önceden çalıştığı ya da anlaştığı bir işveren varsa onun kimlik bilgilerini ve adresini ofise bildirdikten sonra çalışma kartının izin süresini güncelleyebilir ya da yeni bir kart alabilir. Böylece ofis sisteminde kayıtlı olmayan hiç kimsenin kayıt dışı herhangi bir işçi-işveren ilişkisine girmesine izin verilmeyecektir.

¹⁸⁰ Bu gereklilik Gürcü göçmenlerin denetim ve kontrol altına alınması gerekçesiyle değil; aksine karşılaşmaları olası ya da muhtemel olumsuz olaylarda kendilerine ulaşılması ve gerekli sosyal refah hizmetlerinden yararlanabilmeleri içindir.

Bu ofisin en önemli görevlerinden biri de ücret ya da gündelik yevmiye piyasasının belirleyicisi olarak faaliyet gösterecek olmasıdır. Nitekim bu konu yapılan derinlemesine görüşmelerde ve saha incelemelerinde hem Gürcü göçmenler hem de yerel toplum tarafından en çok şikâyet edilen konulardan biridir. Gürcü göçmenler işverenlerin ücretlerini ödemediklerinden ya da anlaştıkları fiyatın altında ödediklerinden şikâyet ederken; işveren konumunda olan yerel toplum üyeleri ise Gürcü göçmenlerin çok fazla ücret istediklerinden ve aldıkları ücretin karşılığı iş yapmadıklarından şikâyet etmektedirler. Bu ofislerin oluşturulmasından ve koordinasyonundan sorumlu olan göç idareleri, yerel yönetimler ve olursa STK'lar tarafından oluşturulacak bir komisyon her yılbaşında ya da çay sezonu başında toplanarak o yılın ve o sezonun çalışma ücretlerini belirleyecektir. Bu çalışma ücretleri; çay toplama işi, fındık toplama işi, hasta ve yaşlı bakıcılığı, gündelik ev işleri, nakliye işi, orman işçiliği, inşaat işçiliği, ev temizliği ve benzeri gibi her bir istihdam alanı için ayrı ayrı olacak şekilde belirleyecektir. Yereldeki en üst resmi kurum olan valilik onayı da alındıktan sonra resmileşecek olan bu ücretlerin altında veya üstünde herhangi bir ücret ödenmesi söz konusu olamayacaktır. Bu ücret piyasasının kontrol ve denetimi de yine bu ofisin sorumluluğunda olacaktır. Tüm BİO'lar, işverenler ve Gürcü göçmenler bu çalışma ücretlerine uygun davranacaklardır. Bu ücretlere uymayan Gürcü göçmenlerin çalışma kartları belirli bir süre askıya alınabilir ve tekrar edilmesi halinde de iptal edilebilir. Aynı şekilde belirlenen ücretlere uymayan işverenlere de kolluk birimleri (polis, jandarma ya da zabıta) denetiminde idari para cezası uygulanması yapılabilir. İşverenler Gürcü göçmenlere ödeyecekleri ücretleri peşin olarak o günün sabahında göçmenlerin kayıtlı oldukları BİO'lara teslim edeceklerdir. Bu para sistem üzerinden Gürcü göçmenlerin kartlarına alacak olarak kaydedilecektir. Gürcü göçmenler de ücreti ister o günün akşamına isterlerse daha sonraki gün veya günlerde gelip ofislerden nakit olarak alabileceklerdir. Gürcü göçmenlere ödeme yapılmasının ardından sistem üzerinde bulunan alacak kayıtları da silinecektir. Ancak Gürcü göçmenlere bu ücret ödenmeden önce günlük sigorta primi için belirlenen ve kendi adlarına yatırılacak olan prim bedelleri ile varsa kalacak yer ücretler tahsil edilecektir. Ofislerin diğer giderleri için ya kamunun ya da yerel yönetimlerin öz kaynakları kullanılabileceği gibi hem Gürcü göçmenlerden hem de işverenlerden belirli miktarlarda katılım ve/veya servis ücreti de alınabilecektir.

Bu uygulama modeli, sadece işgücü piyasasında çalışan Gürcü göçmenlere yönelik de değildir. Bağımsız olarak ticaret yapan ve pazarlarda çeşitli organik sebze-meyve veya tekstil ürünleri satan Gürcü göçmenler de bu ofise kayıt yaptırmak zorunda olacaklardır.

Yine BİO'lar tarafından belirlenen günlük işlem ücretini ödeyen Gürcü göçmenler bu ücret karşılığında hem Türkiye'de bulundukları süreler içinde günlük sigorta primlerini ödemiş olacaklar ve sağlık hizmetlerinden yararlanabilecekler hem de belediyenin aldığı ya da alacağı işgaliye parasından muaf olacaklardır. Üstelik BİO ile belediyenin koordinasyonunda ve denetiminde kendilerine tahsis edilen kapalı alanlarda ürünleri satabileceklerdir. Böylece özellikle pazarcılık yapan Gürcü kadın göçmenlerin aşırı soğuk, sıcak ve yağmurlu havalarda şikâyet ettikleri açık pazar yerleri sorunu da ortadan kalkacaktır. Böylece Gürcü kadın göçmenlerin dile getirdikleri kapalı pazar yeri gereksinimleri de karşılanacaktır.

Bölgesel İstihdam Eylem Planı'nın uygulama ayağını oluşturacak olan bu BİO uygulama modelinin hem Gürcü göçmenlerin tespit edilen temel gereksinimlerinin karşılanmasına hem de yerel toplumun Gürcü göçmenlerin yüksek ücretler talep etmelerine veya anlaştıkları standartlarda iş yapmadıklarına yönelik eleştirilerinin ortadan kalkmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Sonuç olarak da, bu olumlu gelişmelerin birlikte yaşam ve karşılıklı uyum sürecinin ilerlemesine olumlu katkılar sağlayacağına inanılmaktadır.

(4) Araştırmacılara yönelik öneriler

Bu çalışmada, sosyal hizmet disiplini bağlamında bölgedeki düzensiz göç hareketlerinin incelenmesi, Gürcü göçmen deneyimlerinin ve gereksinimlerinin ortaya koyulması ve bölgede birlikte yaşam ile karşılıklı uyum konularının incelenmesi açısından bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında, öncelikle çalışma kapsamında gerçekleştirilen araştırma süreci ve araştırma sonucunda elde edilen bilgiler gelecek araştırmacılara bir yol haritası sunacaktır.

Ayrıca düzensiz göçle ilgili araştırma yapacak araştırmacıların göç literatüründe bulunan kavramları ve kuramları incelemeleri önerilmektedir. Gürcü göçmenlerle ilgili araştırma yapacaklara Gürcü kimliği, kültürü ve Gürcistan tarihi hakkında detaylı bir araştırma yapmaları önerilmektedir. Bu konuda kültürel yeterlilik ve yetkinlik sahibi olan araştırmacıların Gürcü göçmenlerle daha iyi ve etkili iletişim kuracakları düşünülmektedir. Nitekim bu çalışmada benzer bir yol izlenmiş ve Gürcü göçmenlerin kendileri ve ülkeleri hakkında bilgi sahibi olan araştırmacıya karşı daha samimi ve içten davrandıkları deneyimlenmiştir.

Bu çalışmanın araştırma yöntemi içinde de açıklandığı üzere sahaya çıkmadan önce bir hazırlık sürecinin yapılması ve bu süreçte sahaya çıkıldığında iletişim kurulacak kişilerin araştırılması, kullanılacak araçların belirlenmesi, derinlemesine görüşmeler yapılacaksa bu görüşmelerde

kullanılacak soruların oluşturulması gibi hazırlıkların yapılması önerilmektedir. Bu hazırlıklar için katılımlı ya da katılımsız gözlemlerden yararlanılabilir. Sahaya hazırlık sürecinde elde edilen bilgiler ve donanım sahada birincil veri kaynaklarına erişimi ve bu kaynaklardan etkili bir şekilde yararlanılmasını sağlayacaktır.

Nitel araştırmaların veri toplama süreçlerinde katılımlı/katılımsız gözlemler ve derinlemesine görüşmeler yapılması araştırmacının uzun süreler boyunca sahada kalmasını gerektirebilmektedir. Bu yüzden özellikle nitel araştırmalar söz konusu olduğunda araştırmacının sahaya yakın bir yerleşim yerinde, hatta mümkünse araştırma sahası içinde, ikamet ediyor olması hem araştırma sürecini hem de araştırmacının birincil ve ikincil veri kaynaklarına ulaşımını kolaylaştırmaktadır.

Göçmenlerle yapılan çalışmalarda yabancı dil bilgisi oldukça önemlidir. Bu nedenle göçmen gruplarla çalışma yapacak araştırmacıların öncelikle konuyla ilgili bilgisi ve hassasiyeti olan bir tercüman bulmaları önerilmektedir. Sahada, araştırma konusu hakkında yetkin olan bir tercüman sadece tercüme hizmeti vermekle kalmamakta aynı zamanda gözlem ve kayıt tutma konularında araştırmacıya asistanlık hizmeti de sağlamaktadır. Bu durum araştırmaya dâhil edilecek ikincil veri kaynaklarının geçerliliği ve güvenilirliği açısından da önem taşımaktadır.

Göçmenlerin bulundukları ülkede ya da bölgede sahip oldukları sosyal sermayeleri ve ağları hayati öneme sahiptir. Göçmenler açısından ilişkiler genellikle bu sermayeler ve ağlar üzerinden şekillenmektedir. Bu yüzden, göçmen bireylerle araştırma yapacak kişilerin öncelikle göçmen grupların içinde yer alan ve mümkünse o grup tarafından sevilen ve saygı duyulan kişi ya da kişilere ulaşmaları önerilmektedir. Aracı olarak da tanımlanabilecek bu kişi ya da kişiler araştırmacıya, örnekleme ulaşma konusunda kolaylık sağlamakla kalmayacak aynı zamanda araştırma sürecinde katılımlı ve/veya katılımsız gözlem yapma fırsatı da sunacaktır.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, N. (2006). *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa*. (İkinci Basım), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Adıgüzel, Y. (2016). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Adıgüzel, Y. (2016). Göçmenlerin Kültürel Entegrasyonu: Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler, *Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Vakfı*, 171-196.
- Agunias, D. R. & Newland, K. (2007). *Circular Migration and Development: Trends, Policy Routes, and Ways Forward*. Washington, DC: Migration Policy Institute, April 2007.
- Akbaş, E. (2016). Göçmenler Arasındaki Dayanışmacı Ağların Dönüşümü: Göçmen Sivil Toplum Örgütlerinin Yeni Misyonu. Gülfer İhlamur-Öner & N. Aslı Şirin Öner (Ed.), *Küreselleşme Çağında Göç* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları
- Akhtar, S. (1995). A third individuation: Immigration, identity, and the psychoanalytic process. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 43(4), 1051-1084.
- Akhtar, S. (1999). *Immigration and Identity: Turmoil, Treatment and Transformation*. Northvale, NJ: Jason Aronson.
- Akpınar, T. (2009). Türkiye'ye Yönelik Düzensiz Göçler ve Göçmenlerin İnşaat Sektöründe Enformel İstihdamı. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler, Ankara.
- Akyüz, L. (2012). Bir Sınır Kasabası Olarak Hopa: Sınırın Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Analizi. (Ed.), Uğur Biryol *Karardı Karadeniz* içinde, (s. 146-152). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akyüz, L. (2013). Liminal Alanlar Olarak Sınırlar: Türkiye-Gürcistan Sınırında Ekonomik Yaşam ve Etnik Kimliklerin Sınır Deneyimleri, Sınırlar ve Türkiye'de Sınır Çalışmaları, *Toplum ve Bilim*, 31, 84-104.
- Akyüz, L. (2013). Ethnicity and gender dynamics of living in borderlands: the case of Hopa-Turkey. (Yayımlanmamış doktora tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Allport, G. W. (1954). *The Nature of Prejudice*. Cambridge, MA: Addison-Wesley.
- Alvarez, A. R. & Marceline M. L. (2015). Feminist Mentoring and Relational Cultural Theory: A Case Example and Implications, *Affilia: Journal of Women and Social Work*, 31, (1), DOI: 10.1177/0886109915612512
- Arango, J. (2000). Explaining migration: A critical view. *International Social Science Journal*, 52(165), 283-296.
- Aras, R.(2014). Türkiye’de Sınır ve Sınır Bölgeleri Çalışmaları: Eleştirel Bir Değerlendirme. *Mukaddime*, 5(2), 15-37.
- Arslan, Z. (2014). Batum Göçmenleri (1914-1930), *Bilig Dergisi*, 71, 43-64.
- Artvin Valiliği (2018). <http://www.artvin.gov.tr/vali-doganay-modernize-edilen-sarp-sinir-kapisi-turkiyenin-prestij-projeleri-arasinda-yerini-alacak> [Erişim Tarihi: 08.11.2018]
- Atasü Topcuoğlu, R. (2016). Göç Yazınındaki Düzenli ve Düzensiz Göç Kavramları: İnsan Hakları Temelinde Bir Kavramsal Sorgulama. *İnsan Hakları Yıllığı*, 34, 1-20.
- Atıcı Köktaş, N. (2015). Saakaşvili Dönemi Gürcistan: İç ve Dış Politika Üzerine Bir Değerlendirme, *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2, 95-110.
- Aybay, R. (2010). *Yabancılar Hukuku (3. Baskı)*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aydın, G. (2011). Economic Change And Development in Georgia After The Rose Revolution: A Boost to the Mikheil Saakashvili’s Consolidation Of Authority, *ZKU Journal Of Social Sciences*, 7(14), 35-50.
- Aydın, M. (2012). *Kafkasya’da Değişim Dönüşüm (Avrasya Üçlemesi III)*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Balibar É. (2002). *What is a Border? Politics and the Other Scene*. London and New York: VERSO Publishing.
- Bartram D., Poros, M. V. & Monforte, P. (2017). *Göç Meselesinde Temel Kavramlar*. İtir Ağabeyoğlu Tuncay (Çev.), Ankara: Hece Yayınları.
- Baş, T. & Ulun, A. (2017). *Sosyal Bilimlerde Bilgisayar Destekli Nitel Araştırma Yöntemleri (3. Baskı)*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Başkan, A. (2011). Kafkasya’da Bütünleşme ve Dağılma Döngüleri İçinde Gürcüler, Zanlar (Megreller ve Lazlar) ve Svanlar. *Karadeniz Araştırmaları*, 30, 15-41.
- Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve Müphemlik*. İsmail Türkmen (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Beauvoir, S. D. (1976). *Kadın “Evlilik Çağı”*. B. Onaran (Çev.). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Berbero, A., Çelik, F., Doğan, İ., Durukan, M., Durgut, P. & Aksoy, T. (1994). *Sarp Sınır Kapısı’nın Açılmasıyla Doğu Karadeniz Bölgesinde Meydana Gelen Sosyo-ekonomik Değişimler*. (Tez Danışmanı: Kasım Karataş) Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, Ankara.
- Berdzenişvili, N. & Simon C. (1997). *Gürcistan Tarihi*. Hayri Hayrioğlu (Çev.). İstanbul: Sorun Yayınları.
- Beridze, İ. (2007). Gürcü Şarabı, *Pirosmani* içinde, İstanbul, Güz/2.
- Berry, J.W. (2013). Kültürel Açından Çoğulcu Toplumlarda Bir Arada Yaşamak - Kültürlenme ve Çok Kültürlülüğü Anlamak ve Yönetmek. Berkman Aksu-Koç (Ed.), *İnsan Gelişimi, Aile ve Kültür* içinde, (s.275-286). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Boyd, M. & Elizabeth Grieco (2003). *Women and Migration: Incorporating Gender into International Migration Theory*, <https://www.migrationpolicy.org/article/women-and-migration-incorporating-gender-international-migration-theory> [Erişim Tarihi: 05.11.2018]
- Boyras, E., Sözüpek, H., Esen, S., & Ay, O. (2018). Vicdan ve Akıl Kısılacında İnsanlık, Komşuluk, Kardeşlik: Suriyeli Sığınmacılara İlişkin Algılara Politika Pazarlaması Perspektifinden Bir Bakış. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13 (1), 87-112.
- Bozdag, C. & Smets, K. (2017). Understanding the images of Alan Kurdi with “small data”: A qualitative, comparative analysis of tweets about refugees in Turkey and Flanders (Belgium). *International Journal of Communication*, 11, 4046-4069.
- Bujis, G. (1993). *Gender and Immigrants*. In G. Bujis (Ed.), *Migrant Women Crossing Boundaries and Changing Identities*. Oxford Providence: Berg.

- Caelli, K. (2000). The Changing Face of Phenomenological Research: Traditional and American Phenomenology in Nursing, *Qualitative Health Research*, 10(3), 366-377.
- Çakırer Özservet, Y. (2015). Modern Göçebeler olarak Göçmenler, Mekân ve Şehre Uyum. Ali Zafer Sağıroğlu (Ed.), *Sosyoloji Divanı-Dosya Göç* içinde. Konya: Sebat Ofset.
- Çakırer Özservet, Y. (2016). Uluslararası Göç, Yerel Yönetimler ve Toplumsal Uyum. *TBB İller ve Belediyeler Dergisi*, 813, 48-55.
- Canbey-Özgüler, V. (2018) Göç ve Uyum Politikaları. *GSI Journals Serie B: Advancements in Business and Economics*, 1(1), 1-14.
- Carling, J. (2002). Migration in the Age of Involuntary Immobility: Theoretical Reflections and Cape Verdean Experiences, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 28(1), 5-42.
- Castles, S. (2003). Towards a Sociology of Forced Migration and Social Transformation, *Sage Publication: Sociology*, 37(1).
- Castles, S. (2007). Will Labour Migration lead to a Multicultural Society in Korea? *In Global Human Resources Forum*, 23-25.
- Castles, S. & Miller, M. J. (2008). Göçler Çağı – Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri. Bülent Uğur Bal ve İbrahim Akbulut (Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Castles, S. (2008). Understanding Global Migration: A Social Transformation Perspective, Conference on Theories of Migration and Social Change St Anne's College, Woodstock Road, Oxford Tuesday 1st – Thursday 3rd July 2008.
- Castles, S. & Miller, M. J. (2008). Göçler Çağı – Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri. Bülent Uğur Bal ve İbrahim Akbulut (Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Chardin. J. (2014). Chardin Seyahatnamesi İstanbul, Osmanlı Toprakları, Gürcistan, Ermenistan, İran. Ayşe Meral (Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Cheliotis, L. K. (2017). Punitive inclusion: The political economy of irregular migration in the margins of Europe, *European Journal of Criminology*, 4(1), 78–99.

- Ciğerci Ulukan, N. & Ulukan U. (2012). Kriz ve Göç: Türkiye Gürcistan Nüfus Hareketleri Üzerine Bir Tartışma. Elif Akbostancı & Oya S. Erdoğan (Ed.) *Küresel Bunalım ve Karadeniz Bölgesi Ekonomileri* içinde (No. 2012/97). Türkiye Ekonomi Kurumu.
- Creswell, J.W. (2016). *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. Selçuk Beşir Demir (Çev.). Ankara: Eğiten Kitap Yayıncılık.
- Creswell, J.W. (2016). *Nitel Araştırma Yöntemleri-Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni* (3. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çağlayan, S. (2006) “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Güz, Sayı:17.
- Çakır, S. (2011). Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24,129-142.
- Çelikpala, M. (2012). Başarısız Devlet- Demokratik Model Ülke Sarmalında Gürcistan’ın 20 Yılı, *USAK Dergisi*, 7(14), 1-35.
- Çiçekli, B. & Demir, O. Ö. (2013). Türkiye Koridorunda Yasadışı Göçmenler, Ankara: Karınca Yayınları.
- Çetin, H. (1992). TBMM Genel Kurul Tutanağı 19. Dönem, 20. Cilt, 25. Birleşim. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/tutanak_sorgu.html [Erişim Tarihi: 16.11.2018]
- Çoşkun, İ. (1989). Modernleşme Kuramı Üzerine, *Sosyoloji Dergisi*, 3(1), 289-304.
- Danış D. & İbrahim Soysüren (2014). *Sınır ve Sınırdışı Türkiye’de Yabancılar, Göç ve Devlete Disiplinlerarası Bakışlar*. (Ed. Didem Danış & İbrahim Soysüren), Ankara: NotaBene Yayınları.
- Deaux, K. (2006). *To be an immigrant*. New York: Russell Sage Foundation.
- Dedeoğlu, S. (2016). *Türkiye’de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Mevcut Durum Raporu Yabancı Göçmen İşçiler: Yoksulluk Nöbetinden Yoksulların Rekabetine*, Kalkınma Atölyesi Mevsimlik Tarım Göçü Programı. Ankara: Altan Matbaası.
- Dedeoğlu, S. & Gökmen, Ç. E. (2011). *Göç ve Sosyal Dışlanma: Türkiye’de Yabancı Göçmen Kadınlar*. Ankara: Efil Yayınevi.

- De Haas, H. (2010). Migration and development: A theoretical perspective, *International Migration Review*, 44 (1).
- De Genova, N. (2002). Migrant “Illegality” and Deportability in Everyday Life, *Annual Review Anthropology*, 31, 419-447.
- Demirel, M. (2009). Artvin ve Batum Göçmenleri (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’ndan Sonra). *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 40, 317-340.
- Denizci, Özge Ç. (2010). *Gürcüler: Tarih, Dil, Kültür ve Müzik*, İstanbul: Çiviyazıları Yayınevi.
- Deniz, A. & Özgür, E. M. (2010). Rusya’dan Türkiye’ye Ulusaşırı Göç: Antalya’daki Rus Göçmenler, *Ege Coğrafya Dergisi*, 19(1),13-30.
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK). 2012 Gürcistan Ülke Bülteni, <https://www.deik.org.tr/uploads/gurcistan-ulke-bulteni.pdf> [Erişim Tarihi: 29.04.2018]
- Dinçer, C. G. (2014). In between countries: Experiences of women migrant domestic workers from Georgia in Turkey. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Orta Doğu Teknik Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dinçer C. G. (2015). Türkiye-Gürcistan Bağlamında Göçmen Kadın Emeği: Güvencesizliğin ve Belgesizliğin Mekânı Olarak Ev içi Alan. Lülüfer Körükmez ve İlkay Südaş (Ed.), *Göçler Ülkesi* içinde (s. 95-113). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dirlik, A. (2009). *Kriz, Kimlik ve Siyaset: Küreselleşme Yazıları*. Sami Oğuz (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Donnan H. & Wilson T. W. (2002). *Sınırlar: Kimlik, Ulus ve Devletin Uçları*. Zeki Yaş (Çev.). Ankara: Ütopya Yayınları.
- Dorling, D. & Rigby, J. E. (2007). Net Cohort Migration in England and Wales: How Past Birth Trends May Influence Net Migration. *Population Review*, 46(2), 51-62.
- Downing, H. L. (2007). *A phenomenological study of the experience of a suburban, faith-based, divorce support group*. Unpublished PhD Thesis, USA: Union Institute and University Cincinnati.
- Dumas, A. (2006). *Le Caucase: Impressions de voyage*, Montréal: Éditions Le Joyeux Roger. <http://www.alexandredumasetcompagnie.com/images/1.pdf/LeCaucase.PDF> [Erişim Tarihi: 26.04.2018]

- Dumézil, G. (2000). *Kafkas Halkları Mitolojisi*. Musa Yaşar Sağlam (Çev.). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) (2013). Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence. http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/85241/1/WHO_RHR_HRP_13.06_eng.pdf?ua=1 [Erişim Tarihi: 07.11.2018]
- Düvell, F. (2012), “Transit migration: A blurred and politicised concept”, *Population, Space and Place*, 18(4), 415-427. DOI: 10.1002/psp.631
- Economist Intelligence Unit (2018). Georgia’s Economy, <http://agenda.ge/news/94941/eng> [Erişim Tarihi: 03.05.2018]
- Eder, S. (1998). Köysüz “Köylü” Göçü, *Görüş*, 34.
- Ela Özcan, E. D. (2017). Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme. *İş ve Hayat Dergisi*, 183-215.
- Engin, F. (2017). Doğu Karadeniz’de Çay Tarımında Çalışan Gürcü İşçilerin Çalışma Koşulları Üzerine Gözlemler, *Fiscaoeconomia*, 1(3),1-13.
- Ersoy, M. (1985). *Göç ve Kentsel Bütünleşme*. Ankara: Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Esen, B. (2011). *Gürcistan Ülke Raporu*, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ankara: İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi.
- Etiler, N., & Lordoğlu, K. (2010). Göçmenlerin Sağlık Sorunları: Ev Hizmetlerinde Bir Alan Araştırması. *Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu*, İstanbul: Petrol-İş Yayını, 113, 93-118.
- Fargues, P. (2008). “Circular migration: Is it relevant for the south and east of the Mediterranean?”, CARIM Analytic and Synthetic Notes 40, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, Florence: European University Institute.
- Fay, B. (2012). *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi*. İsmail Türkmen (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ferguson, L. (2008). *Çok Kültürlülüğe Giriş*. Future Worlds Center, (Ed. Yiannis Laouris) Cyprus: Nicosia. <http://docplayer.biz.tr/3950917-Cok-kulturluluge-giris.html> [Erişim Tarihi: 02.12.2018]

- Fernández-Kelly, P., & Massey, D. S. (2007). Borders for whom? The role of NAFTA in Mexico-US migration. *NAFTA and Beyond: Alternative Perspectives in the Study of Global Trade and Development*, 610, 98-118.
- Ferry, M. (2015). Georgian Migrants in Turkey: Reconstruction of Gender and Family Dynamics. *In Security, Democracy and Development in the Southern Caucasus and The Black Sea Region*, (Ed.C. H. Stefes and G. Nodia), Bern: Peter Lang Publishers, 159-182.
- Forbes Georgia (2018). Gürcistan'da yüksek ve düşük ücretli istihdam alanları, <http://forbes.ge/news/list/88/> [Erişim Tarihi: 16.11.2018]
- Foucault, M. (2004). *Naissance de la Biopolitique, Cours au Collège de France*, 1978-1979. Paris: Hautes-Études/Gallimard.
- Foucault, M. (2013). *Güvenlik, Toprak, Nüfus*. Ferhat Taylan (Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Foucault, M. (2016). *Özne ve İktidar - Seçme Yazılar: 2.* (5. Baskı). Osman Akınbay - Işık Ergüden (Çev.). İstanbul Ayrıntı Yayınları.
- Gahrton, Per (2010). *Georgia: Pawn in the New Great Game*, New York: Pluto Press.
- Genç, D. (2014). Türkiye'nin Yabancıların Hareketliliğine İlişkin Sınır Politikası. Didem Danış & İbrahim Soysüren (Ed.), *Sınır ve Sınırdışı Türkiye'de Yabancılar, Göç ve Devlete Disiplinlerarası Bakışlar* içinde. Ankara: NotaBene Yayınları.
- Gençler, A. (2015). *Emek Göçü ve Ekonomisi*, İstanbul: Der Yayınları
- GEOSTAT (2005). Statistical Yearbook Of Georgia 2005, http://www.geostat.ge/index.php?action=page&p_id=644&lang=eng [Erişim Tarihi: 29.04.2018]
- GEOSTAT (2016). 2014 General Population Census Main Results, http://www.geostat.ge/cms/site_images/files/english/population/Census_release_ENG_2016.pdf [Erişim Tarihi: 27.04.2018]
- GEOSTAT (2016). Employment and Unemployment in Georgia http://www.geostat.ge/cms/site_images/files/english/labour/employment%20and%20unemployment%202016_ENG.pdf [Erişim Tarihi: 03.05.2018]

- Gezici Yalçın, M. (2017). *Göç Psikolojisi*. Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Ghosh, J. (2009). Migration and Gender Empowerment: Recent Trends and Emerging Issues. *Human Development Research Paper* 04, New York: United Nations Development Programme, Human Development Report Office. Munich Personal RePEc Archive / Online at <http://mpa.ub.uni-muenchen.de/19181/> Erişim Tarihi: 25.11.2018]
- Gibson, J., D. McKenzie & S. Stillman (2011). The impacts of international migration on remaining household members: Omnibus results from a migration lottery program. *Review of Economics and Statistics*, 93(4), 297-1318.
- Giddens, A. (Ed.) (2010). *Sosyoloji Başlangıç Okumaları, "Göçmenlerin Emek Piyasası Üzerindeki Etkisi"*. Ankara: Say Yayınları.
- Gifford-Smith, M. E., & Brownell, C. A. (2003). Childhood peer relationships: Social acceptance, friendships, and peer networks. *Journal of school psychology*, 41 (4), 235-284.
- Goldthorpe, J. H. (1995). The Service Class Revisited. In Butler, T. & Savage, M. (Eds.), *Social Change and the Middle Classes*. England: Routledge.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) (2017). 2016 Yılında Hudut Kapılarından Yapılan Giriş-Çıkışlar http://www.goc.gov.tr/icerik3/giris-cikis_363_378_4708 [26.12.2017]
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) (2017). 2016 Yılında İkamet İzni ile Türkiye’de bulunan yabancılar http://www.goc.gov.tr/icerik6/ikamet-izinleri_363_378_4709_icerik [26.12.2017]
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü-GİGM (2018). Düzensiz Göç İstatistikleri, http://www.goc.gov.tr/icerik6/duzensiz-goc_363_378_4710_icerik [30.05.2018]
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü-GİGM (2018). Giriş-Çıkış Sayıları http://www.goc.gov.tr/icerik6/giris-cikis_363_378_4708_icerik [31.05.2018]
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü-GİGM (2018). Uluslararası Koruma http://www.goc.gov.tr/icerik6/giris-cikis_363_378_4708_icerik [07.06.2018]
- Gökdağ, B. A. (2011). Doğu Karadeniz’de konuşulan diller ve Türkçe ile etkileşimleri. *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt 31, s. 111-134.

- Goulding, C. (2005). Grounded theory, ethnography and phenomenology: A comparative analysis of three qualitative strategies for marketing research, *European Journal of Marketing*, 39 (3/4), 294-308, <https://doi.org/10.1108/03090560510581782>
- Grieco, E. M. & M. Boyd. (1998). Women and Migration: Incorporating Gender Into International Migration Theory. Center for the Study of Population, *Florida State University*, Working Paper 98-139.
- Gündoğan, N. & Biçerli K. M. (2004). Çalışma Ekonomisi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1461.
- Gülenç, K. (2014). Edmund Husserl’de ‘Başkasının Beni’ Sorunu ve İntersubjektivite Kavramı, *Kilikya Felsefe Dergisi*, 1, 19-39.
- Güler, M. (2013). Gruplar arası temas, kaygı ve yanlılığın sosyal mesafeye etkisi: Türk ve Kürt kökenli gruplar üzerine bir çalışma. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güllüpinar, F. (2012). Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 53-85.
- Güvenç, B. (1996). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hagen-Zanker, J. (2008). Why do people migrate? A Review of the theoretical literature, *MPRA Working Paper*, 28197.
- Hall, S. (1987). “Minimal Selves”, Identity, The Real Me. Post-Modernism and the Question of Identity. ICA Documents 6, Londra: ICA. <http://site.ufvjm.edu.br/mpich/files/2013/04/HALL-Minimal-Selves.pdf> [Erişim Tarihi: 27.11.2018]
- Hann I. B. & Chris Hann (2012). *Doğu Karadeniz’de Devlet, Piyasa, Kimlik: İki Buçuk Yaprak Çay*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hartman, K. (2014). *Küresel Çarkın Dışında Kalanlar*. Etem Levent Bakaç (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Haug, S. (2008). Migration networks and migration decision-making. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 34, 4.

- Hugo, G. (1993). Migrant Women in Developing Countries. In Internal Migration of Women in Developing Countries: Proceedings of the United Nations Expert Meeting on the Feminization of Internal Migration. Department of Economic and Social Information and Policy Analysis, 47-73. (ST/ESA/SER.R/127). New York: United Nations.
- Hickman, M. J., Mai, N., & Crowley, H. (2012). *Migration and Social Cohesion in the UK*. Palgrave Macmillan.
- Hiott A.E., Grzywacz J.G., Davis S.W., Quandt S.A. & Arcury T.A. (2008). Migrant farmworker stress: mental health implications. *Journal of Rural Health*, 2008 Winter 24 (1) p. 32-39. doi: 10.1111/j.1748-0361.2008.00134.x.
- IFSW (2014). <http://ifsw.org/policies/definition-of-social-work/> [Erişim Tarihi: 31.05.2018]
- International Labour Organization (ILO) (2015). Global Estimates on Migrant Workers Results and Methodology. Geneva: International Labour Office.
- International Monetary Fund (IMF) (2018). *World Economic Outlook April 2018*. <https://www.imf.org/~media/Files/.../WEO/2018/.../c1.ashx> [Erişim Tarihi: 03.05.2018]
- İbereli, S. (2014). *Gürcü Halkının Tarihi*, İstanbul: Cinius Yayınları.
- İbereli, S. (2015). *Beyaz Köle Ticareti*, İstanbul: Cinius Yayınları.
- İçduygu, A. (2004). *Türkiye’de Kaçak Göç*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- İçduygu, A. (2006). *Türkiye-AB İlişkileri Bağlamında Uluslararası Göç Tartışmaları*, Ankara: TÜSİAD Yayınları.
- İçduygu, A. & Aksel, D. B. (2012). *Türkiye’de Düzensiz Göç*, Ankara: Uluslararası Göç Örgütü Türkiye.
- İçduygu, A. (2006). The Labour Dimensions of Irregular Migration in Turkey, European University Institute Research Reports 2006/5.
- İçduygu, A., Erder, S. & Gençkaya, Ö. F. (2014). Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere, İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmalar Merkezi Proje Raporları 1/2014
- İçduygu, A. & Kirişçi, K. (Ed.) (2009). Land of diverse migrations: Challenges of emigration and immigration in Turkey, (Vol. 10). İstanbul: İstanbul Bilgi University Press.

- İçduygu, A. (2008), "Circular Migration and Turkey. An Overview of the Past and Present-Some Demo-Economic Implications", CARIM Analytic and Synthetic Notes 2008/10.
- İçduygu, A., Sirkeci, İ. & Muradoğlu, G. (2001). Socio-economic development and international migration: A Turkish study. *International Migration*, 39(4), 39-61.
- İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı (2015). Türkiye’de Göçmen Olmak: Göçmen İşçiler Araştırması (Haz: S. E. Tuba Dünder & Elif Özer), İstanbul: Aşama Matbaacılık Ltd. Şti.
- Karasu, M. A. (2016). Şanlıurfa’da Yaşayan Suriyeli Sığınmacıların Kente Uyum Sorunu, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(3), 995-1014.
- Karataş, K., Rittersberger-Tılıç, H., Atasü-Topçuoğlu, R., & Demir, O. Ö. (2014). Türkiye’de Refakatsiz Çocuklara Erişim ve Çocuğun Yüksek Yararına Yönelik Hizmet Sunumunun Teşvik Edilmesi Projesi Değerlendirme Raporu, Ankara.
- Kärki, T., Napoli, C., Riccardo, F., Fabiani, M., Dente, M. G., Carballo, M., ... & Declich, S. (2014). Screening for infectious diseases among newly arrived migrants in EU/EEA countries—varying practices but consensus on the utility of screening. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 11(10), 11004-11014.
- Kavrelişvili, R. (2010). Türkiye-Gürcistan İlişkileri (1921 Sonrası Tarihî Süreç), *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 93-100.
- King, R. (2012). Theories And Typologies of Migration an Overview and a Primer, Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations 3/12, Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare (MIM).
- Koçak, Y. & Terzi, E. (2012). Türkiye’de göç olgusu, göç edenlerin kentlere olan etkileri ve çözüm önerileri. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:3, Sayı 3.
- Koday Z. (1994). Sınır Ticaretimiz Bakımından Sarp Sınır Kapısının Önemi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, <http://dergipark.gov.tr/ataunitaed/issue/2859/39605> [Erişim Tarihi: 07.06.2018]
- Kofman, E. (1999). Female 'Birds of Passage' a Decade Later: Gender and Immigration in the European Union. *International Migration Review*, 33, 269-299.

- Komakhia, M. (2008). Georgia's Ethnic History And The Present Migration Processes, *Migration And Ethnic Relations*, 1(49).
- Kongar, E. (1972). *Sosyal Çalışmaya Giriş*. Ankara: SABEV Yayınları (Tıpkıbasım, 2007).
- Koser, K. (2007). *International Migration*. England: Oxford University Press.
- Küçükkömürler, S. & Sakallı-Uğurlu, N. (2017). Gruplar Arası İlişkileri Düzenlemede Sosyal Temas Kuramları: Gruplar Arası, Yayılmacı ve Hayali Temas. *Nesne Psikoloji Dergisi* (NPD), 5(9), 1-31.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2018). 2000-2018 Yılları Arası Sınır Giriş-Çıkış İstatistikleri, <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,9854/sinir-giris-cikis-istatistikleri.html> [Erişim Tarihi: 06.05.2018]
- Kümbetoğlu, B. (2015). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. (4. Basım), İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Larking, E. (2017). Controlling Irregular Migration in the Asia-Pacific: Is Australia Acting against its Own Interests? *Asia & the Pacific Policy Studies*, 4(1), 85–103.
- Lee, E. S. (1966). A Theory of Migration, *Demography*, 3(1), 47-57.
- Lee, S. (1996). Issues in Research on Women, International Migration and Labor. *Asia and Pacific Migration Journal*, 5, 5-26.
- Lordkipanidzé, O. (1990). On the Cult of Heracles in Colchis. *Collection de l'Institut des Sciences et Techniques de l'Antiquité*, 413 (1), p. 277-288.
- Lordoğlu, K. (2003). Türkiye’de Yabancıların Kaçak Çalışmaları ve Bağlantılı Sorunlar Üzerine Bir Tartışma”. *İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, TÜHİS, 18(1), 31-37.
- Lordoğlu, K. (2007). Türkiye’deki Çalışma Hayatının Bir Parçası Olarak Yabancı Çalışanlar, *Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, DİSK Birleşik Metal-İş Sendikası, 3, 11-31.
- Lordoğlu, K. (2015). Türkiye’ye Yönelen Düzensiz Göç ve İşgücü Piyasalarına Bazı Yansımalar. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 1(44), 29-44.
- Madison, D. S. (2005). *Critical Ethnography: Method, Ethics, and Performance*. (2nd ed.) Thousand Oaks, CA: Sage.

- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Osman Akınhay & Derya Kömürcü (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and Development Review*, Saniye Dedeoğlu, Burcu Oskay, Çağlar Özbek, İbrahim Sirkeci, M. Murat Yüceşahin (Çev.), 19(3), 431-466.
- Metin, O. & Koyuncu Ö. (2013). Sarp Sınır Kapısının Hopa'da Yaşayan Ailelere Etkileri, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 1-29.
- Mincer, J. (1978). Family Migration Decisions. *Journal of Political Economy*, 86(5), 749-773.
- Morrison, T. (n.d.). BrainyQuote.com. Retrieved December 30, 2018, from BrainyQuote.com Web site: https://www.brainyquote.com/quotes/toni_morrison_387166 [Erişim Tarihi: 30.12.2018]
- Murard, E. (2014). *The impact of migration on family left behind: Estimation in presence of intra-household selection of migrants*. Paris School of Economics.
- Nedelcu, M. (2012). Migrants' new transnational habitus: rethinking migration through a cosmopolitan lens in the digital age. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 38 (9), 1339-1356.
- Neuman, W. L. (2012). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar I - II*. Cilt (5. Basım). Sedef Özge (Çev.). İstanbul: Yayın Odası.
- Newman D. (2006). Borders and Bordering Towards an Interdisciplinary Dialogue. *European Journal of Social Theory*, 9(2), 171-186.
- Newland, K. (2009). Circular Migration and Human Development. *United Nations Development Programme: Human Development Reports Research Paper*. 2009/42.
- Okay, B. (1993). Çin Seddi'nin Yapılış Nedeni Hakkında Değişik Bir Görüş, *Belleten*, C. LVII, Ankara: TTK Basımevi.
- Ortaylı, İ. (2006). "Genel Göç Olgusu", *Uluslararası Göç Sempozyumu Bildiriler*. İstanbul: Sistem Matbaacılık.
- Öner, N. A. Ş. (2016). *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar*. S. Gülfer İhlamur-Öner, & N. Aslı Şirin Öner (Der.). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Özbey, K. (2018). *Sınır kapitalizmi: Gürcistan'dan Türkiye'ye Günebirlik İşgücü Göçü*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Özbey, K. (2017). Uluslararası Göçte Etnisite ve Toplumsal Cinsiyete Dayalı İşbölümü: Hopa Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(49), 334-347.
- Özçiloğlu, M. & Sakar, M. M. (2011). Sınır ticareti uygulaması sorunlar ve çözüm önerileri. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(1), 21-43.
- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.
- Özel, O. (2010). Migration and Power Politics: The Settlement of Georgian Immigrants in Turkey (1878-1908), *Middle Eastern Studies*, 46(4), 477- 496.
- Özgen, N. H. (2013). Sınırı Düşünmek ya da Sınırdaki Düşünmek. Didem Danış & İbrahim Soysüren (Ed.) *Sınır ve Sınırdışı Türkiye'de Yabancılar, Göç ve Devlete Disiplinlerarası Bakışlar* içinde. Ankara: NotaBene Yayınları.
- Özodaşık, M. (2009). *Kişilerarası İletişim Sürecinde Algı, İkna ve Empatik İlişkiler*. Konya: Tablet Yayınları.
- Özyakışır, Deniz. (2013). *Göç - Kuram ve Bölgesel Bir Uygulama*. Ankara: NOBEL Yayıncılık.
- Palloni, A., Massey, D. S., Ceballos, M., Espinosa, K., & Spittel, M. (2001). Social capital and international migration: A test using information on family networks. *American Journal of Sociology*, 106 (5), 1262-1298.
- Parrenas, R. S. (2001). *Servants of Globalization: Women, Migration, and Domestic Work*, USA: Stanford University Press
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. Mesut Bütün & Selçuk Beşir Demir (Çev. Ed.). Ankara: Pegem Akademi.
- Pavli, A. & Helena Maltezou (2017). Health problems of newly arrived migrants and refugees in Europe. *Journal of Travel Medicine*, Jul 1; 24 (4). doi: 10.1093/jtm/tax016.
- Pazarlıoğlu, M.V. (2001). 1980-1990 Döneminde Türkiye'de İç Göç Üzerine Ekonometrik Model Çalışması, V. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu.

- Pelkmans, M. (2006) *Defending the Border: Identity, Religion, and Modernity in the Republic of Georgia (Culture and Society after Socialism)*, University of Cornell Publications.
- Pettigrew, T. F. (1986). The intergroup contact hypothesis reconsidered. In M. Hewstone & R. Brown (Eds.), *Social psychology and society contact and conflict in intergroup encounters* (169-195). Cambridge, MA, US: Basil Blackwell.
- Pettigrew, T. F. (1998). Intergroup contact theory. *Annual Reviews of Psychology*, 49, 65-85.
- Pieterse, J. N. (2003). Social capital and migration: Beyond ethnic economies. *Ethnicities*, 3(1), 29-58.
- Piore, M. J. (1979) *Birds of Passage: Migrant Labor and Industrial Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Piper, N. (2005). *Gender and migration*. A paper prepared for the Policy Analysis and Research Programme of the Global Commission on International Migration. <http://incedes.org.gt/Master/pipersesentacuatro.pdf> [Erişim Tarihi: 25.11.2018]
- Polanyi, K. (1986). *Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri* (İlk Baskı). Ayşe Buğra (Çev.). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Pottie, K., Greenaway, C., Feightner, J., Welch, V., Swinkels, H., Rashid, M., ... & Hassan, G. (2011). Evidence-based clinical guidelines for immigrants and refugees. *Canadian Medical Association Journal*, 183, 24-925.
- Ravenstein, E. G. (1885). The Laws of Migration, *Journal of the Statistical Society of London*. 48(2), 167-235.
- Resmî Gazete (2016). *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik*. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/03/20160317-11.htm> [Erişim Tarihi: 09.11.2018]
- Rittersberger-Tılıç, H. (2015). 'Managing' Irregular Labor Migrants in Turkey. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(1), p. 80-107.
- Roelofs, S. E. (2007). *Gürcistan'ın First Lady'si Bir İdealistin Öyküsü*. Sadık Yemni (Çev.). (Yayınevi Belirtilmemiş).

- Ryan, L., Sales, R., Tilki, M., & Siara, B. (2008). Social networks, social support and social capital: The experiences of recent Polish migrants in London. *Sociology*, 42 (4), 672-690.
- Sanders, P. (1982). Phenomenology: A New Way of Viewing Organizational Research, *Academy of Management Review*, 7(3), 353-360.
- Sasaki, S. (2017). Daily experiences of human (in-) securities: a case of migrant women in neighbourhood workshop in Bangkok, Thailand. *Gender, Technology and Development*, 21(1-2), 63-76.
- Saygın, S. & Hasta, D. (2018). Göç, Kültürleşme ve Uyum. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 10 (3), 302-323.
- Schoorl vd. (2000). Push and pull factors of international migration: A comparative report, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Sims V. M. & James R. Patrick (1936). Attitude toward the Negro of Northern and Southern College Students, *The Journal of Social Psychology*, 7(2), 192-204.
- Sirkeci, İ. & Yüceşahin M. M. (2014). Editörden: Türkiye’de göç çalışmaları, *Göç Dergisi*, Sayı 1(1), 1-10.
- Stake, R. (1995). *The art of case study research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Stark, O. & Bloom, D. E. (1985). The New Economics of Labor Migration. *The American Economic Review*, 75(2), 173-178.
- Stark, O. (1991). *The Migration of Labor*. Cambridge: Basil Blackwell.
- Stouffer, S. A. (1940). Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance. *American Sociological Review*, 5(6), 845-867.
- Sorrentino, L. & Jokinen, A. (2014). Guidelines to prevent abusive recruitment, exploitative employment and trafficking of migrant workers in the Baltic Sea region. *European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations (HEUNI)*. Publication Series No. 78, printed by Hakapaino Oy. Finland: Helsinki.
- Soysüren, İ. (2014a). Sosyal Bilimler Yazınında Ulusal Devlet ve Yabancıların Sınırdışı Edilmesi Üzerine. Didem Danış & İbrahim Soysüren (Ed.), *Sınır ve Sınırdışı Türkiye’de*

Yabancılar, Göç ve Devlete Disiplinlerarası Bakışlar içinde. Ankara: NotaBene Yayınları.

Soysüren, İ. (2014b). Yabancıların Sınırdışı Edilmesi: Kavramsal Bir Tartışma ve Alternatif Bir Tanım İçin Notlar. Didem Danış & İbrahim Soysüren (Ed.), *Sınır ve Sınırdışı Türkiye’de Yabancılar, Göç ve Devlete Disiplinlerarası Bakışlar* içinde. Ankara: NotaBene Yayınları.

Şahin, C. (2001). Yurt dışı göçün bireyin psikolojik sağlığı üzerindeki etkisine ilişkin kuramsal bir inceleme, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21 (2).

Şenol Sert, D. (2016). Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru. Gülfer İhlamur-Öner, & N. Aslı Şirin Öner (Ed.), *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tamer Gencer, Z. (2011). Çok Kültürlü Toplumlarda İletişim: Divriği Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 1(1), 186-205.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (1995). Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar Ve Türkiye (Değerlendirme Raporu), Yayın No: DPT: 2374 - ÖİK: 439.

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü http://www.goc.gov.tr/icerik3/kitlesel-akinlar_409_558_559 [Erişim Tarihi: 29.09.2017]

Teater, B. (2015). *Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri Uygulama için Bir Giriş*. Abdullah Karatay (Çev.). Ankara: Nika Yayınevi.

Terminski, B. (2018). *Economic Migrants in International Law and Policy. Selected Issues and Challenges*. Logos Verlag Berlin GmbH.

Tokgöz, G. (2006). *Uluslararası Emek Göçü*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 129, Göç Çalışmaları No 5.

Toksöz, G., Erdoğan, S. & Kaşka, S. (2012). Türkiye’ye Düzensiz Emek Göçü ve Göçmenlerin İşgücü Piyasasındaki Durumları, Ankara: Uluslararası Göç Örgütü (UGÖ) Türkiye.

Torun, B. A. (2016). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Gürcistan’da Amerika Birleşik Devletleri-Rusya Federasyonu Rekabeti. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Adnan Menderes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

- Tukhashvili, Mirian & Shelia, Mzia. (2012). The impact of labor emigration on the demographic and economic development of Georgia in the post-Soviet period. *CARIM-East Research Report 2012/29*.
- Tunon, M. & Baruah, N. (2012). Public attitudes towards migrant workers in Asia. *Migration and Development*, 1 (1), 149-162.
- Tutar, H. Demir, E. Demir, M. & İnce, O. G. (2013). *İş Dünyası İçin Gürcistan Rehberi*, Kars: T.C. Serhat Kalkınma Ajansı Yayınları.
- Tuzcu A. & Kerime Bademli (2014). Göçün Psikososyal Boyutu, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar - Current Approaches in Psychiatry*, 2014; 6(1), 56-66, doi: 10.5455/cap.20130719123555
- Türk Ansiklopedisi,(1970). XVIII, Gürcistan (içinde), Ankara: MEB Yayınları.
- Türker, D. & Yıldız, A. (2015). Göçmenlerde Sosyo-Psikolojik Entegrasyon Analizi. Şeker,D., Sirkeci, İ., Yüceşahin, M. (Ed.), *Göç ve Uyum* içinde (s.23-34). İngiltere: Transnational Press London.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2017). Sınır İstatistikleri Giriş Yapan Yabancı ve Vatandaşlar, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1072 [26.12.2017]
- Uhlig, H. (2001). *Avrupa'nın Anası Anadolu* (Çev: Yasemin Bayer). İstanbul: Telos Yayınları.
- Uluslararası Göç Örgütü (UGÖ) (2009). *Uluslararası Göç Hukuku Göç Terimleri Sözlüğü*. İsviçre: International Organization for Migration-Publications.
- United Nations (2015). The Universal Declaration of Human Rights, http://www.un.org/en/udhrbook/pdf/udhr_booklet_en_web.pdf [Erişim Tarihi: 24.12.2017]
- Uyanık, Y. (2008). Neoliberal Küreselleşme Sürecinde İşgücü Piyasaları, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 10/2, s. 209-224.
- United Nations (2013). International migration and development: Contributions and recommendations of the international system. <http://www.unsceb.org/content/international-migration-and-development-contributions-and-recommendations-international> [Erişim Tarihi: 11.11.2018]

- Ural, S. & Tokgöz, İ. (2011). Bağımsızlıktan Kadife Devrime Gürcistan Dış Politikasında Türkiye'nin Yeri (1991 - 2004), *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7, 115-135.
- Vandenheede, H., Deboosere, P., Stirbu, I., Agyemang, C. O., Harding, S., Juel, K., ... & Mackenbach, J. P., (2012). Migrant mortality from diabetes mellitus across Europe: The importance of socio-economic change. *European Journal of Epidemiology*, 27 (2), 109-117.
- Vargas-Lundius, R., Lanly, G., Villarreal, M. & Osorio, Martha (2008). *International migration, remittances and rural development*. Italy: International Fund for Agricultural Development (IFAD) Publication.
- Vertovec, S. (2017). Circular Migration: the way forward in global policy? Oxford: International Migration Center, Working papers: Paper 4, University of Oxford.
- Wallerstein, I. (1976). The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century. New York: Academic Press, 229-233.
- Weeks, K. (2014). *Çalışma Sorunu: Feminizm, Marksizm, Çalışma Karşıtı Politika ve Çalışma Sonrası Tahayyüller*. Tamer Tosun (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Wheatley, J. (2009). Managing Ethnic Diversity in Georgia: One Step Forward, Two Steps Back, *Central Asian Survey*, 28 (2), 119-134.
- Wolcott H. F. (2008). *Ethnography: A way of seeing* (2nd ed.). Walnut Creek, USA: AltaMira Press
- World Bank (WB) (2016). World Bank: Georgia moves from lower-middle to upper-middle income country, <http://agenda.ge/news/61473/eng> [Erişim Tarihi: 04.05.2018]
- World Bank Group (2016). Georgia: Recent Trends And Drivers Of Poverty Reduction, <http://pubdocs.worldbank.org/en/980951472223098077/Georgia-PPA-FY16-presentation-AUG2016-final.pdf> [Erişim Tarihi: 04.05.2018]
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi* (1. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yapıcı, M. İ. (2010). *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler*. Ankara: USAK (Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu) Yayınları.
- Yarar, B. (2015). *Şiddetin Cinsiyetli Yüzleri*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Yazan, Y. (2016). *Avrupa Birliği'nde Yasadışı Göç Politikası Türkiye Örneği Çerçevesinde İnsan Hakları Sorunsalı*. İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Yıldırım, A. & Hasan Ş. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Genişletilmiş 10. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırımoglu, H. (2005). *Uluslararası Emek Göçü "Almanya'ya Türk Emek Göçü"*, Kamu-İş; 8(1).
- Yılmaz, B. (2003). Toplumsal İletişim ve Kütüphane, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 20(2), 11-29.
- Yılmaz, A. (2014). Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri Ve Etkileri, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(2), 1685-1704.
- Yin, R. K. (2009). *Case study research: Design and Method*. (4th ed.) Thousand Oaks, CA: Sage.
- Zehiroğlu, A. M. (2000). *Antik Çağlarda Doğu Karadeniz*, İstanbul: Çiviyazıları.
- Zinoviev A. (1986). *Homo Sovieticus*. First Edition: Atlantic Monthly Press.
- Zlotnik, H. (1995). The South-to-North Migration of Women. *International Migration Review*, 29, 229-254.

Websiteler

- <http://www.turkgurcuvakfi.com/index.asp> [Erişim Tarihi: 26.04.2018]
- <http://www.geostat.ge/index.php?lang=eng> [Erişim Tarihi: 27.04.2018]
- http://www.muslimgeorgia.org/TR/haber_detay.asp?tur=78&id=9 [Erişim Tarihi: 27.04.2018]
- <http://www.chveneburi.net/gundem/batumda-olaganustu-durum-h830.html> [Erişim Tarihi: 27.04.2018]
- <http://www.olay53.com/haber/rize-serbest-bolgesi-kapaniyor-45872.htm> [Erişim Tarihi: 06.11.2018]
- <https://www.turizmuncel.com/haber/90-gunluk-vize-muafiyeti-yeniden-duzenlendi-turizmciler-endiseli-h9004.html> [Erişim Tarihi: 06.11.2018]

<https://www.dw.com/tr/berlin-duvar%C4%B1-kurbanlar%C4%B1/a-4563287> [Erişim Tarihi: 07.11.2018]

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/09/150904_alan_kurdi_oykusu [Erişim Tarihi: 07.11.2018]

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/vucuduna-sarilmis-127-paket-sigarayla-yakalandi-13486010> [Erişim Tarihi: 12.11.2018]

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/boyle-et-kacakciligi-gorulmedi-13522706> [Erişim Tarihi: 12.11.2018]

<http://www.hurriyet.com.tr/saatleri-vucutlarina-sarili-halde-yurda-sokarke-40751349> [Erişim Tarihi: 12.11.2018]

<http://www.rizeninsesi.net/2018/05/13/rizede-gunluk-yevmiye-miktari-karara-baglandi-uymayana/> [Erişim Tarihi: 01.12.2018]

http://www.inhak.adalet.gov.tr/inhak_bilgi_bankasi/el_kitaplari/birlikte_yasama.pdf [Erişim Tarihi: 25.12.2018]

<https://www.csgeb.gov.tr/uigm/Contents/calismaizni/izindegerlendirmekriterleri/> [Erişim Tarihi: 26.12.2018]

<https://www.sheffield.ac.uk/faculty/social-sciences/news/alan-kurdi-one-year-on-twitter-increase-discussion-1.641443> [Erişim Tarihi: 30.12.2018]

EK 1. Orijinallik Raporu

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU**

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA**

Tarih: 24/01/2019

Tez Başlığı : Türkiye-Gürcistan sınırında düzensiz göç hareketleri: Doğu Karadeniz örneğinde göçmen deneyimleri

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 313 sayfalık kısmına ilişkin, 24/01/2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 3 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- ☒ Kaynakça hariç
- 3- ☒ Alıntılar hariç
- 4- ☐ Alıntılar dâhil
- 5- ☒ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

İmza

24/01/2019

Adı Soyadı: Bekir Güzel

Öğrenci No: N13240131

Anabilim Dalı: Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

Programı: Sosyal Hizmet

Statüsü: ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Sema BUZ
(İmza)

EK 2. Etik Kurul İzni

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

Tarih: 06.07.2018 17:07
Sayı: 35853172-300-E.0000013082
E 00000130826

Sayı : 35853172-300
Konu : Bekir GÜZEL Hk. (Etik Komisyon İzni Hk)

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 25.05.2018 tarihli ve 12908312-300/00000062138 sayılı yazınız.

Enstitünüz Sosyal Hizmet Anabilim Dalı doktora programı öğrencilerinden **Bekir GÜZEL**'in **Prof. Dr. Sema BUZ** danışmanlığında yürüttüğü "**Türkiye-Gürcistan Sınırında Düzensiz Göç Hareketleri: Doğu Karadeniz Örneğinde Göçmen Deneyimleri**" başlıklı tez çalışması, Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun **5 Haziran 2018** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini saygılarımla rica ederim.

e-imzalıdır
Prof. Dr. Rahime Meral NOHUTCU
Rektör Yardımcısı

Evrakın elektronik imzalı suretine <https://belgedogrulama.hacettepe.edu.tr> adresinden b8b45746-706d-4050-b376-970404089553 kodu ile doğrulayabilirsiniz. Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu'na uygun olarak Güvenli Elektronik İmza ile imzalanmıştır.

Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara
Telefon:0 (312) 305 3001-3002 Faks:0 (312) 311 9992 E-posta:yazimd@hacettepe.edu.tr İnternet Adresi: www.hacettepe.edu.tr

**EK 3. Bölgede Bulunan Gürcü Vatandaşları İçin Hazırlanmış Yarı
Yapılandırılmış Görüşme Formu**

GÖRÜŞME KAYIT REHBERİ	
Görüşme Tarihi	
Görüşme Kayıt No	
Görüşmenin Yapıldığı Yer	
Görüşmenin Yapıldığı Dil	

DEMOGRAFİK BİLGİLER	
Yaşı	
Cinsiyeti	
Medeni Durumu	
Eğitim Durumu	
Meslek	
Türkiye'ye ilk geliş yılı	

1. Göç ve göç sürecine ilişkin bilgiler ve deneyimler nelerdir?

- Gürcistan'ın genel durumu hakkında ne düşünüyorsunuz? (ekonomik, idari, siyasi, toplumsal, vb.)
- Gürcistan'daki durumunuzdan bahsedebilir misiniz? (çalıştığınız iş, gelir düzeyiniz, çalışma koşullarınız, sağlık sigorta durumunuz, emeklilik durumunuz vb.)
- Türkiye'ye gelmenize yol açan nedenler nelerdir? (sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi, vb.)
- Türkiye'ye geliştiki asıl amacınız nedir? (çalışmak, eğitim almak, tedavi olmak, yerleşmek, vb.)
- Gürcistan'dan Türkiye'ye geliş hikâyenizden bahsedebilir misiniz? (Türkiye'de çalışmaya nasıl karar verdiniz? Neden Türkiye'ye gelmeyi tercih ettiniz? Bu kararı alma sürecinde kimlerle görüştünüz? Bu süreçte nasıl hazırlandınız? Türkiye'de bulunan bir akrabanız ya da tanıdığınız var mıydı? vb.)
- Göç sürecinde, özellikle de Türkiye-Gürcistan sınırından geçişte neler yaşadınız?

2. Türkiye'deki yaşam hakkındaki düşünceler ve deneyimler nelerdir?

- Türkiye'de hangi il ve ilçelerde bulundunuz? (Sürekli aynı yerde mi kalıyorsunuz yoksa iş durumuna veya imkânlar göre farklı il ve ilçelere de gidiyor musunuz?)
- Türkiye'deki yaşam hakkında ne düşünüyorsunuz? (Gürcistan ile ortak ya da benzer yönler var mı? Burada kendinizi nasıl hissediyorsunuz? Türkiye'deki yaşantınız hakkında ne düşünüyorsunuz? vb.)

- Temel ihtiyaçlarınızı karşılama konusunda ne düşünüyorsunuz? (Barınma, beslenme, sağlık, giyim-kuşam, dil ve iletişim vb. konular)
- Sosyal çevre ve yerel toplum ile olan ilişkileriniz nasıldır? (Yerel toplumdan tanıdığınız ve görüştüğünüz kimseler var mı? Yerel toplumun size karşı olan tutumları hakkında ne düşünüyorsunuz? Yerel toplum ile aranızda ortak değerlerin olduğunu düşünüyor musunuz? Diğer Gürcüler ile ilişkileriniz nasıldır? Gürcüler dışında başka göçmen gruplarıyla iletişim kuruyor musunuz?)
- Çalışmadığınız günlerde neler yapıyorsunuz? (Dinleniyor musunuz? Dışarı çıkıp geziyor musunuz? Arkadaşlarınızla vakit geçiriyor musunuz?)

3. Türkiye'deki çalışma koşulları hakkındaki düşünceler ve deneyimler nelerdir?

- Gürcistan'daki ve Türkiye'deki çalışma koşulları ile iş hayatı hakkında ne düşünüyorsunuz?
- Hangi işte ya da işlerde çalışmaktasınız ve yaptığınız işin/işlerin gerekliliği nelerdir? (Çay toplama, nakliye, pazarcılık, hasta bakıcılığı, yaşlı bakıcılığı, temizlik, vb.)
- Hangi yollarla iş buluyorsunuz? (Akraba ya da arkadaşlar yardımıyla, patron aracılığıyla, bireysel olarak işçi pazarında, önceki işveren referansıya, vb.)
- İşverenlerin size karşı davranışları nasıldır? (Size güveniyorlar mı? Size anlayış gösteriyorlar mı? Kötü muameleye maruz kalıyor musunuz? Dışlanma hissediyor musunuz? vb.)
- Türkiye'deki ücretler hakkında ne düşünüyorsunuz? (Ücretler yeterli mi? Ücretleri kim belirliyor? Ücretlerinizi nasıl alıyorsunuz? Ücretlerinizi alma konusunda bir sıkıntı yaşıyor musunuz? vb.)
- Türkiye'de çalışma ve sağlık sigortası durumunuz nedir? (Herhangi bir sigortanız var mı? İş kazası geçirdiniz mi? İş güvenliğiniz var mı? Herhangi bir sağlık sorunu yaşadınız mı? Evet, ise bu durumda ne yaptınız? vb.)
- İş yerinde yiyecek-içecek ihtiyacınızı nasıl karşılıyorsunuz? (İşveren yiyecek-içecek ihtiyacınızı karşılıyor mu? Kendiniz iş yerine yiyecek-içecek götürüyor musunuz?)
- Çalıştığınız işteki yasal durumunuz hakkında ne düşünüyorsunuz? (Çay tarımı için 6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunundaki yapılan değişiklikten haberdar mısınız?)

4. Göç öncesi ve sonrası hakkındaki düşünceler ile deneyimler nelerdir?

- Türkiye'ye gelmeden önceki yaşamınız ile bugünkü durumunuzu karşılaştırdığınızda ne düşünüyorsunuz? (Göç sonrası ne gibi değişimler yaşadınız? Sizin, aileniz ve çevreniz için farklı olan şeyler nelerdir? Bugün kendinizi nasıl hissediyorsunuz? vb.)
- Türkiye'ye gelmeye karar verdiğiniz ilk ana geri dönseniz; aynı şartlar altında tekrar aynı kararı verir miydiniz?

5. Katılımcıların eklemek istedikleri diğer düşünceleri ve deneyimleri nelerdir?

- Eklemek istediğiniz herhangi bir şey var mı?

**EK 4. Bölgede Bulunan Gürcü Vatandaşları İçin Hazırlanmış Yarı
Yapılandırılmış Görüşme Formu (Gürcüce)**

ინტერვიუს რეგისტრაცია	
თარიღი	
ინტერვიუს სარეგისტრაციო ნომერი	
ინტერვიუს ადგილი	
ინტერვიუს ენა	

დემოგრაფიული ცნობები	
ასაკი	
სქესი	
ოჯახური მდგომარეობა	
განათლების მდგომარეობა	
პროფესია	
თურქეთში პირველად შემოსვლის წელი	

1. ემიგრაცია და ემიგრაციის პროცესთან დაკავშირებული ინფორმაცია და გამოცდილება
- თქვენი მოსაზრება ზოგადად, საქართველოს შესახებ (ეკონომიკური, ადმინისტრაციული, პოლიტიკური, სოციალური და სხვა)
 - შეგიძლიათ თუ არა ისაუბროთ საქართველოს ზოგადი მდგომარეობის შესახებ? (სამუშაო ადგილი, შემოსავლის წყარო, სამუშაო პირობები, სამედიცინო დაზღვევა და საპენსიო მდგომარეობა და სხვა)
 - რამ განაპირობა თქვენი თურქეთში წასვლის გადაწყვეტილება (სოციალური, კულტურული, ეკონომიკური, პოლიტიკური და სხვა)
 - რა არის თურქეთის რესპუბლიკაში შესვლის უმთავრესი მიზანი? (მუშაობა, განათლების მიღება, მკურნალობა, დასახლება და სხვა)
 - თუ შეგიძლიათ გაგვიზიაროთ საქართველოდან თურქეთში თქვენი წასვლის ისტორია (როგორ მიიღეთ გადაწყვეტილება თურქეთში მუშაობის შესახებ? რატომ არჩიეთ თურქეთი? თქვენი გადაწყვეტილება ვის გაუზიარეთ? როგორი რეაქცია მოჰყვა თქვენს გადაწყვეტილებას? თურქეთში გყავდათ თუ არა ნათესავი ან ვინმე ნაცნობი და სხვა)

- ემიგრაციის მსვლელობისას, განსაკუთრებით თურქეთ-საქართველოს სახმელეთო საზღვრის გადაკვეთისას, რას გაიხსენებდით?

2. თქვენი შეხედულება და გამოცდილება თურქეთში ცხოვრების შესახებ?

- თავდაპირველად რომელ ქალაქსა თუ რეგიონს ეწვიეთ? (მუდმივად ერთსა და იმავე ქალაქში გიწევთ დარჩენა თუ სამუშაო მდგომარეობის მიხედვით გიწევთ სხვადასხვა ქალაქსა თუ რეგიონში გადასვლა?)
- რას ფიქრობთ თურქეთში ცხოვრების მდგომარეობაზე? (ხედავთ თუ არა საერთო მხარეს საქართველოსთან? თურქეთში ყოფნისას საკუთარ თავს როგორ გრძნობთ? რა აზრის ხართ თურქეთში ცხოვრების შესახებ? და სხვა)
- რას ფიქრობთ თქვენი ძირითადი საჭიროების კმაყოფაზე? (ბინადრობა, კვება, ჯანმრთელობა, ჩაცმა-დახურვა, ენა და კომუნიკაცია და სხვა მსგავსი საკითხები)
- როგორი ურთიერთობა გაქვთ სოციალურ გარემოცვასა და ადგილობრივ საზოგადოებასთან? (ადგილობრივ საზოგადოებასთან გაქვთ თუ არა რაიმე სახით კონტაქტი? რა აზრის ხართ ადგილობრივი მოსახლეობის თქვენს მიმართ დამოკიდებულებაზე? თქვენსა და ადგილობრივ მოსახლეობას შორის არის თუ არა საერთო ღირებულება? როგორი ურთიერთობა გაქვთ სხვა მცხოვრებელ ქართველებთან? გარდა ქართველებისა, გაქვთ თუ არა უცხო ემიგრაციულ დაჯგუფებებთან ურთიერთობა
- როგორ ატარებთ დასვენების დღეებს? (ისვენებთ თუ არა? გარეთ სეირნობთ? თავისუფალ დროს მეგობრებთან ერთად ატარებთ?

3. როგორია თქვენი შეხედულება თურქეთში პირადი სამუშაო გამოცდილებისა?

- რას ფიქრობთ თურქეთსა და საქართველოში სამუშაო პირობებისა და დასაქმების შესახებ?
- რომელ სამსახურში ან სამსახურებში გიმუშავიათ და რა პირობებში? (ჩაის კრეფა, გადამზიდველობა, ვაჭრობა, ავადმყოფის ან ხანდაზმის მოვლა, დამლაგებლობა და სხვა)
- რა გზებით ახერხებთ სამსახურის პოვნას? (ნათესავის ან ახლობლის რეკომენდაციით, უფროსის დახმარებით, ინდივიდუალურად დამსაქმებლის მეშვეობით, წინა დამსაქმებლის რეკომენდაციით და სხვა)
- როგორი დამოკიდებულება აქვს თქვენთან დამსაქმებელს? (აქვთ თუ არა ნდობა თქვენს მიმართ? გაგებით გეკიდებიან თუ არა? ცუდი საქციელის გამო თუ ყოფილხართ დაუცველი? გიგვრძენიათ თუ არა თავი იზოლირებულად? და სხვა)

- რა აზრის ხართ თურქეთში ანაზღაურების შესახებ? (საკმარისია თუ არა ანაზღაურება, ვინ ადგენს ანაზღაურებას? როგორ იღებთ კუთვნილ საფასურს? ანაზღაურის აღებისას რაიმე პრობლემას თუ გადააწყდით? და სხვა)
- როგორია თქვენი თურქეთში სამუშაო და სამედიცინო დაზღვევის მდგომარეობა? (გაქვთ თუ არა რაიმე სახის დაზღვევა? გქონიათ თუ არა იმედგაცრუება სამსახურთან დაკავშირებით? გაქვთ თუ არა ნდობა სამსახურის მიმართ? ჯანმრთელობასთან დაკავშირებით რაიმე პრობლემა თუ გქონიათ? თუ კი გამოსავალი რა იყო? და სხვა)
- სამსახურში კვებაზე ზრუნვას როგორ ახერხებთ? (დამსაქმებელი უზრუნველყოფს თუ არა თქვენს კვებას? თქვენ ზრუნავთ საკუთარ კვებაზე)
- რას ფიქრობთ სამსახურის სამართლებრივ მდგომარეობაზე? ფლობთ თუ არა ინფორმაციას ჩაის კრეფასთან დაკავშირებით 6735 შრომის საერთაშორისო კანონის შესახებ?

4. გაგვიზიარეთ ემიგრაციამდელი და ემიგრაციის შემდგომი პროცესის შესახებ საკუთარი შეხედულება და გამოცდილება

- რას ფიქრობთ თურქეთში წამოსვლამდე თქვენი ეკონომიური მდგომარეობისა და ამჟამინდელ მდგომარეობაზე? (ემიგრაციის შემდგომ რა სიახლეები გქონდათ? თქვენი, გარშემომყოფებისა და ოჯახისათვის რა არის განსაკუთრებით აღსანიშნი? დღესდღეობით, როგორ გრძნობთ საკუთარ თავს? და სხვა)
- რომ შეგეძლოთ დროის უკან დაბრუნება, გაიხსენეთ თურქეთში წასვლის გადაწყვეტილების წამი, იგივე პირობებში მიიღებდით თუ არა იგივე გადაწყვეტილებას?

5. დაამატებდნენ თუ არა მონაწილეები თავიანთ მოსაზრებასა და გამოცდილებას

- არსებულთან დაკავშირებით სხვას თუ დაამატებდით რაიმეს?

**EK 5. Bölgede Yaşayan Yerel Toplum İçin Hazırlanmış Yarı Yapılandırılmış
Görüşme Formu**

GÖRÜŞME KAYIT REHBERİ	
Görüşme Tarihi	
Görüşme Kayıt No	
Görüşmenin Yapıldığı Yer	

DEMOGRAFİK BİLGİLER	
Yaşı	
Cinsiyeti	
Medeni Durumu	
Eğitim Durumu	
Meslek	
İkamet	

1. Sınırdaki yaşam ile ilgili düşünceler ve deneyimler nelerdir?

- Ne zamandan beri Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yaşıyorsunuz?
- Sizce Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yaşamak nasıl bir duygudur?
- Sizce sınır bölgesinde yaşamak nasıl bir duygudur?

2. Gürcistan hakkındaki düşünceler ve deneyimler nelerdir?

- Daha önce hiç Gürcistan'a gittiniz mi ya da Gürcistan'a gider misiniz?
- Gürcistan hakkında ne düşünüyorsunuz?

3. Gürcüler hakkındaki düşünceler ve deneyimler nelerdir?

- Gürcüler hakkında ne düşünüyorsunuz?
- Gürcü vatandaşlarına Türkiye'ye kimlik kartı ile giriş-çıkış yapma izni verilmesi hakkında ne düşünüyorsunuz? Sizce bu durumun Gürcüler açısından olumlu ya da olumsuz yanları nelerdir?
- Gürcü göçmenlerin bölgedeki faaliyetleri (çalışmaları) hakkında ne düşünüyorsunuz?
- Gürcü göçmenlerin çay ve fındık tarımında çalışma izninden muaf olarak çalışabilmelerine olanak sağlayan yasa değişikliği hakkında ne düşünüyorsunuz?
- Çay ve fındık tarımı dışında Gürcü göçmenlerin çalışma izni olmadan çeşitli işlerde çalışmaları hakkında ne düşünüyorsunuz?
- Sizce yerel toplum ile Gürcüler arasında benzer veya farklı yönler var mı?

- Sizce Gürcülerin Türkiye, Doğu Karadeniz Bölgesi ve yerel toplum ile ilgili düşünceleri nelerdir?

4. Yerel toplumun Gürcüler ve birlikte yaşam hakkındaki düşünceleri ve deneyimleri nelerdir?

- Bölgede yaşayan biri olarak yerel toplumun Gürcüler ile ilgili duygu, düşünce ve davranışları hakkında ne düşünüyorsunuz? Bu düşüncelerinizle ilgili olarak bizimle paylaşabileceğiniz örnek bir olay ya da durum var mı?
- Sizce yerel toplumun bölgede bulunan Gürcüler ile iletişimi nasıldır?
- Gürcülerin bölgedeki yaşama uyum sağlamaları ya da uyumları hakkında ne düşünüyorsunuz?
- Bölgede Gürcü göçmenlerle birlikte yaşam hakkında ne düşünüyorsunuz?
- Sizce Gürcü göçmenlerle yerel toplumun birlikte yaşamlarını kolaylaştırmak için neler yapılabilir?

5. Katılımcıların eklemek istedikleri diğer düşünceleri ve deneyimleri nelerdir?

- Eklemek istediğiniz herhangi bir şey var mı?

EK 6. Katılımcılara Ait Demografik ve Tanıtıcı Bilgiler

Katılımcı Sayısı	Katılımcı Kodu	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	İkamet Yeri	İstihdam Alanı & Meslek
1	GKE 1	Erkek	46	Evli	Lise	Tiflis	Mevsimlik Tarım İşi
2	GKE 2	Erkek	23	Bekâr	Üniversite (Öğrenci)	Tiflis	Mevsimlik Tarım İşi
3	GKK 1	Kadın	38	Bekâr	Lise	Batum	Yaşlı Bakım
4	GKE 3	Erkek	44	Evli	Lise	Kutaisi	Pazarcı
5	GKE 4	Erkek	49	Evli	Üniversite (Makine Mühendisi)	Kutaisi	Mevsimlik Tarım İşi
6	GKE 5	Erkek	40	Evli	Lise	Kutaisi	Mevsimlik Tarım İşi
7	GKK 2	Kadın	45	Evli	Üniversite (Kimyager)	Tiflis	Pazarcı
8	GKK 3	Kadın	23	Evli	Lise	Batum	Pazarcı
9	GKE 6	Erkek	41	Bekâr	Lise	Kutaisi	Mevsimlik Tarım İşi
10	GKK 4	Kadın	39	Evli	Üniversite (Biyoloji Öğretmeni)	Gonio	Pazarcı
11	GKK 5	Kadın	44	Evli	Lise	Gori	Yaşlı Bakım
12	GKE 7	Erkek	51	Evli	Lise	Batum	Mevsimlik Tarım İşi
13	GKE 8	Erkek	46	Evli	Lise	Batum	Mevsimlik Tarım İşi
14	GKK 7	Kadın	41	Dul	Lise	Tiflis	Yaşlı Bakım
15	GKK 8	Kadın	56	Evli	Üniversite (Matematik Öğretmeni)	Batum	Yaşlı Bakım
16	GKK 9	Kadın	57	Evli	Üniversite (Rusça Öğretmeni)	Kutaisi	Bulaşıkçılık

17	GKK 10	Kadın	52	Evli	Üniversite (Mühendis)	Gonio	Pazarcı & Satış Elemanı
18	GKK 11	Kadın	35	Evli	Lise	Gonio	Pazarcı
19	GKE 9	Erkek	51	Evli	Lise	Batum	Mevsimlik Tarım İşi & Orman İşi
20	GKK 12	Kadın	47	Evli	Lise	Batum	Pazarcı
21	GKE 10	Erkek	21	Bekâr	Üniversite (Öğrenci)	Tiflis	Mevsimlik Tarım İşi & Orman İşi
22	GKE 11	Erkek	58	Evli	Lise	Tiflis	Nakliyecilik
23	GKE 12	Erkek	25	Evli	Üniversite	Batum	Mevsimlik Tarım İşi
24	GKE 13	Erkek	32	Evli	Lise	Kutaisi	Mevsimlik Tarım İşi & Orman İşi
25	GKE 14	Erkek	53	Evli	Lise	Kutaisi	İnşaat İşçiliği
26	YKE 1	Erkek	63	Evli	Lise	Arhavi	Emekli
27	YKK 1	Kadın	63	Evli	Lise	Arhavi	Emekli
28	YKK 2	Kadın	30	Evli	Üniversite	Rize	Öğretim Görevlisi
29	YKE 2	Erkek	66	Evli	İlkokul	Rize	Emekli
30	YKK 3	Kadın	33	Evli	Üniversite	Rize	Öğretim Görevlisi
31	YKK 4	Kadın	33	Evli	Üniversite	Rize	Öğretim Üyesi
32	YKK 5	Kadın	46	Evli	İlkokul	Rize	Ev Hanımı
33	YKE 3	Erkek	60	Evli	İlkokul	Arhavi	Emekli
34	YKE 4	Erkek	65	Evli	Ortaokul	Fındıklı	Emekli
35	YKK 6	Kadın	65	Dul	İlkokul	Hopa	Ev Hanımı
36	YKK 7	Kadın	61	Evli	Üniversite	Fındıklı	Emekli Öğretmen

37	YKE 5	Erkek	61	Evli	İlkokul	Hopa	Çiftçi
38	YKE 6	Erkek	62	Evli	Ortaokul	Hopa	Emekli
39	YKE 7	Erkek	53	Evli	Ortaokul	Arhavi	Zabıta
40	YKE 8	Erkek	56	Evli	Lise	Arhavi	Çay Eksperi
41	YKE 9	Erkek	57	Evli	Üniversite	Kemalpaşa	Emekli Öğretmen
42	YKE 10	Erkek	75	Evli	İlkokul	Kemalpaşa	Emekli
43	YKE 11	Erkek	36	Evli	İlkokul	Kemalpaşa	Esnaf
44	YKE 12	Erkek	66	Evli	Üniversite	Kemalpaşa	Emekli Öğretmen
45	YKK 8	Kadın	31	Evli	Üniversite	Ardeşen	Memur
46	YKE 13	Erkek	62	Evli	Üniversite	Arhavi	Emekli Öğretmen
47	YKK 9	Kadın	48	Evli	Lise	Fındıklı	Esnaf
48	YKE 14	Erkek	42	Evli	Üniversite	Rize	Öğretim Üyesi